

І Н С Т И Т У Т І Н С Т И ТУ Т

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
Кам'янець-Подільський державний інститут

ВИШКІЛ ВИЩОЇ
ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

2024 рік

ВИШКІЛ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

За редакцією М. М. Тріпака (гол. ред.),
А. Ю. Дерлиці, Р. В. Козак, О. В. Лаврука

Підручник
для викладачів та супровідного персоналу
вищої і фахової передвищої освіти

Видання перше

Кам'янець-Подільський
2024

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Вступні зауваги *Тріпак М. М.* (керівник авторського колективу, гол. ред.); **Розділ 1.** § 1 *Тріпак М. М., Дерлиця А. Ю., Комарніцький О. Б., Скрипник А.Ю., Комарніцька Л. М., Боровисюк Т. В., Волощук М. Б.*; § 2 *Пещанюк Н. О., Лаврук О. В., Тимків А. О., Насмінчук І. А.*; **Розділ 2.** § 1 *Столярченко О. Б., Жияк Н. В., Колісник М. І.*; § 2 *Тріпак М. М., Федорчук В. М., Петруха Н. М.*; § 3 *Комарніцька Л. М.*; § 4 *Присакар В. В., Гарбарець І. А.*; § 5 *Романовська Л. І.*; § 6 *Фаїн А. В.*; **Розділ 3.** § 1 *Марчак Т. А.*; § 2 *Козак Р. В., Пещанюк Н. О., Топорівська Я. В.*; § 3 *Волощук М. Б., Левченко Я. С.*; § 4 *Чупрінчук О. В.*; § 5 *Гапоненко Н. П.*; § 6 *Боровисюк Т. В.*; **Розділ 4.** § 1 *Загалевиць В. Л.*; § 2 *Дужева О. Г.*; § 3 *Гльос І. Р., Герасимова Т. І., Годованюк А. В.*; § 4 *Свирида О. В.*; § 5 *Павловська Т. Ю.*; § 6 *Бачинська М. В.*; **Розділ 5.** § 1 *Скрипник А. Ю., Кучеров Г. Г.*; § 2 *Палилюцько О. М., Завадська І. М.*; § 3 *Гуменюк І. М.*; § 4 *Сидорук Л. М.*; § 5 *Комарніцька О. М.*; § 6 *Власенко Ю. К.*; § 7 *Михайлик А. О., Дудченко В. С.*; § 8 *Ткачук Р. О.*; **Розділ 6.** § 1 *Квітінська М. В.*; § 2 *Сторожук Н.Р.*; § 3 *Данилевич Л. Р.*; § 4 *Роїк А. А.*; *Технічний редактор: Касап В. В.*

В 41 Вишкіл вищої та фахової передвищої інклюзивної освіти : підручник / за ред.: Тріпака М. М. (гол. ред.), Дерлиці А. Ю., Козак Р. В., Лаврука О. В. Кам'янець-Подільський, 2024. 560 с.
ISBN 978-966-654-758-6

Підручник укладено з урахуванням нового підходу щодо вирішення проблеми соціальної адаптації студентів із особливими освітніми потребами в інклюзивно-освітньому просторі, прикладом якого є НРЗВО КПДІ.

Структурування матеріалу здійснено відповідно до нозологій, які мають студенти закладу вищої освіти. Матеріали підручника дібрано на основі компетентнісного студентоорієнтованого підходу. Викладено теоретичні відомості навчання і супроводу, подано низку вправ, творчих завдань, тестів, матеріалів для самоконтролю і самовиховання тощо.

Для викладачів та супровідного персоналу закладів вищої і фахової передвищої освіти, які здійснюють вишкіл і супровід в умовах інклюзії, та усіх, хто цікавиться методикою інклюзивного вишколу.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Володимир ШЕВЧЕНКО – доктор педагогічних наук, професор кафедри сурдопедагогіки, завідувач кафедри сурдопедагогіки факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Інна ШОРОБУРА – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук вищої освіти України, академік Української технологічної академії, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Сергій ШАНДРУК – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи, директор навчально-наукового центру моніторингу якості освіти та методичної роботи Західноукраїнського національного університету.

Рекомендовано Вченою радою Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (протокол № 10 від 16 травня 2024 року)
ISBN 978-966-654-758-6

Редакційний комітет не несе відповідальності за достовірність наведених даних і покликань. Матеріали друкуються за авторським варіантом.

© Автори, 2024
©НРЗВО КПДІ, 2024

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ	5
Розділ 1. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ І ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	7
§ 1. Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»: від основ до сучасного становлення	7
§ 2. Центр підтримки студентів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	27
Розділ 2. ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	36
§ 1. Професійна підготовка науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі	36
§ 2. Інтерактивні технології розвитку стресостійкості здобувачів з особливими освітніми потребами: прикладний аспект	45
§ 3. Формування психологічної компетентності здобувачів в умовах інклюзивного навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти	62
§ 4. Підготовка фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного освітнього середовища	66
§ 5. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів з особливими освітніми потребами під час вивчення фахових психологічних дисциплін	82
§ 6. Формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами фахової передвищої та вищої освіти	88
Розділ 3. РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	101
§ 1. Методика формування мовної свідомості у студентів із порушенням мовленнєвого розвитку	101
§ 2. Форми та прийоми роботи зі здобувачами з особливими мовленнєвими потребами у закладах вищої та фахової передвищої освіти	115
§ 3. Особливості формування комунікативної компетентності під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням для здобувачів з особливими освітніми потребами	126
§ 4. Розвиток іншомовних компетентностей мультимедійними засобами під час аудіювання для студентів із особливими освітніми потребами	138
§ 5. Методичні рекомендації щодо формування професійної компетентності у здобувачів фахової передвищої освіти в умовах інклюзії засобами кросвордів	145
§ 6. Технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти в умовах інклюзивної фахової передвищої освіти	154
Розділ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	181
§ 1. Специфіка інтегрування та корекційного спрямування навчання здобувачів із порушенням слуху в загальноосвітній простір закладів вищої, фахової передвищої освіти в організаційно-педагогічному вимірі	181
§ 2. Особливості формування комунікативної компетенції здобувачів із порушеннями слуху	190
§ 3. Методи, умови та інструменти формування організаційно-педагогічних компетентностей майбутніх фахівців з порушеннями слуху при вивченні економічних дисциплін у процесі професійної підготовки	205

§ 4. Кейс-технології як форма інноваційного навчання та ефективний засіб формування професійної компетентності при викладанні облікових дисциплін в інклюзивному середовищі	216
§ 5. Особливості добору навчального матеріалу з фізики для студентів із порушеннями слуху.....	228
§ 6. Розвиток навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів у закладах інклюзивної вищої та фахової передвищої освіти.....	235
Розділ 5. ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ	246
§ 1. Застосування сучасних методів навчання студентів з особливими освітніми потребами на заняттях з історичних дисциплін	246
§ 2. Формування патріотичного ставлення до історії України: нові горизонти через сприйняття інвалідності	254
§ 3. Формування громадянської компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах новітніх сучасних підходів у закладах вищої та фахової передвищої освіти (на заняттях з освітнього компонента «Громадянська освіта»)	260
§ 4. Використання онлайн-калькуляторів для побудови графіків функцій у процесі математичної підготовки здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату	283
§ 5. Інноваційні шляхи використання ділових ігор у контексті формування професійно-комунікативної компетентності здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату в системі вищої та фахової передвищої освіти.....	293
§ 6. Корекційний потенціал арт-терапії у роботі з мотивацією здобувачів з особливими освітніми потребами	310
§ 7. Формування навичок культури поведінки в осіб з інвалідністю у соціально-побутовій сфері	319
§ 8. Іпотерапія у фізично-реабілітаційній системі і корекції рухового стереотипу здобувачів вищої і фахової передвищої освіти.....	328
Розділ 6. РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ІНСТИТУТУ, ЇЇ СПІВПРАЦЯ З ІРЦ ТА ІНШИМИ ІНКЛЮЗИВНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ ЩОДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	336
§ 1. Сутність та теоретико-методологічні засади функціонування психологічної служби закладу вищої освіти	336
§ 2. Співпраця психолого-педагогічного відділу зі структурними підрозділами ЗВО щодо ефективної діяльності учасників освітнього процесу	370
§ 3. Прагматика та нормативно-правовий системний підхід до співпраці психологічної служби ЗВО із соціо-інклюзивними інституціями України	410
§ 4. Парадигма діяльності психологічної служби із суб'єктами інклюзивного соціуму ЗВО	456
ЛІТЕРАТУРА.....	507
ГЛОСАРІЙ	523
ІНФОРМАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ПРО СПІВПРАЦЮ.....	533
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	552

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Роздуми про процес інклюзії – це правильна і необхідна виважена позиція, а втілення її у життя – невідкладне завдання, що потребує прихильності з боку влади, освітян, та й усіх, хто так чи по-іншому дотичний до цієї проблеми. У цьому зв'язку у підручнику поданий короткий педагогічно-методичний звіт про інклюзивну вищу та фахову передвищу освіту, положення якого стимулюють не тільки до запозичення поданого досвіду, а спонукають до роздумів/прийняття заходів щодо зміни інклюзивної парадигми. Адже інклюзивна педагогіка, яку ще називають гуманною педагогікою, передбачає не тільки створення соціальних і психологічно комфортних умов для усіх категорій тих, хто навчається – від молодшого школяра до студента, але і їхнє захоплення, активне залучення до освітніх процесів та самостійного прийняття рішень.

Видання перше пропонованого підручника рекомендовано для методико-практичного використання у ракурсі розгляду актуальних на сьогоднішній день проблем основоположного принципу інклюзивної вищої та фахової передвищої освіти, незалежно від можливих труднощів чи різниці у здобутті певного фаху.

Мета підручника – визначити основну концепцію інклюзивної вищої школи, вияснити проблеми упровадження інклюзії в систему вищої та фахової передвищої освіти, на прикладах практичного використання методики навчання в умовах інклюзії визначити стратегії розв'язання цих проблем.

У результаті багаторічного досвіду викладання та супроводу в навчальному закладі інклюзивного типу – Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» та його підструктурі – Відокремленому структурному підрозділі Кам'янець-Подільський фаховий коледж, авторами підручника описано апробовані основні методичні аспекти викладання базових освітніх компонент, зокрема: загальноосвітнього циклу (українська мова, англійська мова, українська література, історія, фізика, біологія, хімія тощо), фахових освітніх компонент (вища математика, економічні дисципліни, облікові дисципліни, дисципліни соціального, психологічного спрямування та ін.). Авторами запропоновані декілька варіантів реагування на різноманітні потреби студентів залежно від нозологій, зазначено, як необхідно пристосовувати різні стилі і темпи навчання для забезпечення якісної освіти засобами відповідних навчальних програм. Така методика спрямована на забезпечення *модернізації* інклюзивного навчання, яку автори розуміють буквально: «від фр. *moderne* – *новітній, сучасний*. 1. Оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог. 2. Штучне перенесення сучасних понять, термінології тощо на минулі часи, яким це не властиво»¹.

Пропонований авторами підручника педагогічно-методичний супровід навчання і розвитку потребує використання для тлумачення процесу навчання студентів в умовах інклюзії терміна *вишкіл*, під яким розуміємо «ретельне навчання чого-небудь, прищеплення певних навичок, привчання до дисципліни і т. ін.»².

Матеріали усіх шести розділів підручника переконують, що інклюзивна освіта – це підхід до викладання, який прагне забезпечити, щоб усіх студентів, незалежно від їхніх здібностей, раси, статі або соціально-економічного походження, включали в одне і те ж середовище навчання. Підхід фокусується на створенні середовища, яке поважає та підтримує різноманітність, де кожен студент відчуває себе цінним і включеним у процес навчальної та виховної роботи. Інклюзивна освіта корисна не тільки для студентів з особливими освітніми потребами, але і для їхніх однолітків.

¹ Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. 2001–2024. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=12354&action=show>.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і головний редактор В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. С. 121.

У підручнику зазначено, що інклюзивна освіта – це концепція, яка гарантує усім студентам, незалежно від їхніх здібностей або інвалідності, можливість отримувати якісну освіту у сприятливому середовищі, у якому всі почуваються поцінованими та включеними. Одним із способів покращення інклюзивної освіти є використання допоміжних технологічних інструментів, які допомагають студентам з обмеженими можливостями отримати доступ до навчання та брати участь у тих самих навчальних та виховних заходах, що і їхні однолітки. Серед способів, якими технології допомагають інклюзивній освіті за різних нозологій (порушення мовлення, порушення слуху, порушення опорно-рухового апарату, порушення зору), автори відзначають:

1. Інструменти допоміжних технологій, наприклад: програмне забезпечення для перетворення тексту в мову, зчитування з екрану, програмне забезпечення для розпізнавання мовлення, доступ до цифрових підручників, прослуховування інструкцій та завдань тощо.

2. Платформи онлайн-навчання, які надають студентам доступ до широкого кола ресурсів, включаючи відео, підкасти та інтерактивні методи.

3. Спільні інструменти навчання: відеоконференції та дискусійні форуми в інтернеті, що дозволяють студентам працювати разом над груповими проєктами, ділитися ідеями та співпрацювати за завданнями. Ці інструменти покращують командну роботу та навички спілкування, які необхідні для досягнення успіху у XXI столітті.

4. Персоналізоване навчання: для задоволення унікальних потреб кожного студента.

Застосовуючи технології, педагоги можуть створити підтримуюче та інклюзивне навчальне середовище, яке задовольняє різні потреби всіх студентів.

Не оминули у підручнику і процес реабілітації, якому в закладі освіти приділяється надзвичайно велика увага, зокрема, маємо опис значення іпотерапії для корекції рухового стереотипу.

Крім освітнього процесу, у підручнику деталізована роль соціально-психологічної служби інституту, її співпраця з ІРЦ та іншими інклюзивними інституціями України.

Підручник буде корисним не лише тим, хто займається інклюзивним вишколом студентів, а й стане пізнавальним ресурсом для усіх, хто певним чином має відношення до інклюзії.

Автори будуть щиро вдячні усім, хто зацікавиться змістом цього підручника і виявить бажання у подальшому співпрацювати з нами у напрямку інклюзивної освіти у вищій школі,

З повагою

МАР'ЯН ТРИПАК, головний редактор, керівник авторського колективу, Заслужений працівник освіти України, Академік НАН вищої освіти України, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри інституту, ректор Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Розділ 1. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ І ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

§ 1. Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»: від основ до сучасного становлення

Шлях становлення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» тернистий та, водночас, успішний, десятки років заклад будував власну траєкторію сприйняття та формування інклюзивної політики задля майбутнього кожного члена суспільства.

Медико-педагогічна, професійна та соціальна реабілітація осіб із інвалідністю є складовою частиною спеціальної освіти. Сьогодні у нашій державі функціонують спеціальні заклади освіти (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти), які забезпечують рівні права та можливості осіб з інвалідністю у здобутті певного рівня освіти. Діяльність цих закладів освіти базується, в першу чергу, на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення її до освітнього процесу. В пріоритетах спеціальних закладів професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти – професійне навчання молодих людей з інвалідністю, яке, з одного боку, сприяє їхньому самозабезпеченню та матеріальній незалежності, з іншого – є потужним засобом самоствердження особистості. Один з таких закладів постав на початку 70-х рр. минулого століття на теренах Поділля у славному історичному місті Кам'янець-Подільський.

4 червня 1971 р. відповідно до наказу Міністерства соціального забезпечення УРСР за № 56 було започатковано Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат. Технікум мав здійснювати підготовку молодших спеціалістів економічного профілю для промислового і сільськогосподарського виробництва України з числа молодих людей з інвалідністю. Відсутність належно обладнаних навчальних приміщень, їдальні, гуртожитку змусили відтермінувати навчання. Безпосередню освітню роботу заклад розпочав 1 жовтня 1971 р. 11 жовтня відбулося перше засідання педагогічної ради.

Першим директором технікуму призначено В. Іустінова. Перед ним постало завдання сформувати педагогічний колектив, навчально-допоміжний персонал, налагодити чітку роботу структурних підрозділів закладу освіти, створити відповідну матеріально-технічну базу. У 1980 р. колектив очолив І. Слободян, який продовжив курс свого попередника на зміцнення матеріально-технічної бази технікуму, приділяв увагу підвищенню якості підготовки молодших спеціалістів. У грудні 1986 р. на посаду директора навчального закладу призначили В. Цопу.

Керівникам закладу вдалося сформувати відповідальну, професійну та цілеспрямовану команду. Зокрема, на посаді заступника директора з навчальної роботи спочатку працював В. Мрачковський, а згодом – І. Вовк. Циклову комісію економічних і спеціальних дисциплін очолювали Н. Монастирська і Г. Москаленко, суспільно-гуманітарних дисциплін – С. Тищенко, Я. Костишена, Ю. Сербалюк, фізико-математичних дисциплін – А. Волкова, Ю. Парагайло, Р. Олійник, облікових дисциплін – Р. Грановська, І. Венгрен.

Головним колегіальним органом технікуму була педагогічна рада. Її робота була спрямована на піднесення рівня навчально-виховної роботи в закладі освіти, впровадження в

практику досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду, підвищення ділової кваліфікації викладачів. 1976-1977 н. р. відбулося 17 засідань, у 1982–1983 н.р. – 11 і т.д. У технікумі також працювали методична рада і методичне об'єднання класних керівників, на засіданні яких активно обговорювали ефективні методи та прийоми навчання молодих людей з інвалідністю. Всі викладачі трудилися у складі циклових комісій.

Поступово формувався викладацький склад. У 1971–1972 н.р. сформовано перший педагогічний колектив. Того року працювали 13 викладачів, у тому числі два сумісники і один вихователь. Серед них – В. Мрачковський, О. Цибульська, Л. Кирилюк, Ю. Парагайло, Л. Криничанська, В. Лобова, А. Волкова, С. Латишева, Л. Вольська, Р. Олійник, Е. Житомирська, Р. Грановська, А. Шаповалов. Прослідкуємо динаміку зміни чисельного складу викладачів. У 1973–1974 н.р. і в 1974–1975 н.р. у технікумі працювали 27 викладачів, у 1975–1976 н.р. – 25, у 1976–1977 н.р. – 24, у 1977–1978 н.р. – 24, у 1978 р. – 23, у 1980 р. – 23, у 1981–1982 н.р. – 22, у 1982–1983 н.р. – 21, у 1983–1984 н.р. – 21, у 1984–1985 н.р. – 20, у 1985–1986 н.р. – 20, у 1986–1987 н. р. – 22, у 1987–1988 н.р. – 22, у 1990–1991 н.р. – 22. Кращими викладачами технікуму на початку 70-х рр. були викладачки математики А. Волкова і Ю. Чайковська, викладачка фізики Р. Олійник, викладачка хімії Л. Вольська, викладачки мови і літератури О. Цибульська, Є. Ілющечкіна, викладачки іноземної мови Л. Кирилюк і К. Іващенко, викладач політекономії С. Тищенко, викладачка економіки і організації сільськогосподарського виробництва Н. Монастириська, викладачка планування В. Лобова, викладачки спеціальних дисциплін Р. Грановська, С. Латишева, С. Кравцова, викладачка історії Я. Костишена, викладач економіки сільського господарства І. Вовк.

Адміністрація технікуму при доборі викладачів для викладання спеціальних предметів однією із обов'язкових умов ставила наявність практичного стажу роботи безпосередньо на виробництві. Частина викладачів дійсно мали значний досвід роботи на виробництві, завдяки чому вони могли вміло поєднувати на заняттях теорію та практику і навчати учнів на реальних прикладах з професійної діяльності.

Упродовж 70–80-х рр. ХХ ст. технікум-інтернат працював в умовах компартійного режиму, що, звісно, не могло не позначитися на його діяльності. Керівництво закладу проводило роботу щодо формування викладацького контингенту, ідеологічно прихильного до влади, у зв'язку з чим зверталася увага на ріст у їхньому середовищі партійного прошарку. Все ж відсоток викладачів-компартійців був не високим і ніколи не досягав навіть 50 %. Їх зобов'язували самостійно вивчати твори класиків марксизму-ленінізму, матеріали пленумів ЦК КПРС, партійних з'їздів. Звісно, серед пріоритетів було і покращення якості викладання, зростання досвіду та професійного рівня викладачів. Частина з них мали значний досвід роботи на виробництві, завдяки чому вони могли вміло поєднувати на заняттях теорію та практику і навчати учнів на реальних прикладах з професійної діяльності. Навчальна робота перебувала під домінуючим ідеологічним впливом правлячої партії, політика якої диктувалася необхідністю побудови ідеологічно спрямованого освітнього процесу. Через це особлива увага приділялася викладанню суспільно-політичних дисциплін, які визначалися як один із найважливіших шляхів ідейного виховання молоді. Особливий акцент робився на витриманість навчальних планів і програм у комуністичному дусі, наповненню їх необхідним змістом освітньої, методичної та виховної роботи. Водночас, суттєвим недоліком планів була їхня нестабільність. У тогочасному тоталітарному суспільстві особлива увага зверталася на політехнічну підготовку учнів. Значну роль у професійно-педагогічній підготовці майбутніх спеціалістів відігравала виробнича практика. Навчально-методична робота була спрямована на подальше поліпшення навчально-виховної роботи, на піднесення теоретичного рівня лекційних, практичних, семінарських і лабораторних занять, на допомогу молодим викладачам у підвищенні їхнього науково-методичного рівня.

Значну увагу приділяли профорієнтаційній роботі, яка мала різні форми. Все ж, незважаючи на значні зусилля, пов'язані з проведенням цієї роботи, учнівські контингенти були нестабільними. Конкурс при вступі переважно був невисоким, що пояснювалося

специфічним складом абітурієнтів, які представляли практично всі регіони радянської України. Серед вступників були особи, які мали, хоч і невеликий, досвід роботи на виробництві.

Одним із пріоритетних напрямків роботи технікуму було формування учнівського колективу. Згідно із положеннями Статуту технікуму до закладу зараховували переважно громадяни УРСР у віці від 16 до 40 років, які мали неповну середню освіту й були інвалідами другої чи третьої групи, подали до приймальної комісії відповідні документи вступника та витримали вступні екзамени. З 1971 р. зараховували учнів за двома спеціальностями «Планування на підприємствах сільськогосподарського виробництва» і «Планування на підприємствах побутового обслуговування населення».

Поступово збільшувалася кількість і поліпшувався контингент учнів. Частина з них через різні причини вибули з технікуму, так і не завершивши навчання. У 1971 р. у технікумі студіювали 105 учнів, у 1972–1973 н.р. – 210, на початку 1973–1974 н.р. – 315, у 1974–1975 н.р. – 329, у 1975–1976 н.р. – 340, у 1976–1977 н.р. – 345, у 1977–1978 н.р. – 351, на 1 жовтня 1978 р. – 358, у 1979 р. – 358, у 1980 р. – 353, на 1 жовтня 1981 р. – 319 учнів, на 1 жовтня 1982 р. – 301, на 1 жовтня 1983 р. – 307, у 1984 р. – 295, у 1985 р. – 111, у 1986 р. – 292, у 1987 р. – 326, у 1988 р. – 301, у 1989 р. – 318, у 1990 р. – 317, у 1991 р. – 301.

У діяльності закладу у пріоритеті було формування комуністичної свідомості учнів, виховання у них основ марксистсько-ленінського світогляду. Значне місце в політико-виховній роботі посідали організація і проведення політінформацій та політгодин, лекцій, вечорів, зустрічей із відомими людьми. Багато уваги приділяли військово-патріотичному й атеїстичному вихованню, протиалкогольній пропаганді, учні брали участь у соціалістичному змаганні і суботниках. Певну увагу приділяли естетичному вихованню, фізичній культурі та спорту.

Зміцнювалася навчально-матеріальна база закладу, яка включала аудиторії, навчальні лабораторії, кабінети, бібліотеку, гуртожиток, їдальню. Загальна площа закладу у 1973–1974 н.р. становила 5072 м², у т.ч. навчально-лабораторні площі – 1250 м², гуртожиток – 3822 м². Ці показники упродовж двох десятиліть не змінювалися. На першому поверсі знаходилися адміністративні приміщення, бібліотека, їдальня, спортивний і актовий зали, на другому – аудиторії і кабінети, 3 і 4 поверхи були зайняті під гуртожиток. Що стосується гуртожитку, то у 1972–1973 н.р. всі учні технікуму забезпечувалися гуртожитком. Вони проживали у 21 кімнаті, середня місткість яких становила 10–12 осіб. З 1971–1972 н.р. у технікумі працювала їдальня на 160 місць.

Колектив Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату з натхненням вітав отримання Україною державної незалежності. Фактично вперше виникла абсолютно реальна можливість не тільки подолати стереотипи минулого, а й підпорядкувати Українську державу служінню ідеї громадянського суспільства, зосередивши її практичну діяльність на забезпеченні жагучих прагнень народу, вільного волевиявлення і переконань громадян, активного розвитку демократії, реальних прав людини. 30 серпня 1991 р. відбулося перше після проголошення незалежності засідання педагогічної ради технікуму. Директор закладу В. Цопа у своїй доповіді не міг оминати цієї події, а також перспектив, стратегій соціально-економічного розвитку держави. Директор загострив увагу членів педради на тому, що потрібно серйозно думати над перебудовою освітнього процесу з цільовою установкою на розвиток інтелектуальних здібностей учнів, їх мислення, формування ціннісної орієнтації на загальнолюдські принципи шляхом розробки нових педагогічних технологій і перепідготовки всього педагогічного складу, всіх викладачів

Пріоритетом у діяльності керівництва закладу освіти було формування викладацького складу. У 1992–1993 навчальному році у технікумі працювали 18 викладачів, у тому числі 3 викладачі мали кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», 13 – «спеціаліст першої категорії», 2 – «спеціаліст другої категорії». У цей час у технікумі працювали директор В. Цопа, заступник директора з навчальної роботи І. Вовк, завідувач відділенням Н. Олійник, головна бухгалтерка Є. Вільчинська заступник директора з АГР І. Гуменюк,

завідувачка бібліотеки В. Бунда, голова циклової комісії облікових дисциплін І. Венгрен, викладачі І. Дорохова, К. Ілющечкіна, В. Іустінов, Л. Кирилук, В. Лобова, Т. Михайлюк, голова циклової комісії економічних дисциплін Г. Москаленко, викладачка В. Русецька, голова циклової комісії суспільних і загальноосвітніх дисциплін Ю. Сербалук, викладачі С. Тищенко, Л. Тихоліз, О. Цибульська, Ю. Чайковська, В. Барановський, О. Дунаєва.

Уперше підбір викладачів почав здійснюватися на конкурсній основі з подальшим укладанням з ними трудових договорів (контрактів). Педагогічні працівники проходили чергову або позачергову атестацію. За її результатами визначалася відповідність працівника займаній посаді, рівень його кваліфікації, встановлювалася кваліфікаційна категорія

Незважаючи на такий безсумнівний позитив, чисельний склад студентської молоді суттєво скоротився (з 300 осіб до 196), що, значною мірою, пояснювалося складною демографічною ситуацією у державі. У першій половині – середині 90-х рр. студентів зараховували на навчання за двома спеціальностями: «Економіка і планування у галузях народного господарства (системи АПК)», «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз господарської діяльності на підприємствах системи АПК». З 1997 р. студенти здобували освіту за спеціальностями – «Бухгалтерський облік та аудит» і «Економіка підприємства». У 2002 р. технікум отримав ліцензію на право здійснення освітньої діяльності з напрямку підготовки 0402 Соціологія за спеціальністю 5.040202 Соціальна робота з ліцензованим обсягом 60 осіб.

Основними напрямками розвитку і завданнями для педагогічного колективу продовжувала бути належна організація освітнього процесу, а також робота викладачів щодо підвищення свого професійного та методичного рівня. З'явилися нові віяння у навчальній сфері: впроваджувалися елементи модульного навчання, збільшилася кількість занять із використанням мультимедійних засобів, створено банк мультимедійних матеріалів, відеотека та інформаційні комп'ютерні бази з навчальних дисциплін тощо. Особливу увагу приділяли впровадженню в освітній процес комп'ютерних технологій навчання. Поступово формувалася парк комп'ютерів. У 1992–1993 н.р. для здійснення комп'ютеризації освітнього процесу й ефективного впровадження комп'ютерних технологій було створено комп'ютерний центр. Постійно поновлювався фонд бібліотеки новими підручниками та навчальними посібниками. Станом на 2001 рік книжковий фонд складав близько 26 тис. примірників. У 2003–2004 н.р. бібліотечний фонд налічував 32181 примірник, з яких підручники складали 13210 екземплярів, що давало можливість повністю забезпечити потреби в навчальній літературі.

Досвід організації роботи технікуму вивчався. Зокрема, заклад двічі приймав учасників всеукраїнського семінару керівників закладів освіти Міністерства соціального захисту населення України. У проведенні семінару брали участь заступник Міністра соціального захисту населення В. Гамачек, начальник відділу навчальних закладів В. Скрипченко, начальник управління економіки та фінансів Г. Плохотнюк.

Технікум реагував на ті зміни, які відбувалися у народному господарстві. Якщо раніше заклад готував економістів для планово-економічної діяльності в галузі економіки на виробництві, у сфері послуг, то з переходом до ринкових відносин виникла необхідність готувати фахівців, спроможних працювати в умовах конкурентного середовища, інвестиційно-інноваційної моделі розвитку підприємства, ефективного використання його ресурсного потенціалу. Необхідно було вносити кардинальні зміни до змісту підготовки молодших спеціалістів за економічними спеціальностями. До переліку фахових навчальних дисциплін було введено нові навчальні дисципліни «Основи менеджменту», «Основи бізнесу», «Основи маркетингу», «Стратегія підприємства» «Нормування праці», «Економіка праці та організації», «Банківська справа», «Податкова система», «Інформаційні системи та технології на підприємстві».

Водночас, знижувався якісний рівень знань студентів, незважаючи на те, що дирекція використовувала засоби морального і матеріального стимулювання молоді. Зокрема, кращі студенти отримували президентські стипендії. Державні экзамени показали недостатню практичну підготовку випускників. Не всі випускники, наприклад, могли швидко й

оперативно обчислювати рівень рентабельності, тарифний фонд підприємства тощо. Загалом, у 1994 р. було випущено 111 спеціалістів, у 1996 р. – 120, у 1997 р. – 111, у 1998 р. – 115 (21 випускник отримав диплом з відзнакою), у 1999 р. – 118. З кінця 90-х рр. проводилася робота із забезпечення ступеневої підготовки спеціалістів: задля цього було укладено угоди з Тернопільською академією народного господарства та з Подільською аграрно-технічною академією.

Поступово розвивалася міжнародна діяльність закладу. З 29 серпня по 5 вересня 1997 р. у Швеції перебував директор В. Г. Цопа, який ознайомився із системою підготовки соціальних працівників та організацією соціальної роботи в цій країні. Технікум радо вітав у своїх стінах зарубіжних гостей: зі Швеції – доктора соціології Еллі Аалтонін, з Німеччини – представника благодійного товариства «Вісбаден – Кам'янець-Подільський» Удо Шпіцбарта, який під час одного з візитів подарував технікуму сучасну багатофункціональну стоматологічну установку.

Серед пріоритетних напрямків визначалися позанавчальна робота зі студентами та комплексна навчально-виховна робота, яка враховувала специфіку контингенту студентів з обмеженими можливостями, з урахуванням вікових, психологічних, статевих особливостей кожної особистості та всього студентського колективу. Значна увага в технікумі приділялася організації студентського самоврядування. Робота студентського активу на рівні груп, гуртожитку, технікуму спрямовувалася на активну участь молоді в житті навчального закладу, забезпечення виконання студентами обов'язків і водночас їх прав, формування навичок організатора, керівника. Члени студентського самоврядування, зокрема, студентський профком, рада гуртожитку допомагали при проведенні позакласних заходів, розглядали питання про надання соціальних допомог студентам, що відносилися до пільгових категорій, сприяли виконанню студентами своїх обов'язків. Представники студентського самоврядування активно включалися в діяльність органів місцевого самоврядування. Зокрема, голова студентської ради технікуму 2011-2013 рр. А. Афанасієва очолила комітет Всеукраїнської студентської ради у Хмельницькій області. Двоє студентів технікуму С. Майоров та Б. Загоруй стали членами молодіжного парламенту міста, закінчили у 2013 р. факультет муніципального управління. У квітні 2013 р. студент технікуму С. Майоров – член молодіжного парламенту міста – виконував обов'язки секретаря міської ради у день молодіжного самоврядування.

У технікумі щорічно проводили низку виховних заходів. Молодь брала активну участь у літературному вечорі «Жіноча доля в творчості Кобзаря», фольклорному вечорі «Українські вечорниці», виховній годині «Свято Пасхи в традиціях українського народу», усному журналі «Вимоги до менеджера як організатора нового типу», бесіді «Материна пісня». Високий виховний потенціал мали загальнотехнікумівські заходи, направлені на відзначення річниць незалежності України, поглиблене вивчення Конституції України. Щорічно проводили тиждень бухгалтерського обліку. З метою виховання професійної культури майбутніх спеціалістів проводили пізнавально-розважальні програми «Чудовий бухгалтер». Важливими напрямками виховної роботи були екологічне виховання, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі.

Вівся пошук нових форм роботи щодо забезпечення належного рівня організації змістовного дозвілля студентів у вечірній час, святкові та вихідні дні. У навчальному закладі організували роботу клубу вихідного дня, гуртка ліпки, вокальної групи, вокально-інструментального ансамблю, спортивних секцій. Свої творчі роботи студенти демонстрували на загальноміських і загальнотехнікумівських виставках та святах.

Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум відомий спортивними досягненнями своїх вихованців. Студенти постійно брали участь у різноманітних змаганнях системи Інваспорт, часто посідали призові місця з футболу, настільного тенісу, легкої атлетики, шахів. Справжньою гордістю навчального закладу була футбольна команда, яка декілька років поспіль ставала переможцем на обласних змаганнях, а у 2002 році завоювала срібні нагороди (II місце) на Чемпіонаті України з футболу. Заклад виховав для національної

команди України з футболу 5 вихованців – Т. Дутко, В. Трушев, Д. Пономарьов, В. Антонюк – члени збірної футбольної команди України – чемпіони Паралімпійських ігор у Греції та Китаї, О. Девлиш – чемпіон Паралімпійських ігор у Китаї. Крім того, студентка С. Соломна стала чемпіонкою СНД з шахів, С. Токарев – чотириразовим чемпіоном України з легкої атлетики, М. Коломієць, І. Коржук, Д. Балун, В. Прадійчук – чемпіонами України з легкої атлетики.

Проводилася робота щодо удосконалення та збереження навчально-матеріальної бази технікуму, незважаючи на те, що кошторис завжди був дефіцитним, насамперед, у кризові 90-ті рр. Бюджетні кошти використовувалися лише на заробітну плату, платежі й оплату харчування, проводилися робота зі скорочення чисельності та штату працівників, складно вирішувалося питання із оздоровленням студентів з інвалідністю. Через брак фінансування на 11 років розтягнулося введення в експлуатацію гуртожитку. У грудні 1991 р. розпочалося будівництво гуртожитку, яке наприкінці десятиліття законсервували. 2000 року роботи відновили. У 2001 р. за підтримки Міністерства праці та соціальної політики будівельні роботи завершили і нарешті було введено в експлуатацію сучасний комфортабельний гуртожиток на 200 місць. 1 вересня було урочисто офіційно відкрито гуртожиток. Участь у цій події взяв міністр соціальної політики І. Сахань. У 2008 р. до Міжнародного дня студента вихованці технікуму отримали ще один подарунок – перехідну галерею між навчальним корпусом та гуртожитком, завдяки чому молоді люди мали комфортний доступ із гуртожитку в навчальний корпус, особливо в осінньо-зимовий період. Згодом тут обладнано картинну галерею.

Особливу велику увагу в навчальному закладі приділяли фізичній реабілітації студентів з інвалідністю. У 2002 р. у приміщенні новозбудованого гуртожитку було відкрито оздоровчо-реабілітаційний центр із залом ЛФК та басейном. Важливого значення набуло медико-фізіологічне забезпечення освітнього процесу, медична, фізична й соціальна реабілітація студентів з інвалідністю. Систематично проводилися засідання педагогічної ради з питань впровадження в освітній процес валеологічних методів навчання, особливостей роботи з молодими людьми з функціональними обмеженнями. Лікар технікуму, головний лікар дитячої лікарні запрошувалися на засідання тематичних педагогічних рад.

Перед педагогічним колективом постало завдання щодо вдосконалення системи соціального захисту студентів. На засіданнях педагогічної ради належна увага приділялася соціальному супроводу студентів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю. Вжито комплексні заходи щодо створення умов для отримання вищої освіти людьми з обмеженими фізичними можливостями та впровадження валеологічних, модульних та особисто-орієнтованих технологій навчання. Особлива увага приділялася навчанню та соціальній адаптації найбільш вразливих та незахищених категорій студентів: студентів-сиріт, студентів, позбавлених батьківського піклування.

Кожен заклад освіти – це окремий «індивід» освітянської спільноти з власними досягненнями, перемогами, проблемами, злетами і, звичайно, іменами, голосними, яскравими, які творять його історію, примножують здобутки, розширюють педагогічні та наукові світогляди і залишають через роки щонайкращі спогади та приклади, які варті наслідування.

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж – взірць грандіозних перетворень та трансформацій. Нову сторінку в історії закладу розпочався з призначенням у червні 2015 р. Мар'яна Тріпака, кандидата економічних наук, доцента, Заслуженого працівника освіти України (з 2018 р.) на посаду в. о. директора Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату. Так, 5 листопада 2015 р., за результатами виборів на вакантну посаду директора технікуму (100 % підтримка виборців), Мар'ян Миколайович призначений новим керівником. Очільник уклав контракт № І-123 з Міністерством освіти і науки України про призначення на посаду директора Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату терміном на 5 років.

Поряд із традиційними завданнями, які технікум-інтернат успішно вирішував до 2015 року, а саме ефективна організація освітнього процесу, впровадження валеологічних та новітніх технологій навчання, надання студентам з інвалідністю реабілітаційних послуг, підвищення кваліфікації викладачів, пріоритетними стали цілковите «перезавантаження» педагогічного колективу кадрами, які мали наукові ступені та вчені звання, трансформація закладу освіти з «технікум-інтернат» у «коледж», реорганізація його структури, створення та схвалення цілої низки положень, найголовніше – нової редакції Статуту, модернізація матеріально-технічної бази з метою створення умов для надання освітніх послуг студентам з числа маломобільних груп населення тощо.

Робота щодо трансформації Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату в Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж велася впродовж 2016 року, була ефективною і, найголовніше, успішною. Відповідно до наказу МОН України від 29 листопада 2016 р. № 1434, змінено статус Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату: його було перейменовано в Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. Розробка нового Статуту Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу розпочалась у листопаді 2016 року, також розробка іншої нормативно-правової, навчально-методичної, наукової документації, яка регламентувала освітній процес, наукову, творчу та міжнародну діяльність, реабілітаційні процеси студентів з інвалідністю. У 2016 році проведено акредитацію спеціальностей «Економіка», «Облік і оподаткування» ОКР молодшого спеціаліста, збережено ліцензійні обсяги в межах попередньої акредитації. Також у цьому ж році заклад освіти пройшов атестацію й отримав право надавати студентам повну загальну середню освіту.

Роком докорінних змін в історії коледжу став 2017 р., коли було визначено якісно нові пріоритети діяльності закладу, змінено бачення перспектив його розвитку. Важлива та знакова подія – створення коледжу – вимагала від керівника низки стратегічних рішень. Уже в січні 2017 р. створено робочу групу, яка працювала над новою редакцією Статуту Подільського коледжу. Проведена робота принесла успіх, адже 10 лютого 2017 р. МОН України своїм наказом за № 200 затвердило новий Статут. Після затвердження Статуту структуру закладу приведено у повну відповідність до структури, визначеної Законом України «Про вищу освіту» та Статутом коледжу. Зокрема, відповідно до Статуту коледжу створено Вчену раду, Наглядову раду; створено факультет економіки та управління у складі трьох кафедр: кафедри економіки, фінансів, обліку та оподаткування, кафедри соціальної роботи та психології, кафедри інформаційної діяльності, документознавства та фундаментальних дисциплін. Докорінно змінено структуру управління закладом. Зокрема, створено та функціонують управління: навчально-методичне управління, організаційно-виховне та наукове управління, і, з огляду на контингент студентів, спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ «Оздоровчо-реабілітаційне управління», до складу якого увійшли центр реабілітаційної фізичної культури, медичний відділ, табір відпочинку «Надія», відділ організації збалансованого харчування, відділ забезпечення безбар'єрності для студентів, які переміщаються на кріслах колісних.

2018 рік став роком становлення коледжу як закладу вищої освіти, який, як зазначалося вище, провадить освітню діяльність не лише за ОКР молодшого спеціаліста, а й за ОС молодшого бакалавра, бакалавра. Станом на 1 вересня Подільський коледж провадив освітню діяльність: за ОС бакалавра за спеціальностями 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 231 Соціальна робота, 053 Психологія (за денною та заочною формами навчання); за ОС молодшого бакалавра за спеціальністю 071 Облік і оподаткування (за денною та заочною формами навчання). Крім того, коледж мав відповідні ліцензії та сертифікати на провадження освітньої діяльності з підготовки фахівців за ОКР молодшого спеціаліста за спеціальностями 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 231 Соціальна робота.

Пріоритетними в роботі викладачів залишалися комп'ютерні і валеологічні технології навчання; змінено підходи до проведення внутрішнього моніторингу навчальних досягнень студентів, що дало можливість забезпечити належні показники успішності за результатами навчального року. 2019 рік став визначальним у долі Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу: Подільський коледж – єдиний коледж в Україні, який утвердився у вищій освіті.

23 жовтня 2019 р. з метою продовження освітніх традицій та забезпечення високої якості освітніх послуг на рівні фахового молодшого бакалавра рішенням загальних зборів трудового колективу коледжу було створено структурний підрозділ «Фаховий коледж Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу», який почав діяти відповідно до ст. 33 Закону України «Про вищу освіту». 28 жовтня 2019 р. було оприлюднено відповідний наказ директора коледжу. У тому ж році директор виніс на розгляд Вченої ради коледжу два важливих документи. Він запропонував розглянути «Стратегічний план курсу Коледжу» та «Концепцію розвитку Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу». План розроблений з метою встановлення пріоритетів (стратегічних напрямів), принципів, завдань і механізмів розвитку коледжу на період 2020-2030 роки як класичного закладу вищої освіти, який здійснює підготовку, перепідготовку й атестацію фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів як з відривом, так і без відриву від виробництва; проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження; має відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення; сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність в умовах інклюзії.

У 2019 р. коледж отримав право провадити освітню діяльність за ОС бакалавра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. 5 вересня того ж року закладу надали право на здійснення освітньої діяльності у сфері фахової передвищої освіти за такими спеціальностями: 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 231 Соціальна робота. 2020 рік позначений напруженою працею щодо акредитації ОПП підготовки бакалаврів спеціальності 071 Облік і оподаткування, активною та інтенсивною комунікацією з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, 11–13 березня 2020 р. в коледжі працювала експертна група, і, як результат, 14 травня на засіданні НАЗЯВО було розглянуто акредитаційну справу та прийнято рішення про акредитацію ОПП «Облік і оподаткування» за освітнім рівнем «бакалавр» спеціальності 071 Облік і оподаткування.

У закладі добре налагоджена система співпраці з роботодавцями, включаючи активну взаємодію із організаціями, які опікуються питаннями поліпшення якості життя осіб з особливими освітніми потребами. Має місце розвинена система матеріального та нематеріального стимулювання викладачів, високий професійний рівень викладачів, їх прагнення до постійного розвитку. Таким чином, робота у фокус-групах із усіма учасниками освітнього процесу, ознайомлення з матеріалами офіційного веб-сайту Коледжу та додатково наданими для експертів групи (далі ЕГ) документами сприяли формуванню позитивного враження про Освітню програму (ОП). Відзначені ЕГ слабкі сторони та недоліки не впливають на загальне позитивне враження від ОП та можуть бути використані як ключові орієнтири для подальшого її вдосконалення. Орієнтація ОП на вирішення надзвичайно важливого соціального завдання – соціальної інклюзії та адаптації до освітнього процесу і трудової діяльності осіб з особливими освітніми потребами. Розвинена система співпраці з роботодавцями та активна діяльність Ради стейкхолдерів, включаючи участь в оновленні ОП, наданні широких можливостей для обрання баз практики, проведенні занять, стажуванні й працевлаштуванні. Структура і зміст ОП є логічними й раціональними. Наявні можливості для ефективної роботи здобувачів на базі освітнього середовища MOODLE, що є вагомим у контексті врахування їх особливих освітніх потреб та під час пандемії. Акцентування уваги на розвитку соціальних навичок (soft skills). Чіткість, зрозумілість та доступність правил прийому на навчання, програм фахових вступних випробувань, процедур визнання

результатів неформальної освіти і навчання за межами Коледжу, контрольних заходів, механізмів перездачі та критеріїв оцінювання.

Матеріально-технічна база Коледжу є сучасною, розвиненою і повністю підлаштованою під потреби здобувачів з особливими освітніми потребами, що повністю відображає місію Коледжу й особливості його освітнього процесу. Аудиторний фонд, його обладнання надає можливість проведення навчальних занять для здобувачів із різними нозологіями. Наявність спортивної бази, яка надає можливість не тільки розвитку спортивних досягнень здобувачів, але і має необхідне для їх фізичної реабілітації обладнання.

Інноваційним підходом до організації освітнього процесу в Коледжі, практикою, яка заслуговує уваги, є поєднання навчання із активною фізичною, психологічною і соціальною реабілітацією здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, про що свідчить комплексний підхід, який передбачає надання не тільки якісних освітніх послуг, але і створення програм фізичної реабілітації, медичної та активної психологічної підтримки, всебічної підтримки здобувачів вищої освіти з боку викладачів і адміністрації. Такий підхід сприяє не тільки отриманню якісної освіти за даною ОП, але і фізичній реабілітації здобувачів, соціальній адаптації, усвідомленню себе членом суспільства з широкими можливостями для професійного зростання, реалізації себе в подальшому житті як особистості.

Унікальність матеріально-технічної бази Коледжу, яка максимально враховує потреби здобувачів із нозологіями, поєднує можливості навчання, фізичного оздоровлення, цілодобової медичної підтримки, розвитку спортивних досягнень здобувачів із особливими освітніми потребами, їх психологічної підтримки, забезпечення індивідуального підходу до кожного здобувача, є безперечною. Досвід Коледжу із розвитку інклюзивної освіти, створення матеріально-технічної бази, освітнього та психологічного середовища й умов для соціальної адаптації заслуговує уваги і впровадження в практику закладів вищої освіти. Зважаючи на специфіку діяльності закладу (спеціальна навчально-реабілітаційна), наявний високий рівень ресурсного забезпечення та його специфічність можна розглядати як інноваційну практику у сфері організації освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, що сприяє їх соціальній інклюзії.

У 2015 р. обсяг прийому фахівців склав 74 особи, з них 63 особи вступили на державну форму навчання. Конкурс абітурієнтів на місця держзамовлення у вступній кампанії склав 1,8 осіб (подано 118 заяв), що на 0,6 більше, ніж у вступній кампанії 2014 року. З числа студентів нового набору було сформовано 6 академічних груп (у 2014 р. – 4). У 2017 р. вперше здійснено прийом абітурієнтів за ОС бакалавра на денну та заочну форми навчання. На навчання за ОКР молодшого спеціаліста було зараховано 83 особи (з них 69 осіб вступили на державну форму навчання; конкурс склав 1,6 осіб на місце); за ОС бакалавра на денну форму навчання вступили 5 осіб, на заочну – 35; у 2018 р. – відповідно 77 (72 і 1,2); 64 (з них 60 осіб вступили на навчання за державним замовленням); 59 (5); загальний конкурс на місця навчання за державним замовленням за ОС бакалавра у вступній кампанії склав 2,1 осіб; у 2019 р. – 66 (55 і 3,7); 66 (35); 20 (2); 3,3; у 2020 р. – 72 (60); 96 (44); 32 (0).

Такі результати були досягнуті завдяки вдало проведеній профорієнтаційній роботі. Технікум, а згодом і коледж, брали участь у всіх Ярмарках професій, організованих міськими та районними центрами зайнятості Хмельницької області. Викладачі відвідували школи, спільно зі спеціалістами управлінь соціального захисту населення Хмельницької та сусідніх областей проводили на місцях зустрічі з потенційними абітурієнтами. В управління соціального захисту населення, центри зайнятості цілого ряду регіонів України, а також потенційним вступникам за місцем проживання, надсилалися листи з правилами прийому (наприклад, у 2015 р. надіслали понад 300 листів). Проводилися Дні відкритих дверей.

Особлива увага приділялася питанню адаптації студентів з особливими освітніми потребами (нового набору) до умов навчання в закладі вищої освіти. Розроблено та успішно

реалізується комплекс організаційно-педагогічних заходів із прискорення соціальної адаптації студентів нового набору, в першу чергу, студентів, які переміщалися на кріслах колісних. Також створено ряд адаптаційних заходів щодо переміщення осіб з інвалідністю та безбар'єрності освітнього середовища. З метою залучення батьків до організації освітнього процесу, об'єднання зусиль науково-педагогічного, педагогічного колективу, батьків, студентів для досягнення високих результатів із підготовки та виховання висококваліфікованих фахівців 3 грудня 2020 р. було створено Раду батьків студентів коледжу та затверджено положення цього підрозділу. Метою діяльності Ради є захист законних інтересів студентів в органах громадського самоврядування закладу освіти, у відповідних державних органах, а також надання допомоги викладацькому колективу в реалізації освітніх завдань.

У 2020 р. у Подільському коледжі створено Громадську організацію «Захисту прав та інтересів молоді з інвалідністю «Безбар'єрність», яка є добровільним об'єднанням фізичних осіб, створеним для здійснення та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, освітніх та інших інтересів своїх членів та/або інших осіб. Голова організації та голова правління – К. Богданюк, випускник коледжу, ініціативний волонтер-майстер Всеукраїнських та міжнародних мистецьких акцій; ініціатор та співорганізатор серії майстер-класів з енкаустики, які мали на меті благодійну допомогу особам з інвалідністю.

Основним критерієм високої оцінки закладу освіти є високий рівень професійної підготовки студента. Такий рівень підготовки здатен забезпечити лише висококваліфікований викладач-професіонал. Навіть за умови наявності сучасної матеріально-технічної бази, впровадження інноваційних технологій, але за відсутності кваліфікованих науково-педагогічних, педагогічних працівників, система забезпечення якості освіти працювати не буде. Як вже зазначалося, директор розпочав активну роботу щодо формування високопрофесійного науково-педагогічного колективу, забезпечення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації викладачів коледжу.

З огляду на перспективу розвитку закладу освіти, особливу увагу приділено комплектуванню педагогічного колективу кадрами, що мали науковий ступінь та наукові звання. Такий підхід дозволяв забезпечувати високий рівень викладання, в першу чергу, навчальних дисциплін фахової підготовки. Станом на 30 червня 2015 р. у технікумі працювали 20 штатних педагогів, з яких 7 мали кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» (35 %), «спеціаліст першої категорії» – 8 викладачів (40 %), «спеціаліст другої категорії» – 4 (20 %), «спеціаліст» – 1 (5 %). Викладачів із науковими ступенями і вченими званнями не було. Восени 2015 р. педагогічний колектив поповнився 9 викладачами, з яких 8 осіб мали науковий ступінь (18,6 % від загальної кількості викладачів). Педагогічний колектив зразка 2015 року – це високопрофесійний колектив, колектив одноступінців, поєднання досвіду і молодості. Варто відмітити належний рівень роботи освітян Т. Боровисяк, О. Комарніцької, І. Гльос, О. Дужевої, О. Свириди, А. Файн, О. Комарніцького, Т. Кушнір, Л. Сидорук, О. Складанівського, Н. Шевчук, Т. Павловської, Т. Дінділевич, І. Михайлової, Н. Гапоненко та ін.

За два роки науково-педагогічний, педагогічний колектив значно зріс і в 2017 р. нараховував 57 осіб, у т.ч. з науковими ступенями та вченими званнями: доктор наук – 3, професор – 2, кандидат наук – 19, доцент – 12. У 2018 р. знову якісно оновлено науково-педагогічний, педагогічний склад коледжу. Із загальної чисельності викладачів науковий ступінь «кандидат наук» мала 21 особа (45 %), «доктор наук» – 3 особи (за сумісництвом дві особи) (5 %), вчене звання «доцент» – 14 осіб (27 %). Два науково-педагогічні працівники навчалися в докторантурі, четверо – в аспірантурі. Понад 70 % науково-педагогічних працівників мали кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», близько 15% – педагогічне звання «викладач-методист». У 2018 р. Указом Президента України директору коледжу М. Тріпаку надано почесне звання «Заслужений працівник освіти України». У 2020 р. Мар'ян Миколайович удостоївся почесної нагороди – відзнаки міського голови

Кам'янця-Подільського «За заслуги перед міською громадою». У 2019 р. чисельність викладачів із науковим ступенем «кандидат наук» зростає до 24 осіб, а науковим званням «доцент» – до 15 осіб. Станом на 1 жовтня 2020 р. забезпечували викладання лекційних годин 3 доктори наук (4,3 %), 1 професор (2,2 %), 30 кандидатів наук (50,4 %), 15 доцентів (24,0 %).

Колектив сучасного коледжу – високопрофесійний. Про це свідчить, зокрема, той факт, що у травні 2018 р. доктор історичних наук, доцент, викладач коледжу О. Комарніцький став переможцем XIII обласного конкурсу науково-дослідних робіт. Він здобув другу премію у номінації «Гуманітарні НДР» за монографію «Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.». 27 листопада 2020 р. голова Хмельницької облдержадміністрації підписав розпорядження про затвердження переліку лауреатів обласної премії імені Миколи Дарманського в галузі освіти та науки. Приємно, що серед нагороджених – науково-педагогічний працівник коледжу В. Федорчук, який переміг у номінації «Кращий науково-педагогічний/педагогічний працівник закладу фахової передвищої освіти». У квітні 2021 р. членом-кореспондентом НАНВО України по відділенню філології та мистецтвознавства було обрано в. о. завідувача кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, кандидата філологічних наук Л. Комарніцьку. Колектив науково-педагогічних, педагогічних працівників коледжу – згуртований, цілеспрямований, відповідальний, здатен вирішувати глобальні завдання, вести активну роботу з метою забезпечення міжнародних стандартів якості освітніх послуг, підвищення міжнародного авторитету закладу, кооперуватися із зарубіжними ЗВО для вирішення фундаментальних та прикладних проблем підвищення якості освіти, проведення маркетингових досліджень європейського ринку, пошук і впровадження ефективних механізмів експорту/імпорту освітніх послуг. Також робота велась у таких напрямках: створення умов для професійного зростання працівників, проходження атестацій та підвищення кваліфікації; створення умов для молодих викладачів з метою їх навчання в аспірантурі; створення у колективі сприятливого морально-психологічного клімату, який забезпечить умови ефективної співпраці.

Щорічно, за графіком, відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом МОН України від 6 жовтня 2010 р. № 930, проводилася атестація педагогічних працівників. У 2017 р. атестувалось 5 педагогічних працівників, що складало 15 % від загальної кількості викладачів, у 2018 р. – 4 (10 %), у 2019 р. – 8 (20 %). У 2020 р. пройшли атестацію 10 науково-педагогічних і педагогічних працівників Подільського коледжу, яким присвоєно кваліфікаційні категорії «спеціаліст вищої категорії», а також звання «викладач-методист». Під час онлайн-засідання Атестаційної комісії Департаменту освіти і науки Хмельницької облдержадміністрації відбулось одноставне голосування за підтвердження та присвоєння категорії «спеціаліст вищої категорії»: Н. Гапоненко, О. Марунчак, Н. Шевчук, А. Яшиній та педагогічних звань «викладач-методист»: Т. Боровисюк, І. Гуменюк, О. Дужевій, А. Фаїн, М. Тріпаку, В. Кравцю.

У 2019 р. до складу науково-педагогічних, педагогічних працівників долучили викладача-сурдоперекладача з метою забезпечення оптимальних освітніх умов студентам із порушенням слуху, активної їх участі в культурноосвітніх заходах коледжу та міста (сформовано творчі композиції із використанням жестової мови, які мали успіх на виступах на фестивалі «Агроуніфест – 2019»). У перспективі планується сформувати окремі академічні групи з числа студентів з порушенням слуху, на кожному занятті з якими буде працювати сурдоперекладач. У коледжі забезпечувалося проведення освітньої діяльності на рівні стандартів вищої освіти. Освітній процес організовувався відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції виховання в національній системі освіти, Державних національних та цільових програм, наказів Міністерства освіти і науки України, розпорядчих документів Департаменту освіти і науки Хмельницької облдержадміністрації та ін.

Пріоритетними в освітній діяльності залишалися питання організації роботи Вченої ради, науково-методичної комісії, забезпечення ефективності роботи кафедр, вивчення передового педагогічного досвіду науково-педагогічних, педагогічних працівників, підвищення рівня викладання навчальних занять, підвищення якості надання студентам з інвалідністю реабілітаційних послуг. Не відмовляючись від традиційних форм, викладачі активно впроваджували інноваційні технології навчання, інтерактивні форми співпраці зі студентами, перетворюючи їх на активних суб'єктів навчання. Особливу увагу зосереджено на впровадженні комп'ютерних, інформаційних технологій і на використанні можливостей локальної мережі та Internet.

Основним критерієм діяльності науково-педагогічного, педагогічного колективу був рівень знань студентів. У першому семестрі 2015–2016 н.р. за підсумками зимової заліково-екзаменаційної сесії абсолютний показник успішності склав 96,5 %, якісний показник – 46,3 %. У 2017 р. рівень знань студентів з навчальних дисциплін в середньому становив: загальна успішність – 97,06 %, якість знань – 52,27 %; у 2018 р. – відповідно 97,06 % і 52,27 %; у 2019 р. – 100 % і 51,8 %; у 2020 р. – 100 % і 52,4 %. Показники успішності студентів мали резерв для покращення. Підтвердженням цього були вагомі успіхи вихованців коледжу у міських і обласних олімпіадах із базових навчальних дисциплін. Так, у 2018 р. студенти коледжу Олександр Білий, Андрій Білінський, Дмитро Семенов посіли треті місця Хмельницького обласного етапу олімпіади відповідно з української мови, інформатики (користувачі) та історії України. Переможцями і призерами міської олімпіади у 2015–2016 н.р. були Олександр Бута, Надія Савченко, Михайло Волков, Андрій Власюк; 2018–2019 рр. – Денис Білецький, Олександра Барабанова, Олександр Решетюк, Валентина Ткачук, Владислав Гурін, Денис Гуменюк, Катерина Якубовська, Олексій Галкін, Вікторія Венгерська.

Студенти коледжу були активними учасниками Всеукраїнського конкурсу «Новітній інтелект України». У квітні 2017 р. соціальний проєкт творчої групи студентів спеціальності 051 Економіка під керівництвом студента-випускника Андрія Трофімчука «Реабілітаційно-оздоровчий комплекс «Надія» для відпочинку, оздоровлення та реабілітації учасників АТО, учнів загальноосвітніх шкіл та молоді з обмеженими функціональними можливостями» увійшов до фінального туру Всеукраїнського конкурсу «Новітній інтелект». Щорічно студенти брали участь у Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Неабияких успіхів у цьому конкурсі досягла студентка Анна Таран. У 2017 р. вона була учасницею фінального етапу і стала переможницею цього конкурсу серед студентів ЗВО I-II рівнів акредитації (гуманітарний профіль) та нагороджена дипломом III ступеня. У 2018 р. вона знову брала участь у конкурсі і здобула нагороду ще вищого ґатунку – диплом II ступеня. У 2020 р. на обласному етапі конкурсу диплом III ступеня отримала Катерина Якубовська.

Щорічно студенти брали участь у конференціях різного рівня. Наприклад, 2017 р. вони представляли коледж на Всеукраїнській науковій конференції «Стан і перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах трансформації національної економіки» (відбувалася на базі Львівської комерційної академії), Інтернет-конференції «Економічні знання – ключ до успіху» (на базі економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету), науково-практичному круглому столі «Митна політика та соціально-економічний розвиток України» тощо. У 2020 р. у зв'язку з карантинними заходами та поширенням пандемії Covid-19 окремі інтелектуальні заходи були скасовані та перенесені. Однак студенти коледжу, не зважаючи на обставини, дистанційно готувалися до інтелектуальних змагань різного рівня. Кращі студенти-випускники отримували дипломи з відзнакою. Так, у 2015 дипломи молодшого спеціаліста з відзнакою директор вручив 11 особам, що становило 16 % від загальної кількості випускників; у 2017 р. – відповідно 11 і 21 %; у 2018 р. – відповідно 19 і 14 %; у 2019 р. – 17 і 13 %; у 2020 р. – 18 і 23,3 %. У червні 2020 року відбувся перший випуск фахівців-

бакалаврів, загальна кількість випускників – 51 особа, з них диплом бакалавра з відзнакою отримали 11 (21,5 %) вихованців коледжу.

Поряд із основним завданням – забезпечення студентам з інвалідністю якісної вищої освіти на рівні стандартів – ефективно вирішувалися питання і завдання збереження здоров'я, їх медичної та фізичної реабілітації. З огляду на вищезазначене одними із провідних технологій навчання в коледжі стали здоров'язберігаючі та валеологічні технології, що забезпечували результативність занять та якісну професійну підготовку молодих людей з інвалідністю.

Важливим у діяльності коледжу стало надання студентам з інвалідністю таких реабілітаційних послуг:

- фізична реабілітація реалізувалася через проведення навчальних занять з фізичної культури в групах за нозологіями захворювань; проведення занять спортивних секцій не лише з традиційних, а й видів спорту для студентів з числа маломобільних груп населення (сидячий волейбол); проведення занять реабілітаційних груп; проведення індивідуальних занять ЛФК (поза розкладом занять); проведення занять з арт-терапії; надання послуг оздоровчого масажу; навчання студентів виконанню техніки оздоровчого масажу/самомасажу; організація та проведення пішохідних прогулянок/туристичних походів;

- медична реабілітація передбачала медикаментозне лікування студента з інвалідністю за узгодженням з вузьким спеціалістом;

- трудова реабілітація забезпечувалася створенням спеціальних чи спеціально пристосованих робочих місць для проведення занять навчальної практики (практичних занять);

- професійна реабілітація реалізувалася через формування у студентів з інвалідністю позитивної мотивації до змісту професійної підготовки; методично обґрунтовану організацію освітнього процесу; створення інтегрованих груп; створення умов для навчання за індивідуальним планом навчання; організацію позааудиторної діяльності студентів з метою оптимізації їх міжособистісного спілкування, створення умов для виявлення їх здібностей, індивідуального самовираження, самоутвердження, активного залучення до громадського життя групи, коледжу, міста; навчання викладачів та кураторів груп у напрямку виявлення та подолання труднощів адаптації студента з інвалідністю тощо;

- соціальна реабілітація здійснювалася у формі соціально-побутового патронажу (патронаж здійснювали медичні працівники, соціальний педагог, куратор групи);

- психолого-педагогічна реабілітація здійснювалася через з'ясування психологічних особливостей вихованців з інвалідністю, збереження їх психічного здоров'я, надання допомоги з адаптації та інтеграції в освітнє середовище, формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей.

Гордістю реабілітаційно-оздоровчої та спортивної роботи коледжу є вагомі спортивні досягнення й здобутки студентів. Студенти коледжу є постійними учасниками спортивних змагань, організованих республіканським центром із фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт».

Керівництво закладу підтримувало і буде підтримувати студентів у розвитку їхніх спортивних досягненнях шляхом покращення спортивної матеріально-технічної бази коледжу та навчально-реабілітаційного розвитку, а також розвитку інших паралімпійських видів спорту, залучення широкого кола студентів та спеціалістів відповідної кваліфікаційної категорії для навчання студентів видам спорту. Заплановано пропагувати та залучати широке коло молодих людей зі всієї України до Паралімпійського руху в Україні на базі коледжу. Значна увага приділялася психологічній та соціально-педагогічній підтримці студентської молоді.

У 2019–2020 н.р. у закладі з'явився новий структурний підрозділ – соціально-психологічна служба. Вона забезпечувала своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів вищої освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з

урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяла створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань. Психологічне забезпечення освітнього процесу в коледжі здійснював практичний психолог. Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Майже одночасно розпочала роботу лабораторія психологічного консультування та тренінгів. Викладачка коледжу Н. Жиляк на одному із засідань Вченої ради зазначила, що необхідність психологічного забезпечення професійної освіти та потреба в психологічній службі коледжу давно визнана вченими і практиками. Сьогодні діяльність лабораторії спрямована на формування професійно компетентної, психологічно і фізично здорової, творчо мислячої особистості, яка відповідає вимогам сучасного суспільства щодо рівня знань і особистісних якостей майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Невід'ємним складником діяльності коледжу є науково-дослідна та інноваційна діяльність, яка з 2015 р. значно активізувалася. Так, у рамках цієї діяльності 24–25 квітня 2017 року на базі коледжу було проведено I Міжнародну науково-практичну конференцію «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму». Співorganizаторами конференції виступили Вроцлавський економічний університет (м. Вроцлав, Польща) та Вища школа економіки й інновацій в Любліні (м. Люблін, Польща). Стратегічною метою проведення цієї конференції стало встановлення інновацій партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту при наданні освітніх послуг здобувачам вищої освіти з числа осіб з інвалідністю. Тема конференції, яка запропонована для обговорення науковцям України та зарубіжжя, обумовлена специфікою освітньої діяльності коледжу, а саме, організація спеціального навчального реабілітаційного супроводу студентам з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень їх життєдіяльності.

За підсумками всіх конференцій було сформовано і видано збірники матеріалів конференцій. Кафедрам Подільського коледжу вдалося організувати та провести низку наукових заходів на рівні коледжу із залученням науковців закладів освіти, установ, підприємств України та зарубіжжя.

Значно зросла кількість публікацій науково-педагогічних, педагогічних працівників. До 2015 р. зустрічалися лише поодинокі свідчення про опублікування наукових статей. У звіті за 2015 р. зазначалося, що того року у фахових освітянських журналах опубліковано науково-методичні статті та розробки занять викладачів І. Михайлової («Структура таблиці та основні типи даних. Обчислення в таблицях. Абсолютна та відносна адресація»), І. Павлюк, Т. Павловської («Механічні коливання крізь призму тригонометричних функцій»), О. Комарніцької («Маркетингова цінова політика»), Н. Шевчук («Ряди динаміки»), І. Гльос («Лекція з елементами проблемного навчання на тему “Маркетингова політика комунікацій”»), А. Фаїн («Розробка заняття «Природні джерела вуглеводнів» з хімії»), О. Свириди («Розробка заняття «Автоматизація обліку матеріальних цінностей» з навчальної дисципліни «Інформаційні системи та технології в обліку»). У вересні 2015 р. з ініціативи директора М. Тріпака розпочалась робота щодо створення науково-методичного журналу. З цієї метою була створена творча група викладачів, яка працювала над проектом назви та рубрик журналу. Цією групою запропоновано робочу назву журналу «Вектор», який мав включати рубрики «Освіта», «Економіка», «Реабілітація», що цілком відповідало стилю, специфіці, напрямам роботи освітньої діяльності технікуму-інтернату, а в перспективі спеціалізованого інституту.

У 2017 р. вийшов науковий збірник «Вектор», до якого увійшли статті учасників I Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму».

Крім того, під такою ж назвою з вересня 2017 р. почала виходити журнал-газета коледжу (редактор – І. Фалінська; з 2018 р. – М. Волощук). У квітні 2018 р. Подільським коледжем було засновано періодичне видання – науковий журнал «Вектор Поділля», Міністерством юстиції України надане Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія КВ № 23256-13096Р від 04.04.2018 р.). Журнал поступово виходить на міжнародний рівень, про що свідчить присвоєння йому ISSN – унікального міжнародного номера, ідентифікатора періодичного видання, який широко використовується науковими виданнями у світі (ISSN 2617-1112). У перспективі планується отримання статусу «фахове видання». Програмними цілями наукового журналу є пошук рішень з актуальних проблем сучасної економічної науки, освіти та соціальної реабілітації в умовах інклюзії.

Значним проривом у науковій діяльності став 2020 рік. Того року було опубліковано: 11 монографій, 8 підручників і навчальних посібників, 10 статей у виданнях, що індексуються у базах Scopus і Web of Science, 7 – у виданнях, що індексуються у базі Index Copernicus, 15 – в інших зарубіжних виданнях, 31 – у фахових, 46 – у не фахових виданнях. Збільшилася кількість наукових конференцій, семінарів, круглих столів, диспутів та інших наукових заходів. Так, у 2017 р. проведено 7 таких заходів, у 2018 р. – 14, у 2019 р. – 9, у 2020 р. – 10.

Ключовим у діяльності закладу є дотримання академічної доброчесності педагогічними і науково-педагогічними працівниками. У 2018 р. заступник директора з наукової роботи О. Коркушко представив на розгляд Вченої ради інформацію щодо Кодексу академічної доброчесності у Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі. Наголосив на необхідності безумовного його дотримання усіма працівниками та запропонував шкалу унікальності перевірки на плагіат у межах 80–100 %. Розглянувши документ, члени ради схвалили його та затвердили Кодекс.

Новим поштовхом у розвитку наукової роботи в закладі освіти стало створення Ради молодих вчених коледжу. Молоді викладачі отримали можливість підвищувати свій науковий і професійний рівень шляхом обміну досвідом із колегами, брати участь у міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, круглих столах, форумах, запрошувати своїх колег з інших ЗВО до плідної співпраці. Рада ініціювала і провела 25 лютого 2021 р. науково-практичний форум «Внесок молодих вчених у соціально-економічний розвиток західного регіону».

2019–2021 роки надали багато викликів для науково-дослідної та науково-інноваційної діяльності коледжу. Так, унаслідок карантинних обмежень і заходів та у зв'язку із поширенням пандемії Covid-19 у форматі онлайн проводилася низка заходів. В умовах пандемії викладачі коледжу розробляли та впроваджували нові традиції та дискусійні майданчики для пошуку нових наукових та науково-методичних рішень у сфері розвитку економіки, аудиту, соціальної сфери та психології, освіти і науки. Зокрема, у 2020 р. за ініціативи кафедри соціальної роботи та психології, а також представників громадської організації «Українська асоціація сімейних психологів» було започатковано проведення психотерапевтичного тренінгу в рамках Всесвітнього дня здорового робочого середовища; започаткували регіональний молодіжний форум «Наука та інновації в умовах пандемії COVID-19», метою проведення якого було об'єднання студентів, молодих науковців, що розпочали свій шлях у науці, навколо проблем розвитку економіки, аудиту, соціальної сфери та психології, освіти і науки тощо в умовах Covid-19.

У тому ж році відбулися тренінги «Мандалотерапія як метод пізнання власного «Я» для студентських наукових гуртків психологічного та соціально-психологічного напрямку – «Психея» і «Перспектива»; тренінг наукових гуртків на тему «Розвиток особистості та внутрішня мотивація сучасної ділової людини». 30 січня 2021 р. в рамках підписаного договору кафедри соціальної роботи та психології з дипломованим практикуючим психологом, сімейним і дитячим психотерапевтом, асоційованим членом Громадської організації «Інститут розвитку символдрами і глибинної психології» (ГО ІРСГП), членом Української спілки психотерапевтів і психологів Л. Липовською відбулось ознайомлювальне

заняття для студентів коледжу, на якому Людмила Антонівна, використовуючи елементи дуальної освіти, розповіла про особливості професії психолога, а також ознайомила з особливостями застосування асоціативних карт, практик використання вправ для розвитку пам'яті у контексті кінезітерапії, ознайомила з напрямом консультування (символдрами) та ін.

Вкрай результативною стала студентська науково-дослідна робота. У 2017 р. студенти опублікували 4 статті, 38 вихованців коледжу виступили з доповідями на конференціях, семінарах, диспутах, круглих столах, конкурсах; у 2018 р. – відповідно 7 і 94. У 2019 р. студенти підготували 122 статті, які переважно були опубліковані за підсумками різних наукових заходів, у 2020 р. – 136.

Наприкінці 2017 р. було започатковано проведення конкурсу студентських науково-дослідних робіт.

Студенти коледжу активно долучались до обговорення проблем сучасного суспільства. Враховуючи інноваційні ідеї та ініціативність студентства закладу, у 2019 р. було створено студентський дискусійний майданчик, спрямований на розвиток їхньої науково-дослідної діяльності. Таким дискусійним майданчиком стала, започаткована у 2019 р., I Міжнародна наукова студентська конференція з дистанційною формою участі «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства» (15-16 листопада 2019 р.), у якій взяло участь понад 200 студентів із закладів вищої освіти України та закордону (США, Республіка Польща). Метою конференції є залучення студентів до науково-дослідної діяльності, обмін знаннями та досвідом, визначення сучасних інноваційних тенденцій та перспектив розвитку у науці, об'єднання молоді навколо питань у сфері економіки, природничих і гуманітарних наук та соціальної роботи. За результатами конференції сформовано електронний збірник тез та видано друкований варіант збірника. 12 листопада 2020 р. відбулася друга конференція, яка також мала статус міжнародної.

Приємним моментом є те, що вихованці коледжу на високому рівні презентували свої здібності та обдарування на різних наукових заходах, що проводились не лише в стінах коледжу, а й в інших закладах освіти та установах нашої держави та закордону. У 2019 р. студентів залучали до участі у короткостроковому тритижневому волонтерстві у Польщі в рамках Ночі культури та фестивалю «Схід культури – інші звучання» (опанування проєктного менеджменту у сфері культури від провідних люблінських експертів – м. Люблін, Польща); у семінарі «Молодіжний нетворкінг з нуля або як знайти роботу після навчання» в контексті коучингової програми «Жіноче обличчя кам'янецького бізнесу» (12 листопада, 2019 р.); у тренінгах «Базові навички медіації», «Професійна реабілітація та професійна орієнтація» (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); у дебатному турнірі серед коледжів міста, за результатами якого здобуто друге місце та ін.

Вагомим результатом успішного навчання та доказом високої підготовки студентів коледжу стала перемога вихованців коледжу у відборі учасників освітньої програми «Стипендіат 2019-2020», який проводив Міжнародний благодійний фонд «Нове Покоління» за підтримки організації «Help us help». Цей освітній проєкт спрямований на психологічну реабілітацію та соціальну адаптацію студентів-сиріт.

Вагомою є участь студентів у 2019 р. у конкурсі рецензій, ініційованого волонтерами В. Дорудою і С. Бойко з м. Львів та меценатом з США Р. Хеєм, у якому четверо студентів коледжу отримали призові місця та у винагороду отримали десятиденну поїздку до Європи, відвідали, зокрема, міста Братислава та Відень. Студенти Подільського коледжу з числа маломобільних груп брали участь у проєктах міжнародного рівня. Так, Ірина Боршуляк у 2019 р. стала учасницею школи «Лідерка» (м. Київ), ініційована та реалізована ГО «Боротьба за права» за підтримки Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), Агентства США з Міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги від уряду Великої Британії. У коледжі проводили значну роботу щодо популяризації свого закладу в межах регіону, держави в цілому, сприяли формуванню

високої суспільної оцінки коледжу батьківською громадськістю, громадськими організаціями, забезпечували взаємодію коледжу з територіальною громадою міста, області.

Значна частина вихованців коледжу була охоплена волонтерською діяльністю. Зокрема, у 2018 р. 40 % студентів закладу – активні учасники волонтерського руху. Студенти коледжу є молодими, талановитими, свідомими людьми з активною життєвою позицією. У досліджуваній нами період активізується студентське самоврядування. Щорічно відбувалися вибори Студентського декана. Ця процедура проходила демократично. Напередодні виборів відбулися дебати між кандидатами на цю посаду. Так, 19 вересня 2017 р. дебатовали 17 кандидатів. Наступного дня відбулися вибори. Деканом обрали Олександра Буту, а заступниками Артема Миська, Катерину Кутову, Марію Бояркіну.

Працювала Рада студентів гуртожитку, яка залучала мешканців до розробки і провадження заходів, направлених на виконання Правил внутрішнього розпорядку, виховну, культурно-масову та спортивнооздоровчу роботу, перепускного та санітарного режимів. Співпрацювала з керівництвом гуртожитку щодо покращення житлових умов і побутового обслуговування. Представники студентського самоврядування – активні учасники громадського життя міста. Так, троє студентів – членів молодіжного парламенту міста – закінчили у 2017 р. факультет муніципального управління при міській раді і захистили випускний проєкт «Відходи в доходи!», виборовши 3-тє місце. У 2018 р. випускники факультету успішно презентували проєкт «Центр соціальної реабілітації для дітей із девіантною поведінкою «Норе» і, як і минулого року, посіли 3-тє місце.

Представники студентства коледжу регулярно працювали у складі Молодіжної ради міста. Наприклад, у 2019 р. активну роботу проводили четверо студентів. Серед них особливо виокремимо Голову Студентської ради коледжу Олександра Ковальчука, якого обрали президентом дебатного клубу міста.

У тому ж році вони брали участь у загальноміській молодіжній екологічній акції «Турист у чистому місті», що відбувалась у рамках реалізації плану ініціативи «Громада дружна до дітей та молоді»; долучились до обговорення «Молодіжної стратегії міста – 2030»; стали ініціаторами флешмобу «Чому я розмовляю рідною мовою?» до Міжнародного дня рідної мови. Студенти коледжу щорічно брали активну участь у флешмобах «Україна моя вишивана» і «Одягни вишиванку у коледж!». У 2021 р. коледж долучився до літературного онлайн-марафону, присвяченого пам'яті Тараса Шевченка «Єднаймо душі словом Кобзаря!». Виступ творчої групи студентів коледжу справив позитивне враження на організаторів конкурсу.

Активна позиція молоді не залишилася не поміченою владою міста. Наприклад, 25 червня 2017 р. вихованців коледжу з нагоди Дня молоді нагородили грамотами виконавчого комітету за активну громадську позицію, втілення в життя молодіжних проєктів, організацію і проведення загальноміських заходів. 19 листопада 2020 р. у Кам'янець-Подільській міській раді відбулося нагородження учасників та переможців конкурсу «Кращий студент міста Кам'янця-Подільського-2020». Серед нагороджених – студентки Подільського коледжу Марина Квітінська, Катерина Якубовська.

Щорічно на базі табору відпочинку коледжу проводився Подільський фестиваль співдружності вишів «Надія», а у 2019 році в Подільському коледжі для творчо обдарованої молоді закладу та популяризації її досягнень у різних сферах діяльності започаткували фестиваль-конкурс «Подільська ліра – 2019». Засновником та організатором фестивалю є дирекція закладу освіти, Студентська рада та представники з числа студентів первинної профспілкової організації профспілки працівників соціальної сфери України, працівників. Театралізований концерт творчих колективів-учасників конкурсу включав їх виступи в номінаціях: «Вокал», «Хореографія», «Музичне виконавство», «Художнє слово», «Естрадно-циркове мистецтво», «Театралізоване дійство», «Гумор КВК», «Відеомонтаж» та інші види мистецтва. Конкурсантами були студенти-першокурсники Подільського коледжу спеціальностей 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 231 Соціальна робота, 053 Психологія. На заході була присутня молодь міста, учасники та переможці творчих

конкурсів, міжнародних та всеукраїнських чемпіонатів, телепроектів та інших заходів. У складі журі – представники місцевого самоврядування, учасники та фіналісти телевізійних талант-шоу, громадські діячі та голови творчих об'єднань, керівники творчих колективів, представники коледжу.

Значна робота проводилася щодо працевлаштування випускників закладу освіти. У 2015 р. з метою забезпечення реалізації права на роботу випускників навчального закладу відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року № 922 «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» та на виконання розпорядження Кабінету Міністрів від 27 серпня 2010 № 1726 «Про підвищення рівня працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» у технікумі-інтернаті було створено підрозділ щодо сприяння працевлаштуванню студентів і випускників. Відповідно до вищезазначених документів метою діяльності підрозділу є сприяння у працевлаштуванні студентів і випускників закладу освіти, створення умов для ефективної реалізації їх права на працю, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Налагодження ділових стосунків з потенційними роботодавцями, місцевими органами виконавчої влади, управліннями праці та соціального захисту населення, службами зайнятості здійснюється шляхом особистих зустрічей та переговорів керівника коледжу з роботодавцем, а також шляхом листування. Керівник закладу освіти розумів важливе значення проведених на базі коледжу спільних зустрічей представників управлінь праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості та роботодавців міста і району, в рамках яких забезпечувалися прямі контакти студентів із роботодавцями. У 2017 р. проведено два семінари з техніки самостійного пошуку роботи, а також консультування студентів з питань планування професійної кар'єри тощо. Таку ж кількість семінарів провели і в 2018 р. У 2019 р. проведено зустріч щодо техніки пошуку роботи зі спеціалістами Кам'янець-Подільського міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та провідними фахівцями з профорієнтації Кам'янець-Подільського міського центру.

Із загальної кількості випускників 2017 року, що навчалися за державним замовленням, працевлаштовано 32 % випускників, понад 60 % продовжили у коледжі ступеневу освіту; у 2018 р. – відповідно 12 % і 80 %; у 2019 р. – 21 % і 75 %; у 2020 р. – 19 % і 76 %.

У 2018 р. укладено угоду з Державним Східноєвропейським університетом в Перемишлі (ректор – др. П. Трефлер) про проведення спільних наукових досліджень, конференцій та круглих столів, виставок-промоцій та популяризацію в Україні ДСУ в Перемишлі; видання спільних публікацій. Крім того, студенти коледжу мали можливість брати участь у різноманітних зарубіжних програмах обміну та навчання.

Завдяки договору перед студентами коледжу відкривалися перспективи щодо участі і створення освітніх, соціальних та інших проєктів та науково-дослідних робіт, розробки та участі інноваційних проєктів, спрямованих на вирішення актуальних проблем, які становлять спільний інтерес сторін. З метою інтеграції вищої школи у світовий освітній простір укладено угоду про співпрацю між Подільським коледжем та Благодійною організацією «Благодійний фонд громадської дипломатії» (директор А. Найчук). У 2020 р. підписано стратегічну угоду із Університетом економіки в Бидгощі (Польща), який очолює канцлер Ф. Сікора. Сторони цієї угоди мали здійснювати співпрацю у таких сферах: забезпечення мобільності студентів та викладачів; ведення спільної дослідної і/або дидактичної роботи; спільне проведення науково-практичних та науково-методичних конференцій; участь у Європейських програмах на партнерських засадах; видавництво підручників, посібників та іншої навчальної і науково-методичної літератури; стажування викладачів; обмін посібниками, письмовими роботами та іншими публікаціями; обмін досвідом в організації дидактичного процесу та навчальними планами подібних сфер освіти; обмін студентами (практики, студентські науково-практичні конференції тощо); виконання спільних дослідницьких проєктів; спільне використання лабораторій; розробка, організація та

здійснення програм подвійного дипломування; організація та проведення мовних шкіл; спільна організація та проведення культурних заходів.

Організовувалася та здійснювалася робота щодо створення у коледжі належної інформаційної, матеріально-технічної та навчально-матеріальної баз, які, загалом, цілком задовольняють потреби у підготовці молодших спеціалістів, молодших бакалаврів, бакалаврів, сприяють організації їх змістовного дозвілля та забезпечують належні умови навчання і побуту студентів. У 2015 році невід'ємною частиною освітнього середовища стала бібліотека, фонд якої налічував близько 20 тис. примірників, у т. ч. 15 тис. становила фахова література, періодичні видання. Директор намагався вирішити питання щодо поповнення бібліотечного фонду новими підручниками і навчальними посібниками.

У січні 2019 р. читальну залу переобладнали в електронну бібліотеку: придбано 10 нових комп'ютерів та підключено до мережі Інтернет, встановлено операційну систему «Linux», замінено вікна на металопластикові. З метою більш ефективного використання Інтернету, на сайті коледжу створили окрему вкладку «Електронна бібліотека» і в алфавітному порядку, згідно переліку навчальних дисциплін, розміщено понад 1000 необхідних електронних підручників. Студентська молодь коледжу отримала можливість безкоштовно завантажувати підручники, електронні періодичні видання газет і журналів. Створення електронної бібліотеки надало можливість скоротити видатки на передплату періодичних видань та дало додаткові можливості доступу студентів до науково-методичної, фахової, художньої літератури та періодичних видань. В умовах карантину та поширення пандемії Covid-19 електронна бібліотека є надзвичайно дієвою та потрібною під час навчання, яке за певних умов може проводитися у дистанційній формі.

Офіційний сайт коледжу за своїм наповненням, дизайном і оперативністю подання інформації є одним із найкращих в Україні. У квітні 2021 р. він виборов перше місце серед 652 закладів фахової передвищої освіти у конкурсі на кращий вебсайт «EDUCATION WEBSITE 2020», який проводився Державною установою «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти» за сприяння Міністерства освіти і науки України.

З початком поширення пандемії на території міста та Кам'янець-Подільського району директор коледжу М. Тріпак вніс пропозицію працівникам коледжу перерахувати кошти заробітної плати (за три робочі дні) на благодійну допомогу медикам міської лікарні. Колектив коледжу підтримав пропозицію директора та приєднався до Благодійної ініціативи «Захисти медика міста». У коледжі функціонували кабінет мультимедійних технологій навчання; два кабінети АРМ спеціаліста, де студенти працювали з прикладними професійними програмами «1-С: підприємство», «1-С: бухгалтерія», власними міні-програмами, фінансовими та економічними функціями програми Calk. Викладачі та студенти користувалися ресурсами глобальної мережі Інтернет через передачу даних Wi-Fi, інформацією комп'ютерної бази статистичних даних тощо. Питання оновлення та модернізації навчальних приміщень, придбання навчального обладнання було завжди пріоритетним питанням у коледжі. Зокрема, у 2017 році вдалося модернізувати парк комп'ютерів – придбано 10 сучасних машин, у 2018 р. – 13, у 2019 р. – 34.

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж був першим закладом вищої освіти у Кам'янці-Подільському, де ще наприкінці першого семестру 2017 р. розпочалася робота щодо запровадження в коледжі дистанційного навчання; робота сайту дистанційної освіти організована на основі використання платформи дистанційного навчання Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment). Сайт дистанційної освіти уже на той час містив електронні навчальні курси для здобувачів освіти всіх спеціальностей. Кожна навчальна дисципліна мала електронну підтримку у вигляді електронного курсу; створено відеохостинг YouTube, де розміщувалися навчальні відеозаписи, відеолекції та інші відеоресурси, які створювали викладачі та використовували у навчальній та виховній роботі. За допомогою цієї системи здобувач освіти міг дистанційно, через інтернет, відкрити електронний навчальний курс, ознайомитися з навчальним матеріалом, виконати завдання та відправити його на перевірку, пройти електронне

тестування. Наявність сайту дистанційної освіти значно підвищила ефективність освітнього процесу та якість викладання.

Навчальна платформа Moodle дозволила розмішувати на своїх ресурсах файлові документи (лекції, презентації, навчально-методичні карти практичних, семінарських занять), відеоматеріали, тести; передбачалося спілкування в чатах тощо). Додатково зазначимо, що завдяки ресурсам платформи Moodle вдалося ефективно вирішувати питання щодо якісного надання освітніх послуг студентам, які навчаються за індивідуальними графіками, чим забезпечили безбар'єрний доступ студентів, у першу чергу, з числа маломобільних груп до освіти. У процесі навчання також були активно задіяні дистанційні платформи: електронна пошта, месенджери Viber, Telegram та ін., відеоконференції MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype та ін.; форуми та чати, використовуючи які, викладачі і студенти проводили заняття відповідно до розкладу та тематичних планів. Усі інформаційні освітні джерела об'єднано та створено «Медіацентр для роботи студентів з особливими освітніми потребами». Не дивлячись на складну економічну ситуацію в Україні, щороку вдавалося підготувати кабінети та аудиторії до початку нового навчального року. Упродовж 2015–2021 рр. у коледжі приділяли належну увагу питанням зміцнення матеріально-технічної бази освітнього та реабілітаційного процесів, соціальної інфраструктури технікуму (коледжу). У грудні цього ж року переміщено медичний пункт із навчального корпусу в гуртожиток. Звільнені площі реконструювали у мініготель для гостей і батьків студентів коледжу. У вересні того ж року до послуг студентів та викладачів обладнано кімнату релаксації та буфет.

У 2018 р. проведено докорінну реконструкцію оздоровчо-реабілітаційної бази (реконструйовано спортивну залу для ігрових видів спорту (152 м²), введено в дію силовий тренажерний зал (24 м²), тренерську кімнату (14 м²), роздягальню (17 м²); оздоровчо-реабілітаційну базу додатково укомплектовано футбольними воротами, спортивними матами; додатково створено спортивний майданчик, який укомплектовано гімнастичними брусами та турніками (12 м²); у гуртожитку встановлено пральну машину-автомат, здійснено заміну телевізорів, під'єднано до цифрового телебачення; проведено реконструкцію службових приміщень кафедри соціальної роботи та психології, кафедри інформаційної діяльності, документознавства та фундаментальних дисциплін, кабінету головного бухгалтера, заочного відділу, зокрема за спонсорські кошти здійснено заміну вікон на металопластикові; додатково введено в експлуатацію три навчальні аудиторії для студентів, які переміщалися на візках; аудиторії обладнано проєкційною технікою; проведено поточний ремонт покрівлі харчоблоку, актові зали та центрального входу; за спонсорські кошти облаштовано зону відпочинку «Літній театр» (тут функціонує фонтан, встановлено лави-гойдалки, побудовано літні альтанки, висаджено мініпарк дерев хвойних порід; введено в дію студентське кафе, в якому облаштований медіацентр).

У 2020 р. оновлено та осучаснено актову залу коледжу, обладнано новими меблями, сценою, підсвічуванням, сучасним покриттям, а також облаштовано зону для студентів із числа маломобільних груп населення; на території коледжу створено та обладнано відкритий сучасний спортивний майданчик зі штучним покриттям для гри у футбол та волейбол; прокладено доріжки та встановлено пандуси, які ведуть до відкритого спортивного майданчика для волейболу та футболу; здійснено ямковий ремонт території коледжу, косметичний ремонт навчальних аудиторій. Подільський коледж успішно рухався у напрямку забезпечення безбар'єрності освітнього середовища та у повній мірі забезпечував своїм вихованцям рівноправний доступ до сучасного освітнього середовища.

Коледж фінансувався за рахунок коштів державного бюджету і спеціального фонду, що складався з плати за навчання студентів, які навчалися на контрактній основі, і плати за їх проживання у гуртожитку, благодійних внесків та гуманітарної допомоги. У коледжі проводилася постійна робота щодо економії державних коштів, а саме за рахунок придбання продуктів харчування у безпосереднього виробника продукції, укладання річних угод на придбання продуктів харчування за фіксованими цінами, спонсорської допомоги. Одним із

пріоритетів у роботі дирекції було питання соціального захисту працівників та студентів закладу освіти. Регулярно і вчасно виплачувалися заробітна плата і стипендія, створювалися необхідні умови для роботи і навчання, безперебійного харчування і медичного обслуговування студентів, забезпечення коледжу теплом, електроенергією та водою, безпечні умови праці та навчання.

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж був першим закладом вищої освіти у Кам'янці-Подільському, де розпочалася робота щодо запровадження в коледжі дистанційного навчання; робота сайту дистанційної освіти організована на основі використання платформи дистанційного навчання Moodle. Організовувалася та здійснювалася робота щодо створення у коледжі належної інформаційної, матеріально-технічної та навчально-методичної баз. Упродовж 2015–2020 рр. державні (регіональні) видатки зросли у 2,4 рази, а надходження по спецфонду – у 16,4 рази.

В історії закладу освіти для осіб з особливими освітніми потребами розпочинається новий етап. 12 травня 2021 р. на засіданні Кабінету Міністрів України відбулася надзвичайно важлива подія не тільки для Поділля, а для України загалом – створення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Відповідне розпорядження за №498-р підписав Прем'єр-міністр України Денис Анатолійович Шмигаль. За цим державним визнанням – натхнення праця науково-педагогічних і педагогічних працівників, високі досягнення студентів та зростаючий авторитет випускників.

Створений інститут віднесли до сфери управління Міністерства освіти і науки України. Крім того, уряд проголосував за реорганізацію Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу та приєднання його до створеного інклюзивного інституту. Вагомий науковий потенціал, інноваційні технології, новаторські проекти, реалізацію яких буде продовжувати інститут, збереження та примноження багаторічних традицій, зміцнення матеріально-технічної бази, висококваліфікований кадровий потенціал – усе це вигартовувало і зміцнило справді заслужений авторитет і загальне визнання, дало змогу крокувати в ногу з часом і утримувати лідерські позиції серед закладів вищої освіти України.

Реформаторські зміни на тернистому шляху до ІНСТИТУТУ звершував Мар'ян Миколайович Тріпак, кандидат економічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України. Ця подія є знаменною не лише для всіх поколінь працівників закладу освіти, а й у житті вітчизняної науки та освіти, адже поєднання навчання з фізичною реабілітацією, соціальною адаптацією, створення всіх необхідних для навчання здобувачів з особливими освітніми потребами умов, які реалізовані у нашому закладі освіти, наочно демонструють кроки щодо вирішення важливого соціального завдання – розвитку соціальної інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Тріпак М. М., Комарніцький О. Б., Скрипник А. Ю., Комарніцька Л. М., Боровисюк Т. В. Віхи зростання: технікум-інтернат, коледж, інститут (1971–2021рр.) : монографія / за заг. ред. О.Б. Комарніцького. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2021. 466 с.

§ 2. Центр підтримки студентів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

З метою реалізації прав здобувачів освіти з особливими освітніми потребами/осіб з інвалідністю на вищу освіту, їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство, створення рівних можливостей і вільного доступу до освіти та задля організації виконання Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р в Навчально-реабілітаційному закладі вищої

освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» створено Центр підтримки студентів НРЗВО КПДІ, організовано інклюзивне навчання та відповідний психолого-педагогічний супровід. Фахівці центру надають методичну, навчальну, психологічну та консультативну допомогу.

Метою роботи Центру є реалізація освітньої політики держави з питань підтримки осіб з особливими освітніми потребами в системі вищої освіти в умовах безбар'єрного середовища.

Основні завдання Центру:

- консультування та методологічна підтримки щодо доступності, відповідності та прийнятності освітніх програм для всіх учасників освітнього процесу;
- моніторинг та організація доступності під час вступу та здачі іспитів із використанням всіх необхідних технічних засобів;
- забезпечення додаткових послуг з інтеграції отримувачів послуг та додаткового навчання з фінансової, цифрової грамотності, сексуальної та громадянської освіти, техніки орієнтування на місцевості;
- забезпечення соціального супроводу та психологічної підтримки.

Здійснення основних завдань діяльності Центру спрямоване на забезпечення рівного доступу до освіти всіх студентів, у тому числі студентів з особливими освітніми потребами/інвалідністю, згідно чинного законодавства.

Діяльність Центру здійснюється за такими **основними напрямками**:

- забезпечення технічним супроводом студентів у процесі навчання адаптованим технічним обладнанням відповідно до потреб студентів;
- здійснення педагогічного супроводу студентів шляхом упровадження сучасних педагогічних технологій, електронних дистанційних курсів, використання вебресурсів, забезпечення навчально-методичними матеріалами;
- підвищення рівня компетентності викладачів/методистів усіх структурних підрозділів інституту щодо розуміння потреб студентів з інвалідністю, підготовки та проведення лекційних, практичних та семінарських занять з урахуванням потреб та можливостей студентів;
- підвищення рівня обізнаності громадськості про осіб з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, попередження дискримінації, формування позитивного ставлення до таких людей.

Взаємовідносини з іншими структурними підрозділами інституту

Свою практичну діяльність Центр здійснює у тісній взаємодії зі структурними підрозділами інституту та фахового коледжу, а також іншими установами та організаціями з питань, які належать до компетенції Центру.

З навчальним відділом, факультетами, фаховим коледжем з питань:

- створення інклюзивного освітнього середовища, а саме формування груп з інклюзивною формою навчання та організацією в них освітнього процесу, розробки індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами (за потреби), проведення моніторингу його виконання, внесення змін;
- забезпечення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим МОН;
- забезпечення необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації навчального процесу;
- застосування в освітньому процесі найбільш прийнятних для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами методів і способів спілкування, в тому числі української жестової мови, рельєфно-крапкового шрифту (шрифту Брайля) із залученням відповідних фахівців;
- забезпечення доступності інформації в різних форматах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат та інші);

- консультування та надання методичної допомоги науково-педагогічним працівникам інституту щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- супроводу процесу моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм, забезпечення доступності потребам здобувачів вищої та передвищої освіти і безбар'єрного суспільства;
- надання консультативної та методичної допомоги фахівцям структурних підрозділів, які залучені до роботи зі студентами з особливими освітніми потребами, студентами з інвалідністю;
- розробка матеріалів для опитування здобувачів вищої та передвищої освіти та педагогічних, науково-педагогічних працівників із питань прийнятності освітніх програм суб'єктами освітнього процесу з числа осіб з особливими освітніми потребами;
- надання навчальної/консультативної допомоги студентам з інвалідністю щодо роботи з адаптованим технічним обладнанням Центру;
- надання консультативної допомоги всім учасникам освітнього процесу щодо підвищення психологічної культури в закладі шляхом проведення індивідуальних та групових консультацій;
- надання консультативної допомоги викладачам інституту щодо підготовки та проведення лекційних, семінарських та практичних занять з урахуванням потреб та можливостей студентів;
- сприяння працевлаштуванню через налагодження співпраці з центрами зайнятості регіону та Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю;
- ознайомлення з міжнародними практиками супроводу осіб з інвалідністю спільно з фахівцями відділу міжнародних зв'язків, комунікацій та інноваційно-наукової роботи;
- з відділом охорони праці, техніки безпеки та цивільного захисту щодо осучаснення безпекових заходів для учасників освітнього процесу, які є пріоритетними для усіх закладів освіти.

З приймальною комісією з питань:

- розвитку умов та створення платформи для проведення якісної інформаційно-профорієнтаційної кампанії щодо популяризації освітніх можливостей шляхом розробки адаптованих профорієнтаційних матеріалів та ціленаправленої профорієнтаційної роботи з метою ознайомлення потенційних вступників з особливими освітніми потребами про наявні ресурси індивідуального освітнього супроводу;
- моніторингу індивідуальних потреб вступника й організації супроводу на етапах вступної кампанії і подальшого навчання та проживання в гуртожитку закладу вищої освіти (за потреби);
- проведення вступних випробувань з урахуванням особливих освітніх потреб вступника (наявність асистента вступника, перекладача-дактилолога, адаптовані матеріали вступних випробувань). Прикладом можуть бути тестові завдання, які адаптовані для осіб з особливими освітніми потребами, оскільки завдання різнорівневі та створені адаптовані бланки відповідей. Рекомендується також передбачати в Положеннях про вступне випробування (співбесіди) проведення вступних випробувань як в усній, так і в письмовій формі, враховуючи індивідуальні особливості вступника. Для проведення вступних випробувань особам з особливими освітніми потребами збільшено час на виконання завдань, збільшено обсяг допомоги (консультування за умови нерозуміння запитання). Робочі місця облаштовано відповідно до потреб вступника;
- організації інформаційного та консультаційного супроводу вступників з особливими освітніми потребами/з інвалідністю.

З психолого-педагогічним відділом з питань:

- здійснення психолого-педагогічного (психолого-андрагогічного) супроводу студентів – системної діяльності, яка включає надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам освіти під час освітнього процесу;

- здійснення соціального супроводу, що передбачає подолання соціальної ізоляції, збереження і підвищення соціального статусу студента, залучення до всіх сфер суспільного життя та заходів щодо створення умов для соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів освіти, в тому числі надання інформації та допомоги у влаштуванні в гуртожиток, отриманні технічних засобів реабілітації, організації волонтерської допомоги для підтримки таких здобувачів освіти;

- розробки заходів щодо інтеграції здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в колектив групи та їх адаптації до навчання в закладі освіти;

- проведення інформаційно-просвітницької діяльності з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами/з інвалідністю;

- співпраці із закладами соціального захисту населення, соціальними службами міста, громадськими об'єднаннями з метою провадження волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

- консультативного супроводу з сексуальної та громадянської освіти.

З метою розвитку спортивної та фізичної реабілітації в закладі з кожним роком осучаснюється матеріально-технічна база спортивно-реабілітаційного відділу, створена навчально-виробнича, реабілітаційна та господарська платформа – Всеукраїнський інклюзивний центр з надання освітньо-професійних послуг, відновлено реабілітаційно-оздоровчий комплекс «Надія» (с. Суржа), для оздоровлення та реабілітації молоді з інвалідністю постійно відбувається придбання тренажерів для реабілітації, оновлюються та створюються нові майданчики (відкритий міні-майданчик для гри у волейбол), з метою спортивної реабілітації студентів з інвалідністю в нашому закладі активно розвиваються Паралімпійські види спорту – волейбол сидячи, бочче, футбол.

Для надання якісної поетапної, комплексної чи індивідуальної реабілітаційної допомоги особам, які потребують реабілітації, а саме особам із функціональними порушеннями, студентам з інвалідністю, для впровадження сучасних технологій надання реабілітаційних допомоги на засадах доказової бази створено Спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» та мультидисциплінарна реабілітаційна команда супроводу для студентів закладу освіти.

Центр підтримки студентів співпрацює із **секторами спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу НРЗВО КПДІ «Оздоровчо-реабілітаційний та фізкультурний центр»:**

- із **сектором фізичної реабілітації** з питань реабілітації (фізична, спортивна) та терапії: фахівці-реабітологи згідно рекомендацій індивідуальних програм реабілітації складають алгоритм супроводу/програму реабілітації (ерготерапія, кінезіотерапія, елементи іпотерапії) за нозологіями, є групові та індивідуальні заняття;

- із **сектором медичної реабілітації**, в складі якого – лікар із фізичної реабілітації, сестра медична з масажу, супроводжувач осіб з інвалідністю з питань фізичної та реабілітаційної медицини, фізіотерапії, алгоритму лікувального масажу за нозологіями, алгоритму фізичного супроводу осіб з інвалідністю, консультування та рекомендацій щодо фізичної реабілітації, складання індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, проведення семінарів, вебінарів, тренінгів щодо фізичної реабілітації та інклюзії, індивідуальної та групової програми для занять з фізичної реабілітації та реабілітаційного скринінгу;

- із **сектором фізичної культури та спорту (інваспорту)** щодо проведення занять з фізкультурно-спортивної реабілітації (навчання навичкам занять з фізичної культури, оздоровлення та реабілітація, навчально-тренувальні заняття з фізичної культури і спорту, заняття спортом). Результативною є співпраця з інваспортом, студенти є неодноразовими призерами та переможцями престижних змагань: Альона Горніч – триразова чемпіонка Всесвітніх ігор із єдиноборств – одному з найпрестижніших міжнародних турнірів. Спортсменка змагалася у дисципліні параармреслінг і стала переможницею на обидві руки.

Іван Тетюхін – дворазовий срібний чемпіон світу з легкої атлетики у Дубаї. Студенти інституту складають основу паралімпійської збірної команди з волейболу сидячи.

Із **сектором організації дієтичного збалансованого харчування** щодо забезпечення харчової безбар'єрності шляхом запровадження моніторингу харчових потреб та популяризації здорового харчування, організації для студентів, які харчуються за державні кошти, збалансованого харчування відповідно до нозологій.

З органами **студентського самоврядування** з питань:

- поширення та розповсюдження інформації серед студентської спільноти інституту та громадськості щодо прав та свобод осіб з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю, забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім охочим;

- організації навчальних заходів та тренінгів для студентів з особливими освітніми потребами/з інвалідністю, спрямованих на підтримку їх адаптації до умов проживання у гуртожитках;

- розвитку інклюзивної культури серед студентської громади, спрямованої на підвищення свідомості та розуміння потреб і прав студентів з особливими освітніми потребами;

- інформування про актуальні наукові дослідження і розробки щодо формування безбар'єрного освітнього середовища, що їх проводять заклади вищої освіти та наукові установи в Україні та за кордоном;

- координації проведення науково-практичних конференцій, семінарів та інших наукових заходів.

Із **сектором творчої інклюзивної самореалізації та виховання** з питань:

- рівних умов та можливостей для культурного (мистецького) та/або креативного вираження, провадження культурної діяльності;

- доступу до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них;

- поширення практики забезпечення доступності заходів у позанавчальний час для всіх учасників освітнього процесу;

- створення та діяльності гуртків для всебічного розвитку молоді з особливими освітніми потребами;

- збільшення залученості батьків та опікунів здобувачів освіти шляхом проведення спільних заходів, тренінгів, семінарів.

З **юридичним відділом** щодо погодження нормативних та розпорядчих документів, положень, наказів та ін. документів, що регламентують діяльність Центру, або входять до його компетенції.

З **відділом кадрів** щодо надання пропозицій з питань навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників Центру.

З **адміністративно-господарською** службою з питань доступності всієї інфраструктури освітнього середовища та удосконалення матеріально-технічного забезпечення Центру.

З **бібліотекою** з питань:

- створення бібліотечного фонду спеціальної літератури, адаптованої для осіб з порушенням зору, слуху, ментальними порушеннями;

- розвитку та популяризації застосування навчальних матеріалів із використанням спеціальної техніки;

- одержання періодичної, фахової наукової та науково-методичної літератури з питань проведення наукових досліджень за визначеними напрямками розвитку наукових шкіл інституту;

- формування пропозицій на закупівлю літератури, необхідної для діяльності Центру, інституту та фахового коледжу.

Із **фінансово-економічною службою (бухгалтерією)** з питань:

- формування пропозицій до показників кошторису поточних доходів і витрат інституту на здійснення науково-дослідної та інноваційної діяльності у сфері інклюзії, їх коригування та контролю за виконанням;
- проєктів наказів з питань науково-дослідної та інноваційної діяльності;
- формування та обґрунтування цінових пропозицій на окремі види платних послуг;
- надання пропозицій щодо розрахунку та обґрунтування витрат на проведення досліджень;
- надання пропозицій щодо розрахунку та обґрунтування витрат на проведення підготовчих курсів для підвищення кваліфікації науково-педагогічних та педагогічних працівників.

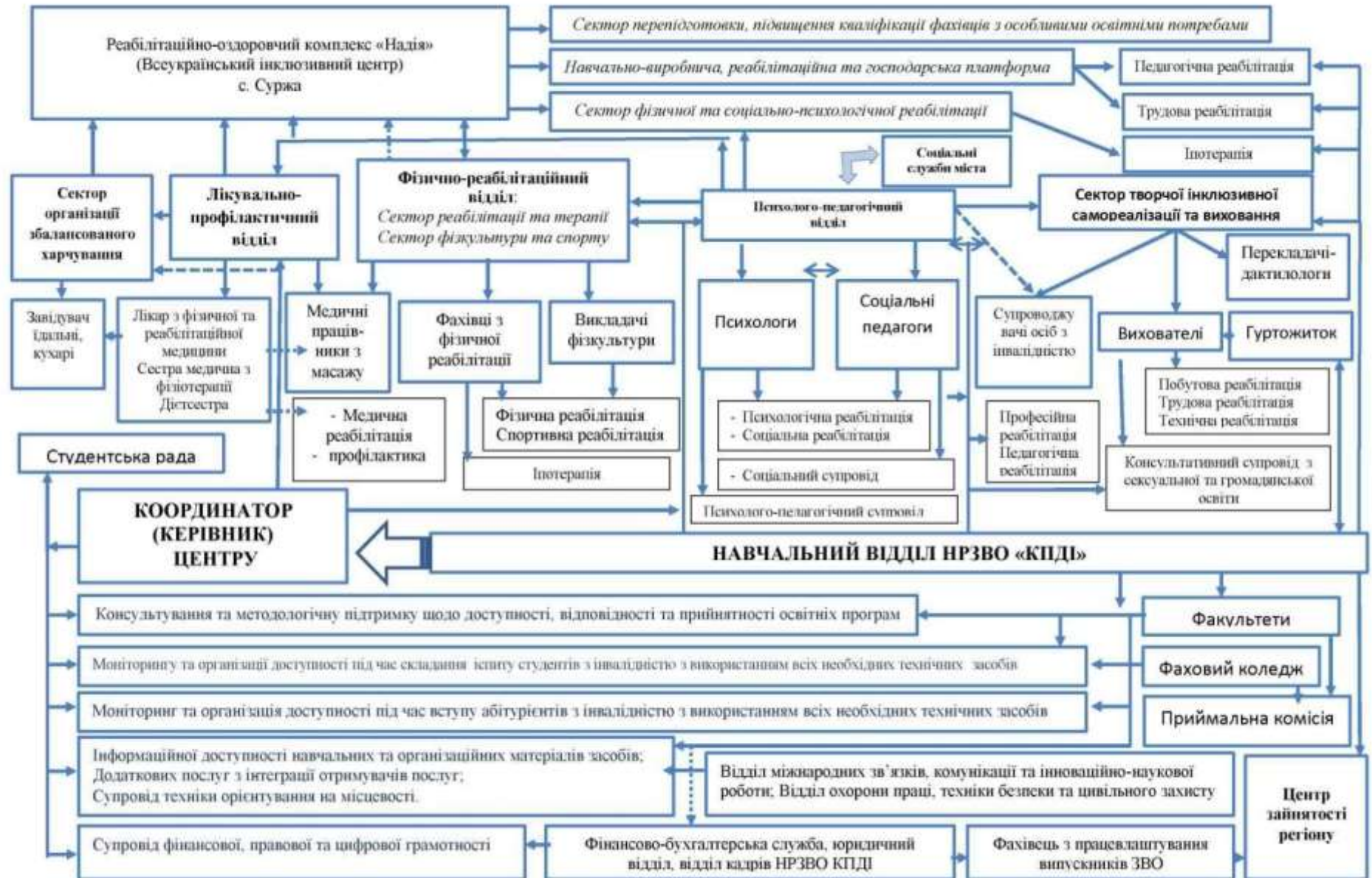
Центр підтримки студентів НРЗВО КПДІ активно співпрацює з **громадськими організаціями з питань:**

- захисту прав та інтересів молоді з інвалідністю;
- створення та реалізації соціально-культурних, економічних проєктів, у тому числі спільних з українськими та іноземними міжнародними організаціями;
- співпраці з місцевими організаціями та установами для забезпечення можливостей пересуватися містом за необхідності;
- проведення благодійних ярмарків, виставок, аукціонів для збору коштів для підтримки ЗСУ;
- сприяння в отриманні медичних послуг та забезпеченні медичними препаратами.

Як приклад, співпраця з громадською організацією «Захисту прав та інтересів молоді з інвалідністю “Безбар’єрність”», голова ГО – Кирило Богданюк, керівник студії «DREAM LAB», яка працює на базі НРЗВО КПДІ, є постійним волонтером та організатором творчих воркшопів, де демонструє володіння елементами техніки енкаустики (створення картин за допомогою гарячої праски та воскових олівців). Студенти з інвалідністю, члени студії, є активними менторами з проведення майстер-класів у дитячих таборах та благодійних акціях.

Діяльність Інституту – унікальна, адже в ній поєднується освітньо-наукова діяльність та соціально-реабілітаційна – надання реабілітаційних послуг для здобувачів освіти, особам з інвалідністю, особам, позбавленим батьківського піклування, особам з їх числа, а під час війни – допомога захисникам країни та внутрішньо переміщеним особам.

ЦЕНТР ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ НРЗВО КПДІ

Словник термінів безбар'єрності:
(за матеріалами Гайду безбар'єрних подій)

Правильно:

людина з інвалідністю

незряча

переклад на жестову мову

людина старшого віку

людина з синдромом Дауна

Людина з інвалідністю

Людина з інвалідністю, людина з фізичними / сенсорними / психічними / інтелектуальними порушеннями, людина з порушенням опорно-рухового апарату, людина з порушеннями рухової функції.

Неправильно: інвалід, людина з обмеженими (фізичними) можливостями, людина з особливостями, людина з особливими потребами, каліка, людина з нюансами, особлива людина, неповноцінний, неповносправний, недієздатний, страждає на інвалідність, інклюзивна людина.

Крісло колісне

Неправильно: інвалідний візок, візок, візочок, інвалідне крісло.

Людина з порушенням(и) функцій

Неправильно: людина з порушеннями/вадами/недоліками/дефектами.

Людина, яка користується кріслом колісним, людина, яка пересувається за допомогою крісла колісного

Неправильно: колясочник, візочник.

Маломобільні групи населення (МГН)

Неправильно: маломобільні люди і люди з інвалідністю.

Людина з порушеннями слуху, людина з повною/частковою втратою слуху, нечуючий / нечуюча

Неправильно: глухий, глухоніми.

Жестова мова

Неправильно: мова жестів, сурдопереклад.

Людина з порушенням сприйняття кольору

Неправильно: дальтонік.

Людина з порушенням зору, людина з повною/частковою втратою зору, незрячий/незряча (допустимий варіант)

Неправильно: сліпий, підсліпуватий, людина з вадами зору.

Людина, яка спілкується за допомогою альтернативних засобів комунікації, наприклад жестовою мовою, спеціальними картинками тощо; людина, яка не говорить (не розмовляє)

Неправильно: німий, глухоніми

Дитина з особливими освітніми потребами

Неправильно: особлива дитина, інклюзивна дитина, дитина з інклюзією, інклюзятко.

Маємо акцентувати, що дитина з особливими освітніми потребами – це людина до 18 років, яка потребує додаткової підтримки в освітньому процесі. Це можуть бути:

- діти з інвалідністю;
- діти з родин, що опинилися в складних життєвих обставинах;
- безпритульні діти;
- діти, які живуть із ВІЛ/СНІД;
- діти-сироти, особи з їх числа;
- діти, позбавлені батьківського піклування, особи з їх числа;
- діти з дислексією (порушення за якого людині важко читати), дисграфією (порушення, за якого людині складно писати) чи дискалькулією (порушення, виражене в нездатності людини до рахунку, розв'язання математичних задач).

Технічні терміни:

Пандус. Спеціальний нахилений майданчик або доріжка, що дозволяє легко переміщатися похилою поверхнею, зокрема для людей з інвалідністю або для транспортування вантажів.

Наприклад нормативний та безпечний пандус буде комфортним як для людини на кріслі колісному, так і для людей старшого віку, дорослих з дитячим візочком чи людей з валізою на коліщатах.

Антиковзке покриття. Покриття пандуса, яке запобігає ковзанню та створює відповідний опір під час руху задля безпеки пішоходів.

Підіймач. Механічний або електричний пристрій для підймання людей або вантажів на певну висоту.

Поручні. Горизонтальні елементи, які слугують для опори та безпеки людей під час руху сходами, пандусами або іншими нахиленими поверхнями.

Кнопка виклику персоналу. Пристрій, натискання на який дозволяє людині звернутися до персоналу або отримати допомогу в надзвичайних ситуаціях.

Тактильна навігація. Тактильна плитка, об'ємна навігація на рівні верхньої частини тіла людини, її можна комфортно сприймати, зчитувати, торкаючись руками, і рухатися далі.

Спеціалізований дизайн. Це метод проектування продукту з урахуванням потреб окремо / групи людей (залежно від віку, гендеру чи стану). Наприклад, підняті грядки для людей на кріслах колісних.

Розумне пристосування. Це індивідуальне архітектурно-планувальне рішення, що забезпечує маломобільним групам населення мінімальний стандарт доступності в умовах реконструкції, реставрації, капітального ремонту та технічного переоснащення. Розумним пристосуванням можуть бути допоміжні технічні засоби та механізми, наприклад, пандуси, підймальні пристрої і механізми, переносні апарелі (переносні пандуси).

Список використаних джерел:

1. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>.
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: <http://surl.li/ufpud>.
3. Освітній серіал «Безбар'єрна грамотність». URL: <http://surl.li/ufpwe>.
4. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635. URL: <http://surl.li/ufprb>.
5. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: указ Президента України від 03.12.2020 № 533/2020. URL: <http://surl.li/ufpwq>.
6. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <http://surl.li/ufprw>.

Розділ 2. ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

§ 1. Професійна підготовка науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі

В Україні, як і в усьому цивілізованому світі, стрімко розвивається процес подолання усталених стереотипів, які заважають формуватись новій філософії суспільства у ставленні до осіб з обмеженнями здоров'я як до суб'єктів життєтворчості, спроможних створювати свої життєві проекти, відповідально ставитись до громадянських обов'язків та впевнено сприймати виклики сьогодення. Інклюзивна освіта є педагогічною інновацією і водночас вимогою не лише часу, але й одним із міжнародних зобов'язань держави внаслідок ратифікації Конвенції ООН про права людей із інвалідністю.

Упровадження інклюзивного навчання є позитивною тенденцією розвитку української системи освіти, оскільки з кожним роком дедалі більша кількість осіб із особливими освітніми потребами має змогу здобувати знання та соціалізуватися. За офіційною статистикою, з 2,5 мільйонів студентів українських закладів вищої освіти – 8 тисяч складають люди з особливими освітніми потребами. Тому на заклади вищої освіти покладається обов'язок забезпечити доступність освіти для всіх громадян, враховуючи особливі освітні потреби кожного учасника освітнього процесу.

В українській системі вищої освіти активно створюються інклюзивні освітні середовища і ми вже маємо значні прогресивні зміни щодо формування та розвитку інклюзивності вищої освіти, хоча й існують певні труднощі, що ускладнюють ефективність її впровадження. Більшість із цих проблем проявляється в недостатності механізмів для організації освітнього процесу, недоліках у нормативному регулюванні та нестачі належного фінансування в умовах війни. Виникає необхідність у розробці та впровадженні комплексних стратегій і забезпечення необхідних ресурсів для реалізації інклюзивних освітніх програм з метою створення ефективного інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти.

Для того, щоб інклюзивна модель освіти могла стати повною реальністю, не досить лише впровадити нормативні або законодавчі реформи. Важливою умовою успішного навчання в сучасних закладах вищої освіти осіб з особливими освітніми потребами є професійна підготовленість науково-педагогічних працівників до роботи з такою категорією студентів. Професійну підготовку викладачів до роботи в інклюзивному середовищі закладу вищої освіти доцільно розглядати як засіб проєктування національно свідомого фахівця, здатного у складних соціально-економічних умовах сумлінно та відповідально опановувати систему цінностей та ціннісних орієнтацій з метою покращення якості навчання студентів з особливими освітніми потребами.

Отже, першочерговим завданням освітньої концепції підготовки науково-педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища повинно стати розроблення методологічних, теоретичних і практичних підходів до підготовки педагога інклюзивного закладу освіти – нової професійної кваліфікації у вітчизняній освітній системі. Такий підхід до процесу професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі закладів вищої освіти забезпечить високий рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності, сприятиме створенню якісно нового освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу, інтенсифікацію та оптимізацію педагогічного процесу.

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти в Україні науково-педагогічна спільнота активно здійснює пошук нових засобів професійної підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі закладу вищої освіти. У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науці запропоновано різні теоретичні та методичні аспекти організації навчального процесу в закладі вищої освіти. Тому підґрунтям розроблення проблеми професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі закладу вищої освіти була інтерпретація результатів сучасних досліджень у різних наукових царинах: методологічних засад (М. Вашуленко, Р. Гуревич, О. Дусавицький, І. Малафіїк, О. Савченко, В. Чайка й ін.); професійної підготовки педагога (Н. Гузій, М. Євтух, І. Зарубінська й ін.); структури педагогічної діяльності (А. Богуш, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Д. Ніколенко, О. Пехота й ін.); формування особистості вчителя (Г. Балл, А. Вербицький, Н. Кічук, Н. Кузьміна, О. Мороз, М. Нікандров, Р. Хмелюк та ін.); компетентнісного підходу (Н. Бібік, А. Коломієць, А. Маркова, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.).

Інклюзія у закладах вищої освіти є предметом наукових пошуків низки українських науковців, таких як А. Аріщенко, А. Колупаєва, О. Таранченко, О. Литвинова, І. Стадницька, І. Малишевська, Н. Ашиток та багатьох інших. Вивченню закордонного досвіду здійснення інклюзивного навчання присвячені праці О. Продіус, Г. Давиденка, А. Вербенця, С. Амірідзе, Л. Журавльової. Осмислено окремі аспекти запровадження інклюзивного навчання у вітчизняний науковий простір (В. Бондар, Е. Данілавічюте, Н. Дятенко, А. Колупаєва, С. Литовченко, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, О. Таранченко, В. Тищенко та ін.), його організації у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу (Г. Давиденко).

Однак інклюзивне навчання в більшості закладів вищої освіти України лише починає впроваджуватися і потребує подальшого наукового вивчення, а саме шляхів вирішення тих проблем, які стримують його розвиток. Тому забезпечення науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які працюють зі студентами з особливими освітніми потребами професійними знаннями, необхідними для роботи в умовах інклюзивного середовища, – це актуальна проблема, визначена науковцями як необхідна умова забезпечення компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

На сучасному етапі розвитку української освіти інклюзивне навчання посідає особливе місце серед соціально-педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта дає змогу молоді з особливими освітніми потребами втілити свої законні права на навчання на всіх рівнях. Процес інклюзивного навчання у закладі вищої освіти сприяє задоволенню однієї з першочергових потреб студентів із особливими освітніми потребами – ефективній соціалізації, оскільки саме в юнацькому віці відбувається формування оптимальних можливостей для особистої, професійної і громадської діяльності [18, с. 66]. Здобуття вищої освіти неодмінно сприятиме підвищенню соціальної мобільності й соціально-економічного статусу молоді з особливими освітніми потребами, повноцінному формуванню особистості молоді людини, розвитку її соціальної активності і творчого потенціалу.

На жаль, випускники шкіл, які мають особливі освітні потреби, бажаючи і далі продовжувати навчання, одразу стикаються з проблемою вибору закладу вищої освіти, оскільки більшість із них практично не адаптовані до індивідуальних особливостей таких здобувачів. Заходи з розвитку безбар'єрної інфраструктури у сучасних закладах вищої освіти подекуди обмежуються лише встановленням пандусів, іноді спеціальних ліфтів [5, с. 112].

На нашу думку, створення інклюзивного освітнього середовища повинно охоплювати не лише забезпечення доступності до приміщень навчального закладу. Важливою умовою успішного навчання в сучасних закладах вищої освіти осіб з особливими освітніми потребами є готовність науково-педагогічних працівників до роботи з такою категорією здобувачів. Упродовж останніх років, згідно з рекомендацією МОН України, у закладах вищої освіти впроваджується навчальна дисципліна «Інклюзивна педагогіка», що пропонується як вибіркова, тобто не обов'язкова [19, с. 154]. Метою цієї навчальної дисципліни є ознайомлення студентів із особливостями розвитку дітей з особливими

освітніми потребами, змістом, формами, методами навчання, виховання, комунікації в умовах інклюзії. Звичайно, це позитивний крок, але цього вкрай недостатньо на сучасному етапі розвитку суспільства і, зокрема, нашої вищої школи.

Надзвичайно важливим кроком у вирішенні цієї проблеми є постанова Уряду України (2019) про те, що обов'язковими умовами під час акредитації повинна бути відповідність освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти наступному критерію (№ 7, п.5.): «Заклад вищої освіти повинен створити достатні умови щодо реалізації права на освіту для осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються за освітньою програмою» [15]. Тобто, з метою покращення якості навчання студентів з особливими освітніми потребами науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти повинні бути зорієнтовані на послідовний і системний розвиток власної інклюзивної компетентності.

Учені зазначають, що вдосконалення професійної підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі закладу вищої освіти зумовлено низкою протиріч, які існують у сучасній педагогічній практиці:

- між нагальною необхідністю формування толерантного соціокультурного середовища, заснованого на визнанні рівних прав осіб із особливими освітніми потребами, розумінні, прийнятті та повазі їх відмінностей, та існуючим дефіцитом системної соціально-технологічної діяльності з утвердження інклюзивної освіти, популяризації принципів і механізмів соціальної інклюзії;
- між наданням можливості навчання у закладах вищої освіти особам із особливими освітніми потребами та відсутністю необхідної системи соціальної допомоги і підтримки на різних етапах опанування професією: як під час вступних випробувань, навчальної, наукової, виховної діяльності, так і на етапі працевлаштування;
- між перевагою форми групової роботи у закладах вищої освіти та необхідністю для осіб із особливими освітніми потребами особистісно-орієнтованого навчання;
- між необхідністю здійснення інклюзивної освіти студентів із особливими освітніми потребами та недостатніми компетенціями науково-педагогічних працівників, їхньої якісної психолого-педагогічної підготовки задля продуктивної соціально-педагогічної взаємодії в сучасних умовах;
- між необхідністю створення спеціальних умов для інклюзивної освіти та різким обмеженням ресурсів для вирішення низки таких актуальних проблем, як підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників для роботи в інклюзивних групах; залучення до роботи реабілітологів, психологів, сурдоперекладачів; розроблення нових сучасних реабілітаційно-розвивальних технологій; створення спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу або групи психолого-педагогічного супроводу; закупівля спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; адаптація навчально-методичних матеріалів тощо [1, с. 382].

Одним із ключових обмежуючих факторів розвитку інклюзії у вищій освіті є війна, яка вплинула на всі сфери життя нашого суспільства і викликала зміну пріоритетів держави, сформувавши нову реальність інклюзивної освіти для України, яка вимагає більш комплексного та системного розуміння, ніж це було до початку війни [10].

Розв'язання означених вище проблем забезпечить не лише створення умов для засвоєння педагогічних знань щодо інклюзивного навчання, але й сприятиме формуванню у науково-педагогічних працівників гуманістичної життєвої позиції, яка визначає професійну орієнтацію в інклюзивному середовищі ЗВО, тип поведінки й види робіт, пов'язаних із виконанням професійної діяльності.

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти в Україні науково-педагогічна спільнота активно здійснює пошук нових засобів професійної підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі вищого навчального закладу, усвідомлюючи, що професійна підготовка науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу до роботи в інклюзивному середовищі – це цілеспрямований, керований процес формування соціально-педагогічної компетентності, що відбувається на засадах середовищного,

системного, акмеологічного, аксіологічного, компетентнісного, діяльнісного підходів, потребує цілепокладання процесу професійної підготовки, адекватного добору змісту навчального матеріалу, застосування комплексу методів, форм, засобів і технологій контекстного, інтерактивного навчання та новітніх інформаційних технологій [19, с. 156].

Генеральна ідея освітньої концепції підготовки науково-педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища полягає у розробленні методологічних, теоретичних і практичних підходів до підготовки спеціального педагога інклюзивного закладу освіти – нової професійної кваліфікації у вітчизняній освітній системі [2; 5; 9; 12].

На нашу думку, професійну підготовку викладачів до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО доцільно розглядати як засіб проєктування національно свідомого фахівця, здатного у складних соціально-економічних умовах сумлінно та відповідально опановувати систему цінностей та ціннісних орієнтацій. Водночас вважаємо, що необхідно обов'язково враховувати попередній історико-педагогічний досвід, який забезпечить модернізацію, інновацію освіти й виховання, а отже, і розробку теорії та методики професійної підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО.

Визначення мети професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО слід розглядати як процес формування мети (цілепокладання) та процес перетворення поставленої мети (цілереалізація) на кінцевий результат, який реалізуватиметься в певний період і в спеціально створеному соціокультурному освітньому середовищі на основі врахування індивідуальних особливостей суб'єктів діяльності, що відбувається за умови дотримання відповідних практичних дій і методичних операцій та здійснюється за встановленим алгоритмом [9, с. 16].

Для ефективної діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, спрямованої на роботу в інклюзивному середовищі, необхідно створити такий інноваційний педагогічний процес у соціокультурному освітньому середовищі ЗВО, який буде синергією матеріальних, комунікаційних, соціальних і пізнавальних складників, які завдяки цілеспрямованому менеджменту забезпечать сумарний ефект розвитку достатнього рівня розвитку відповідних професійних компетентностей; забезпечити гуманітарну й гуманістичну спрямованість змісту навчальних дисциплін, які сприяють формуванню висококваліфікованої, соціально активної особистості [12, с. 62].

Виходячи з цього, структурні підрозділи закладів вищої освіти, завданням яких є організація післядипломної освіти викладачів повинні внести відповідні зміни до навчальних планів і програм. Такі навчальні дисципліни, як «Основи інклюзивної педагогіки», «Психологія особи з інвалідністю» на курсах підвищення кваліфікації повинні носити сталий та системний характер. Ми переконані, що такий підхід до процесу професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО забезпечить високий рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності, сприятиме створенню якісно нового освітнього середовища закладу вищої освіти, інтенсифікацію та оптимізацію педагогічного процесу.

Організація інклюзивного середовища у ЗВО допоможе здобувачам вищої освіти, що мають особливі освітні потреби, у таких аспектах :

- розвитку особистості кожного студента з урахуванням його індивідуальних, фізичних і розумових можливостей;
- здійсненні повноцінної соціальної адаптації молоді людини у колективі однолітків;
- забезпеченні корекційно-розвивальної та реабілітаційної допомоги;
- наданні соціально-моральної допомоги та підтримки батькам здобувачів вищої освіти [1; 5; 6; 8].

Безумовно, у такому контексті особливого значення набуває система професійної підготовки професорсько-викладацького колективу вищого навчального закладу до роботи в

інклюзивному середовищі ЗВО. Створення педагогічної системи такої підготовки має бути пріоритетним напрямом сучасної вищої освіти, в основі якої лежить добір таких методологічних підходів, технологій, форм і методів навчання здобувачів вищої освіти, зміст яких спрямований на формування їх повноцінної соціально-професійної компетентності для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Правовою основою забезпечення організації інклюзивного навчання слугує низка розпоряджень і постанов Кабінету Міністрів України, серед яких: «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у ЗНЗ» (2008), «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010), «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2011). Гарантують навчання осіб із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах нарівні з усіма Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (від 25 травня 2017 р. № 2053-VIII) та постанова КМУ від 9 серпня 2017 року № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [4; 7; 11; 13–16].

Реалізація міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань інклюзивної освіти неодмінно призведе до низки позитивних зрушень у системі професійної підготовки науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, що сприятиме: забезпеченню права здобувачів вищої освіти з обмеженнями життєдіяльності на рівний доступ до якісної освіти, незалежно від стану здоров'я та місця їхнього проживання; розвитку нових типів ЗВО; покращенню умов для функціонування й розвитку інклюзивної освіти; удосконаленню та оптимізації навчально-виховного процесу шляхом упровадження сучасних наукових досягнень та новітніх педагогічних технологій; забезпеченню архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності закладів вищої освіти з урахуванням потреб здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами [12; 17].

Варто зауважити, що у готовності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі значну роль відіграють не окремі засоби та методичні прийоми, а власне особистість викладача. При умові організації освітнього процесу зі здобувачами вищої освіти з особливими освітніми потребами від викладача вимагається наявність таких умінь та здібностей: знання вікових особливостей особистісного розвитку, вміння своєчасно підтримувати, підбадьорювати, стимулювати, надихати та включати у взаємодію. Для цього сучасний викладач ЗВО повинен знати причини можливого відставання студентів з особливими освітніми потребами у навчанні, усвідомлювати необхідність у процесі формування професійних знань і вмінь, опиратися на менш ушкоджені або збережені ланки їхньої особистості, вміти одночасно і допомагати, і вимагати, бути лагідним і рішучим, фіксувати увагу не на промахах і помилках, а на досягненнях студентів, проявляти оптимізм і формувати позитивну мотивацію навчання [3, с. 48].

Найважливіші психолого-педагогічні вміння викладача, який працює в інклюзивному закладі вищої освіти:

- вміння проводити психолого-педагогічну діагностику разом з дефектологом і психологом;
- вміння бачити відхилення в розвитку студента і попередити виникнення порушень розвитку вторинних відхилень;
- прогнозувати шляхи подальшого розвитку особистості з урахуванням особливостей психофізичного розвитку;
- враховувати в освітньому процесі характерні для студентів з особливостями психофізичного розвитку можливості і фактори компенсації, використовувати їх в освітньому процесі;

- формувати позитивну мотивацію навчання у студентів з особливостями розвитку і виховувати в них оптимізм, бачення життєвої перспективи, відчуття успіху;
- працювати в тісному контакті з фахівцями: дефектологом, психологом, логопедом, медичними працівниками.

Викладач також повинен оволодіти необхідними знаннями для того, щоб:

- визначати, оцінювати і створювати навчальне середовище для студентів з особливими освітніми потребами;
- ознайомитись із приладами, які використовують студенти з порушенням зору і слуху;
- складати плани індивідуальної роботи, оволодівати спеціальними методиками організації індивідуальної допомоги студентам з особливими освітніми потребами;
- вивчити стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожного студента з особливими освітніми потребами;
- враховувати стан слуху, зору, особливості моторики та загального фізичного розвитку студентів;
- мати уявлення про основні види порушень психофізичного розвитку студента;
- створювати оптимальні умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх стосунків у студентському колективі.

Перелічені вище педагогічні якості та особистісні риси визначають активну позицію викладача у створенні умов навчання та виховання студентів ЗВО з особливими освітніми потребами. Педагог повинен бути здатним підготувати студентів з особливими освітніми потребами до самостійного творчого буття, допомогти їм знайти свою власну мету, свій життєвий і професійний шлях, поставити життєву задачу, яка відповідає його індивідуальності та обставинам. Ми вважаємо за необхідне підкреслити, що це не лише сукупність соціальних, емоційно-вольових і характерологічних якостей педагога, котрий реалізує філософію інклюзії, а також і сформовані компоненти соціально-педагогічної компетентності, куди входять: процесуально-технологічний, діагностико-результативний та когнітивний компоненти.

На нашу думку, першим кроком у формуванні готовності науково-педагогічних працівників ЗВО до роботи зі студентами, що мають особливі освітні потреби, має бути усвідомлення педагогами необхідності отримання відповідної системи знань, тобто забезпечення когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності педагогів, які працюють в інклюзивному закладі.

Когнітивний компонент соціально-педагогічної компетентності викладачів, які працюють в інклюзивному середовищі ЗВО, забезпечується відповідною системою знань, яку розподілено на три групи [20, с. 112].

Першу групу утворюють професійні знання, які законодавчо забезпечують розвиток інклюзивної освіти в Україні, визначають стратегічні напрями розвитку освітньої галузі, етапи входження до європейського й світового соціокультурного простору. Ці знання педагоги здобудуть із циклу загальнонаукових і правових дисциплін: законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти України, Конвенції ООН «Про права інвалідів», Концепції розвитку національного виховання, Концепції розвитку інклюзивної освіти, «Державного стандарту спеціальної освіти», Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» та інших.

Другу групу складають загальнопедагогічні знання:

а) загальної педагогіки, що стосується процесів навчання, виховання, розвитку, корекції, соціалізації, виявлення найоптимальніших організаційних форм успішного навчання осіб із різними пізнавальними можливостями;

б) спеціальної педагогіки, що допоможе створювати корекційно-компенсаторні програми навчання студентів з особливими освітніми потребами, застосовувати інноваційні методи навчання з метою їх фізичної, трудової й соціальної реабілітації;

в) психології, яка забезпечить визначення природи та закономірностей психічного розвитку особистості; індивідуально-психологічних особливостей осіб із тими чи іншими проблемами в розвитку (вищої нервової діяльності, темпераменту, характеру, рівня сприймання, запам'ятовування, працездатності, розвитку емоційно-вольової сфери тощо);

г) соціологічних дисциплін, що забезпечать знання та вміння проводити патронаж і супровід осіб із особливими освітніми потребами; здійснювати захист прав і свобод особистості; надавати необхідну інформацію та гарантувати допомогу, визначену державою; здійснювати корекцію соціальних стосунків чи соціальних дій.

До третьої групи відносимо фахові (спеціальні) знання основ соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу, що забезпечать опанування змістом, методами, формами й засобами інклюзивного навчання здобувачів вищої освіти; методикою викладання навчальних дисциплін у закладі вищої освіти з урахуванням наявності у групі студентів із різним рівнем психофізичного розвитку й поведінки; інноваційними технологіями навчання; знаннями діагностики щодо виявлення й вивчення причинно-наслідкових зв'язків розвитку соціально-педагогічної проблеми.

Методологія практичного забезпечення професійної підготовки науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі.

Оскільки було визначено, що базою когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників, які працюють в інклюзивному закладі є знання про методи, технології й форми домінуючих видів робіт в інклюзивному середовищі, то для дослідження рівня цього компоненту та реалізації майбутніх напрямів успішного його формування, нами було розроблено відповідний опитувальник для викладачів: ***«Рівень когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників, які працюють в інклюзивному середовищі ЗВО».***

Розробляючи питання опитувальника, ми керувались твердженням О. Гаяш, яка вважає, що при умові організації навчального процесу в інклюзивному закладі освіти, від педагога вимагається усвідомлювати необхідність у процесі формування знань і вмінь опиратися на менш ушкоджені або збережені ланки їхньої особистості, вміти одночасно і допомагати, і вимагати, бути лагідним і рішучим, фіксувати увагу не на промахах і помилках, а на досягненнях, проявляти оптимізм [3, с. 18].

Опитувальник містить 20 тверджень, спрямованих на виявлення рівня усвідомлення викладачами, які працюють зі студентами з особливими освітніми потребами, наявності особливих умінь і особистісних якостей для роботи з таким контингентом здобувачів вищої освіти.

Хід виконання. Ознайомлення з інструкцією: Пропонуємо Вам перелік важливих умінь педагога, який працює зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. Вам необхідно оцінити наявність у себе цих умінь за наступною шкалою: 2 бали – уміння на високому рівні, 1 бал – середній рівень уміння, 0 балів – дане уміння відсутнє.

Перелік важливих умінь педагога, який працює зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами:

- 1) проводити педагогічну діагностику разом із дефектологом і психологом;
- 2) прогнозувати шляхи подальшого особистісного розвитку з урахуванням наявної проблеми;
- 3) попереджувати виникнення порушень розвитку вторинних відхилень;
- 4) визначати загальні і конкретні завдання навчання і виховання, планувати окремі види роботи;
- 5) враховувати в освітньому процесі характерні для здобувачів освіти з особливостями психофізичного розвитку можливості та фактори компенсації, використовувати їх у корекційній діяльності;
- 6) відбирати і застосовувати необхідні для вирішення корекційних завдань методи, прийоми і засоби навчання, виховання, діагностики корекції;

- 7) створювати корекційні умови виховання, навчання, розвитку і соціальної адаптації здобувачів освіти з особливостями психофізичного розвитку;
- 8) формувати позитивну мотивацію навчання, виховувати в них оптимізм, бачення життєвої перспективи, відчуття успіху;
- 9) визначати результативність роботи на всіх етапах педагогічної діяльності;
- 10) свідомо і критично управляти своєю діяльністю;
- 11) працювати в тісному контакті з фахівцями: дефектологом, психологом, логопедом, медичними працівниками;
- 12) мати уявлення про основні види порушень психофізичного розвитку особистості;
- 13) вивчити стан уваги, стомлюваності, темп роботи;
- 14) враховувати стан слуху, зору, особливості моторики та загального фізичного розвитку;
- 15) бути добре знайомим з приладами, які використовують здобувачі освіти з порушенням зору і слуху;
- 16) визначати, оцінювати і створювати навчальне середовище для осіб із різними освітніми потребами;
- 17) спостерігати за здобувачами освіти та оцінювати їх розвиток під час занять;
- 18) складати плани індивідуальної роботи, оволодівати спеціальними методиками організації індивідуальної допомоги здобувачам освіти з психофізичними порушеннями;
- 19) створювати оптимальні умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх стосунків;
- 20) формувати у здобувачів освіти досвід стосунків у соціумі, навичок адаптації до соціального середовища.

Обробка результатів: Максимальна оцінка становить 40 балів. Чим вища кількість балів, тим вищий рівень знань педагога про методи, технології й форми домінуючих видів робіт в інклюзивному середовищі, що є підґрунтям когнітивної компоненти соціально-педагогічної компетентності педагогів, які працюють в інклюзивному закладі.

- 30–40 – високий рівень когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності педагогів;
- 14–29 – середній рівень когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності педагогів;
- 0–13 – низький рівень когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності педагогів;

Отримані результати діагностики дадуть змогу науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти усвідомити та ліквідувати існуючі прогалини і поповнити свій рівень знань про методи, технології й форми домінуючих видів робіт в інклюзивному середовищі, оскільки їх практичне застосування під час освітнього процесу є найбільш значимими зовнішніми чинниками, які впливають на особистісний розвиток здобувачів освіти.

Отже, інклюзивна освіта у закладі вищої освіти – це не лише інноваційний процес, який дозволяє здійснювати навчання і виховання осіб із особливими освітніми потребами, але й вектор, що потужно впливає на розвиток усієї системи освіти, забезпечуючи її гуманізацію, а забезпечення науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які працюють зі здобувачами вищої освіти з особливими освітніми потребами професійними знаннями, необхідними для роботи в умовах інклюзивного середовища, – це актуальна проблема, визначена науковцями як необхідна умова забезпечення компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Аріщенко А. Інклюзивний освітній простір ЗВО України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 381–389. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/37.pdf>.

2. Вища освіта в Україні у 2019 році: статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm.
3. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : наук.-метод. посіб. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Козуля В. М., Скиба Ю. А. SWOT-аналіз інклюзивного освітнього середовища вітчизняних університетів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2020. Вип. 78. С. 110–116. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.24>.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Вища школа, 2009. 280 с.
7. Лист МОН України «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» від 31.08.2020 р., № 1/9-495. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20202021-navchalnomu-roci>.
8. Миронова С. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. № 9. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/mironova-sp-robota-fahivciv-z-simjami-jaki-vihovujut-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami.html>.
9. Мицик Г., Попова А., Цибуляк Н., Линдіна Є. Імплементція європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2023. Вип. 2 (8). С. 7–20. URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/89/82>.
10. Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи: аналітична доповідь. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>.
11. Положення про логопедичні пункти системи освіти (Наказ МОН України від 31.05.1993 р., № 59). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0059-93>.
12. Попова А., Гуренко О., Линдіна Є. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Бердянськ, 2023. С. 62–69.
13. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF>.
14. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
15. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07. 2019 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>.
16. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
17. Продіус О. І. Особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4(2). С. 86–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4%282%29__14.
18. Столяренко О. Б., Чайковська О. М. Вікова психологія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2016. 252 с.

19. Шевчук Г. Й. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Педагогіка*. 2021. 2(3). С. 151–157. URL: <http://www.academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/107/99>.

20. Шульженко Д. Методологія інклюзивної форми освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2017. Вип. 33. С. 107–117.

§ 2. Інтерактивні технології розвитку стресостійкості здобувачів із особливими освітніми потребами: прикладний аспект

Накопичений вже сьогодні в Україні та за кордоном досвід засвідчує, що інтерактивні технології навчання сприяють оптимізації навчального процесу та активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Власний педагогічний досвід упродовж десятиліть будується з опорою на інтерактивні (тренінгові) технології.

Дослідження, проведені Національним тренінговим центром США у 1980-х роках, показало, що інтерактивне навчання сприяє різкому збільшенню засвоєння навчального матеріалу, бо впливає не лише на свідомість, а й на когнітивну, емоційну та конатативну (поведінкову) сферу здобувача освіти. Результати цих досліджень зображено на схемі, яка дістала назву «Піраміда навчання».

Схема «Піраміда навчання»³

У 2017 року ухвалено новий Закон України «Про освіту», що закріпив право осіб із особливими освітніми потребами здобувати освіту в усіх закладах освіти. Це зобов'язує заклади вищої освіти (ЗВО) створити інклюзивне освітнє середовище, що максимально враховуватиме потреби та можливості осіб із особливими освітніми потребами (ООП).

О. Пометун і Л. Пироженко поділяють інтерактивні технології за формами навчання на чотири групи, залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів (здобувачів освіти – доповнено нами): інтерактивні технології кооперативного навчання (робота в парах, трійках, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо); інтерактивні

³ http://food.multycourse.com.ua/ua/print_page/theme/103

технології колективно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, ажурна пилка тощо); технології ситуативного моделювання (імітаційні ігри, рольова гра, драматизація тощо); технології опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію, кейс-метод, дискусія тощо) [10, с. 27].

Науково-педагогічна діяльність НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» значною мірою відповідає цінностям Європейської вищої освіти. У своїй діяльності інститут керується низкою Положень⁴, які наповнюють Європейськими цінностями конкретний зміст роботи науково-педагогічних працівників інституту, який висвітлений у працях [26–29; 31–35] та здобувачів освіти. До прикладу, можна назвати окремі Положення («Про студентське самоврядування Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти (НРЗВО) «Кам'янець-Подільський державний інститут», «Про студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти», «Про старостат», «Про вибори голови студентської ради», «Про наукове товариство студентів», «Про опитування студентів стосовно якості освітньої діяльності», «Про порядок організації та проведення дуального навчання», «Про психолого-педагогічну службу», «Про лабораторію психологічного консультування та тренінгів» та ін.), а також «Кодекс академічної доброчесності» тощо. Надрукована колективна монографія.⁵

Ми (М. Тріпак, В. Федорчук, [27; 28; 32] М. Волощук та ін. науково-педагогічні працівники інституту) притримуємося принципу студентоцентризму (особливо по відношенню до студентів з ООП), який відповідає гуманістичному підходу в тому, що готовність до саморозвитку, самовдосконалення закладена в кожній особистості, але для того, щоб її актуалізувати у молоді, в тому числі з особливостями психофізичного розвитку, ми внесли серйозні зміни в освітні технології. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання: як готувати майбутніх фахівців соціономічної сфери – із врахуванням концептуальних змін і тенденцій, що відбуваються зараз і прогнозуються в майбутньому, чи без них. На наш погляд, пріоритетним є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожного студента, навіть з обмеженими можливостями здоров'я, з тим, щоб він відчував себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя закладу вищої освіти [32, с. 126].

Власна тренінгова практика повністю співпадає з поглядами Т. Brettela Dawsona [38], який характеризує ефективного фасилітатора малої групи так: «допомагає групі поетапно та правильно рухатися до поставленої цілі; скеровує, моделює, підбадьорює та підтримує; робить навчання предметом спільної відповідальності учасників групи, намагаючись залучити усіх до роботи (фасилітатор повинен слідкувати за мірою своєї участі в роботі); може мовчати без негативних наслідків – учасники групи думають, і на це потрібен час; коротко втручається в дискусію для її підтримання і забезпечення її зосередженості на правильному предметі; протистойть бажанню надати вирішення навчальної проблеми; є чесним та відвертим при висловленні власних поглядів на проблему».

У НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» запроваджено використання інтерактивних технологій, науково-педагогічні працівники виконують роль фасилітатора, який «створює середовище (інклюзивне освітнє – доповнено нами), в якому всі учасники дискусії можуть комфортно самовиразитися; є гнучкою, терплячою, дружньою людиною та має ентузіазм; має здатність до вирішення проблемних ситуацій (ефективні фасилітатори задають обдумані питання та залучають до обговорення всіх учасників малої групи, при цьому не принижуючи та не засуджуючи їх); слідкує за реалізацією та успіхами кожного з членів групи; висловлює та вислуховує думки, розумно заохочує продовження позитивної взаємодії у групі; узагальнює хід заняття чи рішення, коли це необхідно (під час роботи чи по її завершенні; допомагає групі рухатися відповідно до поставленої мети чи завдання;

⁴ <https://kpd.edu.ua/publicna-informatsiia/polozhennya-yaki-reglamentuyut-diyalnist-instytutu>

⁵ Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. С. 280.

відкрито обговорює проблеми, які виникають у групі, але не перебирає увагу при обговоренні на себе» [30, с. 7–8].

Педагогічну фасилітацію визначаємо як людино-центриський підхід до педагогічної діяльності, метою якого є створення психологічних умов (особливо для здобувачів з ООП), які би спонукали студентів до самопізнання, саморозвитку, особистісного зростання та професійного самовдосконалення, стійкості до стресових ситуацій в умовах війни.

Ми поділяємо думку Н. Лалак про те, що необхідно: аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й тому зробити засвоєння знань більш доступним; самостійно знаходити можливі ресурси для вирішення проблеми; виробляти стратегію досягнення цілей та планувати конкретні дії; навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати; навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку; моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації і переживати їх; вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу; знаходити спільне розв'язання проблеми; розвивати вміння проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих задумів [7, с. 69].

Наше сьогодення проходить в умовах багаторічної війни, яка супроводжується стресами, що негативно впливає на психіку здобувачів з ООП.

За даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), кожна четверта людина на Землі має певні проблеми з психічним здоров'ям, велика кількість яких обумовлена стресами. Вона визначає стрес – як неспецифічну реакцію організму на будь-яку висунуту до нього вимогу. Тобто, стрес – це відповідь людини на реальну чи уявну загрозу, звідси, людина здатна «запускати» психофізіологічну стрес-відповідь на ситуацію без реально існуючих загроз, лише силою думки, емоцією чи спогадами.

У психологічній науці поняття «стрес» запропонував Г. Сельє в 1936 р. для позначення великого кола станів, котрі обумовлені виконанням діяльності в особливо складних умовах і виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи-стресори. Він в повсякденному житті людини виділяє два типи стресу – зустріс або еустрес (грец. eu – добре) та дистрес; еустрес пов'язаний з бажаним ефектом і впливає на людину позитивно, мобілізує та підвищує адаптаційні можливості людського організму; дистрес (грец. dis – погано) – є небажаним, який завжди неприємний та є показником шкідливого стресу [цит. за дж. С. М. Злепко, О. П. Мінцер та ін].

Сьогодні дослідження проблем щодо профілактики та подолання стресового досвіду набуває актуальності в соціальному та психологічному аспекті.

Особливість психологічного стресу полягає в тому, що цей вид стресу може розвиватися під впливом не тільки реальних, а й імовірнісних подій, які ще не відбулися, але можуть відбутися в майбутньому, викликаючи тривогу і страх у людини. На розвиток психологічного стресу впливає безліч особистісних факторів, найважливішими з яких є: емоційна стабільність особистості; локус контролю особистості; досвід подолання подібних стресових ситуацій в минулому; особливості мислення, що впливають на сприйняття стресової ситуації; готовність людини звернутися за соціальною підтримкою тощо. Особливу увагу дослідників привертає не лише сам феномен стресу, а вивчення проблеми стресостійкості, вибір копінг-стратегій, які людина вибирає у стресових ситуаціях. Теорія копінга, як питання про взаємодію людини з проблемами в житті, з'явилася в психологічній науці в другій половині XX століття. А. Маслоу вів поняття «копінг» (від англійського «to cope» – впоратися, справлятися).

Так, І. Сергеева, Т. Титаренко, О. Третьак та ін. науковці виділяють декілька підходів до тлумачення поняття копіngu: як спосіб психологічного захисту, що використовується для зменшення психологічної напруги; схильність людини відповідати на стресову ситуацію; динамічний процес, де когнітивні та поведінкові зусилля особистості спрямовані на зниження впливу стресу.

Проблемі стресу присвячено низку досліджень теоретичного та прикладного характеру, однак існує серія розбіжностей, яка стосується як трактування понять «стрес», «стресостійкість» «ресурс», «копінг», «стійкість або резильєнтність» тощо, так і в розумінні сутності стресостійкості в різних ситуаціях. Досліджуваний феномен характеризується неоднозначністю поглядів науковців щодо показників, критеріїв та рівнів сформованості.

Психологи виокремлюють три стадії розвитку стресу: зростання напруги (мобілізація); внутрішній опір (стадія резистентності); виснаження, спад внутрішньої активності (дезорганізація) [16].

Стрес – це реакція організму, спосіб відповіді. Наше тіло – дуже розумна саморегульовальна система, яка здатна підтримувати більш-менш стабільний стан під натиском зовнішніх подразників.

Коли ми відчуваємо виклик і загрозу, нервова система реагує викидом гормонів, які готують тіло до прийняття надзвичайних заходів.

Різниця лише в тому, що «хороший» стрес (еустрес) мобілізує наш організм, дозволяючи йому втекти, якщо перед нами небезпека, або іншими словами, здолати труднощі, досягати своїх цілей тощо. Він активізує функціональні резерви організму, сприяє адаптації та, зрештою, ліквідації самого стресу.

Еустрес нетривалий, завдяки чому організм активує свої системи для «збереження життя», але не встигає їх вичерпати. Саме тому згубного впливу еустрес не завдає. Якщо ж стрес тривалий (дистрес), тоді захисні сили організму, навпаки, вичерпуються, а також зриваються механізми адаптації, тіло слабшає. Як наслідок – наша працездатність падає, організм зношується і якість життя значно знижується.

В основу інтерактивного навчання в інституті покладено студентоцентрований підхід, побудований на принципах гуманістичної психології, який передбачає доброзичливі стосунки між учасниками освітнього процесу, уміння викладача використовувати спеціальні соціально-психологічні, дидактичні й особистісно-рольовий підхід (мінілекції, мозковий штурм, психогімнастичні вправи, рольові ігри, метод дискусії, притчі, метафори, арт-терапію тощо) [27–29; 31].

Створення інклюзивного освітнього середовища – це не тільки обладнання приміщення закладу освіти, але й використання методів і технологій спільного навчання студентів з ООП з іншими здобувачами освіти із застосуванням особистісно орієнтовного підходу. Ми переконані в тому, що завдяки широкому впровадженню в освітній процес ЗВО тренінгових технологій можна забезпечити найбільш оптимальне інклюзивне освітнє середовище для успішної підготовки майбутніх фахівців. Саме цим вимогам відповідають тренінгові технології підготовки студентської молоді до майбутньої професійної діяльності.

Зауважимо, що важливою складовою інклюзивної освіти є забезпечення ефективності та якості навчання, застосування форм, методів і технологій, які враховують індивідуальні особливості осіб з особливими освітніми потребами. До таких технологій належить навчання за допомогою тренінгів. На основі досвіду ведення тренінгів можна стверджувати, що студенти, які проходять тренінгові заняття, отримують нові можливості пізнати власне «Я» та змінити себе на краще, глибше зрозуміти власні емоції та почуття, навчитися керувати ними, обирати ефективні моделі поведінки та будувати гармонійні міжособистісні стосунки [33].

Науково-педагогічні працівники опановують і використовують сучасні інтерактивні технології навчання: евристичну бесіду, дискусію, метод «круглого столу», метод «мозкового штурму», метод роботи з малими групами, ділову та рольову гру, тренінги: «Теорія та практика СПТ», «Психологія спілкування та тренінг комунікативної компетентності», «Тренінг особистісного та професійного зростання», «Тренінг формування команди та розвитку лідерських якостей» тощо. Іншими словами, тільки справжня особистість, яка володіє сучасними технологіями навчання може навчити й виховати іншу особистість в інклюзивному середовищі.

У 70-ті роки ХХ століття в Лейпцігському і Йенському університетах під керівництвом М. Форверга був розроблений метод, який він визначив як соціально-психологічний тренінг. У якості засобів цього тренінгу використовувалися рольові ігри з елементами драматизації, що створювало умови для формування ефективних комунікативних навичок.

«Тренінг – це: група, яка допомагає стати кожному її учаснику більш компетентним; процес, під час якого учасники вступають у взаємодію; процес, у центрі якого є проблема та її розуміння учасниками групи, а не компетентність ведучого щодо зазначеної проблеми; навчання, під час якого активність учасників вища, ніж активність ведучого; навчання, яке доставляє учасникам задоволення, активізує їх, стимулює інтерес та пізнання; навчання, результат якого досягається у взаємодії всіх учасників тренінгу; можливість відкриття учасниками в собі нових можливостей, відчуття, того, що вони знають та вміють більше, ніж до цих пір думали про себе; можливість відкриття інших людей, навчання через взаємодію з ними, розуміння того, на що здатні люди, від яких раніше не очікувалося цікавих відкриттів; можливість у безпечних, з одного боку дещо штучно створених, а з іншого боку, наближених до реальності умовах взаємодії з іншими людьми досягнути бажаних змін» [33, с. 4].

Варто наголосити, що науково-методична та теоретико-практична підготовка тренера (викладача, ведучого, коуча) до проведення тренінгу на якісному рівні вимагає суттєвого багажу поглиблених знань, як з проблематики теми, так і з методології проведення тренінгу. Перевагу доцільно надавати таким методам, які сприяють створенню інклюзивного освітнього середовища, тобто коли учасники тренінгу одночасно чують і бачать інформацію стосовно питань, що вивчаються, обговорюють її, беруть участь у рольових іграх, захисті проєктів, мозковому штурмі, виконують завдання, вправи, у процесі яких пояснюють свої дії, дискутують з цього приводу з одногрупниками, краще пізнають себе та навчають один одного [33].

В умовах, у яких перебуває наше суспільство, актуальним є запровадження інтерактивних технологій із розвитку психологічної стійкості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах війни. Центральним поняттям є «стійкість» (здатність відновлювати попередній фізичний та психічний стан). При використанні інтерактивних технологій значна увага приділяється формуванню практичних навичок, зокрема щодо використання методів, технік психосоціальної підтримки та самодопомоги.

Термін «стійкість» (resilience) був запозичений англomовними психологами з фізики – це слово означає властивість пружного тіла відновлювати вихідну форму після припинення деформуючого впливу.

Наша психіка теж може бути «пружною» – у цьому випадку стійкість означає здатність людини успішно функціонувати у несприятливих обставинах.

Початкова здатність стійко переносити негаразди залежить від багатьох чинників: генів, виховання, соціальних можливостей тощо. Але це не значить, що стійкість не можна розвинути. Те саме і з факторами зовнішнього середовища: діти з неблагополучних сімей перебувають у зоні ризику, але приблизно третина з них (відповідно до тривалого дослідження психолога Еммі Вернер) чудово справляється з труднощами.

В українськомовній літературі з психології та соціальної роботи *resilience* перекладають як *стресостійкість*, *життєстійкість*, *життєздатність*, *стійкість до травми*. Ці терміни вживають для позначення ресурсів подолання надзвичайних і стресових подій, психологічних наслідків травматичного стресу, втрати та інших лих. Останнім часом з'являються публікації, в яких використовується такий український переклад поняття «резилієнс», як «пружність», зокрема «психологічна пружність» [14].

Стійка людина реалістично дивиться на життя і добре розуміється на своїх відчуттях, визнаючи і страх, і злість, і горе, коли вони з'являються. Але при цьому не дає емоціям контролювати свою поведінку, швидко переходячи від визнання того, що ситуація йому не подобається, до пошуків виходу з неї. Така людина вірить, що в її силах щось змінити [36].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання оволодіння ефективними способами подолання страждання та стресових ситуацій. В умовах війни, постійних тривог людина страждає, переживаючи постійні стреси, вона не завжди має змогу звернутися за допомогою до психолога. Уміння справлятися зі складними кризовими ситуаціями, застосовуючи власні психологічні ресурси – запорука збереження психологічного здоров'я й ефективного виходу зі складних стресових ситуацій із мінімальними психофізіологічними втратами.

У науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «стресостійкість», тому більшість дослідників уживають його як синонім поняття «емоційна стійкість».

Виховання психологічної стійкості – це свого роду процес «наращування» або «пошуку» ресурсу. Він відкриває в нас нові можливості, нове бачення або навіть нові особливості. Психологічну стійкість зміцнюють гнучке мислення, емоційна регуляція та розкриття власних сильних сторін. Шляхи ж досягнення цього є дуже індивідуальними [37].

Стійкість – це не стан повного спокою. В умовах війни нема жодної «техніки», як відчувати повний спокій, коли на твою країну падають крилаті ракети і гинуть люди.

Стресостійкість – це таке поєднання особистісних якостей людини, що дає їй змогу витримувати стресові ситуації, уникаючи негативних наслідків як для життєдіяльності, так і для оточення.

У дослідженнях стресостійкість розглядають як якість особистості, що складається з таких компонентів:

- психофізіологічна якість – тип, властивість нервової системи;
- мотивація – сила мотивів, яка значною мірою визначає емоційну стійкість.

Людина проявляє її різною мірою залежно від того, які мотиви спонукають до активізації. Змінюючи мотивацію, можна, відповідно, збільшити/зменшити стресостійкість:

- емоційний мотив – досвід особистості, накопичений під час подолання негативних впливів екстремальних ситуацій;
- вольовий – виражається у свідомій саморегуляції дій відповідно до ситуації;
- інформованість – професійна підготовленість і готовність особистості до виконання тих або інших завдань;
- інтелектуальний – оцінювання і визначення умов ситуації, прогнозування її можливих змін, прийняття рішень про способи дій⁶.

Не викликає сумніву те, що ресурси – це все те, що людина використовує, щоб задовольнити вимоги середовища (фізичні, психологічні, соціальні ресурси тощо). Успішність подолання складних життєвих ситуацій безпосередньо залежить від розуміння власних ресурсів, вміння їх виявляти, від різноманітності, характеру і міри використання наявних та доступних ресурсів людини.

Актуальним для нашої країни є використання власних ресурсів за допомогою розробленої професором Мулі Лахадом (Mooli Lahad – директор Ізраїльського Центру попередження стресу) та його колегами моделі стресодолати «*BASIC Ph*». З погляду авторів цієї моделі потенціал виходу з кризи є у кожного з нас, для цього вони пропонують відкрити весь спектр особистісних можливостей людини. Ця модель є цінною для нас, оскільки ґрунтується на глибоких теоретичних та емпіричних розвідках, а також широко адаптована у психологічній практиці, охоплює весь спектр стилів, шляхів того, як людина може впоратися зі стресом і/чи кризою.

Ресурсоорієнтована модель стресодолати *Basis Ph*. Модель стресодолати BASIC Ph [15] забезпечує стійкість та відновлення розірваних безперервностей. Ми з допомогою внутрішніх ресурсів та власних зусиль можемо подолати стреси, кризи та виклики.

⁶ Методичні підходи до формування стресостійкості дітей. URL: https://e-pidruchniki.com/content/904_51_metodichni_pidhodi_do_formyvannya_stresostiikosti_ditei.html.

*Психологиня, менторка центру Машабім в Ізраїлі Мейра Сазонова*⁷ подала в такій послідовності модель подолання стресу Basic PH: як розвивати стійкість та відновлювати внутрішній ресурс.

Принцип безперервності. Ми знаємо, що життя постійно змінюється: ми переїжджаємо, вступаємо до інституту, одружуємось, народжуємо дітей. Але у нас є відчуття контролю над цими змінами. Ми очікуємо, що вчорашній день визначає завтрашній. Таким чином щоденно ми створюємо різноманітні безперервності: соціальну, рольову, історичну, когнітивну та інші.

Безперервність – це рутина. Під час стресу, травми, будь-яких подій, які ми не планували, рутина – це опора, яка нас тримає і стабілізує. Чим більше в нас опору, безперервностей, тим краще ми стоїмо. Тому важливо не просто знати, а і прокачувати їх.

Коли в нашому житті відбувається якась травматична подія або стрес, одна чи кілька з наших безперервностей *можуть перерватися*. Наприклад, через війну в Україні ми переїхали в інше місто, і сімейна безперервність, коли ми жили з батьками, або рольова, коли в нас була робота, на яку ми ходили кожного дня – перервалася.

Що ми можемо зробити? Ми можемо намагатися відновити цю безперервність, але якщо це залежить не від нас, це важко і потребує багато часу. Тому ми маємо визначити, які з наших безперервностей більш стійкі, та спиратися на них.

Соціальна безперервність. Ми живемо в своїй сім'ї, навчаємось у школі. У нас є колеги по роботі та друзі, з якими ми проводимо дозвілля. Все це – наша соціальна безперервність. Коли відбувається розрив цієї безперервності, людина бачить, що вона більше не з друзями, не з родиною. Людина відчуває при цьому самотність, безпорадність.

Рольова безперервність. У нас є багато ролей, які ми граємо в житті. Ми – діти, брати і сестри, студенти, друзі, подружжя, батьки. Якщо відбувається розрив рольової безперервності, людина не знає, що від неї очікують. Якщо вона дитина, то вона має бути слухняною, щасливою дитиною. Якщо вона навпаки в ролі батьків, вона має піклуватись про когось. А коли людину позбавили такої безперервності, що тоді від неї чекають? Яка її роль і що вона повинна робити сьогодні й завтра? Така людина збентежена, розгублена і роздратована. Вона не має контролю і не розуміє, що їй робити. Це наші цінності та переконання – те, у що ми віримо і що знаємо про себе від моменту народження і до сьогодні. Наприклад, я знаю, що я сильна, я можу за собою вести людей. Однак стається якась пригода, і я не можу взяти себе в руки. Я плачу, зриваюсь або гніваюсь на когось. Я думаю, що я такою не була, і те, що зі мною відбувається – це розрив історичної безперервності. Все, що я про себе знала, на сьогодні не актуально. Я сумніваюсь та не довіряю собі.

Когнітивна безперервність/безперервність реальності. З ранніх років ми вчимо певні правила, які створюють відчуття, що світ – це логічне і передбачуване місце. Якщо я нікого не вбила, не вкрала, то як це прийдуть в мій дім, і заберуть його? Це руйнує мій всесвіт, і все, що я знав або знала про нього. Я не розумію, що сталося. Мені треба пояснення, як це взагалі може трапитись. Я розгублений чи розгублена і не знаю, що робити.

Ресурсні канали. Безперервності можна відновити або спертися на ті, що залишились. Відповідно до моделі BASIC PH (модель професора Мулі Лахада) людина може впоратися зі стресом, використовуючи один або кілька з ресурсних каналів. При цьому в кожного є власний унікальний патерн подолання труднощів, вироблений з раннього дитинства. Наприклад, комусь краще допомагає прогулянка, а комусь потрібно поплакати.

Однак у нас не завжди є можливість звернутись до тих каналів, які найкраще працюють для нас. Наприклад, в умовах війни, коли лунає сигнал повітряної тривоги, ми

⁷ Мейра Сазонова: Як розвивати стійкість та відновлювати внутрішній ресурс. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/6131-meira-sazonova-yak-rozvyvaty-stiikist-ta-vidnovliuvaty-vnutrishnii-resurs>.

спускаємось в укриття, і в нас немає можливості прогулятись. Іноді нам не дуже комфортно поплакати при інших. Тому потрібно прокачувати й інші ресурсні канали. У нас їх шість:

- Belief – віра, переконання, життєва філософія, цінності;
- Affect – почуття, емоції;
- Social – соціум, приналежність до групи;
- Imagination – уява, творчість, фантазія;
- Cognition – інтелект, логіка;
- Physiology – фізіологія, тіло, соматичні реакції.

Канал В (Віра). Якщо ми працюємо з дітьми, таку дитину ми впізнаємо по словах. Вона буде тримати фокус на цінностях і переконаннях. Вона буде описувати ситуацію якимись філософськими або релігійними термінами: «це доля», «він зараз у кращому світі».

Переваги: почуття місії (добро перемагає, а зло буде покарано), віра у «правильний шлях» (важко, але ми йдемо до перемоги), джерело зовнішньої підтримки, почуття зовнішньої надії, значимості та цінності.

Складності: фаталізм, забобони, фанатизм, песимізм, відсутність гнучкості мислення, втрата незалежності, невиправданий ризик.

Канал А (емоції). Яскраве вираження емоцій як фізично (обличчя), так і в тексті: стрес, смуток, занепокоєння, горе, напади плачу, гніву, люті, сміху. Люди з емоційним каналом мають можливість розвантажитись з допомогою вивільнення емоцій. Така людина також схильна до емпатії.

Переваги: емоційна підтримка, співчуття, «провітрювання» почуттів (людина не застрягає і не повертається до того самого, що вже пережила), самовираження за допомогою творчих методів.

Складності: надчутливість, емоційні спалахи, відмова від розумних/раціональних методів.

S (приналежність до групи). Орієнтація на соціальну роль та партнерів. Людина одразу вказує, з ким була в контакті, які статуси цих людей. Описує функції та дії. Наприклад: «До мене підійшла вчителька, підвела до інших людей і сказала, щоб ми тут очікували на когось». Коли ми це чуємо, то розуміємо, що в цьому випадку дитина черпає ресурс з соціуму. Тоді ми будемо її підтримувати тим самим способом: не залишаємо її одну та знайомимо з іншими людьми, щоб вона була в соціумі.

Переваги: здатність звернутися за допомогою до ближнього, консультації експертів (ця людина не буде діяти на емоціях, а спершу питає чийсь думки), групові обговорення та групова підтримка (людина команди).

Складності: зайва залежність від лідера/керівника, спілкування тільки зі схожими на себе, втрата індивідуальності.

I (уява). Використання опису та метафори як способи передачі історії: «я – як дерево вирване з коренем», «для мене зупинився час», «все було як в кіно». Часте використання виразів «начебто» / «схоже» / «типу».

Переваги: багатостороннє творче мислення, подолання мовних/культурних бар'єрів, гумор, свіжий погляд на ситуацію.

Складності: заперечення ситуації та реальних фактів, втеча у фільми, книги, фантазії, розчарування в дійсності.

C (когніція). Детальний опис події зі зверненням уваги на часові проміжки, конкретні думки і планування практичних дій. «Ви розумієте», «ви усвідомлюєте, що...». Просить повідомляти їй всі подробиці: «не приховуйте від мене нічого».

Переваги: збір інформації, самонавчання на основі минулого досвіду, формулювання висновків, прогноз сценаріїв та планування дій.

Складності: інтелектуалізація, надмірний інтерес до фактів, ігнорування почуттів, застрягання на одній думці.

Ph (фізіологія/тіло). Увага до фізичних характеристик предметів чи людей. Фізична діяльність: спорт, релаксація, прогулянки, прибирання, приготування їжі, догляд за дітьми та людьми похилого віку. Соматичні скарги, підвищена потреба у сні.

Переваги: доступність, усвідомлення своїх та чужих фізичних потреб.

Складності: бурхлива активність, робота заради роботи, пошук розваг, вигорання, виснаження, переїдання, зловживання лікарськими та наркотичними речовинами, алкоголем.

На нашу думку, варто доповнити ресурсні канали представлені раніше М. Сазоновою ресурсними каналами, які подані в ресурсоорієнтованій моделі стресоподолання BASIC Ph (<https://arpp.com.ua/articles/resursooriyentovana-model-stresodolannya-basic-ph/>) у такій інтерпретації:

Belief & values – цей спосіб подолання кризи базується на вмінні вірити: це може бути віра в Бога, в людей чи в самого себе. Існування в нашому житті сенсової наповненості, системи життєвих цінностей, місії, віри є джерелом, з якого людина може почерпнути сили у складних ситуаціях.

Affect – цей спосіб подолання стресу вимагає від нас, перш за все, навчитися розуміти власні почуття, називати їх своїми власними іменами. Після цього з'являється можливість висловити розпізнані почуття найбільш прийнятними для кожної людини способами: словесно – в особистій розмові, письмово – в листі, без слів – в танці, малюнку, музиці чи драмі. Йдеться про пряме чи опосередковане вираження почуттів: наприклад, записувати в щоденник свої почуття, висловлювати їх у будь-який арт-спосіб (малюнок, спів, інструментальна музика) тощо.

Socialization – даному способу стресодолання притаманне прагнення до спілкування, звернення за підтримкою до сім'ї, близьких людей чи до кваліфікованих спеціалістів. Крім цього, ми можемо самі допомагати іншим потребуючим людям, занурюватися в суспільну роботу тощо. Суть способу полягає у соціальній включеності, можливості бути серед людей, бути чимось корисною, почувати себе частиною системи, організації тощо.

Imagination – цей спосіб подолання стресу апелює до наших творчих здібностей, креативної сторони нашої особистості. Завдяки уяві ми можемо мріяти, розвивати інтуїцію та пластичність, шукати і знаходити рішення у світі гри та фантазії, уявляти собі змінене майбутнє та минуле, навіть спогади про щасливі моменти здатні зменшити інтенсивність переживань у складних ситуаціях «тут і тепер». Сюди також відноситься почуття гумору, імпровізація, мистецтво та різного роду ремесла.

Cognition – спосіб подолання кризи через звернення до наших ментальних здібностей, до нашого вміння логічно та критично мислити, оцінювати ситуацію, пізнавати та досягати нові ідеї, планувати, навчатися, збирати достовірну інформацію, аналізувати проблеми та вирішувати їх. Сюди ж належить пріоритетність, альтернатива, делегування та саморефлексія (розмова з самим собою).

Physical – спосіб стресодолання, що передбачає звернення до фізичної активності нашого тіла. Цей спосіб пов'язаний із такими можливостями нашого фізичного тіла, як здатність відчувати себе завдяки слуху, зору, нюху, дотику, смаку, відчуттю тепла та холоду, болі та задоволення, орієнтації на місцевості, внутрішньої напруги чи розслаблення. Він також включає в себе різного роду фізичні навантаження (зарядка чи виконання фізкультурних комплексів, ходьба, прогулянка на природі, походи в гори тощо) та тілесні практики (релаксаційні техніки, дихальні вправи тощо).

Так, у кожної людини є шість каналів подолання стресу, при цьому, з них домінуючими є лише кілька. З огляду на це, важливо розуміти свої сильні сторони і розвивати слабкі (пасивні) канали, тим самим посилюючи і збагачуючи свої ресурси. Найлегше визначити свої способи подолання кризи пройшовши *TECT* (див. <https://upsihologa.com.ua/test-basic-ph.html>).

Відповідь на питання тесту покаже вам, що є вашою внутрішньою опорою. Ви зможете спланувати мінімум (5) конкретних дій із використання найсильніших каналів.

Важливо пам'ятати, що немає правильної чи неправильної відповіді з вищеописаних, кожна має свої переваги та недоліки. При цьому, щоб поновити та збільшити сили та ресурси в ситуаціях, коли людина «вибита з колії» та втратила ґрунт під ногами, варто осмислити вже ті частини наших ресурсів, що є в наявності та зосередитися на ефективному їх використанні. Якщо ж людина відчуває себе у «глухому куті», варто звернутися до тих частин, які поки що не проявлені чи дуже слабкі.

Прикладну цінність, на нашу думку, має те, що для розвитку каналів, що менш виражені в індивідуальному стилі стресодолання, допоможуть наступні запитання та відповіді на них.

Belief & values: У що та у кого Ви вірите? Які у Вашому житті є традиції, які Ви любите та/чи яких притримуєтесь? До якої групи чи спільноти Ви б хотіли бути приналежним (професійна спільнота, група за інтересами тощо)? Які їх цінності Вам близькі? Що Ви цінуєте у партнерах, з якими у Вас є спільна справа, робота, хобі, інтереси тощо? Що, на Вашу думку, цінують у Вас Ваші партнери? Які сенси наповнюють Ваше життя?

Affect: Які емоції Ви переживаєте в певний момент, чи можете їх назвати? Чи вмієте Ви розпізнавати емоції інших людей? Чи чините Ви вплив на себе та оточуючих Вас людей, з урахуванням їхніх/своїх емоційних реакцій? Чи ділитися Ви своїми переживаннями з тими, хто поруч? Чи дозволяєте Ви проявляти Ваші емоції? З ким у стосунку Ви дозволяєте їх проявляти?

Socialization: Що для Вас означає допомога і підтримка? Чи просите Ви про допомогу, коли її потребуєте? Чи надаєте Ви допомогу тим, хто її потребує? Як Ви вважаєте, наскільки важливо ділити обов'язки в сім'ї? Чи домовляєтесь Ви про розподіл обов'язків? Чи подобається Вам спілкуватися з іншими? Які це люди і чим вони Вам подобаються? Що Ви отримуєте в цьому спілкуванні?

Imagination: Вам подобається створювати щось нове? У якій сфері життя Ви можете назвати себе новатором? Яка сфера для створення нового найбільш для Вас цікава? Чи виділяєте Ви час у своєму житті на спілкування з мистецтвом, на продукування чогось нового? Чи дозволяєте Ви собі мріяти? Чи уявляєте собі Ваші мрії та бажання? Як Ви розвиваєте свою уяву?

Cognition and thought: Вам важливо точно оцінити ситуацію, зібрати всю інформацію? Що для Вас «вся» інформація? Які ризики Ви закладаєте у планування, коли зібрана інформація не є вичерпною? Як Ви перевіряєте достовірність отриманої інформації? Чи аналізуєте Ви складні ситуації Вашого життя? Чи Ваш досвід допомагає Вам «не ставати на ті ж граблі»? Чи відслідковуєте Ви прогрес у вирішенні складних життєвих ситуацій з плином часу (з віком)? Як часто у своєму житті Ви тренуєте себе, самодисциплінуєте? Що є свідченням у Вашому житті дисципліни?

Physical: Як Ви турбуєтеся про себе? Чи повноцінно Ви спите? Чи можете Ви захопитися роботою, не дивлячись на фізичний дискомфорт (холод, голод, сирість тощо)? Чи уважні Ви до себе і можете розрізнити фізичний дискомфорт від емоційного невдоволення? Як Ви чергуєте свою активність та періоди відпочинку? Які види відпочинку Вам більше подобаються? Чи плануєте Ви відпочинок у Вашому щоденному житті? Чи виконуєте Ви ці пункти плану? Які види фізичних навантажень є у Вашому житті? Чи уважні Ви у своєму харчуванні до свого організму? Чи зберігаєте баланс між корисним і тим, що приносить задоволення, у Вашому харчуванні?

Акцентуємо увагу на тому, чим більше каналів задіяні – тим легше і швидше можна вийти зі стресових ситуацій.

На практиці часто буває, коли окремі канали ресурсів зовсім або не достатньо розвинуті. Закономірно, що в разі кризового стану доцільно, звернутися до тих частин ресурсу, які розвинені краще.

Варто зазначити, що внаслідок впливу стресових подій, переживання складних життєвих обставин (охорона психічного здоров'я в умовах війни) актуалізуються кризові

емоційні стани. При цьому одним із найважливіших завдань є забезпечення внутрішніх ресурсів здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, сімей і надання психологічної допомоги з метою подолання кризових обставин, тобто можливості перетворення енергії стресу на ресурс для подальшого саморозвитку, самовдосконалення, особистісного та посттравматичного зростання завдяки участі у відповідних тренінгах.

Зібрані техніки є простими у використанні, їх можна практикувати як у супроводі фахівців (психологів, психотерапевтів), так і самостійно. Доцільним буде регулярне тренування з метою кращого освоєння технік. Так ви з більшою вірогідністю пригадаєте, що варто зробити у випадку стресової ситуації.

Як допомогти собі знизити негативний вплив стресу та відновлюватися

Київські психологині А. Бородіна, О. Завітаєва К. Катеринчук та ін. [22] пропонують техніки, як допомогти собі знизити негативний вплив стресу та відновлюватися.

Вони рекомендують спершу вибрати техніки, які вам найбільше відгукнулися. Далі потренувати їх у стані спокою або ж під час стресових ситуацій низької інтенсивності. Після того як оберете техніки, потренуйте їх протягом 5–14 днів.

Техніка «5 елементів» (А. Бородіна)

Ця техніка допомагає повернути себе в «тут і тепер», зміцнити зв'язок із реальністю під час стресу, виринути з під впливу емоцій та переживань:

Потрібно поставити собі 5 послідовних груп запитань і дати на них відповідь.

1. Яка «картинка» перед очима? Що я зараз бачу? У цьому випадку потрібно описати реальний візуальний образ. Якщо такого немає, зацентували свою увагу на деталі, щоб відновити повноту картинки.

2. Які емоції я зараз відчуваю?

3. Які тілесні відчуття? Де вони в тілі? Як вони проявляються?

4. Які думки зараз у мене в голові? Про що я думаю? Може бути, що думки важко побачити, це теж нормально.

5. Що для мене зараз є корисним та важливим? Що корисного та важливого для себе я зараз можу зробити?

Цикл запитань можна повторювати декілька разів, доти, поки не відчуєте полегшення. Пам'ятайте: ми притягуємо те, про що думаємо.

Техніка для заспокоєння «Дихання 4-7-8» (О. Завітаєва)

1. Помістіть язик на піднебіння, прямо за передніми зубами (ви триматимете його тут протягом усієї вправи).

2. Вдихніть через ніс протягом 4 секунд.

3. Затримайте дихання на 7 секунд.

4. Видихайте через рот протягом 8 секунд, дозволяючи видиху видавати природний звук, ніби ви задуваєте свічку.

5. Повторюйте, допоки не відчуєте спокій.

Згодом можете збільшувати час затримки та видиху, але з розумом.

К. Катеринчук рекомендує використовувати **техніки дистанціювання** у часі, коли ви помічаєте, що у вас є велика кількість думок, які викликають страх, тривогу та наповнюють стресом.

Як це працює: тривога та стрес підвищуються, коли тривожні думки в голові крутяться «по колу». Ці техніки вчать керувати своєю увагою та допомагають позбавитися від нав'язливих тривожних думок, й таким чином знижують рівень тривоги та стресу.

Техніка «Дихання за квадратом» [6]

Методика використовується буддистськими ченцями та йогами вже понад 2500 років.

Науково було доведено, що завдяки ритмічному диханню стимулюється робота мигдалеподібного тіла. Це допомагає не лише подолати стрес, але й стимулює розвиток нервових клітин.

Початок дихання за квадратом включає кілька простих кроків, щоб переконатися, що ви робите це правильно:

1. Виберіть свою позицію. Ви можете сидіти на стільці, стояти або лежати. Якщо ви сидите, переконайтеся, що ваша спина підтримується, а ноги стоять рівно на підлозі. Покладіть одну руку на груди, а іншу – на живіт.

2. Дихайте нормально. Проведіть хвилину, дихаючи так, як ви зазвичай дихаєте, спостерігаючи за рухом ваших грудей і живота.

3. Помітьте, як ви дихаєте. Якщо піднімається тільки грудна клітка, ви дихаєте поверхнево. Глибоке дихання, яке є більш розслаблюючим, змусить ваш живіт також підніматися.

4. Зосередьтеся на глибокому диханні. Переконайтеся, що ви дихаєте глибоко, дозволяючи животу підніматися. Це важливо для повного розслаблення.

5. Відчуйте контакт з поверхнею. Лежачи або сидячи, ви повинні відчувати, як ваша спина притискається до поверхні під час глибокого вдиху.

6. Для початківців. Якщо ви новачок у квадратному диханні, свідомо виштовхуйте живіт, зосереджуючись на плавних, глибоких вдихах.

7. Регулярна практика. Щоб глибоке дихання стало звичкою, тренуйтеся регулярно. Це допоможе навчити ваше тіло дихати глибоко природно.

Знайдіть у просторі щось квадратне або щось, що нагадує квадрат: вікно будинку, кахлі на підлозі, кишеню рюкзака, власний ніготь тощо.

Зафіксуйте погляд на одному з кутів квадрата. Покроковий опис вправи виглядає так:

1. Прийміть зручну позу стоячи або сидячи. Можна заплющити очі.
2. Зробіть вдих і одночасно рахуйте про себе: один, два, три, чотири.
3. Затримайте повітря і одночасно рахуйте: один, два, три, чотири.
4. Повільно видихайте, рахуючи: один, два, три, чотири.
5. Знову затримайте дихання і порахуйте до чотирьох.

Дихати таким методом можна від 5 до 10 хвилин. Можна вправу повторювати вранці і ввечері.

Про що думати під час дихання? Намагайтесь сконцентрувати свою увагу саме на диханні, рахунку. Більш тривалі сеанси можуть принести користь, наприклад, підвищити стійкість до стресу, зменшити відчуття депресії та підвищити рівень позитивних емоцій. Хоча спочатку сторонні думки і можуть з'являтися, але згодом ви навчитесь їх відганяти від себе. Головне, що ефект від дихання «квадратом» повинен з'явитися практично одразу.

Для емоційної стабілізації вправу виконуйте 5–8 разів. При помірній тривозі вправу варто робити 2–3 рази на день. За рахунок уповільнення дихання мозок зрозуміє, що ми у безпеці і можна розслабитися.

Людина створює і посилює свою тривогу за допомогою думок. Тож хоч які розслаблювальні техніки ви застосовували б, але якщо ви продовжуєте думати «Я можу померти», «Я втрачаю глузд» чи вигадувати інші страшилки, то позбутися страху і зупинити можливу панічну атаку не вдасться.

Вчені зазначають, якщо ви не залякуватимете себе, тривога знизиться, а потім і взагалі зникне. Адреналін розщеплюється в крові за 3 хв. Тобто, щоб подолати страх, достатньо 3–5 хв не залякувати себе. Найлегше відволіктися, якщо сконцентруватися на диханні – дихати усвідомлено.

Вправа «Метелик»

Основою цієї вправи є білатеральна стимуляція, яка сприяє взаємодії між різними ділянками вашого мозку, що допомагає врегулювати емоції та зробити спогади про стресові події менш болючими.

Інструкція.

1. Знайдіть тихе та зручне місце. Оберіть зручне положення.
2. Закрийте очі. Покладіть руки, схрестивши їх на грудях. Ліву руку на праву ключицю, а праву – на ліву.

3. Обережно торкніться ключиць. Один раз праворуч, один раз ліворуч. Як метелик, що махає крилами. Протягом хвилини продовжуйте робити це по черзі.

4. Тримавши руки, зробіть три вдихи та видихи. А про себе або в голос скажіть: «Я у спокої. Я бажаю собі спокою, здоров'я та впевненості».

5. Зробіть три повторення: постукування, дихання, промовлення слів.

6. На завершення зробіть три глибоких вдихи і видихи.

Продовжуйте, поки не відчуєте спокій. Повторювати цю вправу можна кілька разів на день, або хоча б коли відчуваєте стрес і тривогу, що наближається. Можна переглянути відео про вправу «Метелик» за покликанням: <https://fb.watch/m0C6d8i9Uc/>.

Метод «Ключ» [8]

Цей метод Хасая Алієва служить для поліпшення стійкості свідомості, швидкого зняття стресу, превентивного підвищення стресостійкості до надзвичайних ситуацій. Він пропонує не відгороджуватись від травмуючих переживань, а побути в них, одночасно робити синхрогімнастику. Протягом виконання вправ напруження знімається, а енергію, що вивільняється, можна спрямувати на розвиток та досягнення мрій.

«Ключ» складається з тесту та п'яти синхрогімнастичних вправ.

Ідеомоторний ключовий стрес-тест виконується для виявлення стану скутості фізичного тіла людини та перевірки можливості керування фізіологічним процесом розслаблення.

Техніка виконання. Вихідне положення (ВП): стоячи, ноги на ширині плечей, очі заплющені. Підняти руки вперед на рівні грудей і дати подумки команду рукам рухатись у різні боки. Руки мають рухатись не за рахунок м'язів, а завдяки уявному образу, складеному подумки. Якщо ви розслаблені, у відповідь на ваш образ спрацьовує руховий рефлекс і руки без м'язових зусиль самі розводяться по різні боки. Інший варіант:

ВП те саме. Уявити, що руки, опущені вздовж вашого тіла, повільно піднімаються через боки вгору. Якщо ви розслаблені, ваші руки насправді злетять як крила, ви відчуєте неймовірно приємне відчуття легкості та польоту, навіть стан невагомості.

Ефект: якщо людина перебуває в полоні страхів або стресу, то її руки «не полетять». Ця вправа дає змогу спочатку перевірити себе на скутість та наявність стресового стану, а далі – позбутися напруги, звільнитися від психологічного навантаження та підготуватися до ефективних дій.

5 базових вправ синхрогімнастики

Вправа 1. «Хльоскання руками по спині (антистрес)» 30–60 разів за 30–60 с

Цей прийом можна використовувати перед будь-якою відповідальною чи екстремальною ситуацією для активізації сил та відчуття впевненості в собі. Техніка виконання. Вихідне положення (ВП): стоячи, ноги на ширині плечей, руки розслаблені й розведені в різні боки. Ритмічно хльоскаємо себе руками по спині.

Ефект: стимуляція легенів; інтенсивне збагачення крові киснем; інтенсивне розслаблення м'язів шийно-грудного відділу; поліпшення кровотоку мозку; інтенсивний потік нервових імпульсів у головний і спинний мозок. Ефект «банного віника».

Вправа 2. «Лижник (Синхронізація)» 60 с

Корисна вправа для досягнення оптимального творчого стану душевної і фізичної рівноваги. Вправа складається з махів руками вгору – вниз.

Техніка виконання. ВП: стоячи, ноги разом, руки вздовж тіла. Робимо рух руками вперед – вгору із синхронним підйомом стоп на пальці та різко з видихом опускаємо руки вниз із синхронним опусканням ніг на п'яти, злегка вдаряючи п'ятами об підлогу.

Ефект: цей прийом швидко звільняє розум від метушливих і хаотичних думок та дає змогу перейти до стану «спокійного розуміння».

Вправа 3. «Хитун-бовтун (розвантаження)» 60 с

Цю вправу можна використовувати для розвантаження та перезавантаження нервової системи, для вивільнення накопиченої напруги та закріплення позитивного стану.

Техніка виконання. ВП: стоячи, ноги трохи більше ніж на ширину плечей, руки розслаблено звисають вздовж тіла. Крутимось ліворуч – праворуч у розслабленому стані з розслабленим рухом рук.

Ефект: дає змогу впоратись із будь-якими психотравмами та проблемними ситуаціями. Якщо цю вправу робити більш тривалий час (до 10 хв.), то вона може використовуватись як розслаблююча «колискова» перед сном.

Вправа 4. «Вис вперед – назад» 60 с

Вправа для розслаблення м'язів, розвитку гнучкості хребта й підвищення впевненості в собі.

Техніка виконання. Вихідне положення: стоячи, ноги на ширині плечей, руки – уздовж тіла. Робимо вис назад (трішки зігнуті коліна), у цій незручній позі трохи ворухимо головою для більшого розслаблення шийного відділу хребта. З видихом – вис вперед з розслабленням м'язів попереку.

Ефект: вчимося не навантажувати шийний відділ під час стресу. Кровотік у судинах головного мозку не порушується й ми зберігаємо ясність розуму в стресових ситуаціях.

Вправа 5. «Легкий танець (для розвитку координації)» 60 с

Техніка виконання. ВП: стоячи, ноги разом, руки вздовж тулуба. На рахунок «раз» робимо крок правою ногою вперед. «Два» – змах лівою ногою праворуч (носок відтягуємо), одночасно корпус розвертаємо ліворуч із махом руками ліворуч. Відбувається скручування в ділянці попереку, тому рухаємось обережно. «Три» – ліва нога, тулуб і руки повертаємо у ВП. «Чотири» – крок правою ногою назад у ВП.

Повторити 4–5 разів. Потім зробити ці рухи дзеркально з другої ноги. Вправа для підвищення психологічної стійкості й розвитку гнучкості поперекового відділу хребта [8]⁸.

Крім того, логічним доповненням оздоровчої системи «Ключ» є ефективні прийоми психологічної самопомогі у плані реабілітації.

1. Легкими рухами рук, не заподіюючи собі болю, помасажуй найбільш напружені або больові ділянки шиї, сидячи або проходжуючись. Якщо руки при цьому втомлюються, їх варто час від часу струшувати, продовжуючи самомасаж приблизно протягом 5 хвилин.

2. Встань (якщо це складно – продовжуй сидіти або лежати), витягни руки перед собою, тримай їх розслабленими в ліктях і виконай перший «ідеомоторний прийом»: уяви собі, що твої руки починають плавно автоматично розходитися в різні боки без м'язових зусиль. Якщо руки почали розходитися, це означає, що включилося розслаблення і починається зниження стресу. Почекай, коли руки повністю розійдуться, і повтори цей прийом 3–4 рази поспіль. Якщо ж руки при всьому твоєму старанні не розходяться, значить, ти «затиснений». У цьому випадку слід зробити декілька будь-яких звичних легких рухів-розминок і декілька вдихів і видихів, трохи більш глибоких, ніж звичайно. Струсни руки й повтори прийом із розходженням рук ще раз.

3. Незалежно від того, вдався перший «ідеомоторний» прийом чи ні, розведи руки в сторони звичайним способом і виконай другий «ідеомоторний» прийом: налаштуйся подумки на зворотний плавний рух рук – одна до одної. Незалежно від результату повтори цей прийом 3–4 рази. Між повторами, якщо прийом не виходить, зроби, як і у попередньому випадку, декілька звичних легких рухів-розминок, вдихів і видихів.

4. Опустивши руки, подумки уяви, що одна з них плавно спливає вгору – згадай, як це буває у космонавта в стані невагомості. Потім підключи другу руку. Якщо ти виконуєш ці прийоми стоячи, то в мить, коли руки за твоїм бажанням піднімуться достатньо високо, зроби вдих-видих і розслабся. Ти переживеш приємне почуття внутрішньої легкості і польоту.

⁸ Наочно з оздоровчою системою «Ключ» Алієва та її модифікацією можна ознайомитись за посиланнями: <https://www.youtube.com/watch?v=wl-k-0OP2IM>, <https://www.youtube.com/watch?v=PxlT-kogL94>.

5. Після того, як ти виконав «ідеомоторні» прийоми – вдалися вони чи ні, – зразу ж сідай або лягай – саме зараз настає бажаний результат: відчуття полегшення, внутрішньої свободи. Тебе відпустило. Стрес знятий. Голова стала ясною. Ти відчуваєш свіжість, бадьорість, повноту сил.

Примітка. При виконанні ключових «ідеомоторних» прийомів, особливо стоячи, розслаблення супроводжується мимовільним автоколиванням тіла. Ритмічне приємне похитування – закономірна реакція розслаблення, її не слід стримувати: «лягай» на ці автоколивання, як на хвилю. Це хороший прийом для тренування проти закачування і для розвитку високих координаційних якостей.

Заслуговує уваги техніка «4 стихії» [9] стосовно відновлення свого психофізичного стану (формування стійкості в здобувачів освіти з особливими освітніми потребами – доповнено нами).

Техніка підходить як для дітей і дорослих, які знаходяться у кризовій ситуації, так і для зняття тривоги, якщо ви є у безпечному місці. Важливо дотримуватися правильної послідовності: повітря, вода, земля, вогонь. Стихії нам у поміч!

Крок 1. ПОВІТРЯ. Завдання: нормалізувати дихання. Можете використовувати будь-які дихальні вправи, ті, що вам найбільше підходять. Найпростіша – «Свічка-Квітка»: задуваєте уявну свічку (довгий видих), вдихаєте аромат уявної квітки (мінімум 8 разів). Кризове дихання починається з видиху!

Крок 2. ВОДА. Завдання: знизити рівень тривоги. Коли людина починає пити воду, вона перемикається на процес ковтання, і це її відволікає від тієї події, яка призвела до нервового збудження. Під час ковтання заспокоюється дихання та зменшується частота серцебиття. Випийте повільно склянку теплої води маленькими ковтками.

Крок 3. ЗЕМЛЯ. Завдання: «заземлитися», відчути своє тіло. Використовуйте вправу на вибір, а краще – усі по-черзі: Перекочуйтеся з носка на п'яту, щоб промасажувати саме п'яту (мінімум 8 разів). «Австралійський дощ». Починається вітер – трем долоні. Крапає дощ – клацаєм пальцями. Дощ посилюється – схрещуємо руки на грудях та постукуємо себе по плечах (Метелик). Йде злива – лясаємо себе по стегнах. Повторити декілька разів.

«Робот-Спагеті». Напружте усе тіло, як робот. Порахуйте до 8 і розслабте тіло, уявивши себе немов спагеті. Зробіть так декілька разів. Можна зробити вправу «Мокра собака» (див.: <https://www.sablinatz.com> > post > техніка-мокра-собака) під веселу музику, особливо це буде до вподоби дітям. Можна робити інші прості вправи, які допомагають «включити тіло».

Крок 4. ВОГОНЬ. Завдання: вийти в усвідомленість, «включити» голову, активізувати кору головного мозку. Порахуйте від 20 до 0 вголос. При зворотній лічбі активізуються лобні долі мозку. Дати відповідь на питання «Хто я» (5 іменників), «Який я» (5 прикметників), «Що я роблю (можу робити)?» (5 дієслів). При рахуванні можна загинати пальці на кожну «п'ятірку». Підійдуть будь-які легкі вправи, які допоможуть стимулювати мозкову активність.

Техніку «4 стихії» можна використовувати і як профілактичну. Наприклад, перетворивши її на щоденний ранковий ритуал. Так можна почати свій день з того, щоб через силу стихій налаштуватися на позитив, включитися у потрібний стан та бути більш продуктивним на благо собі, рідним людям та Батьківщині.

Людина, яка пережила травматичні події й опрацювала ці переживання, особистісно зростає. На основі цього досвіду з'являються більша впевненість у собі, міцніші стосунки, більша цінність життя, переосмислюються пріоритети, цінності життя тощо.

Отже, психічне здоров'я людей нашої країни обумовлене стресами, переважна частина яких зумовлена багаторічною війною. Інтерактивні технології є важливим засобом розвитку не тільки стресостійкості, резильєнтності, комунікативної компетентності, але й забезпечують сприятливе освітнє інклюзивне середовище для студентів із особливими освітніми потребами, тобто призводить до таких змін, як покращення дружніх стосунків в академічній групі, взаємостосунків батьків та дітей, підвищення академічної успішності,

розвитку емоційного інтелекту, емпатійності, відповідальності, толерантності, рефлексії тощо.

Список використаних джерел:

1. Аптечка самодопомоги. URL: <https://suprun.doctor/speczproekt-psixeya/>.
2. Злепко С. М., Мінцер О. П. та ін. Сучасні методи і засоби для визначення і діагностування емоційного стресу : монографія / за заг. ред. О. П. Мінцера. Вінниця : ВНТУ, 2010. 228 с.
3. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
4. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ, 2022. 184 с.
5. Карамушка Л. М. Тренінгова програма «Як зберегти та підтримати психічне здоров'я освітнього персоналу в умовах війни»: Зміст, структура, процедура проведення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> >
6. Квадратне дихання: техніка, переваги дослідження. URL: <https://psychologer.com.ua> > kvadratne-dykhannia.
7. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Збірник наукових праць ЗОППО. 2017. № 1 (27). Вип. 20. С. 69–70.
8. Оздоровча система «Ключ» як метод саморегуляції. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/5554/vidredagovanoozdorovchasystemaklyuch1.pdf>.
9. Паливода А. Відновлюємо свій психофізичний стан через техніку «4 стихії». URL: <https://www.facebook.com/psy.incourse/posts/357347936433697>.
10. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.
11. Прийоми психологічної самодопомоги учасникам бойових дій. URL: <https://sprotvvg7.com.ua> > uploads > 2023/06.
12. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / упор. : Д. Д. Романовська, О. В. Ілашук. Чернівці : Технодрук, 2014. 133 с.
13. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво “Логос”», 2015. 207 с.
14. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна; за заг. ред. Н. Гусак; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
15. Ресурсоорієнтована модель стресодолання Basis Ph. URL: <https://arpp.com.ua/blog/resursooriyentovana-model-stresodolannya-basic-ph/>.
16. Репа В. Розірви замкнене коло. Як впоратися зі стресом під час війни. URL: <https://womo.ua/rozirvi-zamknene-kolo-yak-vporatisya-zi-stresom-pid-chas-viyni/>.
17. Савчин М. В., Федорчук В. М., Гапоненко Л. О. Резильєнтність як потенціал відновлення особистості у складних життєвих ситуаціях. *Moderní aspekty vědy: XXXI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2023. Str. 302–316.
18. Савчин М. В., Федорчук В. М., Зимянський А. Р. Психологічні засоби та техніки розвитку резильєнтності особистості. *Moderní aspekty vědy: XXXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2023. Str. 333–345.
19. Семигіна Т. Палієнко Т. Психосоціальна підтримка ветеранів війни та цивільних, які постраждали через збройний конфлікт. URL: <https://www.researchgate.net> > ... > Armed

Conflict.

20. Стабільна книга в рятівну валізу. Техніки стабілізації в умовах стресу / уклад.: М. Душкевич. Чернівці : ГО «Тут і тепер», 2023. 32 с.

21. Стрес: секрети опанування себе. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua › jsui › bitstream>.

22. Техніки для зняття стресу. URL: <https://trevog-bolshe.net>.

23. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу : монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 178 с.

24. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз. Київ : Главник, 2005. 112 с.

25. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

26. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Європейські цінності у підготовці фахівців соціономічного профілю. *Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України» для студентів, здобувачів, молодих вчених, аспірантів, докторантів, дослідників, викладачів, представників громадянського суспільства* (м. Київ, 18–20 травня 2021). Київ, 2021. С. 110–115.

27. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Студентоцентричний підхід у системі підготовки фахівців. *Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні та культурні Європейські Студії: соціальні інновації для України»* (м. Київ, 26 квітня 2023). Київ, 2023. С. 199–204.

28. Тріпак М., Федорчук В. НРЗВО «Кам'янець-подільський державний інститут»: соціально-економічний і освітньо-реабілітаційний розвиток сучасного простору та імплементації принципу студентоцентризму. *Інклюзія і суспільство: науковий журнал* / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. Вип. 2. С. 5–10.

29. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Множинний інтелект в контексті студентоцентричного підходу до навчання. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму»* (м. Кам'янець-Подільський, 19 травня 2023). НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 272–274.

30. Фасилітування роботи у малих групах: практичний посібник для тренерів. Київ : ФОП Демчинський О. В., 2017. 32 с.

31. Федорчук В. М., Федорчук В. В., Сторожук Н. Р. Людино-центриська технологія К. Роджерса як засіб підготовки фахівців соціономічного профілю до інклюзивного навчання. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), О. М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 274–289.

32. Федорчук В. М., Волошук М. Б. Фасилітація як важлива складова людино-центриського підходу до підготовки фахівців соціономічних професій. *Міжнародний круглий стіл в рамках імплементації проекту наряду Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку». «Інклюзивна освіта та реабілітація: партнерство, стратегії, методики (український та європейський вимір)»* (04.03.2021). 2021. С. 123–131.

33. Федорчук В. М., Волошук М. Б. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування комунікативної компетентності в інклюзивному середовищі. *Інклюзія і суспільство* : науковий журнал / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), Т. А. Марчак (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. Вип. 1. С. 63–68.

34. Федорчук В. М., Комарницька Л. М., Сторожук Н. Р. Резильєнтність особистості в умовах військового стану. *Resilience: the main challenges and development of resilience competencies in the educational paradigm* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija

Publishing», 2023. P. 112–126.

35. Федорчук В. М., Федорчук В. В. Фасилитація як головний чинник психолого-педагогічного забезпечення розвитку особистості здобувачів освіти. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні : колективна монографія / за загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. С. 280–310.

36. Що таке психологічна стійкість і як її набутти. URL: <https://ukrainky.com.ua/obtrusylas-i-pishla-shho-take-psyhologichna-stijkist-i-yak-yiyi-nabuty/>.

37. Як самостійно працювати над психологічною стійкістю? URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/dzherelo-sili-shcho-take-psiologichna-stiykist-ta-yak-jiji-dosyagti-50072053.html>.

38. Brandes D. A Guide to Student Centred Learning / D. Brandes, P. Ginnis. Oxford : Blackwell, 1986. P. 12.

39.

§ 3. Формування психологічної компетентності здобувачів в умовах інклюзивного навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти

В умовах інклюзивного навчання формування психологічної компетентності набуває особливого значення, оскільки визнається унікальність та різноманіття індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти. Інклюзивна освіта спрямована на забезпечення рівних можливостей навчання для усіх, незалежно від їхньої фізичної, інтелектуальної чи емоційної специфіки. У такому контексті формування психологічної компетентності стає ключовим

аспектом роботи педагогів, спрямованою на розуміння та врахування особливостей кожного здобувача, побудову позитивного психологічного середовища та сприяння повноцінному розвитку кожної особи в інклюзивному освітньому просторі. Ми розглянемо ключові аспекти формування психологічної компетентності в інклюзивному навчанні та висвітлимо її значення для розвитку позитивного психологічного клімату в закладі освіти.

Актуальність цього питання полягає у дослідженні та систематизації факторів, що впливають на розвиток психологічної компетентності викладачів та учасників освітнього процесу в інклюзивному середовищі. Окрім того, робота буде спрямована на визначення ефективних методів та педагогічних стратегій, сприяючи позитивному психологічному клімату в закладі вищої освіти, а також на виявлення можливостей і перешкод у формуванні психологічної готовності до інклюзивного навчання серед викладачів та інших учасників освітнього процесу.

В умовах інклюзивного навчання формування психологічної компетентності стає актуальним завданням, яке потребує комплексного дослідження та вдосконалення. У цьому контексті важливо провести аналіз літературних джерел, охопивши сучасні наукові підходи та педагогічні практики, спрямовані на розвиток психологічної готовності до інклюзивного навчання.

Дослідження факторів впливу на формування психологічної компетентності в інклюзивному оточенні має на меті визначити ключові елементи, які визначають успішність цього процесу. Важливо також звернутися до інноваційних педагогічних методів, щоб виявити та проаналізувати ті, які найефективніше сприяють розвитку психологічної компетентності викладачів та інших учасників освітнього процесу.

Психологічна компетентність є предметом дослідження багатьох вчених. О. М. Цільмак описує її як здатність особистості ефективно використовувати структуровану систему знань для регулювання особистісної, соціальної та професійної взаємодії [4]. За

Т. І. Єрмаковим, психологічна компетентність включає в себе здатність індивіда взаємодіяти в системі міжособистісних відносин, вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, розпізнавати особистісні особливості та емоційний стан інших людей, вибирати адекватні способи спілкування [1]. Л. Б. Орбан-Лембрик розуміє психологічну компетентність як сукупність комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, що дозволяють індивіду орієнтуватися в соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах та приймати обґрунтовані рішення [3]. О. І. Бондарчук визначає психологічну компетентність особистості через успішність та конструктивність її діяльності, заснованої на ефективному використанні психологічних знань і вмінь для вирішення завдань у системі «людина – людина» [2]. Психологічну компетентність також розглядають як особливий мотиваційний стан – готовність проявляти цілеспрямовану активність на основі отриманих психологічних знань; комплекс характеристик особистості, що включає уявлення про процеси переживань, міжособистісні та групові процеси, особистісну позицію, комунікативні та рефлексивні навички.

У низці досліджень психологічна компетентність розглядається як невід’ємна частина професійної компетентності педагога. Визначення її включає комплекс психологічних знань і навичок, необхідних для вирішення професійних завдань у сфері педагогічної діяльності. Її також розглядають як систему психічних властивостей, що визначають успішність виконання педагогічних завдань, присутність основних психологічних знань і досвіду, необхідних для ефективного виконання педагогічних обов’язків, а також як інтегральну акмеологічну характеристику викладача, що дозволяє конструктивно вирішувати завдання професійної діяльності, взаємодії і самовдосконалення.

Основною метою сучасної системи освіти є формування гармонійної особистості, яка володіє критичним мисленням, може орієнтуватися в інформаційних потоках, ефективно взаємодіяти з іншими та взяти на себе відповідальність. Забезпечення соціально та особистісно інтегрованого результату освіти підкреслює важливість психологічної складової у професійній підготовці майбутніх фахівців. Психологічна компетентність, на відміну від швидко застаріваючих вузькопрофесійних навичок, завжди є актуальною. Вона великою мірою визначає професійний та особистісний успіх особистості.

Формування психологічної компетентності в умовах інклюзивного навчання спрямоване на розвиток психологічних навичок та здібностей, необхідних для успішного функціонування в інклюзивному освітньому середовищі. Це охоплює ряд аспектів, які стосуються індивіда, який навчається в інклюзивному просторі, а також педагогів і психологів, які працюють з цими індивідами.

Рис. 1. Аспекти формування психологічної компетентності

Формування психологічної компетентності в інклюзивному навчанні допомагає створювати сприятливий психологічний клімат в аудиторії, підвищує якість освіти для її здобувачів і сприяє повноцінному розвитку.

Процес формування психологічної компетентності в умовах інклюзивного навчання – це процес розвитку ключових психологічних вмінь та навичок, необхідних для ефективної взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі. Це вимагає від педагогів та психологів розуміння та глибокого врахування індивідуальних потреб кожного здобувача освіти, зокрема тих, у кого є різні особливості в розвитку.

Одним із важливих аспектів є розуміння різноманітності в сприйнятті і навчанні. Педагоги повинні бути освіченими в питаннях психології та розвитку, щоб адекватно реагувати на індивідуальні особливості кожного здобувача освіти. Це включає в себе усвідомлення різниць у темпах навчання, стилях сприйняття і реакції на стресові ситуації.

Формування психологічної компетентності також передбачає розвиток емпатії та сприйнятливості від боку викладачів та психологів. У цьому контексті важливо не лише розуміти особливості здобувачів освіти, але й вміти відчувати їхні емоції та створювати підтримуюче освітнє середовище.

Підходи, спрямовані на використання адаптаційних стратегій, також є важливою частиною формування психологічної компетентності. Це включає в себе використання різноманітних методів інструкції та оцінки, щоб кожен здобувач мав можливість досягти успіху в навчанні з урахуванням його потреб.

Психологічна компетентність також виявляється в здатності педагогів і психологів створювати сприятливі умови для соціального розвитку здобувачів. Це включає сприяння взаємодії між студентами, формування групового співробітництва та вирішення конфліктів.

Важливо також розвивати індивідуальний підхід до кожного здобувача, використовуючи психологічні методи для створення індивідуальних планів навчання та підтримки. Це може включати в себе проведення індивідуальних консультацій, визначення оптимальних методів навчання для конкретного здобувача та розробку індивідуальних стратегій успіху.

Розглянемо деякі додаткові аспекти формування психологічної компетентності в умовах інклюзивного навчання.

Рис. 2. Аспекти формування психологічної компетентності в умовах інклюзивного навчання

Загалом, формування психологічної компетентності в інклюзивному навчанні є динамічним та комплексним процесом, спрямованим на покращення якості освіти та створення відкритого, підтримуючого оточення для всіх учнів.

Інклюзивна освіта, яка має на меті формування психологічної компетентності, пропонує цікавий підхід до навчання. Спочатку ідея інклюзивної освіти виникла ще в середньовіччі, але цей підхід отримав справжнє визнання лише у другій половині XX століття.

Одним із ключових аспектів є створення навчального середовища, яке підтримує психологічний комфорт тих, хто навчається. Це стає важливим фактором для їхнього успішного навчання та розвитку.

Принцип інклюзивної освіти передбачає індивідуальний підхід до кожного, враховуючи не лише освітні потреби, але і психологічні особливості.

Важливою є також взаємодія з батьками для успішного створення інклюзивного середовища. Їхній внесок та співпраця є ключовим елементом психологічної підтримки здобувачів освіти. Окрім навчання, інклюзивна освіта має на меті розвивати соціальну компетентність здобувачів, сприяючи взаєморозумінню та співпраці в класному колективі.

Психолог в інклюзивному навчанні відіграє важливу роль у взаємодії із здобувачами, викладачами та батьками, надаючи психологічну підтримку та сприяючи ефективному функціонуванню системи.

Ці аспекти підкреслюють важливість психологічних аспектів у створенні інклюзивного та підтримуючого освітнього середовища.

Рекомендації для покращення умов формування психологічної компетентності студентів в інклюзивному навчанні включають декілька ключових аспектів. А саме, важливо акцентувати на індивідуальному підході до кожного студента. Забезпечення психологічної адаптації із різними нозологіями вимагає розуміння їхніх унікальних характеристик та навичок. Далі, студентам варто надавати можливості для практичного застосування теоретичних знань у реальних сценаріях інклюзивного навчання. Це може включати в себе стажування в інклюзивних класах, де здобувачі зможуть спостерігати та взаємодіяти з викладачами, студентами та психологами. Покращення комунікативних навичок також є важливою складовою формування психологічної компетентності. Здобувачам слід активно розвивати навички емпатії та ефективного спілкування, особливо у взаємодії з різними особистостями та індивідуальними потребами.

Участь у тренінгах та семінарах, присвячених питанням інклюзивного навчання та розвитку психологічної компетентності, може значно підвищити кваліфікацію студентів. Важливо надавати їм можливість обміну досвідом і спілкування з практикуючими фахівцями.

Нарешті, важливим елементом є стимулювання здобувачів до постійного самовдосконалення та особистісного розвитку. Забезпечення доступу до літератури, досліджень та ресурсів у галузі інклюзивної освіти допоможе їм вдосконалювати свої знання та практичні навички.

У висновках зазначимо необхідність комплексного підходу до розвитку педагогічних та психологічних навичок учасників навчального процесу. Психологічна компетентність в інклюзивному середовищі передбачає розуміння та врахування різноманітності здобувачів освіти, а також активне застосування індивідуальних підходів до кожного здобувача.

Розвиток емпатії, сприйнятливості та навичок ефективного спілкування виявляються ключовими елементами психологічної компетентності в інклюзивному навчанні. Створення підтримуючого психологічного середовища, сприяння соціальній взаємодії та використання адаптаційних стратегій – усе це відіграє важливу роль у формуванні ефективного інклюзивного середовища.

Досягнення успіху в цій сфері також вимагає постійного навчання та самовдосконалення. Здобувачі та фахівці повинні мати доступ до актуальної інформації, участі в тренінгах та обміну досвідом для постійного підвищення своєї кваліфікації. Такий

підхід сприяє ефективному використанню сучасних підходів та методів у сфері інклюзивного навчання.

Отже, формування психологічної компетентності в інклюзивному навчанні є важливою складовою створення підтримуючого освітнього середовища для всіх здобувачів. Цей процес вимагає не лише володіння педагогічними та психологічними методами, але й розумінням та повагою до індивідуальних особливостей кожного учасника освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. Київ : Міленіум, 2002. Вип. 6 (9). С. 200–207.
2. Науково-методичні засади формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій у системі післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Бондарчук. Київ : Педагогічна думка, 2012. 144 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Б. Комунікативний простір міжособистісних відносин. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 4. С. 130–136.
4. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта: науковопрактичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2009. № 1–2. С. 128–134.

§ 4. Підготовка фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного освітнього середовища

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні, окреслених Концепцією Нової української школи (НУШ), зазначено, що «у Новій школі буде заохочуватися інклюзивна освіта», для учнів з ООП «будуть створені умови для навчання спільно з однолітками» та «запропоновано індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання»

[4, с. 29]. У свою чергу, «держава створює умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на усіх її рівнях з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей, здібностей та інтересів» [12].

Розбудова інклюзивного освітнього середовища вимагає якісного оновлення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як одного із важливих суб'єктів багатосторонньої діяльності, покликаних забезпечувати успішну інтеграцію й адаптацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами (ООП) до соціуму. Впровадження у сучасну освітню практику інклюзії визначило низку проблем, які набули особливої актуальності й потребують вирішення у площині соціально-педагогічної науки, де одним із головних завдань є підготовка компетентного фахівця соціальної сфери з метою забезпечення ефективного функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Водночас готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому середовищі (ІОС) є поки що недостатньою, що зумовлено прискореним упровадженням інклюзивної освіти упродовж останніх років та низьким рівнем обізнаності суспільства із сучасними технологіями їх упровадження. Крім цього, однією з причин є також відсутність системної підготовки у закладах вищої освіти соціальних педагогів і соціальних працівників до роботи в умовах ІОС.

Необхідність удосконалення підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС актуалізують нормативно-правові документи (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» від 11.09.2009 року [9], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 року № 872 [10], Концепція розвитку інклюзивної освіти від 01.10.2010 року [2], інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.05. 2012 року «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [5], «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», прийняте Кабінетом Міністрів України 12.07 2017 року [6], Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» [7], Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [8], Указ Президента України «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» від 13.12.2016 [11] та ін.), які спрямовані на реалізацію державної політики щодо ставлення до дітей з ООП, забезпечення їхніх конституційних і державних гарантій на здобуття якісної освіти відповідно до їхніх здібностей, індивідуальних та фізичних особливостей, культурних потреб, удосконалення системи соціальної реабілітації тощо.

Теоретичні і практичні аспекти підготовки педагогічних працівників до роботи в закладах інклюзивної освіти та виховання дітей з ООП висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, як-от: В. Бондаря, В. Гладуш, Т. Дегтяренко, Л. Дробот, Дж. Демпелера, Р. Джорджа, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, І. Малишевської, О. Мартинчук, Н. Мірошніченко, Т. Сак, В. Синьова, О. Таранченко, Д. Харві, Д. Чемберса та ін. Питання організації та впливу інклюзивного освітнього середовища на процес навчання дітей з ООП досліджували С. Дерябо, С. Клімов, В. Лебедєв, В. Орлов, Г. Нікуліна, Л. Сердюк, Н. Селіванова, С. Тарасов тощо. Проблеми взаємодії фахівців психолого-педагогічного профілю в межах інклюзивного освітнього середовища вивчали Н. Борисова, Е. Данілавічюте, Н. Компанець, С. Литовченко, М. Малофєєв, Л. Шипіцина та ін.

Оглядовий аналіз основних досліджень і публікацій та ознайомлення з досвідом упровадження інклюзивної моделі освіти в педагогічну практику закладів загальної середньої освіти свідчить про те, що, незважаючи на різноаспектне дослідження зазначеної проблеми, підготовка фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища потребує подальшого науково-педагогічного обґрунтування та удосконалення програмно-методичного забезпечення, спрямованого на підвищення професійної компетентності відповідних фахівців.

З огляду на це ми пропонуємо науково-педагогічне обґрунтування та визначення шляхів удосконалення підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

На нашу думку, для розуміння процесу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища необхідно, насамперед, з'ясувати сутність понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне освітнє середовище».

У соціально-філософському розумінні *інклюзія* – це форма сумісного буття звичайних осіб й осіб з особливими потребами. Існують різні підходи до визначення поняття «інклюзія», зокрема, суспільна ідеологія, державна політика, реальні процеси, які в сукупності створюють у суспільстві для усіх його членів можливість брати участь у будь-яких соціальних програмах, діях, ініціативах. Науковці визначають *інклюзію* з різних поглядів, однак кожне із тлумачень безпосередньо чи опосередковано дотикається до проблеми організації інклюзивної освіти. Так, у своїх дослідженнях О. Рассказова розглядає *інклюзію* як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах

загальноосвітнього навчального закладу. Одним із головних завдань *інклюзії* є відгук на широкий спектр освітніх потреб дітей у шкільному середовищі та поза його межами [13, с. 53].

Одним із ключових феноменів освітнього процесу є створення освітнього середовища. У педагогіці під терміном «*освітнє середовище*» (ОС) розуміють сукупність умов, що впливають на формування й функціонування особистості в суспільстві, на її предметно-просторове оточення, здібності, потреби, інтереси і свідомість.

Категорію «*освітнє середовище*» визначають як систему та місії освітніх умов, необхідних для практичної реалізації певної освітньої технології та місії певного освітнього закладу, включаючи просторово-предметні умови, систему міжособистісних стосунків (соціально-психологічних), взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу та простір розмаїтих видів діяльності, необхідних для соціалізації суб'єкта навчання відповідно до вікових особливостей розвитку та індивідуальних інтересів.

Дослідження освітнього середовища з позиції інклюзії дозволяє розглядати його як певну технологію навчання, яка спрямована на досягнення кінцевого результату, тобто, процесу успішної соціалізації дітей з ООП.

У процесі аналізу психологічної і педагогічної літератури, враховуючи погляди дослідників, можемо стверджувати, що інклюзивним є кероване інклюзивними принципами ОС, здатне самовдосконалюватися й забезпечувати якісну психолого-педагогічну підтримку і задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини з ООП на засадах компетентності та співпраці. ІОС забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу можливості для ефективного саморозвитку, вирішення проблеми освіти дітей з ООП за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи трансформаційні технології навчання, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували повну участь їх в освітньому процесі [3, с. 10].

Розвиток і впровадження інклюзивної освіти вимагає оновлення у підготовці фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти. Формування високого рівня професіоналізму таких працівників продиктоване сучасним суспільством і вимагає поглиблення наявних й отримання нових знань, освоєння нових професійних навичок, зміни установок щодо дітей з ООП, орієнтації кожного фахівця на особистісне зростання і професійну майстерність.

Інклюзивне освітнє середовище формується корпоративно. Соціально-педагогічна робота при цьому виступає як посередницька діяльність між учнем з ООП і різноманітними структурами та установами, вчителями і вихователями, батьками та іншими спеціалістами, які залучаються до вирішення навчально-виховних завдань та розвитку учнів. У розбудові такого середовища лідерські позиції повинні займати фахівці соціальної сфери, оскільки у своїй професійній діяльності вони мають використовувати не лише свій особистий потенціал, але й можливості інших фахівців, різних соціальних інституцій з метою створення сприятливого психологічного клімату у здійсненні моральної підтримки і корекції дітей з ООП.

Діяльність соціального педагога у закладі з інклюзивним навчанням сьогодні набуває особливого значення, оскільки йому доводиться розв'язувати завдання дещо відмінні від тих, що стоять перед його колегами у звичайному освітньому закладі. У центрі уваги соціального педагога постійно має перебувати соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, інтеграція їх у суспільство як альтернатива відособлення, випадання із унормованих соціальних стосунків. Наслідком такого впливу повинна стати впевненість дитини у майбутньому, здатність її виявляти повагу та довіру не лише до самого себе, але й до усього світу [1, с. 29].

Однією із передумов розбудови інклюзивного освітнього середовища є введення до масових освітніх закладів з інклюзивним навчанням посади асистента вчителя, тобто фахівця, допомога якого є вкрай необхідною в організації освітнього процесу дітей з ООП. Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням визначена «Порядком організації

інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим Кабінетом Міністрів України від 15.08.2011 року № 872 (281), де зазначено, що особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу в інклюзивному середовищі забезпечує асистент учителя [10].

За нормативно-правовими актами посаду асистента вчителя може обіймати особа, яка має педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку за тематикою роботи в умовах інклюзії. Основними завданнями асистента учителя є:

- адаптація змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з ООП;
- здійснення у складі групи фахівців організаційної, навчально-розвивальної, діагностичної, прогностичної, консультативної функції соціально-педагогічного супроводу;
- підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, етики та загальної культури [6].

Для вивчення стану готовності студентів до роботи в умовах ІОС (освітній рівень «бакалавр») було здійснено опитування студентів, які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (IV курс), Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (III курс) та Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (IV курс). Питання анкети включало напрямки: 1) обізнаність в галузі ІО; 2) орієнтація на роботу в умовах інклюзії; 3) співпраця психолого-педагогічних працівників.

Аналіз результатів дослідження дає підстави стверджувати, що переважна більшість респондентів (76 %) визнають факт щорічного збільшення кількості дітей з ООП; 59 % відзначають користь ІО для таких дітей, їхнього навчання у ЗСО для повноцінного розвитку у них комунікативних умінь і загальної комунікації; 64 % опитуваних упевнені, що діти з ООП зможуть розкрити свій інтелектуальний потенціал і досягти кращих результатів, якщо будуть навчатися разом зі здоровими дітьми. Крім цього, більшість респондентів засвідчили належний рівень теоретичних знань, зуміли аргументовано розкрити сутність понять «ІО», «діти з ООП», «ІОС» (68 %).

Щодо вибору респондентами освітнього закладу для дітей з ООП, то 63 % студентів університету віддають перевагу спеціальним класам у закладах середньої освіти (ЗСО), 23 % – спеціальним загальноосвітнім навчальним закладам (ЗНЗ), а 14 % – віддали перевагу навчанню разом зі здоровими дітьми.

Серед студентів коледжу такі показники склали відповідно 31 %, 27 % і 42 %. Причину того, що більшість респондентів коледжу віддали перевагу навчанню дітей з ООП разом зі здоровими дітьми слід вбачати у тому, що навчальний процес цих майбутніх соціальних працівників здійснюється в реальних умовах ІОС. Студенти з ООП у процесі спілкування мають можливості налагоджувати дружні стосунки зі здоровими студентами, оволодівати вміннями і навичками в процесі навчально-пізнавальної діяльності з орієнтацією на сильні риси, здібності кращих студентів. У свою чергу, здорові студенти допомагають тим, хто має ООП, проходити успішну соціальну адаптацію, набувати необхідних умінь і навичок спілкування в ІС ще у процесі отримання фахової підготовки. Водночас, більшість студентів (58 %) єдині у своєму переконанні щодо того, що навчання дітей з ООП в інклюзивних класах ускладнює освітній процес інших дітей.

Досліджуючи орієнтацію майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників на роботу в умовах ІОС, варто відзначити, що 58 % студентів університету (спеціальність «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота») та 59 % студентів коледжу (спеціальність «Соціальна робота») висловили готовність до роботи з дітьми у закладах інклюзивної освіти (ЗІО). Свою готовність вони мотивували насамперед бажанням підготувати дітей з ООП до життя в умовах сучасного суспільства та набути досвіду роботи з цією категорією дітей. При цьому успіх у роботі вони вбачають в ефективній співпраці із психологом, медичним

працівником, дефектологом, учителем початкових класів, класним керівником, учителями-предметниками.

Решта студентів висловили неготовність до роботи в умовах ІОС. Серед основних причин, зазначених ними, – відсутність належної методичної підготовки та низький рівень необхідних знань й умінь для роботи в умовах інклюзії. Крім цього, у них домінує думка, що такі діти мають навчатися у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах або у спеціальних класах у закладах середньої освіти, оскільки вони вважають, що перебування дітей з ООП у звичайних класах ускладнює процес навчання інших дітей і створює додаткові труднощі для учителів. Саме тому ми звертаємо увагу на удосконалення методики проведення занять із фахових дисциплін (лекційних, практичних, семінарських) в інклюзивному освітньому середовищі, використовуючи такі *моделі та форми спільного викладання*:

1 *Модель консультування*. У цій моделі педагог виступає консультантом у питаннях здійснення адаптації та модифікації навчальної програми, навчального середовища, формування навичок і розробки системи оцінювання.

2. *Модель навчання*. У моделі навчання педагоги по черзі «навчають» один одного в питаннях реалізації навчальної програми, використання тих чи тих методів викладання, форм і видів оцінювання, тобто в тих питаннях, у яких вони є експертами.

3. *Модель співпраці (або роботи в команді)* передбачає справедливий розподіл обов'язків у процесі планування, проведення та оцінювання заняття. Цій моделі дослідники рекомендують віддати перевагу, зокрема у зв'язку з її дієвістю в контексті внеску обох викладачів у процес розподілу завдань та обов'язків.

Зокрема, при проведенні лекційних занять при вивченні різних дисциплін для полегшення роботи студентам із різними нозологіями практикуємо використання міні лекцій, які допомагають їм засвоїти необхідний матеріал на належному рівні. Наведемо приклад використання мінілекції при вивченні дисципліни «Соціальне проектування» (IV курс):

Тема: Проектна діяльність у соціальній роботі

Мета: Розкрити зміст і специфіку застосування проектування, проектної діяльності у соціальній роботі як науковій дисципліні, практичній діяльності та навчальній дисципліні, спеціальності; розглянути функції проектування у соціальній роботі.

План

1. Теоретичні аспекти проектування у соціальній роботі.
2. Особливості проектної діяльності та її функції у соціальній роботі.
3. Перспективи проектування соціальної роботи.

Література:

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування. Навчальний посібник. Київ, 2010. 147 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
4. Соціальна робота: технологічний аспект. Навчальний посібник / за ред. А. А. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
5. Тюття Л. Т., Пузіков Д. О. Проектування в соціальній роботі. *Проектування в соціальній роботі. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Київ, 2016. Т. 47. 397 с.
6. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Основні поняття: *соціально-проектна діяльність, планування, проєкція, передбачення, прогнозування, конструювання, моделювання*.

Питання для дискусії та обговорення

1. Чому, на Вашу думку, соціальне проектування необхідно виокремлювати? У чому його специфіка?
2. Які точки зору існують щодо визначення проектування у соціальній роботі?

3. Яка роль проєктування у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи?

4. Які перспективи проєктування у соціальній роботі Ви вбачаєте? Проєктування має свою методологію, яка включає структуру діяльності, принципи і норми діяльності, суб'єкт, об'єкт і його моделі, методи та ін. Такими поняттями є: *планування, проєкція, передбачення, прогнозування, конструювання, моделювання*.

Проєктування має свою методологію, яка включає структуру діяльності, принципи і норми діяльності, суб'єкт, об'єкт і його моделі, методи тощо. Такими поняттями є: *планування, проєкція, передбачення, прогнозування, конструювання, моделювання*. Осмислення вищезазначених понять, поетапності їх досягнення та методів реалізації і становить зміст проєктування:

Планування – це науково та практично обґрунтоване визначення цілей, задач, термінів, темпів та пропорцій розвитку того чи іншого явища, його реалізації та перетворення в інтересах суспільства.

Передбачення – це переважно знання про події або явища, які існують, але не зафіксовані в суспільному досвіді. Передбачення може бути звичайним вгадуванням, що ґрунтується на біологічних та психофізіологічних здібностях (початковий ступінь), та власне на передбаченні (вищий ступінь) – людських уявленнях про майбутню долю самого себе, своїх якостей, свого оточення та найближчого контактного мікросередовища. Наукове передбачення базується на виявленні закономірностей розвитку явища чи події, коли відомі причини його зародження, форми функціонування та хід розвитку.

Прогнозування – це форма передбачення, яка виражається в цілепокладанні, програмуванні та управлінні запланованим процесом явища на основі виявлених параметрів його виникнення, існування, стійких форм та тенденцій розвитку. З передбаченням пов'язане спрямування розвитку явища в майбутньому шляхом перенесення на нього уявлення про те, як розвивається явище в теперішньому. Це перенесення здійснюється за допомогою методів екстраполяції, моделювання та експертизи.

Метод проєктування використовується в різноманітних сферах життя: технічній, економічній, політичній, соціальній тощо. Важливим для нашого дослідження є, зокрема, розгляд проєктування в соціально-педагогічній сфері.

Соціальне проєктування – це проєктування соціальних об'єктів, соціальних якостей, соціальних процесів і відносин. На відміну від проєктування таких об'єктів, під час зміни яких не враховується суб'єктивний фактор, при проєктуванні соціальних об'єктів цей фактор повинен враховуватися. Його облік багато в чому зумовлює специфіку соціального проєктування.

Суб'єктом соціального проєктування є різноманітні носії управлінської діяльності – як окремі особистості, так і організації, трудові колективи, соціальні інститути та ін., що мають на меті організовані, цілеспрямовані перетворення соціальної дійсності.

Об'єктом соціального проєктування є системи, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, що включені в проєктну діяльність та піддаються впливам суб'єктів проєктування і виступають основою для цього впливу. Проєктування допомагає менеджерам соціальних служб виконувати функцію планування, прогностичну, організаційну, контрольну та низку інших.

Кожен випадок вдалої соціальної роботи можна (досить умовно, неповно) поділити на певні етапи, пов'язані з виконанням зазначених функцій:

➤ етап оцінювання випадку (проблемної, життєвої ситуації клієнта), тобто передпроєктний аналіз;

➤ етап прогнозування (вироблення плану розв'язання проблеми, визначення мети і завдань, форм і методів, часових меж, інакше кажучи – проєктування процесів розв'язання проблеми клієнта, тобто етап власне проєктування;

➤ етап перетворення (впровадження нового стану життєдіяльності клієнта, передбаченого планом (проєктом), тобто діяльність за проєктом.

Проектування відкриває перед соціальною роботою широкі перспективи. Проектування дає можливість:

- повніше та ефективніше використовувати здобутки теорії соціальної роботи в практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних служб; цього можна досягти шляхом проектування технологій соціальної роботи, інноваційних соціальних служб, моделей взаємодії соціального працівника та клієнта;
- інтенсифікувати процес соціальної роботи (надавати допомогу ширшому колу клієнтів, застосовуючи ту саму або меншу ресурсну базу, чисельність персоналу) шляхом чіткого визначення пріоритетних цілей та напрямів роботи, прогнозування результатів;
- досягти адекватного уявлення про практику соціальної роботи, глибшого засвоєння практичних умінь та навичок студентами в процесі підготовки фахівців із соціальної роботи (за допомогою застосування методу навчальних проєктів).

Висновки

Проектування, проєктна діяльність – це атрибут сучасної цивілізації, важливий елемент виробничої, політичної, педагогічної, культурно-мистецької діяльності людини.

Проектування – це технологія (спосіб діяльності), спрямована на розробку (визначення), наукове, ресурсне обґрунтування та планове здійснення проєктів нововведень. Одним із його найважливіших різновидів є соціальне проектування – технологія визначення варіантів планового розвитку нових соціальних процесів та явищ, прогнозування та програмно-цільової реалізації соціальних нововведень.

Роль проектування у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних служб полягає в значущості механізмів проєктної діяльності для здійснення ефективної соціальної роботи (ефективного менеджменту та самоменеджменту, створення та впровадження інноваційних технологій соціальної роботи).

Специфіка педагогічного проектування в процесі підготовки фахівців із соціальної роботи полягає у використанні проектування як засобу випереджаючого відображення соціальних проблем і потреб у процесі підготовки (проектування змісту, методів і форм навчання тощо).

Проектування в соціальній роботі має межі, які детерміновані необхідністю уважного, відповідального ставлення фахівців соціальної роботи до здійснення проєктної діяльності, спрямованої на оптимізацію життєдіяльності клієнта (групи клієнтів), усунення небезпек нівелювання особистості клієнтів і фахівців із соціальної роботи в процесі виконання проєкту, професійного «вигорання» персоналу проєкту.

Враховуємо інклюзивні особливості здобувачів і при плануванні та проведенні практичних і семінарських занять. Для прикладу подамо розробку практичного і семінарського заняття з дисципліни «Соціальна педагогіка» (III курс).

Практичне заняття

Тема: *Закономірності і принципи соціально-педагогічної реабілітації дітей та молоді з обмеженими функційними можливостями.*

Мета заняття: оволодіння структурою знань про функціональні обмеження, їх причини та види; усвідомлення та засвоєння знань про зміст, основні принципи та закономірності соціально-педагогічної, реабілітаційної діяльності дітей і молоді з обмеженими можливостями.

План

1. Сутність принципів і закономірностей соціально-педагогічної реабілітації дітей та молоді з обмеженими функційними можливостями.
2. Характеристика принципів соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, що мають функціональні обмеження.
3. Зміст реабілітації дітей та молоді із функціональними обмеженнями.

Основна література:

1. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка : підручник для вузів. Київ : МАУП, 2003. 229 с.

2. Зверева І. Д., Алексєєнко Т. Ф., Басюк Т. І., Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр наукової літератури, 2009. 350 с.
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Кондор, 2009. 551 с.
4. Соціальна педагогіка : підручник / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ЦНЛ, 2006. 468 с.
5. Соціальна педагогіка. Підручник / за ред. Капської А. Й. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

Попередня підготовка

1. Опрацювати конспект лекційного заняття й рекомендовану літературу і підготувати відповіді на питання за планом заняття.
2. Розробити словник до теми (5-6 основних понять).
3. *Написати міні-есе «Мій власний досвід і ставлення до людей з обмеженими функційними можливостями».*

Питання для самоперевірки

1. Дати визначення понять «людина з обмеженими функціональними можливостями», «інвалідність».
2. У чому полягають особливості соціалізації дітей з обмеженими можливостями?
3. У чому виявляються загальні і специфічні закономірності соціально-педагогічної діяльності з дітьми і молоддю, що мають функціональні обмеження?
4. Розкрити основні принципи соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями.
5. Розкрити спільне і відмінне у різних тлумаченнях поняття «реабілітація».
6. Назвати основні цілі соціальної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями.
7. Дати характеристику моделей соціально-реабілітаційної роботи з дітьми і їхніми сім'ями.

На практичних заняттях із «Методики викладання теорії і практики соціальної роботи» практикуємо види робіт, які вимагають уміння аналізувати. Такими є пропоновані завдання:

Завдання № 1. Подайте визначення таких базових понять теми практичного заняття:

Компетентність – це...

Професійна мотивація – це...

Компетентнісний підхід – це ...

Завдання № 2. Перегляньте відеовиступ Лемна Сіссея на тему «Державна дитина» на платформі Тед Токс (https://www.ted.com/talks/lemn_sissay_a_child_of_the_state).

і дайте відповіді на такі питання:

1. Як Ви оцінюєте рівень професійної компетентності соціальних працівників, що визначали подальшу долю Лемна Сіссея? Відповідь обґрунтуйте (4–5 речень).
2. Які компетентності мають бути сформовані у соціальних працівників, щоб вирішувати проблеми всиновлення та опіки? (3–4 речень)
3. Які недоліки в роботі системи всиновлення в США у 80-х роках ХХ століття Ви можете назвати? Коротко охарактеризуйте їх (7–8 речень).

Завдання № 3. Перегляньте відеовиступ Еліс Гофман на платформі Ted Talks (https://www.ted.com/talks/alice_goffman_how_we_re_priming_some_kids_for_college_and_others_for_prison#t-816166) («Чому одні діти опиняються в коледжі, а інші в цей час у в'язниці?»)

і дайте відповідь на питання: *які функції соціального працівника мали би бути реалізовані в ситуації з Тімом і Чаком? Відповідь обґрунтуйте.*

Завдання № 4. Розгляньте ситуацію з практики діяльності соціального працівника. Дівчинка М., 13 років, через місяць після курсу лікування вдруге потрапила у дитяче

відділення психіатричної лікарні, оскільки знову відмовлялася відвідувати школу, не виходила з дому, майже не спілкувалася з батьками. Соціальному працівникові вдалося встановити контакт з дівчинкою. Через тиждень перебування у лікарні вона розповіла, що була втягнута у сексуальні стосунки з дорослим чоловіком, але просила не розповідати про це нікому. Які, на Вашу думку, мають бути використані загальні та спеціальні компетентності соціального працівника, щоб встановити контакт з дівчинкою та отримати щирі розповіді про її стан?

Завдання № 5. Перегляньте відеовиступ Бекі Блантон на тему «Рік, коли я була безхатком» на платформі Ted Talks https://www.ted.com/talks/becky_blanton_the_year_i_was_homeless?referrer=playlist-the_issue_of_homelessness#t-8336

та дайте відповіді на такі питання:

1. Яку допомогу може надати соціальний працівник безхаткам?
2. Які загальні та спеціальні компетентності соціального працівника мають бути сформовані у нього для ефективної роботи з безхатками?

Семінарське заняття

Тема: Підготовка соціальних педагогів у передових країнах світу

Мета заняття: розглянути напрями роботи соціального педагога за рубежом; сприяти осмисленню значення набутого досвіду підготовки працівників соціальної галузі зарубіжжя для застосування його в умовах сучасної України.

План

1. Система професійної підготовки соціальних педагогів у країнах Скандинавії.
2. Модель соціальної освіти у Німеччині й Великобританії.
3. Характеристика системи професійної підготовки соціальних працівників у США.
4. Спільні та відмінні риси професійної підготовки соціальних педагогів у США та Європі.

Основна література:

1. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка : підручник для вузів. Київ : МАУП, 2003. 229 с.

2. Зверева І. Д., Алексеєнко Т. Ф., Басюк Т. І., Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр наукової літератури, 2009. 350 с.
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Кондор, 2009. 551 с.
4. Соціальна педагогіка : підручник / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ЦНЛ, 2006. 468 с.
5. Соціальна педагогіка. Підручник / за ред. Капської А. Й. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

Попередня підготовка

1. Опрацювати конспект лекційного заняття й рекомендовану літературу і підготувати відповіді на питання за планом заняття.
2. Розробити словник до теми (5–6 основних понять).

Питання для самоперевірки

1. Дати характеристику системі професійної підготовки соціальних працівників у США.
2. Виявити спільні й відмінні риси професійної підготовки соціальних працівників у США та Європі.
3. Охарактеризувати модель соціальної освіти у Великобританії.
4. Здійснити порівняльний аналіз двох зарубіжних систем професійної підготовки соціальних педагогів.

По-іншому проводимо семінарське заняття з теми **«Методика соціального виховання»**.

План

1. Умови ефективної організації взаємодії у життєдіяльності виховних організацій.
2. Форми організації взаємодії у життєдіяльності виховних організацій.
3. Навчання взаємодії у життєдіяльності виховних організацій.
4. Індивідуальна допомога у життєдіяльності виховних організацій.

Перебіг заняття

1. *Понятійний диктант*: методика соціального виховання, виховна організація, життєдіяльність, взаємодія, індивідуальна допомога, індивідуальні, групові та масові суб'єкти соціального виховання.

2. *Обговорення питань семінару*.

Використовуючи методику «Діаграма Венна», розгляньте сутність процесу взаємодії суб'єктів соціального виховання.

«Діаграма Венна» використовує кола для наочного опису взаємин між людьми, закладами, ідеями тощо. Визначте, що розташовується стосовно чого і що буде центром діаграми (особистість, група). Обговоріть різні характеристики діаграми:

- розмір кола, наприклад, важливість, фізичний розмір;
- відстань між колами – фактична фізична віддаленість, доступність;
- товщина ліній – частота контактів, важливість взаємозв'язків.

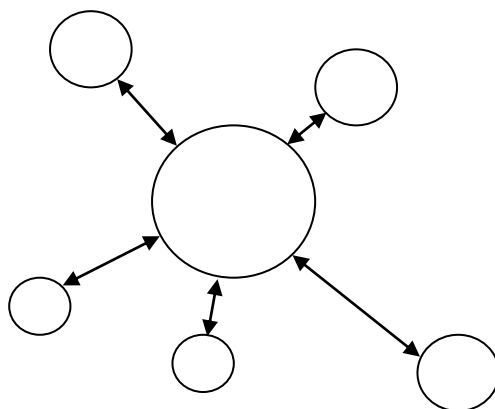

Рис. 1. Зразок діаграми Венна

Побудуйте діаграму, визначаючи усі об'єкти та їх зв'язки навколо центра. Обговоріть ці зв'язки та їх значення для особистості.

Творче завдання :

- спроекуйте варіанти навчання взаємодії у різних сферах життєдіяльності конкретного типу виховної організації до конкретного віку вихованців;
- розробіть декілька спеціальних ситуацій навчання взаємодії, що реалізують диференційований підхід, програйте їх, охарактеризуйте їх ефективність;
- розробіть декілька варіантів допомоги людям різного віку в установленні позитивних взаємин з людьми, що їх оточують;
- розіграйте декілька варіантів індивідуального консультування людей різного віку з конкретних проблем.

Тематика рефератів

1. Виховна організація як мікрофактор соціалізації та суб'єкт соціального виховання.
2. Взаємодія як загальнотеоретична категорія.
3. Когнітивні та афективні цілі взаємодії у соціальному вихованні.
4. Життєдіяльність виховної організації для дорослих.
5. Життєдіяльність організацій перевиховання.
6. Життєдіяльність закладів інтернатного типу для дітей, підлітків, молоді.

Для перевірки знань здобувачів з різних дисциплін використовуємо тестові завдання, наприклад, із дисципліни «Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки».

Модульна контрольна робота

Тести

1. Як відзначає, дитина, яка переживає в ранньому дитинстві образу, несправедливість, поступово стає хворобливо сприйнятливою до найменших проявів несправедливості.
 - а) Д. Баумрінд;
 - б) Е. Еріксон;
 - в) В. Сухомлинський;
 - г) І. Козубовська.
2. Д. Баумрінд виокремила групи дітей із різними моделями поведінки залежно від особливостей поведінки батьків.
 - а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 5.

3. Алкоголізація підлітка відбувається через прагнення зменшити стан:
- а) тривоги;
 - б) апатії;
 - в) роздратування;
 - г) агресивності.
4. За Т. В. Говоруном гендерні стереотипи поділяють за змістом на групи.
- а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 6.
5. Психологічна допомога особистості з адикцією повинна здійснюватися за напрямками: психологічна превенція і психологічна:
- а) інтервенція;
 - б) терапія;
 - в) корекція;
 - г) профілактика.
6. Фахівці виділяють типи взаємодії батьків з дітьми, в яких виявлялося їх ставлення до дошкільників.
- а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 5.
7. Дисморфобія – це:
- а) сильна потреба перебувати в центрі уваги оточуючих;
 - б) посилена схильність до наслідування;
 - в) стан людини, при якому зовнішній світ сприймається як чужий;
 - г) страх зміни власного тіла.
8. Поняття «гендер» походить від грецького слова «генос», що означає:
- а) «значення»;
 - б) «витоки»;
 - в) «походження»;
 - г) «родовід».
9. Т. В. Говорун та О. М. Кікінеджі виділяють групи статевих ознак.
- а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 5.
10. Якої функції гендерні стереотипи не виконують?
- а) ретрансляційної;
 - б) координуючої;
 - в) виправдовуючої;
 - г) пояснювальної.
11. Термін «адиктивна поведінка» був запропонований американським дослідником:
- а) Ю. Клейбергом;
 - б) Р. Шпицем;
 - в) В. Міллером;
 - г) Д. Віннікоттом.
12. І. П. Короленко і Г. А. Донських описали типи виховання в сім'ї, які створюють високий ризик виникнення залежної поведінки:
- а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 5.

13. Масове вживання наркотиків у Європі розпочалося у:
- а) XVII ст.;
 - б) XVIII ст.;
 - в) XIX ст.;
 - г) XX ст.
14. Фахівці виділяють рівнів залучення старшокласників у процес алкоголізації.
- а) 4;
 - б) 5;
 - в) 6;
 - г) 7.
15. За статистикою більше людей почали вживати алкоголь у шкільному віці.
- а) 60%;
 - б) 70%;
 - в) 80%;
 - г) 90%.
16. Скільки рівнів прояву антисоціальної активності є?
- а) 2;
 - б) 3;
 - в) 4;
 - г) 5.
17. А. Савченко розглядає етапів (стадій) мотивації протиправної поведінки.
- а) 5;
 - б) 8;
 - в) 9;
 - г) 10.
18. У радянській психологічній науці до кінця років феномену агресії не надавалося стільки уваги, як у працях західних науковців.
- а) 1950-х;
 - б) 1960-х;
 - в) 1970-х;
 - г) 1980-х.
19. За метою прояву не має такого різновиду агресивної поведінки як:
- а) особиста;
 - б) ворожа;
 - в) інструментальна;
 - г) аутоагресія.
20. Найагресивнішими є -річні підлітки.
- а) 10–11;
 - б) 11–12;
 - в) 12–13;
 - г) 13–14.
21. Профілактика поділяється на:
- а) спеціальну, попереджувальну, супроводжувальну;
 - б) основну, другорядну, допоміжну;
 - в) первинну, вторинну, третинну;
 - г) всі відповіді правильні.
22. До провідних функцій процесу профілактики не належить функція:
- а) результативна;
 - б) прогностична;
 - в) координуюча;
 - г) діагностична.

23. Дослідження профілактичної діяльності з попередження асоціальних проявів поведінки дає можливість виділити рівні – організаційно-структурний і:

- а) соціально-педагогічний;
- б) медико-психологічний;
- в) соціально-медичний;
- г) психолого-педагогічний.

24. Формування готовності спеціалістів до організації профілактики девіацій – цілеспрямований, програмно забезпечений процес, орієнтований на взаємозв'язок її складових.

- а) двох;
- б) трьох;
- в) чотирьох;
- г) п'ятьох.

25. Соціальні проблеми, пов'язані із правопорушеннями, вирішуються кожною державою на рівнях, серед яких немає

- а) адміністративного;
- б) державного;
- в) через соціальну роботу;
- г) місцевого.

Щодо співпраці різнопрофільних психолого-педагогічних фахівців, то переважна більшість студентів IV курсу (спеціальність «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота») в основному позитивно поставилися до вибору фахівців для супроводу дітей з ООП. Провідне місце у цій співпраці студенти віддають учителям, які працюють в інклюзивних класах (54 %), психологам (32 %), медичним працівникам (29 %), спеціальним педагогам (27 %). Проте ніхто із респондентів не ввів до переліку різнопрофільних фахівців асистента учителя чи вихователя. Вважаємо, що причиною такого ставлення є та, що система підготовки асистента учителя в закладі вищої освіти (ЗВО) здійснюється на низькому рівні або й зовсім відсутня. Всупереч тому, що нормативно-правовими актами окреслені основні завдання і функціональні обов'язки асистента вчителя, на практиці його діяльність залишається дещо невизначеною, що дає можливість керівникам освітніх закладів і вчителям підходити до своєї праці суб'єктивно і спрямовувати діяльність на виконання невластивих для них функцій. Тому підготовка асистента учителя для інклюзивного класу у ЗВО є проблемою сьогодення, оскільки не в усіх ЗВО здійснюють таку підготовку в межах педагогічних спеціальностей за рахунок спеціалізацій за вибором. Враховуючи таку ситуацію, ми провели опитування студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» університету та «Соціальна робота» коледжу. На запитання «Чи хотіли б Ви працювати асистентом учителя?» свою готовність до такої роботи висловили 23 % студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» університету і 43 % студентів спеціальності «Соціальна робота» коледжу.

За результатами опитування, студенти Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу виявили вищий рівень готовності щодо виконання обов'язків асистента учителя інклюзивного класу чи учителя з інклюзивного навчання, ніж студенти університету (за співвідношенням до загальної кількості опитаних). Такі результати ми пояснюємо тим, що у студентів коледжу вищий рівень мотивації та бажання працювати в умовах інклюзивного освітнього середовища, оскільки вони у процесі навчання набувають практичного досвіду спілкування та надання допомоги в успішній адаптації до умов життя своїм ровесникам з ООП. При цьому варто також підкреслити, що визначальним та пріоритетним принципом у системі навчально-виховної роботи коледжу є виховання у здорових студентів почуттів толерантності та гуманності до осіб з обмеженими функціональними можливостями, а у студентів з ООП – на віру і переконання у своїх силах, прояв соціальної активності тощо.

Результати проведеного дослідження окреслюють шляхи вдосконалення змісту підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС. Інклюзивно зорієнтований зміст фахової підготовки може інтегруватися до традиційної системи підготовки окремими модулями або через упровадження окремих дисциплін до навчальних планів, зорієнтованих на вивчення певних напрямів ІО та формування відповідних компетенцій щодо роботи з дітьми з ООП в умовах ЗНЗ.

Значну увагу необхідно приділяти формуванню у студентів усвідомленого розуміння та знань основних положень і нормативно-правових засад ІО, внутрішньої готовності до позитивного сприйняття дітей з ООП, визнання цінності особистості дитини незалежно від її порушень та спільного навчання і виховання розмаїтого дитячого колективу в умовах масових освітніх закладів, набуття професійних умінь співпраці різнопрофільних фахівців в умовах ІОС, що уможливить майбутнім фахівцям добирати ефективні методи психолого-педагогічної корекції і шляхи успішної соціалізації дітей з ООП.

У процесі аналізу змісту фахової підготовки за спеціальностями «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» та освітньо-кваліфікаційних характеристик зазначених спеціальностей, вважаємо за необхідне введення до навчальних планів нових дисциплін, наприклад: «Основи інклюзивної освіти», «Професійне співробітництво в інклюзивному освітньому закладі», «Лідерство та інклюзивна освіта» та ін., які покликані забезпечити майбутнім спеціалістам універсальні знання та уміння їх реалізувати з урахуванням інклюзивних тенденцій в освіті.

З метою більш широкої кваліфікованої підготовки студентів за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» доцільно розпочати роботу з профільної організації, спрямованої на здобуття студентами додаткової спеціальності – «асистент вчителя класу з інклюзивним навчанням» та включення до навчальних планів цих спеціальностей дисципліни «Асистент в інклюзивному середовищі», що передбачає ознайомлення студентів із нормативно-правовими актами щодо регламентації роботи та обов'язками асистента вчителя, кваліфікаційними вимогами та особливостями організації корекційно-розвивальної роботи в процесі виконання обов'язків асистента.

У контексті вивчення зазначеної проблеми, на нашу думку, подальшого дослідження й упровадження в практику роботи потребують аспекти: вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах ІОС, особистісно зорієнтована професійна підготовка різнопрофільних фахівців до роботи у закладах середньої, професійної та вищої освіти з інклюзивним навчанням.

Список використаних джерел:

1. Артющікіна Л. М. Соціальний педагог школи: теорія і практика. Суми : Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 123 с.
2. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Закон МОН України від 01.10.2010. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13929.html.
3. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 33 с.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Від 14.12.2016 року. № 988. URL: <https://osvita.ua/school/reform/54276/>.
5. Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.05. 2012 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS18333.html.
6. Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 12.07.2017 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
7. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання. Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18>.

8. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.

9. Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10>.

10. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.

11. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю. Указ Президента України від 13.12.2016 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/U553_16.html.

12. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 року. Ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

13. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна, 2012. 468 с.

§ 5. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів з особливими освітніми потребами під час вивчення фахових психологічних дисциплін

Процес входження України в європейський освітній простір та демократичні реформи, що відбулися з часів отримання нашою державою незалежності вплинули на зміну ставлення українського суспільства до проблем інклюзії та інклюзивної освіти. Інклюзія в освіті є процесом включення здобувачів з особливими освітніми потребами в освітні заклади.

На заклади освіти покладено завдання забезпечити професійну підготовку фахівців, які здатні навчати і виховувати молоде покоління з особливими освітніми потребами за допомогою використання різних методів збереження й розвитку здоров'я, корекційно-розвивальних технологій, механізмів ефективного функціонування умов інклюзивного освітнього середовища. Фахівці освітніх закладів повинні спрямовувати усі свої уміння та навички на забезпечення супроводу всіх суб'єктів інклюзивної освіти.

За офіційною статистикою станом на 2020 рік в Україні зареєстровано 162 тисячі 923 дітей з особливими освітніми потребами віком до 18 років, із них уперше були визнані такими дітьми – 13 тисяч 149 осіб [11, с. 63].

У працях вітчизняних науковців О. Василенко, Ю. Волчелюк, І. Іванової, А. Колупасвої, В. Ляшенка, Р. Попелюшка, Л. Романовської, О. Савченка, П. Таланчука, В. Тесленка, А. Шевчука, М. Чайковського розглядаються різні аспекти залучення дітей та молоді з особливими освітніми потребами до навчання в освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації. Водночас, дослідники звертають увагу на те, що впровадження інклюзивної освіти актуалізує проблему гуманізації, гуманітаризації та демократизації освітнього процесу як провідних принципів реалізації ціннісного підходу до навчання.

Зклади вищої освіти (далі – ЗВО) працюють на перспективу, їх випускники покликані утверджувати загальнолюдські та національні цінності. Вони мають усвідомлювати, що наукові знання, найновіші технології мають сенс лише за умов, коли вони спиратимуться на високий рівень морально-духовної вихованості їх носіїв. Тому важливим завданням діяльності ЗВО є створення необхідних умов для морально-духовного, фізичного, трудового та естетичного виховання здобувачів освіти, що здійснюється безпосередньо через зміст навчального матеріалу.

В. Кушнір зауважує, що одним із чинників гуманізації навчального процесу в ЗВО є високий рівень психологічної компетентності педагогічних працівників, що є складовою їх загальної психологічної культури. Недостатній рівень психологічних знань досить часто стає причиною багатьох помилок і недоліків у роботі педагогів: недемократичний стиль спілкування, який є причиною різноманітних конфліктів у взаєминах зі здобувачами освіти; наявність стереотипів у їх сприйманні та оцінюванні тощо [3, с. 27].

На думку О. Лавриненко, одним із провідних стратегічних завдань освіти на сьогоднішні є виховання людини як неповторної особистості, готової до самоактуалізації та самореалізації. Все це залежить від моральної свідомості педагогів, їхніх почуттів, вчинків, повсякденної гуманної діяльності. Принцип гуманізації виховання передбачає створення умов для формування кращих якостей та розвитку здібностей здобувача освіти, розкриття джерел його життєвих сил; гуманізацію взаємин між вихователями і вихованцями, постановку виховання в центр навчально-виховного процесу, повагу до особистості, її гідності, запитів, інтересів, довіри до неї; формування щирої, доброзичливої, милосердної людини [4, с. 26–28].

На жаль, в останні роки в суспільному житті нашої держави поширюються негативні тенденції, за яких справжні цінності підміняються хибними, спотворюється мораль, збіднюється сфера культури і освіти. На нашу думку, саме цінності є тими суспільними явищами, які корисні, потрібні людям як дійсність, цілі або ідеали. Про об'єкт можна сказати, що він має цінність, якщо до нього проявляється якийсь інтерес. Цінності є предметом потреб людини. Такими предметами можуть бути річ чи ідея, внаслідок чого цінності поділяються на матеріальні та духовні. Також багатоманіття цінностей передбачає виділення різних рівнів цінностей, до яких належать: загальнолюдські, суспільні, соціально-групові та особистісні.

У сучасному тлумачному психологічному словнику поняття «цінність» розглядається як таке, що використовується у філософії та соціології для позначення об'єктів, явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного [12, с. 597].

В. Шапар зауважує, що кожній людині властива своя індивідуальна, специфічна ієрархія особистісних цінностей, яка служить сполучною ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом людини, між буттям суспільним і індивідуальним. Система їх складається в процесі діяльнісного предметного сприйняття людьми змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у витворах матеріальної і духовної культури. Зазвичай, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість; вони відбиваються у свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій і служать важливим фактором соціальної регуляції взаємин людей і поведінки індивіда [12, с. 597].

А. Кузьмінський стверджує, що формування всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця вимагає цілеспрямованої роботи щодо виховання його моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності тощо [2, с. 58].

З огляду на це, В. Лопатинська визначила п'ять основних груп моральних якостей здобувачів освіти:

1) світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість. Саме ці якості забезпечують зміст соціальних цінностей;

2) моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо. Вони пов'язані з моральною свідомістю, яка керує і коригує їх вияв;

3) витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою. Ці якості допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви у поведінці;

4) діловитість, уміння вибудовувати моральний досвід особистості. Ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити увагу переважно на змісті вчинків;

5) здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до інших. Усе це сприяє самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку особистості [5, с. 59].

Важливе місце у навчально-виховній діяльності зі студентською молоддю повинна займати турбота викладачів і психологів ЗВО про психофізіологічний стан та здоров'я майбутніх фахівців як однієї з найважливіших цінностей. Адже збільшення обсягів навчального навантаження, зростання частки самостійної роботи, комп'ютеризація, індивідуалізація та диференціація навчання, застосування новітніх методів контролю знань відчутно збільшують навантаження на психічну сферу студента, викликаючи у нього переважно, психологічний дискомфорт, захворювання, неврози тощо [8].

Варто зауважити, що сфера діяльності служби психологічної допомоги багаторівнева, оскільки психологічні проблеми, з якими стикаються студенти, досить різноманітні: адаптація до навчання, налагодження міжособистісних стосунків, формування психологічної готовності до майбутньої професії, особисті проблеми. З огляду на це, психологічна служба ЗВО має надавати психологічну допомогу і підтримку студентам, спрямовувати свою діяльність на їх професійне зростання, підвищення психологічної культури, реалізацію творчого потенціалу та виявлення активності у студентському житті. Для реалізації усіх цих завдань фахівці-психологи мають проводити індивідуальне психологічне консультування, що включає психодіагностику та психокорекцію; групову психокорекційну роботу (соціально-психологічні тренінги); психопрофілактику та просвітницьку діяльність (тематичні бесіди щодо збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я студентів) [6, с. 115].

Значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді відіграє й соціальна та соціально-педагогічна діяльність у ЗВО, що тісно пов'язана з психологічною і має на меті формування довірливих відносин між викладачами та здобувачами. Основними ціннісними установками соціальних працівників при цьому виступають: емпатія, схвалення, автентичність, пошана, експертність, надійність.

Варто зазначити, що студентський вік характеризується інтенсивним психічним, особистісним та інтелектуальним розвитком. Основні досягнення цього віку пов'язуються дослідниками із входженням молодих людей у різні соціальні групи та засвоєнням ними нових ролей під час взаємодії.

Що стосується студентів з особливими освітніми потребами, то типовими для них є проблеми, пов'язані з соціально-психологічною адаптацією до навчання в студентській групі, що зумовлені новою соціальною ситуацією розвитку, зміною умов життєдіяльності, певною соціальною ізоляцією, їхнім ставленням до власної інвалідності та особливими міжособистісними взаєминами. Наслідками соціально-психологічної дезадаптації студентів з особливими освітніми потребами є негативні психогенні реакції, емоційна нестабільність, особистісна та ситуативна тривожність, низька самооцінка та мотивація досягнень. Тому дуже важлива діяльність психологів, соціальних працівників ЗВО за активної участі професорсько-викладацького складу кафедр у забезпеченні ефективної взаємодії студентів з особливими освітніми потребами у студентському колективі, що зумовлюється позитивним емоційним сприйняттям, налагодженні комунікативних контактів, спільній діяльності на засадах толерантності та партнерства. Усе це сприятиме зниженню рівня соціальної ізоляції, а відтак, і покращенню адаптації молоді з особливими освітніми потребами до умов навчання у вищій школи.

Р. Попелюшко вважає, що коли молодь з особливими освітніми потребами відвідує заняття разом зі звичайними однолітками, відбуваються позитивні зміни їх особистісних характеристик. Автор зауважує, що ЗВО як соціальні інституції мають бути причетні до поширення та впровадження інклюзивної освіти. Вони повинні прийняти власну концепцію інклюзивного навчання (спеціальні освітні послуги можуть бути надані в різних умовах) та підтримати навчання кожного студента з особливими освітніми потребами (викладачі можуть здійснювати навчання трьома способами: по-перше, вони навчають так, щоб

студенти з різними здібностями і стилями навчання могли розуміти процес навчання і брати в ньому активну участь; по-друге, викладачі змінюють завдання, коли вони надто складні для студентів з особливими освітніми потребами; по-третє, вони моделюють повагу і заохочують дружбу між студентами в академічній групі) [7].

З огляду на усе вищезазначене, вважаємо, що під час вивчення фахових психологічних дисциплін викладачам ЗВО варто застосовувати різноманітні методики з метою діагностики особливостей розвитку моральних якостей і ціннісних орієнтацій студентів з особливими освітніми потребами. Цими методиками можуть бути такі:

1. Методика «Визначення рівня самооцінки особистості».
2. Методика «Виявлення та оцінка комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)».
3. Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса.
4. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.
5. Опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехрабієн, Н. Епштейн).
6. Методика вивчення спрямованості особистості «Орієнтовна анкета» (В. Смекала, М. Кучера).

Розглянемо більш детально кожну з цих методик.

Методика «Визначення рівня самооцінки особистості» має на меті визначення рівнів самооцінки у досліджуваних. Цими рівнями є:

1 рівень – високий (людина не обтяжена сумнівами, адекватно реагує на зауваження інших і тверезо оцінює свої дії).

2 рівень – середній (людина час від часу відчуває незрозумілу незручність у взаєминах з іншими людьми, нерідко оцінює себе й свої здібності без достатніх на те підстав).

3 рівень – низький (людина нерідко болісно переносить критичні зауваження на свою адресу, частіше намагається пристосуватися до думки інших людей, сильно страждає від надлишкової сором'язливості) [9].

Методика «Виявлення та оцінка комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)» спрямована на діагностику рівнів розвитку комунікативних та організаторських схильностей особистості: вміння чітко та швидко налагоджувати ділові та товариські контакти з людьми, бажання розширювати контакти, брати участь у групових заходах, впливати на людей тощо. Методика складається з 40 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповідь «так» або «ні». Час виконання – 10–15 хвилин [9].

Інтерпретація результатів дослідження за цією методикою:

Якщо досліджуваний отримав оцінку «1», то йому властивий низький рівень схильностей до комунікативної та організаторської діяльності.

У тих досліджуваних, хто отримав оцінку «2», розвиток комунікативних та організаторських схильностей є на рівні нижче середнього. Вони не прагнуть до спілкування, почувають себе незручно в новій компанії, у вільний час люблять бути на самоті, обмежують свої знайомства, переживають труднощі при встановленні контактів з людьми і, виступаючи перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи.

Якщо досліджуваний отримав оцінку «3», то йому притаманний середній рівень комунікативних та організаторських схильностей. Він прагне до контакту з людьми, не обмежує коло своїх знайомств, відстоює свою думку, планує роботу. Однак «потенціал» цих схильностей не відрізняється високою стійкістю.

Якщо досліджуваний отримав оцінку «4», то його можна віднести до людей з високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Він не губиться в новій ситуації, швидко знаходить друзів, постійно намагається розширити коло знайомих, допомагає близьким, друзям, виявляє ініціативу в спілкуванні та із задоволенням бере участь в організації громадських заходів.

Якщо досліджуваний отримав оцінку «5», то його можна віднести до людей з найвищим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Йому притаманні швидка орієнтація у складних ситуаціях, невимушена поведінка в новому колективі, ініціативність, прийняття самостійних рішень, відстоювання своєї думки.

Проте при інтерпретації отриманих даних потрібно пам'ятати, що вони лише констатують наявний рівень комунікативних та організаторських схильностей у даний період розвитку особистості. Якщо результати тестування виявилися невисокими, то це не означає, що цих схильностей у досліджуваних немає. Просто не були створені умови для їх виявлення та розвитку або у досліджуваних не було потреби розвивати відповідні вміння [9].

«Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса» спрямована на визначення способу поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях, К. Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (увага людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту) і настирність (акцент на захисті власних інтересів). Відповідно до цих двох вимірів, автор виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;
- 2) пристосування – на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;
- 3) компроміс;
- 4) уникнення – відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;
- 5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Методика складається з 30 тверджень, у яких наведена пара відповідей. У кожній із поданих пар потрібно обрати те судження, яке є найбільш типовим для поведінки [1].

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича має на меті дослідити особливості ставлення людини до оточуючого світу, до інших людей, до самої себе, та відображає основу життєвої концепції і «філософії життя» особистості. Вона заснована на прямому ранжуванні списку цінностей. М. Рокич розрізняв два класи цінностей:

- 1) термінальні – переконання в тому, що якась кінцева ціль індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;
- 2) інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій чи якості особистості є найкращими в будь-якій ситуації.

Цей поділ подібний до традиційного поділу на цінності-цілі та цінності-засоби. Спочатку М. Рокичем було виділено по 12 термінальних та інструментальних цінностей. Потім кожен список був розширений до 18 цінностей [10].

На думку авторів «Опитувальника для діагностики здатності до емпатії» (А. Мехрабієн, Н. Епштейн), емоційна емпатія є здатністю співчувати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті ж емоційні стани, ідентифікувати себе з ним. Емоційна емпатія пов'язана із загальним станом здоров'я людини, її соціальною адаптованістю і відображає рівень розвитку навичок взаємодії з людьми.

Опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехрабієн, Н. Епштейн) дозволяє проаналізувати загальні емпатійні тенденції особистості і такі її параметри, як рівень вираженості здатності до емоційного відгуку на переживання іншої людини, ступінь відповідності/невідповідності стосовно об'єкта і суб'єкта емпатії. Об'єктами емпатії виступають соціальні ситуації і люди, яким досліджуваний міг співпереживати в буденному житті.

Опитувальник складається із 25 суджень закритого типу: як прямих, так і непрямих. Досліджуваний повинен оцінити ступінь своєї згоди/незгоди з кожним із них. Шкала відповідей дає можливість виразити відтінки ставлення людини до кожної ситуації спілкування.

Крім кількісної оцінки результатів дослідження, проводиться і якісний аналіз (визначення глибини) емоційної емпатії досліджуваних:

84–99 балів – яскраво виражена глибина сформованості емоційної емпатії;

42–66 балів – виражена глибина;

0–33 бали – невиражена глибина сформованості емоційної емпатії [9].

Методика вивчення спрямованості особистості «Орієнтовна анкета» (В. Смекала, М. Кучера) має на меті дослідити основні життєві орієнтації людини. Досліджуваным пропонується анкета, яка містить 30 запитань, на кожне з яких подано варіанти відповідей: «більше всього», «менше всього».

У масовому психологічному дослідженні діапазон індивідуальних відмінностей досить широкий:

1) спрямованість на себе – від 11 до 45 балів;

2) спрямованість на взаємодію – від 13 до 45;

3) дійова спрямованість – від 17 до 49.

Прояви досліджуваних характеристик особистості:

1) особистості зі спрямованістю на себе найбільше зайняті собою, своїми почуттями і проблемами; роблять необґрунтовані та поспішні висновки і припущення щодо інших людей; так само поводять себе в дискусіях; намагаються нав'язати свою волю групі; не відчувають, коли потрібно розмовляти, а коли мовчати і слухати.

2) особистості зі спрямованістю на взаємодію уникають прямого вирішення проблеми; поступаються натиску групи; не виявляють оригінальних ідей; не працюють активно самі і не допомагають групі підійти до вирішення питання; не приймають на себе керівництво, коли йдеться про вибір завдання; не допомагають окремим членам групи висловлювати свої думки і майже не сприяють досягненню спільної мети.

3) особистості зі спрямованістю на дію допомагають окремим членам групи висловлювати свої думки; підтримують групу, щоб вона досягла поставленої мети; допомагають групі дійти до суті речей і мають гарні ідеї відносно того, як продовжувати роботу; беруть у свої руки керівництво; працюють активно; правильно оцінюють, коли потрібно говорити, а коли й промовчати; не ухиляються від безпосереднього розв'язування проблеми [9].

На підставі результатів діагностичного дослідження особливостей розвитку моральних якостей та ціннісних орієнтацій студентів з особливими освітніми потребами, викладачі фахових психологічних дисциплін можуть залучати студентів до участі в різноманітних тренінгах, зокрема, соціально-психологічних тренінгах, завданнями яких є:

1) оволодіння учасниками тренінгу психологічними знаннями;

2) розвиток їх здатності до адекватного і більш повного пізнання себе та оточуючих людей;

3) формування у них умінь і навичок у сфері спілкування;

4) корекція, формування і розвиток їх установок, необхідних для успішної життєдіяльності;

5) корекція і розвиток системи їх відносин з оточуючими [12, с. 549].

Отже, використання таких принципів організації освітнього процесу в ЗВО, як гуманізація, гуманітаризація та демократизація поряд із класичними дидактичними та методичними принципами є необхідною передумовою ціннісного підходу до забезпечення можливостей та найбільш повної самореалізації кожної молодої особистості в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі і в опануванні обраної майбутньої професії студентами з особливими освітніми потребами.

Розуміння системи цінностей молоді з особливими освітніми потребами не лише значно полегшить сприйняття цих людей з боку оточуючих, але й допоможе правильно організувати навчально-виховний процес в ЗВО, де навчаються такі студенти. Впевнені у тому, що завдяки спільним зусиллям та взаємоповазі, ми здатні побудувати інклюзивне суспільство, яке цінує кожного громадянина України.

Список використаних джерел:

1. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : метод. посіб. / Н. Агаєв, О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
3. Кушнір В. Особливості гуманістичного аспекту педагогічного процесу. *Соціальний педагог*. 2006. № 3. С. 27–28.
4. Лавриненко О. Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 26–28.
5. Лопатинська В. Гуманістичні цінності підлітків. *Світло*. 2002. № 4. С. 58–60.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2000. 479 с.
7. Попелюшко Р. Особливості інклюзивного навчання в закладі вищої освіти. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доп. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 11–12 квіт., 2019). Хмельницький : ХНУ, 2019. С. 114–116.
8. Психологія : підручник / за ред. Ю. А. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 560 с.
9. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад. М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші. 2012. 616 с.
10. Rokeach M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973. 438 p.
11. Соціальний захист населення України у 2020 році: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2021. 121 с.
12. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.

§ 6. Формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами фахової передвищої та вищої освіти

Молоді люди XXI ст. народились, зростають, навчаються, опановують професії, живуть і працюють в інформаційну еру, яка супроводжується побудовою інформаційного суспільства. Визначальною рисою сьогодення є стрімке впровадження цифрових технологій у життя суспільства, а уміння ефективно використовувати їх засоби поступово стає необхідним для більшості

професій [7]. Підвищення рівня та якості знань, формування сучасних компетентностей, зокрема вміння здобувати інформацію, підготовка до професій майбутнього є основними завданнями реформи освіти конкурентоздатної країни. Особливо важливу роль інформаційні технології мають в інклюзивній освіті – це покращений доступ до навчальних матеріалів, підвищення рівня участі та мотивації, покращення результатів навчання, підвищення самооцінки, підвищення соціальних навичок.

В освітньому середовищі компетентність розглядають як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [4].

Як показує аналіз наукових джерел, характерною особливістю сучасних освітніх тенденцій у закладах освіти є спрямованість на розвиток професійних знань і компетентностей, творчої ініціативи, конкурентоспроможності, мобільності майбутніх фахівців, здатності до самостійної розумової праці, самовизначення та самоосвіти.

Рівень інформатизації суспільства безпосередньо пов'язаний із рівнем інформатизації освіти та знаходиться в прямій залежності від відповідного оснащення навчальних закладів необхідним обладнанням та програмним забезпеченням, а також від вміння ефективного їх використання.

Зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати навички й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики передбачає компетентнісний підхід [4, с. 29–34]. Такий підхід забезпечує високий рівень готовності майбутніх фахівців до успішної діяльності в різних сферах суспільства, що є особливо актуальним для молоді з інвалідністю.

У Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей для навчання впродовж життя визначено, що основу інформаційно-цифрової компетентності становлять базові навички з використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій: використання комп'ютерів для пошуку інформації, її аналіз, збереження, продукування, презентація та обмін нею, а також для спілкування в соціальних мережах в Інтернеті.

Європейською спільнотою здійснено значну роботу щодо створення потенціалу для цифрової трансформації освіти та навчання, зокрема для зміни вимог до навичок та компетентностей для громадян. Робота була зосереджена на розробці рамок цифрової компетентності для громадян (DigComp), для педагогів (DigCompEdu), для освітніх організацій (DigCompOrg) та для споживачів (DigCompConsumers). У 2016 р. була опублікована система підходів до відкритих вищих навчальних закладів (OpenEdu), а також рамка підприємницької компетентності (EntreComp). Додаткові дослідження європейською спільнотою були проведені в галузі обчислювального мислення (CompuThink) та навчання аналітики і масове відкриття онлайн-курсів (MOOCs) (MOOCNowledge, MOOCs4inclusion). Важливий аспект – приєднання рамки до системи Eurorpass, що дає змогу тим, хто працевлаштовується та навчається, оцінювати власну цифрову компетентність і наводити результати цієї оцінки (приклад – блок компетентності, що присвячений оцінюванню даних, інформації та цифрового контенту). Зокрема, особа повинна вміти аналізувати, порівнювати та критично оцінювати достовірність і надійність джерел даних, інформації та цифровий контент; аналізувати, тлумачити та критично оцінювати дані, інформацію та цифровий контент).

Отже, *інформатизація освіти* – це не тільки комп'ютеризація, це процес, який має свої закономірності, свої стадії розвитку, це зміна мислення, способів діяльності, управління, використання можливостей телекомунікацій для міжособистісної та колективної взаємодії, компетентність і вільна орієнтація у сфері інформаційних технологій, гнучкість та адаптивність мислення, знання і виконання основних правових норм регулювання інформаційних відносин.

Питання, дотичні до проблеми формування інформаційно-цифрової компетентності, розглядалися як вітчизняними (В. Вембер, А. Гуржія, О. Кузьмінська, Н. Морзе, О. Спіріна), так і зарубіжними науковцями (В. Браздейкіс, С. Джан, Дж. Равен, Б. Цванефелд, Л. Салганік, Т. Сабаліускас, Д. Рікен, Д. Букантате, К. Пукеліс) [3, с. 38].

На сьогодні чинними є закони України та інші розпорядчі документи, які регламентують процес інформатизації освіти в Україні:

- Закони України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.);
- Закони України «Про Основні засади Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.);
- Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2013 р.);
- Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.).

Загалом нормативно-правова база містить понад 20 законодавчих і нормативно-правових актів, які регламентують розвиток інформатизації освітньої галузі та дистанційного навчання на всіх освітніх рівнях.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. зазначається, що «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [5]. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та їх упровадження в систему освіти відбувається істотна модернізація освітнього процесу.

У Концепції Нової української школи [4] зазначено, що наскрізне використання засобів інформаційних технологій в освітньому процесі має стати інструментом забезпечення успіху освітньої реформи. Ефективність використання інформаційних технологій у навчальному процесі тісно пов'язаний з поняттям інформаційної компетентності, яка є складовою ключових компетентностей Концепції Нової української школи.

Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406 (профільна середня освіта) розроблена на виконання Закону України «Про освіту» та постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» також розглядає інформаційно-цифрову компетентність як впевнене й водночас критичне осмислення інформації та джерел її отримання, оцінювати її достовірність, усвідомлення важливості інформаційних технологій для ефективного розв'язування математичних задач, структурування даних, визначати достатність даних для розв'язання проблемних задач, візуалізація даних, побудова графіків та діаграм за допомогою програмних засобів [8].

Як видно із зазначеного вище, інформаційно-цифрова компетентність входить до переліку ключових в основних стратегічних міжнародних документах, є наскрізною багатофункціональною, може бути застосована у різноманітних життєвих сферах.

Сьогодні в освітньому просторі для опису навичок та компетентностей у сфері інформаційних технологій учені, в більшості випадків, використовуються такі терміни: цифрова компетентність (digital competence) та цифрова грамотність (компетентність) (digital literacy).

Інформаційна компетентність – це уміння за допомогою технічних засобів та інформаційних технологій самостійно шукати, аналізувати й добирати необхідну інформацію, обробляти її, зберігати та передавати (рис. 1).

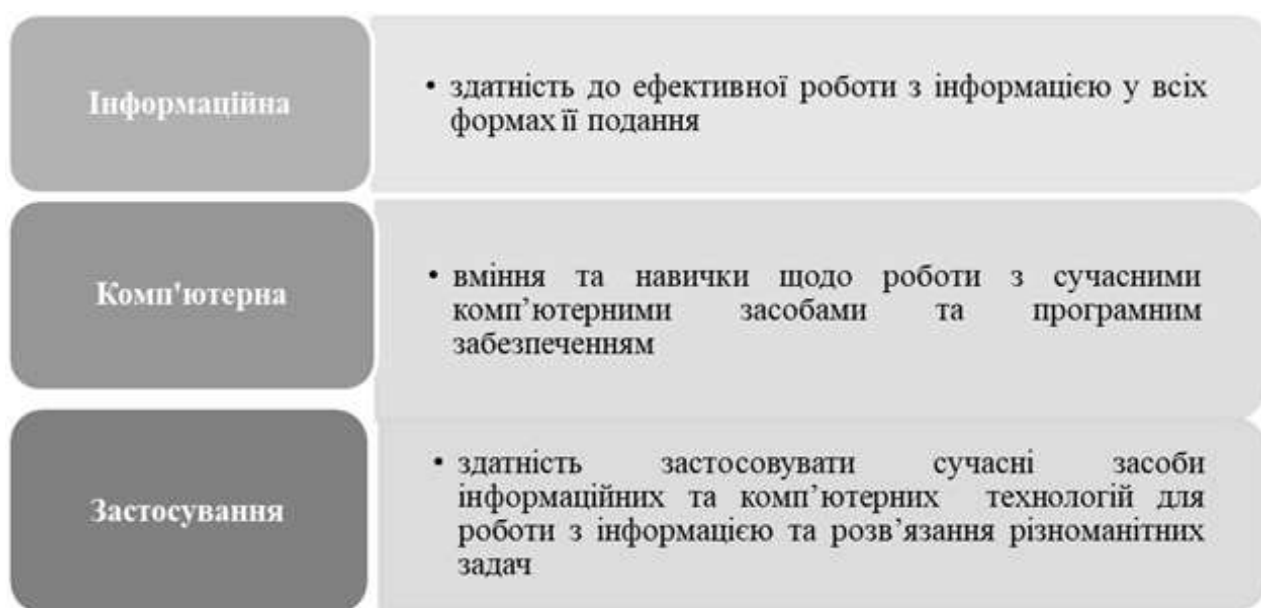

Рис. 1. Складові інформаційної компетентності

Цифрова компетентність – це здатність вміти використовувати цифрові медіа й ІКТ, розуміти й критично оцінювати різні аспекти цифрових медіа і медіа контенту, а також уміти ефективно комунікувати у різноманітних контекстах (рис. 2).

Рис. 2. Складові цифрової компетентності

Отже, формування інформаційно-цифрової компетентності студентів на заняттях забезпечує підготовку студентів з особливими освітніми потребами до повноцінної життєдіяльності інформаційного суспільства.

Сучасний студент повинен швидко сприймати й опрацьовувати великі масиви інформації, а без озброєння сучасними засобами і технологіями це неможливо. В студентів за допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем, копір тощо) й інформаційних технологій (аудіо-, відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет) формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її [2, с. 10–13]. Студент з особливими освітніми потребами, в залежності від нозології, має ще ширше коло засобів і технологій. Ось декілька прикладів інформаційно-технічних інструментів, які можна використовувати в інклюзивній освіті:

- програмне забезпечення для читання з екрана (програмне забезпечення читає текст вголос, що може допомогти студентам із порушеннями зору або дислексією);
- програмне забезпечення для збільшення (програмне забезпечення збільшує текст і зображення на екрані, що може допомогти учням із порушеннями зору);
- програмне забезпечення для розпізнавання мови (програмне забезпечення перетворює мовлення в текст, що може допомогти учням із порушеннями мови або письма);
- програмне забезпечення для субтитрів (програмне забезпечення може додавати субтитри до відео, що може допомогти нечуючим людям зрозуміти, що говорять у відео);
- програмне забезпечення для жестової мови (програмне забезпечення може допомогти нечуючим людям навчитися жестовій мові).

Сьогодні інклюзивний навчальний заклад має стати найважливішим фактором формування нових сучасних життєвих установок особистості з особливими освітніми потребами. Це під силу лише тим викладачам, які здатні не тільки «завантажувати» пам'ять студентів, а й формувати їх компетентності, зокрема й інформаційно-цифрової компетентності.

Одним із провідних педагогічних інструментів формування інформаційно-цифрової компетентності студентів з особливими освітніми потребами в закладах освіти є застосування інформаційної технології навчання, але обов'язково логічно пов'язаної з іншими інноваційними технологіями або їх елементами (технологією критичного мислення, проєктною технологією, технологією проблемного навчання тощо). Важливою умовою цього процесу є готовність викладача до впровадження інформаційно-цифрових технологій навчання (рис. 3).

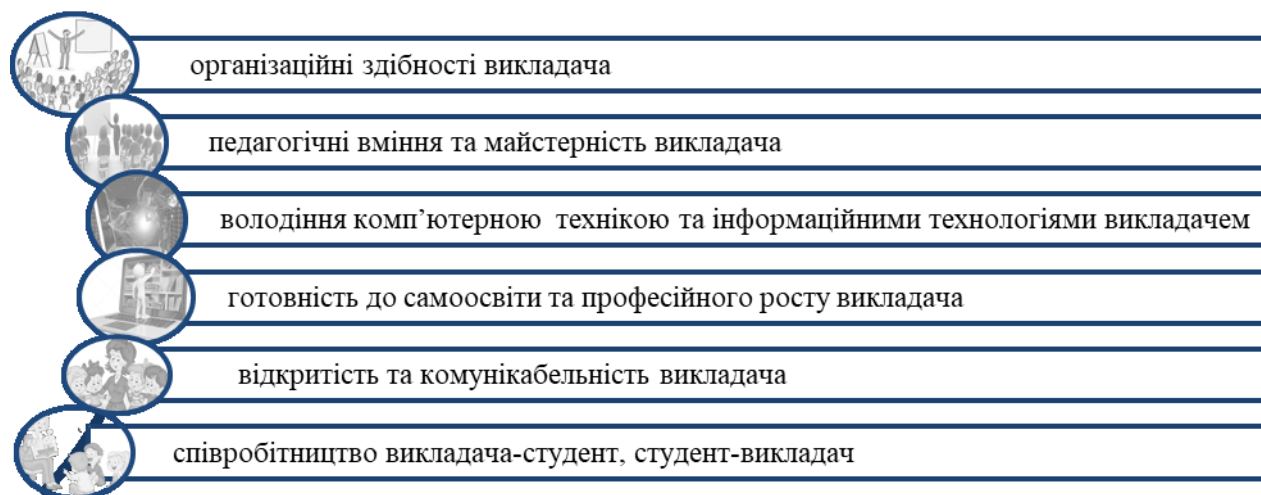

Рис. 3. Складові, що визначають готовність викладача до ефективного формування інформаційно-цифрової компетентності в студентів з особливими освітніми потребами

Завдяки використанню інформаційної технології навчання, крім формування інформаційно-цифрової компетентності, на заняттях створюється певне науково-освітнє середовище, яке розвиває інтелектуальні та творчі здібності студентів, підвищує їх інтерес до вивчення навчальної дисципліни, формує інформаційну культуру, виховує почуття прекрасного, і, як наслідок, сприяє формуванню необхідних ключових і предметних компетентностей у цілому. Програми, які використовують у закладах освіти наведені на рис. 4.

НАВЧАЛЬНІ

- скеровують навчання з огляду на наявні знання та здібності студентів, а також сприяють засвоєнню нової інформації

ДІАГНОСТИЧНІ (тестові)

- призначенні для діагностування, перевірки, оцінювання знань, умінь, здібностей

ТРЕНУВАЛЬНІ

- розраховані на повторення закріплення пройденого навчального матеріалу

БАЗИ ДАНИХ

- сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук знаходять необхідні відомості

ІМІТАЦІЙНІ

- представляють певний аспект реальності за допомогою параметрів для вивчення його основних структурних чи функціональних характеристик

МОДЕЛЮЮЧІ

- відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність

ПРОГРАМИ ТИПУ "МІКРОСВІТ"

- подібні до імітаційно-моделюючих, однак не відображають реальності, а створюють віртуальне навчальне середовище

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ

- забезпечують виконання конкретних операцій, тобто оброблення тексту, складання таблиць, редагування графічної інформації

Рис. 4. Програми, які використовують у закладах освіти

Інформаційні технології навчання під час викладання хімії, біології та екології у навчанні я застосовую на різних етапах заняття:

- ✓ **Перевірка домашнього завдання**
 - педагогічні програмні засоби
 - навчальна платформа *ClassTime*
- ✓ **Мотивація навчальної діяльності**
 - відеофрагменти
 - комп'ютерні анімації
- ✓ **Актуалізація опорних знань**
 - хмари слів
 - ілюстрації
- ✓ **Вивчення нового матеріалу**
 - педагогічні програмні засоби

- *мультимедійні презентації*
- ✓ **Узагальнення і систематизація навчальних досягнень студентів**
- *тестова програма testw2*
- *онлайн-ребуси*
- *quizizz тести та вікторини*
- *онлайн testedu*
- ✓ **Підсумки заняття**
- *Інтернет*
- *відеоемоція*
- ✓ **Домашнє завдання**
- *дистанційні курси*

Особливості методики використання інформаційних технологій навчання на заняттях з хімії, біології та екології, з використанням різних форм, методів, прийомів наведені нижче.

1. Відеофільми та їх фрагменти як ефективний засіб формування інформаційно-цифрової компетенції: із досвіду використання.

Основні навчальні функції відеофільмів на навчальних заняттях з хімії:

Навчальні функції відеофільмів:

- повідомлення студентам нових знань із досліджуваного питання для подальшого осмислення і закріплення їх на занятті, а також зорове підкріплення слів викладача;
- узагальнення вивченого по темі або розділу;
- комплексний підхід до досліджуваних об'єктів, що включає елементи різних наук;
- відеофільми є ланкою, яка допомагає перейти від звичайного пізнання зовнішнього світу до сприйняття процесів, прихованих від звичайного погляду;
- можливість простежити за постановкою і ходом хімічного експерименту;
- показ прикладного, практичного значення досліджуваної речовини, явища, процесу, шляхів застосування знань;
- ознайомлення з сучасними відкриттями і досягненнями в різних галузях;
- знайомство з розповсюдженням у природі об'єкту дослідження;
- підвищення пізнавальної активності студентів, якості засвоєння програмного матеріалу;
- ознайомлення зі змістом, що виходять за рамки підручника.

Всі перераховані можливості відеофільмів можуть бути реалізовані за однієї умови – зацікавленому, вдумливому, нешаблонному їх використанні. При плануванні заняття треба чітко визначити, для виконання яких пізнавальних завдань призначається відеоматеріал.

Із переліку існуючих різних форм навчальних відеоматеріалів (інформаційний ролик, відеоінтерв'ю з фахівцем, відеопитання, ролик-асоціація, відеоемоція, відеолекція) в роботі зі студентами з особливими освітніми потребами бажано використовувати всі. Це не знизить їх зацікавленість до пізнавальної діяльності та не стане буденністю.

Переваги мають авторські відеолекції, адже такі відеолекції є гарною основою для створення дистанційних курсів навчання.

Впровадження відеолекцій має переваги і для студентів, і для викладача, що їх створює:

- засвоюваність відеоінформації набагато більше порівняно з текстовою чи просто аудіоінформацією, а у відеолекціях пояснення можна зробити максимально наочним;
- економія часу: те, що у відеолекції викладач дає за 5 хвилин, звичайним способом навряд чи вийде зробити навіть за 10 хвилин;
- відеолекції більш естетичні, ніж крейда і дошка, тому і сприйматися повинні краще;
- можливість індивідуального перегляду матеріалу студентом та використання його для самопідготовки (повторення);

- самостійне вивчення матеріалу учнями, які пропустили заняття;
- відеолекції наочно показують роботу викладача, його інформаційно-цифрову компетентність, підвищують його авторитет в очах студента.

Одним із найпростіших способів створення відеолекції з використанням програми відеомонтажу Camtasia Studio. Зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс цієї програми дозволяє опанувати її досить швидко.

Алгоритм створення відеолекції наступний:

- **Крок 1.** Написання сценарію відеолекції.
- **Крок 2.** Підбір відповідних ілюстрацій, фрагментів в мережі Інтернет, педагогічні програмні засоби, створення мультимедійної презентації з основними етапами заняття тощо.
- **Крок 3.** Відеозйомка з паралельним записом голосового супроводу.
- **Крок 4.** Робота у відеомонтажері.
- Відеолекції розташовую на власному YouTube каналі (додаток 1).

Отже, при використанні відеоматеріалів на заняттях можливостей – океан і всі переваги очевидні: економія часу, ефективність, обумовлена наочністю, елементами новизни, незвичайності – це все незаперечно. Крім того, студенти з особливими освітніми потребами часто хворіють, частина навчається за індивідуальними графіками, а такі матеріали будуть заповнювати ці прогалини. Проте переваги використання авторських робіт і для студентів, і для викладачів очевидні:

- Творча робота над відеопродуктом стимулює студентів до подальшого вивчення теми дисципліни, сприяє поглибленню знань у результаті роботи з різними джерелами, а також розширює кругозір.
- Викладач своїм прикладом може показати небайдужість до нового, зацікавленість і компетентність в інформаційно-цифрових технологіях, ненав'язливо так продемонструвати, що продовжує пізнавати, вчитися. У такому разі неминуче зростає авторитет викладача, а значить і мотивація до навчання у студентів
- У свою чергу реакція студентів надихає, окрилює, заряджає енергією для створення нового продукту.
- Студенти ростуть творчо. Багато з них бажає спробувати себе у ролі оператора, актора, звукорежисера, все це сприяє формуванню інформаційно-цифрової компетентності студентів.
- І ніяких проблем з авторськими правами!

2. Базові освітні ресурси для формування інформаційно-цифрової компетентності: педагогічні програмні засоби (електронний мультимедійний інтерактивний підручник «Біологія. 10 клас», «Біологія. 11 клас»).

Використання електронних засобів навчального призначення дозволяє системно формувати інформаційно-цифрову компетентність учасників освітнього процесу, надає можливість оптимізувати роботу вчителя, організовувати безперервний оперативний контроль у процесі навчання, сприяти розвитку творчих здібностей та ініціативи студентів, допомагати реалізувати навчання за різними формами роботи: індивідуальною, колективною, самостійною, дистанційною.

У своїй роботі використовую вітчизняні навчальні комп'ютерні програми, які є демонстраційно-навчальними з елементами моделювання, містять тестові блоки, ілюстративні й відеоблоки, звуковий супровід.

Прикладами сучасних педагогічних програмних засобів (ППЗ) з навчальної дисципліни «Біологія і екологія», які я використовую в освітньому процесі є:

- ✓ ППЗ електронний мультимедійний підручник «Біологія. 10 клас» з курсу загальної біології для 10 класу;
- ✓ ППЗ електронний мультимедійний інтерактивний підручник «Біологія. 11 клас» з курсу загальної біології для 11 класу;
- ✓ ППЗ електронний мультимедійний підручник «Віртуальна біологічна лабораторія.

10 клас»;

- ✓ Дистанційний курс «Шкільний курс з біології, 6–11 класи».
- ✓ Бібліотека електронних наочностей «Біологія, 6–11 кл. для загальноосвітніх навчальних закладів»;
- ✓ «Біологія людини. Конструктор уроків»;
- ✓ «Конструктор уроків 7–8 клас»;
- ✓ Електронний навчально-методичний комплект «Біологія 10 клас»;
- ✓ Тренувальні тести для визначення рівня навчальних досягнень з біології, 7–11 класи.

Під час пояснення нового навчального матеріалу, доцільно використовувати ППЗ електронний мультимедійний інтерактивний підручник «Біологія. 10 клас», «Біологія. 11 клас». Вони містять методологічні та методичні підходи. ППЗ містить у повному обсязі навчальний матеріал – 60 інтерактивних занять, які мають статичні та динамічні ілюстрації (понад 1000), дикторський текст, схеми, моделі біологічних процесів (понад 100), інтерактивні і тестові завдання, питання для самоконтролю після кожного параграфу, тематичний словник. Для студентів з інвалідністю віртуальна лабораторія – це можливість на рівні виконувати лабораторну роботу з іншими учасниками освітнього процесу.

Власний педагогічний доробок, фрагменти розробок занять з біології і екології з використанням ППЗ наведені в додатку 2.

Отже, використання ППЗ в освітньому процесі дозволяє ефективно керувати процесом навчання та робити його більш різнобічним, інтересним та захоплюючим, компенсує брак новітнього обладнання для лабораторних досліджень, що так необхідно для сучасного процесу вивчення навчальної дисципліни «Біологія та екологія». ППЗ для різних предметів можна завантажити на сайті *Острів знань* www.ostriv.in.ua у розділі *Навчання – Електронні матеріали*.

Недоліками використання ППЗ є: відсутність ППЗ, що відповідають навчальним програмам затвердженими МОН в 2017, 2018 роках, поліпшенню якості ППЗ заважає відсутність зворотного зв'язку з розробниками ППЗ, збої в роботі комп'ютера, нестійкість до неправильних дій (неправильно введені дані або невідповідність введених даних встановленим стандартам операційної системи можуть викликати збої в роботі програми або неправильну відповідь) тощо.

3. Застосування табличного процесора Microsoft Office Excel або Open Office Calc як фундаментальний базис інформаційно-цифрової компетентності: з власного досвіду впровадження.

Готуючись до занять біології (для підготовки доповідей, рефератів, повідомлень, оформлення навчальних проєктів), студенти використовують матеріали, опубліковані в Internet. Це електронні енциклопедії, тексти художніх та науково-популярних книг, матеріали періодичних видань. Оформляючи дослідницькі роботи, студенти застосовують сучасні прикладні комп'ютерні програми (Word, Excel, Microsoft Power Point, електронні варіанти рефератів), що сприяє розвитку комп'ютерної та інформаційної культури студентів.

Під час виконання деяких практичних робіт з біології і екології, доцільним є питання використання табличного процесора Microsoft Office Excel або Open Office Calc. Варто зазначити про доступність даних програмних засобів, їх оперативність у математичних розрахунках, графічних можливостях, простоті у використанні.

У процесі розв'язування задач вважаю доцільним показати переваги застосування табличного процесора Microsoft Office Excel або Open Office Calc. Пропоную студентам розв'язування біологічних задач традиційним способом, що вимагає інколи складних, громіздких і затратних у часі обчислень, креслярських навиків тощо. На наступному етапі вони просто і легко розв'язують такі ж типи задач із використанням табличного процесору Microsoft Office Excel або Open Office Calc. Особливо це є важливим для студентів з особливими освітніми потребами, які мають проблеми з швидкістю письма, кресленням графіків тощо.

Продемонструвати можливості табличного процесора Microsoft Office Excel або Open Office Calc доцільно на заняттях хімії на прикладі розв'язування задачі, пов'язаної із поняттям масової частки, розчиненої речовини у розчині, який утворюється внаслідок змішування двох розчинів із різними масовими частками цієї речовини. Розрахункові задачі з хімії, пов'язані з поняттям масової частки розчиненої речовини у розчині, що утворюється внаслідок змішування, можна розв'язати за допомогою синтетичного, аналітичного, алгебраїчного методів, за допомогою «правила хреста», («правило діагоналей», «правило павука», «Конверт Пірсона»), графічного метода, а також, як ми пропонуємо, шляхом створення математичних моделей та їх розв'язання з використанням табличного процесора Microsoft Office Excel або Open Office Calc.

Власним педагогічним доробком є створення мініпрограм із використанням ресурсів Open Office Calc для вирішення конкретних біологічних задач. Фрагмент розробки практичного заняття з використанням табличного процесору Microsoft Office Excel або Open Office Calc додатках 3, 4.

Отже, результати використання табличного процесору Microsoft Office Excel або Open Office Calc на практичних заняттях з біології у підготовці майбутніх фахівців свідчать про високу його ефективність. Його застосування під час розв'язування задач призводить до поглибленого засвоєння навчального матеріалу та забезпечує формування інформаційно-цифрової компетентності.

Недоліком застосування табличного процесору Microsoft Office Excel або Open Office Calc може стати недостатній досвід роботи з даним типом програм. Вирішити дану проблему можна шляхом проведення бінарних занять або занять із викладачем інформатики.

4. Тренд сучасного педагога QR-коди як мотивуючий педагогічний інструмент формування інформаційно-цифрової компетентності.

QR-код ефективно використовується в суспільному житті, полегшуючи доступ до інформації. Простота в читанні та сканування з цифрових пристроїв дозволяє дуже швидко переносити інформацію в електронний вид, не вимагаючи ручного набору. Алгоритм для корекції помилок дозволяє без проблем зчитувати пошкоджені коди – затерті, перекреслені, не яскраві тощо. Доступність для зчитування даних за допомогою мобільних пристроїв дозволяє абоненту миттєво заносити в свій телефон текстову інформацію, додавати контакти в адресну книгу, перейти по WEB-посиланням, відправляти повідомлення тощо.

Насправді QR-код – це не тільки новий крок у розвитку сучасних технологій, це також нова ступінь у розвитку самого суспільства. Прискорений ритм життя вимагає простої взаємодії з оточуючим світом, яка б займала мінімальну кількість часу. Саме QR-код стає незамінним у багатьох сферах життя і діяльності, зокрема і в освітньому процесі.

Викладач може закодувати власні підказки, а потім роздрукувати отриманий QR-код разом із завданням. Кожен, кому знадобиться консультація по темі, отримає її в будь-якому зручному місці, просто зчитавши код.

Також викладач може провести зі студентами інтерактивну розповідь за допомогою QR-кодів. Саме вони вміють зберігати в собі тексти невеликого обсягу, які можна зчитувати без підключення до Інтернету.

QR-код-гра може бути різного характеру на будь-яку тему, наприклад: придумати розповідь, що складається з декількох частин – в кінці кожної, як у комп'ютерній грі, буде декілька варіантів продовження.

Для створення та впровадження QR-кода, необхідно дати відповідь на два питання: Як кодувати та як зчитувати інформацію?

Як кодувати? Насамперед необхідно закодувати своє посилання. Для створення власного QR-коду знадобляться тільки інтернет, принтер і камера. Серед українських та україномовних ресурсів для створення QR-кодів варто виділити <http://ua.qr-code-generator.com>, <http://qrcodes.com.ua/>, <http://www.qr-code.com.ua>. Якщо бажаєте скористатися

альтернативними варіантами, введіть у рядку адреси вашого браузера таку умову пошуку: «створити QR-код».

Як зчитувати? Найбільш популярною програмою для ОС Android є програма QR Droid, яка дозволяє зчитувати коди, створювати власні і відправляти друзям. Neoreader, – сервіс зі схожими функціями, працює на iOS і справляється з усіма типами кодів. Отже, використання QR-кодів зацікавить студентів, підвищить інтерес до навчальної дисципліни та сприяє використанню новітніх технологій для самоосвіти. В навчальному процесі доцільно впроваджувати такі способи використання QR-кода:

- ✓ оригінальний підхід до написання лекцій, конспектів (QR-код замість додаткової інформації);
- ✓ код як додаток до реального об'єкту (скелета в лабораторії, інформаційного кутка тощо);
- ✓ коди для списку додаткових джерел;
- ✓ домашні завдання через QR-код;
- ✓ список додаткових джерел в електронному курсі, книзі;
- ✓ навчальна гра-квест зі завданнями, схованими в кодах;
- ✓ посилання на сайти, електронні курси, джерела в публікаціях;
- ✓ інформація про автора книги.

Недоліки використання QR-кодів суто технічні: відсутність засобу для зчитування, інтернету тощо.

Методичні матеріали із застосуванням QR-код-технології в освітньому процесі (посилання на біографії відомих людей, хімічні експерименти, контрольні завдання, музеї тощо) наведені в додатках 5,6.

5. Платформа Classtime як інструмент взаємодії викладача та студента в напрямку формування інформаційно-цифрової компетентності.

Найстресовішими моментами для студента в освітньому процесі є контрольні роботи. Саме словосполучення сприймається наче межа, після проходження якої дозволяють рухатися далі або зупиняють. Фраза «дістаємо аркуші паперу і пишемо контрольну роботу», назавжди в'їдається в пам'ять учня, студента. Проте ця фраза може бути й іншою: «Дістаємо планшети або смартфони й починаємо контрольну роботу». Зазвичай викладач забирає мобільні телефони під час контрольних етапів заняття, а в цьому випадку мобільний телефон сприятиме освітньому процесу. Форма виконання завдань студентам дається легко, адже зі смартфонами в руках почуваються як риби у воді. Їм просто і приємно зайти на сайт, ввести код і відповідати на тести онлайн. Все це можна реалізувати за допомогою хмарної платформи Classtime.

Платформа Classtime <https://www.classtime.com/en/> – це онлайн-сервіс для миттєвих тестів, які можна проводити як під час навчального заняття, так і давати на домашнє завдання. В Classtime основний фокус – співпраця [9].

Платформа Classtime – це онлайн-помічник викладача, що збагачує навчальне заняття миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу усієї академічної групи в живому часі. Раніше сервіс називався GoPollock.

Найбільш важливі функціонали цього сервісу наведені на рисунку 5.

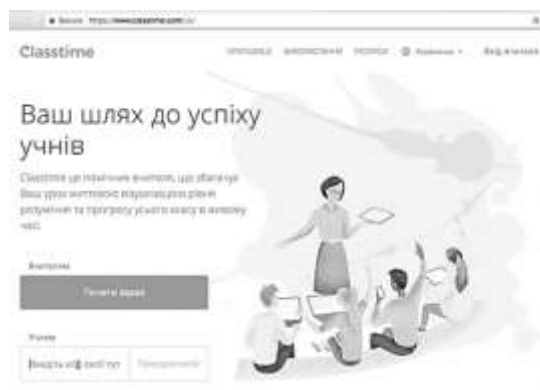

Рис. 5. Функціональні можливості сервісу Classtime

Витрати часу на підготовку роботи залежать від натхнення та кількості запланованих завдань.

Якщо завдання були вже надруковані в Microsoft Word, то їх підготовка триває максимум 10-15 хвилин. Треба просто скопіювати дані і вставити їх у сервіс. Усе залежить від кількості завдань. Але якщо запитання треба придумувати, то часу на це йде трохи більше.

Найпростіший спосіб познайомитись з усіма – це переглянути наступне відео: <https://help.classtime.com/en/articles/1401849-як-розпочати-користуватись>

Під час виконання онлайн-тесту студентам найбільше подобається те, що вони одразу бачать свої відповіді і результати. Не доводиться чекати по декілька днів на оцінку.

Отже, викладач завжди в пошуку чогось нового, в тому числі і до способів оцінювання знань. Знайти ідеальний варіант, який влаштує всіх і буде дійсно дієвим, не так просто. Але все ж таки одним із таких методів може стати застосування хмарної платформи Classtime.

Підсумувавши, можна зазначити, що інформаційно-цифрова компетентність – це інтегративне утворення, яке віддзеркалює здатність студентів з особливими освітніми потребами до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та представленнях як у традиційній, друкованій формі, так і в електронному вигляді; вмінь працювати з комп'ютерною технікою та мультимедійними технологіями, навичок застосувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті; дає можливість студенту з інвалідністю стати успішною людиною в сучасному інформаційному суспільстві, приймати усвідомлені рішення на основі критично осмисленої інформації, вміло застосовувати інформаційно-технічні інструменти для сприйняття інформації в залежності від індивідуального нозологічного захворювання.

Завдання викладача – спробувати, ширше поглянути на зміст і методи навчання свого предмету, постаратися вплести в канву традиційних навчальних занять з предмета ті, яких сьогодні не вистачає студентам, зокрема, ті що формують вміння та складові інформаційно-цифрової компетентності.

Для ефективного формування інформаційно-цифрової компетентності у студентів викладач має володіти такими інформаційними і цифровими технологіями:

- готовими програмними продуктами;
- програмами MS Office (Word, Power Point, Microsoft Publisher, Excel);
- інтернет-ресурсами, слідкувати за їх новинками;
- соціальними сервісами Інтернету;

- засобами зчитування та кодування інформації;
- впроваджувати хмарні технології навчання;
- користуватися інтернет платформами для оцінювання результатів навчання тощо.

Отже, успіху можна досягти лише в тісній співпраці викладач-студент, студент-викладач (рис. 6)

Рис. 6. Формула успіху формування компетентність

Філософ, психолог та реформатор освіти Джон Дьюї говорив: «Якщо ми навчаємо сьогодні так, як навчали вчора, ми крадемо у наших дітей завтра».

Список використаних джерел:

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. Відомості Верховної Ради. С. 102.
2. Бондар Л. Інформаційні технології при викладанні хімії. *Збірник наукових праць «Хімія»*. 2011. № 29. С. 10–13.
2. Гуревич Р. С. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів засобами мультимедійних технологій. *Наукові записки. Сер.: Педагогіка*. 2007. С. 38–41.
3. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Левчук Л. В., Ковальчук В. І. Особливості дистанційного навчання в США. *Збірник наукових праць «Молодий вчений»*. 2017. № 5 (45). С. 46.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.
6. Пінчук О. П., Литвинова С. Г., Буров О. Ю. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. С. 28–45.
7. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-iii-stupenya>.
8. Classtime. URL: <https://help.classtime.com/articles/1401659-classtime>.

Розділ 3. РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

§ 1. Методика формування мовної свідомості у студентів із порушенням мовленнєвого розвитку

Реформування в Україні вищої школи в сучасних умовах передбачає виховання національно свідомої, різнобічно розвиненої особистості з високими моральними цінностями. Пріоритетним освітнім завданням є підготовка студентів до активної життєдіяльності в умовах сьогодення, розв'язання якого потребує переосмислення усталеної організації процесу навчання української мови відповідно до запитів суспільства, напрямів розвитку мовної освіти, Загальноєвропейських рекомендацій із питань стратегій і тактик формування мовної особистості, людини самодостатньої, комунікативно компетентної, здатної й готової до спілкування у будь-якій життєвій ситуації і в різних сферах суспільного життя. Потреба суспільства в активних, творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах зумовлює орієнтацію навчально-виховного процесу на становлення й розвиток особистості з такою мовно свідомістю, яка здатна також і до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, уміє використовувати здобуті знання для творчого розв'язання життєвих проблем, прагне реалізувати себе. У сучасному освітньому середовищі важливо враховувати різноманітні потреби студентів, зокрема тих, у кого є особливі освітні потреби. Однією з ключових сфер їхнього розвитку є мовна свідомість. Створення ефективних стратегій та методик для формування мовної свідомості є важливим завданням для педагогів і викладачів.

Провідну роль в особистісному розвитку студентів з особливими освітніми потребами відіграє українська (рідна) мова. Адже особистість студента формується переважно на мові, на лексико-понятійному арсеналі та її засобами, а розкривається як освічена яскрава індивідуальність. Основною метою навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є формування в школярів комунікативної компетентності. Це має бути особистість, яка не тільки знає мову, а й вільно користується нею з урахуванням різноманітних життєвих ситуацій і дотриманням культури спілкування. Сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як мовна і національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації повинні повсякчас бути у полі зору викладача. Так, наприклад, В. Карасик виділяє такі особливості мовної особистості: 1) мовна здібність як органічна можливість навчатися спілкуванню за допомогою мови; 2) комунікативна потреба, спрямована на адресата мовлення, співрозмовника, колектив; 3) комунікативна компетентність як вироблене вміння успішно спілкуватися; 4) мовна свідомість як активне вербальне відображення у внутрішньому світі зовнішнього світу; 5) мовленнєва поведінка як усвідомлена й неусвідомлена система вчинків, що розкривають характер і спосіб життя людини [3]. Наголосимо, що пріоритетність завдань навчання студентів успішної комунікації, необхідної для сучасного життя, розпочинається під час навчання у школі і впливає саме з мети, закладеної в новій редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти України (2011 р.) й оновленій програмі з української мови для 5–9 класів (2012 р.), які ґрунтуються на засадах компетентнісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту базової й повної загальної середньої освіти. Так, компетентнісний підхід робить акцент на

діяльнісному змісті освіти, що передбачає питання – «Яких способів діяльності навчати?», на здобутті досвіду самостійного розв’язання проблем. Комунікативно-діяльнісний підхід означає вивчення мови як засобу спілкування і здійснюється у процесі взаємопов’язаного й цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання (слухання-розуміння), читання, говоріння й письма. Соціокультурний підхід передбачає вивчення мови крізь призму народознавства і створеної українцями оригінальної та яскравої культури, що збагачує загальнолюдську культуру, поєднання й перероблення вивчених з інших предметів відомостей про світ в особистісний погляд на життя, своє місце в ньому, у власні переконання. Так у шкільному віці розпочинається формування мовної свідомості, що продовжується у студентські роки.

У нинішніх умовах основної школи домінують орієнтація навчання, яка передбачає забезпечення оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні мови, самопізнання й саморозвитку. Наголосимо, що в оновленій програмі з української мови [21] враховано державний статус української мови, її суспільні функції, взято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності у всіх сферах життя суспільства, формувати навички самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації; враховано сучасні організаційні форми, методи й технології навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах, готовність до удосконалення мовної свідомості під час навчання у вищій школі.

Серед стратегічних завдань, спрямованих на формування мовної свідомості студента, відзначимо основні:

- 1) продовження ознайомлення студентів із мовною системою;
- 2) удосконалення вмінь студентів ефективно сприймати інформацію в усній формі (аудіювання) і в письмовій (читання);
- 3) розвиток умінь студентів конструювати тексти у формі монологу (усно і письмово) і діалогу;
- 4) систематичне вдосконалення мовлення студентів шляхом:
 - а) збагачення його новими словами, фразеологізмами, приказками, прислів’ями й крилатими висловами;
 - б) урізноманітнення його граматичними засобами;
 - в) розвитку стилістичної вправності;
- 5) удосконалення загальнонавчальних умінь і навичок (тактичних, стратегічних, творчих);
- 6) соціокультурний розвиток (світоглядний, народознавчий, естетичний, етичний).

Важливим завданням ЗВО є соціальна адаптація здобувачів освіти з різними порушеннями у розвитку, супровід їх пізнавального розвитку, комунікації. У зв’язку з цим особливого значення набуває проблема вивчення комунікації осіб з відхиленнями у розвитку, мовленнєвому зокрема. У зв’язку з цим можна виділити наступні особливості комунікативної діяльності здобувачів вищої освіти із порушеннями мовленнєвого розвитку:

- зниження потреби спілкування з дорослими;
- невміння орієнтуватися у ситуації спілкування, негативізм;
- домінування ситуативно-ділової форми спілкування;
- шаблонність, використання заздалегідь вивчених фраз;
- зміщення цілей спілкування (найближчі завдання займають місце основних);
- наявність необґрунтованих пауз у мовленні;
- поодинокість випадків активної вербальної комунікації;
- повторення фраз, повернення до раніше вимовленого;

- «безадресність» звернень, просте повідомлення про свою потребу без звернення до конкретної особи;
- труднощі у використанні невербальних засобів спілкування;
- нездатність оцінювати висловлювання інших.

Зазначимо, що реалізація мовленнєвої мети навчання української мови передбачає не лише знання мовних засобів, необхідних і достатніх для спілкування, а й автоматизоване їх використання в актах комунікації, що сприяє активізації мовної свідомості. У зв'язку з цим важливе значення для методики має розмежування одиниць мови й мовлення, без чого неможливо побудувати ефективний процес формування мовної свідомості. У змісті навчання – це насамперед добір навчального матеріалу як відповіді на запитання «Чого вчити?», найвагомішим є внесок суміжної з методикою науки психолінгвістики, видатні представники якої розробили теорію мовленнєвої діяльності, яка розглядається ними як один із багатьох видів людської діяльності й визначається як «активний, цілеспрямований, опосередкований мовою й зумовлений ситуацією спілкування процес прийому й видачі мовленнєвого повідомлення у взаємодії людей між собою [4]». Адже в людини є притаманна лише їй специфічна потреба у висловленні думки й одержанні мовленнєвої інформації (комунікативно-пізнавальна потреба, що реалізується мовною свідомістю). Мовленнєва діяльність людини включає мову й мовлення як внутрішні засоби й способи її реалізації [4]. Мова – це нормалізована система звуків, морфем, слів і правил їх сполучення на морфологічному, синтаксичному, семантичному й логічному рівнях, тобто система знаків, що є основним засобом спілкування членів певного людського колективу, засобом переробки й передачі інформації від покоління до покоління. Мовлення – це застосування мови у процесі спілкування. Мова як система – виключно суспільне явище, вона постійна, стала, має нормативний характер і зобов'язує кожного, хто нею користується, підпорядковуватися її законам, а мовлення – індивідуальне, динамічне, ситуативне, мотивоване мовною свідомістю. Мовлення є найуніверсальнішим засобом комунікації [13].

Процес формування мовної свідомості студента неможливий без оволодіння ним основними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання і письмо). У процесі говоріння й письма (продуктивна мовленнєва діяльність) людина висловлює свої думки, а під час аудіювання й читання (рецептивна мовленнєва діяльність) вона отримує мовленнєву інформацію, сприймає і розуміє думки інших людей. Зазначимо, що в аудіюванні й читанні матеріальною основою є звукова система мови, а в говоріння й письма – графічна. Відомо, що продуктом говоріння й письма виступає текст (усний або письмовий). Щодо навчання усного й писемного мовлення Л. Скуратівський зазначав, що «мова як єдність структури і функції, будови і використання, мови і мовлення може бути вивчена з різних сторін. Вона може бути сприйнята (і описана) як мовна система, як мовленнєва діяльність (процеси сприймання й продукування), як мовний матеріал (текст)» [20].

Надзвичайно важливими для організації роботи з мовної свідомості є сформульовані дослідниками (Абільдінова Ж., Донченко Т., Жайворонок В., Ковальова Т., Кутняк І., Селіванова О., Селігей П.) положення, які впливають із теорії мовленнєвої діяльності. Значним внеском у розвиток вітчизняної методики формування усного й писемного мовлення студентів на основі положень теорії мовленнєвої діяльності є праці М. Пентилюк. Спираючись на досягнення вчених в галузі психолінгвістики, дослідниця стверджує, що: «1) спілкування слід розглядати як мовленнєву діяльність – один із різновидів діяльності людини; 2) реалізація будь-якого виду мовленнєвої діяльності вимагає формування необхідних для спілкування комунікативних умінь, що спираються на відповідні знання понятійні (лінгвістичні, мовленнєвознавчі); операційні (правила і способи побудови зв'язного тексту, різноманітні вправи репродуктивного й продуктивного характеру)» [14].

Продуктом аудіювання й читання є розуміння прослуханого або прочитаного. Психологи стверджують, що під час слухання й читання відбуваються такі основні процеси: розпізнавання мовленнєвих одиниць, їх смислова обробка і на цій основі – розуміння мовлення, формування мовної свідомості [21]. Зазначимо, що одиницею мовленнєвої

діяльності є мовленнєва дія. Мовленнєві дії під час говоріння й письма називають мовленнєвими вчинками (за В. Артемовим), які реалізуються на рівні судження, що виражається у формі речення. У рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання) мовленнєвою дією виступає смисловий умовивід. Так, у процесі виконання мовленнєвих дій формуються навички мовлення, у процесі виконання того чи того виду мовленнєвої діяльності – мовленнєві вміння. Отже, призначення мовленнєвої змістової лінії полягає саме в забезпеченні цілеспрямованого формування й вдосконалення у студентів умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі (мовленнєва компетентність). Кожен поданий мовленнєвий твір з будь-якого навчального предмета (текст, висловлювання) виступає як предмет навчання (тобто те, чого слід навчати спеціально), і як засіб, за допомогою якого формуються й розвиваються комунікативні вміння, формується мовна свідомість. Саме тому великого значення набуває усвідомлення викладачами змісту роботи, її послідовності, оптимальний добір методів, прийомів, форм і засобів навчання.

У будь-якому тексті (висловлюванні) розв'язується комплекс завдань, які стосуються передусім змісту, композиції й мовного оформлення тексту. Для їх розв'язання слід залучати такі види роботи, які б сприяли виробленню у студентів певного комунікативного вміння, формуванню мовної свідомості.

Відомо, що мовлення завжди мотивоване, тобто, потребує включення мовної свідомості. Сам по собі мотив у навчальному процесі не виникає, його потрібно створити, тобто виокреслити таку ситуацію спілкування, за якої у студентів виникне бажання й потреба щось сказати. Так, для успішного навчання як монологічного, так і діалогічного мовлення студентів дуже важливо враховувати такий принцип, як ситуативність, за якого мовна свідомість працює на мовленнєву ситуацію (ситуацію спілкування).

Створення на заняттях ситуацій (природних чи навчально-мовленнєвих) стимулює мотивацію навчання, сприяють виникненню у студентів інтересу і бажання висловитись, брати участь у діалозі. Дуже важливо при цьому враховувати принцип демократизації й гуманізації, який полягає у здійсненні методики партнерського співробітництва викладача і студента задля досягнення визначеної програмою і прийнятої обома суб'єктами навчання освітньої мети. Це означає, що викладач будує стосунки зі студентами і студенти між собою на основі толерантності, взаємної довіри, теплоти, сердечності, високо поціновує й заохочує щирі прояви інтелектуальної й емотивної діяльності студента, що знаходять відображення у таких категоріях, як самостійність, патріотизм, потяг до істини, до прекрасного, душевність, людяність, добротворча спрямованість, вірність заповітам предків, любов до природи тощо, і які виявляються не лише на словах, а й підкріплюються відповідними вчинками. Так виявляється мовна свідомість. Дотримання цього принципу утверджує якісні світоглядні, морально-етичні, духовні зрушення в освітній культурі українського суспільства, сприяє формуванню національно свідомої мовної особистості. З цією метою важливим є дотримання принципу особистісної орієнтації навчання, який передбачає забезпечення викладачем оптимальних умов для різнобічного розвитку мовної свідомості кожного студента, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні дисциплін, самопізнанні й саморозвитку. З цією метою викладач заохочує й надає допомогу у визначенні індивідуальної навчальної мети, плануванні й організації роботи над її досягненням студентам у міру їхньої готовності до самостійної пізнавальної діяльності. Найбільш сприятливими для реалізації цього принципу є такі *методи та організаційні форми роботи*, як *дискусія, рольова гра, групова робота, керовані дослідження, проекти, самостійні дослідження, самооцінювання* тощо. Для формування комунікативних умінь і навичок, спрямованих на розвиток мовної свідомості, потрібна раціональна система вправ і завдань, яка забезпечить процеси засвоєння і навчання. Така система повинна бути закладена в навчальних планах, робочих і навчальних програмах, підручниках. При цьому слід зважати на те, що провідну роль в особистісному розвитку студентів відіграє українська мова, іноземна мова, тому зміст навчання й технологія

засвоєння мов має базуватися на прогресивному особистісно зорієнтованому, компетентнісному підходах, за яких передбачається спеціальне конструювання навчального дидактичного матеріалу, системи занять, методичних рекомендацій до їх проведення. Це знаходить вияв у змісті, способах, організаційних формах і методах здійснення цього процесу у закладі вищої освіти, зорієнтованих на формування й розвиток у студентів пізнавальної самостійності, мовного чуття, комунікативних умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності, доборі тематики роботи з розвитку усного і писемного мовлення студентів з урахуванням соціокультурної змістової лінії програми, урахування індивідуальних особливостей студентів, зокрема тих, що навчаються в інклюзивному середовищі, їхніх пізнавальних потреб, інтересів, прагнень до самопізнання й саморозвитку. Важлива роль відводиться заняттям, спрямованим на формування таких умінь, як сприймання і переробка інформації (оволодіння різними способами читання, робота з довідковою літературою, уважне слухання усного мовлення, конспектування почутого й прочитаного тощо), осмислення й оцінювання інформації в процесі усних і письмових відповідей, творчих робіт різних жанрів, які водночас сприяють виробленню ціннісних установок, орієнтацій і мовної поведінки особистості.

Отже, сьогодні особливо актуальним є питання технології навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, яка містить систему методів, способів і прийомів, що забезпечують оптимальну реалізацію освітнього процесу у закладі вищої освіти. Результативність формування мовної свідомості студента з ООП значною мірою залежить саме від правильного вибору методів, прийомів, видів навчальної діяльності, цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації процесу навчання мови й мовлення, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій. При цьому традиційні форми й методи навчання стають підґрунтям наступного їх творчого переосмислення й оновлення, такі як:

- *індивідуалізація навчання* (розробка індивідуальних підходів до формування мовної свідомості у студентів з особливими освітніми потребами; врахування різних рівнів володіння мовою та сприйняття інформації для оптимального вивчення);
- *використання інноваційних технологій* (залучення сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій для полегшення процесу навчання; використання спеціалізованих мовних додатків та онлайн-ресурсів для підтримки студентів із особливими освітніми потребами);
- *розвиток комунікативних навичок* (формування навичок ефективного спілкування для забезпечення повноцінної участі в освітньому процесі; застосування рольових ігор та ситуаційних завдань для вдосконалення комунікативних умінь);
- *акцент на мовленнєвому розвитку* (розвиток мовленнєвих вмінь через систематичне використання вправ на вимову, лексичний запас і граматику; спрямування зусиль на розширення словникового запасу та вдосконалення граматичних конструкцій);
- *взаємодія з викладачем* (створення сприятливого середовища для відкритого спілкування та підтримки студентів із особливими освітніми потребами; проведення індивідуальних консультацій та регулярний моніторинг прогресу кожного студента);
- *адаптація навчального матеріалу* (пристосування навчальних матеріалів до індивідуальних можливостей та потреб студентів із особливими освітніми потребами; використання варіативних завдань та різноманітних методів подачі інформації для кращого засвоєння матеріалу);
- *впровадження системи оцінювання* (розробка чітких критеріїв оцінювання мовних досягнень студентів; використання різноманітних форм оцінювання, таких як практичні завдання, тести та портфоліо);
- *сприяння самореалізації* (підтримка ініціатив студентів з ООП щодо вибору напрямку вивчення мови та саморозвитку; стимулювання самостійності та інноваційного мислення в процесі засвоєння мовних компетенцій).

У методиці навчання у ЗВО існують вже усталені та апробовані класифікації методів навчання, які поділяються за рівнем пізнавальної активності студентів, за джерелами знань, за способом взаємодії викладача і студентів на занятті. Усе більшої актуальності набувають проєктні технології, які адаптують навчання до умов реального життя [12]; метод роботи з електронними носіями знань, інтернетом; метод лінгвістичної інтуїції; лінгвістичного програмування та алгоритмізації тощо [16].

В основу сучасного освітнього процесу покладено співробітництво й продуктивне спілкування студентів, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити пізнавальні цілі, планувати діяльність, критично міркувати, бути відповідальним у досягненні результатів. Для активного навчання студентів сучасними технологіями передбачено різноманітні форми навчальної діяльності. Важливу роль відіграє проєктна діяльність, що передбачає діяльність як на рівні викладача, так і на рівні студентів. Підготовка студентами особистісно значущих проєктів на історичні, філософські, лінгвокультурні, лінгвістичні, міжпредметні, соціокультурні теми тощо – це дієвий чинник саморозвитку майбутніх фахівців. Значна увага на ґрунті мовної свідомості має приділятися формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі вміння, що передбачають володіння стратегічними методами пізнання – моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування, асоціації, аналогія тощо. Результатом навчання студентів має стати не лише засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності. Важливим, стратегічним завданням викладача є формування у студентів умінь і навичок стеження за культурою власного мовлення, передусім такими його характеристиками, як логічність, багатство, виразність, доречність, оригінальність, які базуються на розвинених уміннях і навичках мисленнєвої діяльності, мовної свідомості, а також за умови досягнення належного рівня самостійності студента, визначення ним власної пізнавальної траєкторії, коли він постійно ставитиме перед собою запитання: «У чому полягають недоліки мого власного мовлення?», «Які з них потрібно усунути в першу чергу?», «У який спосіб усуваються ці недоліки?» і знаходитиме на них відповідь [20].

Зазначаючи вище загальні особливості комунікації здобувачів освіти ЗВО, необхідно враховувати проблеми подолання труднощів у комунікації студентів з порушеннями мовлення. Робота з розвитку комунікативних вмінь у студентів з порушенням мовлення, на нашу думку, повинна бути комплексною, спрямованою на нормалізацію самооцінки, усунення фіксації на мовленнєвих порушеннях, активізацію пізнавальної і мовленнєвої мотивації, розвиток емоційної сфери.

Методика формування і розвитку комунікативних вмінь здобувачів освіти з ПМР повинна враховувати такі завдання:

- 1) розвиток інтересу до оточуючого середовища, потреб у спілкуванні;
- 2) формування знань і норм правил спілкування, поведінки з ровесниками і дорослими;
- 3) розвиток ігрових вмінь, залучення до колективних сюжетно-рольових ігор;
- 4) гармонізація особистості, подолання мовленнєвої тривожності і нормалізація самооцінки;
- 5) навчання мистецтву спілкування у різних життєвих ситуаціях.

Роботу з формування і розвитку мовної свідомості та комунікативних вмінь у студентів із ПМР слід проводити поетапно:

- 1) розвиток мотиваційної сфери спілкування: активізація оточуючих, потреби у спілкуванні;
- 2) нормалізація емоційно-особистісної сфери: зниження емоційної напруги, підвищення самооцінки, розвиток емоційної рефлексії;
- 3) оволодіння комунікативними вміннями (вербальними і невербальними) в різних за змістом ситуаціях зі зміною партнерів по спілкуванню;
- 4) закріплення комунікативних вмінь у процесі спілкування.

Розглянемо приклади формування і розвитку мовної свідомості та комунікативних вмінь у студентів із ПМР на різних етапах роботи.

У формуванні мовної свідомості згуртованість та свобода України посідають вирішальну значимість. Щоб майбутнє нашої країни було щасливим, треба не дозволити чергового розвитку і розростання військових конфліктів та докласти максимум зусиль, щоб держава отримала щонайбільше плюсів від заглиблення відношень з Європейським Союзом, варто діяти комплексно.

Результатами звіту про проведене восени 2017 року Лондонським Королівським інститутом міжнародних відносин Chatham House дослідження «Боротьба за Україну» підтверджено важливість національної свідомості, мовної свідомості для будівництва вільної, непідконтрольної країни. Будівництво результативної та відповідальної адміністративної вертикалі за сприянням суспільства. Є два варіанти розв'язання проблеми. Перший варіант полягає у використанні звичного методу організації діяльності у галузі національно-патріотичного виховання – на ґрунті чинної адміністративної вертикалі: головні органи виконавчої влади – місцеві держадміністрації – жителі держави. Але все-таки подібна модель, як норма, майже абсолютно спрямована на рішення питань за бюджетний рахунок, цілеспрямована на молоде покоління та лімітує перспективи протилежних вікових категорій жителів держави, робить перешкоду обміну мудрістю та вдалими практиками у галузі національно-патріотичного виховання поміж регіонами України, генерує територіальні ідентичності, які збільшують регіональні вимоги, що заважає урядовим та загальнонаціональним запитам сьогодення. Другий варіант рішення проблеми (оптимальний) визначає формування монолітної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання, у базисі якої є єднання управлінської вертикалі з інститутами громадянського суспільства, також і через діяльність дорадчого органу, який направляє та координує стрімкий розвиток галузі національно-патріотичного виховання на міжвідомчому рівні, координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при місцевих держадміністраціях, центрів національно-патріотичного виховання з метою формування державної громадянської ідентичності, мовної свідомості громадян.

Поданий варіант також окреслює:

- підвищення ролі громадян України у суспільно-політичній дійсності країни, становлення громадянина держави як ключового суб'єкту державної політики у галузі патріотичного виховання, формування на цій основі мовної свідомості;
- дієве співробітництво із залученням до продуктивної співпраці кращих представників держави;
- активне співробітництво з інститутом сім'ї, залученням його до національно-виховної діяльності; укріплення позицій суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) як чинників формування мовної свідомості;
- створення усіх необхідних умов задля продуктивного та інтенсивного розвитку духовно-морального виховання, громадсько-патріотичного, військово-патріотичного, науково-теоретичних і методичних засад національно-патріотичного виховання як основи мовної свідомості особистості;
- підвищення перспектив для обміну набутим досвідом та тріумфальними практиками у галузі національно-патріотичного виховання між регіонами країни та державами євроатлантичного простору. Найліпший різновид вирішення цих проблем базується на засаді положень відкритості, рівноправності перспектив, реалістичності програми, дієвому та сучасному підході до реалізації її заходів, а також особистого залучення громадян держави, до реалізації програми незалежно від кольору шкіри, раси, релігійних, політичних та інших переконань, етнічного походження, статі, місця проживання, майнового стану або інших властивостей.

В умовах сьогодення української держави формування патріотизму як чинника формування мовної свідомості лишається невідкладним як для країни, так і для системи

освіти взагалі. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу у навчальному закладі вищої освіти.

Головне завдання закладів вищої освіти □ так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади викладачів, наукове середовище виховували майбутніх спеціалістів у дусі націоналізму, всебічного розуміння історії своєї батьківщини, національної свідомості та самобутності. Завдання викладачів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для людини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем», мовно усвідомлювалися. Не менш вагомим є буденне виховання пошани до Конституції держави, державних символів – Герба, Прапора, Гімну, законодавства.

Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Мовне середовище має здійснювати позитивний вплив на формування студента-громадянина, патріота Української держави. Проблема національно-патріотичного виховання студентів є дуже важливою, адже саме від її рішення залежить прийдешнє майбутнє нашої держави. Належний рівень патріотичного виховання розвиває активну життєву позицію особистості, здатну самореалізуватися на благо Батьківщини, формує мовну свідомість.

Для формування мовної свідомості національно-патріотичне виховання молодого покоління студентів, у тому числі студентів із порушеннями мовленнєвого розвитку необхідно здійснювати за наступними напрямками:

- державному – ґрунтується на забезпеченні країною систематичності й порядку героїко-патріотичного та патріотичного виховання;

- суспільному – базується на опрацюванні засад моралі, їх неодмінному дотриманні та спрямований на усвідомлення пріоритету вселюдських цінностей і захоплень, виховання відношення поваги до звичаїв і традицій українського народу, історії, культури, мови;

- військовому – визначає дослідження військової історії країни, підсилення фізичної загартованості, зацікавлення у готовності до оборони Батьківщини;

- психолого-педагогічному □ базується на вивченні психологічних особливостей молодого покоління, урахуванні їх у процесі підготовки юнаків до служби в армії; проведенні систематичної роботи з узагальнення та розповсюдження високоідейного досвіду героїко-патріотичного виховання; удосконаленні форм і спрямувань даної роботи для розвитку мовної свідомості;

- правовому – визначає становлення глибоких, всебічних, правових знань, формування та мовного усвідомлення панівної правової культури;

Окрім того, національно-патріотичне виховання особистості студента як засіб формування мовної свідомості має відбуватися за такими напрямками:

- національна спрямованість виховання (окреслює становлення молодого покоління, національної мовної свідомості, почуття любові до країни, власного суспільства, ввічливого відношення до його культури, здібності оберігати рідну національну ідентичність, гордитися належністю до українського народу, брати безпосередню участь у розбудові та обороні рідної батьківщини);

- цілісність (виховання студентства виникає як систематичний планомірний гармонійний та різносторонній процес розвитку індивіда та культивування в нього стійкого погляду на світ). Акцентуємо увагу, що неодмінною установою підняття продуктивності патріотичного виховання студентів із ПМР є долучення їх до проведення позанавчальних виховних заходів, цілеспрямованих на культивування національних якостей особистості, самовиховання та самоосвіту, мовну свідомість. Важливо, щоб патріотичні заходи відбувалися в атмосфері безпосереднього індивідуального відношення до обговорюваних питань, під час яких студенти є організаторами й учасниками, запрошують гостей, влаштовують виставки.

З метою виховання мовної свідомості до Свята рідної мови варто проводити тижні української мови, у межах яких організовуються своєрідні конкурси на найкраще володіння державною мовою та володіння знаннями про сучасні літературні твори. Своєрідні вікторини зможуть допомогти студентам показати та значно вдосконалити рівень володіння рідною мовою, а також і підвищити ступінь володіння культурою мовлення у різних сферах життя (навчальній, професійній діловій) тощо.

Візити до театру та концертних залів розширюють знання, уявлення студентів про різні мистецькі жанри, формують естетичні смаки, розвивають пізнавальний інтерес та патріотичні почуття.

Ознаками ефективності загальнодоступних методів позанавчальної діяльності у національно-патріотичному вихованні студентської молоді є ініціативність та активність учасників, емоційний вплив виховних заходів.

Розмова – найбільш використовуваний діалогічний метод, що безпосередньо формує мовну свідомість. Під час відкритої та відвертої розмови виникатимуть головні символи стародавніх українців (зооморфні та антропоморфні символи, рослинні, морально-духовний зміст блакитного і жовтого кольорів тощо). Головна мета подібної розмови – відкрити та схарактеризувати духовні здібності української національної символіки, що позитивно допомагатиме не тільки судженню про світогляд предків, але й культивуванню національної мовної свідомості.

Під час проведення патріотичних навчально-виховних заходів зі студентською молоддю варто застосовувати навчальні дебати, що безперечно є ефективним прийомом інтенсивного розвитку в студентів критичного мислення та набуття важливих навичок і вмінь, обґрунтовано й переконливо висловлюватись та доносити свою думку до оточуючих. Важливу частку у розкритті національних поглядів та переконань студентів відіграють дискусії – спонтанні, викликані громадськими інцидентами, інформуваннями ЗМІ, так і такі, які можуть бути навмисно організовані, до яких потрібно сумлінно готуватися: визначити тему, підготувати запитання для обговорення, щоб студенти опрацювали та дослідили тематично дібрані джерела, обміркували власний виступ. Тільки подібна підготовка дискусії дасть довгоочікувані гарні результати, уможливить вияв мовної свідомості.

У культивуванні національних понять та принципів студентства, важливих для виявлення мовної свідомості, істотним є цілеспрямоване навмисне створення обставин, за яких з'являється необхідність у відстоюванні студентами власної ідеї, у процесі чого починають формуватися приватні міркування та ідеї, укріплюється стійка внутрішня позиція, виникає здібність до закріплення приватних достеменних переконань щодо власного суспільства, своєї країни та світової спільноти. Під час подібних дискусій бере свій початок культура мислення й культура мовлення, логіка студентів, розвиваються їхні інтелектуальні дані, здійснюється зміна переконань на громадські події, власну приватну життєву, громадянську позицію; переоцінка цінностей.

Тематичні гуртки у системі виховання мовної свідомості покликані розвивати нахили студентської молоді, удосконалювати, поглиблювати і розширювати знання студентів, прищеплювати їм практичні навички й уміння, потрібні у житті. Ключовими завданнями гуртків є: фізичне й моральне виховання здорової особистості; засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм.

Знайомство та дослідження під час екскурсій державних пам'яток світової культури породжує в студентів гордість за національні реліквії, розуміння та адекватну оцінку загальнолюдських цінностей. Інтенсивний та продуктивний розвиток соціальної активності, поглиблення національних почуттів, готовність відповідати за особисте щастя та долю ровесників, відстоювання їхніх прав та свобод також пов'язані з мовною свідомістю.

Важливо заохочувати здобувачів до участі в громадських молодіжних об'єднаннях та студентському самоврядуванні. Це допомагає поглибити їх знання з історії та культури народу, його традицій, формувати національні погляди, принципи та почуття, належну поведінку.

Вивчення історії державних символів України має велике значення для виховання підростаючого покоління, людей з розвинутою мовною свідомістю, які люблять Батьківщину, які відчують духовну і кровну спорідненість з далекими предками, які захищали та виборювали честь, свободу і незалежність України. Формування правової культури, толерантності, ціннісного ставлення до життя і праці відіграє велику роль у громадянському та патріотичному вихованні молоді. Громадянська освіта мовної особистості студентів повинна бути в першу чергу спрямована на формування тих рис, які дозволять бути повноцінними учасниками суспільного життя, інформаційно компетентними, приймати самостійні рішення, мати здатність відповідати за свої дії. Як без патріотизму не може бути громадянства, так без громадянства і мовної свідомості не може бути патріотизму. Бути національно свідомим, мовно свідомим громадянином – здатність здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки для особистих інтересів і блага суспільства. Перш за все, бути національно-свідомим, мовно свідомим громадянином означає реалізацію своєї причетності до Батьківщини, її народу, її витоків і коріння, вираженої в сенсі обов'язку і відповідальності людини перед суспільством, до якого він належить.

Серед наведених вище форм і методів роботи при формуванні мовної свідомості у здобувачів вищої освіти із порушеннями мовленнєвого розвитку на заняттях з Української мови (за професійним спрямуванням) найефективнішими засобами корекційно-розвивальної роботи з подолання комунікативних труднощів можна вважати комунікативні тренінги та колективні ігри (сюжетно-рольові). Наведемо приклади ігор та завдань, які можна застосовувати на різних етапах проведення занять та засвоєння матеріалу.

Завдання № 1. Інтелектуальна гра «О, слово рідне, хто без тебе я?!»

1. Вступне слово ведучого; представлення команд і їх капітанів (оцінка журі).
 2. Запитання і відповіді даються протягом 1 хв. За правильну відповідь – 1 бал.
- Перемогу отримує команда, яка у підсумку має більшу кількість балів.

І команда

1. Державна мова України (українська).
2. Найбільша одиниця мови (текст).
3. Частина мови, яка називає ознаку (прикметник).
4. Знак у кінці питального речення (?).
5. Чим починається репліка діалогу на письмі (—).
6. Слова з протилежним значенням (антоніми).
7. Перша буква у власній назві (велика).
8. Знак у слові з-поміж (дефіс).
9. Назва гірських українців (гуцули).
10. Наука про звуки мови (фонетика).
11. Розписне яйце (писанка).
12. Скільки -н- у слові *незрівнянний* (чотири).
13. Головні члени речення (підмет, присудок).
14. Документ про середню освіту (атестат).
15. Словниковий склад мови (лексика).
16. Знак у слові *В'ячеслав* (апостроф).
17. Місцеві різновиди мови (діалекти, говори).
18. Символ українців, що оберігає (оберіг).
19. Частина мови «*Ой!*» (вигук).
20. Речення з другорядними членами (поширені).
21. Зміна букв у корені (чергування).
22. Префікс у слові *прекрасний* (пре-).
23. Стиль художньої літератури (художній).
24. Частина мови *а* (сполучник).
25. Список літер встановленого порядку (алфавіт).
26. Речення з однією граматичною основою (просте).

27. Слово з багатьма значеннями (багатозначне).
28. Займенник з однієї букви (Я).
29. Частина тексту з нового рядка (абзац).
30. Складне речення з сурядним сполучником (складносурядне).
31. Остання буква у слові *шістдесят* (т).
32. Розділ науки про правопис (орфографія).

II команда

1. Без чого зникає народ? (без мови).
2. Найменша одиниця мови (звук).
3. Слова спільного кореня (спільнокореневі).
4. Частина мови слова *сьогодні* (прислівник).
5. Знак у кінці розповідного речення (крапка).
6. Розділовий знак при звертанні (кома або знак оклику).
7. Словник про значення слів (тлумачний).
8. Власне українська назва Пасхи (Великдень).
9. Назва жителя Полісся (поліщук).
10. Власний життєпис (автобіографія).
11. Чужа дослівна фраза (цитата).
12. Наука про діалекти (діалектологія).
13. Правила спілкування (етикет).
14. Сьомий відмінок мови (кличний).
15. Стиль підручника (науковий).
16. Остання частина слова (закінчення).
17. Документ про хід зборів (протокол).
18. Розмова двох осіб (діалог).
19. Українці за кордоном (діаспора).
20. Речення без другорядних членів (непоширені).
21. Частина мови про кількість (числівник).
22. Опис природи (пейзаж).
23. Речення з однією граматичною основою (просте).
24. Помилка в правописі (орфограма).
25. Що стоїть перед коренем (префікс).
26. Новостворені слова (неологізми).
27. Слова, близькі за значенням (синоніми).
28. Речення лише з підметом (називне).
29. Остання літера алфавіту (я).
30. Буква звуку б (бе).
31. Назва частини мови слова *день* (іменник).
32. Буква, яка не є звуком (ь).

Завдання № 2. Термінологія

Завдання: обмінятися інформацією.

Мета: розвиток уміння виділити корисну інформацію, дати можливість взяти участь у навчанні та переданні своїх знань іншій особі.

Порядок проведення: 1) підготувати картки з фактами, роздати по одній усім учасникам; 2) протягом декількох хвилин учасники читають інформацію на картці; 3) учасники обмінюються отриманою інформацією, при цьому говорити можна тільки з однією особою; 4) після завершення обміну інформацією пропонуємо розказати що-небудь із того, про що дізналися від інших.

Оптимальне виконання цієї вправи, коли група ділиться на дві частини, учасники стають обличчям одне до одного, утворюючи таким чином два кола. За знаком викладача утворені пари обмінюються інформацією, після цього, за вказівкою викладача, внутрішнє (зовнішнє) коло пересувається на один крок вліво (вправо). Знову відбувається обмін

інформацією, пересування на крок вліво (вправо) і так далі, аж поки пари, які розпочинали обмінюватися інформацією, не зустрінуться знову.

Отже, усі учасники внутрішнього кола отримають повну інформацію від учасників зовнішнього кола і навпаки.

Варіанти карток:

Картка 1. Одним із показників професіоналізму людини є володіння нею термінологічною системою.

Картка 2. Термін – це спеціальне слово або словосполучення, яке вживається для точного визначення поняття певної галузі знання.

Картка 3. У галузі однієї науки терміни утворюють систему (термінологію).

Картка 4. Терміни бувають загальнонаукові (наприклад, метод, аналіз) та вузькоспеціальні (наприклад, юрисдикція).

Картка 5. Однією з вимог до термінів є співвідношення тільки з одним поняттям, однозначність.

Картка 6. Однією з вимог до термінів є відсутність синонімів.

Картка 7. Однією з вимог до термінів є відсутність емоційної забарвленості, образності.

Картка 8. За структурою терміни бувають однокомпонентні (юрисдикція, алібі): прості (грабунок, арешт); складні (правочинний, судмедексперт).

Картка 9. За структурою терміни бувають багатокомпонентні: двокомпонентні (міра покарання); трикомпонентні (виняткова міра покарання).

Картка 10. Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію.

Картка 11. До груп термінологічної лексики відносять математичну (кут, множення).

Картка 12. До груп термінологічної лексики відносять фізичну (молекула, електрон).

Картка 13. До груп термінологічної лексики відносять електротехнічну (струм, ізоляція).

Картка 14. До груп термінологічної лексики відносять радіотехнічну (антена, радіоцентр).

Картка 15. До груп термінологічної лексики відносять літературознавчу (драма, сюжет).

Картка 16. До груп термінологічної лексики відносять лінгвістичну (фонема, афікс).

Картка 17. До груп термінологічної лексики відносять філософську (діалектика, метафізика).

Картка 18. До груп термінологічної лексики відносять фінансову (кредит, фінансувати).

Картка 19. До груп термінологічної лексики відносять хімічну (азот, іонізація).

Картка 20. До груп термінологічної лексики відносять біологічну (клітина, рецептор).

Картка 21. До груп термінологічної лексики відносять медичну (хірургія, грип).

Картка 22. До груп термінологічної лексики відносять музичну (соло, тріо).

Картка 23. До груп термінологічної лексики відносять морську (кубрик, боцман).

Картка 24. До груп термінологічної лексики відносять залізничну (купе, тамбур).

Картка 25. До груп термінологічної лексики відносять спортивну (тайм, шах).

Завдання № 3. Чи кожна праця може бути творчою?

Перед початком диспуту обираються три студенти з групи. Це будуть організатори диспуту. Один із них бере на себе роль скептика, який заперечує можливість творчого підходу до будь-якої роботи, другий – роль його опонента, третій – голова під час диспуту.

Студент, що виконує роль скептика, і його опонент пропонують групі для обговорення свої аргументи. Інші студенти оцінюють доказовість наведених аргументів і

беруть участь у диспуті, виражаючи свою точку зору, наводячи свої приклади творчої праці, або, навпаки, нетворчого ставлення до праці.

Підсумки диспуту підводить голова разом з викладачем.

Бажано розглянути такі питання:

1. Чи входить у поняття «кваліфікований спеціаліст» здібність творчо підходити до своєї праці?

2. Яка роль цілеспрямованості, ініціативи і настійливості в роботі?

3. Як кваліфікований спеціаліст може впливати на розвиток тієї галузі, де він працює?

Завдання № 4. Моя майбутня професія

Для того, щоб організувати цю гру, необхідно виділити в групі журі (з трьох осіб) і розділити інших студентів групи на дві команди. Кожна команда готує питання, відповіді на які покажуть, чи знають студенти про свою майбутню професію, чи добре вони володіють культурою усного мовлення.

Кожна команда обирає капітана. Капітани організовують гру-змагання. Питання задаються по черзі капітанами команд. Відповіді на питання готують учасники команд, журі оцінює за п'ятибальною системою як питання, так і відповіді, а також підводить підсумки.

Можуть бути поставлені такі питання:

1. Яка історія вашої професії?

2. Як розвивалася (змінювалася) ваша професія?

3. У яких сферах діяльності зайняті спеціалісти вашого профілю?

4. Які вимоги ставляться до вашої професійної групи людей?

5. Як ви уявляєте собі майбутнє вашої професії?

Завдання № 5. Дипломатія

Мета гри – навчитися коректно перехвачувати ініціативу в суперечці.

Хід гри. Усі учасники гри поділяються на трійки. Один в трійці – контролер; інші два – співбесідники, один з яких бажає делікатно вийти із розмови, а інший настійливо і трохи нахабно бажає продовжити її і дізнатися щось важливе для себе. Контролер буде оцінювати мистецтво дипломатії першого, знижуючи оцінку за порушення меж ввічливості в розмові. Час раунду – 7 хвилин: початок розмови, словесний поєдинок, вихід із розмови, аналіз контролера.

Гра проходить у три раунди: кожен із трійки повинен програти всі три ролі. Потім йде обговорення результатів: кожен рефлексує свою мовленнєву поведінку в тій ситуації, яка йому була ніби приємна.

Рекомендації науково-педагогічним та педагогічним працівникам у роботі зі студентами із порушеннями мовленнєвого розвитку для формування мовної свідомості.

З метою організації якісного та продуктивного національно-патріотичного виховання для формування мовної свідомості студентів з ООП у закладах вищої освіти рекомендуємо проводити заходи, відповідно здійснюючи підбір методів щодо нозологічних форм:

- лекції, бесіди: «Я – це Україна», «Спадщина держави – моє майбутнє», «Україна ХХІІ століття, яка вона?», «Що для тебе Герб, Прапор, Гімн?», «Україна – наша батьківщина, і іншої в нас не має», «Чи знаєш ти свої права та обов'язки?», «Патріотизм та націоналізм – нагальна потреба задля майбутнього України», «Моя земля – земля моїх предків та моїх нащадків», «Символи України», «Народні символи» тощо;

- години спілкування: «Українець – громадянин і патріот своєї країни», «Я – патріот!»;

- семінари, конференції: «Встановлювати ідеали культури миру – служити миру», «Мій народ – це я»;

- уроки пам'яті: «Їх славетні імена в літописі війни», «Ростемо громадянами рідної землі, що Україною зветься», «Наша вулиця носить ім'я героя війни», «Бойові відзнаки воїнів, полководців, які визволяли Україну»;

- зустрічі з ветеранами війни й учасниками бойових дій; із бійцями з зони АТО та військовослужбовцями;

- пошукові роботи;

- робота клубів та гуртків патріотичного спрямування;
- фестивалі патріотичної пісні;
- виїзні майстер-класи із приготування традиційних українських страв;
- інтерактивна патріотична фізкультура;
- майстер-класи із виготовлення арт-листівок для українських воїнів;
- патріотичні флешмоби;
- пересувні виставки «Маємо знати свої права»; реконструкції історичних подій.

Задля того, щоб надати виховній, національно-патріотичній роботі активного характеру виховання мовної свідомості, доцільно застосовувати яскраві приклади патріотизму знаменитих історичних діячів, письменників, героїв національно-визвольних воєн; зустрічі з героями (ветеранами війни, праці, громадськими діячами, героями-захисниками України) мають ще більший вплив на національні почуття студентів. У процесі зустрічей відбувається адекватне оцінювання історичних подій та фактів на основі переконань історичної достовірності, науковості, гуманізму, доброчинності, а також забезпечення взаємозв'язку поміж поколіннями.

Рекомендуємо науково-педагогічному і педагогічному колективам закладів освіти акцентувати увагу на питаннях про вагомий внесок нашої держави у всесвітній розвиток та прогрес науки, культури, різних галузей виробництва. Саме під час подібних зустрічей молодь знайомиться із особистостями, які є зразком патріотизму та прикладом служіння державі, формує мовну свідомість. Патріотичні вчинки нелітературних героїв дають безперечно важливу можливість студентам фактично пізнати відчуття любові до своєї рідної землі, Батьківщини.

За результатами спостережень мовну свідомість студентів характеризують такі показники: серед опитаних респондентів 70% – мають національну самохарактеристику, що свідчить про те, що ці респонденти мають сформовану мовну свідомість. 30% – не мають національної самохарактеристики. На питання: «Які почуття викликає у вас приналежність до свого народу?» 13% опитаних відчувають гордість, 50% опитаних відчувають спокійну впевненість, 30% опитаних зовсім не відчувають ніяких відчуттів, 5% опитаних відчувають образ, 2% опитаних – пригнічення.

Для реалізації визначеної нами мети була запропонована модель та методичні рекомендації, щодо формування мовної свідомості студентів в освітньому процесі ЗВО, яка включає виховний комплекс та різні методи формування національної свідомості студентів.

Виняткова любов до рідної землі, прихильність до рідних місць, господарність, ощадливість, працьовитість, відданість Батьківщині – ті характерні риси, які закладають основи української національної культури. Орієнтація на такі цінності особливо важлива для сучасної молоді, майбутнього країни, найбільш активної та здатної частини суспільства. Формування життєстверджуючого молодого покоління є одним із головних чинників забезпечення сталого розвитку держави та суспільства. Поряд зі старшим поколінням, молодь несе відповідальність за збереження і майбутнє країни, за спадкоємність історичної та соціокультурної спадщини. Національна ідея є джерелом духовного збагачення, формування світогляду, високих громадянських якостей, відродження історичної пам'яті та національної свідомості, почуття громадянської гордості та патріотизму, національної культури, формування мовної свідомості.

Список використаних джерел:

1. Абільдінова Ж. Б. Мовна свідомість як психолінгвістичний феномен. *Неофілологія*. 2018. Т. 4, № 14. С. 33–43.
2. Денисенко С. Н. Роль концепту мовної картини світу в антропоцентричній лінгвістичній парадигмі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 16. С. 95–99.
3. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності на уроках української мови. Київ, 1997. 234 с.

4. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2002. № 32. С. 51–53.
5. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2010. 35 с.
6. Захарченко Р. О., Москалець В. П., Руденко Ю. Д. та ін. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості. Київ, 2008. С. 14–28.
7. Іващенко В. Л. Термін «концепт» в контексті лінгвістичних методів дослідження. *Мовні й концептуальні картини світу*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 182–191.
8. Кобозєва Є. М., Осипова Н. Є. Методи та підходи до дослідження корпоративної культури організації. *Науковий вісник Південного інституту менеджменту*. 2019. № 3. С. 52–56.
9. Ковальова Т. В. Мовний компонент національної самосвідомості як визначальний чинник мовної політики держави. *Публічне управління: теорія та практика: Зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління*. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. № 3–4. С. 161–165.
10. Крячко В. Соціодіагностичний ракурс української ментальності : монографія. Київ : «Інтерсервіс», 2012. 248 с.
11. Кутняк І. М. Національна свідомість у контексті антропологічно–екзистенційного виміру. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2004. № 41. С. 14–22.
12. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
13. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002.
14. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів філологів / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.
15. Навчальні програми для 10-11 класів. Українська мова (рівень стандарту). URL: <http://serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
16. Потапенко О. І., Потапенко Г. І., Кожуховська Л. П. та ін. Методика навчання української мови у ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс. Київ : Міленіум, 2006.
17. Селіванова О. Мовленнєвий вплив в комунікативній взаємодії. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 223–229.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 371 с.
19. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ : Києво-Могилян. акад., 2012. 118 с.
20. Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 3. С. 2–4.
21. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 1.

§ 2. Форми та прийоми роботи зі здобувачами з особливими мовленнєвими потребами у закладах вищої та фахової передвищої освіти

Комунікація є найважливішим чинником розвитку здобувачів, оскільки у процесі спілкування з оточенням студент продовжує набувати досвіду, засвоювати знання. Кожен здобувач відчуває потребу у спілкуванні, але не кожен може реалізувати стовідсотково цю потребу.

Концепція life-long learning передбачає безперервне навчання, постійне здобуття нових умінь і навичок, у тому числі й розвиток комунікативних умінь, оскільки здатність до спілкування визнана однією з ключових компетенцій особистості у XXI столітті [2]. Формування в осіб з обмеженими можливостями здоров'я комунікативної компетенції чи то рідною, чи іноземною мовою дозволяє розширити коло їхніх можливостей міжнародному ринку праці [4]. У зв'язку з цим сьогодні ведеться активна робота щодо підвищення якості та рівня доступності мовної освіти для людей, які мають інвалідність. Згідно з документом Євросоюзу «Guidelines for inclusion», інклюзивна освіта – це «найефективніший засіб боротьби з дискримінаційними поглядами, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх» [5]. Підвищення доступності та забезпечення якості навчання мови в умовах інклюзивного навчання є трудомістким та тривалим процесом. У багатьох дослідженнях зазначається, що в даний час ще зберігаються перешкоди до цього у вигляді стереотипів про те, що той, хто навчається з особливостями розвитку, не зможе сприймати інформацію повноцінно.

В інклюзивному студентському середовищі зустрічаємо порушення мовлення, пов'язані з попередньою віковою недосконалістю розвитку рухів органів артикуляційного апарату (язика, губ, м'якого піднебіння, нижньої щелепи) або які є наслідком недостатності фонематичного слуху (уміння сприймати й розрізняти звуки мовлення на слух) тощо.

Наведемо коротку характеристику особливостей мовленнєвих порушень (за матеріалами науково-методичного посібника «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання») [1]. До таких порушень, поданих у посібнику, відносимо:

- дислалію (порушення звуковимови);
- порушення голосу (дисфонія та афонія);
- ринолалію (порушення звуковимови і тембру голосу, пов'язане із вродженим дефектом будови артикуляційного апарату);
- дизартрію (порушення звуковимови та мелодико-інтонаційної сторони мовлення, зумовлені недостатністю іннервації м'язів артикуляційного апарату);
- заїкання;
- алалію (відсутність або недорозвиток мовлення у дітей, зумовлене органічним ураженням головного мозку);
- афазію (повна або часткова втрата мовлення, спричинена органічним локальним ураженням головного мозку);
- загальний недорозвиток мовлення;
- порушення письма (дисграфія) та читання (дислексія).

Більшість цих порушень усувається в дошкільному та молодшому шкільному віці. Водночас, трапляються випадки, коли і в середніх та старших класах ці розлади не подолані, а також мають місце у студентському середовищі. Студенти із мовленнєвими порушеннями мають функціональні або органічні відхилення у стані центральної нервової системи. Вони часто скаржаться на головні болі, нудоту, запаморочення. У багатьох спостерігаються порушення рівноваги, координації рухів, недиференційованість рухів пальців рук та артикуляційних рухів. Під час навчання вони швидко виснажуються, втомлюються. Їм притаманні дратівливість, збудливість, емоційна нестійкість. У них спостерігається нестійкість уваги і пам'яті, низький рівень контролю за власною діяльністю, порушення пізнавальної діяльності, низька розумова працездатність. Вони часто просяться вийти з аудиторії.

Труднощі сприйняття тексту (дислексія) характеризується як нездатність сприймати друкований чи рукописний текст і трансформувати його у слова. При дислексії під час читання спостерігаються такі типи помилок: заміни і змішування звуків, частіше близьких за акустико-артикуляційними ознаками; побуквенне читання; спотворення звуко-складової структури слова, що проявляються у пропусках приголосних (при збігу) і голосних. Допомога таким студентам має бути комплексною і здійснюватися групою спеціалістів:

невропатологом, психологом, педагогом.

Ефективність роботи значною мірою визначається своєчасністю вжитих заходів та вибором оптимального методу й темпу навчання. Порухення опанування письма – дисграфія – спотворення чи заміна букв, викривлення звуко-складової структури слова, порушення злитого написання слів і речень, аграматизми. В основу класифікації дисграфії покладено несформованість певних операцій процесу письма:

- артикуляційно-акустична дисграфія проявляється в замінах, пропусках букв, які відповідають пропускам і замінам звуків в усному мовленні;

- дисграфія на основі порушення фонематичного розпізнавання виявляється у замінах букв відповідних фонематично близьких до звуків, хоча в усному мовленні звуки вимовляються правильно; (робота щодо усунення цих двох видів розладів спрямовується на розвиток фонематичного сприймання: уточнення кожного звука, який заміщується, вироблення артикуляційного та слухового образів звуків);

- дисграфія на основі порушення мовного аналізу та синтезу, що виявляється у спотворенні звуко-буквеної структури слова, поділі речень на слова;

- граматична дисграфія пов'язана з недорозвитком граматичної будови мовлення (морфологічних та синтаксичних узагальнень) (робота щодо усунення цих двох видів розладів спрямована на уточнення структури речення, розвиток функцій словозміни, словотворення, уміння аналізувати склад слова за морфологічними ознаками);

- оптична дисграфія пов'язана з недорозвитком зорового аналізу та синтезу та просторових уявлень, що виявляється у замінах і спотворенні букв на письмі; до оптичної дисграфії належить і дзеркальне письмо (робота з такими студентами має спрямовуватися на розвиток зорових сприймань, розширення й уявлення зорової пам'яті, формування просторових уявлень і розвиток зорового аналізу і синтезу).

Заїкання – одне з найскладніших і тривалих мовленнєвих порушень. Медики характеризують його як невроз (дискоординацію скорочень м'язів мовленнєвого апарату). Педагогічне тлумачення: це розлад темпу, ритму, плавності мовлення судомного характеру. Психологічне визначення: це розлад мовлення з переважним порушенням його комунікативної функції. Мовна судом перериває мовленнєвий потік зупинками різного характеру. Судоми виникають тільки при продукуванні мовлення. Заїкання буває невротичне та неврозоподібне. За заїкання зі студентом має працювати логопед, невропатолог, психотерапевт, психолог, педагог, якщо така робота недостатньо або неякісно проводилася у дошкільні та шкільні роки. Лише команда, до складу якої входять ці фахівці, може кваліфіковано розробити комплексні заходи щодо подолання заїкання. Логопед може призначити охоронну терапію – режим мовчання, а лікар – проведення усього комплексу лікування, яке рекомендоване при невротичних станах в осіб. Незалежно від форми заїкання, усім студентам паралельно з логопедичними, необхідні заняття з логоритміки, медикаментозне та фізіотерапевтичне лікування.

Декілька порад філологу:

- Якщо ви помітили, що у вашій групі є студент, який має схожі труднощі, зв'яжіться із шкільними вчителями, які навчали дитину у шкільні роки і проконсультуйтеся з ними.

- Зверніться до психолога, поговоріть з батьками. Виконуйте всі настанови та рекомендації фахівців.

- Від складу команди, яку ви організуєте, залежатиме правильність визначення діагнозу, стратегії корекційної допомоги та вибір необхідних засобів для успішного навчання студента мови.

- Запитуйте у студента про труднощі, які він/вона відчуває під час сприйняття, обробки, застосування мовної інформації (нового матеріалу). З'ясуйте, яку інформацію студент не сприймає.

- Запропонуйте інший спосіб (якщо студент не може читати, поясніть усно, якщо не сприймає на слух – подайте у письмовому вигляді).

– Виконуйте усі рекомендації фахівців, батьків щодо спеціальних вправ та адаптації матеріалу для конкретного студента.

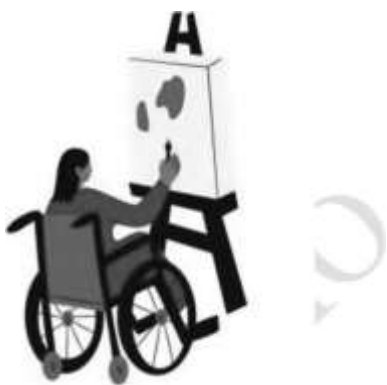
– Дізнайтеся про можливості використання спеціальних комп'ютерних програм (наприклад, перетворення друкованого тексту в аудіо відтворення), інших технічних засобів, залежно від особливостей навчання конкретного студента.

**Загальні рекомендації викладачу щодо підготовки освітнього
середовища для здобувача із порушеннями мовлення
(за матеріалами навчально-методичного посібника**

«Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів» [3]

Не змушувати студента виконувати завдання всупереч його бажанню, необхідно переключити його увагу на інший вид діяльності і непомітно долучити знову, можливо, дещо змінюючи умови виконання, наприклад:

1. Надавати можливість виконувати письмові роботи олівцем з метою попередження напруження, пов'язаного зі «страхом помилок» та постійних виправлень.

2. Уважно проаналізувати інструкцію до завдання на предмет наявності складних для сприймання слів (як з погляду розуміння їх значення, так і з погляду звукової структури слів, оскільки довгі слова з декількома збігами приголосних є складними для сприймання) і вдосконалити її так, щоб студент зрозумів.

3. Визначити прийнятний для студента обсяг завдання, обрати правильний темп його виконання (наприклад, дати змогу витратити стільки часу, скільки потрібно для правильного виконання завдання), важливою при цьому є участь студента в загальній діяльності, а не кількість виконаних завдань або швидкість їх виконання.

4. Враховувати ставлення студента до публічних виступів перед усім колективом студентів: якщо студент не має бажання відповідати, знаходячись у центрі уваги, викладачу не варто наполягати на такому виді діяльності і потрібно знайти інший спосіб його опитування (організувати бесіду, запропонувати дати письмові відповіді на запитання тощо).

5. Безперешкодно розташувати в полі зору студента необхідні навчальні матеріали та зберігати наочність. Студент має не тільки добре чути мовлення навколишніх, але й бачити їхню еталонну вимову.

6. Якщо у студента є проблеми, які пов'язані із ковтанням або слиновиділенням, і він відчуває дискомфорт, слід створити умови для його комфортного розташування у приміщенні.

7. З метою розвитку мовлення студента необхідно визначитись зі спеціальним обладнанням. Це можуть бути: обладнання індивідуального призначення для логопедичної роботи, спеціалізовані комп'ютерні програми для вивчення різних тем, комп'ютерний логопедичний тренажер для закріплення правильної вимови, комп'ютерна програма для комунікації (спілкування картинками, які озвучені) тощо.

8. Постійно відзначати прогрес студента, порівнюючи попередні й поточні досягнення його, коректно відноситись до студента, виховувати толерантність в інших студентів («табу» стосується фраз на кшталт таких: «говори зрозуміло/правильно», «можеш швидше?», «не вмієш, так і не треба» тощо, замість них: «повтори ще раз, будь ласка, я спробую уважніше послухати», «ой, як ти гарно вимовив це слово!» тощо).

Є коло здобувачів вищої та передвищої фахової освіти, у яких із різних причин мовлення відсутнє, і які потребують альтернативної комунікації, або здобувачі, у яких мовлення розвинуто недостатньо, і тому вони потребують підтримуючої (допоміжної) комунікації.

Альтернативна та допоміжна комунікація може застосовуватись при порушеннях слуху, дизартрії, анартрії, апраксії, розумовій відсталості, аутизмі, синдромі Дауна, прогресуючих захворюваннях (м'язова дистрофія, множинний склероз), у разі захворювань або травм у результаті аварій або інсульту, при тимчасових обмеженнях мовлення. Навчання таких здобувачів за допомогою засобів альтернативної комунікації значно підвищує рівень їх соціалізації, покращує якість життя, розвиває самоповагу й надає можливість відчутти себе повноцінною особистістю.

Альтернативна комунікація □ це форма спілкування за допомогою жестів, міміки, картинок, фотографій, піктограм, технічних засобів, яка допомагає студенту адаптуватися у соціумі. Її концепція почала формуватись у кінці 70-х на початку 80-х років XX століття, коли був організований великий міжнародний проєкт із проблем тяжких мовленнєвих порушень між Англією, Канадою, Америкою та Швецією. Це стало основою для створення всесвітньої організації, яка носить назву International Society for Augmentative and Alternative Communication.

Слід мати на увазі, що концепція альтернативної та допоміжної комунікації (Alternative and Augmentative Communication, AAC) ще недостатньо відома у пострадянських країнах навіть власне педагогічним фахівцям. І це незважаючи на те, що вона використовується та розвивається у світі з 60-х років минулого століття, як окрема галузь міждисциплінарного знання активно формувалася з кінця 70-х років, а офіційною датою світового визнання цієї концепції є 1983 рік.

Насамперед, визначимо *ціль* використання альтернативної комунікації при викладанні лінгвістичних дисциплін, особливо української мови (загальноосвітній курс, українська мова за професійним спрямуванням), у закладах вищої освіти. Для нас це:

- побудова функціонуючої системи комунікації;
- розвиток навичок самостійно та зрозуміло доносити до слухача нову для нього інформацію;
- розвиток здатності здобувача висловлювати свої думки за допомогою символів.

Отже, альтернативна та допоміжна комунікація використовується для допомоги студентам, у яких, з причин вроджених або набутих розладів, відсутнє або суттєво обмежене мовлення. Вона представлена системою спеціальних методів та засобів, покликаних, з одного боку, допомогти слухачам з тимчасовою затримкою мовленнєвого розвитку, а з іншого – полегшити розуміння вербальних повідомлень (тобто, усної мови) осіб з тяжкими розладами мовлення.

Зазначимо, що сучасні засоби альтернативної та допоміжної комунікації представлені *трьома основними групами*:

1. Найпростіші засоби: предмети, жести, фотографічні та інші зображення, символи. Вони допомагають виражати потреби, які стосуються життєдіяльності особи, отримувати уявлення про послідовність подій протягом визначеного проміжку часу, а також оволодівати основними мовними структурами. Спеціалістами розроблені стандартизовані набори символів: Блісссимволіка (автор Чарльз Блісс, Канада), Леб-система (автор Райнхольд Леб, Німеччина) тощо.

2. Засоби комунікації із використанням простої техніки, засобів (селективні): що відтворюють мовні повідомлення, серед яких іграшки, що розмовляють, а також електронні записники, фотоальбоми, комунікатори тощо. З їхньою допомогою можна створювати та зберігати у пам'яті пристроїв голосові повідомлення і в такий спосіб створювати умови для активного спілкування людей зі значними порушеннями мовлення.

3. Багатофункціональні засоби комунікації на основі складних технічних пристроїв, таких як: сенсорні екрани, синтезатори мови та інші. Вони забезпечують значне розширення словникового запасу, дозволяють визначати тему розмови та одночасно об'єднувати декілька тем, роблять можливим спілкування на відстані, спрощують спілкування у групі та за телефоном.

Для комунікації зі студентами, у яких з тієї чи тієї причини є проблеми із мовленням, пропонуємо використовувати такі альтернативні мовні системи світової комунікативної практики: *PECS*, *Леб-система*, *Макатон*, *Бліссимволіка*. Охарактеризуємо коротко їх особливості.

Комунікаційна система обміну зображеннями або PECS □ це модифікована програма прикладного поведінкового аналізу (АВА) з раннього навчання невербальної символічної комунікації. Ця програма не вчить усного мовлення безпосередньо, проте таке навчання сприяє розвитку мови у здобувача з аутизмом □ деякі здобувачі після початку програми PECS починають використовувати спонтанну мову. Навчання системі PECS відбувається у природному для студента середовищі, в аудиторії або вдома, під час індивідуальних занять упродовж дня, за умови, що у достудентський період особа уже навчалася за такою комунікаційною системою. Навчання здобувача такої комунікації відбувається з використанням позитивної поведінкової підтримки. Програма PECS починається із навчання утрюх: студент, викладач, помічник, який допомагає студенту у виконанні дії. Викладач на певній відстані показує здобувачу необхідний предмет або засіб для навчання. Коли здобувач тягнеться до них, помічник допомагає йому взяти зображення бажаного предмета та віддати зображення викладачу. Педагог нічого не говорить, поки не отримає зображення. Після необхідної дії студента (взяти зображення бажаного та дати педагогу) педагог озвучує бажання дитини і дає те, що зображене на картинці: «Тобі потрібна ручка? підручник?» На початку прохання включають різні предмети, особи, які отримують повідомлення (картинку) та обстановка міняються. Мета цього етапу – домогтися біля 8–10 обмінів упродовж дня. На наступному етапі робляться спроби підвищити самостійність студента: помічник присутній, але студент самостійно вибирає картку. Далі студенту для вибору надаються картинки з різних сфер, різних навчальних предметів. Студент починає відповідати на питання «Що ти хочеш?» за допомогою смужки з реченням. Зображеннями, які використовуються у цій програмі, можуть бути фотографії, кольорові або чорно-білі малюнки, невеликі предмети, символічні зображення. Вибір зображення залежить від індивідуальних особливостей. Навчання за цією програмою може займати значний проміжок часу – від декількох місяців до кількох років.

Леб-система. Система охоплює 60 символів (пиктограм) із надрукованими під малюнками значеннями слів. Може бути використана для роботи зі здобувачами, що мають у своєму розвитку розумові та фізичні відхилення, а також для дітей дошкільного віку. Система складається із символів, розділених на 10 груп:

- загальні знаки взаєморозуміння (я, прохання, давати, вказувати, вітати, робити, спасибі, так / добре, немає / погано, припинити);
- слова, що позначають якість (тепло, холодно, великий / багато, маленький / мало, голосно, тихо);
- повідомлення про стан здоров'я (хворий, ліки, лікар);
- посуд, продукти харчування (їсти, пити, хліб, морозиво, овочі, фрукти, солодощі, ковбаса);
- предмети домашнього вжитку (будинок, стіл, відпочивати);
- особиста гігієна (туалет, одягати, приймати душ, зачісуватися, плавати, спати, мити, чистити зуби);
- ігри та заняття (їхати на автомобілі, дивитися телевізор, йти, малювати, слухати музику, займатися музикою, дивитися, грати, говорити, займатися);
- релігія (молитися, церква, причастя);
- почуття (щасливий, я тебе люблю, сумний, переляканий);
- робота і відпочинок (святкувати, танцювати, вчитися, працювати, прибирати).

Показчик символів служить для орієнтування викладача. До системи можливі доповнення: книги для читання, складальна каса, гральний кубик тощо.

Двома найважливішими словами є «*Я ХОЧУ*». Мета системи – навчити студента у новому для нього середовищі висловлювати за допомогою символів свої бажання. Тільки на другому плані стоять слова «*ТИ ПОВИНЕН*».

Можливості застосування вбачаємо у тому, що система застосовується відповідно до можливостей студента:

- студент може знайти потрібний символ і передати педагогу,
- може тільки вказати на символ,
- може зробити вибір з 2-3-х запропонованих символів (грати-танцювати-їсти),
- може вказати символ за допомогою «покажчика головою».

При комунікації студент може спиратися на наявні поняття і один символ може позначати різні бажання. Наприклад: символ «читати»

- я хочу що-небудь читати,
- я хочу читати вправу,
- я почитав, але хочу ще.

За допомогою заперечення можна розширити застосування системи символів: так, наприклад, символи «прибирати, погано» можуть означати: «Я не хочу прибирати».

Ще одна можливість використання системи – піктограма з дахом, яка служить символом місця, наприклад: символ «їсти» з дахом може позначати «їдальня».

Уведення символів відбувається через повторення: щодня повторювані ситуації, такі як їжа, питво, туалет, миття рук дають привід для введення символів. Кожен символ уводиться на основі 2-3-х конкретних ситуацій. Наприклад: предмет *ручка* і символ «навчальні приладдя». Потім це поняття можна розширювати (*навчальні приладдя: ручка, олівець, зошит, підручник тощо*). Уточнення «*Тобі потрібна ручка?*» буде слухним моментом для введення символів «так» і «ні». Варто пам'ятати, що під час такої роботи:

- кожен символ обов'язково супроводжується словом;
- якщо у здобувачів з аутизмом проблеми з символом «я», потрібно на символ наклеїти фото студента;
- потрібно продумати спосіб залучення уваги до студента (*дзвінок, музика*).

Для нерухомого студента елементарний спосіб комунікації – показ згоди або незгоди з допомогою руху очей:

- закривання очей – *ТАК*, відкриті очі – *НІ*;
- ободок з указкою, закріпленою на лобі – рухом голови показує потрібний предмет;
- світловий покажчик для включення звукового сигналу «Підійди сюди»;
- показ згоди або незгоди з допомогою мінімальних доступних рухів;
- кольорні сигнали (червоний і білий), закріплені на кінцівках: червоний колір – *ТАК*, білий – *НІ*.

Макатон – унікальна мовна програма з використанням жестів, символів та мовлення. Використання жестів робить комунікацію можливою для людей, у яких відсутнє мовлення. Символи допомагають спілкуватися тим, хто не може жестикулювати або надає перевагу графічному вираженню мовлення.

Макатон – це не вид терапії, а допоміжна система, яка дозволяє людині спілкуватись. Паралельно із використанням *МАКАТОН* іде інтенсивна логопедична робота. Програма була створена Маргарет Уокер в Британії у 70-х роках. Наразі використовується більш ніж у 40 країнах. Не слід плутати *МАКАТОН* і мову жестів для глухонімих. Макатон – це система спрощених жестів, які легко показати і легко зрозуміти. Разом із жестами завжди використовується граматично правильне мовлення. Це важливе правило.

У словник макатона входять поняття, пов'язані із побутом й оточенням людини (сім'я, їжа, предмети, тварини, погода, будівлі, час, числа, почуття, основні дії)

Мовлення, жест та символ використовуються одночасно.

Певна незручність застосування цієї методики полягає у тому, що в кожній країні вона потребує особливого адаптування. Вартість навчання за тією методикою становить 20000 євро, що пояснюється необхідністю створення належних умов для підготовки спеціаліста в організації, якій доручено навчати цього методу, але головне – щоб не викривлялась сутність програми та ідея її авторів.

Ще одна семантична *мовна система* – *Бліссимволіка*. У 1945 році австрійський учений Чарльз Блісс створив єдину символічну систему для спілкування людей. З 1971 року вона почала застосовуватись у Канадському центрі для дітей з порушеннями розвитку. Бліссимволіка стала однією із перших систем альтернативної та допоміжної комунікації для спілкування людей з тяжкими мовленнєвими порушеннями разом із фізичною інвалідністю. Алфавітом у цій системі є не букви, а певні графічні базові символи, значення яких легко запам'ятати навіть дитині. У процесі спілкування використовується індивідуальна комунікативна карта, яка заміняє або доповнює мовлення. Розміщення символів по клітинках і виділення їх кольором за приналежністю до граматичної категорії полегшує пошук необхідного слова для діалогу. Співрозмовнику, який не знайомий із блісс-методом, не обов'язково знати значення символів: він може прочитати слово, що супроводжує кожен символ, у блісс-карті. У тяжких випадках ДЦП, коли дитина не спроможна виконувати вказівний жест руками, на її голову надягають шлем із лазерною указкою. Рухаючи головою, дитина керує лазерним променем, підсвічуючи потрібний символ. Ця мовна система підходить для використання на різних мовних рівнях, від сигнального слова до граматично правильного речення у закладі вищої та фахової передвищої освіти. На блісс-мові видаються книги, словники, інша друкована продукція.

Відомо, що однакових людей із тяжкими порушеннями розвитку не існує, кожна людина має свої власні можливості і в кожній свої особливі труднощі. Тому вибір засобів та методів використання альтернативної та додаткової комунікації залежить від результатів спостереження та обстеження студента.

У своїй практичній діяльності ми використовуємо такі принципи роботи із упровадження системи альтернативної та додаткової комунікації:

1. Принцип «Від більш реального до більш абстрактного». Фахівці у підборі засобів додаткової комунікації орієнтуються на реальний рівень розвитку особи, а не на її біологічний вік. Роботу з використання графічних засобів комунікації починають із фотографій. Цьому передують використання реальних предметів, іграшок. Схема використання графічних стимулів має наступний вигляд: фотографії → картинки із зображенням реальних предметів → картинки → символи → піктограми → схеми.

2. Принцип «Надмірності інформації» передбачає одночасне використання декількох комунікативних засобів (наприклад, жест, слово, піктограма), орієнтування на індивідуальність, можливість вибору засобу комунікації самим студентом.

3. Принцип мотивації. Вибір комунікативного засобу залежить від комунікативних можливостей студента і кола його інтересів. Основна ідея даного принципу полягає у визначенні шкали інтересів кожного студента й умінні викладача включити її у процес спілкування.

4. Принцип функціонального використання передбачає індивідуальний підбір комунікативного засобу в залежності від функціональних можливостей студента: слуху, зору, руху, нюху, чуттєвості. Утворення комунікативного середовища навколо студента: рівень пред'явлення символу або засобу, поза студента, можливість участі асистента.

Вибір необхідної системи комунікації може істотно полегшити навчання студента, а також підштовхнути розвиток мови. Крім цього, можливо поєднувати і комбінувати системи комунікації. Завжди можна почати з одного типу комунікативної системи і надалі, у міру того, як студент набуває додаткові навички, увести інший тип. Найголовніше – це не позбавляти студента можливості спілкуватися. У будь-якій програмі навчання повинні бути присутні завдання, які допомагають студенту навчитися спілкуватися більш ефективно. А спосіб спілкування – це вже за можливостями і здібностями.

Використання зазначених методик потребує спеціальної професійної підготовки, і відсутність фахівців, які вміють навчати даних навичок, є суттєвою перешкодою до застосування даних систем для навчання студентів.

Інклюзивна освіта у закладах вищої і фахової передвищої освіти – це забезпечення рівного доступу до освіти для всіх здобувачів, хто навчається, з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей. Адже інклюзивна освіта має великі можливості для продовження соціалізації здобувачів із особливими освітніми потребами. У цьому зв'язку інклюзивна освіта розуміється як гарантія забезпечення права на вищу освіту кожної особи.

Особливо гостро проблема інклюзивного навчання у вищій школі, як і загальноосвітній, постає перед викладачами української мови. Специфіка процесу навчання української мови полягає у максимальній індивідуалізації даного процесу, що передбачає активізацію включення та участі кожного здобувача шляхом використання варіативних технологій навчання. Цілком очевидно, що здобувачі з інклюзією вимагають упровадження спеціально розроблених підходів до навчання. Тому заняття з української мови для залучених в освітній процес здобувачів організовуються на основі особистісно-орієнтованого підходу. Програма вивчення української мови для здобувачів з інклюзивною формою навчання передбачає розвиток та удосконалення у здобувача навичок говоріння, спілкування, розвиток навичок розуміння мовлення незалежно від віку здобувача. Також головним завданням і метою є розвиток та здатність використовувати набуті знання та навички у професійній діяльності та житті.

Програма з української мови для здобувачів з інклюзивною формою навчання розрахована на 140 годин навчального часу (як за шкільною програмою).

Основні *цілі* реалізації інклюзивного навчання на заняттях української мови:

- розвиток мовних та мовленнєвих умінь у процесі створення сприятливого психологічного клімату на заняттях;
- забезпечення засвоєння певного кола знань та формування необхідних навичок комунікативної діяльності;
- використання індивідуальних технологій навчання під час занять з української мови для залучення уваги здобувачів з інклюзивною формою навчання;
- формування ситуації успіху на кожному занятті, щоб здобувач з інклюзивною формою навчання відчув радість від малого, але добре виконаного завдання;
- формування умінь здійснювати інформаційний пошук, отримувати та перетворювати на навчальний продукт необхідну інформацію, користуючись сучасними технологіями навчання;
- дати соціокультурні та загальноосвітні знання.

Завдання програми:

Навчання української мови у процесі інклюзивного навчання має практичну спрямованість: забезпечення необхідного базового рівня володіння українською мовою для вирішення простих, побутових, суспільних та навчальних потреб.

Навчальне середовище та адаптація здобувачів з інклюзивною формою навчання:

В освітньому середовищі Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» створені всі необхідні умови для соціально-психологічної адаптації здобувачів:

- дібрано спеціальні програми навчання для здобувачів із інклюзивною формою навчання;
- надається необхідна психологічна підтримка та консультація фахівців у цій галузі студентам з інклюзивною формою навчання та методична підтримка з фахівцями з ними працюючими;
- навчання української мови для студентів з формою інклюзивного навчання може бути як очним, так і дистанційним, вдома.

Форма діяльності: індивідуальна, групова.

Види діяльності: слухання, відтворення, запам'ятовування мови, що звучить, індивідуальне читання, лист, спів, малювання (дана діяльність варіюється в залежності від віку здобувача і психологічних особливостей) тощо.

При навчанні української мови варто враховувати й інші нозології, які зумовлюють проблеми мовлення, зокрема ті обставини, що у більшості випадків, якщо студент має порушення слуху, то велика ймовірність супутніх порушень мовлення, які також можуть поєднуватись із затримкою психічного розвитку. На жаль, у випадках відсутності своєчасності медичних та педагогічних втручань, ускладнюються процеси подальших корекційно-розвиткових впливів, більше роботи потрібно буде проводити викладачу при потраплянні такої дитини у студентське середовище.

Загальні рекомендації викладачу щодо підготовки мовного середовища для студента із порушеннями слуху

1. Облаштуйте місце в аудиторії для студента із порушенням слуху, де його можливості бачити обличчя мовця та навчальні матеріали будуть оптимальними.

2. Слідкуйте за тим, щоб будь-яке звернення до студента відбувалося з позиції «обличчям до обличчя».

3. Якщо студент користується слуховим апаратом, озвучуйте звертання не далі 10 кроків від нього.

4. Активно використовуйте зорові орієнтири у навчальному процесі, які будуть слугувати своєрідним сигналом до дії. Наприклад: «увага!», «виконуємо наступне завдання!» (зважте на той факт, що студенту із порушеннями слуху може знадобитися більший проміжок часу для зміни видів діяльності), «час перерви!» та інше. Це можуть бути картки з умовними позначеннями або написами, також схеми чи піктограми.

5. Зауважте, що здавалося б, для студента із порушеннями слуху цілком зручно працювати в умовах шуму. Проте, якщо не йдеться про цілковиту глухоту, шум чи ехо у приміщенні може бути суттєвою перешкодою для концентрації уваги та працездатності студента.

6. Використовуйте заздалегідь підготовлені візуальні інструкції. Варто залучити до їх підготовки та використання сурдоперекладача.

7. Залучайте решту студентів до коректної побудови комунікації з однокласником, що має порушення слуху. Під час організації командних форм виконання завдань особливо може знадобитися незначна допомога сусіда поруч.

Завдання, що пропонуються студенту до виконання, мають відповідати рівню сформованості його рухових навичок і можливостей. Якщо рухові навички письма у здобувача мінімально збережені, то варто пам'ятати, що темп письма буде значно уповільненим. Часто немає неможливості тримати ручку та писати, альтернативним варіантом може бути використання планшета чи ноутбука для друку тексту або повідомлення для комунікації (при порушеннях мовлення), малювання, читання книжки (не потрібно гортати сторінки, а достатньо ковзнути пальцем). Можливо використовувати індивідуальну планшет-дошку для письма або магнітну дошку.

Особливої уваги на заняттях мови потребує і слабозорий студент. Для ефективної роботи такому студенту можна запропонувати виконання завдання прямо у тексті: відзначити кружечком, написати словами, виділити кольором (за умови, що у студента не порушено кольоросприйняття).

Якщо слабозорому студенту доведеться працювати з бланком, необхідно надати йому 150–200 % часу. Додатковий час піде на те, щоб студент зорієнтувався у структурі бланка і правильно заповнив його.

Слабозорий студент може працювати із презентацією Power Point, тобто готувати слайди у цій програмі. Однак, необхідно пам'ятати, що при цьому слабозорий студент може не бачити відображення слайдів на дошці, тому найчастіше працює із роздрукованою версією слайдів, а презентацію перемикає хтось зі студентів, щоб уникнути ситуації, коли слайд і коментування слабозорого студента не відповідають один одному.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можемо сформулювати питання: Що може зробити викладач? У разі інклюзивної освіти викладач повинен перевірити три основні пункти, у відповідності з якими будуватиме свою роботу з групою і слабозорим студентом:

1. Чи бачить студент із порушенням зору дошку і чи може з дошкою працювати?
2. Студент із порушенням зору працює із текстом: тільки з цифровими матеріалами (тобто, працює тільки на комп'ютері), з цифровими та друкованими матеріалами, з цифровими, друкованими та рукописними матеріалами?
3. Наскільки студент із порушенням зору здатний компенсувати своє порушення власним інтелектом або талантом? Чи спостерігаються крім порушення зору будь-які інші ООП?

Після перевірки наведених вище пунктів викладач повинен вжити необхідних заходів щодо включення слабозорого студента в інклюзивний процес навчання, де всі здобувачі будуть оцінюватися на рівних умовах за рівними вимогами та де кожен студент працюватиме відповідно до своїх освітніх можливостей.

Головне, на наш погляд, зробити процес навчання захоплюючим, цікавим, доступним. Створити такі умови для студента, які уможливають максимально засвоїти інформацію, отримати користь і практичний результат. Під час перебігу заняття використовуємо підключення до системи Інтернет на основі технологій високошвидкісного доступу, що дозволяє проводити онлайн навчання. Тобто, студенти з особливими освітніми потребами можуть перебувати у постійному дистанційному контакті з викладачем, отримують завдання і виконують їх, перебуваючи вдома.

У процесі роботи використовуємо систему MOODLE, яка упродовж багатьох років використовується у ЗВО як навчальна платформа, а також намагаємося відшукувати і використовувати сайти дистанційної освіти для осіб з особливими освітніми потребами.

У практиці роботи використовуємо алгоритм підготовки до заняття, розроблений з урахуванням знань технології дистанційного навчання, корекційної педагогіки і методології предмета – українська мова, українська мова за професійним спрямуванням, зарубіжна література тощо. Наведемо приклад Алгоритму, який ми використовуємо у своїй практичній діяльності.

АЛГОРИТМ ДІЙ ВИКЛАДАЧА ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ З ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

1. Інформаційний блок: а) індивідуальні особливості студента; б) інформація з теми заняття:
 - а) урахування індивідуальних особливостей студента:
 - наявні обмежені можливості здоров'я (ДЦП, порушення слуху, зору, мовлення тощо);
 - успішність (низька, середня, добра; активний, пасивний);
 - темп роботи на занятті (повільний, середній, швидкий, нерівномірний);
 - загальна підготовка студента з дисципліни (низька, середня, добра);
 - ставлення до різних форм роботи щодо мови (надає перевагу діалогу, надає перевагу роботі з ілюстративним матеріалом, надає перевагу обговоренню питань з теми заняття тощо);
 - комунікативність (низька, середня, висока);
 - емоційність (низька, середня, висока);
 - уміння користуватися технічними засобами навчання (низьке, середнє, гарний рівень);
 - б) тема заняття, місце заняття в тематичному розділі, мета заняття:
 - добір матеріалів (аудіо-, відео-) до заняття;
 - що студент повинен зрозуміти, запам'ятати, знати й уміти після заняття (компетентності);
 - визначити доступний для студента обсяг матеріалу, зафіксувати цікаві факти з теми заняття;
 - методи і прийоми проведення даного заняття;

- включення здоров'язберігаючого компонента до структури заняття;
- оформлення технологічної карти заняття.
- 2. Практика (підбір методів, прийомів для заняття).
- 3. Рефлексія (самоаналіз проведеного заняття).
- 4. Додатковий матеріал до заняття. Прийоми роботи на занятті: використання таблиць, мініпам'яток, коротких інструкцій, повторення матеріалу, використання цікавих завдань.

Вивчення найбільш складних розділів і тем супроводжується систематичним повторенням, що створює умови для узагальнення раніше вивченого матеріалу і закріплення нового.

Отже, робота над розвитком комунікації у студентів вищої та фахової передвищої освіти вимагає від викладача глибокого вивчення особливостей розвитку студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Ці знання уможливають якісну організацію освітнього процесу, підбір адекватних способів і прийомів педагогічного впливу і досягнення максимальних результатів навчання. Сьогодні важливо не так дати студенту якомога більший багаж знань, скільки забезпечити його загальнокультурний, особистісний та пізнавальний розвиток, озброїти таким важливим умінням, як уміння спілкуватися та вчитися.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
2. Миронова О. А. Ключові компетенції особистості як освітній результат системи освіти [Електронний ресурс]. Викладач XXI століття. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/federalny-gosudarstvenny-obrazovatelny-standart-kak-osnova-razvitiya-kompetentnostno-podhoda-v-obrazovanii>.
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
4. Старіцина С. Г. Навчання іноземної мови в умовах інклюзії: ретроспективний аналіз проблеми. Штатівські читання. 2020. № 1. С. 46–50.
5. Guidelines for Inclusion: Набір доступу до освіти для всіх: офіційний текст. UNESCO. 2005. 37 pp.

§ 3. Особливості формування комунікативної компетентності під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням для здобувачів з особливими освітніми потребами

Формування іншомовної компетентності для нефілологічних спеціальностей та для молоді з особливими освітніми потребами є актуальним у професійній підготовці здобувачів освіти з фаху та є важливою вимогою сучасного ринку праці, ключовим елементом у різних сферах життєдіяльності суспільства. Впродовж навчання та пошуків власного місця у професії, самоідентифікації

у здобувача освіти постає багато викликів як у процесі навчання і викладання для осіб з особливими освітніми потребами (ООП), так і під час працевлаштування.

В опануванні іноземної мови здобувачами освіти спостерігається ряд викликів та бар'єрів, зокрема, у сприйнятті іншомовної лексики та оволодінні практичних навичок спілкування іноземною мовою. Формування іншомовної компетентності в здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей передбачає створення сприятливих умов для навчання і викладання, зміщення акценту в напрямку до засвоєння особливостей практичного використання у комунікації англійською мовою, в професійному спілкуванні, професійному

становленні і кар'єрному зростанні майбутніх фахівців у галузі економіки, соціальної роботи, фінансів, обліку і оподаткування, психології тощо.

Іншомовна комунікативна компетентність охоплює мовні, мовленнєві вміння і навички, а також соціально-психологічні навички, які забезпечують взаємодію з людьми, полегшують розв'язання міжособистісних проблем. Саме оволодіння іншомовними компетентностями дозволяє уникнути конфліктних ситуацій та сприяє розумінню членів суспільства в умовах мультикультуралізму та іншомовного простору.

У «Плані дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей» (The European Indicator of Language Competence) іншомовна комунікативна компетентність розкривається через такі три компоненти, як: лінгвістична компетентність (система внутрішнього засвоєння комунікантом знань щодо функціонування іноземної мови, що виявляється в їх використанні в мовленнєвій діяльності); комунікативна компетентність (володіння властивими кожному висловлюванню правилами, які підпорядковуються загальним правилам граматики, що забезпечує здатність використання мови в процесі комунікації), а також соціальна компетентність (що містить соціолінгвістичний, соціокультурний і професійний складники, що сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова постає засобом соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури)⁹.

Ключовими складовими структури іншомовної комунікативної компетентності у навчанні і викладанні англійської мови, вслід за М. Кенелом, вважаємо наступні: дискурсивна компетентність, стратегічна компетентність, соціолінгвістична компетентність, лінгвістична компетентність¹⁰.

Складність в опануванні іноземної мови за професійним спрямуванням для здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей спостерігається на комунікативному рівні та опануванні граматики іншої мови. Інструментарій викладання англійської мови для нефілологічних спеціальностей є надзвичайно широкий та різновекторний, використовуються методи та підходи навчання: «лексичний метод, task-based method, presentation-practice production method, комунікативний підхід»¹¹. Серед важливих принципів ефективного навчання англійської мови за професійним спрямуванням варто відзначити принципи, які дозволяють досягати системності в навчанні, доступності інформації, комунікативності та інтерактивності.

Застосування методики CLIL (Content and Language Integrated Learning) дозволяє ефективно та гармонійно організувати процес викладання англійської мови за професійним спрямуванням, адже передбачає засвоєння англійською мовою декількох дисциплін, з метою поглиблення англійської мови та вивчення на новому рівні фахової дисципліни для студентів спеціальностей 051 Економіка, 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, 053 Психологія, 231 Соціальна робота та ін.

У практиці навчання здобувачів освіти з ООП, а саме з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату виникають питання щодо ефективного навчання, побудови навчального матеріалу та застосування англійської мови для комунікації з однолітками у професійній сфері засобами англійської мови.

Звертаючись до інноваційного досвіду педагогів-практиків, можна виділити основні форми взаємодії педагога з студентами з інвалідністю. Зокрема, для подолання бар'єрів у вивченні іноземної мови для студентів з порушенням зору, педагогами широко використовуються аудіоматеріали для оволодіння іншомовними комунікативними навиками. Адже, порушення зору в здобувачів освіти суттєво впливає на формування важливих пізнавальних та комунікативних особливостей навчання в іншомовному навчальному

⁹ Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. № 2657-VIII. 2661-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

¹⁰ Canal M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / M. Canal // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. London: Longman. P. 2–27.

¹¹ Ільїна О. (2021). Особливості формування комунікативної англійської компетенції студентів-економістів за умов дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 35, том 3. С. 219-224.

просторі, у дітей з порушенням зору спостерігається фрагментарність, страждає повнота огляду, сповільненість сприйняття, спостережливості.

У навчанні студентів з ООП нефілологічних спеціальностей англійської мови за професійним спрямуванням важливим є побудова матеріалу, яка відповідатиме нозологіям, особливостям сприйняття, адже вивчення іноземної мови для здобувачів освіти можна розглядати як складову соціалізації та арт-терапії, розвитку механізмів сприйняття, уваги, мислення, запам'ятовування.

Для навчання здобувачів освіти з ООП нефілологічних спеціальностей англійської мови використання візуальних та аудіозаписів на заняттях з англійської мови є вкрай важливим. У навчанні англійської мови для слабозорих здобувачів освіти важливим є саме сприйняття на слух та вживання слів для опису предметів, які оточують здобувача освіти у професійній сфері, зокрема, в іншомовній комунікації. В цьому випадку, для вивчення термінів та висловлювань у професійній сфері використовуються слова та речення певної професійної тематики, які ефективно засвоюються завдяки співставленню та створенню асоціативних рядів, аналогій із рідною мовою.

Прикладом такого зіставлення на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням є вивчення комунікативних тем, пов'язаних із їх розумінням і сприйняттям у фаховому та професійному спілкуванні, а також у подальшій майбутній діяльності, сприйняття змісту та концептів «Економіка», «Фінанси», «Соціальна робота», «Психологія», під час якого студенти проходять декілька етапів сприйняття, навчання та застосування іншомовної лексики, граматичних особливостей у побудові власних висловлювань.

Так, одним із ключових є проговорення спочатку українською мовою слів і виразів, які студенти вважають важливими у розкритті таких тем, та які вживають для пояснення цих концептів, створюючи асоціативні ряди й образи сприйняття різних сфер розуміння, вживання даних тем і концептів. Далі з допомогою викладача студенти схематично зображають дані асоціативні ряди, створюючи спільно наочні схеми українською та англійською мовою.

Наприклад, для студентів за ОС бакалавра спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок для засвоєння лексичного матеріалу та фонетичного різноманіття вживання слів під час вивчення теми «Фінанси» важливо, опираючись на знання, отримані під час навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» та інших дисциплін з фаху, які були у студентів на першому курсі, опираючись на елементарні уявлення та знання термінів з фаху засобами української мови спробувати виділити основні елементи розуміння концепту «Фінанси» та провести фонематичну паралель з існуванням, відмінністю вимови та застосуванням термінів і понять концепту «Фінанси» в англійській мові.

Вправа може подаватись у такому форматі:

Вправа 1. Вкажіть, будь ласка, основні та ключові поняття, які на Вашу думку пов'язуються із характеристикою поняття «Фінанси». Цю вправу начитайте на диктофон чи зобразіть схематично, вказавши стрілочками на ключові, на Вашу думку, слова, які характеризують дане поняття.

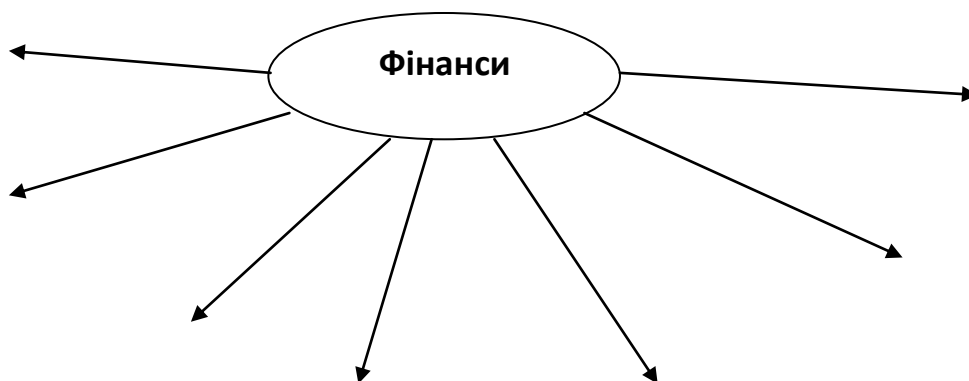

Рис 1. Схема для оформлення характеристики поняття «Фінанси».

Як правило, студенти використовують схематичне зображення та вказують не більше 7–10 слів, які асоціативно співвідносяться, на їх думку з даним концептом.

Приклад схематичного оформлення концепту «Фінанси» одного з занять:

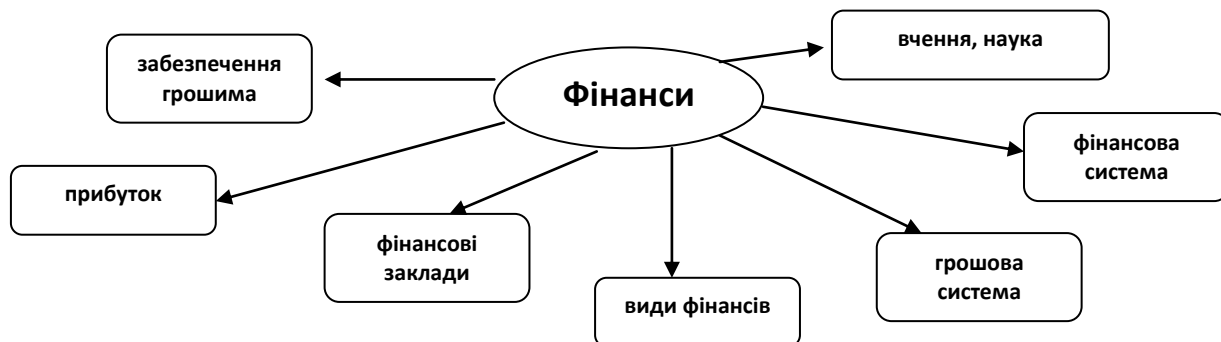

Рис 2. Приклад заповненої схеми для оформлення характеристики поняття «Фінанси» українською мовою

Вказана вправа може виконуватись індивідуально чи у підгрупах, час виконання – 10–18 хв, після надиктовування та створення власного аудіозапису за допомогою диктофону мобільного телефону чи схематичного заповнення й оформлення студенти разом із викладачем будують схематичний ряд концепту «Фінанси», висловлюючись та мотивуючи вибір слів для пояснення цього поняття.

Після озвучування характеристик поняття «Фінанси» українською мовою, поступово на фліпчарті або дошці зображується ідентична схема засобами англійської мови.

Наприклад (див. Рис 3.):

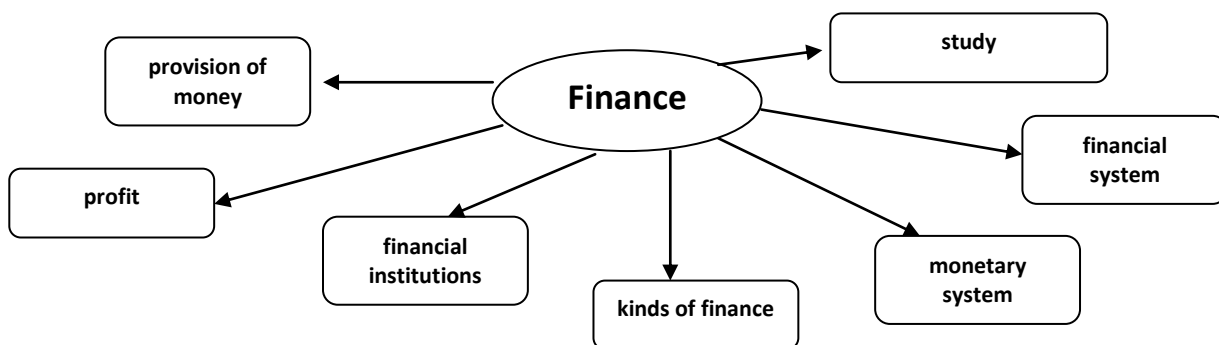

Рис 3. Схема для оформлення характеристики поняття «Фінанси» англійською мовою

Подана вправа може виконуватись одразу англійською мовою, це залежить від рівня володіння здобувачів освіти англійською мовою та готовності здобувачів освіти застосовувати свої знання з англійської мови на практиці.

Завдяки цій вправі студенти осмислюють разом із викладачем ключові слова та розміщують їх у схемі, спостерігають за вимовою, змістом та слововживанням у двох мовах – українській та англійській. Отже, під час заняття повторюються відмінності написання та вимови ключових понять для фаху студентів, а саме слів *finance*, *financial institutions*, *kinds* тощо, а також особливостей прочитання закінчення – *-cial*, *-sion*, *-tion* у прикметників та іменників.

Для закріплення даної лексики й акцентування на практичному її застосуванні студентам пропонується скласти власні висловлювання і речення з використанням різних конструкцій, які важливо закріпити під час вивчення теми або повтору граматичних конструкцій.

Наприклад, у цьому контексті можна використати повторення структури побудови простого речення та вживання дієслова to be активного та пасивного стану дієслова в англійській мові:

Finance $\longleftrightarrow$ provision of money

Finance **is the provision of money** at the time when it is needed.
Provision of money **is needed** for every person in the world.

kinds of finance

There are different kinds of finance

Студенти матимуть можливість продукувати власні висловлювання, слідкувати за вимовою, практикуватись у використанні слів та висловлювань у простих реченнях, чути висловлювання інших студентів та, враховуючи певні відмінності, корегувати власну вимову, запам'ятовувати на слух.

Саме підбір і використання коротких, нескладних речень дозволяє закріплювати та поступово ознайомлювати з новою лексикою.

Під час продовження вивчення теми можна використовувати текст як зразок формального та офіційно-ділового стилю, адже студенти вже підготовлені для сприймання на слух та візуального сприйняття тексту. Так, завдяки складеній схемі, в тексті та під час сприйняття на слух здобувачі освіти краще ідентифікують поняття та розуміння висловлювань, змісту тексту. Складену схему можна доповнювати під час прочитання тексту про фінанси. Так, завдяки доповненню схеми, можна виявити взаємозв'язки у розумінні і поняття «finance», і змісту й структури тексту, що допомагатиме у продукуванні власного тексту у майбутньому для здобувачів освіти.

Наприклад, читаючи/прослуховуючи речення за реченням тексту, студенти доповнюють існуючу схему (див. Рис.4.):

Текст «*Finance*»

Finance is the provision of money at the time when it is needed. It is a system of monetary relations leading to formation, distribution and use of money in the process of its turnover between economic entities.

The financial system is the network of institutions through which firms, households and units of government get the funds they need and put surplus funds to work.

Savers and borrowers are connected by financial intermediaries including banks, thrift institutions, insurance companies, pension funds, mutual funds, and finance companies.

Finance in an economic system comprises two parts: public finance and finance of economic entities. Public finance is the provision of money (by the community through taxes) to be spent by national and local government authorities on projects of national and local benefit.

It is a collective term for the financial flows and also the financial institutions of the public sector.

У закладах освіти для навчання англійської мови здобувачів освіти з ООП застосовується метод Пімслера, який заснований на аудіюванні – аудіозапис відтворює фрази й речення англійською мовою, а потім повторює їх українською. У виконанні цієї вправи задіюються власні механізми сприйняття та практичного застосування лексичного матеріалу теми, пояснення та продукування власного тексту у практичній комунікативній ситуації. Окрім того, у вправі використовуються аудіо та візуальні елементи для сприятливого та ефективного сприйняття молоді з ООП.

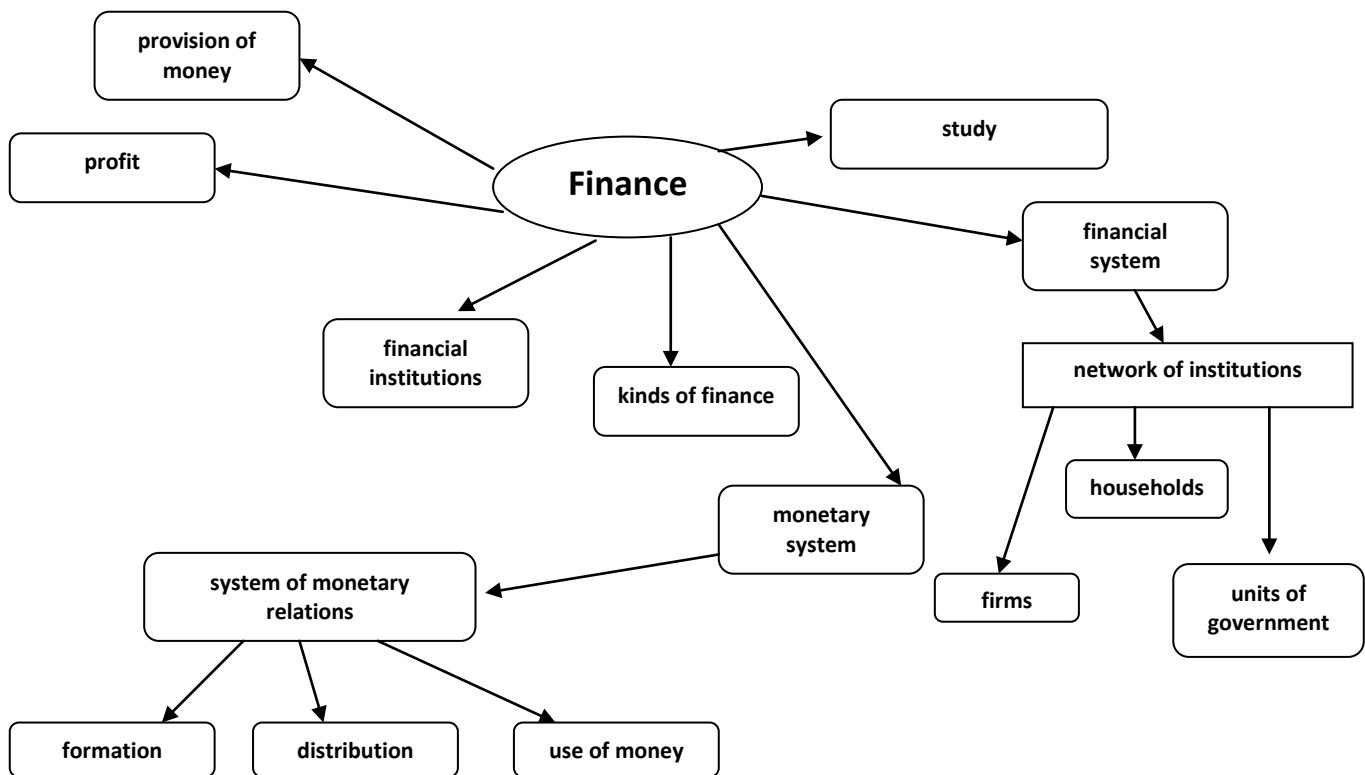

Рис. 4. Доповнена схема оформлення характеристики поняття «Фінанси» англійською мовою з використанням лексичного матеріалу тексту «Finance»

Формування іншомовної компетентності на сучасному етапі важливе для ефективної усної і писемної комунікації, тому важливим є контамінування методів для успішного засвоєння комунікативних тем для «живої взаємодії», за допомогою різних каналів комунікації і навчання.

Для подальшого закріплення теми, лексичного і граматичного матеріалу, використовуються різні практичні методи застосування та продукування власного мовлення: комунікативні ситуації, коли актуалізується вміння здобувачів освіти спілкуватись засобами англійської мови, вміти слухати та розуміти співрозмовника, обмінятись інформацією тощо, перегляд та прослуховування відеоролика з теми, прослуховування аудіокниг, під час цього процесу можна знаходити за голосовим пошуком онлайн текстів та коригувати власне написання, завдяки чому слова мимоволі закріплюються в пам'яті навіть з правильною вимовою і написанням; спілкування з друзями онлайн.

Важливу роль у навчанні студентів з ООП у розумінні взаємозв'язку складових англійських текстів, їх структури та змісту, на нашу думку, відіграє застосування ментальних карт (Mind Maps). Саме техніка Mind Maps дозволяє унаочнити та візуалізувати взаємозв'язки складових текстів, у яких міститься опис про поняття, предмет, особливості економічних та психологічних досліджень, розвивати навички запам'ятовування та асоціативного мислення, задіювати в процесі отримання та засвоєння інформації обох півкуль головного мозку, що сприяє ефективній роботі та створенню цілісного уявлення про образ, поняття, структуру тощо.

Завдяки застосуванню Mind Maps під час викладання та навчання англійської мови за професійним спрямуванням розвиваються творчі навички та інтелектуальні здібності студентів, можливість розвивати пам'ять та логічне мислення, пробуджує інтерес до проблемного навчання та засвоєння матеріалу.

Візуальне сприйняття та створення візуального ряду є одним із ключових у формуванні іншомовної компетентності. Так, у викладанні англійської мови активно

використовуються фільми, серіали, пісні для опанування комунікативних тем та розвитку використання активного та пасивного словникового запасу в певній комунікативній ситуації.

Крім того, для закріплення лексичного матеріалу з комунікативної теми «Finance» та розуміння взаємозв'язків студентам пропонується за допомогою додатка Mentimeter дати відповідь на запитання, для здобувачів освіти з порушенням зору використовується зачитування та продукування або ж зачитування у формі бліц опитування чи/та інтерв'ю питань, зокрема такого типу:

1. *What is finance and financial system?*
2. *What parts does finance comprise?*
3. *What means are savers and borrowers connected by?*
4. *What functions does public finance perform?*

У такому разі студенти з ООП мають можливість прослуховувати власне мовлення, орієнтуватись у мовленнєвому матеріалі, а також закріпити навички ситуативного реагування у комунікативній ситуації, закріпити навички побудови відповіді на спеціальні запитання в англійській мові.

Крім того, ще одним варіантом закріплення лексики є написання листа або продукування власного голосового повідомлення для ділової комунікації, надиктований на диктофон телефону чи іншого гаджета.

Для написання листа студентам пропонується заповнити чи/та замінити складові тексту листа, який потрібно написати другу, знайомому, діловому партнеру.

Наприклад:

Вправа. *Напишіть, будь ласка, листа другу, знайомому, діловому партнеру, в якому висловлюєте прохання про допомогу щодо підготовки виступу про фінанси.*

Tom Garryson
7834 Divino street
Chicago, Illinois
Trend&Fashion
9034 Groom Street
Chicago, Illinois
USA, 90345
May 12, 2012

Dear Sirs/friend,

I would like to ask you to prepare report for the conference

underline the key issues of finance in Ukraine and abroad

With respect,
Tom Garryson

Для здобувачів освіти з порушенням зору важливо створювати умови для читання англійською мовою – створення наочних схем, тексти та матеріали заняття із збільшеним шрифтом, більш яскравим шрифтом.

У навчанні англійської мови для молоді з ООП важливим є створення сприятливого освітнього простору та підбір методів і форм взаємодії під час навчання. Для студентів з порушенням (або повною втратою) слуху, враховуючи те, що студенти з порушенням слуху опановують дві форми сприймання інформації – жестова мова та оволодіння усним і писемним мовленням. Таким чином, варто відзначити застосування методу навчання «природний слуховий підхід» (Natural Aural Approach, автори – канадські вчені), який базується на системі навчання у звичайному комунікативному середовищі; навчання без використання мови жестів, або дактилювання; ефективно використання залишків слухового

потенціалу студентів; розвиток природних можливостей студентів із порушенням слуху для оволодіння англійською мовою.

Для студентів з порушенням слуху та зору активно використовуються під час навчання англійської мови нефілологічних спеціальностей ситуативні з професійного життя/рольові комунікативні ситуації, які сприяють мотивації розумової діяльності через те, що здобувачі освіти опиняються в комунікативній ситуації, під час якої актуалізується вміння спілкуватись засобами англійської мови. Дані особливості на заняттях англійської мови для здобувачів освіти з ООП нефілологічних спеціальностей можна застосовувати завдяки вправам, під час яких варто запропонувати обговорити окремі комунікативні ситуації.

Наприклад, в опануванні комунікативної теми робота в парах та обговорення комунікативних завдань, зазначених в картках:

Individual work (Case study) – the work with cards.

Card 1. Please, introduce your friend to all students.

Card 2. Please, introduce yourself to all students.

Card 3. Imagine that your group mate only eat hot dogs and don't like healthy food. Express your doubt of eating only hot dogs.

Card 4. Please, agree with your group mate about importance of development of Computer Studies in Ukraine.

Card 5. Please, agree with your group mate about importance of development of Psychology in Ukraine.

Для закріплення та ефективного засвоєння матеріалу з теми «Business communication (Ділове спілкування)» використовується аудіювання та засвоєння додаткового лексичного і граматичного матеріалу.

Студентам пропонується ознайомитись із лексичним матеріалом, прослухати/переглянути відеоролик, дати відповіді на запитання.

2. Communication during applying the job. (Аудіювання)

I. Please, review the new words and write down them.

Vocabulary:

interview – співбесіда

aptitude test – тест на виявлення здібностей

to pass test – здати (пройти тест)

to hear about job - дізнатися про роботу

advertisement – реклама

testimonials – відгуки

Bachelor Degree – ступінь бакалавра

to be cut out for... – бути створеним для...

software developer – розробник програмного забезпечення

II. Please, watch the video, using the link (till/до 2.31):
<https://www.youtube.com/watch?v=HMQLA-TIAAsk>

III. Please, answer, please the questions after reviewing the video:

What is the name of the interviewer?

Did the person pass the aptitude test?

How the man heard about this job?

What profession did the man choose in the end of his history?

Так, заняття з використанням відео і аудіо матеріалів передбачає такі етапи: 1 – підготовча робота студентів, які виконують завдання перед переглядом фільму; 2 – власне перегляд; 3 етап – завершальні вправи після перегляду фільму; 4 – виконання домашнього завдання по відеоролику.

Перегляд не лише художніх фільмів, а й уривків діалогів, зокрема, з тематики спілкування під час співбесіди, в офісі, під час переговорів сприяють розвитку асоціативного мислення та засвоєння комунікативної теми. Під час такого заняття студентам з ООП наочно презентується практична значущість вивчення англійської мови за професійним спрямуванням, а сама методика дозволяє проєктувати поведінкові мисленнєво-комунікативні реакції студента залежно від комунікативної ситуації, застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності – обговоренні тем у діловій сфері, враховуючи професійну спрямованість студентів різних спеціальностей.

Під час вивчення теми «**Комунікація в організації**» одним із завдань є опис малюнків та використання висловлювань, під час якого перед студентами ставляться наступні завдання: переглянути малюнок, описати малюнок із використанням поданих формул початку речення, визначити різницю у спілкуванні зображених осіб на малюнку, пояснити та аргументувати власний опис.

Наприклад,

Task 1.

1) Комунікаційний епізод № 1/Communication episode#1

Describe, please, the picture.

Tell, please, who is the employer and who is the employee? Explain your choice

What manner of communication do you see?

I can see in the picture

In my opinion

2) Комунікаційний епізод № 2/Communication episode#2

Describe, please, the picture.

Tell, please, who is the employer and who is the employee? Explain your choice

What strange moments are fixed in the picture in your opinion?

I can see in the picture –

In my opinion

3) Комунікаційний епізод № 3/Communication episode#3

Describe, please, the picture.

Tell, please, who is the employer and who is the employee?

Explain your choice

What manner of communication do you see?

What strange moments are fixed in the picture in your opinion?

Do you prefer to talk with your future employer in such way? Why?

I can see in the picture _____

In my opinion

Ефективними є форма, метод упровадження самостійного вивчення та пошук особливостей практичного застосування комунікативної теми, а також графічне/голосове введення запиту з теми. Наприклад: в опануванні теми «Професія психолога», після складання схеми та прочитання тексту, студентам пропонується дати відповіді на спеціальні запитання:

- *What specialist has advanced degree in the Science of Human Behavior?*
- *What does some common types of therapy include?*
- *What does psychologists use to help people improve their lives?*

Для закріплення лексичного матеріалу та продукування власного висловлювання студентам пропонується виконання вправи з перекладу та складання речення зі словами:

Вправа 1 / **Task 1.**

Перекладіть, будь ласка, подані слова та словосполучення, складіть з кожним з них речення:

Skills of specialists in the area Psychology

1. Intellectual skills _____
2. care of people with medical conditions _____
3. Cognitive (reasoning and thinking) strengths and weaknesses
4. can treat many kinds of behavioral and mental health issues
5. help with life and relationship issues

Після виконання цієї вправи пропонується виконання вправ для продукування власних висловлювань та самостійного пошуку інформації в іншомовному просторі.

Вправа 2 / **Task 2.**

Оберіть одну із здібностей/компетентностей, якою має володіти психолог та опишіть її, для чого вона потрібна (переклад в **Task 1**) (4-5 речень). Чи вона найважливіша в професії психолога?

Вправа 3 / Task 3.

Знайдіть, будь ласка, оголошення про вакансії психолога в Україні та за кордоном. Наведіть та порівняйте приклади україномовних (які потрібно перекласти англійською) та англomовних (які потрібно перекласти українською). На які оголошення про вакансії ви б звернули увагу. Чому?

Окрім формування навиків усного та писемного мовлення у формуванні іншомовної компетентності важливу роль відіграє розуміння тексту та його інтерпретація, визначення основної думки та обговорення її.

Складнощі у побудові діалогу в умовах іншомовної та міжкультурної комунікативної комунікації підкреслено актуальні та важливі у сучасному суспільстві, а науково-дослідні роботи та розробки фіксують різні підходи та методи для навчання і викладання, формування іншомовної комунікативної компетентності під час взаємодії учасників освітнього процесу та членів суспільства у мультикультурному просторі.

Діяльність викладача та пошук підходів, методологій, технологій для роботи зі студентом з інвалідністю залежить від особливостей фізичного та ментального розвитку, а також його лінгвістичних знань, умінь та інтересів тощо.

Для подолання психологічних бар'єрів говоріння й обміну інформацією, задля створення умов соціалізації студентів з ООП необхідно звернути увагу на комунікативні бар'єри, адже часто психологічні бар'єри виникають унаслідок труднощів в оволодінні лексичним і граматичним матеріалом, здобувач освіти має відчувати виняткову потребу спілкуватись англійською мовою, вивчати новий матеріал, адекватно та стрімко реагувати на спонтанний діалог, комунікативну ситуацію в оволодінні професійними комунікативними темами.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/o>.
2. Бойчук Ю., Казачінер О. Створення інклюзивного освітнього середовища на уроках іноземної (англійської) мови в початковій школі. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/31.pdf.
3. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка*. 2016. № 4. С. 142–149.
4. Галашова О. Г. Формування навичок міжкультурної ділової комунікації в сфері менеджменту. *Наукові Записки. Національний Університет «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 33. С. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_82.
5. Глуцька Т. В., Сандовенко І. В. Позааудиторна робота зі студентами під час вивчення іноземної мови. URL: <http://surl.li/sdvtp>.
6. Гончарова О. А. Навчання англійської мови дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та зору. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.
7. Гребенюк О. В., Михальчук О. О., Нікітська Ю. М. Навчання іноземної мови як засіб соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Імідж сучасного педагога*. 2023. 2(209). С. 94–98. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-94-98](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-94-98).
8. Дрига І. І. Вивчення англійської мови дітьми з порушеннями зору за допомогою гаджетів та у повсякденному житті. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vivchennya-angliysko-movi-ditmi-z-porushenniyami-zoru-za-dopomogoyu-gadzhativ-ta-u-povsyakdenному-zhitti-151847.html>.

9. Задунайська Ю. В. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_23_8.
10. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. № 2657-VIII. 2661-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
11. Замша А. В. Формування в учнів із порушеннями слуху англomовних читацьких умінь. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. 2019. Вип. 17. Т. 2. С. 91–94. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/22.pdf.
12. Ільїна О. Особливості формування комунікативної англomовної компетенції студентів-економістів за умов дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 3. С. 219–224.
13. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.
14. Казачінер О. С. Навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.
15. Кіш Н. В. Бар'єри ефективної міжкультурної комунікації глобального інженера. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 34. С. 86–89.
16. Кукатас Ч. Теоретичні основи мультикультуралізму. URL: http://dialogsgov.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.
17. Лубянова О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції у студентів із вадами слуху в ВНЗ. *Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Випуск 104 (2). С. 474–478.
18. Ребрій О. В. Теорія міжкультурної комунікації : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» факультету іноземних мов. Харків, 2022. 100 с.
19. Спеціальний курс допоможе вивчити англійську дітям з дислексією. URL: <https://osvitoria.media/news/spetsialnyj-kurs-dopomozhe-vyvchyty-anglijsku-dityam-iz-dysleksiyeyu/>.
20. Степаненко А. В. Підготовка майбутніх вчителів іноземної мови до реалізації особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі в контексті інклюзивної освіти. *Наукові записки ЦДПУ. Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 574–578.
21. Чиж С. Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf.
22. Чорна В. М. Особливості іншомовної комунікативної компетентності в удосконаленні фахової діяльності вчителя іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 5(200). С. 81–84. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84).
23. Шапочка К. А. Формування соціокультурної компетенції засобами перекладу в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. № 4. С. 136–142.
24. Щерба Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 4 (24). С. 20–24.
25. Bilova, A. (2018). SOME ALTERNATIVE METHODS OF EFL TEACHING. *Anglistics and Americanistics*, (15). P. 40–46. URL: <https://anglistika.dp.ua/index.php/AA/article/view/156>.
26. Canal M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / M. Canal // Richards J. and Schmidt R., (eds.) *Language and Communication*. London: Longman. P. 2–27.
27. Stoller F. (1988). Films and Videotapes in the ESL/ EFL Classroom. Paper presented at the annual meeting of the Teachers of English to speakers of other languages. URL: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED299835.pdf>.

§ 4. Розвиток іншомовних компетентностей мультимедійними засобами під час аудіювання для студентів із особливими освітніми потребами

Реалії сьогодення вимагають, щоб студенти з особливими освітніми проблемами вивчали іноземну мову й активно використовували її у процесі навчання. Модернізація освітньої системи, розвиток інклюзивного підходу до навчання вимагають перегляду та пошуку нових рішень щодо навчання іноземної мови на різних рівнях. Студенти з особливими освітніми потребами мають різні здібності і можливості, але всі вони бажають, щоб

їхні відмінності поважали, щоб їх розуміли і цінували.

Отже, викладач, зокрема іноземної мови, має бути обізнаний із можливими проявами відмінностей у навчанні та поведінці студентів, які належать до певної нозології, працювати в постійному контакті з психологами, усвідомлювати особливості кожної категорії й адаптувати методику навчання під них.

Отже, в наш час, як зазначає психолог В. Андрієвська: «практична доцільність вивчення іноземної мови ні в кого сумніву не викликає». Тому більшість батьків дуже прихильно ставляться до активного вивчення іноземної мови.

Визначення практичної мети навчання іноземної мови значною мірою зумовлено специфікою цього навчального предмета. Вона, як відомо, полягає в його призначенні – навчати іноземної мови як засобу спілкування, що є вже усталеною світовою тенденцією.

Спілкування може бути безпосереднім, здійснюваним в усній формі в процесі таких видів мовленнєвої діяльності як аудіювання (сприйняття та розуміння усного мовлення) і говоріння (продукування усного мовлення).

Аудіювання і читання – це рецептивні види мовленнєвої діяльності. Вони використовуються для розпізнавання інформації. А говоріння та письмо – продуктивні види мовленнєвої діяльності. Їх застосовують для продукування мовлення. Кожен із видів мовленнєвої діяльності виконує дві важливі навчальні функції – засобу навчання і мети навчання. Наприклад, як засіб навчання аудіювання служить ефективним інструментом формування слуховимовних навичок і техніки читання. За допомогою аудіювання здійснюється ознайомлення з лексичним складом мови та її граматичними структурами. Водночас аудіювання полегшує оволодінню говорінням, читанням та письмом. Бо дійсно, якщо студент розуміє мовлення у звуковому коді, йому легше зрозуміти і графічне мовлення, тобто перекодувати те, що він бачить, на те, як воно повинно звучати.

Аудіювання як мета курсу, спрямоване на розвиток у студентів здатності орієнтуватись і взаємодіяти у мовленнєвому середовищі, яке моделюється на занятті. Це передбачає формування в них умінь сприймати й адекватно реагувати на інструкції вчителя та мовлення партнерів по комунікації, які побудовані на знайомому мовному матеріалі, а також уміння розуміти зміст аудитивних текстів: навчальних та автентичних. Тексти мають відповідати рівню навченості студентів, їх інтересам і потребам.

Під час вивчення іноземної (англійської) мови студентами з обмеженими можливостями ефективними є такі інтерактивні технології навчання, як:

- робота в парах, трійках,
- змінювані трійки,
- «карусель»,
- «акваріум»,
- «велике коло»,
- «мікрофон»,
- незакінчені речення,

- «мозковий штурм»,
- аналіз проблеми,
- «мозаїка»,
- коло ідей,
- розігрування ситуації у ролях (рольова гра, імітація),
- дискусія, ток-шоу тощо.

Інтерактивні види роботи дають студентам з особливими освітніми потребами можливість переносити набуті раніше знання, сформовані вміння й навички на нові види діяльності та ситуації мовленнєвої взаємодії, що сприяє вдосконаленню комунікативного досвіду.

І. Камініним та Н. Тучиною [1] розглянуто специфіку організації навчання іноземної (англійської) мови студентів із диспраксією. Автори вважають, що на уроках англійської мови вчитель має обирати прийоми та методи роботи, які можуть допомогти студентам із диспраксією, які можна умовно поділити на декілька груп залежно від цілеспрямованості, а для кожної групи сформулювати певні поради:

- 1) для розвитку моторних навичок, координації рухів;
- 2) для сприймання, оброблення, розуміння інформації та розвитку концептуалізації;
- 3) для розвитку самоповаги, підвищення самооцінки та впевненості в собі;
- 4) для розвитку соціалізації та комунікації з викладачами та однолітками.

Використання інтерактивних презентацій у Power Point, перегляд відео кліпів та фільмів дозволяє яскраво й наочно презентувати всі навчальні теми, навіть ті, які, на перший погляд, є нудними для вивчення студентами, а також розвинути й проконтролювати навички аудіювання, читання з різними стратегіями, відпрацювати, закріпити й удосконалити лексико-граматичний матеріал, перевірити себе самостійно й виправити помилки, що є важливим для студентів із ДЦП, які пишуть повільно й нерозбірливо.

Особливі освітні потреби учнів з ДЦП, що виникають внаслідок порушень функцій опорно-рухового апарату. Як виявив аналіз наукових публікацій, ДЦП може проявлятися у дітей старшого віку в таких формах, як:

1. Спастичні (диплегія, геміплегія, подвійна геміплегія).
2. Гіперкінетична.
3. Атактична.
4. Атонічно-астатична.
5. Змішані (спастико-атактична, свастико-гіперкінетична, атактико-гіперкінетична)

[2].

До бар'єрів, що обмежують навчання ІМ студентів з порушеннями функцій опорно-рухового апарату внаслідок ДЦП, ми можемо віднести такі, як відсутність чи обмеження можливості:

- самостійно стояти та пересуватись;
- самостійно сидіти;
- самостійно утримувати в руках предмети та писати.

Отже, особливі освітні потреби у вивченні ІМ студентів із порушеннями роботи опорно-рухового апарату внаслідок ДЦП полягають у створенні таких умов, що компенсували чи зменшували б указані вище обмеження. Розглянемо відповідні адаптаційні заходи, що можуть використовуватись в інклюзивному освітньому процесі. Згідно з Додатком до листа МОН Молодь спорту від 26.07.2012 р. №1/9-529 «Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання» вони класифікуються за різновидами адаптації, до яких належать:

- пристосування середовища;
- адаптація навчальних підходів;
- адаптація навчального плану;
- адаптація матеріалів [3].

Пристосування середовища до навчання студентів із порушеннями функцій опорно-рухового апарату (тобто створення можливості для використання ними допоміжних засобів пересування: інвалідних візків, милиць, паличок, ходунків) означає забезпечення безбар'єрного середовища, в якому наявні: – пандус при вході чи люди, що постійно допомагають долати сходи; – двері з відсутніми порогами, не менше 0,85–0,9 м завширшки для вільного проїзду візка; – ліфт або підйомник на сходах усередині приміщення (чи проведення всіх занять на першому поверсі); – поруччя уздовж коридорів, щоб ті, яким складно ходити самостійно, могли триматися; – класні кімнати з проходами не менше 0,9 м, – туалетна кімната, спеціальна зона в їдальні та інші шкільні приміщення, доступні для використання студентами з порушеннями опорно-рухового апарату [3].

Адаптація навчальних підходів до іншомовної освіти учнів з інвалідністю передбачає, в першу чергу, диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу. Диференціація у навчанні ІМ означає, що клас постійно працює в змінних групах (іноді як цілий клас), які створюються самими учнями в залежності від того, який спосіб вивчення і закріплення конкретного навчального матеріалу є для них найзручнішим, враховуючи їх індивідуальні відмінності [3].

Всі групи мають досягти спільної мети уроку, але «продукти» навчальної діяльності можуть бути різними. Наприклад, у вивченні ІМ студенти можуть вивчати мовний матеріал шляхом вибору з-поміж вправ, завдань і засобів навчання, запропонованих викладачем.

Зважаючи на таке тлумачення диференціації, вона може використовуватись лише в тому випадку, якщо інклюзія розуміється як створення сприятливих умов для навчання всіх у закладі, а її метою для студентів з особливими освітніми потребами є не лише одержання освіти, але й соціальна інклюзія.

На думку низки вітчизняних учених, диференціації викладання досягається за рахунок:

- 1) адаптації змісту, процесу та продукту навчальної діяльності;
- 2) варіювання вимог щодо ступеня виконання завдань студентами на окремому уроці або впродовж вивчення ширшої теми (тобто матеріал має розподілятися на обов'язковий для всіх студентів, бажаний для більшості і запропонований окремим студентам);
- 3) застосовування широкого спектру форм і методів організації навчальної діяльності [4].

Що стосується індивідуалізації іншомовної освіти студентів з особливими освітніми потребами, то вона реалізується у створенні Індивідуальної програми розвитку та Індивідуального навчального плану.

У межах реалізації індивідуального підходу до студентів з порушеннями роботи опорно-рухового апарату може прикріплюватись спеціальний педагог, який створює для них необхідні умови і всіляко допомагає на занятті. В цьому випадку інклюзія розповсюджується лише на студентів з особливими освітніми потребами і її метою є надання їм доступного рівня освіти.

Нарешті адаптація матеріалів означає пристосування засобів навчання та носіїв інформації до особливих освітніх потреб студентів. Так студенти, що мають труднощі з письмом правою рукою, можуть використовувати ручку для шульги. Якщо в цьому є необхідність, може використовуватись подушечка чи зручна підставка під руку, що може зменшити навантаження на неї. Якщо письмо недоступне, то їм можна запропонувати використовувати ПК чи планшет зі зручним утримувачем, де він у віртуальному навчальному середовищі класу чи школи зможе виконувати інтерактивні вправи та завдання з ІМ, а також слухати, читати та переглядати навчальні матеріали в різних медіаформатах. Для студентів, що неспроможні писати чи друкувати, існує можливість керувати комп'ютером за допомогою приладу Tobii Dynavox eye tracker, який відстежує рухи очей і дозволяє відкривати й закривати вікна, вивчаючи відповідну інформацію. Решта адаптаційних заходів залежить від індивідуальної клінічної картини порушень студента з ДЦП.

У своїй практиці вивчення ІМ, використовуючи аудіювання, зокрема співання пісень іноземною мовою, є чудовим методом зацікавлення та вивчення більшої кількості лексичного матеріалу для студентів з особливими освітніми потребами.

Аудіюванню, як і інших видів мовленнєвої діяльності, треба навчати спеціально. Немає чітких рецептів, як викладач повинен пропонувати студентам завдання на аудіювання. Це залежить від багатьох чинників. Але треба чітко з'ясувати, що існує 3 етапи навчання аудіювання:

- підготовчий етап – введення студентів у ситуацію;
- процес слухання і виконання завдання;
- підсумкова робота.

Організуючи процес навчання аудіюванню на матеріалі пісень, викладач формує завдання різного характеру в залежності від того, що він ставить за мету перевірити: розуміння загального змісту пісні чи розуміння окремих деталей.

Добираючи пісенний матеріал для аудіювання, викладач обов'язково повинен враховувати вікові психологічні особливості, а також логічне поєднання теми заняття зі змістом пісні.

Зразки завдань для розвитку навичок та умінь аудіювання:

1. Listen to the song and draw what you hear. Say what you have drawn.
2. Listen to the song and put the lines in the correct sequence.
3. Read and translate the song.
4. Read the lyrics of the song and guess which of these words fits each gap.
5. As you listen, fill in the missing words.
6. Work in groups of two. Listen to the song and get ready to act it out.
7. Find the words in the song which mean the same as the following.
8. Listen to the beginning of the song and write your own end of it in prose or in lyrics in English.

Окрім наведених вище завдань, практикуються ще й такі:

1. Circle the antonyms\ synonyms of the given words in the song as you listen.
2. Listen to the song and give it a heading.
3. Listen and say what kind of song is it lyric, political, etc.

Ідея використання музики й пісень при вивченні іноземних мов не нова. Більше 30 років тому американська викладачка і піаністка Carolyn Graham з'єднала ритм розмовної американської англійської з ритмом джазу і створила Jazz Chants, які придатні, як для дітей, так і для дорослих. Ритм джазу ілюструє природний наголос та інтонацію розмовної англійської, що удосконалює навички говоріння і аудіювання, робить навчання приємним.

Британський викладач і автор багатьох публікацій Alan Maley вказує на дві головні переваги використання музики і пісень в освітньому процесі:

1. Музика легко запам'ятовується.
2. Музика забезпечує високий рівень мотивації, особливо для дітей, підлітків і молоді.

Автор книги «Music&Song» Tim Murphey, наголошує, що у викладанні мови все, що ми можемо робити з текстом, ми можемо також робити з піснями, або з текстом про пісні:

- Вивчати граматику.
- Розвивати вміння аудіювати текст, ігноруючи незнайомі слова.
- Читати пісні з лінгвістичними цілями.
- Складати пісні, статті про пісні, листи співакам, анкети.
- Обговорювати пісні.
- Перекладати пісні.
- Писати діалоги, користуючись словами пісень.
- Розігрувати рольові п'єси (як герої пісень або співак-кореспондент).
- Диктувати пісню.

- Використовувати пісню для вправ на заповнення пропусків у тексті або для виправлення помилок.
- Використовувати музику як фонову при різних видах діяльності.
- Інтегрувати пісні в проєктну роботу.
- Активувати або розслаблювати клас розумово.
- Практикувати вимову, інтонацію і наголос.
- Практикувати хорове повторення.
- Вчити лексику.
- Вчити культуру.
- Пізнавати більше про своїх студентів і від своїх студентів, дозволяючи їм вибирати і пояснювати свою музику.
- Розважатися.

Tim Murphey підкреслює, що музика і пісні не відносяться до звичайних категорій вивчення мови, таких як граматики, лексики, читання, аудіювання, говоріння. Але вони можуть включатися у зміст цих категорій, і ми можемо зосередитися на них, коли використовуємо пісні. Коли ми пробуємо щось нове, ми ризикуємо. Важливо зробити новий досвід позитивним і успішним.

1. Вправи на заповнення пропусків в тексті:

1. Виберіть пісню відповідно до мовного рівня студентів.
2. Надрукуйте текст, пропускаючи деякі слова, або фрази, залишаючи пропуски, які вони зможуть заповнити. Ви можете сфокусуватися на певному класі слів (дієслова, прийменники, прикметники).
3. Роздайте копії пісень із пропусками студентам. Студенти працюють у парах. Вони спочатку читають текст і думають, які слова можуть бути пропущені.
4. Студенти слухають запис пісні і заповнюють пропуски.
5. Нарешті, перевіряються відповіді. Якщо є певні сумніви, програвся ще раз відповідна частина аудіограми.
6. З класом низького рівня ви можете надрукувати глосарій пропущених слів під текстом пісні. Глосарій може містити не тільки пропущені слова, але й підбірку інших слів для вибору.
7. Ви можете залишити також таку саму кількість рисочок, скільки й літер у пропущеному слові, або полегшити завдання для класів низького рівня, написавши першу букву пропущеного слова. Ви можете пропустити більш ніж одне слово, особливо для ідіоматичних виразів, і написати цифру в дужках, яка відповідає кількості пропущених слів.
8. У класах середнього рівня можна пропустити слова, що римуються (або тільки одне з пари), в кінці кожної строфи. Ці слова вгадуються з контексту. Якщо це допоможе, спочатку дайте римуючу схему.
9. Залежно від рівня підготовленості класу ви можете пропустити кожне п'яте, сьоме або дев'яте слово.
10. Готуючи тексти пісень, ви можете вставити зайві слова замість пропусків. Завдання студентів – викреслити слова, які вони нечують.
11. Вибіркове аудіювання можна проводити без опори на текст. Завдання учнів – почути певні фрази, граматичні структури або слова і порахувати, скільки разів вони зустрічаються. Крім того, учні можуть пронумерувати слова в тому порядку, в якому вони їхчують.
12. Є також можливість для фотокопіювання помилок і зіпсованого тексту. Ви можете стерти перші або останні декілька літер кожної строфи або намалювати пряму чи зигзагоподібну лінію посередині тексту білою фарбою. Це швидкий і легкий спосіб зробити вправу веселою і цікавою. Але дайте учням час вгадати пропущені букви перед прослуховуванням пісні.

13. Для учнів високого рівня підготуйте незакінчений текст разом із глосарієм, який містить не тільки пропущені слова, але й набір синонімів до них. Учні можуть обговорювати поетичну цінність кожного синоніма перед кінцевим вибором.

II. Вправи з переплутаним текстом пісні:

1. Виберіть пісню і надрукуйте текст.
2. У вас є два вибори:
 - а) Зробити копії слів і потім розрізати кожен строфу, або куплет на дві половини горизонтально, або вертикально, залежно від рівня складності, і покласти всю пісню в конверт.
 - б) Передрукувати пісню з реченнями в іншому порядку – цілі речення, строфи, або навіть половини речень і зробити копії для всього класу.
3. Роздайте конверти парам учнів і попросіть скласти слова в правильному порядку.
4. Програйте запис пісні, але зупиняйтеся після кожного другого рядка.
5. Нарешті програйте всю пісню.
6. Для менш підготовлених учнів ця вправа може виконуватися зі строфами, або зі словами в межах строф.
7. Дайте кожному учню слово, вираз або строфу пісні. Програйте запис. Коли учні слухають, вони стають у тому порядку, який вони чують у пісні.
8. Підготовлені учні працюють у малих групах, кожному дається строфа, і їх завдання – стати в правильному порядку до прослуховування пісні.

Додаток 1

Виконання тренувальних вправ для розмовної практики. Потрібно визначити жанр пісні після прослуховування.

Exercise I. Define what genre of this song:

- a) Classic music.
- b) Pop music.
- c) Hip-Hop.
- d) Rock.
- e) Electronic music.
- f) Jazz.
- g) Blues.

Вправа на заповнення пропущених слів у пісні. Слова додаються у послідовному порядку для слабших груп студентів і у змішаному для більш підготовлених.

Exercise II. Fill in the blanks

Which words are missing? Fill in the blanks with some of this words:

still full of life, beauty, love, to know, matter, amazing, Woman, why, happened, control, unknown, heart, answers, a gift, soul, puppet, polluted.

1. The cash is gone and she _____.
2. Looking for _____ inside.
3. But she's been searching for _____ in all the wrong places.
4. I just want you _____.
5. Don't _____ what they say about you, Woman I know you're _____.
6. Don't matter what they say about you, _____ you're irresistible.
7. Coz everything for a reason, Now you know _____.
8. So here you are free from _____, Taking steps into the _____.
9. So listen to your _____ it will tell you all the _____.
10. Life is _____ and I hope you know, That music is the key the door to your _____.
11. Don't be a _____, don't be a puppeteer, Don't live your life _____ from your fears.

Вправа на розвиток комунікативних навичок після читання тексту пісні, прослуховування та хорового співання. Потрібно дати відповіді на запитання.

Exercise III. Answer the questions:

1. What this song about?
2. What emotions cause you this song?
3. About what woman singing in the song? Magic, weak or strong woman?
4. What men are trying in this song to say to women?
5. What phrase in the song is the most repetitive?
6. Did you like today's lesson? Why?
7. Do you think that singing songs in English can be faster and more interesting way to learn a foreign language?

Вправа для закріплення вивченого лексичного матеріалу. Визначити, які твердження – правда, а які – брехня.

Exercise IV. Mark if the following statements are true (T) or false (F).

1. Popular music is music created as a commercial product.
 2. Classical music is written for operas and ballet.
 3. Folk music is the serious music of a particular group or community of people.
 4. Folk music is usually learnt by hearing of another person rather than by writing music.
 5. Some styles exist both as popular and folk music.
 6. Some popular songs serve as a vehicle for social commentary.
 7. Popular music exists for ever.
 8. However, many popular songs have endured for thousand years.
 9. Popular music is rarely thought to have meaning only for the time in which it was created.
 10. In some cases the categories of popular, folk, rap and classical music overlap.
- З досвіду роботи з пісенним матеріалом на заняттях іноземної мови можна зробити такі висновки:

- а) використання пісень сприяє розвитку у студентів інтересу до вивчення ІМ;
- б) знімає втому і напруженість;
- в) активізує навчальну діяльність;
- г) є засобом збагачення словника;
- д) збагачує студентів відомостями країнознавчого характеру.

Список використаних джерел:

1. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.
2. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка*. 2016. № 4. С. 142–149.
3. Щерба Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 4 (24). С. 20–24.
4. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч. курс та метод. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.

§ 5. Методичні рекомендації щодо формування професійної компетентності у здобувачів фахової передвищої освіти в умовах інклюзії засобами кросвордів

Світові тенденції глобалізації економіки, освіти, формування інформаційного суспільства і прагнення інтегрування української освіти в світовий освітній простір вимагають від сучасної педагогічної науки приведення традиційних освітніх систем до загальноприйнятих у Європі. Так, знаннява парадигма освіти повинна бути відображена з погляду компетентнісного підходу. Характерною ознакою

інтеграційного процесу української освітньої системи є її компетентнісно-орієнтовна основа.

Інтеграційний процес у всіх напрямках розвитку держави полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі. У кінцевому результаті такі кроки сприятимуть підвищенню в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища [1].

Разом з цим перехід до інформаційного суспільства, а також соціальні, економічні, політичні процеси в нашій країні певною мірою впливають на здійснення реформування всієї системи освіти, її прискорення. Держава пропонує отримати освіту всім бажаючим. Дистанційне навчання – це саме той вид отримання професійної та освітньої підготовки.

Водночас, ми можемо стверджувати, що такий вид навчання може бути застосований і при навчанні в умовах інклюзії. Коли ми говоримо про створення інклюзивного освітнього середовища, ми не маємо на увазі суто відкриття інклюзивних класів або забезпечення архітектурної доступності.

На думку спеціалістів «Нової української школи», це і підвищення компетентності педагогічних працівників та руйнування суспільних стереотипів щодо освіти таких дітей. Адже хвороба не дорівнює інвалідності, інвалідність – наявності особливих освітніх потреб (наприклад, особи із серцево-судинними захворюванням не мають цих потреб), особливі освітні потреби не означають захворювання або інвалідність (наприклад, люди з дислексією). Інклюзивне навчання полягає в тому, що у звичайному класі навчаються звичайні діти, просто деякі з них навчаються трішечки по-іншому, наприклад, використовуючи шрифт Брайля. Але в такому класі ні в якому разі не має бути відокремлення одних дітей від інших (навіть на рівні риторики). З урахуванням рекомендацій спеціалістів та настільки, наскільки це можливо, у такому класі налагоджується спільне навчання. Ми цілком поділяємо думки цих спеціалістів, а також фахівця з відділу інклюзивної освіти та діяльності інклюзивно-ресурсних центрів департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України [2].

Отже, на нашу думку, формування професійної компетентності здобувачів передвищої освіти в умовах інклюзії в сучасному суспільстві посіло значне місце.

Проведений аналіз формування професійної компетентності закладами освіти дозволив нам сформулювати основні види компетентності, що притаманні випускнику.

Для узагальнення отриманих даних врахуємо перелік основних (ключових) компетенцій, що визначила Рада Європи: політичні і соціальні компетенції; компетенції, що стосуються життя людини в полікультурному суспільстві; компетенції спілкування і володіння декількома мовами; компетенції володіння сучасними новітніми інформаційними технологіями; компетенції, що реалізують здатність і бажання вчитися, професійно вдосконалюватись, на нашу думку, вони також впливатимуть на загальний рівень компетентності здобувачів передвищої освіти в умовах інклюзії.

У результаті проведеного ретроспективного аналізу наукових джерел робимо певні висновки й узагальнення щодо професійної компетентності фахівця.

Соціальна компетенція – вміння робити в складі групи, розрахунку; бути ініціативним; здатність знайти спільну мову в колективі, уникати конфліктів; розвинуте почуття взаємодопомоги, взаємовиручки.

Фахова компетенція – знання теорії і практики виконання професійних робіт; здатність довести до кінця розпочату справу; скрупульозне ставлення до будь-якої справи, відповідальність; практичний досвід, професіоналізм; здатність передбачати наслідки своєї діяльності, розуміння завдання, що виконує; об'єктивність при прийнятті рішень; компетентнісний підхід до виконання поставленого завдання.

Проектувальна компетенція – це уміння визначити важливість і пріоритетність цілей при виконанні завдання, зробити попередній розрахунок сил і засобів для досягнення кінцевої мети, визначити необхідні терміни.

Методична компетенція – це схильність до розвитку, саморозвитку, прагнення до самовдосконалення, здобуття альтернативного мислення та проведення аналізу.

Комунікативна компетенція – вміння спілкуватися, чітка розбірлива мова, товариськість, комунікабельність, стриманість, організованість; вміння спілкуватися з товаришами, уміння передавати інформацію на різні відстані із застосуванням людей.

Інформаційна компетенція – вміння читати креслення, добувати певну інформацію; виділити необхідну інформацію з різних довідково-інформаційних джерел; уміння володіти сучасними технічними та іншими інформаційними технологіями.

Життєва компетенція – це орієнтування особи в соціально-життєвому просторі.

Особистісна компетенція – це цілеспрямованість, відповідальність, прагнення до самовдосконалення, прагнення до якісного виконання поставленого завдання; ініціативність, рішучість, наполегливість, педантичність, зібраність, загартованість; бажання перемагати не звертаючи на труднощі; акуратність; чітка пам'ять; виконавча дисциплінованість; здатність швидко прийняти рішення; наполегливість, обачливість в діях; активність, енергійність, упевненість та чіткість у діях; здатність швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища.

Фізіологічна компетенція – це працьовитість, уважність, пильність, обережність, активність, енергійність, витривалість; хороша фізична форма, підвищена працездатність, загартованість, швидка реакція; здатність переносити навантаження і швидко відновлюватись; уважність, здатність виконувати одноманітну й монотонну роботу, відмінний стан здоров'я.

Нервово-емоційна компетенція – це врівноваженість, стриманість, емоційна стійкість, спокійність, холонокровність; відсутність негативних думок, емоційно-вольова та психологічна стійкість; здатність легко пережити невдачі і неприємності; уміння тримати постійний рівний хороший настрій.

Психологічна компетенція (рефлексивна) – це впевненість у своїх діях, здатність швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища, здатність миттєво переключитися з одного виду діяльності на інший; стійкість до фобій; адекватність, зібраність при діях у нестандартних ситуаціях; бажання перемагати не звертаючи на труднощі; вміння позбавитися страху; психологічна стійкість до морально-психологічних навантажень при тривалому виконанні робіт, здобуття вміння знайти вихід з критичної ситуації.

Мобілізаційна компетенція – полягає у вмінні особи мобілізувати свої резерви організму для виконання професійних робіт за фахом [3].

Для коректного розуміння суті інклюзивної освіти звернемось до першоджерела.

Інклюзивне навчання.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та

змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість.

Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії.

Докладніше про інклюзивну освіту

Кого ми вважаємо особами з особливими освітніми потребами.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Інклюзивне освітнє середовище.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

Переваги інклюзивного навчання.

Інклюзивне навчання усуває бар'єри в системі освіти та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Вища залученість батьків до процесу навчання.

Діти з особливими освітніми потребами отримують можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів, талантів і подальшої інтеграції в суспільство, вступу до професійних і вищих закладів освіти.

Діти з особливими освітніми потребами мають змогу налагодити дружні стосунки з однолітками в школі та поза її межами й моделюють належні способи взаємодії з колективом.

В інклюзивних класах створено атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей.

Офіційні засади інклюзивної освіти в Україні.

У грудні 2009 року Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Передусім йдеться про статтю 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, в якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового спеціального середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками освітнього процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб і можливостей.

5 липня 2017 року Президент України підписав ухвалений 23 травня цього ж року Закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг».

5 вересня 2017 року було прийнято новий Закон України «Про освіту». З того часу діти з особливими освітніми потребами мають повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності». Діти з особливими освітніми потребами мають право на:

- дистанційну та індивідуальну форми навчання;
- психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу;
- інклюзивні та спеціальні групи (класи) у закладах загальної середньої освіти;
- «підлаштовані» для їхніх потреб заклади освіти і класи, тобто на відповідні архітектурні перепланування;
- корекційних педагогів, тьюторів, психологів;
- адаптовані навчальні плани та програми, методи та форми навчання, ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою [4].

Умови ефективності освітнього процесу:

- створення позитивної атмосфери;
- командний підхід;
- індивідуалізація навчального процесу;

- ефективно залучення членів родини учня;
- адаптація та модифікація навчальних планів, програм;
- підготовка педагогів.

Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Розробляється групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші) із обов'язковим залученням батьків або осіб, які їх замінюють, з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Складається індивідуальна програма на один рік. Двічі на рік (за потребою частіше) переглядається з метою її коригування.

Освітній процес здійснюється у класах з інклюзивним навчанням відповідно до робочого навчального плану коледжу, за навчальними програмами, підручниками, посібниками, рекомендованими МОН для закладів загальної середньої освіти. Для дітей з особливими освітніми потребами, які мають інтелектуальні порушення, складні вади розвитку, розробляється індивідуальний навчальний план на основі робочого навчального плану коледжу.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Індивідуальна навчальна програма.

Індивідуальна навчальна програма дитини з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням розробляється на основі навчальних програм закладів загальної середньої освіти, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією. Навчальна програма визначає зміст, систему знань, навичок і вмінь, які мають опанувати учні в процесі навчання з кожного предмета, а також зміст розділів і тем. До складання індивідуальної навчальної програми можуть залучатися батьки [5–7].

А тепер спробуємо розібратися, наскільки готові наші навчальні заклади до вирішення комплексу завдань, що витікають із перелічених вище вимог Міністерства освіти і науки України.

Для того, щоб підготуватися до впровадження інклюзивного навчання, адміністрація закладу має вжити **комплекс заходів** матеріально-технічного, навчально-методичного, кадрового та психолого-педагогічного характеру.

Рекомендуємо чотири групи умов щодо забезпечення успішного впровадження інклюзії як освітньої інновації:

1. Матеріально-технічна база. Декілька років тому ознайомлення з системою впровадження інклюзивної освіти в США дозволяє нам стверджувати, що в усіх загальноосвітніх закладах США вже давно поряд із туалетами для дітей норми функціонують туалети для дітей з особливими освітніми потребами; влаштовано пандуси та/або ліфти для пересування з поверху на поверх; забезпечено спеціально обладнані місця в їдальні; створено систему покажчиків для учнів із вадами слуху та встановлено звукові сигнали для учнів з порушеннями слухового апарату. Всі об'єкти на території школи та всередині приміщення спроектовані згідно з правилами внутрішнього дизайну [8].

2. Навчально-методичне забезпечення. У загальноосвітніх закладах США в кожному класному приміщенні та в усіх профільних предметних лабораторіях (там, до речі, понад десять профілів), є все необхідне для учнів із різними нозологіями: відповідна навчальна література певних форматів, відповідні аудіовізуальні прилади та електронні навчальні посібники. У спортивному залі – снаряди для студентів різних нозологій, у бібліотеці – спеціально обладнані робочі місця та відповідне обладнання для користування фондами.

У Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженому Кабінетом Міністрів України, також є згадка про це: «Для

організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (дітей з порушеннями фізичного та психічного розвитку, в тому числі дітей з інвалідністю) у загальноосвітніх навчальних закладах створюються умови для: (...) забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання» [5]. Сьогодні важливо розуміти, що для кожної нозології існують свої **особливі види і форми навчального обладнання**. Наприклад, для дітей зі зниженим зором актуальними є *аудіокниги*, а для дітей з аутизмом – комплект *спеціальної* наочності. Звісно, деякі види такого обладнання дорого коштують, але без них навчання таких дітей буде недостатньо результативним.

Варто також зауважити, що викладачі, які працюють зі студентами з особливими освітніми потребами, мають бути забезпечені усіма необхідними навчально-методичними посібниками.

3. Кадрове забезпечення. Важливою умовою впровадження в закладі інклюзивного навчання є наявність *асистента вчителя* інклюзивного класу. Це посада, передбачена в штатному розкладі закладу загальної середньої освіти вже не один рік, є дуже важливою в системі інклюзивного навчання. Основні завдання асистента вчителя полягають в адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами та застосування під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу.

Асистент учителя повинен разом з учителем забезпечувати виконання навчальної програми та допомагати учням з порушеннями психофізичного розвитку набувати знань, вмінь та навичок, що будуть їм необхідні для повноцінного життя в класі, коледжі, суспільстві. Разом із вчителем навчальної групи асистент викладача здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Якщо в процесі планування індивідуальної навчальної програми зазначено, що студент не може виконувати певні види діяльності самостійно, асистент учителя повинен: допомагати учням з фізичними порушеннями та обмеженою мобільністю при виконанні фізичних вправ і під час пересування; забезпечувати безпечне оточення для задоволення потреб учнів у сфері особистого догляду на основі поваги до гідності дитини; допомагати учням у виконанні щоденних побутових завдань (наприклад, перевдягатися, харчуватися, дотримуватися особистої гігієни). Роль асистентів має полягати в забезпеченні взаємодії вчителя з учнем через усунення канцелярських, технічних та інших бар'єрів. Пріоритетними напрямками діяльності асистента вчителя є сприяння соціальній, емоційній та когнітивній адаптації кожної дитини до загальноосвітнього простору, щоб вона відчувала себе повноцінним учасником шкільного і суспільного життя [9].

4. Психолого-педагогічне забезпечення.

Найголовнішими напрямками психолого-педагогічного забезпечення інклюзивного навчання є:

- створення в колективі закладу толерантного ставлення до здобувачів із порушеннями психофізичного розвитку (на жаль, на сьогодні робота з учасниками освітнього процесу більшості закладів з цих питань ще не є достатньо ефективною);
- забезпечення корекційно-розвиткової складової інклюзивного навчання (облаштування кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного кабінету для проведення корекційно-розвиткових занять).

Особливу увагу маємо акцентувати на масовому порушенні прав учнів з особливими освітніми потребами на отримання необхідної допомоги з боку спеціалістів – вчителів-дефектологів (олігофренопедагогів, сурдопедагогів, тифлопедагогів, логопедів та інших).

У п. 12. Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах зазначається: «В індивідуальному навчальному плані передбачається від трьох до восьми годин на тиждень для проведення корекційно-розвиткових занять з урахуванням висновку психолого-медико-педагогічної консультації та типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції

фізичного та/або розумового розвитку. Такі години враховуються під час визначення гранично допустимого тижневого навчального навантаження дітей з особливими освітніми потребами. Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідними вчителями-дефектологами та практичними психологами» [5].

Міністерством освіти і науки України передбачено, що заклад освіти, у якому відсутні відповідні спеціалісти, має залучати їх до роботи за сумісництвом [10]. Саме у такий спосіб можна забезпечувати щотижневі корекційно-розвиткові заняття з учнями відповідних нозологій згідно з рекомендаціями психолого-медико-педагогічної консультації. Проте, як свідчить практика, таких випадків дуже мало. І не тому, що директори не бажають цього робити. Річ у тім, що в переважній більшості районів, передусім там, де немає спеціальних освітніх закладів, взагалі відсутні вчителі-дефектологи як такі. У кращому разі там є вчитель-логопед, який працює в логопедичному пункті.

Отже, в закладах освіти, де запроваджено інклюзивне або індивідуальне навчання дітей з психофізичними порушеннями певних нозологій, повинно бути забезпечено функціонування корекційно-розвиткової складової інклюзивного та/або індивідуального навчання учнів у тих формах, у яких це вимагається нормативними документами [4–6; 10]. Інклюзивне навчання повинно бути достатньо підготовленим, обґрунтованим і його впровадження повинно відбуватись у закладах, які мають необхідні для цього умови. Підготовка повинна відбуватись не задля гарних цифр у звіті місцевому управлінню і міністерству, бо може призвести до дискредитації самої ідеї інклюзії в суспільстві та перетворити інклюзію з інновації у профанацію.

Для реалізації навчання в умовах інклюзії нами запропоновано цікаве і прийнятне рішення щодо опанування предмету та перевірки знань студентів з предмету «Культурологія» та «Іноземна мова». Ми пропонуємо шляхи зацікавлення студентів предметами і варіантами використання кросвордів для навчання і підсумкового контролю знань з навчальної дисципліни.

У зв'язку з тим, що у багатьох закладах освіти навчаються студенти з особливими освітніми потребами, у яких інколи існують проблеми з письмом, говорінням, виникла нагальна необхідність попрацювати над створенням нестандартного способу навчання і забезпечення підсумкового контролю знань.

Для забезпечення вищенаведених заходів нами запропонована і реалізована низка кросвордів із зазначених вище дисциплін. Творче натхнення викладача і знання своїх предметів дозволить Вам реалізувати нашу ідею і зацікавити молодь.

При цьому до кожного запитання кросворду з предмету «Культурологія» додається кольорова ілюстрація, що, звичайно, зацікавлює студента. Таким чином, студенту необхідно написати лише декілька слів, але цього достатньо, щоб викладач зміг оцінити рівень його знань. Проведення контролю знань з предметів «Культурологія» та «Іноземна мова» з використанням кросвордів показало, що це не тільки полегшує роботу студентів на занятті, але й значно підвищує їх інтерес до цих предметів.

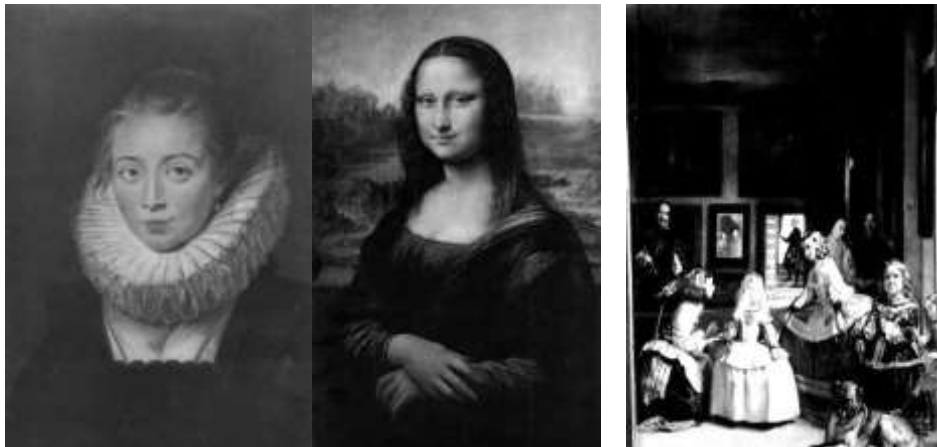
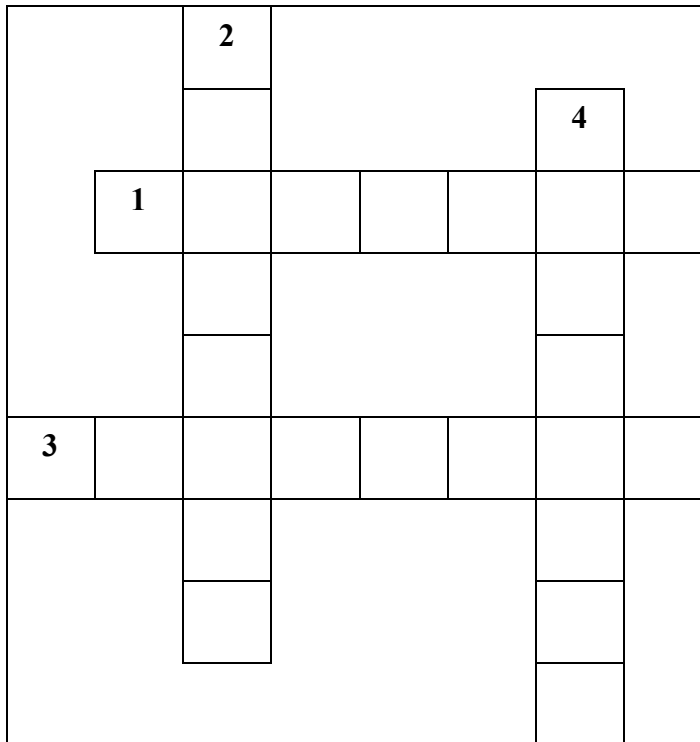
Розробку кросвордів було здійснено з використанням наукових праць В. Греченка, В. Малахова, А. Яртіся – провідних вчених у галузі культурології та етнографії України [11, 12] та ін.

У розробці кросвордів з іноземної мови допомогли автори підручників з іноземної мови Богацький І. С., Голіцинський Ю. Б., Мясоедова С. В., Пазюк Л. К., Пінська О. В. та ін.

Вважаємо, що такий варіант контролю знань можливо застосувати і під час вивчення інших предметів, наприклад, історії, біології, екології та інших.

Вашій увазі пропонуємо декілька кросвордів.

Варіант кросворду з культурології

По горизонталі:

1. Жанр образотворчого мистецтва. 3. Художник, який зображує морський пейзаж.

По вертикалі:

2. Ім'я автора картини. 4. Ім'я автора картини.

Варіанти кросвордів з іноземної мови.

Знайдіть у таблиці 7 слів, які мають відношення до подорожування.

T	R	A	I	N	F
A	I	S	T	I	L
X	C	C	H	L	I
I	A	L	K	E	G
D	R	I	V	E	H
O	N	F	O	O	T

Підберіть пояснення до кожного слова з кросворду

a. When it rains for a short time.

b. This has beautiful colours.

c. It is like being in a cloud.

d. You must never look at this.

e. The temperature is between warm and cold.

f. A sailing boat needs this.

1							
s	u	n					
h							
2							
c	o	o	l				
w			4				
e			i	5			
3	r	a	i	n	b	o	w
			d		g		

Список використаних джерел:

1. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. Київ : Вид. НМЦ МОН України, 2004. 24 с.

2. Нова українська школа URL : <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya>.
3. Гапоненко Г. М. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності водолазів-підривників в ВВНЗ: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2014. 170 с.
4. Міністерство освіти і науки України. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
5. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872.
6. Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 р. № 1/9-384.
7. Червонець І. В. Методичні рекомендації щодо запровадження індивідуальної програми розвитку дитини в класі з інклюзивним навчанням / І. В. Червонець, А. Л. Басиста // Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього простору регіону : Науково-методичний вісник № 51. Кіровоград : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2015. С. 337–345.
8. Місюня Л. В. Концепція універсального дизайну як важлива умова принципу доступності у системі інклюзивної освіти. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського, 29-30.09.2015* / Уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. С. 264–269.
9. Асистент учителя в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда. Під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : Плеяди, 2015. 172 с.
10. Організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами: методичні рекомендації : лист Міністерства освіти і науки від 08.08.2013 р. № 1-9-539.
11. Яртись А. В. Лекції з світової та вітчизняної культури. Львів : «Літера», 2005. 416 с.
12. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Історія світової та української культури : підручник для вищих закладів освіти. Київ : «Літера», 2000. 464 с.
13. Богацький І. С. Бізнес-курс англійської мови. Київ : ТОВ «ВП Логос-М», 2006. 352 с.
14. Голіцинський Ю. Б. Збірник вправ з граматики англійської мови. Київ : Знання, 2009. 448 с.
15. Мясоєдова С. В. 125 англійських тем. Київ : Знання, 1998. 209 с.
16. Пазюк Л. К. Граматика англійської мови. Київ : Знання, 2004. 349 с.
17. Пінська О. В. Ділова англійська мова. Київ : Знання, 1998. 140 с.

§ 6. Технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти в умовах інклюзивної фахової передвищої освіти

Навчання без міркування – марна праця

Конфуцій

*Не достатньо мати гарний розум, головне –
правильно його використовувати*

Р. Декарт

*Я поважаю віру, але саме сумніви – це те,
завдяки чому ти вчишся*

У. Мізнер

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ». КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

У сучасній науці спостерігається актуалізація досліджень щодо розв’язання проблеми критичного мислення, оскільки визнано, що **інтелектуальні досягнення мають соціальну цінність**.

Так, у 2016 році в Давосі на порядку денному, крім нової індустріальної революції, коливань на фондових ринках, падіння цін на нафту і вирішення міграційних питань, було порушено питання про майбутнє професій. Окреслено список тих умінь, які будуть необхідні через 5 років. Серед них і **критичне мислення (Critical thinking)**. Варто зазначити, що 5 з 10 навичок стосуються уміння спілкуватися та взаємодіяти з людьми, ще 4 з 10 пов’язані зі здібностями мозку: умінням швидко розуміти, бачити сутність, знаходити рішення проблем, продукувати нові проекти та ідеї (комплексне рішення проблем, креативність, когнітивна гнучкість, критичне мислення). Порівняно з 2016 роком, **навички критичного мислення піднялися в рейтингу і посідають друге місце після навичок розв’язання комплексних проблем**.

Подібні підсумкові «заяви» міжнародних зустрічей, конференцій докорінно впливають на визначення та відбір ключових (життєво важливих) компетентностей, яких мають набувати учні, студенти, здобуваючи відповідний освітній рівень.

Для вітчизняної освіти проблема визначення переліку ключових компетентностей здобувачів освіти (загальної середньої, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої) стала особливо актуальною у 2016–2022 рр.

Сучасна українська освітня модель базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії. «Освіта для всіх» як сучасна гуманістична освітньої парадигма, ціннісна освітня орієнтація гарантувала доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами. Набуття учнями, студентами з особливими освітніми потребами у закладах освіти ключових компетентностей забезпечить їхній подальший розвиток і повноцінну, активну участь у житті суспільства.

Проаналізуємо Концепцію Нової української школи, окремі Стандарти фахової передвищої, вищої освіти з метою встановлення у їхньому переліку компетентностей здатності здобувача освіти до критичного мислення.

Зокрема, у Концепції Нової української школи зазначається, що випускник Нової української школи [1]:

Особистість:

- *цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення»*

Рис. 1. Характеристика випускника Нової української школи

Однією з дев'яти ключових компонентів формули Нової школи є нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набутти компетентності для життя [1].

10 ключових компетентностей Нової української школи є [1]:

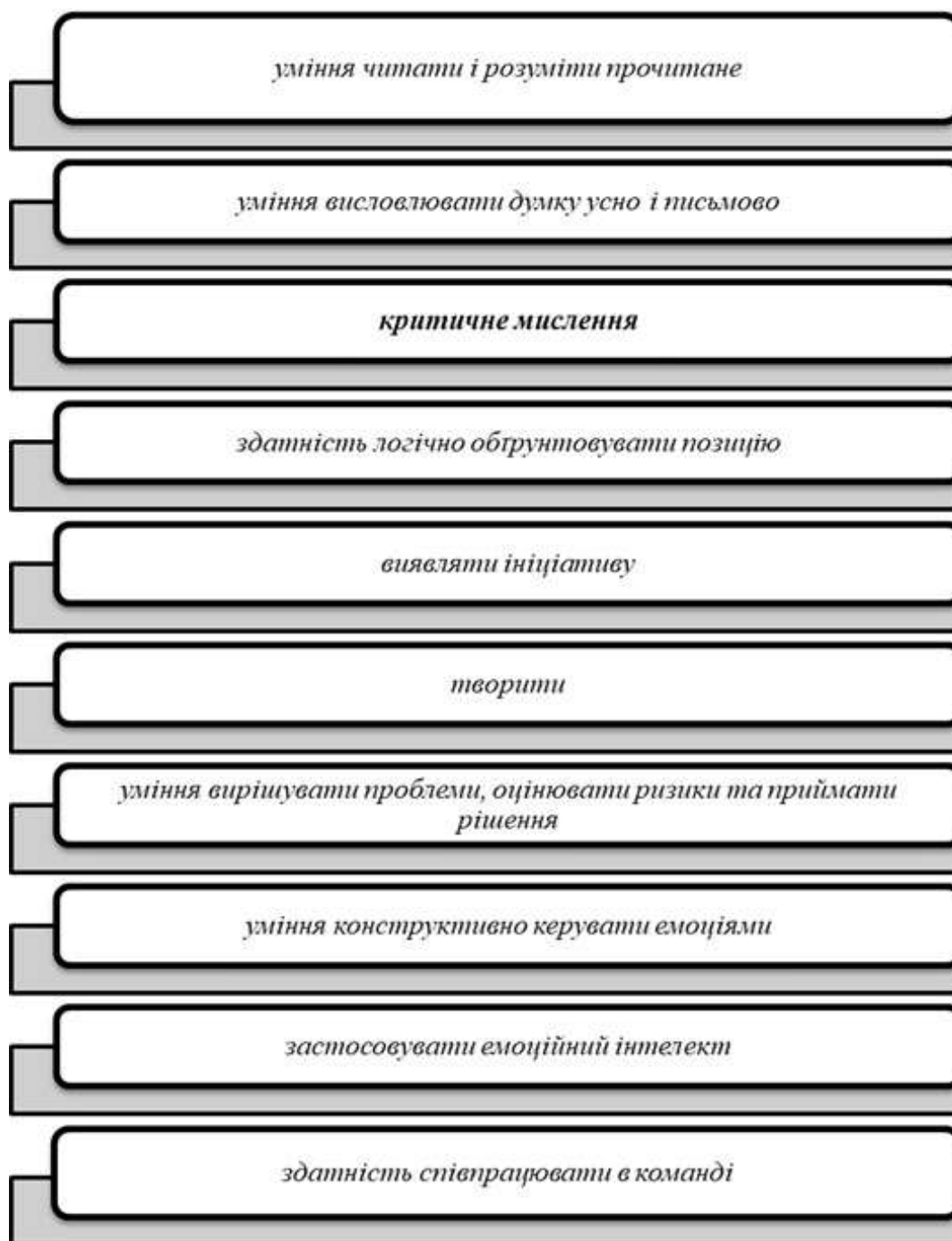

Рис. 2. Ключові компетентності Нової української школи

Стандартами фахової передвищої освіти визначено перелік загальних компетентностей, якими повинен оволодіти випускник ОПС «фаховий молодший бакалавр», зокрема, окремі з них: *здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність працювати в команді; здатність генерувати нові ідеї (креативність).*

Стандартами вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні визначено перелік загальних компетентностей, якими повинен оволодіти випускник закладу вищої освіти. Зокрема, типовими загальними компетентностями для всіх спеціальностей є [2]:

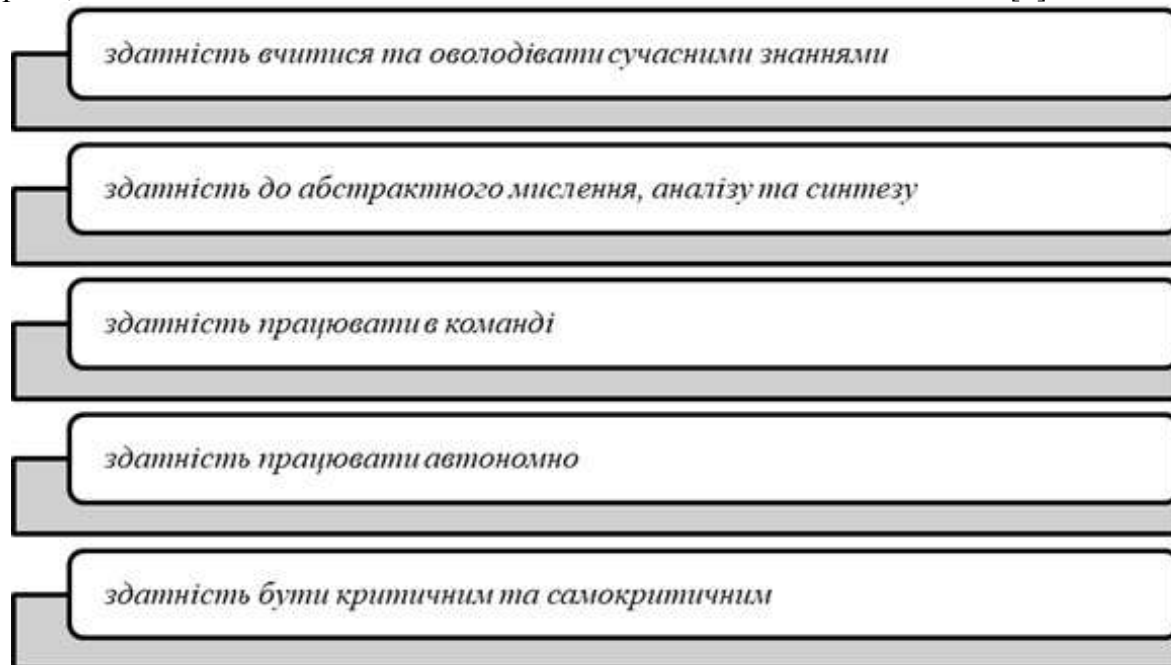

Рис. 3. Загальні компетентності відповідно до стандартів ВО на першому (бакалаврському) рівні для всіх спеціальностей

З огляду на те, що є розповсюдженими є такі факти, коли студенти одночасно з фаховою передвищою освітою, вищою освітою здобувають повну загальну середню (профільну середню освіту), то при організації освітнього процесу пріоритетним стає формування компетентностей, визначених як Концепцією нової української школи, так і Стандартами фахової передвищої, вищої освіти.

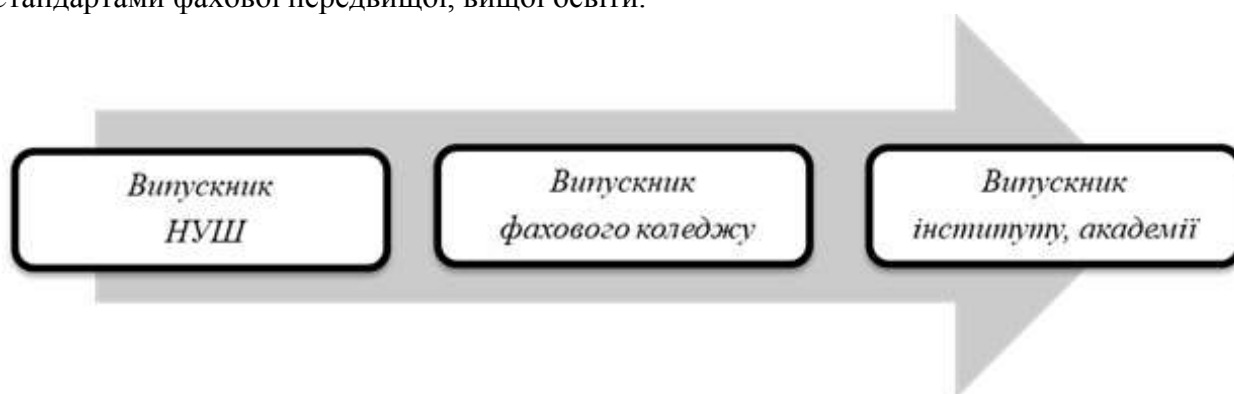

Рис. 4. Ступеневе здобуття освіти

Аналізуючи компетентності, робимо висновок, що **критичне мислення стає провідною компетентністю випускників школи та випускників закладів фахової передвищої, вищої освіти.**

Сьогодення ставить перед викладачем закладів інклюзивної освіти надважливе завдання – **формувати у студентів навички критичного мислення, вміння працювати з інформацією й систематизувати її, виступати перед аудиторією, володіти навичками**

ділової комунікації, здійснювати пошук ефективних способів діяльності, бути «членом команди» тощо.

На сьогодні існує дуже велика кількість тлумачень критичного мислення.

Ми представимо відоме визначення Американської філософської асоціації (APA-Delphi) – «Критичне мислення – це цілеспрямоване, саморегулююче судження, яке завершується інтерпретацією, аналізом, оцінкою й інтерактивністю, також як поясненням очевидних, концептуальних, методологічних, або контекстних міркувань, на яких ґрунтується це судження». Також APA-Delphi визначає перелік особистісних характеристик, які притаманні для людини з розвинутим критичним мисленням: «Ідеальне критичне мислення людини зазвичай пов'язане з допитливістю, хорошою обізнаністю, причиною довіри, неупередженістю, гнучкістю, справедливістю в оцінці, чесністю в зіткненні з особистими упередженнями, розсудливістю в судженнях, бажанням прояснювати проблеми і складні питання, ретельністю в пошуку потрібної інформації, розумністю у виборі критеріїв, постійністю в пошуку результатів, які є настільки ж точними, як використані першоджерела. Ця комбінація, що зв'язує розвиток вміння критичного мислення з розумінням основ раціонального і демократичного суспільства». Цей перелік особистісних характеристик дозволяє підкреслити значимість критичного мислення для здобувачів інклюзивної освіти як компетенції для життя.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ, ПОБУДОВАНОГО НА ЗАСАДАХ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Поняття «освітнє середовище» надзвичайно широке. Воно може бути представлене в діапазоні від багатофункціональних гнучких просторів, що сприяють різним формам роботи, мотивують до навчання (різні типи меблів, художнє рішення щодо кольору, інформаційне, технічне обладнання тощо) [4] до сукупності об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти тощо [5].

Складовою «освітнього середовища», яка сприяє ефективному розвитку критичного мислення здобувачів освіти, в тому числі з особливими освітніми потребами, є створення відповідних педагогічних умов на заняттях. Як стверджує педагогічна практика, **ключовими педагогічними умовами для ефективного впровадження технології розвитку критичного мислення є:**

- ✓ навчання має передбачати виконання завдань, розв'язання яких потребує мислення вищого рівня – синтезу, аналізу, оцінки;
- ✓ освітній процес має бути організований як дослідження студентами певної теми;
- ✓ результатом навчання мають стати не засвоєння фактів чи чийхось думок, а вироблення власних суджень завдяки застосуванню певних прийомів мислення;
- ✓ викладання має передбачати постійне оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «студенти – викладач» на основі дослідницької активності педагога;
- ✓ викладач має формувати вміння студентів оперувати доказами та формулювати умовисновки, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи і джерела інформації, аналізувати, аргументувати, обґрунтовувати висновки;
- ✓ освітній процес має будуватися таким чином, щоб студенти були вмотивовані до обговорення проблем, а не намагалися уникнути їх розв'язання, бути однією командою, адже вміння співпрацювати – найважливіша умова критичного мислення, оскільки саме завдяки цьому підтримується діалог, вирішується спільна мета

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

В інклюзивній освіті додатковими педагогічними умовами для ефективного впровадження технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами є:

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

- ✓ у процесі навчання необхідно залучати до обговорення навчальних питань, проблем усіх студентів ООП;
- ✓ не ігнорувати студентів, які мають порушення мовлення;
- ✓ не пришивидишати відповіді, мову тих студентів, які мають порушення мовлення;
- ✓ толерантно повторюють інформацію, якщо студенти про це просять

Надважливою складовою інклюзивного освітнього середовища стають програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді:

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

- ✓ екранний збільшувач;
- ✓ звукова книга (аудіокнига);
- ✓ сурдокомунікатор;
- ✓ брайлівський дисплей;
- ✓ брайлівська клавіатура;
- ✓ «гарячі» клавіші;
- ✓ сенсорний екран;
- ✓ мовний синтезатор;
- ✓ голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст);
- ✓ ноутбук;
- ✓ смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

Представимо «портрет» педагога, який готовий до впровадження технології розвитку критичного навчання в закладах інклюзивної освіти:

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

- ✓ здатний критично сприймати думки інших, виявляє здатність дослухатися до цих думок, оцінювати й аналізувати їх з метою розв'язання; прагне до аргументації прийнятих нею рішень на основі життєвого досвіду, життєвих фактів і знань поставленої проблеми;
- ✓ небайдужий до сприйняття подій, виявляє інтелектуальну активність у різноманітних життєвих ситуаціях, здатний займати активну позицію у конфронтаційних ситуаціях;
- ✓ має власну думку та переконливо доводить свою позицію, прислухається до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з іншими;
- ✓ допитливий, здатний проникнути в суть проблеми;
- ✓ чесний із собою, здатний переборювати сумніви і не піддаватися маніпуляціям;
- ✓ відкритий до діалогу й дискусії, не лише вміє вислухати думки інших, а й ставиться до них із повагою.

Основна «місія» сучасного педагога – не відставати від освітніх інновацій, завжди рухатися вперед, і не зупинятися, досягнувши вершини, підійматися вище. Вже не достатньо бути на заняттях та поза ними актором, режисером, діловодом, дипломатом, психологом, новатором і компетентним фахівцем.

Виокремимо **прийоми вдосконалення критичного мислення педагогічних працівників** як необхідної умови для ефективного впровадження технологій розвитку критичного мислення студентів:

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

- ✓ критичне обговорення наукових і публіцистичних статей, матеріалів Інтернету;
- ✓ написання рефератів аналітичного характеру з виявленням та порівнянням різних поглядів на проблему;
- ✓ рецензування своїх і чужих творчих робіт, рефератів;
- ✓ розв'язування логічних задач і проблем із застосуванням логічних операцій, що ґрунтуються на застосуванні критики та самокритики;
- ✓ обговорення передовсім у дискусіях помилок, допущених при вирішенні проблем чи розв'язуванні задач, вибір найбільш раціональних способів;
- ✓ організація та проведення дискусій з будь-яких актуальних проблем сучасності з подальшим критичним аналізом їхнього перебігу;
- ✓ участь у турнірах, змаганнях тощо.

Аналізуючи праці провідних вітчизняних та зарубіжних педагогів, які є прихильниками освітньої інновації, робимо висновок, що **основними умовами**, дотримання яких спонукатиме і стимулюватиме до розвитку критичного мислення здобувачів освіти є: **час, очікування ідей, спілкування, цінування думок інших, віра у сили студентів, активна позиція.**

Час – студенти повинні мати достатньо часу не лише для збору інформації з певної проблеми, а й її обробки та вибору оптимального способу презентації свого рішення; робота з формування критичного мислення може продовжуватися не лише на занятті, а й поза ним

Очікування ідей - студенти повинні розуміти, що всі свої думки та ідеї вони можуть пропонувати у будь-якій формі, їх діапазон може бути необмеженим, а ідеї – різноманітними й нетривіальними

Спілкування - студенти повинні мати час для обміну думками, завдяки цьому вони розуміють свою значущість і свій внесок у розв'язання спільної проблеми

Цінування думок інших - студенти повинні вміти слухати і цінувати думки інших, усвідомлювати, що для знаходження оптимального вирішення проблеми надзвичайно важливо вислухати всі думки зацікавлених осіб, аби мати можливість остаточно сформулювати власну точку зору, яка може бути скоригована «колективною мудрістю»

Віра у сили студентів - студенти повинні пам'ятати, що будь-яка їхня думка важлива, навіть у тому випадку, якщо вони мислять «не за шаблоном»; завдання викладача при цьому – створити середовище, вільне від жартів і глузувань

Активна позиція - Студенти повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати задоволення від здобування знань, що стимулюватиме їх до роботи на більш високому рівні, допомагатиме мислити нестандартно й критично

Рис. 5. Умови розвитку критичного мислення здобувачів освіти

У контексті інклюзивної освіти для педагогічного працівника першочерговим стає завдання – сформувати у студентів з ООП якості «критичного мислителя». Виокремимо декілька ключових порад

NOTA BENE:
з власного педагогічного досвіду

- ✓ навчіть студента з ООП упорядковувати свої думки;
- ✓ навчіть студента з ООП сприймати ідеї інших;
- ✓ навчіть студента з ООП своєчасно виконувати навчальні задачі;
- ✓ навчіть студента з ООП не виправдати свої неправильні рішення, а зробити правильні для себе висновки, скористатися помилкою для покращення результатів навчання;
- ✓ навчіть студента з ООП спостерігати за собою в процесі розумової діяльності, відслідковувати перебіг міркувань.

Систематизувавши поради тренерів, психологів, активізувавши власний практичний досвід, запропонуємо молодіжній аудиторії окремі поради щодо «лайфхаків» розвитку власного критичного мислення як компетентності для життя:

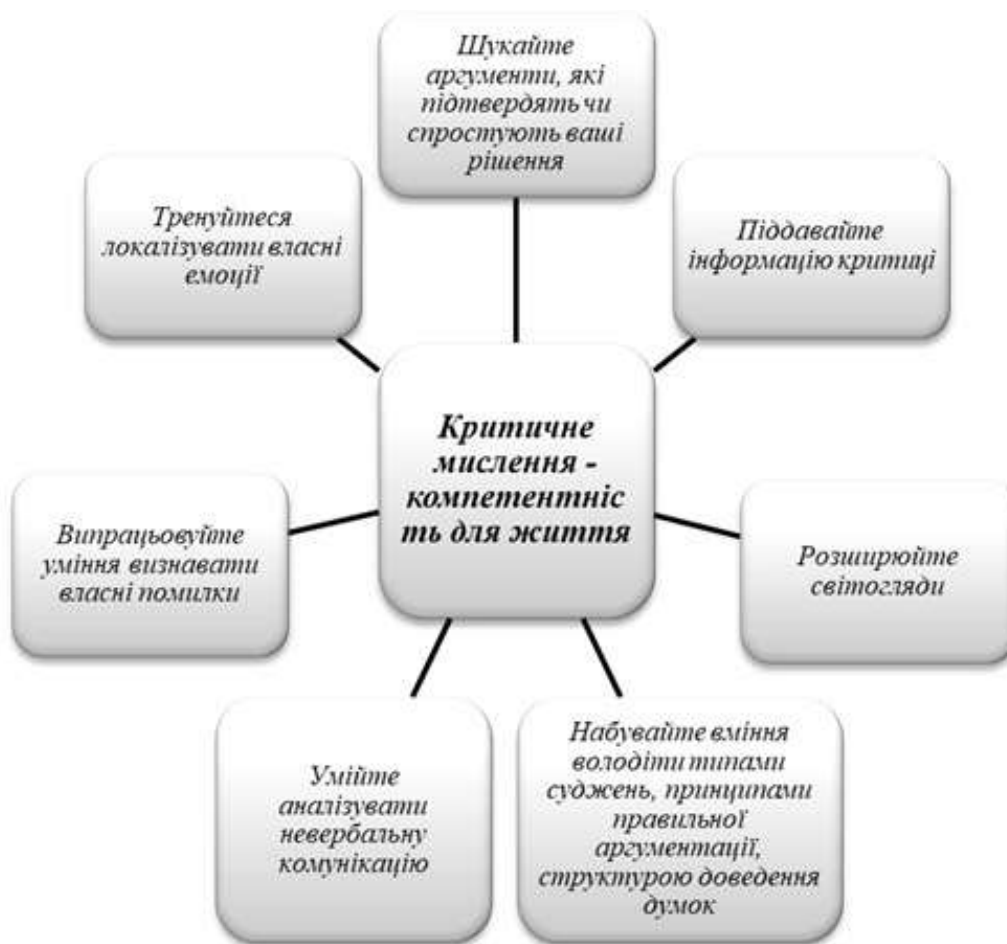

Рис. 6. Критичне мислення – компетентність для життя

Кожне заняття – то окрема «історія», «сторінка життя педагога». Однак, загальноприйнятими для ефективного застосування технології критичного мислення на занятті в інклюзивній групі стануть наступні правила:

NOTA BENE:
з власного
педагогічного досвіду

- ✓ якомога частіше хвалити студентів з ООП як за незначні, так і важливі досягнення;
- ✓ спокійно реагувати на неправильні або недостатньо повні відповіді, адже це впливає на формування в студентів почуття захищеності;
- ✓ повторювати запитання, перефразовуючи їх, адже це допомагає студентам з ООП краще зрозуміти матеріал;
- ✓ підкреслювати індивідуальні можливості студентів з ООП;
- ✓ уважно вислуховувати думку студента з ООП та з повагою ставитися до неї;
- ✓ застосовувати активне слухання, встановлювати зоровий контакт із кожним студентом з ООП, бути доброзичливим, посміхатися тощо.

Технологія розвитку критичного мислення передбачає значно більшу самостійність студентів у навчанні. Завдання викладача вбачається не в тому, щоб пояснювати матеріал, а в тому, щоб підготувати студентів до сприйняття нового.

СТРУКТУРА ЗАНЯТТЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Заняття за технологією формування критичного мислення має певну структуру:

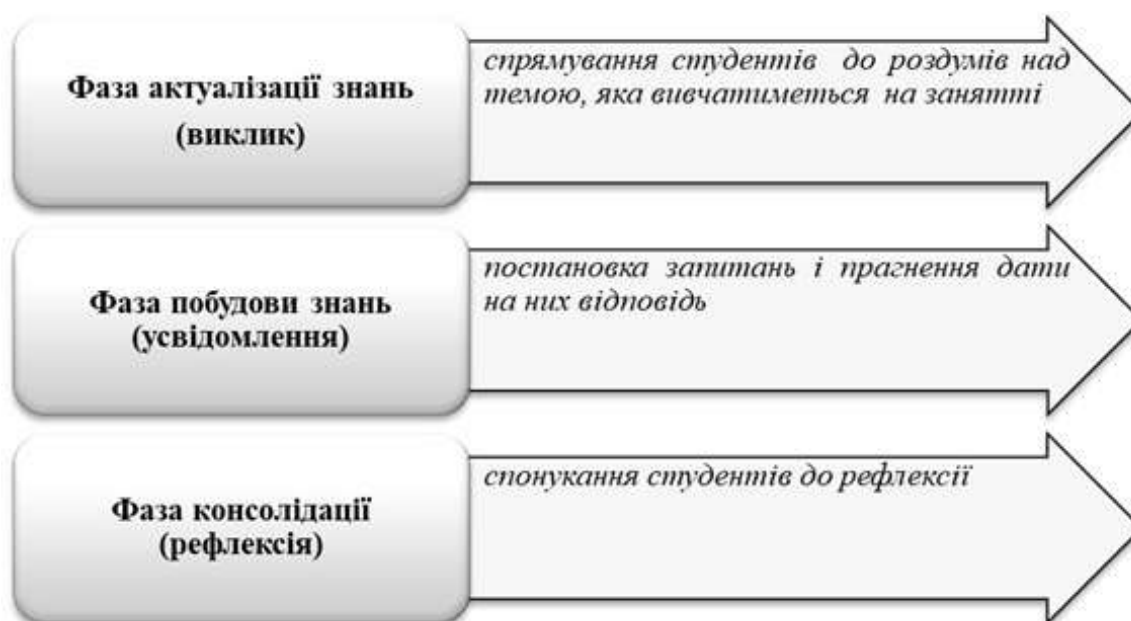

Рис. 7. Структура заняття із застосуванням технології розвитку критичного мислення

Фаза актуалізації – спрямування студентів до роздумів над темою, яка вивчатиметься на занятті. Мета: прагнення актуалізувати («оживити») в пам'яті студентів уже наявні знання; оцінити те, що вони вже знають (зокрема й помилкові уявлення чи ідеї); визначити мету навчання; зосередити увагу на темі заняття; підготуватися до розуміння нових ідей.

Фаза побудови знань – осмислення матеріалу, постановка запитань і прагнення дати на них відповідь. Мета: порівняння очікувань студентів із реальними результатами; виявлення основних моментів; відстеження процесів мислення; формулювання висновків й узагальнення матеріалу; поєднання змісту заняття з особистим досвідом студентів.

Фаза консолідації – спонування студентів до рефлексії («Що нового я дізнався на занятті?», «Як нові знання вплинули на мене?», «Де я можу застосувати набуті знання?»).

Мета: узагальнити й інтерпретувати основні ідеї; обмінятися думками; виявити особисте ставлення до певної проблеми; апробувати раніше визначені ідеї; оцінити, як відбувається процес навчання; поставити додаткові запитання.

На фазах актуалізації, побудови знань та консолідації ефективною для розвитку критичного мислення вважають методику Блума. Американський психолог **Бенджамін Блум розклав процес думання на мисленнєві операції** і визначив, що є **мисленнєві операції низького рівня** (знання, розуміння та застосування) і **високого** (аналіз, синтез, оцінка). Бенджамін Блум встановив також, що між рівнями мислення і відповідями на запитання, які ми ставимо, існує прямий зв'язок.

Таблиця 1. Орієнтовний перелік запитань мисленнєвих операцій

Підсумуємо		
Рівень мислення/ навчального результату студента	Питальні слова, за допомогою яких формується запитання цього рівня	Дієслова, з використанням яких можна побудувати діяльність студентів на різному рівні мислення
Здобуття знань (інформації)	- Що таке...? Де...? Коли...? - Що саме...? - Скільки...? - Які приклади відомі...?	Визначте, повторіть, складіть список, знайдіть, покажіть, перекажіть, перерахуйте, запам'ятайте, назвіть, відтворіть, зафіксуйте, розкажіть
Розуміння інформації	- Як передати іншими словами...? - Як ви розумієте...? - Як пояснити іншими словами...?	Поясніть, опишіть, розпізнайте, розташуй, оберіть, перекладіть, перекажіть своїми словами, підкресліть
Використання, застосування інформації	- У яких ще ситуаціях можна застосувати...? - Хто може використовувати...? - Чим може бути корисне...? - Що може зашкодити...?	Застосуйте, використайте, продемонструйте, поясніть, обчисліть, виберіть, завершіть, дослідіть, проведіть експеримент, проілюструйте, розрахуйте
Аналіз	- Які основні елементи...? - З чого складається...? - До якої групи відноситься...? - Які причини...? - Як влаштоване...? - Які функції...? - У чому схожість (відмінність)...? - Що спільного між? - Як пов'язані? - У чому зв'язок між...?	Визначте частинами ознаки, причини, наслідки, встановіть послідовність, розділіть, розбийте, розберіть, структуруйте, порівняйте, зіставте
Синтез	- Про що говорить наявність таких елементів, як-от...? - Який висновок можна зробити з фактів...? - Поясніть, чому...? - Що потрібно...? - Чому ви думаєте...? - Як зробити...? - Чому ви вважаєте...?	Згрупуйте, зберіть, скомбінуйте, складіть, створіть, розробіть, сформулюйте, узагальніть, об'єднайте, придумайте, змініть, організуйте, сплануйте, підготуйте, запропонуйте, перегрупуйте, перепишіть, встановіть, замініть
Оцінювання	- Добре чи погано...? - Які переваги або недоліки...? - Правильно чи помилково...? - Ефективно чи неефективно...? - Чи згодні ви, що..., чому...? - Чи правильно, що..., чому...?	Оцініть, порівняйте, що найкраще, хто правий, чому це саме важливе, доведіть, переконайте, обґрунтуйте, порекомендуйте, підтримайте, перевірте, оцініть

Рис. 8. Технологія розвитку критичного мислення

МЕТОДИ, ПРИЙОМИ, ЗАСОБИ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Запропонуємо систематизований перелік прийомів, методів розвитку критичного мислення студентів, які є ефективними у сфері інклюзивної освіти:

1) освітні методи та прийоми розвитку критичного мислення студентів на фазі актуалізації знань:

✚ кластер; асоціативний кущ; дерево передбачень; мозковий штурм; робота в парах; кошик ідей; алфавіт; правильні і неправильні судження; передбачення на основі опорних слів; діаграма Венна; прогнозування за ілюстрацією;

2) освітні методи та прийоми розвитку критичного мислення студентів на фазі побудови знань:

✚ «тонкі» і «товсті» запитання; подвійний щоденник; читаємо з маркуванням; опорні слова; т-таблиця; картографування тексту; концептуальна таблиця; спитаймо в автора; робота в парах та малих групах з дидактичними завданнями; ажурна пилка (мозаїка); навчаючи вчуся; дискусія; зигзаг; 6 капелюхів; РАФТ; ромашка Блума; сінквейн; кути; есе; дебати; акваріум; сенкан;

3) освітні методи та прийоми розвитку критичного мислення студентів на фазі консолідації знань:

✚ риб'яча кістка (фіш-бон); прес-метод; метод «Обмін проблемами»; метод «Експерти проти журналістів»; метод «М-схеми»; метод письмової дискусії; метод «Торнадо»; метод «Займи позицію».

Ми не ставимо за мету представити детальний опис впровадження в освітню практику вищезазначених освітніх методів та прийомів розвитку критичного мислення. Опис їх впровадження можна легко знайти в методичній літературі, або ж в Інтернеті, або ж придумати самостійно. Нижче ми зацентруємо увагу на особливостях впровадження в інклюзивну освітню практику окремих методів та прийомів технології розвитку критичного мислення.

З огляду на те, що основним типом навчальних занять у закладах освіти, зокрема фахової передвищої, є **лекція**, то доцільною буде **вибірка методів, прийомів розвитку критичного мислення саме на лекційних заняттях**:

1) на стадії «**актуалізації знань**» після ознайомлення студентів з темою лекції та її основними питаннями викладач надає їм письмове завдання, що не вимагає багато часу на виконання (не більш 10 хв), яке виконується студентами індивідуально чи в парах, а потім обговорюється з одночасною фіксацією результатів колективного пошуку на дошці. Ці

завдання актуалізують наявні знання студентів, сприяють використанню відомостей з інших дисциплін, стимулюють звертання до життєвого досвіду. В якості таких завдань пропонуються наступні:

- складання простого кластера (графічна побудова слів-асоціацій) на ключове поняття, що підводить до самостійного формулювання визначення цього поняття, тлумаченню нового терміна;

- заповнення таблиці «ПМЦ» («Плюс, мінус, цікаво») – використовується для оцінки студентами позитивних і негативних сторін якоїсь інформації, для формулювання питань, які виникають у зв'язку з певною проблемою;

- складання списку відповідей на проблемне запитання через генерування ідей.

2) на стадії **«побудови знань»** викладач розкриває зміст теми, використовуючи при цьому різноманітні засоби наочності. Для активізації мислення студентів під час викладу нового матеріалу також надається система завдань на прояв аналітичних здібностей, порівняння, узагальнення, продукування творчих ідей, формулювання висновків. Такими завданнями можуть бути:

- створення складного кластеру – систематизованого набору понять, термінів, подій, фактів, які записуються у вигляді ієрархії;

- заповнення концептуальної таблиці для порівняльного аналізу явищ, наукових теорій, цитат, що вивчаються, їх оцінки за самостійно визначеними критеріями;

- заповнення зведеної таблиці, що дозволяє систематизувати й узагальнити матеріал; самостійне формулювання висновків з якихось питань чи всієї теми лекції;

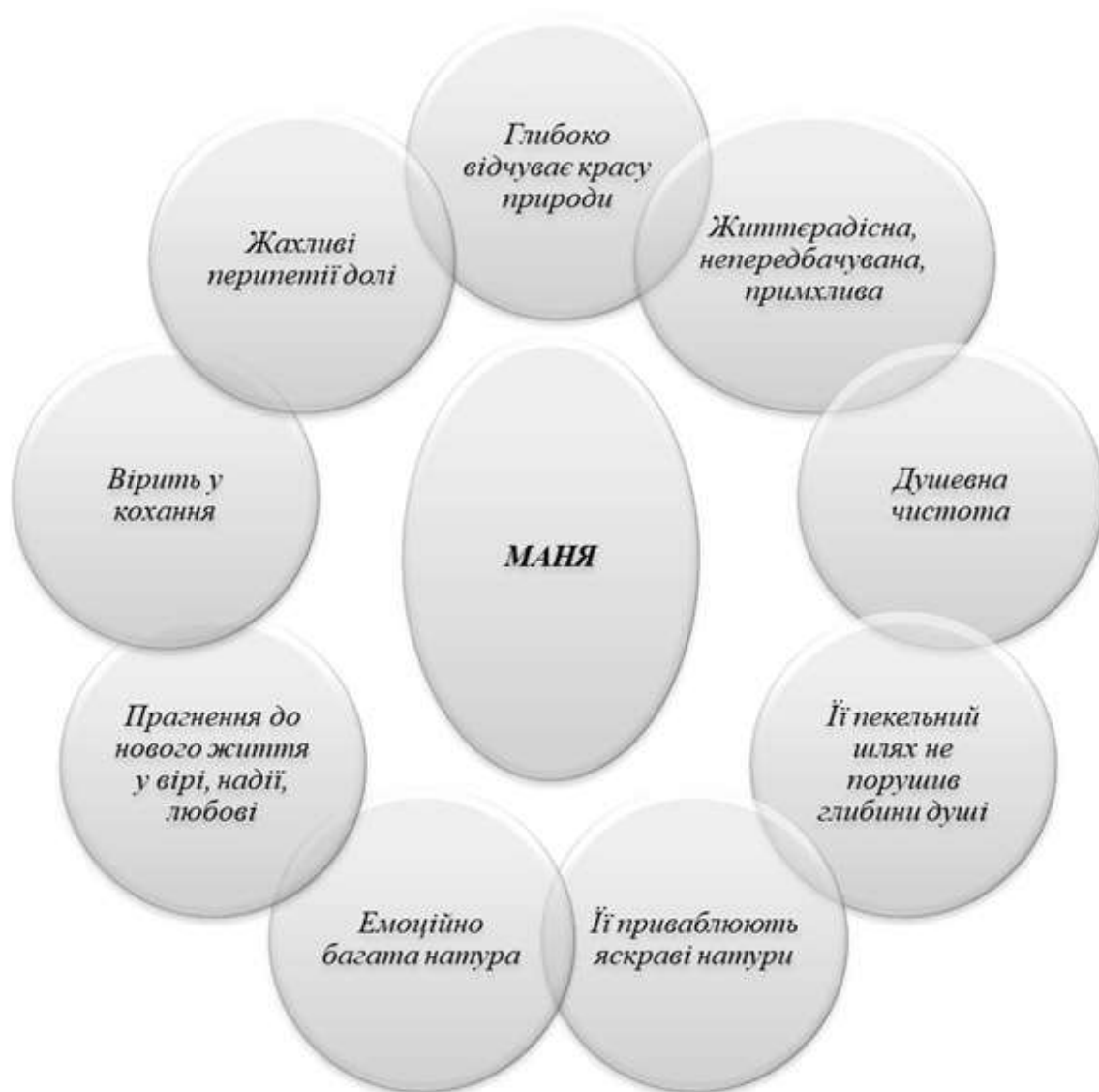
- графічне оформлення змісту лекції чи її частки у вигляді структурно-логічної схеми, що дозволяє графічно відобразити зв'язки між об'єктами та явищами, що вивчаються.

- на завершенні лекції на етапі **«консолідації знань»** лектор пропонує використати оперативний «зворотний зв'язок», коли студенти можуть в усній чи письмовій формі поставити викладачам запитання з теми, що вивчається, чи дати емоційну оцінку лекції; доцільно обговорити проблемне запитання, використовуючи прийоми дискусії, «експерти проти журналістів» тощо.

НАДАНО ОКРЕМІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ МЕТОДІВ, ПРИЙОМІВ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ В ІНКЛЮЗИВНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ (НА МАТЕРІАЛАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»)

Асоціативний куш

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: асоціативний куш
2. Тема заняття: Новела Івана Франка «Сойчине крило» – жіноча доля в новітній інтерпретації; образ героя-адресата – уособлення боротьби між «естетикою» і «живим чоловіком.
3. Комплексне завдання: сформувати «асоціативний куш» до образу Мані новели «Сойчине крило» Івана Франка.
4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.
5. МАКЕТ правильно виконаного комплексного завдання.

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

коло Вєнна

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **коло Вєна**.

2. Тема заняття: Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»: фольклорне тло твору; багатство духовного світу рідного народу як головна ідея твору; образи й символи повісті. Образи Івана та Марічки як втілення романтичної ідеї незнищенності кохання.

3. Комплексне завдання: сформувати коло Вена, визначивши спільне та відмінне творів «Ромео і Джульєтта» та «Тіні забутих предків».
4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.
5. МАКЕТ правильно виконаного комплексного завдання.

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.
7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

прогнозування за ілюстрацією

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **прогнозування за ілюстрацією.**
2. Тема: «Я любила народ. І люблю його до сьогоднішньої хвили» (Життєвий і творчий шлях Ольги Кобилянської). Автобіографізм новели «Impromtu phantasie» («Фантазія-експромт»).

3. Комплексне завдання: за ілюстраціями зробити припущення щодо теми та сюжету, настрою новели Ольги Кобилянської «Impromptu phantasie» (Фантазія-експромт).

4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

5. МАКЕТ правильно виконаного комплексного завдання.

Джерело: <https://fs03.vseosvita.ua/03002wi3-1de7-378x198.jpg>

Повідомлення студентів щодо теми, сюжету новели «Impromptu phantasie» О. Кобилянської:

- темою новели є зображення тонкої пристрасної натури жінки, її життєлюбності та глибокого духовного світу, сповненого почуттів;
- темою новели зображення жінки духовно чистої і від цього сильної;
- темою новели зображення душевно тонкої й чуттєвої натури, чий внутрішній світ зітканий із миттєвих вражень, звуків і напівтонів;
- головна героїня новели тонко сприймає докільля, музику;
- головній героїні притаманні ніжність, відвага, чутливість, сила духу

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

6 капелюхів

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **6 капелюхів**.

2. Тема: «Кайдашева сім'я» – соціально-побутова повість-хроніка. Реалізм твору, сучасна (вічна) актуальність проблеми батьків і дітей. Колоритні людські характери в повісті. Українська ментальність, гуманістичні традиції народного побуту й моралі. Ствердження цінностей національної етики засобами комічного.

3. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

4. Комплексне завдання: студенти діляться на команди, кожна з яких отримує свого «капельюха». Колір капельюха вказує на тип завдання».

Завдання для «капельюхів»:

Білий капельюх

Перекажіть сюжет повісті «Кайдашева сім'я» лише у фактах і цифрах.

Жовтий капельюх

Визначте ознаки реалізму в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Чи відповідає «Кайдашева сім'я» принципам реальності, національності й народності, які визначив для українського письменства І. Нечуй-Левицький? Свої висновки проілюструйте прикладами з твору.

Чорний капельюх

Прослідкуйте, як описує письменник мрію українського селянина – бути господарем на власній землі, у власній господі.

*Червоний
капельюх*

На Вашу думку, в творі більше гумористичного чи трагічного? Які картини є «сміхом крізь сльози»?

Зелений капельюх

Цікаво, що «Кайдашева сім'я» має дві версії фіналу-розв'язки. За першою версією – діло з грушею не закінчилося: вона розросталася вище і вгору, родила дуже рясно, дратуючи і дорослих, і малих Кайдашів. За другою: «Діло з грушею скінчилося несподівано. Груша всохла, і дві сім'ї помирились. В обох садибах настала мирнота». Яку версію Ви вважаєте правдоподібною? Яка, на Вашу думку, подальша доля Кайдашів?

Синій капельюх

Професор В. Панченко: «У літературознавстві радянської доби прийнято було наголошувати на тому, що сварки, змальовані І. Нечуєм-Левицьким, – це наслідок певних соціальних умов. З того робився соціологічно-політичний висновок: *«так було до революції»*. Проте автор *«Кайдашевої сім'ї»* на соціальних чинниках *«війни»* якраз і не акцентує! У творі йдеться швидше про недосконалість людської природи, про одвічні людські вади – нетерпимість, жадібність, заздрісність, егоїзм... Водночас Кайдашева сім'я – це модель цілої України. І річ не в прив'язках до певного історичного часу і до *«соціальних умов»*. Іван Нечуй-Левицький блискуче розкрив деякі *«небажані»* риси нашої національної вдачі, української ментальності, які належать не тільки середині XIX ст. У цьому сенсі *«Кайдашева сім'я»* може читатися як твір, у якому надзвичайно важливим є мотив національної самокритики». Чи згодні Ви з думкою літературознавця, що не соціальні умови життя родини Кайдашів є основною причиною їхніх сварок? Відповідь обґрунтуйте прикладами з повісті.

5. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

6. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **читання з передбачуванням**.

2. Тема: Г. Тютюнник – «живописець правди» (Д. Павличко). Загальний огляд життя і творчості; громадянська й життєва позиції; роль у духовному відродженні нації. Новела «Три зозулі з поклоном»: складність у розкритті людських стосунків; шляхетність образів та благородство людської душі.

3. Комплексне завдання: сформувати «передбачення» щодо теми, сюжету, ідеї новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» за епіграфом до неї *«Любові Всевишній присвячується»*.

4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

5. Макет правильно виконаного комплексного завдання.

Повідомлення студентів щодо теми, сюжету, ідеї новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» за епіграфом до неї *«Любові Всевишній присвячується»*:

- Любов – найвище мірило вартості людини.
- Любов – почуття, незалежне від свідомості, волі, бажання, моралі, воно ніби дається якоюсь вищою силою, тому мусить залишатися поза осудом чи запереченням, справжня любов має право на існування.
- Цетвір про любов душ, яка перейшла тілесний рівень. Любов, у якій кожен лишається чесним перед самим собою. Всевишня любов – це даність неба.
- Це пошук відповідей на запитання, чи завжди кохання робить людей щасливими.
- Твір про кохання, яке дозволить виявити людям свої кращі моральні якості: співчуття, любов до ближнього, милосердя і всепрощення.
- Мова йтиме про любов, яка, не стукаючи, без дозволу входить у серце і залишається там назавжди. Вона прагне зігріти душу, подарувати щастя,
- Мова йтиме про кохання як у білих віршах Лесі Українки «Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя...».

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **«експерти проти журналістів»**.

2. Тема: О. Довженко. Кіноповість «Зачарована Десна»: національні характери у творі; поєднання спогадів про дитинство малого Сашка та авторських роздумів про життя письменника О. Довженка, возвеличення його моральних ідеалів; захоплення красою рідного краю; жанрова оригінальність.

3. Комплексне завдання: студенти поділяються на дві групи: «експертів» та «журналістів»; «експерти» відповідатимуть на запитання «журналістів», які ті заздалегідь їх продумали.

4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

5. МАКЕТ правильно виконаного комплексного завдання.

Студенти – «журналісти»	Студенти – «експерти»
На яких моральних засадах виховувався малий Сашко?	Маленький Сашко дитячим серцем розумів, що батькам жилося нелегко та не міг пояснити чому. А ставши дорослим, згадував: <i>«Було в минулому житті батьків багато неладу, плачу, темряви й жалю. Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму – і прадід, і дід, і батько з матір'ю»</i> . Та все ж з дитинства запам'яталися уроки людяності, доброти, які він одержав від своїх рідних. Батько цінував людей працьовитих, чесних, талановитих. Безкорисливість батька. Ніжності Сашко вчився в матері. Мудрості і доброти – у діда Семена.
Яке місце в житті людей займає праця? Хто і як прищепив любов О. Довженку до праці й повагу до трудівника. Як це показано у творі?	У сім'ї всі завжди були в роботі. Серед таких людей і виростав Сашко. Він бачив, що всі зранку до вечора трудилися, навіть собака Пірат <i>«носив з городу огірки в зубах і складав у саду в одну купку»</i> . Тож і хлопець не відставав: носив дрова до куреня, розводив вогонь, чистив картоплю, збирав ожину, гріб сіно.
Як у «Зачарованій Десні» розв'язується проблема «природа і людина»?	<i>«Далека красо моя! – звертається Олександр Довженко до річки, та й не тільки до неї. – Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах...»</i> . Через увесь твір проходить образ Десни, сприйнятої «зачарованими» очима малого Сашка. Поезію дитинства творить Олександр Довженко у своїй кіноповісті. В одних рядках – люди, в інших – природа. А яка чарівна вона навкруги Десни! Природа у «Зачарованій Десні» живе, безперервно змінюється. Блискуче відтворена Довженком природа змінюється паралельно з настроями героя, виступає емоційним акомпанементом до його відчуттів: <i>«Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, усі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну»</i> . Той невеликий клаптик землі біля Десни – такий собі земний рай, що його Довженко не бачив більше ніде у світі у своєму дорослому житті. Як там пахнуть стиглі яблука й огірки, а яка музика бринить, коли клепають косу! А яка там щедра природа! Через світосприйняття малого Сашка письменник змальовує картини сінокошу, багатство літа: <i>«Прокидаюсь на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. Пахне в'ялою травою, квітами. А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці... І вже я не</i>

Студенти – «журналісти»	Студенти – «експерти»
	<i>ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс – гриби. У лози – ожина. В кущі – горіхи. В озері воду скаламучу – риба...».</i> Серед цієї розкішної природи на березі чарівної Десни живуть люди – працювиті, мудрі, талановиті. Щастя матері Сашка
Які художні особливості повісті?	Спогади автора пересипані щирим і лагідним усміхом. З м'яким гумором та іронією митець змалював кумедні випадки з життя односельців, висміяв деякі звички чи вади характеру своїх персонажів. Неабиякий комічний ефект створює мова героїв, пересипана прислів'ями, приказками, порівняннями, жартівливими висловами. У творі нерідко звучать дошкульна, викривальна насмішка, гостра сатира, сарказм (сцена розмови батька з учителем). Особливої виразності досягає письменник, змальовуючи сцени бойовиська на косовиці, що асоціюються в дитячій фантазії з героїчними сторінками національної історії. О. Довженко вдається до гіперболізації та умовності, народнопоетичних уособлень, метафор, епітетів, порівнянь. Варто зауважити, що навіть страшні побоїща, звісно, нафантазовані, закінчуються щасливо. У творі переплітається реальне життя й фантастичне (епізод про лева).

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

обмін думками

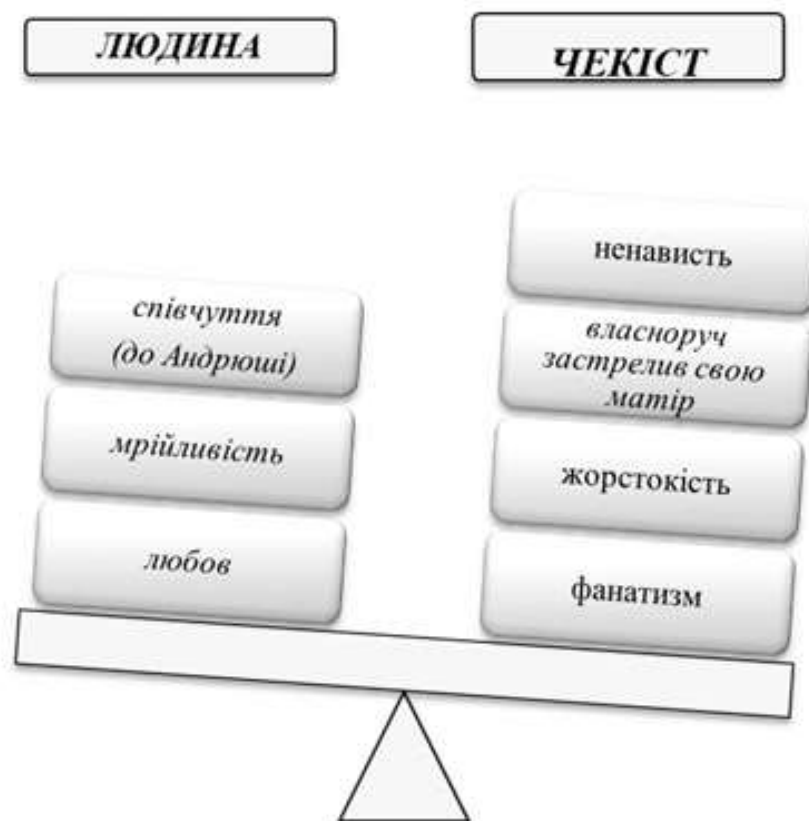
1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: дебати.

2. Тема: Новела «Я (Романтика)» – психологічна новела-засторога; проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і фанатичною відданістю революції, між загальнолюдськими цінностями й політичними пріоритетами.

3. Комплексне завдання: Найскладніша ділянка душі головного героя новели «Я (Романтика)» – та, де поєднуються кодекс чекіста і ще не втрачена людська сутність. «Я – чекіст, але я і людина». Висловіть власну думку та публічно обґрунтуйте її: «Я» – хто він? Людина? Чекіст?

4. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

5. МАКЕТ правильно виконаного комплексного завдання.

6. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

7. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

тонкі/товсті запитання

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **тонкі/товсті запитання**.

2. Тема: Бетховен українського слова (Життя і творчість Василя Стефаника). Нова «Камінний хрест»: психологічне розкриття теми еміграції. Драматизм конфлікту, емоційна загостреність зображуваного. Багатозначність символічних образів. Ідея нерозривної єдності з рідною землею.

3. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

4. Комплексне завдання: студенти отримують «тонкі» та «товсті» запитання та формують на них відповідь.

«тонкі» запитання	«товсті» запитання
1) Коли написана новела «Камінний хрест»? 2) Який художній засіб використовує Стефаник у рядках <i>«Такий песій горб, що стрімголов у долину тручеє!»</i> але <i>«...доки ні ноги носе, то мус родити хліб!»</i> 3) Як прозивали Івана в селі?	1) <i>«Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між серцем емігранта і селом його»</i>, – так писав В. Стефаник до О. Кобилянської. Прокоментуйте сказане митцем. 2) У чому трагедія Івана? 3) Розкрийте ідейний зміст цитат: • <i>«Коня запрягав у під руку, сам себе в борозну».</i> • <i>«... то однак і на коні, і на Івані жили виступали».</i> • <i>«І кінь, і Іван держалися крепко, бо оба відпочили через ніч».</i> • <i>«А ще Івана кликали в селі Переламаним».</i> • <i>«А всього маєтку лишив йому тато букату горба щонайвищого і щонайгіршого над усе сільське поле».</i> • <i>«... що до церкви ходив лині раз у рік, на Великдень, і що курей зіцірував».</i> • <i>«... що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві».</i> • <i>«лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових».</i> • <i>«Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі»</i> 4) Назвіть та охарактеризуйте образи-символи, які використовує автор у творі. 5) Як ви розумієте назву новели «Камінний хрест»? 6) Визначте та обґрунтуйте ідею новели «Камінний хрест».

4. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

5. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

дискусія

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **дискусія**.

2. Тема: Поема «Мойсей» І. Франка – геніальна проекція біблійного сюжету на українську історію, найвище досягнення українського класика. Пролог до поеми – заповіт українському народові.

3. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

4. Комплексне завдання: студентам зачитують проблемну ситуацію *«Мойсей водить пустелею народ 40 років. Євреї зазнають мук, голоду, холоду, поневірянь. Мойсей – жорсткий пророк»*. Формується завдання студентам: На вашу думку, кінцева мета «земля обітована» виправдовує сорокарічні поневіряння? Чи можемо ми виправдати пророків, лідерів, які штовхають народ на поневіряння задля кращого майбутнього життя? Пов'яжіть це із сучасним життям. Подискутуйте.

5. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

6. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

кластер, активне слухання

1. Метод, прийом технології розвитку критичного мислення (ТРКМ) здобувачів освіти: **кластер, активне слухання**.

2. Тема: Юрій Яновський. Загальний огляд життя і творчості. Романтичність світовідчуття. Роман «Майстер корабля»: новаторство художньої форми; неоромантичні герої та їх прототипи; модерністські образи Міста, Моря; національне крізь призму загальнолюдського.

3. Цільова аудиторія здобувачів освіти з ООП: здобувачі освіти з порушеннями мовлення; здобувачі освіти з порушеннями зору, здобувачі освіти з порушеннями слуху, здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату.

4. Комплексне завдання: у ході пояснення викладачем лекційного матеріалу студенти заповнюють кластер як «активне слухання» лекції.

5. МАКЕТ кластеру з теми

1. Визначте жанр роману Ю. Яновського «Майстер корабля»

2. Доведіть, що роман «Майстер корабля» є автобіографічним

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

3. Визначте літературний напрям роману «Майстер корабля». Доведіть.

Літературний напрям – _____
Доводжу

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

4. Про що розповідається у романі «Майстер корабля» (дуже коротко)

5. Визначте сюжетно-композиційні особливості роману «Майстер корабля».

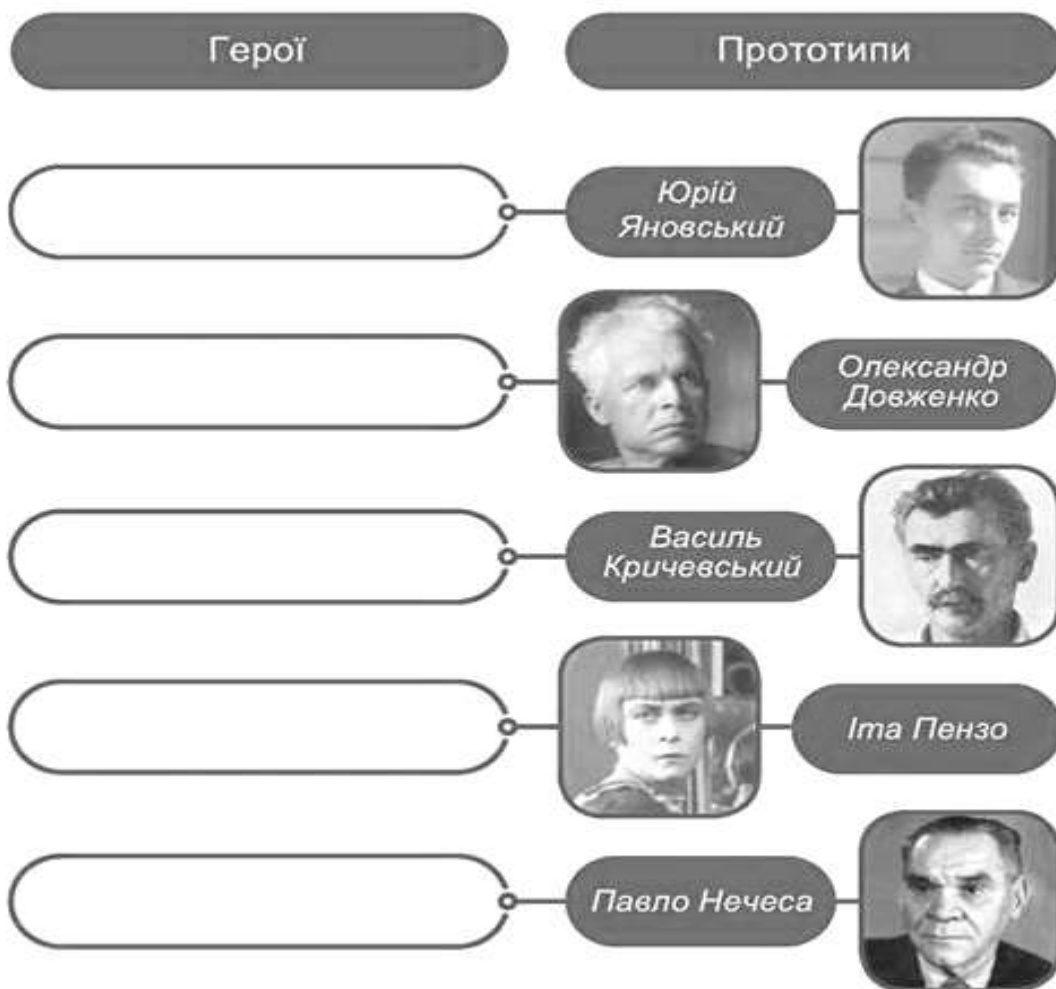
6. Скільки епіграфів має роман «Майстер корабля»? _____
Хто є авторами цих епіграфів?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

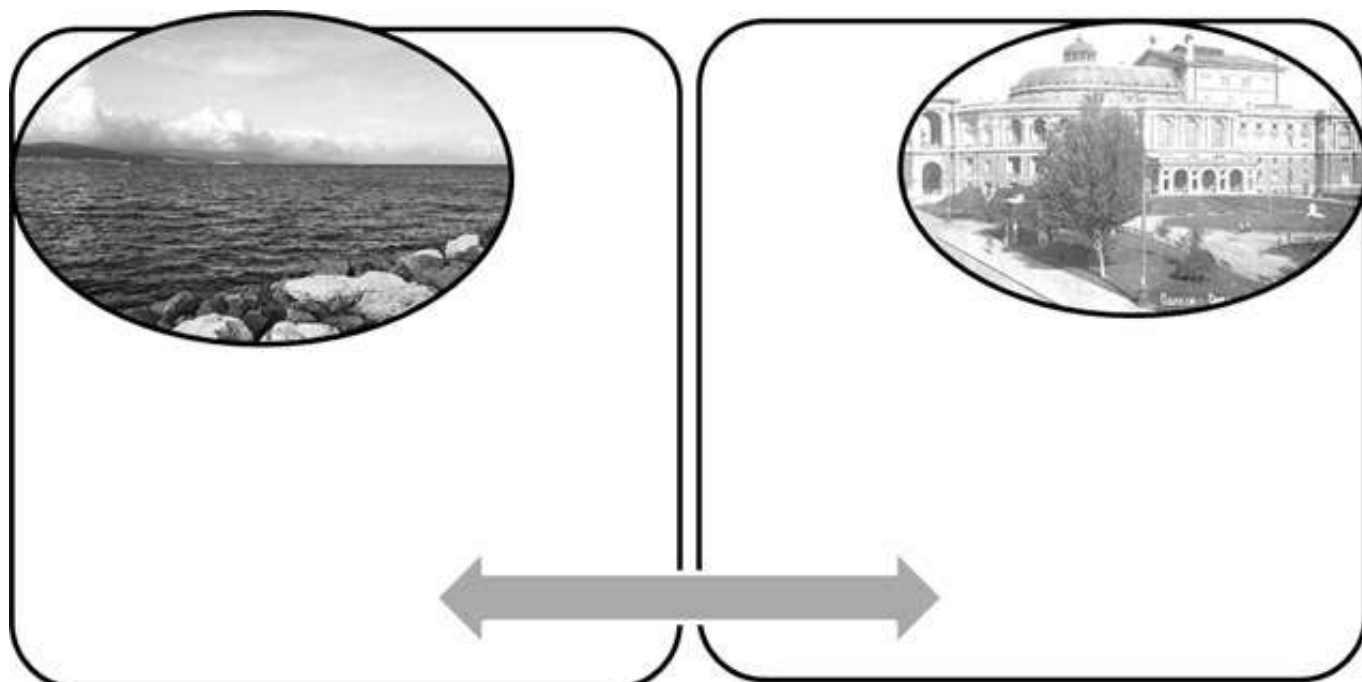
Поясніть роль епіграфів

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

7. Вкажіть літературні імена прототипів героїв роману «Майстер корабля»

8. Вкажіть особливі образи роману «Майстер корабля». Як вони представлені у романі?

9. Визначте, що утверджує та оспівує Ю. Яновський у романі «Майстер корабля».

10. Що символізує жіноча фігурка на носі корабля? На які запитання намагається дати відповідь Юрій Яновський?

11. Заперечте або погодьтеся з твердженнями, поставте поряд «-, +». У блакитних пустих прямокутниках напишіть будь-яке інше твердження, яке ви почерпнули з дидактичних матеріалів до заняття

"Майстер корабля"

Юрій Яновський

☐ Ю. Яновський сміливо використовує нестандартні для української традиції імена, описує різноманітні тропічні місця

☐ У романі є елемент гри, фантастики

☐ Ю. Яновському вдалося створити яскраві образи української творчої інтелігенції, її молодшої генерації.

☐ Твір Ю. Яновського справедливо називають романтичним трактатом про мистецтво

☐ Оповідь ведеться переважно у формі ліричної сповіді То-Ма-Кі. Оповідь переривається вставними «історіями» з життя інших героїв, які самі їх згадують

☐ Твір насичений роздумами творця про сенс людського життя, старість і молодість, таємниці людської душі, пошуки гармонії, краси, а також про менту цілого мистецького покоління

☐ Твір вирізняється зосередженістю на мистецькій проблематиці та максимальною увагою до самого творчого процесу.

☐ У романі утверджується романтика вітаїзму, непереможне життєлюбство, яке наснажувало багатьох митців 20-х рр. XX ст.

4. Педагогічні умови для успішної реалізації методу, прийому ТРКМ здобувачів освіти з ООП: відводити певний час на міркування, висловлювання припущень, обговорення їх правильності чи хибності; створювати атмосферу очікування, висловлювання достатньої кількості думок; залучати до обговорення усіх студентів ООП; не ігнорувати студентів, яким важко говорити; не пришвидшити розмову тих, хто має порушення мовлення; толерантно повторювати інформацію, якщо здобувачі освіти про це просять.

5. Програмні та апаратні засоби для забезпечення конструктивного діалогу здобувачів з ООП та ефективної роботи в команді, представлення здобувачами освіти з ООП виконаного завдання: екранний збільшувач, звукова книга (аудіокнига), сурдокомунікатор, брайлівський дисплей, брайлівська клавіатура, «гарячі» клавіші, сенсорний екран, мовний синтезатор, голосове розпізнавання мови (перетворення звуку в текст), ноутбук, смартфон з додатками Viber, Telegram тощо.

Підсумуємо

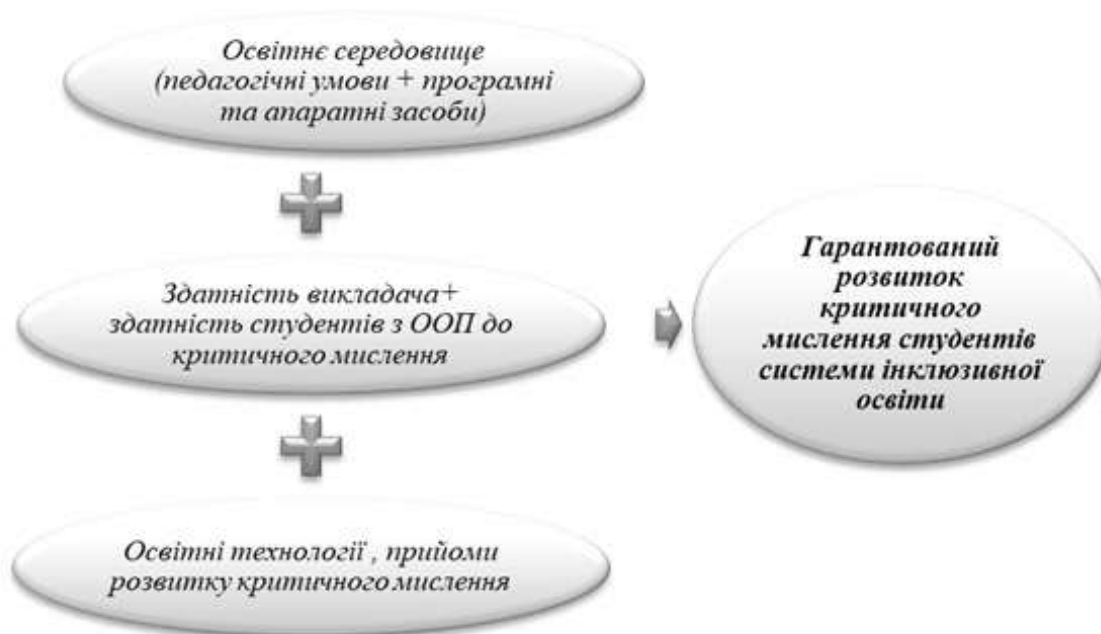

Рис. 9. Критичне мислення: передумови для розвитку

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Критичне мислення розглядають як передумову успішної та ефективної соціалізації молодих людей з ООП.

Рис. 10. Ознаки людини, яка критично мислить

Ціннісним є те, що навчання організоване на засадах критичного мислення передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент з ООП відчує свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Критичне мислення як сформована здатність дозволить випускнику з ООП:

✚ уміти усвідомлювати, що часто одна і та ж проблема може мати декілька розв'язань;

✚ мати переконання, що доводити свою позицію людина повинна лише у спілкуванні;

✚ навчить перемагати сумніви;

✚ навчить ставити правильні запитання;

✚ навчить шукати і бачити зв'язки між явищами і вчинками людей;

✚ навчить вибудовувати судження на доказах;

✚ навчить жити раціонально, розумно;

✚ навчить формулювати питання і проблеми чітко і зрозуміло;

✚ навчить збирати й оцінювати потрібну інформацію, інтерпретувати цю інформацію та ефективно доводити до обґрунтованих висновків рішень, перевіряючи їх згідно відповідних критеріїв і стандартів;

✚ навчить об'єктивно розглядати альтернативні думки, визнання та оцінки; ефективно взаємодіяти з іншими у з'ясуванні і вирішенні складних проблем;

✚ навчить бути відкритим для сприйняття думок інших, і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції.

Вищезазначені вміння, навички є першочерговими для успішної соціалізації людини з ООП.

Крім того, критичне мислення дозволяє поглибити контакт між людьми, знизити ризики виникнення конфлікту та створити атмосферу взаєморозуміння і душевної теплоти.

Людиною, яка оволоділа мистецтвом критичного мислення, складніше маніпулювати та вводити в оману. Вона не вірить у неймовірні збіги та чудеса, а шукає базу доказів та виводить причинно-наслідкові зв'язки.

Навички критичного мислення дають змогу не потонути в інформаційній лавині, допомагають приймати зважені рішення та відстоювати їх.

Отже, технологія розвитку критичного мислення дозволить зменшити рівень конфліктності в студентських колективах, підвищити рівень толерантності до студентів з особливими освітніми потребами. Крім того:

NOTA BENE:
з власного
педагогічного досвіду

- ✓ *студенти не дозволяють собі дискримінаційну мову;*
- ✓ *не ігнорують студентів, яким важко говорити;*
- ✓ *не перебивають студентів з вадами мовлення. Починають говорити лише тоді, коли переконаєтесь, що вони домовили;*
- ✓ *уважно вислуховують студента і не закінчують думку за нього;*
- ✓ *не намагаються пришивидити розмову;*
- ✓ *уважні і терплячі до тих студентів, які потребують більше часу на пояснення;*
- ✓ *уміють привернути увагу студента з вадами слуху;*
- ✓ *толерантно повторюють інформацію, якщо їх про це просять.*

ВИСНОВКИ

Рис. 11. Критичне мислення в освітніх системах

Сучасні дослідження доводять, що розвиток критичного мислення є актуальною проблемою в сучасній освіті.

Критичне мислення є ключовою компетентністю випускника закладу освіти. Критичне мислення – компетенція для життя. Особливого значення набуває здатність до критичного мислення для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Існує система прийомів, методів технології розвитку критичного мислення студентів.

Критичне мислення є передумовою для забезпечення в молодіжній студентській аудиторії атмосфери толерантності, доброзичливості; розвиток критичного мислення – ефективний шлях соціалізації студентів з інвалідністю, з особливими освітніми потребами.

Подальші педагогічні дослідження технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти, теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка змісту, форм, методів цієї технології, не дивлячись на активне поживавлення освітянського інтересу до цієї проблеми, залишаються актуальними та назрілими у контексті інклюзивної освіти.

Список використаних джерел :

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczya.pdf>.
2. Затверджені Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti>.
3. Критичне мислення. URL: <https://uk.wikipedia>.
4. Створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня. URL: <http://zw.ciit.zp.ua/index.php>.
5. Як створити шкільний простір, що мотивуватиме учнів навчатися. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-stvoryty-shkilnyj-prostir-shho-motyvuvatyme-uchniv-navchatysya/>.
6. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка та психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.
7. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяди, 2006. 207 с.
8. Пометун О. І. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 216 с.
9. Вчитель вчителю. Академія розвитку Soft Skills. URL: <https://en-gb.facebook.com/groups/983232911750359/permalink/326482146359148>.

Розділ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

§ 1. Специфіка інтегрування та корекційного спрямування навчання здобувачів із порушенням слуху в загальноосвітній простір закладів вищої, фахової передвищої освіти в організаційно-педагогічному вимірі

Сучасна наука активно досліджує та розробляє нові парадигми освіти для осіб з порушеннями слуху, враховуючи гуманістичні тенденції, що розповсюджуються в світовій спільноті. Ці підходи ставлять за мету забезпечення не лише освіти, але й соціальної інтеграції осіб з порушеннями слуху, з урахуванням поваги до їхніх людських і громадянських прав.

Інтеграція здобувачів з порушенням слуху в загальноосвітній простір вимагає комплексного підходу, щоб забезпечити їм повноцінну участь в освітньому процесі. Внаслідок вроджених вад, травм, інфекцій або інших факторів, які призвели до часткової або повної втрати слуху здобувачі із порушенням слуху можуть відчувати труднощі у сприйманні звуків, розумінні мови, а також у взаємодії з оточуючим середовищем.

Особи із порушенням слуху можуть використовувати різні засоби та технології для полегшення комунікації та навчання, такі як слухові апарати, кохлейні імплантати, спеціальні системи підсилення звуку та інші асистивні технології. Зокрема, інтеграція здобувачів із порушенням слуху в загальноосвітню середню школу або вищий навчальний заклад може вимагати розробки індивідуальних навчальних планів, застосування спеціальних методик та створення сприятливого освітнього середовища. Це сприяє їхній повноцінній участі в освітньому процесі та соціальній активності.

Проаналізувавши зарубіжний досвід у процесі спільного навчання дітей, що мають порушення слуху, ми дійшли висновку, що доречно виділити два концептуальні підходи у системах навчання, які розповсюджені в багатьох країнах Європи.

Представники одного з напрямів наголошують на необхідності формування гнучкої системи, що адаптує умови навчання до освітніх особливостей здобувача з порушенням слухом, включаючи:

- адаптацію навчальних програм до когнітивних та комунікативних здатностей дитини;
- використання альтернативних засобів спілкування, включення в освітній процес перекладача жестової мови, а також володіння жестовою мовою педагогами та здобувачами освіти;
- належне технічне обладнання;
- підготовку викладачів до роботи з різноманітним колективом;
- індивідуальний підхід, що включає в себе вибір ефективних методів, прийомів та форм роботи;
- додаткову соціальну, психологічну та дефектологічну підтримку, таку як додаткові заняття зі спеціалістами.

Представники протилежного напрямку звертають увагу на необхідності забезпечити дитині з порушенням слуху такий рівень розвитку мовлення, пізнавальних здібностей та особистісного росту, який сприяє комфортному співіснуванню здобувачів з порушенням і збереженим слухом. Вони прагнуть досягти якісного засвоєння знань дітьми із вадами слуху на рівні із здоровими учасниками освітнього процесу, опановуючи навчальну програму незалежно від ступеня їхнього слухового функціонування.

Науковці визнають певні умови для ефективної реалізації цього підходу, а саме:

- достатній рівень когнітивного розвитку та знань у дитини володінням загальноприйнятими засобами спілкування, зокрема, усвідомленням та розумінням мовлення, а також вмінням створювати мовленнєві висловлювання;
- навичками успішного спілкування з чужими людьми;
- мотивацією для активної участі у навчанні та постійного розвитку;
- реалістичними очікуваннями від самої дитини, її батьків, а також адекватним оцінюванням власних можливостей;
- наявність у дитини таких рис особистості, як наполегливість і працьовитість.

Загалом, процес навчання зорієнтований на якісній підготовці дитини з порушенням слуху до навчання в основному лише за умови сурдопедагогічного супроводу.

Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями слуху, в загальноосвітній простір – це процес створення умов та можливостей для їхньої повноцінної участі у навчанні та соціальному житті разом зі своїми здоровими ровесниками. Цей підхід сприяє створенню інклюзивного середовища, де кожен учень, незалежно від своїх можливостей та особливостей, може розвиватися та навчатися разом з іншими.

Включення студентів з порушенням слуху до загальноосвітнього простору неможлива без успішної адаптації. Загалом термін «адаптація» може використовуватися у різних контекстах, але зазвичай він вказує на процес або результат пристосування чогось до нових умов або врахування потреб окремої особи чи групи.

Розглядаючи адаптацію здобувачів з порушеннями слуху в інклюзивному середовищі можна виокремити п'ять основних аспектів:

1. **Адаптація освітнього процесу:** Зміна методів навчання та організації уроків для врахування потреб і здібностей дітей з порушеннями слуху. Це може включати в себе використання візуальних матеріалів, асистивних технологій, роботу в невеликих групах тощо.

2. **Адаптація навчального матеріалу:** Досягнення доступності навчального матеріалу для здобувачів з порушеннями слуху, наприклад, шляхом використання письмового матеріалу, ілюстрацій, підтримки асистивних пристроїв чи перекладу на мову жестів.

3. **Адаптація оцінювання:** Застосування індивідуальних підходів до оцінювання для врахування можливостей та особливостей студентів з порушеннями слуху.

4. **Адаптація середовища:** Створення сприятливого навчального та соціального середовища, яке враховує особливості порушень слуху. Це може включати в себе правильне освітлення, зони для комунікації, доступ до асистивних технологій тощо.

5. **Адаптація комунікації:** Використання різних засобів комунікації, таких як мовленнєві апарати, жестова мова, письмова комунікація та інші для покращення сприйняття та розуміння інформації.

Адаптація має на меті забезпечити студентів з вадами слуху повноцінний доступ до освітніх можливостей та створення сприятливого середовища для їхнього розвитку та вивчення.

Організаційно-педагогічний аспект інтеграції може включати наступні елементи:

Оцінка потреб здобувачів із порушенням слуху:

- Проведення попереднього аудіологічного аналізу для визначення рівня втрат слуху та інших аспектів аудіологічного статусу.

- Визначення індивідуальних особливостей та потреб кожного студента.

Розробка індивідуалізованих навчальних планів:

- Розробка індивідуалізованих програм, які враховують особливості слухового сприймання та навчання учнів.

- Використання спеціальних методик і технологій для полегшення навчання учнів із порушенням слуху.

Створення інклюзивного середовища:

- Розробка програм і заходів для підтримки соціальної інтеграції здобувачів із порушенням слуху.
- Організація спільних заходів, проєктів та занять для всіх студентів.
- Забезпечення доступності аудіовізуальних матеріалів для навчання.
- Встановлення спеціальних систем звукозапису та перекладачів мовного сигналу (FM-системи, індукційні петлі тощо).
- Підтримка педагогів та персоналу:
- Проведення тренінгів для педагогічного персоналу щодо особливостей роботи зі студентами із порушенням слуху.
- Забезпечення викладачів необхідними методичними матеріалами та підтримкою в роботі зі спеціалізованими методиками.

Залучення батьків:

- Взаємодія з батьками студентів для врахування їхніх думок, побажань та обговорення стратегій підтримки.

При організації освітнього простору доцільно пам'ятати, що робоче місце студента з вадами слуху обов'язково мусить розташовуватись у зоні видимості обличчя викладача, тобто він має чітко бачити артикуляційний апарат усіх учасників освітнього процесу, адже більшість таких здобувачів добре читають з губ. Також для цього необхідно акцентувати увагу здобувача саме під час мовлення педагога та переконатись у тому, що студент зрозумів матеріал шляхом запитань «Продовж, будь ласка», «Розкажи, що нового ти сьогодні дізнався». Особливу увагу слід звертати на заняттях з філологічних дисциплін, адже у більшості студентів з вадами слухової функції є проблеми у граматичній будові речення, правильності мовлення, тому доречно пропонувати завдання та вправи, які спрямовані на складання словосполучень, речень, коротких текстів, повідомлень [2, с. 64].

При поясненні матеріалу потрібно говорити достатньо гучно (але не надто – це спотворює слова), в нормальному темпі, не перебільшуючи артикуляцію, рухи губами. Не допустимо затуляти обличчя руками, чи говорити, обернувшись до студента спиною. Якщо необхідно викладач може зробити запис на дошці, а потім, повернувшись обличчям обов'язково слід повторити та прокоментувати написане. Якщо студент просить щось повторити, необхідно перефразувати повідомлення, застосовуючи короткі прості речення [2, с. 64].

Для студентів з порушеннями слуху властиво недорозвинення всіх компонентів мови, а також мають місце специфічні проблеми формування логічного мислення. Тому виховання і навчання студентів зі зниженим слухом диференціюється не тільки в залежності від ступеня порушень слуху, але і з урахуванням наявності або відсутності у дитини мовлення.

При навчанні здобувачів з порушеннями слуху доречно застосовувати різні засоби комунікації:

- усну та письмову мову,
- дактилологію,
- жестову мову,
- зчитування з губ.

Потрібно зазначити, що для активного розвитку пізнавальної діяльності важливе значення відіграють наочно-зорові форми пізнання, ніж словесно-логічні.

Буває, що викладач не зрозумів відповідь студента, тому необхідно попросити його повторити ще раз чи написати те, що він хотів повідомити.

При поясненні складного матеріалу, що містить терміни, формули, дати, прізвища, географічні назви, доцільно надати його в письмовій формі, використовуючи роздатковий матеріал, що найповніше передає зміст заняття.

Одним із ефективних способів здійснити успішне включення здобувачів з порушенням слуху є застосування диференційного навчання. Диференційоване навчання для студентів з порушенням слуху важливе для забезпечення їхньої повноцінної участі у

навчальному процесі. Цей підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, потреб та рівня здібностей кожного студента. Ось декілька стратегій та методів диференційованого навчання для студентів з порушенням слуху:

Використання асистивних технологій:

- Забезпечення доступу до сучасних технологій, таких як кохлейні імплантати, слухові апарати, системи підсилення звуку та інші асистивні пристрої.

- Використання спеціальних програм і додатків для навчання та комунікації.

Характерна особливість інформаційно-комунікаційних технологій полягає в тому, що їхні характеристики (гіпертекст, інтерактивність, мобільність, мультимедійність, моделювання, комунікативність та продуктивність) можуть бути використані для організації процесів навчання, виховання, корекції, розвитку, реабілітації та соціалізації осіб, що мають проблеми зі слухом та мовленням [4, с. 154].

Візуальні матеріали та допоміжні засоби:

- *Використання великих візуальних матеріалів, графіків, діаграм, які допомагають зрозуміти матеріал, що включають:*

Інфографіка: Графічне представлення інформації за допомогою різних елементів, таких як схеми, піктограми та графіки.

Графіки та діаграми: Ілюстрації, які допомагають візуально представити статистику, тенденції або взаємозв'язки між різними елементами.

Схеми та ментальні моделі: Великі схеми, що відображають структуру або взаємодію між різними елементами.

Картини та ілюстрації: Великі зображення або ілюстрації, які допомагають конкретизувати певні концепції чи ідеї.

Таблиці та матриці: Організовані таблиці, які легко читати і відображають важливі дані чи відмінності.

Візуалізація процесів: Діаграми, які показують послідовність або етапи певного процесу.

Концептуальні моделі: Графічні відображення абстрактних або складних концепцій для полегшення їх розуміння.

Кольорові коди: Використання кольорів для виділення важливих елементів чи розрізнення різних категорій.

- *Надання допоміжних матеріалів, таких як підручники з ілюстраціями, що підтримують текст.*

Визначення необхідного дидактичного та методичного забезпечення до корекції розвитку мовлення у здобувачів з порушеннями слуху в інтегрованому навчанні є одним з ключових завдань, яке залишається нерозв'язаним до цього часу, адже виявляється недостатнім і вимагає наукового обґрунтування, а також розробки спеціальних методик.

Студент з порушенням слуху вимагає особливої уваги в групі, тому наповнюваність груп, де разом з чуючими дітьми навчаються діти з порушеннями слуху, повинна бути меншою. Однак на сьогодні не визначено документально кількість студентів з порушеннями слуху у таких групах, що також є важливим питанням для вирішення.

Для успішного спільного навчання дітей з порушеннями слуху важливо продовжувати наукові дослідження та розробляти спеціальні методичні підходи, які оптимізуватимуть навчальний процес і сприятимуть якісній та своєчасній корекції мовлення цих дітей.

Специфіка навчання дітей з порушеннями слуху передбачає систему занять, спрямованих на розвиток мовлення та подолання мовленнєвого недорозвитку цієї категорії студентів. Проте, впровадження цієї специфіки в навчальний процес масового загальноосвітнього закладу стикається з рядом викликів.

Однією з основних труднощів є відсутність спеціальної підготовки викладачів, яка дозволила б їм ефективно працювати зі студентами, які мають порушення слуху. Викладачам

може бракувати необхідних знань та навичок для адаптації освітнього процесу до потреб цих здобувачів.

Додатковим викликом є велика кількість студентів у групі, що ускладнює індивідуалізацію навчання, що може перешкоджати викладачу приділяти достатню увагу кожному здобувачу з порушенням слуху та враховувати їхні індивідуальні особливості.

Для подолання цих труднощів важливо розглядати можливості:

- Організації спеціалізованого підготовчого тренінгу для педагогів, який включав би основні принципи роботи зі студентами з порушеннями слуху.
- Зменшення груп, щоб викладачі могли забезпечити більше індивідуалізованого підходу до кожного студента.
- Залучення спеціалістів, таких як сурдопедагоги чи логопеди, для сприяння процесу навчання та розвитку мовлення здобувачів з порушенням слуху (34 с).

Перспективи отримання професійної освіти підлітками та молоддю з порушеннями слуху в нашій країні залежать не тільки від якості освіти, яку вони одержали в закладі освіти, від ступеня важкості порушення слуху та рівня розвитку словесного мовлення, але й від їхнього соціального оточення. Важливим фактором також є готовність системи професійної освіти інтегрувати цих учнів у загальний потік студентів, що визначає їхні можливості та успіх у подальшій професійній діяльності [3, с. 26].

На заняттях важливо обов'язково дотримуватись правил отримування інформації в повному обсязі. Тому звукову інформацію необхідно підкріплювати та дублювати зоровим сприйняттям наочності, опорних схем тощо. Ці візуальні елементи можуть значно полегшити сприйняття та усвідомлення матеріалу, особливо для візуально орієнтованих осіб або тих, хто краще запам'ятовує інформацію за допомогою зорової стимуляції. Під час викладання дисциплін суспільного та гуманітарного циклу доцільно спеціально готувати студента до переказу. Наприклад, йому спочатку пропонують почитати текст про себе, потім послухати, як читає викладач або однокласник. Якщо й після цього студентові важко переказувати самостійно, то необхідно спрямувати роботу на складання запитання чи плану до тексту [3, с. 27].

Здобувачеві зі зниженим слухом важливо побільше читати самостійно, тому доречно підбирати індивідуальні завдання з виразними й зрозумілими ілюстраціями до тексту у вигляді підготовки повідомлень, проєкту, реферату.

На заняттях гуманітарного напрямку всі нові слова необхідно давати дитині у писемній формі, а на заняттях з математики особливу увагу приділяти розумінню словесної умови задачі, застосовувати наочні засоби. Наголосимо, що роботу з розвитку мовлення студента слід проводити на всіх заняттях.

Робота в групі: включення студентів із порушенням слуху в роботу груп спрямоване на обмін ідей та допомоги один одному. Сприяння колаборативним проєктам для розвитку комунікативних навичок. При спільній роботі над проєктами студенти опираючись на роздатковий матеріал (текстовий, графічний) мають змогу долучитись до виконання завдань у повному обсязі. Наприклад, для створення історичного портрета Б. Хмельницького можна застосовувати різні прийоми опрацювання матеріалу. Якщо здорові діти можуть переглянути відеофрагмент про історичну постать і на основі цього скласти історичний портрет, то для здобувачів, що мають порушення слуху цього буде недостатньо, вони повинні опрацювати текст чи графічний матеріал задля отримання інформації. Потрібно пам'ятати, що застосування відео потребує обов'язкового субтитру або синхронного перекладу педагога жестової мови.

Спеціальні методи навчання: використання методів, які акцентують на візуальному та тактильному досвіді. Заняття з природничих наук можуть проводитись із застосуванням певних моделей, комп'ютерних програм. Доречно застосовувати інтерактивні ігри та симуляції для активного залучення студентів.

Додаток 1

Поле – чудес

1. *Мирний договір з Угорщиною 4 червня 1920 р.*

Т	Р	І	А	Н	О	Н	С	Ь	К	И	Й

2. *Паризьку мирну конференцію відкрив прем'єр – міністр Франції Жордж*

К	Л	Е	М	А	Н	С	О

3. *Повне або часткове відшкодування державою, що розв'язала війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу*

Р	Е	П	А	Р	І	Ц	І	Я

Перевірка домашнього завдання повинна супроводжуватися візуалізацією – демонстрацією слайдів для проведення словникової роботи, колективного обговорення запитань (Додаток 2).

Додаток 2

Вправа для перевірки домашнього завдання з навчальної дисципліни «Історія соціальної роботи»

Словникова робота

- Толоки.....
- Реципрокація.....
- Редистрибуція.....
- Опіка.....
- Благодійність.....
- “вскладчина”.....

Запитання для колективного обговорення

- Що вам відомо про періодизацію історії соціальної роботи в Україні?
- Охарактеризуйте першопричини виникнення соціальної допомоги.
- Назвіть основні види первісної допомоги.
- Визначте концепції зародження соціальної допомоги.
- Які основні риси соціальної допомоги первісному родовому суспільству ви можете назвати?

На етапі актуалізації знань та вмінь чи узагальнення матеріалу можна застосувати прийом «незавершене речення», «вірю – не вірю», «так – ні» з обов'язковою демонстрацією (візуалізацією) (Додаток 3).

Вправа для актуалізації знань з навчальної дисципліни «Історія України»

Додаток 3

Незавершене речення

Так-ні

- Закарпаття у 30-ті рр. входило складу Румунії.
- -
- Східна Галичина увійшла до складу Польщі у 1923 р.
- +
- «Осадники» - польські колоністи, яким виділялися кращі землі
- +
- На західноукраїнських землях у 30-ті рр., як і в УСРР, була здійснена суцільна колективізація
- -
- Промисловість УСРР була розвинута краще, ніж на західноукраїнських землях.
- +
- «Пацифікація» - репресивні акції польського уряду проти українського населення в Галичині
- -

При виконанні практичних завдань студентами з порушеннями слуху необхідною умовою є підготовка інструкційної картки практичного заняття, щоб студент бачив основні питання та завдання, що необхідно виконати (Додаток 4).

Запитання для узагальнюючої бесіди з навчального предмета «Історія України»

Бесіда за запитаннями

- 1.Пацифікація– це....
- 2. Коли ОУН було утворено.....?
- 3. Розкол в ОУН стався у.....?
- 4. До складу Румунії входили такі українські землі....?
- 5.Де і коли Карпатську Україну було проголошено (де).....(коли).....?
- 6. Інтегральний націоналізм - це....?
- 7. У чому була головна різниця між ОУН та УНДО?
- 8. Татарбунарське повстання відбулося.....?
- 9. Карпатська Україна була проголошена у....?
- 10. Чому становище карпатоукраїнців у Чехословаччині було порівняно кращим, ніж українців у Польщі та Румунії?

Вправа на закріплення знань з навчальної дисципліни «Історія соціальної роботи»**Заповніть «Білі плями»**

1. У _____ р. християнство визнається офіційною державною релігією
2. Основними об'єктами допомоги були визначені _____
3. Виникли і нові суб'єкти допомоги: князь, _____, _____, монастирі.
4. Християнізація слов'янського світу призвела до формування християнської концепції допомоги «_____ як _____»
5. В історії соціальної допомоги Київської Русі слід розрізняти _____ періоди.
6. Три основні форми княжої благодійності:
 - 1) роздача _____;
 - 2) _____ на княжому дворі;
 - 3) розвезення _____ для убогих.

Вправа на закріплення знань з навчальної дисципліни «Історія України»Заповніть білі плями

"Плани ворогуючих держав щодо українських земель напередодні Першої світової війни"

Країна	Території, на які претендувала
	Західноукраїнські землі(Закарпаття, Східна Галичина, Буковина)
Австро-Угорщина	
	Подніпров'я, Донбас, Крим, уся Україна
Туреччина	
Румунія	Північна Буковина, Бессарабія

Невід'ємною складовою ефективного навчання студентів з порушеннями слухової функції є взаємодія зі спеціалістами, які можуть надавати підтримку та консультації щодо найкращих педагогічних практик. Навчання і виховання студента з вадами слухової функції має бути поєднаним із оздоровленням, корекційними заняттями сурдопедагога з розвитку слуху і мовлення, по необхідності – із лікуванням, заняттями з психологом.

Систематичний моніторинг та зворотний зв'язок проявляється у постійній оцінці прогресу студентів та внесення коректив у навчальні стратегії. Необхідною умовою є забезпечення відкритого зворотного зв'язку зі студентами для виявлення їхніх потреб та побажань.

Рекомендації педагогам по роботі зі студентами, які мають порушення слуху:

1. Розвивайте взаємовідносини з студентом на основі взаєморозуміння та довіри.
2. Оцінюйте можливості дитини адекватно, не ставлячи перед нею завдань, що перевищують її здатності.
3. Враховуйте індивідуальні особливості кожного здобувача, звертаючи увагу на психофізичні та мовні аспекти їхнього розвитку.
4. Стежте за чергуванням видів діяльності, враховуючи особливості сприймання інформації (наприклад, залишковий слух, зір).
5. Не давайте багато завдань одночасно, а пропонуйте одне завдання на певний час, забезпечуючи контроль якості його виконання.
6. Розвивайте навички самоконтролю, враховуючи виконання завдань за наслідуванням, за зразком та самостійно.
7. Звертайте увагу на розвиток пізнавальних інтересів у дітей, які можуть відставати через дефекти, обмеження контактів або неправильне виховання.
8. Урізноманітніть форми та методи проведення занять, чергуючи розвиток мовлення із вправами на увагу, пам'ять та мислення.
9. Дотримуйтеся єдиної системи вимог до студента.

У висновку можна підкреслити, що інтеграція та корекційне спрямування навчання студентів із порушенням слуху в умовах вищої та передвищої фахової освіти можливо реалізувати в організаційно-педагогічному вимірі. Це передбачає створення доступного та вражаючого навчального середовища, використання інноваційних методів та технологій, а також адаптацію програм та матеріалів з урахуванням потреб цільової аудиторії. Забезпечення індивідуального підходу, використання спеціальних методик та педагогічних засобів дозволяє оптимізувати навчання та сприяє успішній соціалізації студентів із вадами слуху у загальноосвітньому просторі закладів вищої та передвищої фахової освіти.

Список використаних джерел:

1. Жук В. В. Організаційно-педагогічний аспект інтегрування дітей з порушеннями слуху у загальноосвітній простір. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/504>.
2. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
3. Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Таранченко, С. В. Литовченко, О. Ф. Федоренко, В. В. Жук, В. В. Литвинова, В. М. Шевченко. Київ : Вид ФОП Симоненко О. І., 2018. 250 с.
4. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

§ 2. Особливості формування комунікативної компетенції здобувачів із порушеннями слуху

В останні роки під впливом багатьох чинників освіта дітей та молодих людей з порушеннями слуху зазнала великих змін концептуального та методичного характеру. Прийнято курс на інтеграцію вітчизняної системи освіти в світовий освітній простір. Це обумовлено необхідністю чітко орієнтуватися в сучасному інформаційно-насиченому просторі, розв'язувати комунікативні завдання, які виходять за межі освітнього процесу, актуалізувати проблеми формування комунікативної компетентності осіб з порушеннями слуху. Акцентування на комунікативному компоненті навчання обумовлює необхідність спрямування наукових досліджень щодо визначення передумов та чинників формування комунікативної компетентності осіб зазначеної категорії.

При вивченні сучасних визначень взаємозв'язку термінів «спілкування» та «комунікація» виділяють два підходи до цієї проблеми. Прибічники першого підходу (Т. Парсонс, К. Чері та ін.) ототожнюють два цих терміни. Інший підхід розмежовує поняття «спілкування» та «комунікація» (М. С. Каган, К. Шеннон). Однак, досить велика кількість науковців сприймають ці поняття як синоніми. У сучасній психологічній літературі в англomовний термін «communication» вкладають інформаційну, інтерактивну, а також перцептивну сторони процесу спілкування. Разом із тим, термін, який би дослівно перекладався як «спілкування», не існує. Отже, комунікація це взаємодія, в процесі якої відбувається обмін інформацією між двома та більшою кількістю людей. У процесі комунікації одна людина надсилає повідомлення, а інша отримує (L. Alsop, K. Stremel, R. Wilson).

Провідними тенденціями розвитку систем освіти осіб з порушеннями слуху є: гуманізація, перехід від інституалізації до інклюзії, запровадження різноманітних форм та методів навчання, розширення віку, щодо надання освітніх послуг, налагодження координування та взаємодії у питаннях супроводу. Серед методичних нововведень – орієнтація на підходи, які спрямовують навчальну діяльність на підготовку до адаптації та самореалізації в інформаційному просторі.

У сучасній психолінгвістиці під комунікативною компетенцією розуміють вищу форму цілісних умінь та навичок, які безпосередньо пов'язані із застосуванням для спілкування певної національної мови – словесного мовлення. Аналіз фахової літератури з проблематики формування комунікативних компетенцій осіб з порушеннями фізичного розвитку вказує на те, що ще до оволодіння мовою як основним засобом спілкування у дитини має бути сформований ряд умінь та навичок, які готують її до засвоєння засобів комунікації [2]. На основі цих навичок складається уявлення про характер комунікативної взаємодії, функцію того засобу спілкування, який буде використовуватися у спілкуванні (мова, жести, дактиль, Брайль тощо), та можливості його використання. Доцільно використовувати визначення «комунікативної компетентності» як здатності розуміти та відтворювати певну комунікативну систему не тільки на рівні фонологічних та лексикограматичних знань та умінь (якщо це усна мова), а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування.

Комунікація відбувається в різних формах та різними способами, за різних обставин спілкування, розглядається як здатність взаємодіяти з іншими людьми. Найбільш вивченою у сурдопедагогіці є мовленнєва складова комунікації. Різні аспекти навчання усного та писемного словесного мовлення дітей з порушеннями слуху досліджували К. Д. Бойко, Р. М. Боскіс, А. М. Гольдберг, Н. Ф. Засенко, С. О. Зиков, І. П. Колесник, Л. С. Лебедева, К. В. Луцько, Т. Ф. Марчук, Л. П. Носкова, Е. І. Пуцин, Л. І. Фомічова, М. К. Шеремет, Ж. І. Шиф та ін.

Проблема формування комунікативної компетентності осіб із порушеннями слуху розглядається з точки зору особливостей формування саме мовленнєвих компетенцій, розвитку словесного мовлення, як усного так і письмового (К. Д. Бойко, А. Ф. Понгільска).

У вітчизняній сурдопедагогіці детально вивчено сенсорні можливості оволодіння особами з порушеннями слуху артикуляційною стороною мовлення (В. І. Бельтюков, Ф. Ф. Рау), та використання допоміжних засобів спілкування, таких як дактильний алфавіт (В. І. Бельтюков, Б. Д. Корсунська, Р. Г. Краєвський, І. П. Соколянський, Л. І. Фомічова, А. В. Ярмоленко), особливості граматичної та лексичної структури жестової мови (Р. М. Боскіс, Л. В. Занков, І. М. Соловйов, В. І. Флері). Проблема формування усного та письмового мовлення осіб з порушеннями слуху вивчалася сурдопедагогами в різних аспектах: розглядалися питання змістової сторони мовлення, особливостей засвоєння лексичного складу мови, характерних лексичних помилок (Р. М. Боскіс, А. М. Гольдберг, О. П. Круглик, І. М. Соловйов), досліджувалась мотивація та ставлення осіб з порушеннями слуху до вивчення мови, а також спілкування за допомогою усного мовлення (Р. М. Боскіс, Ж. І. Шиф).

Практика навчання осіб з порушеннями слуху перейшла від зосередженості на мовній теорії на важливість формування комунікативної компетентності, це відображено в оновленому змісті навчання української мови у всіх освітніх ланках. Відбувається осучаснення та збагачення технологічної складової навчання осіб з порушеннями слуху.

Комунікативна компетенція – це сукупність знань та вмінь, що забезпечують можливість самореалізації особистості у взаємодії з оточуючими. Комунікативна компетентність – це здатність до встановлення та підтримки контактів з іншими особами, сукупність знань, умінь та навичок, які потрібні для ефективного спілкування. Комунікативна компетентність формується безпосередньо при взаємодії, є результатом досвіду спілкування з іншими. Цей важливий досвід формується не лише в процесі взаємодії з іншими людьми, а також з літератури та кіно, де отримується інформація про комунікативні ситуації, взаємодію та засоби їх вирішення [4].

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях та особистому досвіді;
- можливість взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших;
- адекватна орієнтація людини в особистому психологічному потенціалі;
- вміння вибудовувати контакти з оточуючими.

Комунікативні здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують ефективність її спілкування і сумісність з іншими людьми. Комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння, навички.

Основними складовими спілкування є учасники, ситуація та завдання. Компетентність у спілкуванні передбачає розвиток адекватної самооцінки, орієнтації у власному психологічному потенціалі, у ситуації і завданні.

Розрізняють вербальну і невербальну комунікації, які використовують різні знакові системи. Відповідно до цього можна виділити вербальний і невербальний рівень комунікативної складової компетентності в спілкуванні. Вербальна комунікація використовує слово в якості знакової системи. Комунікативна компетентність включає вміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей. Саме ці навички активно розвиваються під час проведення навчальних дисциплін соціального циклу для здобувачів освіти спеціальності 231 Соціальна робота.

Комунікативна компетентність, закладається на допредметному рівні освіти, а далі переходить на рівень навчальних дисциплін. Вона є інтегральною та є однією з головних компетентностей. Мовленнєва складова входить до змісту навчальних дисциплін (словесної та жестової), а також представлена у корекційно-розвиткових лініях.

Наприклад: у межах фахового навчання передбачається опанування мовлення як професійної діяльності, сукупності практичних умінь та навичок, що формуються у процесі спілкування та вивчення мови як знакової системи, що є засобом спілкування і використовується у мовленні (додаток 1).

Мовленнєве спілкування – це здатність висловлювати й інтерпретувати думки, почуття, факти усно та письмово, лінгвістично взаємодіяти у всіх різновидах соціальних та культурних контекстів. Мовленнєвий онтогенез дитини з порушенням слуху, як і будь-якої іншої дитини, відбувається у контексті міжособистісної взаємодії. Опанування словесної мови лише методом транслювання знань неможливе, основою її засвоєння є особистий досвід, який набувається в процесі практичного використання мови. Достатній рівень комунікативної компетентності дозволяє людям з порушенням слуху успішно діяти у різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися з іншими людьми.

Важливо забезпечити розуміння завдань та залучити до навчальної діяльності всіх здобувачів освіти. Для цього необхідно ретельно добирати спосіб їх формулювання або використовувати одночасно різні способи:

- усно;
- жестовою мовою;
- умовним позначенням;
- письмово;
- за зразком;
- за допомогою схеми та ін.

Наприклад: відпрацювання практичних фахових навичок проводиться під час навчальних практик, використовуються робочі зошити де сформульовані практичні завдання за допомогою схем, таблиць, умовних позначень, що допоможе усвідомити його зміст усіма здобувачами освіти, а зокрема тими, в кого недостатньою мірою розвинене словесне та жестове мовлення (додаток 2).

Освітня система, при якій здобувачі освіти лише отримують академічні знання, проте не вступають в активну взаємодію з соціумом, сьогодні вважається неприйнятною. Як засіб профілактики комунікативної некомпетентності та соціальної дезадаптації розглядається навчання осіб з порушеннями слуху в інклюзивних умовах, що дозволяє пристосуватися до середовища чуючих, навчитися співіснувати, спілкуватися, встановлювати соціальні контакти, напрацьовується практичний досвід навчання дітей з порушеннями слуху в інклюзивних умовах.

Без спеціального навчання у осіб з порушенням слуху виявляються лише ті мотиви, які безпосередньо пов'язані із задоволенням їх основних потреб (вимога певної дії, процесу або предмету, припинення дії), тоді як мотиви соціальної взаємодії відсутні (цілеспрямоване привернення уваги, вимога взаємодії як основа процесу міжособистісного спілкування тощо).

Наслідком впливу комбінованого порушення сенсорних функцій на психічний розвиток дитини є відсутність засобів спілкування, в першу чергу несформованість усного словесного мовлення без спеціального навчання; інертність в соціальних контактах, соціальна ізоляваність, відсутність соціального досвіду, труднощі у встановленні асоціацій між предметами та їх призначенням; неусвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами, спотворене світосприйняття [3].

Можна визначити дві групи принципів формування комунікативної компетентності глухих осіб.

До першої групи відносяться специфічні принципи, які детермінують організацію навчання глухих осіб як окремої категорії із психофізичними порушеннями, а саме: принцип інтерпретації поведінки як комунікативної; принцип тотальної комунікації; принцип розпізнавання та використання проявів перцептивної комунікації.

До другої групи відносяться принципи формування комунікативної компетентності: принцип максимального збагачення мовленнєвої практики; використання соціальних

взаємовідносин з оточуючими як основи їх навчання та виховання; принцип активізації комунікації шляхом створення можливостей для комунікації та відповідної реактивності оточуючого середовища; принцип формування комунікативних навичок одночасно з розвитком навичок пізнавальної діяльності; принцип відповідності засобів комунікації потребам.

Формування комунікативної компетентності глухих осіб і розвиток відповідних комунікативних компетенцій здійснюється на основі реалізації комунікативної системи, що підбирається у відповідності до індивідуальних потреб та можливостей. Підбір відповідної системи засобів комунікації є одним з найважливіших завдань корекційної роботи. Комунікативна система має включати в себе способи як сприймання, так і передачі повідомлення, – взаємопов'язані підсистеми перцептивної та експресивної комунікації [1].

Поєднання мовної, мовленнєвої, соціокультурної складових комунікативної компетентності зумовлює багатоаспектність впливу на комунікативний розвиток. Комунікативна компетентність здобувача освіти з порушенням слуху формується:

- на мовленнєвому рівні,
- під час спілкування та міжособистісної взаємодії з носіями словесної або жестової мови,
- під час навчальних занять,
- під впливом різних факторів.

Чинники, які мають суттєвий вплив на формування комунікативної компетентності особи з порушенням слуху:

- діагностико-консультативні (час діагностики, моніторинг стану слухової функції);
- медико-реабілітаційні (час та якість слухопротезування);
- соціальні (визначення та надання спектру послуг супроводу, починаючи з раннього віку, зменшення сегрегації, поширення інтеграції та інклюзивних підходів);
- педагогічні (визначення освітнього маршруту, добір технологій навчання тощо);
- навчально-просвітницькі (робота фахівців з батьками, педагогами інклюзивних та освітніх закладів, співпраця наукових та навчальних закладів з громадськими організаціями, висвітлення питань організації допомоги дітям з порушеннями слуху у засобах масової інформації тощо) та ін.

Комунікативні навички формуються у здобувачів освіти у процесі всієї освітньо-корекційної роботи у процесі цілеспрямованого розвитку мовної поведінки.

Досвід роботи із здобувачами освіти, які не чують, показав, що словесні форми, якими вони користуються є недостатніми. Тому необхідно проводити спеціальне навчання форм спілкування, враховуючи вікові особливості та зберігати єдині мовні ситуації.

Наприклад: з метою адаптації слабочуючих студентів у середовищі і підготовки їх до вільного спілкування підбирається єдиний мовний матеріал з певних тем для індивідуальних занять. Відбираються для кожної теми слова і фрази. Робота над словом і фразою ведеться в процесі складання зв'язних висловлювань по даній темі. Мовний матеріал диференціюється залежно від індивідуальних особливостей. Враховується стан вимови, рівень розвитку мовлення, рівень навчання та загальний розвиток. Для сильних здобувачів освіти підбирається мовний матеріал більшого обсягу і з більш складними мовними конструкціями. Складаються карти мовного спілкування, де записується весь мовний матеріал за темами. На заняттях намагатися створювати ситуації, що сприяють широкій мовній практиці.

При виборі комунікативних ситуацій враховується їх необхідність для спілкування, відповідність життєвому й емоційному досвіду, сприяння їх особистісного розвитку, розширення та збагачення пізнавальних інтересів.

Наприклад: під час навчальних занять соціального циклу використовуються найрізноманітніші види робіт: робота з текстами, робота з деформованим текстом, складання планів до тексту, розповіді за планом, робота по картках, відповіді на питання, мовні ігри, викладу, твори, робота над діалогами, виробничими ситуаціями тощо. Така робота розширює кругозір і допомагає їм краще орієнтуватися в соціокультурних умовах.

У процесі навчання необхідно цілеспрямовано спонукати здобувачів освіти до передачі емоційного змісту висловлювання при використанні невербальних засобів комунікації: природних жестів, міміки, контакту очей, пози, рухів, просторово-тимчасової організації спілкування тощо.

Використання природних невербальних засобів комунікації полегшує розуміння мови співрозмовника, допомагає акцентувати ту чи іншу частину вербального повідомлення, підтримує контакт між співрозмовниками.

При роботі над діалогами успішніше розвивається прогнозування тих або інших компонентів при надсиланні повідомлення. Постійне і цілеспрямоване варіювання мовного матеріалу в діалогах має велике значення для розвитку здатності комбінування, перефразування, ініціативності висловлювання. Робота з діалогами сприяє розвитку мовної пам'яті: певна смислова послідовність реплік, а також пропозицій однією реплікою полегшує їх запам'ятовування. Діалоги, складені для спеціальної роботи з розвитку сприйняття і відтворення усного мовлення, являють собою цілісні тексти, в яких в більшості випадків немає незнайомого для студента мовного матеріалу. Ця робота дозволяє також виробити навички тривалості та стійкості зорової уваги. При цьому враховується необхідність повторюваності, комбінування, перефразування мовного матеріалу, що сприяє розвитку навичок варіативного використання мовного матеріалу з діалогу в умовах різного словесного і смислового комбінування, у різних комунікативних ситуаціях, при зміні діючих осіб.

При складанні діалогів для спеціальної роботи над вимовою враховується також фонетичний принцип. Використовується мовний матеріал, що складається із звуків, які студент вимовляє правильно, а також тих звуків, які закріплюються в його промові в даний період навчання. Велике значення надається насиченості мовного матеріалу основними інтонаційними конструкціями мови, які сприяють більш свідомому оволодінню студентами елементами мовної інтонації, розвитку більш виразною та емоційної мови.

Наприклад: здобувачі освіти, які мають проблеми зі слухом часто володіють зоровим сприйняттям тільки того мовного матеріалу, який їм добре відомий. Але для можливості розуміння навколишніх з допомогою зору потрібні спеціальні тренування, спрямовані на вироблення відповідних умінь і навичок, за допомогою яких відбувається оволодіння зоровим сприйняттям усного мовлення. Для цього в освітньому процесі надаються покрокові інструкції, алгоритми, зразки виконання завдань; вживаються додаткові прийоми для усвідомлення змісту та запам'ятовування матеріалу (наприклад, комікси, інтерактивні курси, ігрові онлайн тести); зображення матеріалу за допомогою схем та малюнків, забезпечується достатня кількість повторень (додаток 3).

Після навчання змінюються всі показники цілості висловлювання. Однак їхні компоненти розвиваються по-різному. У розповідях глухих студентів спостерігаються мовні помилки і недоліки, які виникають у результаті неточного перенесення вивчених мовних конструкцій на новий мовний матеріал. Ці труднощі пояснюються своєрідністю розвитку їх словесно-лексичного мислення. Але, при наявності системної роботи, нечуючі студенти можуть будувати зв'язний вислів.

Глуха особа, що знаходиться в середовищі глухих, опановує мову жестів, що дозволяє їй спілкуватися. Кажучи іншими словами, жестова мова у глухої людини виконує роль засобу і способу соціального спілкування, що на даному етапі життя сприяє її всебічному психічному розвитку. Система жестового спілкування глухих має складну структуру і включає два різновиди жестової мови – розмовну і кальковану.

Розмовна жестова мова глухих – абсолютно самостійна система. Довгий час не вдавалося створити лінгвістичного опису розмовної жестової мови, так як традиційна лінгвістика оперує поняттями «частина мови», «іменник», «дієслово», а в розмовній жестовій мові глухонімих немає можливості виділити ці елементи. Жест не звучить, але він має свою конфігурацію, просторове положення і рух, що передають всі особливості і відтінки повідомлень співрозмовнику. Склад і кількість жестів розмовної жестової мови дуже великі,

часом складаються системи спілкування, якими користуються тільки в даній конкретній сім'ї.

Калькована жестова мова має іншу будову. Жести тут є еквівалентами слів, а порядок їхнього проходження такої ж, як у звичайному реченні. Вона стає основним засобом спілкування глухих з чуючими. У калькованій жестовій мові жести супроводжують усне мовлення мовця. Нечуючі співрозмовники найчастіше вимовляють слова без голосу. Кожне слово, як і окремі літери, тут супроводжуються своїм жестовим еквівалентом.

Дуже сучасно звучать деякі висловлювання про жестову мову видатного українського сурдопедагога І. А. Соколянського (1889–1960). Він доводив необхідність використання жестової мови у навчанні.

Формування комунікативної компетентності особистості людини з вадами слуху пов'язане зі встановленням стосунків зі світом інших людей, які реалізуються через спілкування, яке відіграє величезну роль у становленні і розвитку особистості, будучи одним з головних факторів психічного розвитку. За допомогою спілкування відбувається обмін способами, уміннями, результатами діяльності, втіленими в матеріальних і духовних цінностях, розширюється індивідуальний досвід людини [6]. Спілкування, будучи складною і багатогранною діяльністю, вимагає специфічних знань і умінь, якими людина опановує в процесі засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Зазвичай спілкування включено в практичну взаємодію людей, забезпечує планування, здійснення і контроль їх діяльності. Тому основною умовою виникнення і розвитку спілкування є спільна діяльність.

Основні напрями адаптації навчального процесу до потреб і особливостей студентів із порушеннями слуху: створення банку адаптованих навчальних матеріалів, збільшення кількості консультацій, залучення студентів до позааудиторної роботи (предметні гуртки, студентські наукові студії тощо), психологічне консультування, самоосвіта викладачів у галузі корекційної педагогіки і спеціальної психології.

Наприклад: у Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» введена посада перекладача-дактилолога, основна мета полягає в супроводі студентів з порушенням слуху під час освітнього процесу, надання перекладу особам з порушенням слуху з метою отримання ними необхідних освітніх послуг і поліпшення їх здатності адаптуватися в суспільстві. Також для забезпечення міжмовної та міжкультурної комунікації між особами з порушенням слуху та тими, якічують, у різних сферах суспільної діяльності діє лінгвістичний гурток української жестової мови «Відчуй». На ньому всі бажаючі (здобувачі освіти, викладачі та працівники закладу) мають змогу отримати базові знання, вміння та навички у володінні мовою нечуючих. Адже серед здобувачів освіти є люди з проблемами слуху. Такі люди використовують жестову мову у побуті, на роботі, при зустрічах і їм насправді важко жити серед чуючої більшості через нестачу порозуміння.

Ефективність і застосування перерахованих вище комунікативних умінь пов'язані з рівнем загального та мовного розвитку. Розвиток мовленнєвої компетенції має бути невід'ємною складовою супроводу осіб із порушеннями слуху на всіх етапах навчання, адже це є передумовою успішності їхньої соціальної та професійної адаптації і, як наслідок, компетентної участі в житті сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Адамюк Н. Б. Освітній перекладач жестової мови: кадрове забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 4 (92). С. 7–14.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавн. центр «Академія», 2019.

3. Бурдейна Л. Діалогічне спілкування як необхідна умова формування моральної культури студентської молоді. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2020. № 1. С. 38–39.
4. Марчук Т. Ф. Шляхи розвитку мислення у глухих дітей. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ : Університет «Україна», 2020. 148 с.
5. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Київ : Вид-во учбової літератури, 2018.
6. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / за загальною редакцією А. А. Колупаєвої. Київ, 2019.

**Практичне заняття. Професійне спілкування соціального працівника,
моделі, етапи та засоби спілкування**

Мета: ознайомитись із особливостями професійного спілкування соціального працівника. Розглянути моделі, етапи та засоби спілкування.

Завдання № 1. Дати відповіді на поставлені запитання

1. Доведіть, що спілкування є найфундаментальнішою, найвищою соціальною потребою людини. Як спілкування здатне виявляти людську суть?
2. Визначте та розкрийте суть функцій професійного спілкування.
4. Охарактеризуйте установки у ділових відносинах. Вкажіть установки, що є близькі Вам.
5. Визначте та охарактеризуйте способи професійного спілкування та способи впливу на людей. Які способи вважаєте оптимальними для ділових відносин?
6. Визначте та охарактеризуйте моделі та стилі професійного спілкування. Які моделі та стилі вважаєте оптимальними для професійних відносин?
7. Охарактеризуйте спілкування у своєму вербальному та невербальному виявах.
«Кожен жест – це окреме “слово”». Розкрийте в цьому контексті роль невербального спілкування.

Завдання № 2.

Використовуючи психологічну діагностику визначити рівень вашої комунікабельності, відповідаючи на запитання «так», «іноді» або «ні».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває вас із колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи полюбляєте ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи посоромитесь ви нагадати знайомому, що він забув вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтесь ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтеся ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ні з чийми міркуваннями ви не рахуетесь. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого вам питання, чи віддасте ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?
15. Чи викликає у вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?
16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Потрібно дати відповіді й підрахувати суму набраних балів. За кожне «так» – 2 бали, «іноді» – 1 бал, «ні» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії людей ви належите.

30–32 бали – ви явно некоммунікбельні;

25–29 балів – ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності;

19–24 бали – ви певною мірою коммунікбельні й у незнайомих обставинах почуваєте себе цілком упевнено;

14–18 балів – нормальна коммунікбельність;

9–13 балів – ви досить коммунікбельні (іноді навіть занадто);

4–8 балів – коммунікбельність ваша дуже висока; скрізь почуваєте себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете її довести до кінця;

3 бали – ваша коммунікбельність має хворобливий характер; ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Проаналізуйте отримані результати.

Завдання № 3. Виконати вправи на розвиток емпатії та навичок розуміння невербального спілкування.

Вправа 1. «Зіпсований телефон»

Мета: Показати, що в процесі передачі інформація може спотворюватися

Хід вправи: учасник передає певне судження, висловлюючи своє ставлення до нього. Наприклад, це може бути якийсь відомий вислів чи афоризм. Цей вислів з певним особистісним відтінком обходить всіх учасників гри, і керівник повідомляє його. Початковий вислів, звісно, виходить видозміненим.

Рефлексія: – що відчував кожен, коли перефразовувались його судження.

Вправа 2. «Зустріч»

Мета: розвиток емпатії, формування умінь і навичок вираження своїх емоцій

Студенти об'єднуються у 2 групи й утворюють 2 кола: внутрішній і зовнішній. По сигналу студенти починають рухатися по колу у різні напрямки. Викладач говорить:

1. «Ви зустрілися після довгої розлуки, а до цього були у добрих, але не дуже близьких відносинах».

2. «Ви були найкращими друзями в дитинстві. Та батьки переїхали у інше місто. І ось ви побачилися через рік».

3. «Людина, яка стоїть перед тобою, сором'язлива, а в неї напередодні серйозна розмова. Підтримай її».

4. «Ця людина зробила для тебе щось приємне і ти про це тільки дізнався».

5. «Тобі стало відомо, що ця людина перемогла на змаганнях і поставила світовий рекорд. І ось ви зустрілися».

6. «Йому сьогодні дуже не поталанило. Він звичайно не подає виду, але ти його друг, і розумієш, як йому важко на душі».

Завдання: згадайте найприємніший комплімент, підбадьорювання, подяку тощо. Запишіть їх. (Пропонується зачитати за бажанням).

Вправа 3. «Аукціон ідей»

Мета: розвиток умінь і навичок ефективної взаємодії, емпатії, саморегуляції

Студенти об'єднуються у 4 групи. Кожна група придумує як можна більше способів, які допоможуть справитися в складних ситуаціях, подолати емоційні стани.

1 група: людина невпевнена, сором'язлива;

2 група: людина у стані роздратованості, гніву;

3 група: ображена, почуває себе самотньою, нещасною;

4 група: сильно переживає, хвилюється.

Презентація

Обговорення

Вправа 4. Якості та вміння, важливі для ефективної взаємодії

Мета: з'ясувати уявлення студентів про важливі якості і вміння, необхідні для ефективного спілкування

Студенти складають список якостей і вмінь, які, на їх думку, необхідні для ефективного спілкування. Потім перелік узагальнюється і складається загальний список групи.

Додаток 2

Фрагмент завдань з робочого зошита для проходження навчальної практики «З питань соціальної роботи на виробництві»

Тема: Соціально-психологічне середовище організації. Комунікативна природа управління. Психологічні аспекти кадрової роботи. Методи дослідження міжособистісних відносин.

Мета: Актуалізувати та закріпити теоретичні знання про соціально-психологічний клімат колективу. Набути практичних навичок у підборі та застосуванні методів дослідження міжособистісних відносин.

Завдання № 1. Складіть таблицю головних ознак сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі. Презентуйте свою роботу. Порівняйте з відповідями інших студентів.

п / п	Ознака соціально-психологічного клімату	Характеристика ознаки

Завдання № 2. Виберіть вісім правильних відповідей із чотирнадцяти можливих. Основними ознаками сприятливого соціально-психологічного клімату є:

1. Довір'я і висока вимогливість членів групи один до одного.
2. Невтручання в справи інших, якщо вони не справляються з роботою.
3. Доброзичлива і ділова критика.
4. Непереймання кожного особистими проблемами інших.
5. Вільне висловлювання власної думки під час обговорення питань, які стосуються всього колективу.
6. Прийняття керівником значущих для групи рішень одноосібно.
7. Задоволення від належності до колективу.
8. Високий ступінь емоційного входження і взаємодопомоги в ситуаціях, які викликають стан фрустрації у когось із членів колективу.
9. Інформованість кожного тільки в тих питаннях, які стосуються виконання безпосередніх функціональних обов'язків.
10. Прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі кожним із її членів.
11. Достатня поінформованість членів колективу щодо його завдання і стану справ під час їх виконання.
12. Індивідуальна відповідальність тільки за свою роботу згідно з посадовою інструкцією.
13. Обережність у висловлюванні думок, перехід у дискусії на бік сильнішого
14. Відсутність тиску керівників на підлеглих і визнання за ними права приймати значущі для групи рішення.

Завдання № 3. Перед Вами оцінний лист представлений у вигляді семантичного диференціала. Виконайте такі процедури:

Оптиміст							Песиміст
Вселяє довіру							Викликає недовіру
Зрозумілий							Незрозумілий
Тактовний							Нетактовний
Невимушений							Скутий
Самостійний							Несамостійний
Впевнений у собі							Невпевнений у собі
Сміливий							Боязкий
Товариський							Замкнутий
Активний							Пасивний
Чуйний							Байдужий
Довірливий							Підозрілий
Поступливий							Непоступливий
Альтруїст							Егоїст
Ерудований							Обмежений

3.1. Оцініть себе. Для цього визначте свої координати на кожному рядку диференціала, поставивши відповідну крапку залежно від близькості до лівого чи правого критерію. Після цього з'єднайте всі отримані крапки. Таким чином Ви отримаєте свій особистісний профіль.

3.2. Попросіть своїх колег оцінити Вас за цією ж процедурою.

3.3. Порівняйте два профілі і Ви одержите інформацію для роздумів.

Завдання № 4. Визначте ціннісно-орієнтаційну єдність Вашої групи, використовуючи методику «Визначення ЦОЄ групи». Проаналізуйте отримані дані.

Кожна окрема людина орієнтована на цілком визначену систему цінностей, тобто в кожного є своя ціннісна орієнтація. Сукупність індивідуальних ціннісних орієнтацій становить ціннісно-орієнтаційну єдність колективу (ЦОЄ). Щоб посилено керувати міжособистісними відносинами трудового колективу, потрібно знати рівень його ЦОЄ.

Для оцінки рівня цього феномену служить спеціальна методика. Суть її полягає в тому, що членам колективу пред'являється набір якостей особистості і кожен повинен вибрати з нього п'ять таких, котрі вважає найбільш цінними для успішної спільної діяльності. Якості, що виписуються в опитувальник, враховують професійну спрямованість досліджуваного колективу. Рівень ЦОЄ встановлюється за формулою:

$$\text{ЦОЄ} = \frac{n-m \times 100}{N}$$

n – сума виборів, що припадають на п'ять якостей, які одержали в даній групі максимальну перевагу;

m – сума виборів, що припадають на п'ять якостей, які одержали в даній групі мінімальне число виборів.

N – загальне число виборів, зроблених членами даної групи.

Відповідно до формули, якщо усі без винятку члени колективу виберуть ті ж самі якості особистості, загальна кількість виборів, що припадають на відповідні п'ять якостей, фактично виявиться рівною сумі усіх виборів, зроблених членами колективу, тобто n дорівнюватиме N , а m – нулю, уся формула обернеться в одиницю. У результаті одержимо

показник, рівний 100 %, що свідчить про збіг думок групи по ціннісних факторах. Управління міжособистісними відносинами виражається в збільшенні рівня ЦОЄ. Низький рівень ЦОЄ служить показником неузгодженості думки і насторожує, оскільки це означає, що в міжособистісному спілкуванні існують якісь збої.

Якості, які необхідно оцінити:

1. Сталість.	13. Ощадливість.
2. Витримка.	14. Організованість.
3. Свобода дій.	15. Спритність.
4. Товариськість.	16. Ініціативність.
5. Ретельність.	17. Цілеспрямованість.
6. Мінливість.	18. Наполегливість.
7. Чутливість.	19. Уміння слухати співрозмовника.
8. Знання своїх можливостей.	20. Щирість.
9. Дотримання групових традицій.	21. Самостійність.
10. Схильність до уяви.	22. Ерудованість.
11. Зарозумілість.	23. Прагнення до успіху.
12. Професіоналізм.	24. Діловитість.

Завдання № 5.

Визначте соціально-психологічний клімат Вашого колективу. Проаналізуйте отримані дані.

Інструкція: Оцініть, як проявляються перелічені нижче властивості соціально-психологічного клімату у Вашій групі, виставивши ту оцінку, яка, на Вашу думку, відповідає істині.

Оцінки:

3 – властивість проявляється в групі завжди;

2 – властивість проявляється в більшості випадків;

1 – властивість проявляється рідко.

№	Властивості психологічного клімату А	Оцінка	Властивості психологічного клімату В
1.	Переважає бадьорий, життєрадісний тон настрою	3210123	Переважає пригнічений настрій
2.	Доброзичливість у відносинах, взаємні симпатії	3210123	Конфліктність у відносинах, антипатії
3.	У відносинах між угрупованнями всередині вашого колективу існують взаємна прихильність, розуміння	3210123	Угруповання конфліктують між собою
4.	Членам групи подобається разом проводити час, брати участь у спільній діяльності	3210123	Виражають негативне ставлення до спільної діяльності
5.	Успіхи чи невдачі товаришів викликають співпереживання, щире співчуття усіх членів групи	3210123	Успіх чи невдачі товаришів залишають байдужими чи викликають заздрість, зловтіху
6.	З повагою ставляться до думки інших	3210123	Кожен вважає свою думку головною і нетерпимий до думки товаришів
7.	Досягнення і невдачі групи переживають як власні	3210123	Досягнення і невдачі групи не знаходять відгук у її членів
8.	У важкі дні для групи відбувається емоційне єднання, «один за всіх і всі за одного»	3210123	У важкі дні група «розкисаю». Розгубленість, сварки
9.	Почуття гордості за групу, якщо її відзначає керівництво	3210123	До похвал і заохочень групи відносяться байдуже
10.	Група активна, повна енергії	3210123	Група інертна, пасивна
11.	Співчутливо і доброзичливо ставляться до новачків	3210123	Новачки почувають себе чужими, до них виявляють ворожість
12.	У групі існує справедливе ставлення до всіх членів, підтримують слабких, виступають на їхній захист	3210123	Група помітно розділяється на «привілейованих» і «зневажених», зневажливе ставлення до слабого
13.	Спільні справи захоплюють усіх, велике бажання працювати колективно	3210123	Групу неможливо підняти на спільну справу, кожен думає про свої інтереси

Підрахунок підсумків:

додати оцінки лівої сторони в питаннях 1-13 це сума А;

додати оцінки правої сторони – це сума В;

Знайти різницю $C = A - B$.

Якщо $C=0$ чи має негативну величину, то маємо яскраво виражений несприятливий психологічний клімат сприятливий. Якщо $C<25$, то клімат нестійко сприятливий. Усе це точки зору індивіда.

конфигурація (Режим слайдів) - Word

Стимул	Як реалізувати	Приклад
Заохочення	Погоджуйтесь з почуттям	Називайте почуття, які демонструє клієнт
Повторення (переповідання)	Повторюйте ключові фрази, думки	- Наскільки я вас зрозумів, ви вважаєте, що... - Наскільки я розумію... "Страшно..."
Відображення почуттів	Називайте почуття, які демонструє клієнт	- Ви відчуваєте, що... - Ви хвилювались з приводу...

Сторінка 8 з 15 Кількість слів: 109 українська

конфигурація (Режим слайдів) - Word

Приклад тверджень етапу «Знайомства; вступ»
Доброго дня... Вітаю вас... Давайте познайомимось... Мене звати... Я соціальний працівник центру... Як я можу звертатися до вас?... Чи ви у нас вперше?.... Чи одразу знайшли організацію?...

Сторінка 11 з 15 Кількість слів: 109 українська

§ 3. Методи, умови та інструменти формування організаційно-педагогічних компетентностей майбутніх фахівців з порушеннями слуху при вивченні економічних дисциплін у процесі професійної підготовки

На кожному етапі розвитку суспільства, зміст освіти залежить від специфіки та рівня розвитку науки країни, від економіки та соціального замовлення системи освіти.

Метою вищої та фахової передвищої освіти є виховання, формування та розвиток освітньої кваліфікації і соціалізації особистості, яка готова до самореалізації, до свідомого життєвого вибору,

здатна до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, що потребують застосування положень і методів певної науки.

Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців мають забезпечувати їх професійні уміння та спрямовані на самореалізацію особистості за допомогою створення й підтримки інновацій в освітньому середовищі; реалізація методичних умінь та навичок у викладачів та забезпечення розвитку їх професійних компетентностей; мотивація до навчальної діяльності та розвиток пізнавальної активності здобувачів.

Організація навчальної та виховної діяльності передбачає використання мотивації навчання, реалізації запланованого матеріалу, раціональність використання методів, принципів, засобів навчання та багато інших аспектів. Під час проведення занять у закладі освіти результативність навчання буде покращена, якщо дотримуватись відповідних принципів навчання (рис. 1).

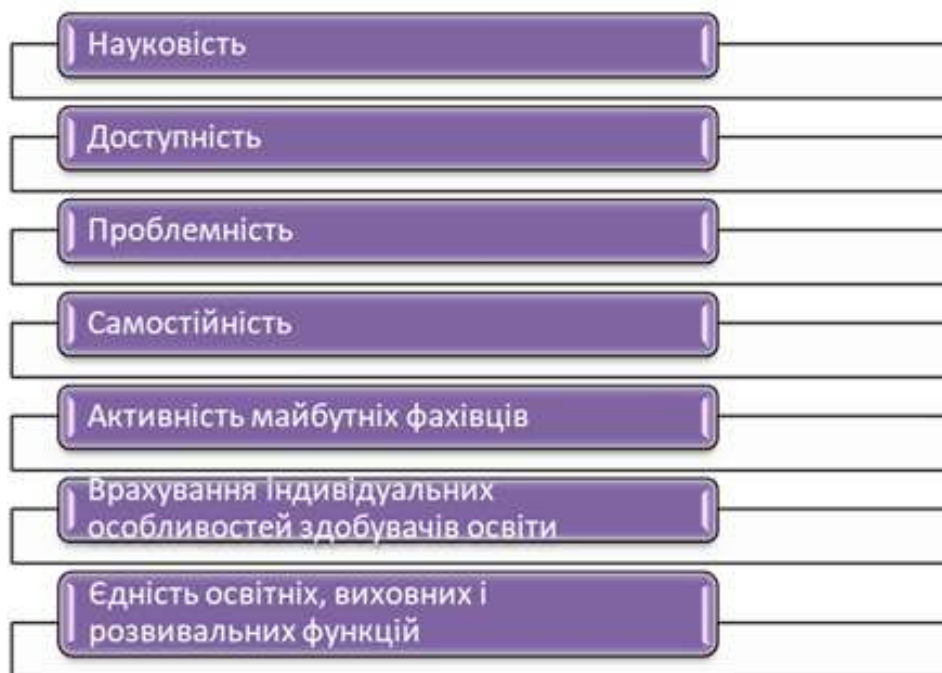

Рис. 1. Принципи навчання, що впливають на його результативність

Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців є результатом застосування форм навчання для досягнення мети.

Освітній процес у закладі вищої освіти впроваджується в межах різноманітної цілісної системи організаційних форм і методів навчання і визначається зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) факторами (рис. 2.).

Рис. 2. Фактори цілісної системи організаційних форм і методів навчання

Соціальні, політичні та економічні зміни життя українського суспільства вимагають перегляду ставлення людей до реалій навколишньої дійсності.

Створення сприятливого освітнього середовища для реалізації інклюзивного навчання є одним із першочергових завдань закладу освіти.

Формування методичної компетентності викладачів інклюзивної форми навчання полягає у складовій компонентів навчання: знань, умінь, навичок, практичного досвіду та вміння застосовувати його в професійній діяльності.

У наш час у закладі освіти спостерігається тенденція зростання попиту на здобуття вищої освіти серед молоді з порушеннями слуху, для більшості з яких навчання у закладах вищої освіти – це перший дієвий крок у напрямі соціальної інтеграції.

Орієнтиром для змін в освітній сфері України є європейські норми та стандарти. Організуючи підготовку до проведення навчання осіб з порушеннями слуху, викладачі закладу враховують, що вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача освіти відповідного рівня освітньої і фахової підготовки в Україні встановлюються Державними стандартами фахової передвищої освіти (сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня) і є обов'язковими для студентів з особливостями психофізичного розвитку, зокрема, з порушеннями слуху.

Опираючись на аналітичні дослідження сучасного стану проблем навчання осіб з порушеннями слуху у закладах вищої освіти, варто відмітити, що в Україні існують організаційні форми навчання фахівців з порушенням слуху (рис. 3).

Обраний Україною напрям навчання дітей із особливими освітніми потребами – це крок до впровадження європейських принципів та стандартів життя, що дає можливість отримати якісну освіту завдяки індивідуальному підходу до кожного здобувача освіти та створення умов навчання незалежно від його можливостей і розвитку.

Організаційно-педагогічні компетентності викладачів закладу вищої освіти визначають здатність реалізовувати особливі освітні потреби дітей з інвалідністю, що дозволяє вирішувати будь-які професійні завдання, які виникають у процесі навчання студентів із обмеженими можливостями здоров'я, зокрема, з порушеннями слуху.

Організаційні форми навчання фахівців з порушенням слуху

- Організація у закладах вищої освіти спеціальних груп для осіб з порушеннями слуху, які працюють за єдиним планом і зі спеціальним супроводом (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Донецький технікум промислової автоматики та ін.)
- Навчання студентів з порушеннями слуху спільно з нормально чуючими студентами у інтегрованих групах, де студенти отримують допомогу з боку спеціально створених підрозділів в структурі закладу вищої освіти (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» та ін.)
- Навчання студентів з порушеннями слуху в єдиному потоці студентів без спеціального супроводу (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Промислово-економічний коледж при Національному авіаційному університеті та ін.)
- Дистанційна форма навчання (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

Рис. 3. Організаційні форми навчання фахівців з порушенням слуху

Навчання студентів з порушеннями слухової функції, як й інших категорій, має бути систематичним і організованим. Порушення слуху не впливають на можливості людини та на її здатність навчатися. Однак, такі люди потребують спеціальних навчальних послуг для того, щоб отримати адекватне навчання (рис. 4).

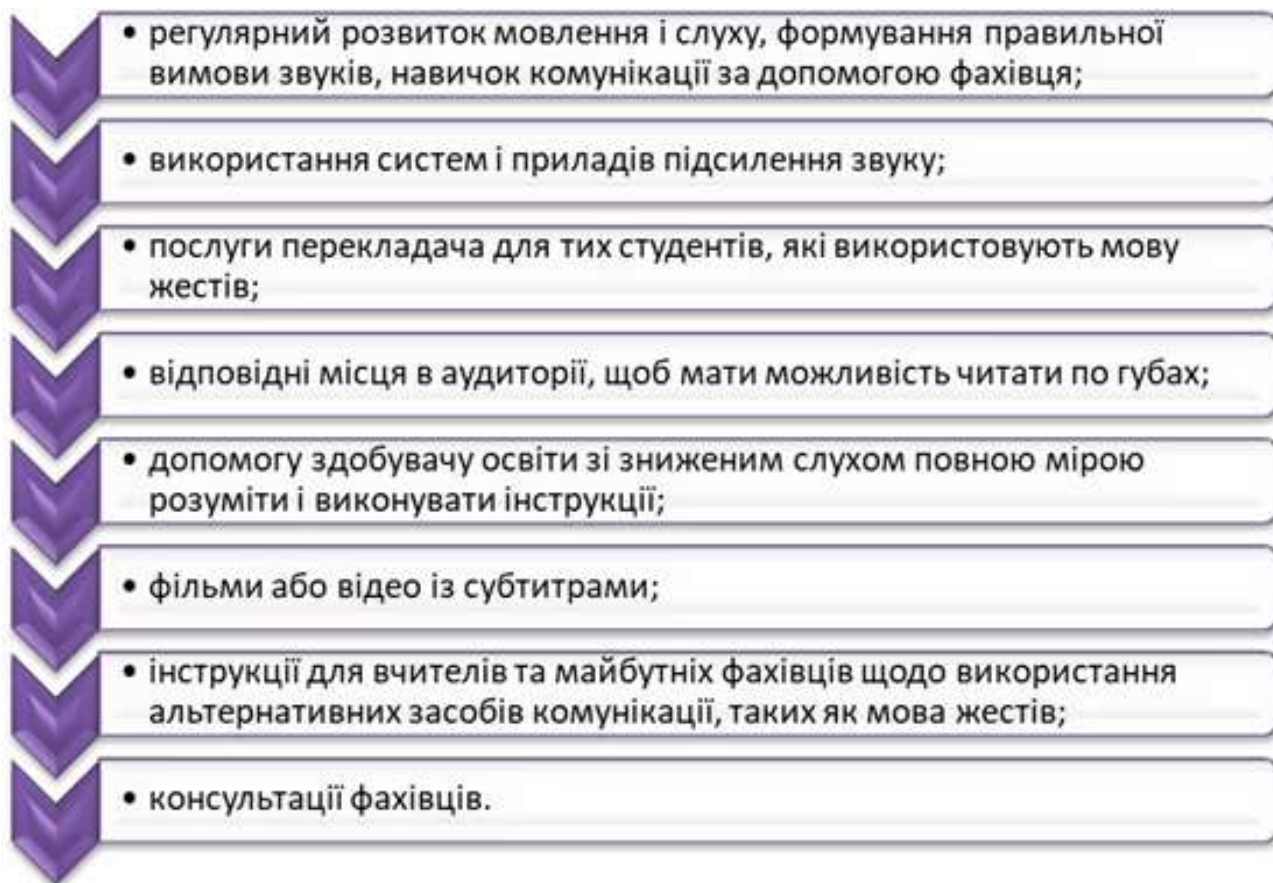

Рис. 4. Спеціальні навчальні послуги

Порушення слуху спричиняє деякі особливості сприйняття матеріалу та можливостей здобувачів освіти демонструвати свої навчальні надбання, тому реалізація змісту освіти для студентів із порушеннями слуху має деяку специфіку.

Так, швидкість засвоєння матеріалу на заняттях студентами з порушенням слуху залежить від таких чинників:

- у якому віці втрачено слух;
- ступені зниження слуху;
- ефективність корекції слуху слуховими апаратами та/або кохлеарними імплантами;
- вік, коли розпочато комплексну допомогу дитині;
- залученість батьків до корекційно-розвиткової роботи та ін.

У закладі вищої освіти найбільш поширеною формою організації освітнього процесу є проведення різних типів занять (рис. 5):

Рис. 5. Типи занять у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Вибір особами з порушеннями слуху тієї чи іншої форми навчання у закладі вищої освіти залежить від декількох факторів (рис. 6).

У процесі професійної підготовки фахівців економічного напрямку виникають проблемні і нестандартні труднощі, подолати та розв'язати які допомагають методи, прийоми та принципи навчання.

У будь-якому виді навчальних занять викладач застосовує кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування певних методів навчання залежить від завдання та умов кожного виду занять:

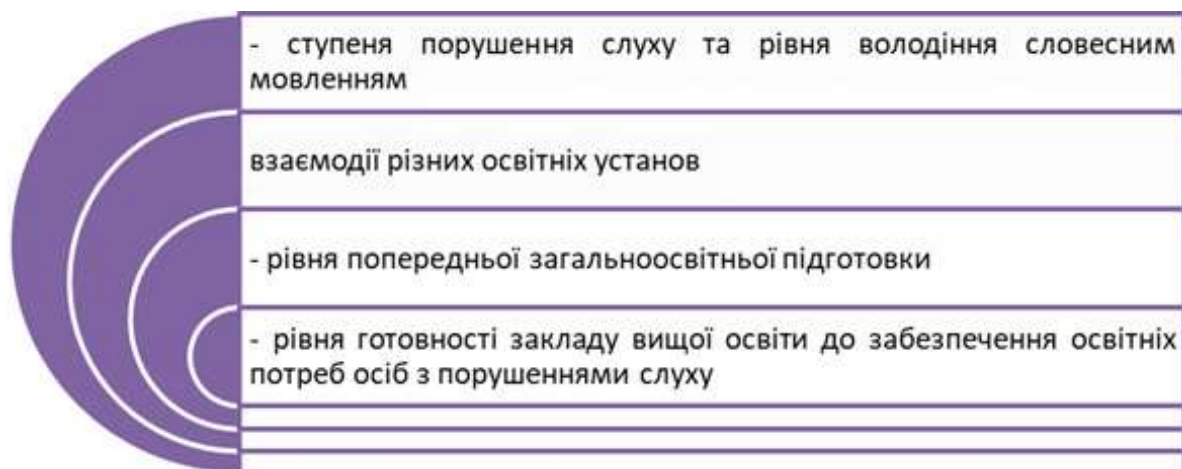

Рис. 6. Фактори, що впливають на вибір форми навчання у закладі вищої освіти особами з порушеннями слуху

Лекції:

Проводиться послідовне викладення теоретичного матеріалу з елементами проблемності і наочності шляхом застосування наочності, ілюстрацій, демонстрації, також, з використанням відеотехніки при постійному контакті викладача з аудиторією. При цьому відбувається вільний обмін думками та простий зворотний зв'язок, який здійснюється методом усного опитування та застосування найпростіших тестів. При проведенні підсумків заняття студенти можуть підготувати питання в письмовій формі.

До особливостей проведення занять для слабочуючих і нечуючих відносяться:

- викладач володіє мовою знаків;
- на заняттях застосовувати раціональні наочні повідомлення;
- широко використовувати арсенал відеоматеріалів (візуальний показ);
- вміня, що вивчаються, завжди демонструються наочно;
- викладач при спілкуванні зі студентами повинен стояти лицем до них так, щоб вони добре бачили його обличчя і губи (артикуляцію);
- при словесному поясненні пам'ятати про виразність своєї артикуляції;
- уникати міміки і жестів, які не відносяться до теми даного питання;
- у процесі спілкування зі студентами викладач повинен бачити їх очі (зворотну реакцію);
- викладачу час від часу необхідно питати студентів, як вони зрозуміли матеріал;
- краще двічі перевірити, щоб переконатися в тому, що студенти зрозуміли правильно, особливо, якщо йдеться про економіку;
- кожні 15 хв робити перерви (інтервал обумовлений часом концентрації уваги, після якої розвивається втома);
- вибирати ділові ігри з простими правилами. Використовувати наочні, тактильні й кінестетичні підказки (світло, яскраві кольори, актуальні наочності (калькулятор, гроші тощо);
- уникати усних підказок під час ділової гри. При необхідності зупинити гру і пояснити правила всім гравцям разом;
- уникати шумових ефектів;
- організовувати взаємодопомогу між студентами;
- прагнути своєчасно розпізнавати мімічні вияви емоцій;
- забезпечити добре освітлення приміщення;
- при пошкодженнях вестибулярного апарату уникати різких рухів, які можуть викликати негативні наслідки.

У процесі викладу нового матеріалу, застосування викладачем ТЗН дає можливість використовувати інформацію як зорову опору, що допомагає найбільш краще засвоювати навчальний матеріал так, як демонстрація дидактичного матеріалу в поєднанні з поясненням стає наочним аргументом слів викладача. Застосування ТЗН здійснюється також з метою актуалізації опорних знань та мотиваційно-пізнавальної діяльності. Використання відеоматеріалів при поясненні нового матеріалу є обов'язковою умовою під час лекцій для майбутніх фахівців з порушеннями слуху.

Семінарські заняття:

Навчальні заняття, на яких викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем і до яких майбутні фахівці на підставі індивідуальних завдань готують тези, реферати, відео із субтитрами та презентації виступів. На занятті оцінюються викладачем підготовлені студентами тези, реферати, відео із субтитрами та презентації, враховуючи їх активність у дискусії за участю сурдоперекладача, умінні відстоювати свою позицію у напруженій роботі думки.

Ефективною формою організації навчання для студентів з вадами слуху є метод контрольних питань, які формуються за допомогою ТНЗ під лекційним матеріалом та матеріалом для самостійного вивчення і дають студентам можливість покращити свої знання при повторенні навчального матеріалу або при вивченні нового, склавши самостійно прості і

каверзні питання на свій розсуд згідно поданого викладачем матеріалу. А також такі форми організації навчання як тестовий контроль, ребуси, самостійне складання тестів, доповнення речення (вислову), письмове опитування, розв'язання ситуаційних завдань.

Практичні заняття:

Засвоєння теоретичних положень економічних дисциплін, формування навиків та умінь і їх практичне застосування, детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни організовується методом проведення практичних занять шляхом індивідуального виконання сформованих завдань різної складності.

До кожного практичного заняття складена інструктивна карта з методичними рекомендаціями для студентів, що є обов'язковим елементом і забезпечує послідовність дій на досягнення мети та конкретизує підготовку студентів до заняття.

Основними методами практичного заняття є: самостійна робота, інструктаж, ситуаційні завдання, дослідження, поточний контроль знань.

В аудиторії, коли виконуються письмові роботи, студенту пропонуються завдання однакового змісту, але для студентів з порушенням слуху різняться кількістю завдань, їх обсяг та час на виконання. Для якісної роботи готуються роздаткові матеріали, відео із субтитрами чи презентації із використанням фліпчарта з кольоровими додатками та інтерактивної дошки, де можна набирати, редагувати, формувати та зберігати текст, показувати слайди і фільми. Достатньо лише торкнутися поверхні дошки, щоб відкрити потрібний файл із документом, що використовується. Спеціальне програмне забезпечення дозволяє працювати з текстами та об'єктами, аудіо- і відеоматеріалами, Інтернет-ресурсами. Інтерактивна дошка значно розширює можливості подання навчальної інформації і дозволяє підсилити розуміння та мотивацію студентів.

Застосування мультимедіатехнологій (кольору, графіки, звуку та сучасних засобів відеотехніки) дозволяє моделювати різні ситуації, активізувати пізнавальну діяльність студентів і підсилювати засвоєння матеріалу.

Розвиток електронних засобів мультимедіа відкриває для сфери навчання принципово нові дидактичні можливості. Так, системи інтерактивної графіки та анімації дозволяють у процесі аналізу зображень управляти їх змістом, формою, розмірами, кольором та іншими параметрами для досягнення найбільшої наочності.

Заняття-екскурсії:

Невід'ємною частиною навчання є заняття-екскурсії на підприємства, організації, державні установи, які є стейкхолдерами, зацікавленими у підготовці конкурентоспроможного фахівця. Такий метод навчання цікавий тим, що майбутній фахівець спочатку побачить, відчує специфіку роботи, а вже потім на лекціях отримає знання з організації роботи фахівців даної спеціальності. В цьому процесі є зв'язок теорії з практикою.

Цей вид заняття завжди відбувається у супроводі сурдоперекладача та дактилолога.

Самостійна робота:

Самостійне вивчення матеріалу навчальної дисципліни проводиться студентами за підручниками і консультацією у бібліотеці, в навчальних кабінетах і лабораторіях, в комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах. Самостійне вивчення матеріалу проводиться під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі і може включати такі види робіт: опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури; пошук (підбір) та огляд літератури й електронних джерел інформації з індивідуально заданої проблеми навчального курсу; виконання домашніх завдань; вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання; підготовка до практичних (семінарських) занять; підготовка до написання контрольних робіт, інших форм поточного контролю; систематизація вивченого матеріалу перед семестровим екзаменом; написання рефератів. Цей вид роботи проводиться із використанням додатків (рис. 7):

Рис. 7. Додатки для конвертації тексту і мови для осіб з вадами слуху

Connect, який допомагає спілкуватися з людьми довкола, конвертуючи текст у мову і навпаки.

ConnectPro із вбудованим перекладачем жестової мови. Цей додаток може працювати двома способами:

- Текстовий. Коли викладач набирає щось у смартфоні, то студент одразу бачить цей текст у своєму телефоні у режимі реального часу. Викладач може надиктувати своє запитання чи відповідь, а студент його побачить у вигляді тексту.
- Віртуальний перекладач жестової мови. Додаток також дозволяє спілкуватися за допомогою вбудованого перекладача жестової мови. Це дозволяє поганочуючим чи нечуючим студентам нормально спілкуватись із групою та викладачами.

Перекладач ЖМ – надійний товариш у забезпеченні вільного та комфортного спілкування людей із порушенням слуху з навколишнім світом у будь-якій точці планети. Мобільний застосунок забезпечує миттєвий онлайн-доступ до професійних перекладачів жестової мови 24/7, де б вони не знаходилися.

Інтуїтивний інтерфейс забезпечить миттєвий доступ до світу комунікації без меж та бар'єрів, адже перекладач жестової мови буде доступним завжди, коли в ньому буде потреба. Завдяки реєстрації нечуючі користувачі застосунку отримують ексклюзивні пропозиції на послуги перекладачів жестової мови. Протягом декількох хвилин до діалогу по відеозв'язку підключиться перекладач жестової мови. Миттєві онлайн-переклади забезпечать надійною та зрозумілою взаємодією в будь-якій ситуації.

Основними формами контролю самостійної роботи є: проведення екзамену; тестування; проведення контрольних робіт; письмові опитування студентів; перевірка домашніх завдань; перевірка індивідуальних завдань; захист реферату; захист курсової роботи тощо.

Консультації:

Коли студентам необхідно надати допомогу, проводиться консультація, у процесі якої студент отримує відповіді на конкретні запитання або пояснення складних для самостійного осмислення проблем. Консультації проводяться індивідуально або для **групи студентів**, що проводяться перед контрольною роботою, заліком чи іспитом. Консультація допомагає студентам подолати труднощі, які виникли при самостійному опрацюванні матеріалу, для студентів, які мають намір поглибити і розширити знання.

У цьому випадку, окрім вищезазначених методів та прийомів навчання, можливе використання аудіотехнічних засобів, які записують та відтворюють лише звукову інформацію. До них належать усі сучасні технічні засоби, які можуть записувати та відтворювати аудіо (диктофони, мобільні телефони, смартфони, планшети тощо). Ці ТЗН

застосовуються лише для тих студентів, у яких є залишки слуху або які слухопротезовані кохлеарними імплантами та проходять відповідну реабілітацію.

Ефективному використанню таких засобів навчання сприяє кабінетна система. Вона допомагає швидкому «проникненню» студентів у дисципліну, яка вивчається на занятті; створює кращі можливості для використання наочності.

Дуальні заняття:

Формат навчання, коли студент проходить підготовку і в інституті, і в компанії, де працює за спеціальністю, закріплюючи отримані знання та опановуючи практичні навички. Основна перевага цієї освіти полягає в тому, що є можливість здобувати саме ті додаткові знання, які потрібні безпосередньо для роботи.

Комп'ютерні телекомунікації у системі освіти дають змогу здійснити принципово новий підхід до навчання й виховання студентів із порушеннями слуху. Вони дають змогу формувати необхідний рівень знань і вмінь, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, знаходити й опрацьовувати інформацію, пов'язувати її з питаннями, які вивчаються, тобто формувати інформаційну культуру студентів. Їх застосування підвищує ефективність самостійної діяльності студента.

Існує чотири напрями використання комп'ютерів / ноутбуків (рис. 8):

Рис. 8. Напрями використання комп'ютерів/ноутбуків в процесі навчання

За допомогою комп'ютера як засобу навчання можна реалізувати програмове і проблемне навчання. Комп'ютер використовують для навчального моделювання науково-технічних об'єктів і процесів.

Комп'ютеризація сприяє активізації процесу навчання на робочому місці, дозволяє забезпечити диференційований підхід до студентів з порушеннями слуху.

Використання комп'ютера в процесі навчання сприяє

- підвищенню інтересу й загальної мотивації навчання завдяки новим формам роботи та причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу;
- активізації навчання завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подання інформації, змагання студентів з машиною та самих із собою, прагненню отримати вищу оцінку;
- індивідуалізації навчання – кожен працює в режимі, який його задовольняє; розширенню інформаційного і тестового «репертуарів», доступу студентів до «банків інформації» (електронних бібліотек, каталогів, енциклопедій тощо), що дає можливість швидко отримувати необхідні дані в достатньому обсязі та у зручній для сприйняття формі;
- об'єктивності перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок студентів.

Рис. 9. Результативність використання комп'ютера в процесі навчання

За допомогою комп'ютера створюється особлива (для кожного студента) особистісна форма спілкування, яка дозволяє зосередити увагу на найбільш суттєвих аспектах досліджуваного матеріалу та елементах навчальної діяльності у зручному для вивчення форматі. Завдяки раціональному використанню комп'ютерних технологій студенти з порушенням слуху можуть користуватися інформацією, недоступною для них при традиційних формах навчання.

Бінарні заняття:

Нестандартна форма навчання з реалізації міждисциплінарних зв'язків. Це творчість двох педагогів, яка переростає у творчий процес студентів та формує в останніх креативну компетентність, бо вивчення певної проблеми на межі двох дисциплін – це завжди цікаво. Такий вид діяльності викликає високу мотивацію, стимулює творчий пошук. Метою бінарного заняття є створити умови мотиваційного практичного застосування знань, навичок та вмінь і надати можливість студентам побачити результативність своєї роботи.

На таких заняттях часто використовується мультимедійне обладнання (рис. 10).

Рис. 10. Використання мультимедійного обладнання на заняттях

Ділові ігри:

Серед ігрових методів зарекомендував себе метод ділових ігор. Ділова гра – це моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації; найбільш популярний засіб з комплексу методів активного навчання, що реалізує всі виявлені принципи активізації. Такий формат навчання проводиться із використанням усіх необхідних методів, прийомів та принципів, що вказані вище.

Метою такого навчання є те, що студенти із вадами слуху мають докласти зусиль під час навчання, організовувати свою роботу для досягнення результату, самостійно знаходити відповідні знання та способи для їх розв'язання, виконувати в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні та виробничі дії, прийоми, операції; прагнути вдосконалити свою діяльність, вміти використовувати навички самоконтролю та самооцінки.

Список використаних джерел:

1. Андреев В. Дитина з особливими потребами. *Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка*: журнал. 2018.
2. Гусева О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес- процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 33–39.
3. Деделюк Н. А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури : навч.-метод. посіб. для студентів. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 68 с.
4. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 12. 184 с.
5. Лабенко О. В., Вакерич М. М., Усата О. Ю. Діджиталізація та диверсифікація сучасного освітнього простору. *Академічні візії*. Випуск 15/2023. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7515054>.
6. Заставна О. М. Фізична реабілітація слабочуючих дітей старшого дошкільного віку після кохлеарної імплантації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з фіз. вихов. та спорту: спец. 24.00.03 «Фізична реабілітація» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
7. Карпуніна Ю. В. Значення дихальних вправ під час фізичної реабілітації для осіб з вадами слуху. *Медицинські науки. Український журнал медицини, біології та спорту*. 2017. № 2 (4). С. 168–171.
8. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми проблемами та організація їхнього навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
9. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 140 с.
10. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
11. Павленко С. А., Павленкова О. В., Сидорова А. І. Роль викладача Вищого навчального закладу в організації самостійної роботи студентів. Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів: матеріали. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 23 березня 2017 р. Полтава, 2017. С. 115–117.
12. Шумський О. Шляхи активізації самостійної роботи студентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 147. С. 180–183.

§ 4. Кейс-технології як форма інноваційного навчання та ефективний засіб формування професійної компетентності при викладанні облікових дисциплін в інклюзивному середовищі

Короткий теоретичний огляд теми

Упровадження кейс-технологій у сферу освіти за освітньо-професійним ступенем фаховий молодший бакалавр виступає суттєвим фактором забезпечення конструктивної взаємодії педагогічної теорії і практики, стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти та розвитку їх інтелектуального і творчого потенціалу, слугує потужним засобом формування професійної компетентності.

Кейс-технологія – це техніка навчання, що використовує реальні економічні, соціальні та бізнес ситуації, аналізуючи які здобувачі освіти визначають сутність проблеми, пропонують основні шляхи її вирішення та обирають кращий варіант. Побудова кейсів базується на реальних фактичних матеріалах чи реальних ситуаціях. У кейс-технології не даються конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Це дозволяє здобувачу освіти, спираючись на власний досвід, формулювати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти власний (або груповий) погляд на проблему. В кейсі проблема представлена в неявному, схованому вигляді, як правило, вона не має однозначного вирішення.

Цінність кейс-технології полягає в тому, що вона одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й мобілізує комплекс знань, який необхідно використати при її вирішенні, а також суміщає навчальну, аналітичну і виховну діяльність, що безумовно свідчить про ефективність реалізації сучасних завдань системи освіти.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті одним із пріоритетних напрямків розвитку освіти, в тому числі і фахової передвищої, виокремлює розвиток індивідуальних здібностей та компетентностей кожного здобувача освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, постійне підвищення якості освіти через вдосконалення навчання та оцінювання, забезпечення високої кваліфікації педагогів та використання сучасних педагогічних підходів, акцентуючи увагу на активне та інтерактивне навчання, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток критичного мислення та творчих навичок здобувачів освіти.

Інноваційна діяльність у сфері фахової передвищої освіти, відповідно до Закону України «Про фахову передвищу освіту» – це діяльність закладу фахової передвищої освіти, спрямована на створення або вдосконалення конкурентоздатних технологій, у тому числі й інформаційних, продукції або послуг; трансформація наукових досліджень і розробок у практичну діяльність, новий підхід до надання освітніх послуг, їх адаптація до потреб ринку праці та суспільства; застосування рішень організаційно-технічного, виробничого, адміністративного або іншого характеру, що істотно поліпшують якість виробництва та/або якість соціальної сфери [1].

Упровадження інноваційних технологій в освітній процес для моделювання професійної діяльності є одним із основних кроків у підвищенні якості підготовки здобувачів освіти. Ці інновації можуть включати різноманітні методи та засоби, спрямовані на практичне та активне навчання.

Однією з інноваційних технологій, які використовують для моделювання професійної діяльності в закладах фахової передвищої освіти в Україні та в багатьох інших країнах, є кейс-технології. Ця методика базується на використанні реальних або вигаданих ситуацій (кейсів), які здобувачі освіти аналізують та розв'язують, спираючись на свої теоретичні знання та практичні навички.

Науковці в сфері інноваційних технологій вважають, що кейс-технологія розглядається як:

– специфічний різновид проектно-дослідницької технології, так як включає в себе операції дослідного процесу, аналітичні процедури, які передбачають осмислення проблеми і

пошук її шляхів вирішення на підставі кейса, який виступає одночасно в якості технічного завдання та джерела інформації;

- технологія колективного навчання, найважливішими складовими якої виступають робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією;
- технології розвиваючого навчання, які містять процедури індивідуального, групового і колективного розвитку, що спрямовані на формування різноманітних особистісних якостей здобувачів освіти;
- технологія, що дає змогу самостійно розібратися в запропонованій проблемі за допомогою відомих їм способів діяльності, визначити ефективність цих способів і, в разі необхідності, освоїти нові [9, с. 19–22].

Відповідно до класичного визначення, кейс-технологія – це техніка навчання, що використовує реальні економічні, соціальні та бізнес ситуації. При цьому здобувачі освіти повинні проаналізувати ситуацію, визначити сутність проблеми, запропонувати основні шляхи її вирішення та вибрати кращий варіант. Побудова кейсів базується на реальних фактичних матеріалах чи реальних ситуаціях.

Освітня роль кейс-технології полягає в тому, що забезпечуючи світоглядне осмислення тієї чи іншої дійсності, ця технологія дозволяє об'єктивно оцінювати реальну ситуацію, виділяти проблему, враховувати інтереси інших людей, встановлювати з ними контакти, впливати на їх діяльність. Це сприяє формуванню у здобувачів освіти етичного і ціннісного ставлення до світу, до людей, до самих себе.

У кейс-технології не даються конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Це дозволяє студенту, спираючись на власний досвід, формулювати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти власний (або груповий) погляд на проблему. В кейсі проблема представлена в неявному, схованому вигляді, як правило, вона не має однозначного вирішення.

Кейс-технологія – це вид навчального заняття, що поєднує в собі кілька методів навчання і форм практичних занять (рис.1.).

Рис. 1. Методи кейс-технології

При використанні кожного з перерахованих методів здобувачі освіти отримують низку питань, на які їм необхідно знайти відповіді для розуміння суті проблеми. Крім того, кейс-технології передбачають як індивідуальну роботу над пакетом завдань, так і колективну, що розвиває вміння сприймати думку інших людей та вміння працювати в команді.

Акцент навчання при використанні кейс-технології переноситься не на оволодіння готовим знанням, а на їх вироблення, на співпрацю студента і викладача; звідси принципова відмінність кейс-технологій від традиційних технологій навчання – демократія в процесі отримання знання, коли здобувач освіти по суті справи є рівноправним з іншими здобувачами і викладачем у процесі обговорення проблеми.

Опановуючи спеціальність «Облік і оподаткування», здобувачі фахової передвищої освіти відкривають для себе таємниці формування економічної інформації, яка використовується для управління підприємством, оволодівають мистецтвом бухгалтера, аналітика, податківця й аудитора.

Підприємства різних форм власності на сьогодні потребують висококваліфікованих спеціалістів з обліку і оподаткування, які обізнані з нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність підприємств в Україні та вміють вести облік як у ручному, так і автоматизованому вигляді і готові вдосконалювати свої професійні навички.

Особлива увага сьогодні приділяється працевлаштуванню осіб з інвалідністю, які відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ мають на рівні з усіма громадянами права і можливості, у тому числі і при реалізації права на працю [2].

З метою реалізації творчих і виробничих здібностей осіб з інвалідністю та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації їм забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом.

Нажаль, сьогодні існує досить поширене, і водночас помилкове твердження, що людина з інвалідністю не здатна виконувати такий самий обсяг роботи, як інші працівники. Також помилковим є те, що вона скоріше за все потребуватиме допомоги інших та постійної уваги.

Більшість людей з інвалідністю здатні виконувати роботу на тому ж рівні, а деколи і вищому, ніж інші працівники, якщо їм будуть створені відповідні умови й підібрані виробничі функції, що відповідають їхнім здібностям, навичкам, інтересам та можливостям [4, с. 201].

Сьогодні освіта має бути спрямованою на створення специфічного середовища, що забезпечує студентоцентризоване навчання, навчання, орієнтоване на вихід, компетентнісний підхід у побудові й реалізації навчальних програм, навчання, орієнтоване на результати.

Сучасність вимагає змін від змісту процесу отримання освіти: це вже не процес передачі суми знань або інформації, не повторення головних результатів, а формування компетентності, досвіду, самореалізації на основі природних даних і розвитку здібностей здобувача освіти.

Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізовані в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відносин за навчальними галузями та життєвими сферами.

Вивчення облікових дисципліни забезпечує оволодіння здобувачами освіти таких компетентностей:

- вільне володіння обліковою термінологією та здатність правильно її використовувати;
- вміння здобувачами освіти правильно відображати інформацію про господарські операції суб'єктів господарювання в обліку, їх систематизувати, узагальнювати у звітності й інтерпретувати для задоволення інформаційних потреб осіб, які ухвалюють управлінські рішення, у відповідності з діючими нормативними документами;

- вміння здійснювати обліково-аналітичні процедури із застосуванням спеціалізованих програмних засобів і комп'ютерних технологій;
- розуміння вимог щодо професійної діяльності, зумовлених необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави тощо.

Тому для розвитку професійної компетентності майбутнього фахового молодшого бакалавра з обліку і оподаткування заклади освіти повинні вивчати і впроваджувати в освітній процес новітні технології, які передбачають новий підхід до його організації та новий тип відносин між викладачем і здобувачем освіти, нові технології опанування знань. Отже, навчання має характерну рису: *освітній процес зливається з життям, із рішенням реальних творчих задач.*

Для цього необхідним є впровадження нестандартних форм і методів навчання, значну роль серед відіграє застосування кейс-технологій.

При підготовці фахівців з обліку і оподаткування, використовуючи кейс-технології, в залежності від змісту та обсягу навчального матеріалу, від виду та обробки інформації, від процесу прийняття рішень, від проблеми й оцінки рішення, до такого виду інноваційних технологій відносять:

- метод ситуатійного аналізу (Case Studies);
- метод інциденту;
- метод розбору ділової кореспонденції;
- метод ситуатійно-рольових ігор;
- метод дискусії.

Тобто кейс-технології становлять певний комплекс методів аналізу.

Якщо говорити про застосування Кейс-технологій у навчальних програмах фахових дисциплін, то основоположна ідея його використання в процесі підготовки фахових молодших бакалаврів з обліку і оподаткування будується на усвідомленні того, що облік – це, перш за все, практична діяльність, тому для її здійснення необхідний величезний арсенал знань, практичних навичок та вмінь. Але потрібен не просто набір абстрактних теоретичних знань, а знань, що узагальнюють практику на основі конкретних прикладів із роботи бухгалтерів.

Найпоширенішим на сьогодні серед усіх методів кейс-технологій є **метод ситуатійного аналізу (Case-Studies)**, який дозволяє глибоко й детально досліджувати проблему.

Щоб забезпечити ефективність і результативність у процесі викладання облікових дисциплін, за методом Case-Studies створений кейс повинен повністю відповідати меті створення; втілювати типові ситуації, які пов'язані з темою, що вивчається; бути актуальним у момент розгляду; містити нову термінологію, а також надавати можливість застосовувати вже засвоєні професійні знання; не бути занадто складним; провокувати дискусію; розвивати аналітичне мислення, формувати навички управління та передбачати декілька варіантів рішень.

Використовуючи метод Case-Studies, здобувачі освіти можуть інтегрувати теоретичні знання в практичний матеріал, що допоможе їм зорієнтуватися в реаліях сьогодення.

На заняттях з фінансового обліку в залежності від змісту матеріалу можуть бути застосовані кейси різної складності.

Перша ступінь складності: є практична ситуація, є рішення. Здобувачі освіти визначають, чи підходить рішення для цієї ситуації. Чи можливе інше рішення?

Наприклад, при вивченні теми «Облік дебіторської заборгованості» була запропонована господарська операція наступного змісту:

ТОВ «Будсервіс» м. Кам'янець-Подільський отримало сировину, за яку попередньо сплатило постачальнику – 18000 грн. з ПДВ. Витрати на доставку сторонньою організацією склали – 120 грн. з ПДВ, вантажно-розвантажувальні роботи здійснено власними силами, за які нарахована зарплата у розмірі – 340 грн.

Необхідно: перевірити сформовані бухгалтерські проведення та здійснені розрахунки на підприємстві ТОВ «Будсервіс»; внести корегування за умови допущення помилок.

До цієї ситуації був запропонований розв'язок: наведені бухгалтерські проведення із відповідними сумами.

Номер операції	Бухгалтерська проводка		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
1	201	631	18000
2	641	631	3000
3	201	631	100
4	641	631	20
5	201	661	340
6	631	31	21120

У наведеному розв'язку до цієї ситуації навмисно зроблені помилки у визначенні сум та послідовності формування бухгалтерських проводок (відсутня проводка, яка відображає попередню оплату). Здобувачі освіти, проаналізувавши рішення цієї виробничої ситуації, повинні зробити корегування та пояснити правильність відображення операцій у бухгалтерському обліку. До обговорення проблемної ситуації необхідно залучати усіх студентів, у тому числі і здобувачів освіти з інвалідністю. Вислухати та обговорити думку кожного здобувача. Відповіді осіб з обмеженим опорно-руховим апаратом можуть займати більше часу або потребувати додаткових ускладнень через обмеження рухової здатності, тому важливо бути терплячим та розуміти це.

Саме такий вид кейсу дозволяє перевірити уважність здобувачів освіти під час пояснення матеріалу та їх здатність застосувати отримані знання при вирішенні практичної ситуації.

Друга ступінь складності: є практична ситуація. Здобувачам освіти пропонується знайти правильне рішення.

Наприклад, під час вивчення питання «Оцінка запасів підприємства» з теми «Облік дебіторської заборгованості» здобувачам освіти пропонується низка проблемних ситуацій (кейсів), за допомогою яких вони засвоюють порядок оцінювання запасів на підприємстві; при вивченні теми «Облік розрахунків з оплати праці та відрахувань на соціальне страхування» здобувачам освіти пропонуються проблемні ситуації-кейси для засвоєння порядку розрахунку заробітної плати працівникам до видачі.

Розрахунок основної та інших видів додаткової заробітної плати:

Кейс № 3.

Посадовий оклад бухгалтера – 7500 грн. Робочих днів в місяці 22, фактично відпрацьовано - 17, з яких 3 дні – робота в святкові та вихідні дні. Додатково працівнику здійснюють доплату в розмірі 20 % від посадового окладу за складність виконуваних робіт. Невідпрацьовані робочі дні – відпустка за свій рахунок.

Обчислити розмір нарахованої оплати праці та визначити суму заробітної плати до видачі.

Кейс № 4.

Працівник виробництва Скіряк М.І. виготовив за поточний місяць 3500 деталей, з яких 250 штук було виготовлено у святковий день, 180 шт. – у нічну зміну. Розцінка за виготовлення 1 деталі – 2,95 грн. Робота в нічні години оплачується в розмірі 130 % від основної розцінки.

Обчислити суму нарахованої оплати праці та визначити суму заробітної плати до видачі.

Кейс-задачі з теми «Облік розрахунків з оплати праці та відрахувань на соціальне страхування»

Ефективним інструментом на заняттях із фахових дисциплін є проблемні ситуації (ситуаційні кейси), які застосовуються з метою узагальнення отриманих знань і вмінь при дослідженнях, що базуються на фактах реального життя. Наприклад, при вивченні теми «Автоматизація обліку матеріальних цінностей» з курсу «Інформаційні системи і технології в обліку» на початку заняття перед поясненням теоретичного матеріалу здобувачам освіти пропонується проблемна ситуація, яка ілюструє економічні процеси на підприємстві. Здобувачам необхідно, прослухавши лекційний матеріал, відобразити документальне оформлення руху матеріальних цінностей у бухгалтерському обліку з використанням автоматизованої бухгалтерської програми.

Кейс - ситуація:

06 грудня н.р. від ПАТ «Дунавецький маслозавод» на підприємство надійшло масло вершкове 72,5 % у кількості 400 кг (вартість 1 кг – 192 грн, в т.ч. ПДВ). Попередньо за рахунком № 101/01 від 24.11.н.р. було здійснено оплату цієї поставки.

Вартість транспортних витрат, наданих підприємством – постачальником становить 220 грн, в т.ч. ПДВ.

Під час оприбуткування масла вершкового було виявлено 2 ящики по 20 кг, термін придатності яких прострочений. Зіпсоване масло повернуто постачальнику.

Розрахунки з підприємством-постачальником закриті.

З отриманої партії масла вершкового 100 кг списано у цех виготовлення кондитерських виробів, а 50 кг продано ПП «Сотник».

Як в бухгалтерській автоматизованій програмі відобразити рух матеріальних цінностей (масла вершкового) ?

Ситуаційний кейс із теми «Автоматизація обліку матеріальних цінностей»

При роботі з професійними бухгалтерськими програмами особливу увагу необхідно звернути на виконання завдань здобувачами освіти з порушенням рухової здатності. До кожного з них повинен бути індивідуальний підхід, оскільки кожен має різні рівні функціональних можливостей. Зокрема:

1. Можна використовувати різні адаптивні технології, такі як спеціальні клавіатури, миші або трекболи, які дозволяють керувати комп'ютером за допомогою рухів голови, очей або інших доступних частин тіла.

2. Застосовувати спеціальне програмне забезпечення, яке допомагає здобувачам освіти з порушенням рухової здатності. працювати з комп'ютером, наприклад, програми для розпізнавання мови, програми для перетворення мовлення на текст або програми з великими кнопками для полегшення натискання клавіш.

3. За можливості користуватися голосовим управлінням, що є ефективним способом керування комп'ютером для людей з порушенням рухової здатності. За допомогою голосових команд вони можуть виконувати різні завдання, такі як відкриття програм, введення тексту або навігація в Інтернеті.

4. Використовувати спеціальні пристосування, такі як підставки для клавіатури або монітора, щоб створити оптимальні умови для роботи з комп'ютером.

Яскравим прикладом застосування ситуаційних кейсів на заняттях з фінансового обліку є заняття з теми «Облік фінансових результатів». Форма проведення заняття – практичне заняття за методом Case-Studies. Здобувачам освіти був запропонований кейс (ситуаційне завдання), який відображав господарську діяльність реального підприємства та формулював проблему перед ними, яка досить часто виникає в операційній діяльності суб'єктів господарювання.

Ситуаційний кейс

ТЗОВ «АВ метал груп» – один із лідерів продажу металопрокату в Україні. Має своє представництво в м. Кам'янець-Подільський, де реалізовує свої вироби, чим у свою чергу забезпечує надійною і якісною продукцією наступних покупців: ТОВ «Поділбудсервіс», ТОВ «Будмонтажсервіс», ТОВ «Рокор».

На виконання маркетингових завдань ТЗОВ «АВ метал груп», а саме в частині проведення рекламних акцій витратило 46480 грн. Інші витрати на збут становлять 85970 грн.

За звітний період ТЗОВ «АВ метал груп» було реалізовано:

Підприємство-покупець	Секція огорожі «Класік», 1200х2500 мм (4*5)			Стовбчик профільний «Класік» 2м (60х40)		
	Кількість, шт.	Собівартість	Ціна	Кількість, шт.	Собівартість	Ціна
ТОВ «Поділбудсервіс»	230	200	300	231	220	300
ТОВ «Будмонтажсервіс»	80	200	320	81	220	320
ТОВ «Рокор»	350	200	290	-	220	-

За звітний період ціна реалізації, що склалася на ринку становить:

- Секція огорожі «Класік», 1200х2500 мм (4*5) – 305 грн;
- Стовбчик профільний «Класік» 2м (60х40) – 307 грн.

Протягом місяця за відвантажену продукцію від покупців надійшла оплата: ТОВ «Поділбудсервіс» у розмірі 70%, ТОВ «Будмонтажсервіс» – 80%, ТОВ «Рокор» – 50%.

Разом з тим ТОВ «Будмонтажсервіс» заборгувало підприємству 20000 грн. за попередні поставки товару.

Запитання до кейсу: З яким покупцем продукції ви б радили мати справу ТЗОВ «АВ метал груп». Який, на вашу думку, результат діяльності фірми за звітний період? Які пропозиції щодо подальшої діяльності фірми ви можете дати? Обґрунтуйте своє рішення.

Вирішення виробничої ситуації демонструє підготовку фахівців з обліку і оподаткування та їх вміння вирішувати практичні завдання з урахуванням конкретних умов, що дає можливість сформулювати такі кваліфікаційні характеристики, як здатність до проведення аналізу, вміння чітко формулювати і висловлювати свою позицію.

Третя ступінь складності: є практична ситуація. Здобувач освіти сам визначає проблему і знаходить шляхи вирішення.

Наприклад, при вивченні питання «Облік розрахунків з підзвітними особами» навчальної дисципліни «Фінансовий облік» здобувачам освіти запропоновано самостійно визначити проблему в наведеній ситуації та знайти шляхи її вирішення:

Працівника відрядили по Україні. Після повернення він надав Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт та документи до нього. В квитках на проїзд місце відправлення зазначено м. Хмельницький (місце проживання та прописки працівника). Юридична особа, яка направила працівника у відрядження зареєстрована у м. Кам'янець-Подільський.

Здобувачі освіти самостійно визначають проблему цієї ситуації: «Чи має право юридична особа відшкодувати витрати на проїзд, якщо вона зареєстрована у м. Кам'янець-Подільський?» і керуючись нормативними документами, знаходять вихід з такої ситуації. Такого типу питання викладачем не пояснюються, до висновків здобувачі освіти повинні прийти самостійно, у процесі обговорення питання.

Метод Case-Studies досить широко використовується на заняттях з фінансового обліку.

При розгляді питання «Методика розрахунку та облік амортизації основних засобів», вивчаючи тему «Облік необоротних активів» здобувачам освіти пропонується ситуаційний кейс наступного змісту: *«Відповідно до П(С)БО № 7 «Основні засоби» підприємства можуть нараховувати амортизацію основних засобів, застосовуючи такі методи: прямолінійний; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивний; виробничий.*

Який із методів є більш економічно вигідним для підприємства та використання якого дозволить підприємствам швидше оновлювати матеріально-технічну базу, підвищувати та на цій основі збільшувати якість і конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках?».

Ситуаційний кейс:

Відповідно до П(С)БО № 7 «Основні засоби» підприємства можуть нараховувати амортизацію основних засобів застосовуючи такі методи:

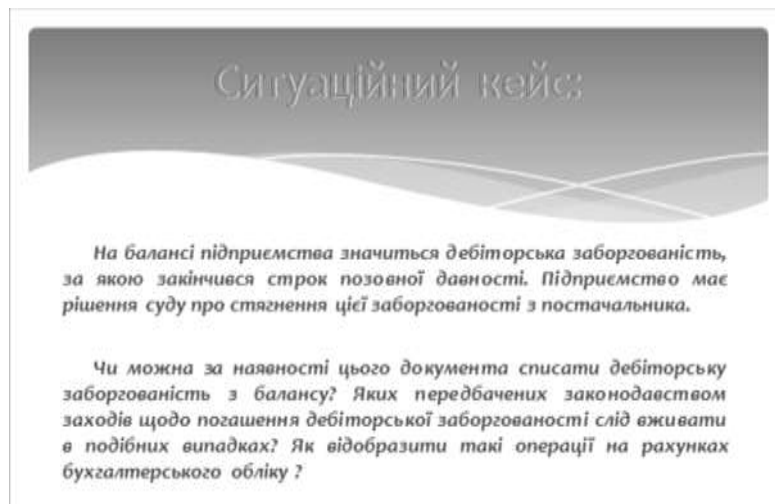
- > - *прямолінійний;*
- > - *зменшення залишкової вартості;*
- > - *прискореного зменшення залишкової вартості;*
- > - *кумулятивний;*
- > - *виробничий.*

Який з даних методів є більш економічно вигідним для підприємства та використання якого дозволить підприємствам швидше оновлювати матеріально-технічну базу, підвищувати та на цій основі збільшувати якість і конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках?

Ситуаційний кейс з теми «Облік необоротних активів»

Здобувачі освіти протягом заняття отримують інформацію щодо кожного методу нарахування амортизації, приймають активну участь у їх практичному застосуванні та самостійно в процесі дискусії приходять до висновку щодо економічної ефективності кожного із передбачених законодавством методів.

При вивченні теми «Облік дебіторської заборгованості» здобувачам освіти запропоновано кейс наступного змісту: *«На балансі підприємства значиться дебіторська заборгованість, за якою закінчився строк позовної давності. Підприємство має рішення суду про стягнення цієї заборгованості з постачальника. Чи можна за наявності цього документа списати дебіторську заборгованість з балансу? Яких передбачених законодавством заходів щодо погашення дебіторської заборгованості слід вживати в подібних випадках? Як відобразити такі операції на рахунках бухгалтерського обліку?».*

Ситуаційний кейс з теми «Облік дебіторської заборгованості»

Розв'язання поставленої проблеми у студентів групи вимагає мобілізації знань, навичок, умінь. Ті знання, які вже є в їх активному запасі, використовуються як база для подальшого пізнання. У ході лекції здійснюються посилення, пригадуються деякі ключові моменти раніше вивченого, щоб студенти змогли актуалізувати те, що їм вже відомо і є необхідним для вирішення проблеми.

Метод «інциденту». Під цим методом розуміється найбільш проста конфліктна ситуація, що може виникнути в ході реальної діяльності й вимагає від керівника оперативного її розв'язання та вирішення.

Здобувачам освіти без попередньої підготовки дається коротка інформація про конкретний випадок (інцидент), що мав місце в робочому процесі. Щоб прийняти правильне рішення, здобувачі можуть поставити додаткові питання викладачеві, окреслити свій варіант пояснення ситуації і прийняти власне рішення. У подальшому колективному обговоренні виявляють помилки в запитах інформації, відтворюють дійсну ситуацію, визначають проблему й аналізують рішення студентів.

Наприклад, вивчаючи питання оцінювання та документального оформлення руху виробничих запасів в темі «Облік запасів», здобувачам освіти подана для обговорення та прийняття правильного рішення така конфліктна ситуація: *«На підприємство надійшов товар без супровідних документів. Як визначити первісну вартість товару?»*.

У результаті обговорення такої ситуації здобувачам пропонується низка варіантів як можна оцінити такий товар. У подальшому спільно зі студентами, керуючись нормативними документами, вироблено правильне рішення щодо розв'язку такого інциденту.

При створенні практичних ситуацій до кейс-технологій можна віднести **метод ділової кореспонденції**, який передбачає розв'язок кейсу в результаті опрацювання первинних документів, формування зведених документів з метою аналізу діяльності підприємства та прийняття управлінського рішення. Наприклад, при вивченні теми «Облік грошових коштів» з навчальної дисципліни «Фінансовий облік» здобувачам освіти пропонується комплект первинних документів (прибуткові та видаткові касові ордера) підприємства, які повинні бути перевірені, систематизовані та узагальнені в зведених документах (журналі реєстрації прибуткових та видаткових касових ордерів, касовій книзі, журналі № 1). Опрацювавши первинну документацію, також необхідно визначити, чи є у підприємства в поточному робочому дні понадлімітні залишки.

Для активізації роботи на практичних заняттях із фахових дисциплін у процесі роботи з бланковою документацією, здобувачам освіти, які мають порушення рухової активності, надаються бланки документів у збільшеному форматі та виділяється більше часу для виконання поставленого завдання.

Метод ділової кореспонденції дозволяє наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціаліста і поринути здобувачу освіти у щоденну рутинну роботу бухгалтера та набути навичок роботи з бухгалтерською документацією.

Головною метою виконання запропонованих ситуаційних завдань є оцінка і теоретичних знань, і практичних навичок здобувачів освіти у сфері документального забезпечення господарських процесів підприємств.

Одним з ефективних методів Кейс-технологій при підготовці фахівців з обліку і оподаткування є використання методу **ситуаційно-рольових ігор**.

Найкраще сприяє засвоєнню посадових обов'язків майбутнього фахівця з обліку і оподаткування спеціально розроблені ділові ігри. В процесі ділової гри створюються уявні ситуації, в яких моделюється зміст професійної діяльності майбутніх фахівців з обліку і оподаткування.

Ділова гра – це активне заняття, на якому здобувачі освіти набувають професійних навичок та практичного досвіду. Розроблені ділові ігри передбачають вирішення типових і нетипових професійних завдань та їх змістовне забезпечення.

Особливу увагу приділено командній роботі, стилю та культурі ділового спілкування, а також якості бухгалтерської документації.

Під час вивчення теми «Облік дебіторської заборгованості» проведена ділова гра, в якій здобувачі освіти закріпили знання з даної теми, отримали навички прийняття рішень у наближених до виробництва умовах, працювали з первинними та зведеними документами в програмі «АВ Офіс». Студенти були розподілені на два умовних підприємства (дві групи), в межах яких був здійснений розподіл ролей (касир, бухгалтер, головний бухгалтер, керівник підприємства та працівники підприємства – підзвітні особи). Кожній групі була доведена виробнича ситуація (кейс), яку вони повинні вирішити.

Приклад ситуаційного завдання (кейс) для ТОВ «Український кристал»:

ТОВ «Український кристал» – один із провідних виробників хліба та хлібобулочних виробів Поділля. ТОВ «Український кристал» входить у перелік провідних підприємств хлібопекарської промисловості Хмельницької області. На сьогодні товариство – це високотехнологічне, розвинуте підприємство з виробництва хлібобулочних виробів.

02.03.н.р. технологом підприємства (підзвітна особа 1) подано до бухгалтерії звіт про використання коштів на закупівлю сировини: ізюм – 10 кг (ціна за 1 кг – 78 грн, в т.ч. ПДВ), кориця – 50 кг (ціна за 1 кг – 290 грн, в т.ч. ПДВ), ванільний цукор – 10 кг (ціна за 1 кг – 1200 грн, в т.ч. ПДВ). Сировина придбана на ПП «Гермес» за накладною № 788 від 02.03.н.р. Розрахунки з цією підзвітною особою на кінець місяця закриті.

12.03.н.р. головного технолога підприємства (підзвітна особа 2) згідно з наказом № 34-К від 09.03.н.р. було направлено до м. Хмельницький на семінар товаровиробників хлібобулочної продукції Хмельницької області, а також з метою підписання договорів на поставку продукції в заклади харчування м. Хмельницького.

Термін відрядження 12.03 н.р. При формуванні звіту про використання коштів під час відрядження підзвітна особа 2 додала такі документи:

- квиток м. Кам'янець-Подільський – м.Хмельницький (№ 56895841211 від 12.03.н.р.) на суму 64,00 грн,
- квиток м. Хмельницький - м.Кам'янець-Подільський (№ 54268896521 від 12.03.н.р.) на суму 68,50 грн.

Розрахунки з цією підзвітною особою на кінець місяця закриті.

29.03.н.р. бухгалтером підприємства (підзвітна особа 3) за накладною № 145 від 29.03.н.р. придбано папір офісний – 25 уп. (ціна за 1 упаковку – 78 грн, в т.ч. ПДВ). Папір придбаний в ТОВ «Офіс-центр». Попередньо підзвітній особі 3 було видано з каси за видатковим касовим ордером № 46 від 29.03.н.р. 2000,00 грн на придбання паперу офісного. Розрахунки з даною підзвітною особою на кінець місяця закриті.

Виконуючи завдання, здобувачі освіти застосовують отримані теоретичні знання і набувають вмінь та навичок з оформлення видачі підзвітним особам коштів у підзвіт на господарські потреби та на відрядження, відправлення працівника у службове відрядження, подання Звітів про використання коштів, виданих на відрядження або підзвіт, систематизації та узагальнення інформації про заборгованість підзвітних осіб.

Проведення занять у формі ділових ігор при підготовці фахових молодших бакалаврів з обліку і оподаткування має низку переваг:

- ✚ навчання максимально наближене до умов, у яких майбутньому фахівцеві прийдеться працювати,
- ✚ відпрацьовуються професійні навички;
- ✚ розвиваються комунікативні навички;
- ✚ зростають особисті якості здобувачів освіти;
- ✚ здобувачі освіти отримують досвід, роблять помилки і виправляють їх, не несучи при цьому значних моральних витрат.

Важливим у процесі проведення ділових ігор є те, що в майбутніх фахівців формуються навички професійного спілкування, вміння вислуховувати аргументи співбесідника та використовувати їх для прийняття рішення, тобто створюється цілісна уява про професійну діяльність.

У системі компетентнісної підготовки майбутніх фахівців з обліку і оподаткування важливу роль відіграє автоматизація обліку в розв'язку ситуативних задач-кейсів, яка надає кожному здобувачу освіти великі можливості для формування компетенцій у розв'язуванні професійних завдань, орієнтуванні в роботі, володінні технологіями та інноваційними методами організації професійної діяльності.

На сьогодні важко знайти фахівця з бухгалтерського обліку, який не володіє комп'ютерними бухгалтерськими програмами, такими як «1С: Бухгалтерія для України», «АБ-офіс», «BEST», «Галактика», «Акцент», «MASTER». Тому набуттю навичок здобувачами освіти з комп'ютеризації обліку приділяється значна увага. Це досягається шляхом вивчення дисципліни «Інформаційні системи і технології в обліку», а також проведенням практичних занять з фінансового обліку з використанням автоматизованих систем обліку. Саме на цій дисципліні здобувачі освіти набувають необхідних теоретичних знань та формують практичні навички побудови, функціонування і застосування інформаційних систем і комп'ютерних технологій, а також можливостей їх використання для обробки обліково-аналітичної інформації в умовах трансформації усіх бізнес-процесів.

Особливого значення набуває ведення бухгалтерського обліку з використанням комп'ютерних технологій та професійних бухгалтерських програм для людей з інвалідністю. Саме серед працівників з інвалідністю чимало висококваліфікованих професіоналів – економістів, бухгалтерів, ІТ-спеціалістів.

Працівник з інвалідністю, як правило, має сильнішу мотивацію до збереження роботи, ніж інші працівники, отже, за рівних умов він надійніший, відданіший підприємству та менш схильний до зміни місця роботи.

Практичні заняття з курсу «Інформаційні системи і технології в обліку» передбачають розв'язок Наскрізного завдання за умовним підприємством. Наскрізна задача є яскравим прикладом застосування кейс-технологій при викладанні дисципліни «Інформаційні системи і технології в обліку». Її виконання дозволяє здобувачам освіти засвоїти склад облікових задач, особливості їх розв'язку в умовах використання різних технологій обробки економічної інформації; набути вмінь виконувати постановку типових бухгалтерських задач, розробляти алгоритми їх розв'язання з використанням сучасних прикладних програм.

Перевагою впровадження кейс-технологій в освітній процес при підготовці фахових молодших бакалаврів за спеціальністю «Облік і оподаткування» є те, що здобувачі освіти отримують знання не шляхом запам'ятовування і завчання їх у готовому вигляді, а в результаті розумової діяльності з рішення кейс-вправ чи кейс-ситуацій, побудованих на основі фактів господарського життя суб'єктів господарювання.

Досвід використання в освітньому процесі технології конкретних ситуацій показав, що кейс-метод дозволяє: розвинути у здобувачів освіти навичок аналізу і критичного мислення; розвинути здатність поєднувати теорію та практику; спонукати їх до пошуку додаткової інформації; сформувати навички оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності; підвищити мотивацію на розширення бази теоретичних знань для вирішення задач фахового спрямування.

Використання Кейс-методу у навчанні здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату вимагає індивідуального підходу та врахування конкретних потреб та обмежень кожної особи. А саме:

1. Кожен здобувач освіти з порушенням опорно-рухової активності може мати свої унікальні потреби і можливості. Важливо встановити індивідуальний підхід до кожного здобувача, розуміючи його особливості і працюючи з ним з урахуванням цього.

2. Важливо активно слухати і розуміти потреби та побажання здобувачів освіти з обмеженим опорно-руховим апаратом. Спілкуватися з ними відкрито та дбайливо.

3. Забезпечити доступність до навчальних матеріалів, приміщень та інших ресурсів для здобувачів освіти з інвалідністю. Це може включати розміщення навчальних матеріалів в електронному форматі, доступ до спеціального обладнання або створення доступних архітектурних середовищ.

4. Використовувати адаптивні технології, такі як програмне забезпечення для розпізнавання мови, спеціальні клавіатури або миші, що може допомогти здобувачам освіти з порушенням опорно-рухової активності отримувати доступ до навчальних ресурсів та працювати з ними більш ефективно.

5. Залучати до прийняття рішень щодо вирішення кейс-ситуацій, вислуховувати їх пропозиції та варіанти розв'язку ситуаційних задач.

6. Сприяти самостійності та незалежності, допомагаючи особам з обмеженим опорно-руховим апаратом розвивати професійні навички, які дозволять їм виконувати в майбутньому свої обов'язки за фахом.

7. Деякі завдання можуть займати більше часу або потребувати додаткових ускладнень через обмеження рухової здатності, тому важливо бути терплячим та розуміти це.

8. Надавати фізичну підтримку, якщо це необхідно, таку як спеціальні стільці, підставки для ніг або інші пристосування, що забезпечують комфорт та підтримку під час освітнього процесу.

9. Не менш важливою є психологічна підтримка для здобувачів освіти з порушенням опорно-рухової активності. Забезпечення позитивної атмосфери, підтримка самовизначення та стимулювання віри у власні можливості може допомогти студентам досягти успіху.

Навчання здобувачів освіти з порушенням опорно-рухової активності вимагає відповідальності, терпіння та бажання створити сприятливе середовище для навчання і розвитку кожної особи.

Саме Case-технології як один із інноваційних підходів у навчанні сприяють вирішенню головної проблеми закладів: як поєднати теорію з практикою і знання з компетенціями.

Список використаних джерел

1. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>.

2. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

3. Біскуп В.С. Застосування методу аналізу ситуацій (case-study) в інтерактивних формах навчання. URL: www.sau.kiev.ua/docs/conference_internet08/v.s.biskup.doc.

4. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / за загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. 457 с.

5. Пустовойт Б., Федяй І. Кейс-технологія як один із сучасних методів викладання у закладах вищої освіти для формування компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2018. №1 (43), С. 422–430. URL : <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11959>.

6. Свирида О. В. Метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод) як засіб формування практичних умінь у майбутніх фахівців з обліку та оподаткування. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення: збірник тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конференції (15 жовтня 2020 р., Київ)*. Київ : ДНУ: «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 223–225.

7. Свирида О.В. Case-технології як форма інноваційного навчання та ефективний засіб формування професійної компетентності при підготовці фахівців з обліку і оподаткування. Опис педагогічного досвіду. URL : <https://v.gd/T0jTeL>.

8. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.

9. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. №2. С. 19–28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5.

§ 5. Особливості добору навчального матеріалу з фізики для студентів із порушеннями слуху

Реформування системи середньої освіти актуалізує проблему оновлення, перегляду підходів, змісту, технологій підготовки здобувачів освіти з порушенням слуху до активної та ефективної діяльності поза стандартними ситуаціями, формування в здобувачів освіти здатності результативно використовувати знання, які отримані протягом навчання. В якості одного з таких підходів пропонується використовувати компетентнісний підхід, який передбачає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої

парадигми із переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення зручних умов для оволодіння комплексом компетенцій. Сьогодні змінюються цілі та завдання, що стоять перед сучасною середньою освітою. Акцент переноситься із «засвоєння готових знань» на формування «готовності до використання» знань. Тобто якісно пояснений навчальний матеріал призводить до якісного його застосування на лабораторній роботі.

Однією із актуальних проблем сучасної педагогічної науки є залучення здобувачів освіти з порушенням слуху на рівні із здоровими студентами. Інклюзивне навчання може становити великі виклики для нечуючих дітей через особливості їхнього сприйняття світу й комунікації. Інклюзивна освіта передбачає спільне навчання студентів з різними особливостями в одному освітньому просторі. Для нечуючих дітей це може вимагати додаткових зусиль для забезпечення повноцінної участі в освітньому процесі. Саме тому необхідно здійснити кардинальний перехід від інформаційно-пояснювального до підходу у навчанні до діяльнісного, спрямованого на формування в здобувачів освіти умінь вчитися. Велику допомогу для організації такого підходу на заняттях фізики дає лабораторний практикум та нові інформаційні технології.

Оскільки між фізикою – наукою і фізикою – навчальним предметом існує тісний зв'язок, процес навчання полягає в послідовному формуванні нових для здобувачів освіти понять і теорій на основі небагатьох фундаментальних положень, що опираються на дослід. У ході цього процесу знаходить відображення індуктивний характер становлення основних фізичних закономірностей на базі експерименту і практики.

Додаток № 1 (урок пояснення НМ)

Оскільки робота на занятті полягає не тільки в поясненні нового матеріалу, але й у його засвоєнні, тому між викладачем і студентом з порушенням слуху повинен існувати чіткий план взаємодії. На занятті викладач повинен присвятити більшу частину на використання візуальних засобів навчання, таких як ілюстрації та схеми. Додатково можна використовувати відео та мультимедійні презентації.

Надзвичайно важливою частиною будь-якого курсу фізики є лабораторний практикум. Лабораторні роботи дають можливість перевірити на практиці правильність теоретичних уявлень про фізичні явища, що вивчаються в лекційному курсі. Крім того, на лабораторних роботах відпрацьовуються й навички, необхідні для постановки експерименту.

Додаток № 2 (Лабораторна робота)

Під час виконання лабораторних робіт здобувачі з порушенням слуху повинні приділяти особливу увагу осмисленню фізичних явищ, оволодінню технікою та методикою проведення експерименту. Нерозумно приступати до виконання лабораторної роботи, якщо не засвоєно теоретичний матеріал, і якщо немає чіткого розуміння мети експерименту та його наслідку. Наразі особливо важливо, щоб навчання студентів із порушенням слуху спрямовувалося на те, щоб теоретичні знання не лише отримували статус виконаного завдання, але й перевірялися на практиці. Таким чином, у лабораторних роботах доцільно використовувати інструкційні картки для кожного здобувача.

Глобальна мета фізичної освіти – забезпечення засвоєння наукових і прикладних основ фізики та опанування методології здобування фізичних знань на рівні інтелектуального, світоглядного й соціально-культурного збагачення особистості.

При виконанні лабораторної роботи, низка наслідків чи взаємодій значною мірою визначається інструкцією, яка може слугувати вихідним джерелом інформації. Це, в свою чергу, ставить особливі вимоги до змісту та структури інструкції, тобто того, як утворюється опис процесу виконання лабораторної роботи. Рішення цього завдання (вибір та організація інформації, необхідної для виконання завдання) у більшості випадків залежить від особистого досвіду, професійного рівня автора інструкції та індивідуальних здібностей здобувачів освіти.

Інструкція (опис лабораторної роботи), у якій традиційно визначаються мета роботи, склад обладнання, вказівки щодо виконання роботи, план виконання роботи, певні теоретичні відомості, є документом, з яким здобувач освіти залишається сам на сам у процесі самостійного експериментального дослідження. Отже, якою має бути фронтальна лабораторна робота в аудиторії коледжу? Інструкція повинна спрямовувати здобувача освіти на творчу діяльність у процесі виконання дослідження, адже дослідження є невід'ємною складовою майбутньої професійної діяльності студента.

Сучасний здобувач освіти з порушенням слуху досить невиразно уявляє межі своєї інформативності, а межі пізнання фізичних наук зовсім йому невідомі. Головне завдання сучасної освіти – це не сума вкладених у голову відповідей на стандартний перелік питань, вміння знаходити відповіді на запитання. Щоб знання перетворювалися на інструмент, студент має з ними працювати. Це означає працювати зі знаннями, шукати умови на межі придатності, перетворювати, розширювати і доповнювати, знаходячи нові зв'язки та співвідношення, розглядати в різних моделях і контекстах.

Тому процес навчання фізики завжди спирався на експериментальну основу та застосування спеціально створеного для його реалізації навчального обладнання.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та широке використання комп'ютера як засобу навчальної діяльності значно спростили роботу із здобувачами освіти,

які мають порушення слуху у системі «комп'ютер – студент». У цьому випадку здобувач освіти з порушенням слуху формує власну стратегію діяльності з урахуванням можливостей засобу ІКТ та його програмного забезпечення. Для зручності роботи встановлюють програмне забезпечення «Відкрита фізика», «ІС Репетитор Фізика», «Віртуальна фізична лабораторія». Зрозуміло, що для цього він повинен попередньо опанувати навчальну інформацію в обсязі більшому, ніж той, який потрібен для вирішення конкретного питання.

Отже, особливості використання засобів ІКТ у навчальній дослідницькій діяльності зі студентами з порушенням слуху по-новому висвітлюють проблему формування вмінь і навичок.

Підсумовуючи сказане, варто констатувати, що візуалізаційна робота з фізики виконує функцію методу навчального пізнання, завдяки якому у свідомості студента утворюються нові зв'язки і відношення, формується суб'єктивно нове особистісне знання. Саме через візуальну роботу найефективніше здійснюється діяльнісний підхід до навчання фізики. Прикладне програмне забезпечення дидактично забезпечує процесуальну складову навчання фізики, зокрема формує в здобувачів освіти з порушенням слуху експериментальні вміння і дослідницькі навички, озброює їх інструментарієм дослідження, який стає засобом навчання.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П. С. Інноваційні технології управління навчанням фізики : монографія. Кам'янець-Подільський : К-ПДП, 1999. 172 с.
2. Разумовський В. Фізична освіта у ХХІ столітті: проблеми загальної освіти школярів і якість навчання фізики. *Директор школи. Україна*. 2004. № 4. С. 106–112.
3. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання з фізики в школі : посібник / авт. кол.: Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, І. В. Соколова, П. К. Соколов. Київ : Пед. думка, 2011. 152 с.
4. Закон Ома для повного кола. URL: https://www.youtube.com/watch?v=F0oYB3KSieU&ab_channel=AlfAlf.
5. Відео лабораторної роботи. Послідовне та паралельне з'єднання провідників. URL: https://www.youtube.com/watch?v=H9pU_ETdtwo&ab_channel=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8FEdPro.

Додаток 1. Пояснення нового матеріалу

Тема: Закон Ома для повного кола

Мета заняття:

Навчальна – ознайомити студентів з поняттям електричного струму, електрорушійної сили та законом Ома;

розвивальна – формувати в студентів уміння користуватися науково-популярною літературою та виявлення творчих здібностей при розв'язуванні вправ;

виховна – виховувати працелюбність, точність і чіткість при відповідях і розв'язуванні завдань та навчити студентів «бачити» фізику навколо себе.

Тип заняття: вивчення нового матеріалу

План заняття

1. Електрорушійна сила.

2. Закон Ома для повного кола.

I. Організаційна частина (привітання).

II. Мотивація пізнавальної діяльності.

Оголошення викладачем теми і плану заняття, паралельно ілюструється на слайді для студентів з порушенням слуху.

III. Вивчення нового матеріалу.

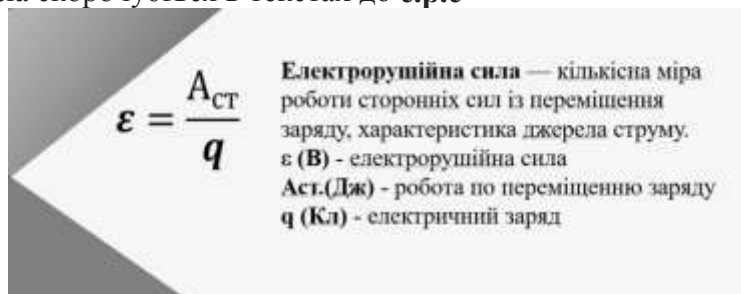
Для кращої взаємодії викладача зі студентами з порушенням слуху залучається сурдоперекладач, який перекладає мовою жестів пояснення навчального матеріалу.

Для того, щоб електричний струм міг протікати через коло, необхідно мати елементи, які переміщують електричні заряди, збільшуючи їх енергію. Такі елементи можуть бути активовані за допомогою сторонніх сил. За своєю природою ці сторонні сили можуть бути різноманітні: хімічні, наприклад, в електричних батареях і акумуляторах, термоелектричні, як у термопарах, або викликані електромагнітною індукцією, як у генераторах електричного струму. Кожне джерело електропостачання характеризується своєю електрорушійною силою та внутрішнім опором.

Унаслідок розділення позитивних та негативних зарядів всередині джерела, джерело набуває запасу потенціальної енергії. Ця енергія використовується для виконання роботи по переміщенню зарядів по всьому колу. Тепер можна сказати, що та частина замкненого кола, в якій заряди рухаються за дією електростатичної різниці потенціалів, називається зовнішньою, а та, де носії заряду рухаються під впливом сторонніх сил, – внутрішньою. Полюси джерела струму визначають межі між внутрішньою та зовнішньою областями кола

Зовнішні сили відповідають за розділення частинок з різною зарядженістю всередині джерела (в межах внутрішнього кола) і підтримують визначену різницю потенціалів на полюсах. Це, в свою чергу, сприяє переміщенню зарядів у зовнішньому колі. Таким чином, робота, виконана сторонніми силами, дорівнює сумі робіт, які відбуваються під час переміщення заряду в межах внутрішньої та зовнішньої ділянок кола.

Електрорушійна сила – кількісна міра роботи сторонніх сил із переміщення заряду, характеристика джерела струму. Вимірюється в системі СІ у Вольтах. Зазвичай електрорушійна сила скорочується в текстах до **е.р.с.**

$$\varepsilon = \frac{A_{\text{ст}}}{q}$$

Електрорушійна сила — кількісна міра роботи сторонніх сил із переміщення заряду, характеристика джерела струму.
 ε (В) - електрорушійна сила
 $A_{\text{ст.}}(\text{Дж})$ - робота по переміщенню заряду
 q (Кл) - електричний заряд

Так як здобувачі освіти з порушенням слуху краще сприймають візуальну інформацію, то формули і визначення, які треба записати в зошит, подаються на слайді паралельно.

Електрорушійна сила ділянки кола дорівнює енергії, яку отримує одиничний заряд, пройшовши цю ділянку кола.

Джерело струму, як і будь-який провідник, має певний опір, який називають внутрішнім опором джерела і позначають r , на відміну від опору зовнішнього кола R . Згідно із законом Ома, для однорідної ділянки кола сила струму I на ділянці кола прямо пропорційна прикладеній напрузі U й обернено пропорційна опоріві R цієї ділянки. Формулу закону Ома записують і в такому вигляді: $U = IR$, де добуток IR називають падом напруги на даній ділянці кола. Для ділянки, що не містить джерела струму, поняття напруги та спаду напруги збігаються.

Відповідно до закону Ома, для зовнішньої та внутрішньої ділянок кола можна записати $U_{\text{вн}} = Ir$, $U_{\text{зн}} = IR$. Тоді $\varepsilon = IR + Ir$, сума спадів напруг на зовнішній і внутрішній ділянках кола дорівнює ЕРС джерела.

$$I = \frac{\varepsilon}{R + r}$$

Закон Ома для повного кола: сила струму в замкненому електричному колі прямо пропорційна електрорушійній силі джерела струму й обернено пропорційна повному опору кола.

Разом із записами на дошці з'являється слайд з інформацією для запису у зошит.

Наслідки закону Ома для повного кола:

1. Напруга на полюсах замкнутого джерела струму $U = \mathcal{E} - I r$.
2. Напруга на полюсах розімкнутого джерела струму $U = \mathcal{E}$.
3. Коротке замикання джерела струму $I_{\max} = \mathcal{E}/r$, тобто джерело дає найбільший струм, який може дати дане джерело ($R \rightarrow 0$).

$$I = \frac{\mathcal{E}}{R + r}$$

Закон Ома для повного кола: сила струму в замкненому електричному колі прямо пропорційна електрорушійній силі джерела струму й обернено пропорційна повному опору кола.
 I (А) – сила струму
 $\mathcal{E}$ (В) – електрорушійна сила
 R (Ом) – зовнішній опір кола
 r (Ом) – внутрішній опір кола

Отже, сила струму в колі залежить від трьох величин, дві з яких (ЕРС і внутрішній опір) характеризують джерело, а третя залежить від самого кола. Якщо користуватись певним джерелом електричної енергії, то $\mathcal{E}$ і r можна вважати сталими величинами. Якщо змінювати опір зовнішнього кола, то відповідно змінюватиметься сила струму I в колі та спад напруги IR на зовнішній частині кола. Зі збільшенням опору зовнішнього кола сила струму зменшується, напруга ж зростає. Якщо $R = \infty$ (коло розімкнене), то $I = 0$, спад напруги всередині джерела відсутній, а напруга на полюсах джерела дорівнює його ЕРС. На цьому ґрунтується наближене вимірювання ЕРС джерела. Вольтметр приєднують до полюсів джерела за умови розімкнутого зовнішнього кола. До того ж вольтметр показує спад напруги IR на самому собі. А оскільки опір вольтметра зазвичай дуже великий, тобто $R \gg r$, $U = IR \approx \mathcal{E}$. Що більший опір вольтметра порівняно з внутрішнім опором джерела струму, то точнішим буде виміряне значення ЕРС.

Все, що розкаже викладач паралельно перекладає сурдоперекладач і з'являється новий слайд з інформацією для запису в зошит.

Існує три типи з'єднання джерел струму: послідовне, паралельне і змішане.

Закон Ома для повного кола з батареєю послідовно з'єднаних однакових джерел струму буде мати вигляд:

$$I = \frac{N\varepsilon}{R + Nr}$$

Закон Ома для повного кола з батареєю паралельно з'єднаних однакових джерел струму буде мати вигляд:

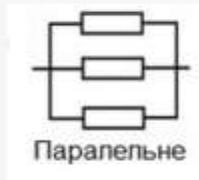
$$I = \frac{\varepsilon}{R + \frac{r}{N}}$$

Після пояснення нового матеріалу потрібно перевірити як студенти засвоїли нові закони та формули. Усім студентам роздаються картки з тестовими завданнями.

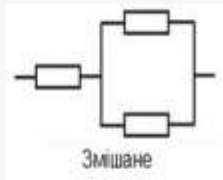
Типи з'єднання провідників:

Послідовне

Паралельне

Змішане

Перевірка набутих знань.

Перевірка набутих знань:

- Математичний вираз, що є формулою закону Ома для повного кола

а) U/R
б) $\Delta\sigma/q$
в) $\varepsilon/(R+r)$
г) q/t
- Установіть відповідність між назвами фізичних величин та їхніми позначеннями

а) напруга перенесення заряду	а) Дж
б) робота електричного поля з	б) Ом
в) опір ділянки кола	в) Вт
г) потужність електричного струму	г) В
	д) А
- При розімкненому колі ЕРС джерела струму дорівнює:

а) Опору зовнішнього ділянки ланцюга.
б) Опору внутрішнього ділянки ланцюга
в) Різниці потенціалів на клеммах джерела
г) Роботі, яку виконують сторонні сили при переміщенні заряду

Запитання для самоконтролю:

1. Чому ми стверджуємо, що в будь-якому джерелі струму діють певні неелектричні (не кулонівські) сили?
2. Чим схожі і чим відрізняються електрична напруга та е.р.с. джерела струму?
3. Які причинно-наслідкові зв'язки існують між е.р.с., напругою та силою струму?
4. Від чого залежить вихідна напруга джерела струму?
5. За яких умов вихідна напруга джерела струму дорівнює нулю?
6. У яких ситуаціях джерела струму з'єднують послідовно, а в яких паралельно?
7. Чи є конденсатор джерелом струму? Чому?

Додаток 2. Лабораторна робота

На початку заняття викладач звертає увагу на мультимедійний проєктор, на якому висвітлюється тема, мета, прилади і матеріали, які будуть задіяні на лабораторній роботі.

Тема: Послідовне і паралельне з'єднання провідників

Мета роботи: навчитись збирати електричні кола та визначати опір, розподіл сил струмів і напруг при послідовному та паралельному з'єднанні опорів.

Прилади і матеріали: джерело постійного струму; два дротяні резистори не менше 2 Ом; амперметр постійного струму на 2 А – 3 шт; вольтметр постійного струму на 4 В – 3 шт; реостат; ключ; з'єднувальні провідники.

Переглядаємо відео з лабораторною роботою і паралельно заповнюємо таблицю. Дане відео дуже хороше тим, що разом з відеороботою кожен прилад відписаний і це полегшує саме розуміння процесу.

https://www.youtube.com/watch?v=H9pU_ETdtwo&ab_channel=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8FEdPro

Хід роботи:

1. Складіть коло згідно рис.5.1. Запишіть в таблицю 5.1 значення опорів R_1 та R_2 .

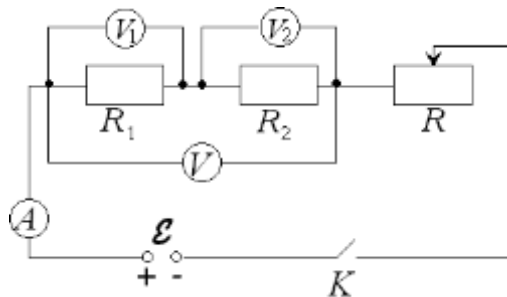

Рис. 5.1

Виміряйте силу струму і напругу на обох резисторах і падіння напруги на кожному резисторі. Вимірювання повторіть при трьох положеннях реостата R . Результати запишіть в таблицю.

2. Перевірте виконання законів послідовного з'єднання провідників:

$$U = U_1 + U_2; R = R_1 + R_2; \frac{U_1}{U_2} = \frac{R_1}{R_2}.$$

Зробіть висновок.

3. Складіть коло за схемою рис.5.2.

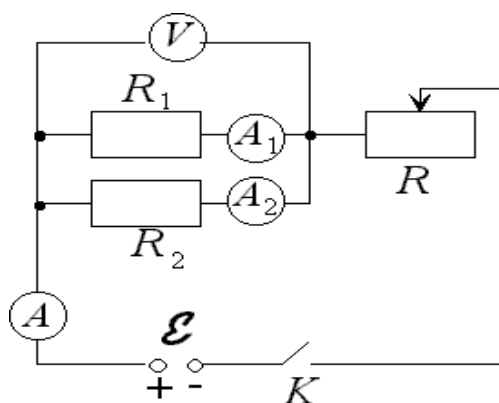

Рис. 5.2

Таблиця 5.1

№ дослід	Послідовне з'єднання				Паралельне з'єднання				$I, \text{Ом}$	$I_2, \text{Ом}$
	$I, \text{А}$	$U, \text{В}$	$I_1, \text{А}$	$U_1, \text{В}$	$I, \text{А}$	$U, \text{В}$	$I_1, \text{А}$	$I_2, \text{А}$		
1										
2										
3										

4. Виміряйте напругу і силу струмів в окремих резисторах при трьох положеннях реостата R та зміну сили струму в колі. Результати запишіть у таблицю.

5. Перевірте виконання законів паралельного з'єднання провідників:

$$I = I_1 + I_2; \frac{1}{R} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}; \frac{I_1}{I_2} = \frac{R_2}{R_1}.$$

По завершенню лабораторної роботи студенти самостійно роблять обрахунки і пишуть висновки.

Зробіть висновки

§ 6. Розвиток навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів у закладах інклюзивної вищої та фахової передвищої освіти

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА:

Напочатку зазначимо те, що в сучасних соціокультурних та соціополітичних умовах стає очевидним процес поступового й неухильного переходу інклюзивних закладів передвищої та вищої освіти від носіїв з питань передачі інформації до компетентних управлінців навчально-пізнавальною діяльністю студентів у процесі їх самостійної роботи.

Відповідно, ще в розділі 3.10 національного історичного «Положення про організацію навчального процесу» (закладів вищої освіти) самостійна діяльність студентів визначалась як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Недарма навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів мав регламентуватися робочим навчальним планом і повинен був становити не менше 1/3 загального обсягу від навчального часу студентів, відведеного для вивчення конкретних дисциплін [10].

Це пов'язано з тим, що сучасне соціально-економічне замовлення потребує становлення самоорганізованих, активних, ініціативних і дисциплінованих членів суспільства, здатних результативно взаємодіяти в процесі виконання соціальних та виробничо-професійних завдань. У такому разі затребуваним є посилення продуктивності студентської діяльності, розвитку їхніх індивідуальних якостей і творчих задатків, потенційних навичків у досягненні нових горизонтів обізнаності та вирішенні проблемних ситуацій, вміннях розбиратись у життєвих викликах суспільства. Це важливо й тому, що перебудови в сучасній освіті та вимогах до праці зумовлюють потребу в навчанні протягом усього життєвого шляху і висувають на передній план здатності та здібності до самоосвіти, пізнавальної самостійності, самоорганізованості й самодисциплінованості в діяльності.

Сучасний соціально-економічний розвиток держави вимагає реконструювання вищої школи, генерування у молодих спеціалістів потреби в перманентній освіті, здатності регулярно поповнювати здобуті у ЗВО наукові знання, розвитку вміння оперативно пристосовуватися до видозмін та здатностей мобілізуватись у фаховій діяльності.

Доведено, що ті знання й уміння, які студент одержав самостійно, завдяки особистому досвіду, думці і діям будуть по-справжньому міцними [2; 4]. Це й зумовлює актуальність тематики нашого дослідження.

Вирішення проблем результативного самостійного навчання здобувачів потребує з кожним разом нових підходів та розв'язань щодо створення дієвих навчально-методичних матеріалів та інших напрацювань, тому викликає інтерес у дослідників з точки зору об'єктивного аналізу процесу діяльності студента. Над вирішенням питань організації дієвого самонавчання здобувачів освіти займались різні дослідники, зокрема С. Архангельський, В. Буряк, М. Гарунов, І. Гіренко, Є. Голант, М. Дьяченко, О. Євдокимов, С. Заскалета, Н. Заячківська, С. Зінов'єв, Е. Іващик, Б. Юганзен, Л. Кандилович, В. Козаков, О. Молібог, В. Нечаєв, Р. Нізамов, М. Нікандров, П. Підкасистий, О. Пометун, Л. Рувинський, О. Савченко, І. Шайдурта, Т. Шамова та інші. Щодо сутності проблематики організації самостійної роботи студентів, то варто зазначити, науковці вкладають різний зміст і трактують по-різному (детальніше на цьому ми зупинимось в наступних абзацах). В даний момент зауважимо те, що незважаючи на використання змістовних й різносторонніх підходів щодо з'ясування питань самонавчання здобувачів освіти, – проблематика дослідження й виявлення ефективних шляхів самоосвіти й формування навичок самостійної роботи студентів в умовах інклюзивного освітньо-виховного простору досліджено недостатньо. Це й зумовило наш дослідницький інтерес до цієї тематики.

Детальніше зупиняючись над питанням з'ясування самої сутності самостійної роботи студентів, зауважимо, що дослідники вкладають у це поняття різний зміст й трактують по-різному.

Так, чимало дослідників самонавчання студентів окреслюють як видову різноманітність індивідуальної та групової діяльності, яку студенти здійснюють на навчальних заняттях або в позаурочний час за вказівками викладача, завдяки його керівництву, але без наявності безпосередньої участі самого викладача [12, с. 203].

Відповідно, в «Енциклопедії освіти» вченими запропоновано своє трактування: «Самостійна робота студентів – це планова індивідуальна або колективна робота студентів, що виконується за завданням й при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі» [7, с. 105; 8, с. 804].

Що ж стосується наступного визначення, то в ньому під «самостійною роботою» розуміється освітній процес, який показує здатність студентів усвідомлено для самого себе ставити завдання, цілі, планувати власну подальшу діяльність, а також здійснювати її [7, с. 105; 9, с. 292].

Загалом зазначимо те, що порівняльний аналіз цих та інших тверджень дає підстави для висновків, що всіх їх об'єднують такі ключові слова як «планова робота».

Також бачимо, що акцентовано й на свідомій компетенції студентів планувати та реалізовувати свою діяльність.

Авторами визначалось належне місце, яке посідає викладач у питаннях керівництва студентськими самостійними роботами. Водночас акцентується на відсутності його безпосередньої участі в цьому процесі.

Є підходи, в яких самостійна робота ототожнюється з самоосвітою.

Загалом, з різних визначень і тлумачень можна помітити, що самостійна навчальна діяльність студентів розглядається, з одного боку, як різновид роботи, який заохочує їх до активності, самостійності, пізнавального інтересу, і є основою самоосвіти, поштовхом до поступового підвищення кваліфікації, а з іншого боку – це система заходів чи викладацьких умов, які забезпечують належне керівництво студентською самостійною роботою.

Тому, самостійну навчальну діяльність студентів пов'язують з такими функціями, які ґрунтуються на загальнопедагогічних функціональних властивостях (освітній, навчальній, виховній, розвивальній):

1. Оптимального засвоєння навчального матеріалу.
2. Розвитку у студентів інтелектуальних, природних і духовних здібностей.
3. Оволодіння методами сучасної навчальної й пізнавальної діяльності.
4. Розвитку потреби студентів у соціалізації, самоосвіті, в саморозвитку та безперервному самовдосконаленні [13, с. 70].

Характеризуючи якості самостійної навчальної діяльності студентів, зазначимо її роль у формуванні в студента на кожному з етапів його крокування від необізнаності до обізнаності, в русі до опанування необхідним обсягом і рівнем знань, навичок і вмінь щодо розв'язання освітньо-пізнавальних завдань.

Цікавим є те, що самостійна робота виробляє в студентів психологічну звичку до систематичного наповнення багажу своїх знань і вироблення навичок щодо орієнтування в потоках наукової інформації. Вона є важливою запорукою самоорганізації того, хто навчається; опорою в оволодінні методами фахової діяльності, пізнання та професійної поведінки. Є інструментом викладацького управління науково-педагогічною діяльністю того, хто навчається, впливає на процес учіння та професійного самовизначення особистості.

МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА:

Вважаємо за доцільне зазначити те, що риси самостійності особистості можуть розвиватися лише в процесі активного діяльнісного підходу, самостійного прийняття рішень та їх виконання. В процесі самостійної діяльності відбуваються зміни в самій особистості, які відображаються в оволодінні способами прийняття рішень і розвитку певних її якостей. Своєю чергою, це є підґрунтям для організації ефективних дій, адекватного орієнтування в навчальних проблемах, зумовлених змістом завдань, які самостійно вирішує студент.

Вищий творчий рівень самостійності полягає в затребуваності до регулярної постановки перед собою нових цілей та завдань, спрямованих на вихід за межі заданого викладачем навчального матеріалу, спроби пошуку й відкриття нових закономірностей та шляхів їх розв'язання.

У зв'язку з цим, важливе значення для налагодження результативної самостійної роботи мають вимоги до її організації, а саме:

- здійснення планування з урахуванням фізичних затрат часу на самостійну роботу з метою попередження перевантаження студентів з особливими освітніми потребами;

- запровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів;
- формулювання рекомендацій щодо впровадження таких організаційних форм і методів, які б активізували самостійну роботу;
- поступове нарощування складності завдань для самостійного виконання;
- визначення вимог та критеріїв щодо оцінювання різних видів самостійної діяльності студентів [13, с. 57].

Хочемо зауважити на тому, що важливо, аби більша частина студентської самостійної діяльності зводилася до аналізу різних соціально-економічних ситуацій, які дозволяють студентам засвоїти лекційний матеріал, практично з'ясувати можливість використання теоретичних положень, формувати компетентності студентів у вирішенні певних ситуаційних завдань. Тобто, при самостійній роботі студентам важливо набути практики застосування активних методів в освітньому процесі.

Рекомендуємо регулярно працювати над методичним удосконаленням підходів до самостійної діяльності студентів, запровадити регулярну систему консультаційних занять.

Наприклад, в умовах сучасного дистанційного інклюзивного освітнього процесу консультаційні заняття для студентів можна проводити на різних платформах. Групові консультації проводити через платформи Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, у груповій чат-бесіді навчальної платформи Moodle. Індивідуальні консультації можна проводити в Moodle, Telegram, WhatsApp, Viber тощо. Самоосвіта студентів вимагає регулярності проведення консультацій. Важливо, щоб вони були необхідними складовими освітнього середовища. Це, відповідно, активізуватиме самостійний освітній процес.

Цілком закономірним є той факт, що опанування вміннями й навичками самостійної діяльності забезпечує здорових студентів та тих, які мають особливі освітні потреби, формуванням їх творчого наповнення; розвитком психічної складової особистості, – відчуття потреби таких осіб для суспільного прогресу; обов'язку, гідності та відповідальності. Тому організація самостійної діяльності студентів має на увазі забезпечення належних умов для розвитку вмінь спланувати, організовувати, реалізовувати та коригувати власну роботу.

З науково-методичної точки зору факторами успішності самостійної діяльності студентів закладів передвищої та вищої освіти вважаємо такі:

- група загальноорганізаційних факторів. Вона включає часові ресурси, літературні джерела інформації та навчальну лабораторну основу;
- педагогічні методичні фактори. Мається на увазі планування, наочність методів й прийомів, управління самоосвітою студентів;
- інформаційно-технологічний фактор. Він демонструє рівень доступності для здобувачів передвищої та вищої освіти сучасних інформаційно-комунікативних технологій, а також зумовлює рівень їх комп'ютерної обізнаності;
- психолого-педагогічні фактори передбачають урахування психологічних характеристик, які потрібні для ефективного здійснення самостійної роботи з фаховими літературними джерелами, а також виховання соціальних установок особистості, що є затребуваними для такої діяльності. До останніх можемо віднести набуття здатності до самовдосконалення шляхом визначеного відбору, опрацювання та засвоєння інформаційного простору. Також до цієї групи належить потреба особистості в розвитку власної інтелектуальної активності, тобто потреба в оволодінні все більшою ємністю компетенцій, які стосуються майбутньої фахової діяльності. Позитивно вмотивована й організована самостійна діяльність сприяє формуванню вольових рис у характері особистості, а також інтелектуально розвиває студентську молодь.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА:

Рекомендуємо при виборі форм, методів та типів самостійної діяльності студентів викладачам у закладах інклюзивної освіти враховувати особливості професійної ідентифікації здобувачів.

Відмітимо, в сучасному суспільстві особливого значення продовжує набувати самостійна навчальна праця за допомогою Інтернету, яка дає змогу розширити можливості самостійного навчання і зробити його повноцінним та всеохоплюючим, особливо якщо це стосується студентів, які навчаються в закладах інклюзивного типу. В цьому випадку зручною та доступною формою здобуття вищої освіти є дистанційне навчання як рішення проблеми для тих, хто за станом здоров'я знаходиться на індивідуальному графіку навчання та знаходиться під домашнім наглядом.

Практичним наслідком процесу інформатизації, адаптації суспільства й інклюзивної освіти до сучасних медико-соціальних умов стала поява дистанційного режиму навчання як перспективної, гуманістичної, інтегральної форми освіти, що дає змогу розвивати самостійну діяльність студента, зорієнтовану на індивідуалізацію, особистісно-орієнтоване навчання. Адже це вид навчання, що відбувається за наявності моделі навчання та використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для управління цим процесом.

Рекомендуємо практичну схему щодо складання, оформлення та наповнення курсів дистанційного навчання, які варто створювати та наповнювати на навчальних платформах. Наприклад, – за нижче поданою в таблиці 1 схемою радимо працювати на освітній платформі Moodle:

Таблиця 1. Структурна схема електронного курсу для дистанційного самонавчання студентів в умовах інклюзії

Електронний курс дистанційного самонавчання студентів в умовах інклюзії		
Організаційно-методичний блок	Навчально-довідковий блок	Засоби самоконтролю та перевірки знань
Робоча навчальна програма (довідник для студентів)	Презентації лекцій	Тестування у тренінговому режимі
Методичні вказівки до виконання: контрольних робіт, семінарських, практичних, лабораторних занять, самостійної роботи)	«Конспекти»: ▪ План-конспект. ▪ Цитатний (текстульний) конспект. ▪ Вільний конспект.	Тестування у контрольному режимі: ▪ Комплексний контроль,
Графік відробіток, консультацій та індивідуальних занять	Наочні матеріали: ▪ Навчальні таблички та схеми.	▪ Модульний (блочний) контроль.
Графік модульного контролю	▪ Відеоматеріали. ▪ Аудіоматеріали.	▪ Тематичний контроль.

Зауважуємо, викладачу варто проінформувати студентів про дієві прийоми роботи з різними видами матеріалів (наприклад, прийомами запам'ятовування інформації) та різними джерелами, розумним плануванням часу та навчальної роботи, вмінням фіксувати матеріали в нотатки. Важливо розробити та ознайомити студентів із загальними критеріями оцінювання заданої роботи. Для студентів має значення критичне самооцінювання результатів власної роботи. Порівняння результатів самостійного оцінювання за визначеними параметрами та об'єктивного оцінювання викладачем сприятиме формуванню вмінь загальної адекватної самооцінки.

З метою одержання істотної віддачі від самостійної діяльності, важливо грамотно визначити завдання, зміст, методики та форми організації процесу навчання, тобто важливо керуватись цілями навчально-пізнавальної поведінки. Обізнаність студентів щодо регуляції власних дій вказуватиме на присутність самостійного контролю, якому важливо посісти місце не лише в період, ближчий до закінчення вивчення дисципліни, а також і в періодах усієї тематичної діяльності. Проте, в таких ситуаціях буває, що викладачі визнають про наявність проблемних ситуацій, серед яких, до прикладу, складнощі в дефініції належних викладацьких прийомів, відбору змістовних форм контролю й управління самостійною діяльністю.

Щодо управління самостійним освітнім процесом, то його можемо розділити на суворе, відносно жорстке та гнучке керівництво [5, с. 125].

Суворе (жорстке) управління виконується насамперед завдяки запрограмованим освітнім матеріалам: моноцільовим чи поліфункціональним посібникам, підручникам, складеним на основі послідовного навчіння. В таких навчальних матеріалах окреслюється навчальна діяльність. У них надаються ключі для самостійного контролю.

Помірно гнучке управління націлене на працю студентів як над нормованими, так і ненормованими навчальними діями.

Хитке керування пояснює визначена ціль. У такому разі тому, хто навчається, дається шанс самотужки обрати інструменти, напрямки та прийоми роботи над навчальними задачами [5, с. 125].

Зазначимо, в умовах інклюзивного освітнього процесу, враховуючи те, що в колективі навчаються студенти з інвалідністю, – викладачу важливо змінювати, балансувати, комбінувати вищезазначені види управління самостійною діяльністю студентів.

Створення умов самостійної діяльності студентів має відповідати запитам та прагненням самих здобувачів в опануванні фаховими компетенціями, при відповідній розстановці задач, рішення яких вимагає належних старань. Місія викладацького колективу – підтримати студента в тому, щоб він був суб'єктом самостійної освітньої роботи, тобто сам визначав мету, вибирав інструменти, виправляв, оцінював, брав на себе обов'язок за свою діяльність та її продукцію. В такому випадку педагогу прийде на поміч особистісний діяльнісний підхід, який передбачає в осередку освітнього процесу студента як учасника діяльності [2; 3]. Через це мета навчальних занять та шляхи її виконання повинні визначатися з положення самого студента, його захоплення, затребування, особистісних якостей. Викладачу важливо зрозуміти, як здобувачі освіти осилують самостійну діяльність з тієї чи іншої навчальної дисципліни, підтримати їх в опануванні інтелектуальними способами для її вирішення.

Ступінь готовності до самостійної діяльності включає деякі взаємозумовлені та взаємопов'язані складові: психологічний складник (мотивування, відношення до певної дії, розумові властивості та здатності, вольовий ресурс, самокерування); контактуючий складник (комунікативна компетенція); методичний складник (опанування шляхами та засобами самостійної роботи, навички обізнаності в цій діяльності, знання специфіки її вирішення).

Відповідно до утворення кожного зі складників готовності виділяють три її рівні:

1) здатність до репродуктивної роботи (переважають зовнішні стимули, занижений ступінь самостійного керування; форма засвоєння дій – наслідування, осмислене повторення роботи викладача, вирішення завдань під його управлінням);

2) здатність до відтворюючої роботи (переважають зовнішні стимули, середній ступінь самоуправління, самостійне відтворення студентом способу, осмисленого сумісно з педагогом; застосування опанованого способу в подібних ситуативних діяльностях);

3) підготовленість до справжньої самостійної роботи (в цьому випадку переважають ендogenous психологічні стимули, наявний високий ступінь самокоригування; самодисципліна при виконанні завдань, використання різних способів у нових умовах дій) [5, с. 9].

Викладачу важливо визначити рівень підготовки студентів до самостійного опанування освітніми знаннями. Для цього проводяться різноманітні психологічні тестування, анкетування; бесіди, спостереження, вивчення результатів діяльнісних операцій студентів та інше.

Дієвим вважається також створення освітніх напрацювань як способів управління самостійною діяльністю, які завбачають здатність обрання здобувачами об'єму й алгоритму виконання цільових завдань. До прикладу, опанування певними теоретичними чи практичними явищами, подіями. Здатність до вибору алгоритмів виконання певних за обсягом завдань свідчить про те, що студент самостійно визначає, як продуктивно впоратись із означеними задачами.

Рационально організована самостійна діяльність дає можливість спрогнозувати результати освітнього процесу:

1) опанування здобувачами рефлексивними, експресивними та інтерактивними здібностями;

2) самоусвідомлення своїх фахових ціннісних орієнтирів, установок та сподівань відносно комунікацій (усних і письмових);

3) відбір дієвих засобів та способів комунікації, відповідних особистісним характеристикам;

4) розвитку меж осмислення студентами власної індивідуальності;

5) розробку й фіксування навиків використання знань задля поліпшення своїх професійних компетентностей та світогляду [6; 7].

Загалом, при вивченні різних навчальних дисциплін в інклюзивних закладах передвищої та вищої освіти виділяємо види самостійної роботи здобувачів освіти. Їх подаємо нижче таблицею 2:

Таблиця 2. Види самоучіння студента в інклюзивних освітніх умовах

№ з/п	Блоки самозасвоєння знань та навичок
1	Аудиторне або дистанційне слухання навчальних лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт.
2	Самовідпрацювання тем лекцій та семінарських занять; виконання практичних та лабораторних робіт, пропущених студентами, які навчаються за індивідуальним графіком, а також студентами заочної форми навчання.
3	Підготовка рефератів, курсових робіт, написання кваліфікаційних робіт, проектів.
4	Самопідготовка до поточного контролю знань, модульного контролю, підсумкових навчальних занять, заліків та іспитів.
5	Написання студентами наукових тез, участь у науково-практичних конференціях, форумах, симпозіумах; написання звітів щодо участі в студентських навчально-дослідницьких гуртках.
6	Виконання планових і позапланових індивідуальних завдань з навчальних дисциплін.
7	Самоопрацювання та виконання завдань навчальної, технологічної, експлуатаційної, конструкторської, педагогічної, економічної, науково-дослідної та інші видів практики здобувачів фахової передвищої та вищої освіти.
8	Робота з друкованими й електронними джерелами інформації.

Нижче подаємо орієнтовні практичні шляхи самовідпрацювання основних видів освітніх занять студентами інклюзивних закладів передвищої та вищої освіти:

Таблиця 3. Орієнтир щодо організації для студентів шляхів відпрацювання тем лекційних занять в умовах інклюзивного освітнього середовища:

№ з/п	Діяльність викладача	Порядок відпрацювання студентами тем лекцій
1	Надати студентам для вивчення:	Програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму.
		Тематичний план для визначення місця теми цієї лекції в структурі навчальної дисципліни.
		Всі питання, які йому необхідно вивчити.
2	Зорієнтувати студентів у:	Вивченні освітнього матеріалу, який є в конспекті, при цьому уточнити обсяг відсутнього матеріалу на основі контрольних питань, завдань для контрольної роботи та питань, винесених на іспит (дивитись програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму).
		Визначенні інформаційних джерел, у яких можна знайти необхідний навчальний матеріал та орієнтовну послідовність його засвоєння.
3	Налаштувати та рекомендувати студентам:	Прочитати текст лекцій у динаміці, щоб зрозуміти загальну сутність.
		Вдруге прочитати освітній матеріал, свідомо сприймаючи кожне слово та тезу.
		За третім разом після перечитання виділити основні поняття, зміст явищ та процесів, їх структурованість, сутність, а також логічні зв'язки поміж ними.
		Занотувати навчальний матеріал у робочий конспект.
		Встановити зв'язок опрацьованого лекційного матеріалу з попередньо вивченим навчальним матеріалом.
		Самостійно відповісти на всі контрольні запитання з даної для самоопрацювання теми.

Щодо продуктивної організації підготовки студентів інклюзивних закладів вищої та фахової передвищої освіти до самостійної праці над семінарськими, практичними й лабораторними заняттями, то в цьому контексті зауважимо те, що кожен із цих видів навчальних занять має свою дидактичну спрямованість.

Семінарські заняття, як правило, поглиблюють процес засвоєння найбільш складних питань освітнього курсу; спрямовують здобувачів освіти до групового творчо-пошукового обговорення, опанування дослідницькими способами аналізу явищ й проблем; активізують до самовивчення наукової та методичної літератури, формують навички самостійної освіти. При підготовці до семінарів студентів варто налаштувати на самовідпрацювання інформаційних джерел (освітніх, методичних, науково-популярних). Варто зосередити увагу студентів на критичній оцінці різних інформаційних джерел. При цьому науково-педагогічному працівнику варто організовувати дискусійне обговорення із попередньо відібраних тематик, до яких здобувачі освіти готуються й комплектують тези своїх відповідей або індивідуально виконують реферативні доповіді.

Щодо самопідготовки практичних занять, то варто, аби при цьому здобувачі освіти розглядали окремі теоретичні положення навчальної дисципліни та формували навички й уміння їх практичного використання на основі індивідуально виконаних завдань.

Відносно самостійного виконання студентами лабораторних робіт, то варто забезпечити здобувачів освіти та зорієнтувати їх в обладнанні, затребуваних технічних засобах навчання, в обчислювальній техніці, тому що студентам закладів інклюзивної освіти,

а особливо студентам з особливими освітніми потребами буде важко й стресово думати про те, як забезпечити себе такими матеріально-технічними матеріалами.

Таблиця 4. Орієнтир щодо організації для студентів шляху опрацювання тем практичних та лабораторних занять в умовах інклюзивного освітнього середовища:

№ з/п	Діяльність викладача	Порядок опрацювання студентами
1	Надати студентам інформацію щодо:	Комплексу відповідного теоретичного матеріалу щодо оволодіння методиками використання знань на практиці.
		Користування потрібними обладнаннями, устаткуваннями, матеріалами, реактивами, технікою для проведення вимірів та обчислень.
		Рекомендацій проведення певної лабораторної чи практичної діяльності, які викладено в навчальних посібниках та методичних розробках.
2	Зорієнтувати студентів у:	Складанні плану проведення лабораторної чи практичної роботи.
		Підготовці необхідного матеріалу, визначенні часу й місця виконання.
		Виконанні завдань лабораторної чи практичної роботи.
3	Налаштувати та рекомендувати студентам:	Провести обчислення й опрацювати відомості.
		Інтерпретувати результати праці та здійснити опис виявлених явищ, процесів.
		Здійснити висновки й узагальнення.
		Здійснити відповідне зовнішнє оформлення результатів роботи.
		Підготуватись до захисту перед викладачем виконаних лабораторних чи практичних робіт.

ВИСНОВКИ:

Загалом, самостійна освітня діяльність стимулює розвиток у студентів наукових, проєктно-технологічних, інформаційно-комунікативних, літературних, естетичних та інших компетентностей. Самостійна робота робить студента справжнім майбутнім фахівцем, майстром своєї справи та творчо-орієнтованою особистістю, адаптованою до сучасних викликів суспільства.

В умовах інклюзивного освітнього простору самостійна діяльність є важливим, необхідним та спеціальним видом формування фахових компетентностей студентів. Завдячуючи такому виду навчання відбувається становлення самостійності, самоорганізованості, дисциплінованості учасників освітнього процесу. Важливою умовою вдалого забезпечення самонавчання студентів є належна організація й забезпечення необхідними доступними умовами (формами, методами, прийомами, засобами) навчання.

Індикаторами ефективного самостійного навчання студентів вважаємо результати, при яких здобувачі вищої освіти проявляють самостійне й творче мислення, уміють користуватися понятійним апаратом, аналізують й синтезують знання з різних тем, осилують практичні завдання, повністю засвоюють програмовий матеріал; уміють використовувати ключові домінанти, принципи, теоретичні положення при оцінці сучасних явищ навколишньої дійсності, звертаються до вивчення першоджерел, а також опановують навички самостійної роботи, тобто уміють здійснювати пошуки необхідних інформаційних джерел, їх вивчати та фіксувати основні моменти.

Аби завдання для самостійної роботи були сприйнятливими для студентів, то важливо, щоб вони відповідали умовам інклюзивного навчання, а саме: були доступними і

зрозумілими для студентів, вміщували в себе елементи новизни, а також, щоб надавали можливість корегувати й контролювати їх виконавчий процес.

Слід розуміти, визначаючи умови організації самостійної діяльності студентів закладів інклюзивної освіти важливо враховувати, що до її результатів належать як продукти діяльності та отриманий ними досвід, так і стан особистості та її внутрішні прагнення до розвитку самостійності.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. У чому сутність понять: «самоосвіта» і «самостійна робота студентів»?
2. Визначте сутність самостійної роботи студентів закладів інклюзивної освіти як педагогічної категорії та охарактеризуйте її основні ознаки.
3. Яка роль і місце самостійної роботи студентів при засвоєнні навчального матеріалу?
4. Яку частину загального обсягу навчального часу студента може становити самостійна робота в інклюзивних закладах фахової передвищої та вищої освіти?
5. Проаналізуйте типи та види самостійних робіт студентів, вкажіть основи їх класифікації.
6. Чим визначається зміст самостійної роботи студентів над конкретною навчальною дисципліною?
7. Охарактеризуйте самостійну діяльність студентів у процесі виконання ними різноманітних видів самостійних робіт.
8. Де може виконуватися самостійна робота студента?
9. Хто здійснює організаційно-методичне керівництво самостійною роботою студента?
10. Охарактеризуйте роль та місце викладача при забезпеченні ефективного виконання студентами самостійної роботи у процесі різних видів навчальної праці.
11. Розробіть з предмету вашої спеціальності систему завдань з теми для самостійної роботи студентів під час навчальної пари.
12. Оформіть з навчальної дисципліни вашої спеціальності систему завдань для самостійної роботи студентів у позааудиторний час.

Список використаних джерел:

1. Бачинська М. В., Гуменюк І. М. Розвиток самоорганізованості студентів, майбутніх фахівців соціальної сфери. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В, 2022. Вип. 37. С. 5–15.
2. Бачинська М. В., Марунчак О. В. Самостійна робота студентів та її місце в інклюзивному освітньо-виховному просторі. *Вектор Поділля : науковий журнал*. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Університетська думка», 2021. Вип. 4. С. 143–155.
3. Бачинська М. В. Нові можливості дистанційного навчання в розвитку самоорганізованості студентів інклюзивного середовища. Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики [Електронний ресурс]: *матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26 січня 2023 р.* / За заг. ред. І. Жуховського, З. Шарлович, О. Мандич / *Міжнародна Академія Прикладних Наук (Республіка Польща) Державний біотехнологічний університет (Україна)*. Ломжа, Польща, 2023. Ч. 1. С. 58–63.
4. Бачинська М. Формування навиків самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Кам'янець-Подільський, 27–28 травня 2021 р. 2021. С. 156–161.

5. Гіренко І. Формування готовності студентів до самонавчання з іноземної мови у ВТНЗ. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2014. Вип. 64. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vhad_2014_64_3.
6. Головко Л. О. Самостійна робота студентів – шлях до підвищення якості знань [Електронний ресурс]. URL: <https://bcmc.kiev.ua/docs/studentmyselfwork.pdf>.
7. Заячківська Н. Особливості самостійної роботи студентів класичного університету в процесі вивчення педагогічних дисциплін [Електронний ресурс]. URL: http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/pedos3t/tom3/12_zayachkivska.pdf.
8. Зінковський Ю. Самостійна робота студентів. *Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України* / Гол. ред. В. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 804.
9. Петрук В. Теоретико- методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ- Вінниця, 2006.
10. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ міністерства освіти України № 161 від 02.06.1993 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93#Text>.
11. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 34–36.
12. Фіцула М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академ. Видав, 2010.
13. Швед М. Самостійна робота студентів : навч.-метод. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 184 с.

Розділ 5. ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

§ 1. Застосування сучасних методів навчання студентів з особливими освітніми потребами на заняттях з історичних дисциплін

Мета: проаналізувати, систематизувати та узагальнити теоретичний і практичний досвід застосовування педагогічно-методичної техніки навчання студентів НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» із особливими освітніми потребами з урахуванням їхньої приналежності до певної нозологічної групи.

Однією з основних предметів гуманітарного циклу є історія. Вивчаючи історичні дисципліни на першому і другому курсі фахової передвищої освіти, відбувається формування загальнокультурних компетентностей, що необхідні в подальшому при навчанні студентів-бакалаврів.

При вивченні історії у здобувачів ЗВО формуються загальнокультурні компетентності, які розвивають здатність аналізувати соціально значущі процеси та явища політичного й економічного характеру, застосовувати основні положення та методи гуманітарних наук при виконанні професійних та соціальних завдань. У гуманітарному блоці історія найповніше акумулює попередній соціальний досвід людства.

Науковою та практичною роботою викладачів накопичено великий арсенал методів і прийомів, які стимулюють пізнавальну активність молоді. Це словесні, наочні, практичні, репродуктивні, пошукові, індуктивні, дедуктивні, а також методи самостійної роботи. Як засвідчує практика, викладач рідко замислюється над самим методом, його назвою. Залежно від завдання та змісту матеріалу, він застосовує різні форми реалізації методу (прийоми): бесіду, розповідь, пізнавальні завдання тощо.

У педагогічній науці існують різні точки зору на класифікацію методів навчання. Критерієм тут виступають логічні шляхи засвоєння знань студентами, джерела набуття цих знань, ступінь активності молоді у засвоєнні, форма реалізації обсягу знань. Жоден метод навчання не є універсальним. Особливості розвитку розумових операцій, вербального рівня, пам'яті та уваги здобувачів освіти з особливими освітніми потребами не дозволяють використовувати повністю звичайний арсенал методів навчання. Тому в системі корекційної освіти необхідно спиратися на словесні, наочні та практичні методи.

Сучасна українська педагогічна наука дотримується принципів вивчення історії, які насамперед відкидають радянсько-російські догми та стереотипи. Триває створення власного, об'єктивного і незаангажованого бачення нашого історичного минулого без міфів і фальсифікацій. Водночас увага зосереджується на наукових здобутках європейських учених, а також органічного входження української історії як складника багатовікового минулого європейської спільноти в контексті позитивного досвіду виховання молодого покоління.

Модернізація та вдосконалення традиційних методів навчання у системі вищої школи ґрунтується на постійному процесі покращання їх форм і методів з метою підвищення ефективності та рівня знань студентів. Розробка й апробація нових навчальних інструментів викладачами ЗВО триває в різних навчальних закладах країни. У галузі сучасної української історичної методології нашу увагу привернули напрацювання Н. Гончарової [6], Г. Маринченко [13], В. Каплінського [14], де відображено власне бачення авторів на загальний педагогічний комплекс викладання історичних дисциплін з урахуванням теперішніх реалій та викликів.

Дещо окремим, але від того не менш важливим, напрямком є методологія навчання молоді з особливими освітніми потребами, яка враховує специфіку такого освітнього процесу та необхідні педагогічні підходи до нього. Зокрема, у монографії Ю. Косенка вперше розглянуто історичний досвід, теорію та практику історичного навчання учнів із затримкою психічного розвитку в корекційній освіті України, висвітлено особливості спеціальної методики навчання історії з другої половини XIX – до початку XXI століття [11]. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку відобразили Н. Савінова, М. Берегова, Д. Борулько [16]. Методику викладання історії у середній освіті розкрив Л. Деніщич [7, с. 20–21]. Органічне поєднання усіх прийомів і засобів є запорукою створення ефективної та конкурентоздатної навчальної програми, орієнтованої на досягнення поставлених цілей і завдань.

При роботі зі студентами НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» використовуються дві основні форми освітньої діяльності: лекція і семінар. Зокрема, ключовою у закладах передвищої та вищої освіти завжди була лекція, оскільки вона змістовно спрямована на концептуалізацію та поглиблення розуміння освітнього компонента.

Виклад історичного матеріалу викладачем має задовольняти загальні вимоги дидактики, вироблені практикою навчання у ЗВО. Необхідно забезпечити: а) доступність; б) наочність; в) конкретність матеріалу. Доступність історичного матеріалу має поєднуватися з науковістю. Викладач відбирає найважливіші факти та виділяє вузлові питання. При висвітленні складних тем, враховуючи нозологічні особливості студентів, темп уповільнюється, використовуються паузи, що дає можливість здобувачам сприймати складний матеріал. Найважливішим моментом є ознайомлення з новими історичними фактами чи явищами, науковими здобутками сучасних українських істориків.

Одним із ефективних способів активізації освітнього процесу є метод **проблемного** викладу, тобто знання не передаються в готовому вигляді, а ставляться перед здобувачами у вигляді різноманітних проблемних завдань, які спонукають до пошуку шляхів і засобів їх розв'язання. Якщо лекції проводяться в розмовній формі, викладач імітує дослідницький процес. Упродовж роботи виникають складні питання з теми лекції, подача матеріалу будується за принципом самостійного синтезу та його узагальнення студентами. Цей прийом може зацікавити студентів і залучити їх до процесу навчання. Наприклад, перед ознайомленням з темою здобувачам ставиться проблемне запитання або дається проблемне завдання. Викладачі стимулюють його розв'язування і усувають протиріччя між розумінням проблеми та знаннями, які потрібні здобувачам. Технологія проблемного навчання на заняттях з історії є дуже затребуваною, оскільки в сучасній історичній науці існують події, які й досі є предметами досліджень, уточнень та дискусій. Наприклад, історія Української національно-демократичної революції та проблеми розбудови української державності у 1917–1921 рр.; Український національно-визвольний рух у 20-х – 50-х рр. XX ст.; проблема зрадників і колаборантів в українському суспільстві на початку XXI ст. тощо.

Під час висвітлення подій Української революції (1917–1921 рр.) студентам пропонуються проблемні питання: «Визначте позитивні й негативні результати революції». Під час обговорення студенти можуть занотувати свої думки, скориставшись таблицею:

Позитивні, тому що	Негативні, тому що
1)	1)
2)	2)
3)	3)

Доречно обговорити таке: «Якби ви були очільником певної політичної сили того часу, яким шляхом розбудовували б Українську державу?» [19, с. 165] Результативність методу полягає в тому, що деякі проблемні теми можуть ставитися самими студентами, в

результаті чого педагог домагається від аудиторії незалежного розуміння та розв'язання історичної теми.

Досвід роботи викладачів історії НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» свідчить, що використання проблемного навчання в процесі засвоєння різноманітного історичного матеріалу є актуальною та затребуваною технологією, що обумовлено значимим змістом тих чи інших подій, особливо в рамках історії України ХХ ст., коли мова заходить, наприклад, про роль особи у подіях Української революції 1917–1921 років; СРСР за часів правління Й. Сталіна; перебудови М. Горбачова; ринкових реформ в Україні початку 90-х років ХХ ст. тощо.

Логічним результатом проблемного навчання стає застосування *частково-пошукового або евристичного методу*. Його сенс полягає в тому, що педагог бере проблему, яку важко розв'язати самостійно, розбиває її на підпроблеми та залучає студентів до виконання окремих кроків за допомогою серії взаємопов'язаних проблем або схожих спрощених завдань. Такий підхід знаходить відображення в евристичних бесідах. Сутність її полягає у тому, що для того, щоб здобувачі могли знайти рішення будь-якої задачі, викладач будує серію взаємопов'язаних завдань. Таким чином, послідовно вирішуючи локальні проблеми, студенти поступово розуміють сутність та зміст головної. Відповідно евристичний діалог організовує поступове засвоєння знань. На думку Г. Яковенко, використання цього методу є доцільним у роботі саме зі студентами [21, с. 103].

Наприклад, навчальна тема «Виникнення та розвиток українського національно-визвольного руху 20-х – 30-х рр. ХХ ст.» розбивається на низку історичних подій і проблемних питань. Починаючи від створення Є. Коновальцем УВО і закінчуючи останніми фактами збройного спротиву вояків УПА на початку 60-х рр., прослідковується головна історична лінія, яка дозволяє зробити важливі висновки з цього явища в історії України [19, с. 303–310; 327–331].

Отже, роль бесіди у навчанні велика: вона передбачає активну самостійну участь студентів в обговоренні, осмисленні історичного матеріалу, служить поглибленню та розширенню історичних знань, постає як метод перевірки засвоєння історичного матеріалу, як прийом мобілізації знань, активізації пізнавальної діяльності. Шляхом аналітичної, евристичної розмови можна отримати нові знання під час роботи здобувачів із письмовими джерелами і засобами наочності.

За потреби, на занятті в інклюзивній групі, викладач використовує *диференційований підхід* із елементами групового навчання. При поясненні нової теми група поділяється на пари чи підгрупи. Доцільно об'єднувати студентів з різним рівнем знань, тоді сильніший допоможе іншим опанувати нову тему або вирішити навчальне завдання здобувачеві з нижчим рівнем знань. Для контролю засвоєння програмного матеріалу викладач дає індивідуальні письмові чи усні завдання [15, с. 9].

До технологій, що активізують освітній процес, побудованим на аналізі ситуацій, відноситься *метод ситуаційного аналізу*, що включає аналіз конкретних ситуацій – кейс-стаді (case-study: case – ситуація, study – вивчати).

Акцент у навчанні переноситься з оволодіння готовим знанням на його вироблення, на співтворчість здобувача та педагога. Причому головною дійовою особою є перший. Учасники заняття залучаються до обговорення реальної ситуації і тому проявляють активну позицію.

Метод case-study сприяє розвитку в студентів самостійного мислення, вміння вислуховувати та враховувати альтернативну точку зору, аргументувати свою. За допомогою цього методу особи з особливими освітніми потребами мають можливість виявити та вдосконалити аналітичні й оцінні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми.

Викладання історії неможливе без вивчення *історичних документів*. З їхньою допомогою реалізується принцип наочності у навчанні історії, коли студенти знайомляться із зовнішнім виглядом документів. Документ робить розповідь педагога живою і яскравою, а

висновки переконливішими. Значущість документа також полягає в тому, що він сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів та картин минулого, відчуття духу епохи.

Навчання роботі з документом включає послідовні етапи: 1) педагог дає зразок розбору документа; 2) студенти аналізують документ під його керівництвом; 3) працюють під керівництвом викладача та самостійно; 4) самостійно вивчають документ в аудиторії та вдома. Викладач у кабінеті знайомить студентів із документом, пояснює суть завдання. Вдома здобувачі готують невеликі повідомлення, описи на основі документа, тексту та ілюстрації підручника.

Робота з історичними документами також охоплює: читання, його переказ та складання по ньому плану; пояснювальне читання з попередньою та заключною бесідою; самостійний розбір документа й відповіді на запитання; порівняльне зіставлення двох доповнювальних один одного документів, що характеризують одну й ту ж подію; критичну оцінку документа. При цьому студенти визначають логічно завершені частини тексту документа, головні ідеї, вчать знаходити докази тому чи іншому твердженню. Викладач пропонує студентам завдання типу «знайти в документі згадку чи потрактування події», «навести місце з документа, де про це йдеться», «довести потрактування на основі тексту документа», «підтвердити свою думку уривком з документа».

Наприклад, тема з курсу «Всесвітня історія» «Результати Версальської мирної конференції», викладач ставить запитання: «Як ви оцінюєте договірні зобов'язання Німеччини: чи були вони несправедливими й надмірними? Пригадайте, якими мотивами керувалися держави-переможниці, накладаючи на Німеччину суттєві обмеження».

Акцентується увага студентів на тому, як окремі тогочасні політики й історики стверджували, що поява нових держав у Європі (Польща, Чехословаччина, Югославія, Угорщина та ін.) порушила рівновагу сил на континенті; реалізація права націй на самовизначення була несвоечасним і навіть згубним кроком. Після цього під керівництвом педагога група ділиться на дві підгрупи. Перша добирає аргументи на підтвердження цієї думки, друга – для її спростування. Відбувається обговорення аргументів. На завершення роботи варто поставити запитання: «Чи був Версальський договір загалом ефективним?» Наведіть докази на підтвердження вашої оцінки договору [18, с. 26].

При роботі зі студентами з особливими освітніми потребами доцільно застосовувати **технології розвитку критичного мислення** спільно з технологією «навчання у співпраці», яка передбачає об'єднання студентів у групи для досягнення спільної мети. Реалізація на практиці навчання студентів з інвалідністю, завдяки технології розвитку критичного мислення через навчання в командах підвищує результативність освітнього процесу, сприяє формуванню вміння здійснення міжособистісних та групових комунікацій [1, с. 7; 10].

Прикладом може бути метод «групової дискусії». Викладач розподіляє студентів за групами, до яких входять студенти, як з інвалідністю, так і без неї. Задається актуальна тема, яку можна розглянути з різних позицій (наприклад, «Економічні реформи 90-х років ХХ ст. в Україні»). Перша група розглядає цю проблему як позитивну тенденцію, друга група – з негативної точки зору. У процесі дискусії студенти надають свої аргументи, завданням другої команди є висунути контраргумент. Реалізація цього методу передбачає участь усіх членів групи, відбувається взаємодія учасників, підтримка студентів з нижчим рівнем підготовки. Викладач оцінює не результати роботи окремого студента, а всієї групи. При оцінюванні підлягають не лише знання, а й узгодженість дій учасників, зусилля, які витрачаються.

Отже, будь-яка педагогічна технологія може стати особистісно-орієнтованою, якщо задовольнятиме такі вимоги: співробітництво, дієво-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку студента, надання йому необхідного простору та свободи для ухвалення самостійних рішень, вибір змісту та способів навчання й поведінки, співтворчість педагога і здобувача [4, с. 27, 33–34].

Серед активних методів навчання, що використовуються на заняттях з історії, важливе місце займають **презентації**. Навчально-методичні презентації є однією з організаційних форм, які можна використовувати у процесі навчання студентів з інвалідністю, особливо із порушенням слуху. Підготовка таких лекцій заснована на принципі поєднання абстрактності мислення з наочністю, що відображає закономірний зв'язок між різноманітністю чуттєвого сприйняття змісту навчального матеріалу та можливістю його розуміння, запам'ятовування, зберігання у пам'яті, відтворення та застосування. Використання розвинених засобів графіки полегшує це завдання. Навчально-методичні презентації є набором певних ілюстрацій, що відображають зміст теми дисципліни з невеликим текстовим поясненням у форматі PowerPoint.

Роль наочності під час занять з історії не обмежується сферою чуттєвого споглядання і завданням створення конкретних уявлень. Вона однаково охоплює і сферу мислення. Її використання служить узагальненням історичних явищ, підводить до розуміння історії.

Найбільш широке застосування має робота з образотворчою наочністю, тобто використання зображень історичних подій, діячів, пам'яток. До образотворчої наочності належать також твори історичного живопису, навчальні картини з історії, ілюстрації, малюнки, слайди, фотознімки, а також портрети, карикатури, художні, навчальні та документальні кінофільми. При вивченні окремих тем, викладачі-історики НРЗВО КПДІ застосовують умовно-графічну наочність, тобто вираження історичних явищ мовою умовних знаків. Це – карти, картосхеми, діаграми, графіки, схематичні малюнки.

Загалом наочні прийоми навчання історії допомагають уточнити й конкретизувати історичні уявлення здобувачів; розкрити образ явищ, їх сутність, внутрішні зв'язки та закономірності; за допомогою наочності ми створюємо у студентів яскраві та точні зорові образи історичного минулого; використання наочності суттєво заощаджує час.

Використання наочних методів вимагає врахування особливостей студентів із порушенням слухом (менший обсяг сприйняття, його сповільнений темп, неточності тощо) та застосовувати доступні схеми, таблиці, наближені до життя, реалістичні ілюстрації, при цьому необхідно попередньо інформувати студента про тематику, зміст та завдання перегляду, суворо дозувати та структурувати пропонований матеріал.

Для слабозорих студентів графічні зображення (графіки, таблиці, карти, схеми), які використовуються на лекціях та семінарських заняттях, обов'язково супроводжуються докладним словесним описом, що дозволить і решті здобувачів глибше освоювати представлений навчальний матеріал [2, с. 8–11].

Варто зазначити, що пізнання історичного минулого студентами досягається сукупним застосуванням усіх методичних прийомів наочності за провідної ролі живого слова педагога.

Використання лекції як форми освітньої діяльності для студентів різних нозологій має свої особливості. Повнота сприйняття навчальної інформації особами з порушеннями слуху багато в чому залежить від використання наочних методів навчання, наочного супроводу словесно представленого матеріалу (використання опорних конспектів, схем, діаграм, малюнків, комп'ютерних презентацій тощо); навчальні фільми, по можливості, мають бути забезпечені субтитрами. Окремі лекції краще проводити в мультимедійній аудиторії, де є можливість подання основних положень лекційного матеріалу візуально. З метою скорочення обсягу записів доцільно використовувати опорні конспекти, різні схеми, що надають спрощений схематичний вигляд досліджуваним поняттям. При цьому студенти отримують можливість не тільки стежити за думкою лектора, а й думати разом із ним. Необхідний навчальний матеріал може бути наданий здобувачам із порушеннями слуху на електронному носії для подальшої самостійної роботи з ним. У зв'язку з уповільненістю процесів сприйняття та переробки інформації слід збільшувати час, відведений на виконання завдань [20, с. 17].

Враховуючи специфіку мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, що обмежують можливості роботи з текстом, доречним є використання спеціальних навчальних посібників,

опорних конспектів, робочих зошитів, створених на основі підручників, у яких матеріал структурований та адаптований таким чином, щоб він був доступний студенту з порушеннями слуху. Такі посібники бажано доповнити системою завдань, які забезпечують систематизацію вербального матеріалу, його схематизацію (переведення у таблиці, схеми, графіки, складання глосарію тощо). Більш усвідомленому засвоєнню матеріалу сприяє забезпечення практики випереджувального читання, коли здобувачі заздалегідь знайомляться з матеріалом і виділяють незнайомі й незрозумілі слова та фрагменти. З цією метою в НРЗВО КПДІ створено платформу модульно-орієнтованого середовища дистанційного навчання Moodle, на якій представлені всі курси з історичних дисциплін [8, с. 169–172].

При лекційній формі занять слабозорим варто дозволити використовувати звукозаписні пристрої та комп'ютери як спосіб конспектування під час занять. Інформацію необхідно надавати, виходячи зі специфіки слабозорого студента: використання чіткого і збільшеного за розміром шрифту (16-18 кегль) та графічних об'єктів у мультимедійних презентаціях; інструментів «лупа», «прожектор» при роботі з інтерактивною дошкою; забезпечення студентів роздатковим матеріалом, який дублює інформацію на екрані. Наочний матеріал, що надається для індивідуальної роботи, також має відповідати особливостям зорового сприйняття здобувачів: великий шрифт, відповідність вимогам до контрастності та кольору зображення, відсутність перевантаженості деталями тла. Важливе значення має озвучення будь-якої візуальної інформації, представленої студентам під час занять [3, с. 37–39].

Однією з оптимальних форм навчання є проведення семінарських занять. Це той шлях удосконалення освітнього процесу, застосування якого педагогічно виправдане та доцільне. Така форма організації навчальних занять відповідає потребам та інтересам студентів, сприяє розвитку їх пізнавальних процесів.

Семінар є взаємодією двох пов'язаних занять – самостійного опанування здобувачами матеріалу курсу та обговорення результатів пізнавальної діяльності на занятті. З огляду на це, семінари тісно пов'язані з лекціями та іншими формами навчальної діяльності у закладах вищої освіти, орієнтованими на розвиток у здобувачів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Вони більше, ніж будь-які інші форми організації навчання, сприяють розвитку пізнавальної діяльності молоді, навчають самостійної роботи, формують навички роботи з історичними та науковими джерелами, розвивають інтерес до дисципліни, сприяють висловленню власних точок зору та вмінню критично аналізувати аргументи опонентів, глибоко засвоювати базові історичні знання і формувати позитивну життєву позицію, а також забезпечують інтеграцію теорії та практики [9, с. 15; 16–17].

Викладачі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» завдяки інформації куратора групи ознайомлені зі специфікою контингенту, що навчається, власне з особливими потребами конкретних студентів із інвалідністю. Готуючи план семінарського заняття, можна помітити, яким саме чином планується задовольняти ці потреби. Педагог переконується у тому, що у групі перебувають студенти зі схожими обмеженнями можливостей здоров'я, і планує навчальне заняття відповідним чином.

Серед **інтерактивних методів навчання** викладачі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» використовують дискусії, які є методом активного включення здобувача у колективний пошук істини, що підвищує інтенсивність і ефективність навчального процесу. Вона вимагає від студентів напруженої самостійної роботи, дає кожному з них можливість висловити свою думку щодо обговорюваного питання. Дискусія на семінарі виникає різними шляхами: по-перше, стихійно, як реакція на неправильно викладений матеріал, помилкове формулювання або неоднозначне розуміння обговорюваного питання учасниками семінару; по-друге, планується й організовується викладачем.

Зокрема, розглядаючи події Другої світової війни з курсу «Всесвітня історія», викладач може організувати дискусію таким чином: поставити проблемне запитання на

кшатлт: «Чи варто було українцям боротися проти нацизму, допомагаючи при цьому комуністичному режиму Й. Сталіна?». Обговорення цього питання повинно бути доброзичливим і коректним. Ніхто не має права критикувати чи навіть засуджувати висловлювання однокласників. Етика дискусії передбачає, щоб її учасники виявили принциповість і послідовність у судженнях, відповідальність за свій виступ. Це виражається в науковій вазі зауважень і контраргументів, змістовності вираженої думки, точності визначення понять, повноти та правильності викладеної думки опонента при критичному аналізі.

Серед інноваційних методів навчання, які забезпечують реалізацію вимог інклюзивної освіти та використовуються на семінарських заняттях, варто виокремити **проектно-дослідницький**. Його сутність полягає в наданні студентам можливості самостійного набуття знань у процесі виконання практичних завдань чи проблем, що потребує інтеграції знань із різних предметних галузей. Метод проектів як педагогічна технологія включає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю [17, с. 388–402].

Використання методу проекту в умовах інклюзивної освіти надає педагогу можливість побудувати освітній процес із урахуванням інтересів особи з інвалідністю та її здібностей. Технологія використання цього методу для побудови самостійної роботи учнів над навчальним матеріалом містить низку особливостей. Серед них обов'язкове позначення викладачем етапів роботи із виділенням обсягу роботи; здійснення педагогом контрольних функцій за результатами роботи; надання консультативної допомоги здобувачам під час роботи над проектом, використання заняття для виконання окремих елементів. Ми поділяємо думку О. Крупіної стосовно того, що дослідницька діяльність зміцнює позитивну самооцінку здобувача, підвищує рівень домагань, породжує впевненість у собі та почуття задоволення від досягнутих успіхів [12, с. 43–46].

До практичних методів навчання належить робота студента над **рефератом чи есе**. Написання реферату на історичну тему ґрунтується на вміннях: відібрати літературу по темі; скласти план; отримати інформацію з кількох джерел; працювати з довідковою літературою; систематизувати та логічно викладати матеріал. Завершений реферат виглядає як повідомлення на певну тему, при підготовці якого студент застосовує цілий комплекс умінь і навичок, набутих у ЗВО. Реферати мають виявити знання учнів із найбільш актуальних і проблемних питань. Реферат засвідчує вміння працювати з науковою літературою. Здобувач зобов'язаний опрацювати щонайменше п'ять першоджерел.

Під час захисту реферату доречно окреслити тему дослідження та її актуальність, коло використаних джерел та основні наукові підходи до проблеми, новизну роботи (вивчення маловідомих джерел, пропонування нової версії, нових підходів до розв'язання проблеми тощо, основні висновки проведеної роботи). Виступаючи з доповіддю, можна залучити творчі підходи, а саме, підготувати презентацію, відеозапис, яскраво подати основну частину реферату.

Викладач пропонує іншим студентам «активно» слухати, під час якого робити записи, формулювати питання промовцю. Здобувачі з особливими освітніми потребами з багатьма нозологіями не привчені уважно слухати виступи своїх товаришів. У цьому випадку педагоги пропонують їм рецензувати відповіді, наперед навчивши їх цьому на поточних заняттях. Складаючи короткі рецензії про позитивні та негативні моменти у виступах, студенти привчаються аналізувати відповіді своїх однокласників з огляду на їх зміст, глибину і повноту розкриття питання.

У контексті викладання історії з урахуванням профілю ЗВО варто підкреслити, що розкриття соціально-економічних процесів в Україні та інших державах будуть цікаві та вагомими для майбутніх фахівців – соціальних працівників, психологів, економістів та ін. Від студента вимагається виклад власної думки, вміння аргументовано відповідати на запитання. Завдання викладача – залучити якомога більше слухачів до дискусії. Така форма діяльності сприяє набуттю знань та виробленню навичок спілкування з аудиторією, що є суттєвим для майбутньої практичної діяльності здобувача [10].

При підготовці до семінарських занять важливим є *аналіз історичних джерел*. На нашу думку, найбільш себе виправдовують методи послідовно-текстуального та поетапного вивчення. Компетентності, заявлені у робочій програмі, передбачають розвиток у студентів умінь аналізувати, зіставляти тексти документів. Робота з історичними джерелами спрямована не лише на освоєння змісту історичної освіти, а й на розвиток навичок самостійної пізнавальної, дослідницької роботи, творчого мислення. Досвід показує, що проведення семінарських занять із використанням аналізу історичних джерел дозволяє розширити, поглибити та систематизувати знання студентів.

Підбір джерел ведеться в такий спосіб, щоб вони відбивали різні погляди на проблему. Робота з документом служить яскравою ілюстрацією епохи – створюється особливе емоційне тло сприйняття, що дозволяє студентам із інвалідністю виробити своє власне ставлення до проблеми, до того ж освітній процес набуває дослідницького характеру. Активізується процес мислення та уяви, що сприяє більш плідному засвоєнню історичних знань і розвитку історичної свідомості. Змінюється і функціональна діяльність викладача: він виступає як організатор та координатор самостійної роботи студентів [5, с. 85–89].

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок про необхідність проведення семінарських занять на історичних дисциплінах. Це сприяє розвитку студентів як творчих особистостей, які мають не тільки ґрунтовну теоретичну, а й практичну підготовку. Здобувачі навчаються поважати думку іншої людини, працювати в колективі, логічно будувати свої міркування. Семінарські заняття сприяють формуванню їхнього світогляду.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти соціально значущим стає вміння викладача загальноосвітнього предмета, зокрема історії, застосовувати психолого-педагогічні техніки навчання студентів із особливими освітніми потребами з урахуванням їхньої приналежності до певної нозолологічної групи і з огляду на актуалізацію дефектологічних знань. Педагог, наділений зазначеною компетентністю, здатний сприяти соціалізації студентів із інвалідністю, надаючи їм істотну підтримку в освоєнні адаптованої освітньої програми з історичних дисциплін.

Отже, сучасний підхід до викладання та вивчення історії у ЗВО передбачає впровадження в освітній процес якнайбільше методів засвоєння освітньої програми та дидактичних засобів, що сприяють формуванню творчого, самостійного мислення студентів із інвалідністю. Залучення методів і засобів, подібних до тих, що описані, є важливим чинником підготовки не тільки висококваліфікованих фахівців, а й активних громадян країни, сприяє формуванню та розвитку в молодих людей здатності усвідомлено ухвалювати рішення, будучи суб'єктами соціальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. І., Синьов В. М., Тищенко В. В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Сер.: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19 (1). С. 7–26.
2. Василюк В. Історія України у допоміжній школі. *Дефектолог*. 2012. № 4. С. 8–11.
3. Василюк В., Русіна І. До питання вдосконалення вивчення історії України учнями допоміжної школи. *Дефектологія*. 2005. № 1. С. 37–39.
4. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. пос. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
5. Гіренко Н. А. Особливості роботи з друкованим текстом на уроках історії у спеціальній школі. *Педагогічні науки : теорія, практика, інноваційні технології* : наук. журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2015. № 6. С. 85–89.
6. Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі : навч. посіб. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2009. 328 с.
7. Деніщич Л. Викладання історії України в допоміжній школі. *Дефектолог*. 2015. № 9. С. 20–21.

8. Загалеви́ч В. Л. Необхі́дність формування інклюзивного середовища в сучасних реаліях. *Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України»*. Київ, 2021. С. 169–172.
9. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
10. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів : монографія. Суми : вид. СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с.
11. Косенко Ю. М. Становлення та розвиток спеціальної методики навчання історії : монографія (друга половина ХІХ-початок ХХІ століть). Чернівці : Букрек, 2016. 216 с.
12. Матеріали ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін» / [упоряд. Г. Г. Яковенко]. Харків : ХНУ ім. Г. Сковороди. 2020. 138 с.
13. Методика викладання історії у закладі вищої освіти : навч.-метод. посіб. [автор-укладач Г. М. Маринченко]. Миколаїв : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 292 с.
14. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. / В. В Каплінський. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
15. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
16. Савінова Н. В., Берегова М. І., Борулько Д. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку: навч.-метод. посіб. Миколаїв : вид. Торубара В. В., 2020. 114 с.
17. Сви́нар Л. О. Використання проєктних технологій на уроках історії у спеціальній школі. *Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами*: зб. наук. праць. Слов'янськ : ДДПУ, 2013. Вип. 3. С. 388–402.
18. Скрипник А. Ю. Всесвітня історія ХХ ст. : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, Тернопіль : ЗУНУ. 2023. 150 с.
19. Скрипник А. Ю., Кабачинський М. І. Історія української державності : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, Тернопіль : ЗУНУ. 2023. 437 с.
20. Таранченко О. М. Система спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (історичний аспект). Київ : ЛІТО, 2007. 212 с.
21. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.

§ 2. Формування патріотичного ставлення до історії України:

нові горизонти через сприйняття інвалідності

У сучасному світі, де кожен куток земної кулі відзначений глибокими історичними коріннями, формування патріотичного ставлення до своєї країни є не просто питанням вибору, але й ключовим елементом національної ідентичності. Україна, багата культурою, традиціями та подвигами своїх героїв, постійно розвиває своє відношення до минулого, адже саме знання та повага до історії формують майбутнє нації. Однак, додатковий аспект, який може збагатити наше розуміння

минулого, це сприйняття інвалідності, яке відкриває нові горизонти та дозволяє побачити історію очима тих, хто стикався з випробуваннями, але залишався вірним своїй країні.

У Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» навчаються здобувачі вищої освіти з різними нозологіями. Тому

лекційний матеріал адаптується відповідно до тих потреб, яких потребують здобувачі цього закладу.

Рис. 1. Особливості вивчення історії для здобувачів вищої освіти з порушеннями зору

Здобувачі вищої освіти з порушенням зору, як і їхні зорово спроможні однокурсники, виявляють глибокий інтерес до вивчення минулого своєї країни. Важливо розуміти, що розвиток унікальних методів навчання для цієї групи здобувачів є ключовим фактором для їхнього успішного навчання. Доступність інформації є вирішальною складовою в навчанні із порушенням зору. Замість традиційних підручників, викладачі використовують аудіоматеріали, звукові лекції, щоб зробити матеріал більш доступним для аудитивного сприйняття.

Важливо також підтримувати індивідуальний підхід до кожного здобувача вищої освіти, враховуючи його унікальні потреби та навчальний стиль. Індивідуальні консультації, додатковий час для опрацювання матеріалів та можливість вибору формату оцінювання є факторами, що сприяють успішному навчанню. Активна участь у навчальному процесі також грає важливу роль. Залучення здобувачів вищої освіти до дискусій, групових проєктів та практичних вправ допомагає закріпити отримані знання та створює сприятливий клімат для взаємодії.

Освіта для здобувачів вищої освіти із порушенням зору повинна бути не лише інформативною, а й надихаючою. Сприяючи розкриттю цікавих аспектів історії України через аудіовізуальні засоби та інтерактивні методи, викладачі підтримують студентів у розвитку їхнього академічного потенціалу та зацікавленості у вивченні історії своєї країни.

Формування патріотичного ставлення до історії України завжди базувалося на героїчних подвигах, культурних традиціях та національних цінностях. Проте, приглянувшись до історичного контексту, можна виявити низку прикладів, де сприйняття інвалідності глибоко вплетено в національну культуру українців.

Багато українських воїнів, які повернулися з фронту з пораненнями або інвалідністю, продовжували служити своїй країні. Багато з них брали активну участь у розвитку сільського господарства чи розробці нових технологій. Їхні історії слугують прикладом непохитної віри та жертвовності.

Українська література має свою авторку, яка незважаючи на інвалідність, прославила українську писемність. Леся Українка відзначилася яскравим і насиченим життям, переживаючи численні випробування. Її життєвий шлях був сповнений відповідальності за своє українство, за свої переконання і незалежність. У юному віці, у 10 років, їй поставили страшний діагноз «туберкульоз кісток» (у ті часи це було майже смертним вироком). Однак завдяки фінансовій підтримці родини, Лариса отримала шанс на життя, хоча хвороба вимагала від неї багаторічних періодів лікування, роблячи її в моменти прикутою до ліжка. Хоча хвороба стала причиною численних болів і обмежень, Леся продовжувала активно діяти і творити. На жаль, її життя обірвалося у 42 роки від ускладнень туберкульозу. За сучасними стандартами Леся Українка була б класифікована як особа з інвалідністю. Однак її дух і відданість українському народу залишилися неймовірно сильними, дозволяючи їй прожити життя в повному розмаїтті [4].

Ярослав Мудрий, великий князь Київської Русі, дійсно мав особливість: одна з його ніг була коротшою за іншу. Ця фізична особливість стала частиною його життя, але не завадила йому досягти величі та визнання як державного діяча, дипломата та патрона мистецтв і культури.

На жаль, але і сьогодні наша країна стикається з втратами від конфлікту на сході. Багато воїнів, які повернулися з фронту, стають активними учасниками громадського життя, допомагаючи іншим ветеранам та показуючи приклад того, як знайти силу та відновити своє життя після травм.

Отже, інвалідність не заважає бути патріотом, а навпаки, додає глибини та емоційного заряду до історії країни. Це свідчення про те, що незалежно від обставин, люди можуть знайти силу та натхнення для служіння своїй Україні.

У світлі подій, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, формування патріотичного ставлення до історії країни набуває особливого значення. Одним із ключових аспектів цього процесу є врахування переживань та досвіду осіб з інвалідністю, які, незважаючи на свої обмеження, знаходять у собі силу бути активними учасниками історичного розвитку України.

Формування патріотичного ставлення до історії України вимагає глибокого розуміння та відчуття єдності серед її громадян. Одним із аспектів, який може поглибити це ставлення, є сприйняття інвалідності. Історія України повинна відображати всіх її громадян, інклюзивно підходячи до представлення різних сторін та персонажів. Зазначення вкладу осіб з інвалідністю у різні історичні події може допомогти створити більш повну й об'єктивну картину минулого. Приклади відваги і долі осіб з інвалідністю, які боролися за незалежність та свободу України, слугують символами величі та сили українського духу, підсилюючи національну гордість. Розуміння інвалідності в історичному контексті також підкреслює важливість інклюзивних підходів у сучасному суспільстві, сприяючи формуванню толерантного відношення до людей з особливими потребами. Освітні проекти, які акцентують увагу на історії осіб з інвалідністю, вплинуть на молодше покоління, допомагаючи відчувати себе частинкою великої та багатоаспектної історії своєї країни. Нарешті, повага до історії осіб з інвалідністю сприятиме їхній інтеграції в суспільство, забезпечуючи їм підтримку та визнання, які вони заслуговують [3].

Становлення інклюзії в Україні – це процес, який відбувається відносно недавно, але відзначається активними зусиллями на різних рівнях суспільства. Умовно процес становлення інклюзії можна поділити на такі етапи:

Рис. 2. Етапи становлення інклюзії в Україні

Історичний контекст. У минулому в Україні існували заклади для людей з інвалідністю, де вони були відокремлені від основного суспільства. З роками змінювалися погляди на цю проблематику, та після отримання незалежності в 1991 році українське суспільство звернулося до захисту прав людини, включаючи права людей з інвалідністю.

Законодавча база. З часом Україна прийняла низку законодавчих актів, що стимулюють інклюзивну освіту та інтеграцію людей з особливими потребами у різні сфери життя. Наприклад, закони про освіту встановлюють право на доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього фізичного чи психічного стану.

Освітні ініціативи. Україна активно розвиває систему інклюзивної освіти. Це передбачає створення умов для навчання дітей з різними освітніми потребами разом з іншими учнями у закладах загальної середньої освіти. Це сприяє формуванню толерантного суспільства, де кожна дитина має можливість розвиватися відповідно до своїх здібностей.

Соціальна свідомість. Зростаюча свідомість суспільства про важливість інклюзії допомагає змінювати стереотипи та забезпечує підтримку ініціатив, спрямованих на інтеграцію людей з інвалідністю.

Міжнародне співробітництво. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, щоб впроваджувати міжнародні стандарти інклюзії та прав людини в національній практиці.

Загалом, становлення інклюзії в Україні є динамічним процесом, який відображає глибокі соціокультурні зміни та стрімкий розвиток країни на шляху до формування більш рівного та справедливого суспільства для всіх його громадян.

Звісно, звертання до інклюзії в Україні відзначається глибокими соціокультурними та законодавчими трансформаціями. Історично українське суспільство переживало етапи, коли люди з інвалідністю були відокремлені від основного потоку життя, часто розміщуючись у спеціалізованих закладах. Проте від здобуття незалежності в 1991 році Україна активно взялася за вирішення проблеми захисту прав людини, у тому числі прав людей з інвалідністю.

З часом у країні з'явилися законодавчі акти, спрямовані на стимулювання інклюзивної освіти та інтеграції осіб з особливими потребами у різноманітні аспекти суспільного життя. Сучасна Україна активно просуває ідею інклюзивної освіти, створюючи умови для навчання дітей з різними нозологіями разом з іншими учнями у загальноосвітніх навчальних закладах. Це не лише сприяє особистісному розвитку дітей, але й формує толерантне суспільство, де кожна дитина має можливість реалізувати свій потенціал.

Зростання соціальної свідомості в Україні підтримує тенденцію до зміни стереотипів та сприяє активному впровадженню ініціатив, що спрямовані на інтеграцію людей з інвалідністю. Крім того, міжнародне співробітництво, зокрема з ООН, підсилює зусилля України на шляху до втілення міжнародних стандартів інклюзії та прав людини на національному рівні.

Цей процес становлення інклюзії в Україні є показником глибоких трансформацій у суспільстві, де зосередженість на гуманних цінностях, рівності та взаємоповазі формує основу для створення більш рівного та справедливого соціуму для кожного його члена.

З початком XXI століття Україна відчула суттєвий прогрес у напрямку реалізації інклюзивних принципів. Одним з ключових моментів стало впровадження інклюзивної освіти на законодавчому рівні, яке визначило новий підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта у закладах загальної середньої освіти стала нормою, а не винятком, що сприяло формуванню більш демократичної та відкритої освітньої системи.

Важливою рушійною силою стало включення громадськості, особливо організацій та ініціативних груп, які активно виступають за права людей з інвалідністю. Ці групи зосереджують увагу на потребах людей з інвалідністю у різних сферах життя, від працевлаштування до культурних заходів, сприяючи створенню більш доступного та інклюзивного оточення.

Також варто зазначити, що розвиток інклюзії в Україні сприяв відкриттю нових можливостей для людей з особливими освітніми потребами у сфері культури, спорту та розваг. Різноманітні ініціативи та проєкти, спрямовані на включення цієї категорії громадян, активно реалізуються на різних рівнях, що відкриває нові горизонти для їхнього самовираження та соціальної активності.

У світлі цих змін Україна продовжує здійснювати кроки до створення інклюзивного суспільства, де кожна особа, незалежно від своїх особливостей, має можливість жити повноцінним життям, реалізовувати свої потенціали та внесення в загальний розвиток країни [1].

Одним із ключових аспектів подальшого розвитку інклюзії в Україні є забезпечення доступності інфраструктури для людей з інвалідністю. У цьому контексті проводяться реформи, спрямовані на адаптацію громадських просторів, транспортних засобів та інших об'єктів до потреб різних груп населення. Це не лише забезпечує фізичний доступ, але й сприяє соціальній інтеграції та відчуттю комфорту у повсякденному житті.

Сприяння інклюзії також відбувається на культурному рівні. Культурні установи та організації активізують ініціативи, що спрямовані на створення безбар'єрного доступу до культурних заходів та ресурсів для людей з інвалідністю. Це включає в себе розробку спеціальних програм, адаптованих екскурсій, театральних вистав та інших заходів, які забезпечують рівний доступ до культурних цінностей кожному громадянину.

Також важливою є роль медіа у формуванні інклюзивної культури. Засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні свідомості суспільства, сприяючи позитивному ставленню до людей з інвалідністю, відмові від стереотипів та підтримці інклюзивних ініціатив на всіх рівнях.

Україна, зосереджуючись на розвитку інклюзії, підтверджує свою відданість принципам людського достоїнства, рівності та соціальної справедливості. Цей напрям роботи відкриває нові горизонти для співпраці, діалогу та взаєморозуміння у суспільстві, створюючи умови для гармонійного розвитку кожної особи та всього українського суспільства.

Для успішної імплементації інклюзивних практик важливо також забезпечувати підготовку та підтримку професіоналів, які працюють з особами з інвалідністю. Професійний розвиток учителів, лікарів, соціальних працівників та інших спеціалістів, які займаються підтримкою цієї категорії громадян, є ключовим елементом створення ефективної інклюзивної системи. Курси підвищення кваліфікації, майстер-класи та інші форми навчання дозволяють професіоналам отримати необхідні навички та знання для взаємодії з особами з різними потребами [6].

Окрім того, розвиток інклюзії в Україні активно підтримується міжнародним співробітництвом. Участь в міжнародних проєктах, програмах та ініціативах дозволяє Україні обмінюватися досвідом, вивчати кращі практики та адаптувати їх до національних реалій. Це сприяє збагаченню українського досвіду, підвищенню ефективності інклюзивних процесів та розширенню можливостей для співпраці на міжнародному рівні.

Важливим аспектом є також участь громадськості у процесах реалізації інклюзії. Активна участь громадян, особливо представників громадських організацій та ініціативних груп, сприяє формуванню відповідального ставлення до питань інклюзії, мобілізації ресурсів та залученню широкого кола учасників до спільної роботи.

У підсумку, інклюзія в Україні є багатогранним та комплексним процесом, який відображає глибокі зміни в суспільстві, спрямовані на забезпечення рівних можливостей, захист прав людини та підтримку соціальної справедливості для всіх громадян.

У сфері інклюзії важливо підкреслити роль технологій. Сучасні технології можуть значно полегшити життя людей з інвалідністю, забезпечуючи їм доступ до освіти, роботи, культурних ресурсів та соціальних мереж. Мобільні додатки, спеціальне програмне забезпечення, адаптивні технології дозволяють створювати умови для взаємодії та комунікації, незалежно від фізичних або психологічних особливостей користувачів.

Також важливо звертати увагу на використання інклюзивних методів у навчальному процесі. Разом з традиційними методиками важливо впроваджувати інноваційні підходи, які враховують індивідуальні особливості кожного. Це може включати в себе диференційоване навчання, мультимедійні засоби, групові та індивідуальні проєкти, які сприяють активній взаємодії та розвитку критичного мислення [3].

Особливу увагу також слід звертати на формування позитивного соціального ставлення до інклюзії. Інформаційні кампанії, освітні проєкти та культурні ініціативи відіграють ключову роль у формуванні толерантного, відкритого та сприйнятливого до різниці суспільства.

Важливим елементом підтримки інклюзії є забезпечення доступу до медичних послуг та реабілітаційних програм для людей з інвалідністю. Сучасна медицина та реабілітаційні технології дозволяють значно покращити якість життя таких осіб, забезпечуючи їм можливість активної участі в суспільному житті.

Також варто акцентувати увагу на створенні сприятливого соціального середовища для людей з інвалідністю. Інфраструктурні проєкти, які забезпечують безбар'єрний доступ до громадських просторів, транспорту, а також культурних та спортивних закладів, є важливим кроком у напрямку інклюзивного суспільства.

Крім того, створення спеціалізованих центрів та організацій, які надають підтримку особам з інвалідністю та їх сім'ям, є ключовим для забезпечення інклюзивного підходу. Ці структури забезпечують консультативну допомогу, навчання, психологічну підтримку та інші послуги, необхідні для інтеграції та самореалізації цієї категорії громадян.

Успішна реалізація інклюзії вимагає взаємодії різних сфер суспільства, від державних органів до громадських організацій та індивідуальних ініціатив. Тільки шляхом спільних зусиль можна створити умови для повноцінного розвитку кожної особи, незалежно від її особливостей та потреб [2].

Однією із пріоритетних стратегій підтримки інклюзії є формування партнерських зв'язків між установами освіти, працевлаштування та громадськістю. Така співпраця сприяє створенню програм підготовки та адаптації для осіб з інвалідністю, а також забезпеченню їхнього ефективного впровадження на практиці.

Активізація ролі громадськості у процесах прийняття рішень та реалізації інклюзивних проєктів є важливою. Це включає в себе участь громадських рад, публічних слухань, громадських ініціатив та інших форм демократичної участі, що сприяють формуванню відповідального та відкритого для діалогу суспільства. Також важливо забезпечувати підтримку та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з особами з інвалідністю. Регулярні тренінги, семінари та курси дозволяють спеціалістам оновлювати

свої знання та навички, а також впроваджувати нові методики та технології в роботу з цією категорією громадян [5].

Інклюзія є процесом, що вимагає системності, гнучкості та відкритості до нових ідей і підходів. Вона базується на принципах рівності, гуманності та поваги до кожної людини, незалежно від її особливостей. Інклюзивне суспільство – це суспільство, де кожна особа має можливість реалізувати свій потенціал, бути частиною спільноти та приносити свій вклад у загальний розвиток.

Сприйняття історії своєї країни відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності та патріотизму. Проте для повного розуміння та цінування минулого важливо враховувати досвід та сприйняття тих, хто має інвалідність. Це нагадує нам про значущість включеності та рівності у суспільстві. Інвалідність не повинна бути бар'єром для сприйняття історії чи патріотичних цінностей. Натомість, розуміння інвалідності може допомогти збагатити наше сприйняття історії, показуючи різні перспективи та досвід. Через спільні зусилля та взаємоповагу ми можемо побудувати сильніше, більш інклюзивне суспільство, яке цінує кожного громадянина та його внесок у формування спільної історії й культурної спадщини України.

Список використаних джерел:

1. Болдирева В. Е. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/68>.
2. Віртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. URL: <https://ud.org.ua/statti/244-yak-rozpovidati-pro-lyudej-z-invalidnistyu-poradi-dlya-zhurnalistiv>.
3. Глущенко К. Інклюзивна освіта в Україні: засади та розвиток. URL: <https://buki.com.ua/news/inkluzivna-osvita>.
4. Жукова Н. До Дня народження Лесі Українки: жінка, про яку не писали у підручниках. URL: <https://freeradio.com.ua/do-150-littia-lesi-ukrainky-zhinka-pro-iaku-ne-pysaly-u-pidruchnykh/>.
5. Журбенко О. Інвалідність – не діагноз: 10 вражаючих історій успіху, які вас здивують. URL: <https://naiu.org.ua/invalidnist-ne-diagnoz-10-vrazhayuchyh-istorij-uspihu-yaki-vas-zdyvuyut/>.
6. Куницький О. Як в Україні реінтегрують ветеранів у цивільне життя. URL: <https://www.dw.com/uk/veterani-rosijskoukrainskoi-vijni-ak-ih-reintegruut-u-civilne-zitta/a-67594023>.

§ 3. Формування громадянської компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах новітніх сучасних підходів у закладах вищої та фахової передвищої освіти (на заняттях з освітнього компонента «Громадянська освіта»)

Сьогодні відбувається активний розвиток демократизації держави, громадянське виховання є одним із найважливіших завдань, які розв'язує система освіти. Формується національна демократична держава, і однією з передумов її існування є лояльний до держави громадянин, що дотримується демократичних цінностей та настанов у своїй поведінці. Ця проблема стосується держави, працівників освіти, культури, батьків. Україні потрібні національно свідомі фахівці, які будуть відчувати власну причетність до своєї землі, свого народу, його традицій та звичаїв тощо.

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське

суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Це може забезпечити система громадянської освіти, що має на меті підготовку молоді до активної участі в житті демократичного суспільства і формування її громадянської компетентності.

Громадянська освіта – це вимога часу. Її розвиток і вдосконалення є актуальним завданням сьогодення. Саме громадянська освіта орієнтується на формування демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави.

Українське суспільство стоїть перед викликами, пов'язаними з боротьбою за національне існування та суверенітет держави. Відповіддю на ці виклики є консолідація української нації, пришвидшений процес євроінтеграції, вияв громадянської та національної ідентичності переважної більшості громадян. Це зумовлює зміни шкали суспільних цінностей та їх ієрархії, що, своєю чергою, впливає на ціннісні орієнтації молоді, зокрема, здобувачів із особливими освітніми потребами.

Одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей з особливими освітніми потребами. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тенденцією до зростання кількості людей, які потребують спеціальної освіти, яка б сприяла їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя [3].

Схиляюся до думки, що ціннісно-сміслова сфера як ядро особистості уналежнює її ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Становлення означеної сфери відбувається через процес і механізм вибору особистістю ідеалів, ціннісних орієнтацій, настанов та зумовлює ціннісно-смісловий вектор її цілей, ставлень і поведінки [1, с. 59].

Встановлено, що ціннісні орієнтації особистості як одна з головних її характеристик: формуються на основі інтеріоризації (привласнення) особистістю суспільних цінностей, виражають змістовне ставлення особистості до соціальної дійсності, визначають мотивацію її поведінки та впливають на всі сторони її діяльності, характеризують її спрямованість та активність; слугують своєрідним критерієм і фільтром у визначенні її ставлення до матеріальних і духовних цінностей, системи установок; виконують роль орієнтира у житті та є основою для вибору ідеалів, вибудовування цілей та способів їх досягнення [1–3]. Отже, ціннісні орієнтації визначають життєві цілі людини, виражають найважливіше для неї, те, що наділене особистісним сенсом. Відтак смисл стає провідним чинником формування ціннісних орієнтацій особистості.

Зауважимо, що розвиток і трансформація ціннісних орієнтацій людини в особистісно значущі нині є одним із основних завдань освіти [2, с. 130]. Ціннісні орієнтації розглядають як результат виховання і соціалізації молоді з особливими освітніми потребами, що в сучасному українському контексті відкриває перспективи подальшого розвитку особистості й української держави, виступає підґрунтям для продукування інтелектуального потенціалу, політичної стабільності та суспільної злагоди [3, с. 89]. Тому створення умов для відкриття і реалізації здобувачів з особливими освітніми потребами власних смислів можна розглядати як пріоритетний напрям побудови освітнього процесу в закладах освіти, адже, реалізуючи смисли, здобувач розвиває свої творчі та пізнавальні можливості, внутрішній світ.

Освітній процес, невід'ємний складник якого – виховний, орієнтується на загальнолюдські цінності, наприклад: морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [4, с. 19]. Додамо до цього переліку актуалізовані нині в українському суспільстві такі цінності, як верховенство права, патріотизм, відповідальність, довіра.

Значний потенціал у формуванні означених вище цінностей варто впроваджувати при викладанні громадянської освіти, що може реалізовуватись в освітніх закладах через предметну та позапредметну модель [5, с. 31].

Зазначимо, що завдання інтегрованого курсу «Громадянська освіта», на відміну від інших навчальних предметів, передбачають формування в здобувачів з особливими освітніми потребами умінь «поводитись», «проявлятися», «спілкуватися з іншими», «реалізуватися у життєвих ситуаціях», «отримувати досвід поведінки, взаємодії» тощо [6].

Підкреслимо, що задоволення особистісних потреб здобувачів з особливими освітніми потребами, пошук сенсу і значення здобуття громадянських знань і вмінь є умовою ефективного навчання громадянської освіти. З'ясовано, що ціннісні орієнтації виявляються, коли здобувач говорить, обговорює ціннісну дилему, обґрунтовує думку стосовно неї. Для нас ціннісна дилема – це значущий внутрішній ціннісний вибір із двох різних варіантів, які потребують у рівній мірі аргументованих рішень. У процесі вирішення ціннісних дилем учень стикається з сильним за емоційною природою протиріччям, що спричинює трансформацію ціннісних орієнтацій.

На заняттях громадянської освіти ціннісні дилеми є основою для навчальних дискусій. Залежно від теми заняття, здобувачам з особливими освітніми потребами можна запропонувати питання на кшталт: Чи завжди ваша поведінка відповідає вашим цінностям? Чи вважаєте ви, що громадяни України і громадяни російської федерації мають різні ціннісні орієнтації? Чи мають органи влади примусово евакуювати цивільне населення із зони бойових дій? Чи потрібно внутрішньо переміщеним особам надавати привілеї у працевлаштуванні, зайнятті посади, отриманні житла? тощо.

Обговорення ціннісних дилем вимагає від здобувачів з особливими освітніми потребами оцінки, осмислення та прийняття рішення на основі власного досвіду, переконань, ціннісних орієнтирів. Це, своєю чергою, активізує їхню пізнавальну поведінку й особистісні переживання, залучаючи активно їхню емоційну сферу. Адже при обговоренні ціннісної дилеми здобувач повинен: по-перше, сформулювати позицію, в основі якої лежать його особистісні цінності; по-друге, усвідомити означену цінність; по-третє, порівняти свої думки з міркуваннями інших; і, по-четверте, відстояти власну позицію, аргументувавши її.

Обговорення дилем на заняттях розглядаємо як умову активізації когнітивних й емоційних процесів особистості здобувача – дилемне протиріччя впливає на його внутрішній світ і душевний стан, викликаючи почуття та стимулюючи емоції, що, своєю чергою, породжує певні смисли. Емоційно-сміслова внутрішня робота, до якої залучені здобувачі при обговоренні ціннісних дилем, сприяє усвідомленню й осмисленню ними різних ідеалів та власних життєвих цілей, що набувають значущості та трансформуються в ціннісні орієнтації [6].

Коли ми говоримо про громадянську освіту, то досить часто у дорослих виникають пафосні асоціації щодо виховання у молоді почуття любові й відданості до своєї країни. Безсумнівно, почуття патріотизму є важливою складовою громадянської освіти.

Разом з тим, громадянська освіта – це навчання молодшої людини передусім конкретним і відповідальним діям у тому просторі, де вона живе. Наприклад, мова йде про такі необхідні й буденні речі, як вміння створити аргументоване звернення до органів влади, вибрати відповідний спосіб його донесення, вміння об'єднуватися з іншими, ефективно допомагати, а головне, – не бути байдужими до проблем власного довкілля.

Мабуть, і нам, дорослим, таких умінь також бракує. Але **найголовніше, що може дати громадянська освіта, як для молоді, так і для нас, дорослих, – це набуття навичок ефективної міжособистісної комунікації.** І мова йде тут не лише про вміння аргументовано висловити свою думку, позицію, а також про те, як ми це робимо.

Чи вміємо ми, наприклад, ефективно ставити запитання, чи вміємо не лише слухати, але й почути інших? Важливою складовою громадянської компетентності людини є не лише здатність співпрацювати з однодумцями, але й прояв емпатії до тих людей, з якими ти можеш і не поділяти певних ціннісних чи світоглядних установок.

І ще варто згадати два аспекти, яких бракує нам, дорослим, у своєму житті. Мова йде про позитивне ставлення й сприйняття відмінностей та довіру один до одного. Обидва чинники пов'язані із відкритістю до інших.

На жаль, у нашому суспільстві домінує пострадянський синдром життя за подвійними стандартами. Ця проблема спричинена не лише слабким виявом демократичних традицій, невисоким рівнем правової та політичної культури, але й браком міжособистісної довіри. Уміння говорити правду, бути чесним перед собою та іншими, відповідально вибудовувати свою репутацію – це теж те, чого має навчати громадянська освіта.

Наскільки ми, дорослі, будемо чесними та відкритими у щоденному житті, такими й будуть наші діти, таким буде й наше майбутнє. Це важливий ціннісний виклик для нас усіх.

Під час роботи над темою пропоную користуватись такими підходами щодо формування громадянської компетентності:

Хочу розповісти про предмет для здобувачів – «Громадянська освіта» – та чому він такий цікавий. Предмет побудований за принципом «не лише навчити прав», а й «навчити застосовувати їх у житті». Здобувачі з особливими освітніми потребами поруч зі здоровими однолітками.

На заняттях громадянської освіти часто прямо чи опосередковано ми торкаємося політичної ситуації в країні та світі. Переконана: якщо в державі відбуваються вибори і весь медіапростір навколо кишить агітками та плакатами – ти, як у викладач громадянської освіти, не можеш не поговорити з здобувачами про вибори. Найскладніше тут – уникнути будь-яких звинувачень у політичній агітації тощо.

Коли ми говоримо про демократію, використовуємо підхід «Про, Через та Для». Тобто, викладаємо ПРО щось, ЧЕРЕЗ виконання вправ, залучення в процеси, ДЛЯ того, щоб могли використовувати це в подальшому житті.

Також важливе живе та інтерактивне навчання. Мені подобається працювати в аудиторії, розставивши парти колом або ж для виконання вправ і практичної роботи використовувати більші простори – актові і спортивні зали, майданчики, коридори тощо. Елемент неформальної освіти, живої – дієвий у роботі з молодими людьми.

Найкраще здобувачам заходять теми з першого розділу, наприклад «Ідентичність». Це тема, яка безпосередньо зачіпає кожного з них. Ще подобаються теми про конфлікти, стереотипи, упередження. А найважче, напевно, пояснювати такі чутливі теми як булінг, домашнє насилля, інклюзивність. Тут найкраще пасують підходи ОДГ/ОПЛ (освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини).

Я практикую **вправу «Займи позицію»**, коли здобувач отримує випадкову роль і має відповісти на низку запитань відповідно до займаної позиції. До прикладу, хтось отримує

роль чоловіка 30 років, хтось – жінки з дитиною, без чоловіка, ще є роль пенсіонера або ж підлітка.

Викладач зачитує твердження, і якщо здобувач у певній ролі може зробити крок уперед, тобто погодитися з ним, він його робить. Інакше ж залишається на місці. Твердження різні: *«Я почуваюся в безпеці»*, *«Я впевнений у завтрашньому дні»*, *«Я ніколи не зазнавав насилля»* тощо. Здобувачі з особливими освітніми потребами користуються сигнальними лампочками.

Відповідно, **беручи на себе умовні ролі, здобувачі міркують, як себе почуває та чи інша людина**. Наприклад, здобувач отримав роль хлопчика-рома й лунає твердження: *«Я ніколи не зазнавав дискримінації за своєю національністю»*. Здобувач починає задумуватися, як себе почувають роми, як би вони відповіли на це запитання, чому до них так ставляться. У він може думати: *«Ага, щось не так, так не повинно бути»*.

Або ж ми ставимо запитання: *«Чи можете ви висловити свої почуття на людях?»*. Здебільшого, учасники роблять кроки вперед. Той, хто грає роль представника ЛГБТ-спільноти, залишається на місці.

Але тут важливо вміти виводити здобувачів із цих ролей, щоб вони розуміли, що це не стосується їх особисто.

Важливо розуміти, що не варто гнатися за оцінками, а спостерігати прогрес кожного здобувача без порівняння з іншими, дивитись, як він чи вона змінюється в контексті вивчення громадянської освіти, наскільки формує свої особисті погляди, і не оцінювати, чи вони збігаються з поглядами викладача.

У своїй діяльності застосовую кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування певних методів навчання залежить від завдання та умов кожного виду занять.

Використання інтерактивної стратегії змінює роль і функції викладача – він перестає бути центральною фігурою і лише регулює освітній процес, займається його загальною організацією, визначає загальний напрям (готує до заняття необхідні завдання, формулює питання для обговорення у групах, контролює час і порядок виконання завдання, дає консультації, допомагає в разі серйозних утруднень).

Вітчизняна наука, а за нею й практика, вже мають значні напрацювання у використанні інтерактивних прийомів та методів.

Наприклад, вивчення теми *«Громадянське суспільство»* можна розпочати з цікавої мотивації: *«Які ви знаєте молодіжні організації? З якою метою вони створені? Які з них захищають права молоді, допомагають їй у вирішенні соціальних потреб?»*. Здобувачі мають пригадати відомі їм організації та поміркувати, з якою метою вони були створені та які з них справді спрямовують свою діяльність на задоволення потреб молоді. Узагальнюючи відповіді, викладач підводить слухачів до розуміння складових громадянського суспільства, необхідності його розвитку взагалі і в Україні зокрема.

Тема *«Громадянин і суспільство»* включає такі питання: історичні типи суспільств; соціальні спільноти і групи, соціально-класова структура суспільства та соціальна стратифікація. Для її вивчення можна використати заняття-семінар.

При вивченні теми *«Суспільні відносини»* можна провести практикум з вирішення конфліктів і застосувати методiku, що має назву *«дерево рішень»*. Учасники обговорення детально аналізують усі можливі варіанти рішень і виписують у стовпчики переваги і недоліки кожного з них, а також ті проблеми, що вони можуть за собою спричинити.

Заняття-екскурсія. У курсі громадянської освіти цю форму організації навчання застосовую при вивченні цілої низки тем. Зокрема, пропоную здобувачам з особливими освітніми потребами екскурсії до органів державної влади та місцевого самоврядування, до правоохоронних органів, до редакцій газет, телекомпаній, громадських організацій політичних партій, де відбувається знайомство здобувачів зі специфікою роботи та діяльністю, що спрямована на обстоювання прав та інтересів громадян.

Заняття-суд має розібрати певну типову подію у вигляді судового засідання з прокурором, суддею, адвокатом, свідками, звинуваченим, присяжними, засідателями.

Здобувачі аналізують проблему та вчаться розуміти важливість судової гілки влади в існуванні громадянського суспільства в Україні.

Заняття-журналістське розслідування відтворює роботу журналістів. Здобувачі отримують завдання описати певну подію на основі документальних даних з позиції газети певної політичної чи громадської орієнтації.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника освітнього процесу над іншими, так і однієї думки над іншою.

Формування громадянських знань та компетенцій може також відбуватися через міжпредметну форму діяльності в межах освітнього процесу. Цей підхід дає можливість формувати необхідні знання та вміння не через окрему дисципліну, а через інтегровані освітні області, насамперед предмети суспільно-політичного циклу: історію, правознавство, людину і світ та ін. Інтегроване навчання дає можливість проводити заняття з використанням міжпредметних зв'язків на всіх етапах засвоєння знань. На цих заняттях розглядають проблему інтеграції громадянських знань, оновлення методів, засобів і форм освітнього процесу.

Тож організація інтерактивного навчання ефективно сприяє формуванню громадянознавчих навичок і вмінь: спілкуватися з іншими людьми та органами влади, критично мислити, приймати продумані рішення; обґрунтовано висловлювати точку зору, обстоювати свої права.

У своїй діяльності із здобувачами зі зниженим слухом намагаються використовувати широкий спектр технічних засобів. Серед них – досконалі електроакустичні прилади та обладнання, слухові апарати, прилади візуального контролю мовлення, інформаційні комп'ютерні технології, електронні відеопосібники.

В аудиторіях встановлені сигнальні лампочки, що сповіщатимуть про початок і кінець заняття здобувачів з порушенням слуху. Здобувачі з особливими освітніми потребами сидять за першими партами. Місця для тих, чий слух знижений значною мірою, обладнані електроакустичними приладами та індивідуальними навушниками. У своїй діяльності навчальні фільми супроводжують субтитрами для здобувачів з порушеннями слуху. Приємно, що принципи інклюзивної освіти втілюють у життя не лише дитячі садки та школи, а й і наш заклад освіти.

Заняття в групах, де є здобувачі з порушеннями слуху, проходить разом із перекладачем-дактилологом. Саме він передає усю інформацію на їхню рідну мову – жести. Завдання перекладача – полегшити спілкування. Під час розмови звертаюся безпосередньо до здобувача з порушенням слуху, а не до його перекладача. Раджу не казати: «Запитай у нього...», «Скажи їй...».

У нашому закладі навчаються здобувачі з особливими освітніми потребами поруч із здоровими однолітками. По-перше, вони отримують безцінні навички спілкування зі світом. Припиняється ізоляція від решти суспільства. Адже здобувач не лише вчиться, але й бере участь у інших сферах життя ЗВО, що збільшує кількість соціальних зв'язків, а це, в свою чергу, покращує шанси людини стати згодом успішним професіоналом, незалежним від соціальних виплат від держави.

По-друге, інтернатні заклади у більшості своїй ізолювані від суспільства, а для здобувачів, що вчаться вдома, місцеві відділи освіти виділяють менше предметів і навчальних годин, через що такі здобувачі згодом відчують серйозні прогалини у знаннях із ключових предметів, а це, в свою чергу, завдає проблем при виборі майбутньої спеціальності та отриманні вищої освіти.

По-третє, здобувачі, які не мають інвалідності, знайомлячись із однокласником чи одногрупником із особливими освітніми потребами, вчаться толерантності та милосердю. Вони вчаться цінувати своє здоров'я, оскільки бачать, яких проблем завдає неможливість вільно пересуватися чи добре бачити, чути, говорити. Водночас в інклюзивному середовищі для здобувачів з особливими освітніми потребами відкриваються додаткові можливості щодо спілкування, мовленнєвого та загального розвитку, ефективної соціалізації, адаптації до реалій сучасного життя. Для мене робота з молоддю особливими освітніми потребами – безцінна можливість проявити свої найкращі професійні та людські якості.

У своїй діяльності із здобувачами з особливими освітніми потребами використовую такі правила:

- Використовую якомога більше унаочнень.
- Стежу за тим, щоб здобувач з особливими освітніми потребами отримував інформацію в повному обсязі. Звукову інформацію підкріплюю та дублюю зоровим сприйняттям тексту, таблиць, опорних схем тощо.
- Починаючи заняття, привертаю увагу здобувача: називаю його на ім'я чи торкаюся його руки.
- Перед тим, як розпочинаю розповідати матеріал, надаю інструкцію щодо виконання завдання тощо, переконуюся, що здобувач з особливими освітніми потребами дивиться на мене і слухає.
- Здобувач сидить достатньо близько, добре бачити одногрупників та унаочнення.
- Час від часу переконуюсь, що здобувач мене розуміє.
- Якщо не зрозуміла відповідь здобувача, прошу його повторити ще раз чи написати те, що він хотів повідомити.
- Використовую роздатковий матеріал, що найповніше передає зміст заняття.
- Переконуюсь, що всі слова в тексті зрозумілі. По можливості спрощую текст.
- Не перебиваю здобувача з особливими освітніми потребами, даю можливість висловити думку.

Розвинена демократія передбачає, що всі члени соціуму, незважаючи від їх професійної повсякденної діяльності, мають володіти належними знаннями у сфері демократичного громадянства. Відтак, для успіху в сучасному суспільстві індивіду недостатньо бути вузьким фахівцем у певній галузі.

Громадянська освіта – найкращий інструмент досягнути сталих результатів розвитку демократії, адже дозволяє вирішувати суперечливі питання через діалог у прагненні утверджувати в країні принципи соціальної справедливості. Вміння громадян України досягати компромісу через конструктивно діяльнісну суспільно-політичну активність значно поступаються протестним видам активності. Проте позитивним явищем є те, що Українська держава нормативно засвідчила потребу розвитку громадянських компетентностей у здобувачів освіти. Однак серед широкої громадськості досі відсутні чіткі уявлення про змістовну складову цих компетентностей та їх значення. Як з'ясувалось, середовище (довкілля) освітніх закладів, де значною мірою формується громадянська свідомість, не

цілком виконує цю функцію. Загалом учні мають недостатньо глибокий рівень громадянських знань, слабо зорієнтовані на громадянську участь.

У впровадженні громадянської освіти через предметний підхід важливим є поєднання описового та рефлексивного знання, передача способів дискусій та інформації, вирішення конфліктів та ведення переговорів. Заняття з громадянської освіти у рамках предметного підходу мають перетворитися на громадські лабораторії, в яких здобувачі освіти розвивають навички співробітництва, проявляють відповідальність. Причому громадянська освіта повинна визначатися не так основами суспільних наук (економіка, політологія, соціологія, етика), а реальними проблемами суспільства та громад.

Середовищне виховання громадянськості у вітчизняних реаліях може стати важливіше предметного. Без демократичного закладу освіти – демократії не можна навчити. Демократичний уклад життя школи передбачає організацію освітнього процесу на демократичних засадах, участь усіх членів шкільної спільноти у створенні норм і правил (так званого локального законодавства); наявність виборних органів управління за участі педагогів, здобувачів освіти, громадськості; відкритість рішень, які приймаються; наявність практики, спрямованої на вирішення проблем місцевих громад як **ОБОВ'ЯЗКОВОГО** елемента освітнього простору; розробку колективних творчих проєктів, які сприяють самореалізації і прояву індивідуальності. При цьому партнерство між викладачем і здобувачем як старшим товаришем, побудова нових довірливих стосунків є також надважливими.

У контексті відповідної реаліїм ХХІ ст. громадянської освіти важливою є співпраця представників громадського сектору з органами влади. Громадянське суспільство в Україні сильне, але не настільки, щоб, за рекомендаціями РЄ, бути здатним охопити велику частину масової громадянської освіти. Перспективним видається широке впровадження в освітній практиці експериментальних, кооперативних, міжкультурних, контекстуальних підходів. Інформаційно-знаннева освіта (політичний підхід) здійснює перехід до компетентно-особистісної громадянської освіти, що створює можливості для здобувачів освіти проєктувати власне життя в умовах демократії.

Тому, формування громадянської компетентності потребує системного підходу до розбудови громадянської освіти. Лише системний підхід може стати справді важливим чинником соціалізації особистості в демократичному суспільстві. Такий підхід передбачає і нову освітню ідеологію, яка базується на демократичних цінностях. Змістом цієї ідеології є культивування цінностей прав, свобод людини, повага до прав інших людей, визнання цінностей демократії, поширення критичного ставлення людей до уряду, мотивування людей до участі у вирішенні проблем громадського життя і, в зв'язку з цим, вміння висувати високі вимоги до себе, зокрема, до результатів своєї праці.

Отже, формування громадянських компетентностей є доволі складним та тривалим процесом. Громадянська компетентність показує, наскільки особистість оволоділа світоглядними політичними, громадянськими установками та проявляє стійкість у втіленні їх у життя. Громадянська компетентність передбачає розвинене полікультурне мислення, здібності глибокого осмислення й оцінювання міжнародних подій, правильні тактичні та стратегічні висновки щодо напрямів суспільного й світового розвитку.

Чим більше людей приймає участь у демократичних процесах, тим краще це відображатиметься для всього суспільства. Але при цьому громадянська освіта представляє собою лише одну із багатьох умов зміцнення демократичного розвитку. Вона не зможе скомпенсувати такі важливі чинники, як сильна правова держава, відсутність корупції, незалежні суди, вільна преса, реальний контроль влади через вибори і дієвий парламент. Проте і без громадянської освіти жодна демократія не має шансу стати стабільною (консолідованою), стійкою, довготривалою і по максимуму соціально справедливою.

Відкритість
Повага
Особистість
Незалежність
Людина
Діалог
Розуміння
Світ
Ініціатива
Пізнання
Свобода
Рішучість
Любов
Успіх
Вибір
Природа
Рівність
Відповідальність
Влада
Досвід
Життя
Дружба
Цінність
Переконання
Мудрість
Знання
Терпимість
Впевненість
Молодь
Свідомість
Гармонія
Толерантність

Інклюзивна освіта – це один із найкращих засобів соціальної реабілітації молодих людей із особливими освітніми потребами. Якщо ми дійсно хочемо не на словах, а на ділі інтегрувати людей із різними нозологіями у суспільство, якщо хочемо справді бути правовою державою, то без інклюзивної освіти обійтися неможливо.

6. Дем'янчук О. П. Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2001. Т. 19. С. 64–69.

Фрагмент практичного заняття**Практичне заняття «Як ідентифікувати наше середовище» Хто Я?»**

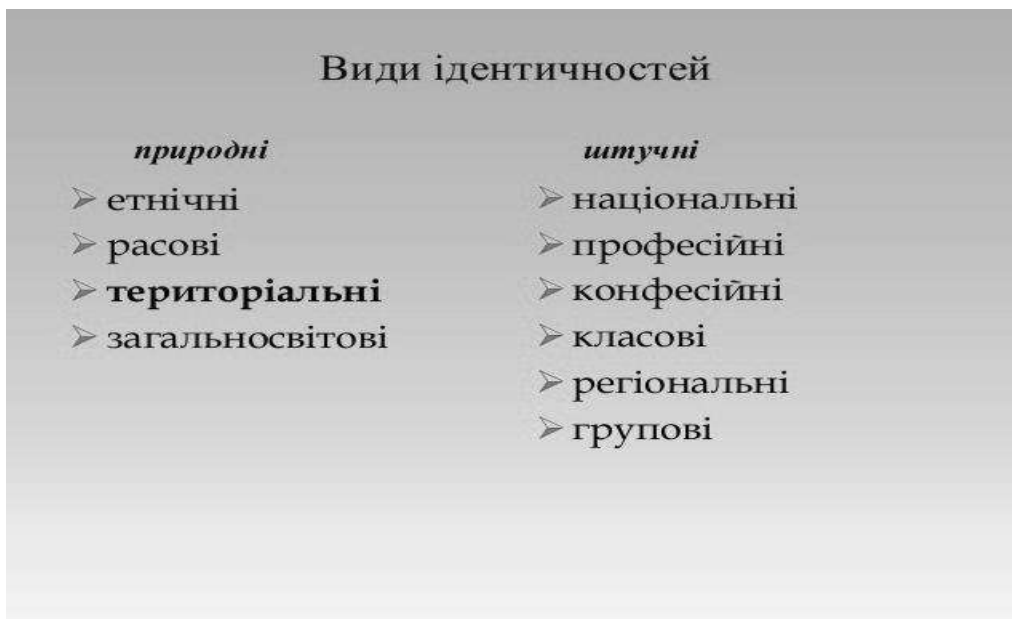
Мета : навчити здобувачів застосовувати практично свої знання з теми «Ідентичність та її види», розвивати практичні вміння й навички, логічне мислення, виховувати почуття громадянської свідомості та відповідальності.

Тип заняття: практичне заняття

Обладнання: картки із завданнями, мультимедійна дошка

Хід заняття

1. Організаційний момент.
2. Актуалізація знань та вмінь (бесіда на тему «Ідентичність та її види, соціалізація).

3. Мотивація навчальної діяльності

– Що таке ідентичність?

Це усвідомлення людиною себе, своєї унікальності й водночас подібності та належності до інших людей і груп, а також свого місця у світі. Розуміння власної ідентичності допомагає людині краще усвідомлювати та виражати, ким вона є не лише як особистість, а і як частина спільноти – сім'ї, мовного та культурного середовища, формальних і неформальних спільнот.

– **Чи можна обирати ідентичність?**

Свобода вибору у формуванні власної ідентичності є засадничою характеристикою дотримання прав людини. Кожна людина має право вибирати, чи змінювати на свій розсуд різні спільноти, взаємодіяти з іншими групами, культурами тощо.

– **Як людина має ставитись до ідентичності іншої?**

Базові принципи у сфері прав людини спрямовано на попередження нетолерантності: принцип рівної поваги до гідності й прав усіх людей, принцип недискримінації, рівності перед законом, свободи думки, самовираження тощо. Наприклад, **Загальну декларацію прав людини** часто розглядають як фундамент поваги до багатоманітності.

– **Як ідентичність демонструється навколишньому світу?**

Американський соціолог Чед Гордон запропонував 5 видів ідентичності, які людина демонструє іншим:

- **статева ідентичність**;
- **етнічна ідентичність** – ідентифікація людини як члена расової, релігійної, національної спільноти або мовної групи, субкультури тощо;
- **ідентичність членства**, яка базується на участі людини в різних суспільних групах та організаціях – формальних і неформальних;
- **політична ідентичність** – ідентифікація людини з певною політичною групою (ліберал, демократ, радикал тощо);
- **ідентичність за родом занять** – ідентифікація людини за певними видами трудової діяльності як у домашньому господарстві, так і поза ним.

Перегляд відеоролику «Ким вважають себе українці». Навчальні фільми супроводжуються субтитрами для здобувачів з особливими освітніми потребами.

4. Виконання практичної роботи

Здобувачам пропонується роздатковий матеріал (необхідно відповісти на питання, ідентифікувати себе за різними видами ідентичності).

Картка із завданнями

Завдання № 1 (3 бали)

Ідентифікуйте себе за видами ідентичності, відповівши на питання «Хто я в....»

- Державі
- За соціальним статусом
- У сім'ї
- За тендером
- За віком
- За статтю
- За регіоном проживання
- За віросповіданням
- За національністю

Завдання № 2 (3 бали)

Які агенти соціалізації та інститути соціалізації впливають сьогодні на формування вашої особистості? Перелічіть їх

Завдання № 3 (3 бали)

Які молодіжні субкультури вам відомі, до якої належите ви (або хотіли б належати), які її характеристики

Завдання № 4 (2 бали)

Які типи сімей вам відомі, до якої належить ваша сім'я, та яку б модель сім'ї ви б хотіли мати в майбутньому?

5. Підведення підсумків заняття
6. Домашнє завдання.

Фрагмент заняття з використанням мультимедійних технологій та інтерактивних методів навчання

Тема заняття «Громадянське суспільство»

Мета заняття:

Освітня мета заняття – створити умови для засвоєння здобувачами основних знань про громадянське суспільство, його основні функції, структуру та особливості формування в сучасній Україні; розкрити зв'язок між громадянським суспільством і політичною системою.

Тип заняття: нетрадиційний, заняття-дослідження

Обладнання заняття:

Дошка, підручник, мультимедійний проєктор, презентація, словник термінів, матеріали для соціологічного опитування.

Міжпредметні зв'язки:

Соціологія, правознавство, історія, філософія, політологія.

Словник:

Громадянське суспільство, громадянин, рейтинг, громадська думка, громада, місцеве самоврядування.

Епіграф

«Громадянське суспільство – це суспільство, створивши котре, громадянин усвідомлює, що не він повинен служити державі, а держава йому».

Євген Головаха

Проблемне завдання заняття:

Чому без громадянського суспільства неможлива справжня демократія?

Хід заняття

I. Організаційна частина заняття

(Перевірка наявності здобувачів, створення умов для зовнішньої та внутрішньої (психологічної) готовності здобувачів до заняття, налаштування їх на співробітництво та партнерство).

II. Актуалізація опорних знань здобувачів

Бліц-опитування

З метою активізації пізнавальної діяльності здобувачів, так як воно дає можливість здійснювати зв'язок із попереднім матеріалом (подається з очікуваним результатом)

1. Хто такий громадянин?

(Людина, яка належить до певної країни, де вона має юридичний статус, права, обов'язки)

2. Що таке громадянськість?

(Свідоме й активне виконання громадянських обов'язків)

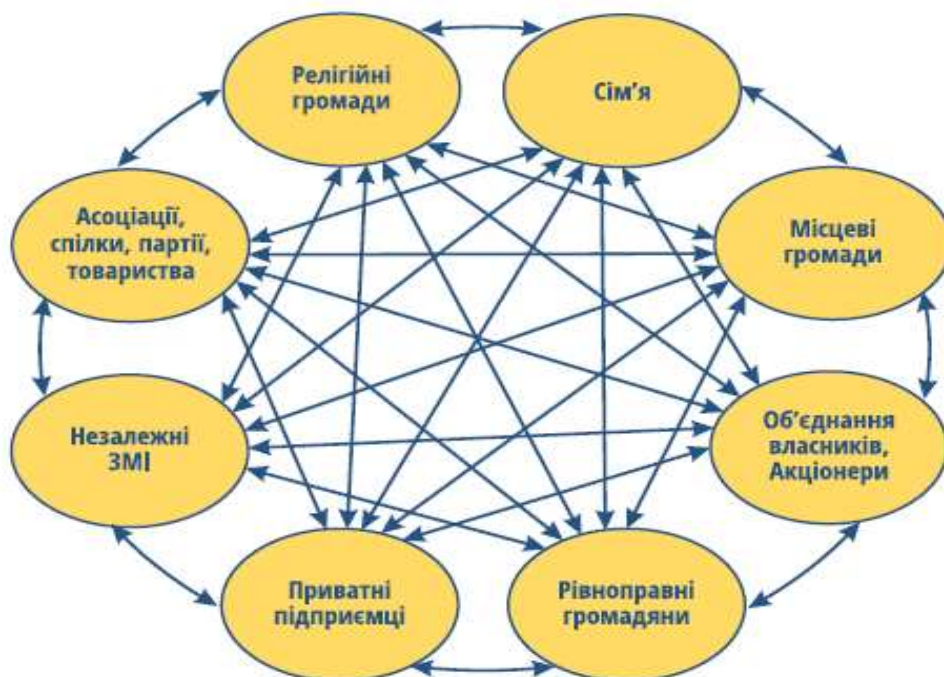
3. Що таке громадянство?

(Стійкий правовий зв'язок особи з конкретною державою, який знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках).

III. Мотивація навчальної діяльності здобувачів

(Постановка завдань заняття у відповідності до запланованого матеріалу та визначення мети заняття).

Взаємозв'язки в громадянському суспільстві.

Громадянське суспільство:

- ✓ кодекс
- ✓ норми
- ✓ недержавні об'єднання
- ✓ основа – неполітичні асоціації
- ✓ економіка
- ✓ приватне життя
- ✓ сфера свободи волі

Права людини

- ✓ конституція
- ✓ закон
- ✓ державні організації
- ✓ основа – політичні інститути
- ✓ політика
- ✓ публічне життя
- ✓ сфера обов'язку

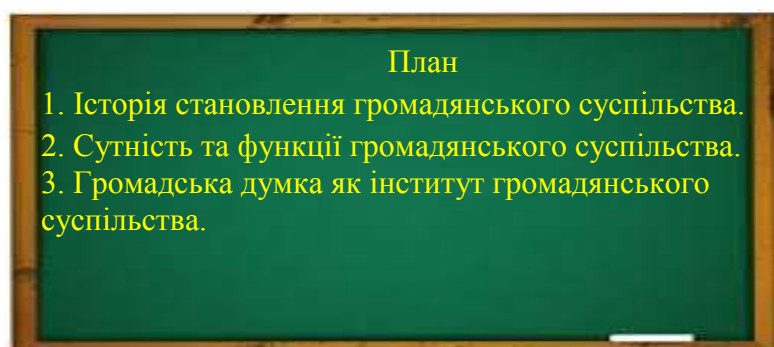
Права громадянства

Держава

IV. Сприйняття й осмислення навчального матеріалу (сприйняття й осмислення фактичного матеріалу, співпраця викладача і здобувачів, створення проблемних ситуацій, виконання творчих завдань).

- *Ключові питання, заплановані для освоєння матеріалу теми, записані на дошці*

Вступне слово викладача

За сучасних умов перед нашою країною стоїть завдання стати правовою державою. Нове українське суспільство вимагає установки на взаємодію, співпрацю, відкритість, захист власних прав і повагу до прав інших. Настає час, коли необхідно створити суспільство, що дозволяє реалізувати індивідуальні потреби та здібності окремо взятої людини. Все це можливо тільки в умовах громадянського суспільства.

(Для здобувачів з особливими освітніми потребами використовую роздатковий матеріал, що найповніше передає зміст заняття. Роздрукову у збільшеному форматі у яскравих кольорах і роздаю кожному).

Організація самостійної навчально – пізнавальної діяльності здобувачів на занятті.

Види роботи:

1. Робота з текстом підручника та словником термінів

Визначення понять: **громадянське суспільство, рейтинг, громадська думка, громада, місцеве самоврядування** (див. додаток № 1)

2. Віртуальна подорож етапами становлення громадянського суспільства

З метою формування вмінь та навичок самостійного опрацювання документів та матеріалів інтернет-сайтів (Див. додаток № 2, 3). Після завершення роботи скласти схеми.

4. Робота в групах (працюють над складанням схем, використовуючи матеріали віртуальної подорожі та роздатковий матеріал). (Подається з очікуваним результатом див. додаток № 4).

I група «Допитливі»

Завдання: скласти схему «Передумови функціонування громадянського суспільства»

III група «Спостережливі»

Завдання: скласти схему «Функції громадянського суспільства»

II група «Кмітливі»

Завдання: скласти схему «Ознаки громадянського суспільства»

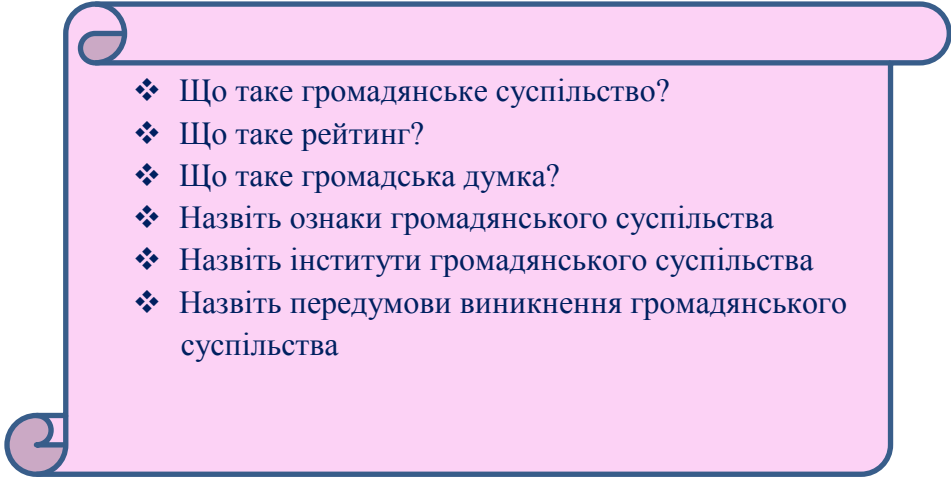
5. Випереджувальне завдання: ініціативна група проводила соціологічне опитування рідних, знайомих, сусідів за питаннями (оформлені у вигляді анкетування див. додаток).

Результати опитування оформлені у вигляді таблиці і направлені депутатам Верховної Ради, обраному на території селища.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Закріплення і систематизація нового матеріалу відбувається шляхом:

- перегляду презентації;
- перегляду схем;
- постановка питань та відповіді здобувачів на узагальнюючі питання під час бесіди.

-
- ❖ Що таке громадянське суспільство?
 - ❖ Що таке рейтинг?
 - ❖ Що таке громадська думка?
 - ❖ Назвіть ознаки громадянського суспільства
 - ❖ Назвіть інститути громадянського суспільства
 - ❖ Назвіть передумови виникнення громадянського суспільства

VI. Рефлексивно-оцінювальний етап заняття.

Проходить шляхом обміну думками, ідеями, що були відкриті здобувачами під час самостійної роботи та виконання творчих завдань протягом заняття:

*Метод «Мікрофон».
Продовжити речення.*

Завдяки розвиненому громадянському суспільству відбуваються...перетворення.
Основними інститутами громадянського суспільства є добровільні..., громадянські..., незалежні засоби....
Важливою умовою існування громадянського суспільства є наявність

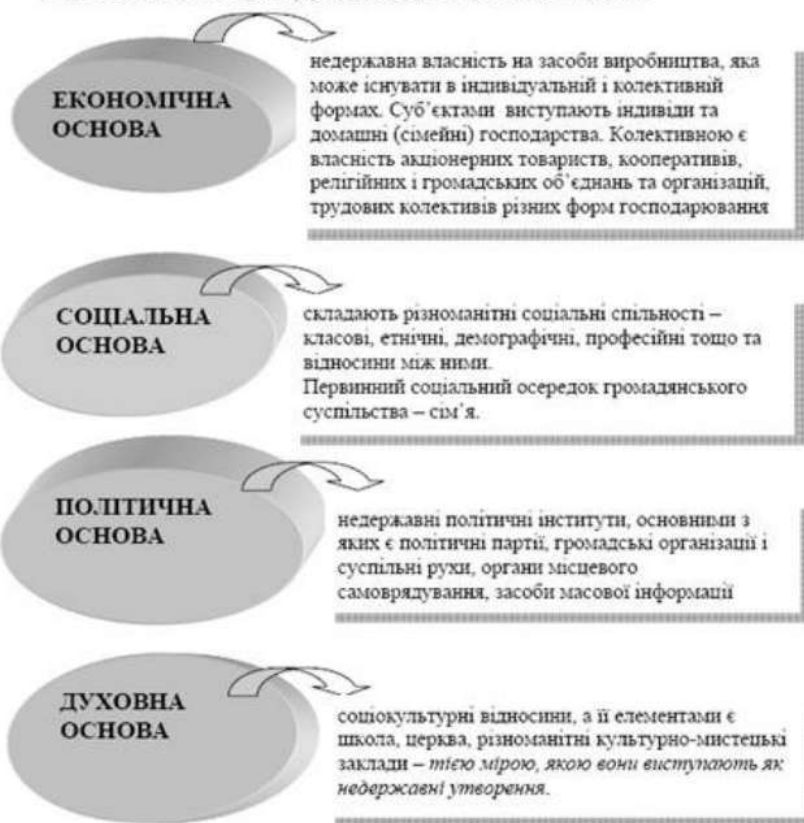

«Вислови своє бачення»

Дати відповідь на проблемно-пошукове завдання:

Чому без громадянського суспільства неможлива справжня демократія?

СТРУКТУРА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

VII. Домашнє завдання

<u>Для здобувачів з особливими освітніми потребами:</u>	<u>Завдання підвищеної складності:</u>
Усна або письмова відповідь на ключові питання заняття.	Чому деякі політичні сили не підтримують ідею громадянського суспільства? Наведіть приклади з історії.

Тема. Тематичне оцінювання з теми «Ти – людина, значить, маєш права»

Мета: перевірити та узагальнити знання про права та обов'язки людини і громадянина, рівень сформованості вмінь, вміння пояснювати поняття, розповідати про права та обов'язки, моделювати та оцінювати ситуації; перевірити, наскільки усвідомили учні необхідність дотримання прав та обов'язків.

Тип заняття: контролю та узагальнення знань.

ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ:

I. Організаційний момент

II. Етап контролю і корекції знань, вмінь та навичок

Здобувачі з особливими освітніми потребами виконують 2-й варіант тестових завдань. А домашнє завдання виконують разом із однолітками.

1-й варіант

Здобувачі розподіляються на групи, кожна з яких працює з однією з груп прав чи обов'язків людини, моделюють 2 ситуації, презентують їх. Інші групи мають їх проаналізувати.

2-й варіант

Тестові завдання

1. Укажіть підстави для набуття громадянства України:

- а) за територіальним походженням;
- б) за соціальним статусом;
- в) внаслідок визнання батьківства;
- г) внаслідок отримання спадщини.

2. Укажіть, в якому віці набуття дитиною громадянства України або вихід із громадянства України може відбуватися тільки за її згодою:

- а) від 6 до 8 років;
- б) від 0 до 8 років;
- в) від 4 до 8 років;
- г) від 5 до 8 років.

3. Укажіть дату прийняття чинного Закону України «Про громадянство України»:

- а) 8 жовтня 1999 р.;
- б) 6 квітня 1997 р.;
- в) 18 січня 2001 р.;
- г) 18 вересня 2005 р.

4. Укажіть дату прийняття Генеральною Асамблеєю ООН загальної Декларації прав людини:

- а) 10 грудня 1948 р.;
- б) 4 листопада 1950 р.;
- в) 20 листопада 1989 р.;
- г) 28 червня 1996 р.

5. Які види конституційних прав та свобод вам відомі?

- а) особисті;
- б) економічні;
- в) сімейні;
- г) колективні.

6. Серед об'єднань громадян розрізняють:

- а) громадські організації;
- б) громадянські організації;
- в) національні меншини;
- г) політичні партії.

7. Законодавство України дозволяє діяльність:

- а) будь-яких об'єднань громадян;
- б) тільки тих об'єднань, які легалізовані (зареєстровані);
- в) тільки тих об'єднань громадян, які не ставлять за мету боротьбу за владу;
- г) крім об'єднань, створених за професійною ознакою.

8. Укажіть, які типи навчальних закладів належать до переліку навчальних закладів, що можуть існувати в нашій державі згідно із Законом України «Про загальну середню освіту»:

- а) середня загальноосвітня школа;
- б) школа психологічного розвантаження;
- в) школа соціальної реабілітації;
- г) автошкола.

9. Оберіть поняття, якому відповідає наведене визначення.

Форма безпосередньої демократії, яка полягає у прийнятті громадянами держави законів або інших рішень з важливих питань загальнодержавного чи місцевого значення:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ратифікація;
- г) легалізація.

10. Із наведеного нижче переліку оберіть складову частину системи місцевого самоврядування в Україні:

- а) територіальна громада;
- б) сільська, селищна, міська рада;
- в) районна державна адміністрація;
- г) сільський, селищний, міський голова.

11. Укажіть форми безпосереднього здійснення територіальними громадами сіл, селищ та міст своїх самоврядних повноважень:

- а) місцеві вибори;
- б) збори політичної партії;
- в) сесії сільських, селищних, міських рад;
- г) місцеві референдуми.

12. Структура освіти України включає:

- а) дошкільну освіту;
- б) приватну освіту;
- в) вищу освіту;
- г) домашню освіту.

III. Домашнє завдання

Створити творчі групи і підготуватися до захисту проєктів за темами:

1. Ти і цивільно-правові відносини:

- а) право власності;
- б) цивільно правові договори;
- в) захист майнових та особистих немайнових прав;
- г) права споживачів;
- д) як успадкувати майно.

2. Закони в житті твоєї сім'ї:

- а) сім'я та шлюб;
- б) особисті майнові та немайнові права членів сім'ї;
- в) захист прав дитини в сім'ї.

3. Твої права у трудових відносинах:

- а) реалізація права на працю;
- б) трудовий договір;
- в) особливості праці неповнолітніх.

ВПРАВА 2. ПРАКТИКУМ «НАШІ ЕМОЦІЇ ТА ПОТРЕБИ»

Інструкції для здобувачів:

- ознайомтеся з Колесом емоцій Роберта Плутчака;

поміркуйте, які емоції сигналізують нам що «потреби задоволені» / «потреби незадоволені»;

випишіть свої потреби із 7 умовних груп: насолода життям; значимість, сенс; цілісність; розвиток; життєзабезпечення; автономія; соціальні зв'язки;

- ✚ проставте пріоритетність потреб від 1 до 7;
- ✚ обговоріть, як закривати власні потреби.

Web-активність

Прочитайте інформацію (можна у зручному для Вас форматі за покликанням чи QR-кодом), що відображає топ-20 найбільш престижних професій в Україні:

(<https://bizmag.com.ua/top-zatrebuyanyh-profesij-v-ukrayini/>).

– Відшукайте, чи є серед них професія, яку ви мрієте обрати?
– Визначте, які професії популярні серед випускників і стали затребуваними в суспільстві.

– У яких професіях ціннісні характеристики спеціаліста є особливо важливими?

Складіть список із десяти позицій, які, на вашу думку, необхідні людині для щастя.

✓ Розгляньте короткий зміст «Загальної декларації прав людини».

✓ Порівняйте свій перелік прав зі змістом Декларації.

• Чи є закріпленими зазначені вами права в цьому документі?

• Про які права ви дізнались уперше?

• Чи існують ще важливі потреби, які, на вашу думку, не охоплені «Загальною декларацією прав людини»?

Стаття 1. Право на рівність

Стаття 2. Свобода від дискримінації

Стаття 3. Право на життя, на свободу і на ...

Режим доступу: <https://www.irs.in.ua/index.php?option=com>

§ 4. Використання онлайн-калькуляторів для побудови графіків функцій у процесі математичної підготовки здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату

З метою забезпечення ефективної підготовки здобувачів з особливими освітніми потребами, важливо постійно оновлювати засоби та методи навчання. Інформаційні технології дозволяють швидко адаптуватися до змін та враховувати нові можливості у сфері інклюзивного навчання. В сучасному світі цифрові технології стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Їх використання у навчанні особливо актуально для тих здобувачів освіти, які мають фізичні обмеження, зокрема порушення опорно-рухового

апарату. Застосування цифрових технологій у процесі математичної підготовки цієї категорії здобувачів освіти може значно полегшити процес навчання і забезпечити рівні умови для отримання знань. Однією з основних переваг використання цифрових технологій є доступність віртуальних інструментів, які полегшують процес вивчення математики. Додатки для планшетів чи комп'ютерів можуть включати інтерактивні завдання, що дозволяють здобувачам освіти взаємодіяти з матеріалом більш ефективно.

За допомогою спеціальних програм можна створити умови, що враховують індивідуальні потреби та можливості кожного здобувача освіти і надають їм можливість долучитися до освітнього процесу на рівних з іншими. Порушення опорно-рухового апарату ускладнюють, а в деяких випадках і унеможливають виконання завдань, пов'язаних з побудовою геометричних фігур або графіків функцій. Вирішити цю проблему можна за рахунок використання спеціальних онлайн-калькуляторів та програм, що дозволяють автоматизувати процес побудови графіків функцій, наприклад, Desmos, Mathway, GeoGebra, Cubens, OnlineMSchool, Formula тощо. Розглянемо основні функції та можливості цих онлайн-калькуляторів.

Desmos – це один з найбільш відомих онлайн-калькуляторів для побудови графіків. Його інтерфейс простий та інтуїтивний, що робить його ідеальним для студентів з різним рівнем підготовки. Особливістю Desmos є його здатність показувати графіки в реальному

часі, що значно спрощує процес вивчення. Крім того, Desmos пропонує велику кількість допоміжних матеріалів та підтримку для викладачів.

Mathway – це багатофункціональний інструмент, який допомагає у вирішенні різноманітних математичних задач, включаючи побудову графіків. Його перевага полягає в широкому спектрі підтримуваних математичних областей. Mathway зручний для користувачів, які шукають поетапні рішення задач.

GeoGebra є унікальним онлайн-інструментом, який поєднує в собі геометрію, алгебру, таблиці, графіки, статистику і арифметику. Його інтерактивний підхід і візуалізація дозволяють легше розуміти складні математичні концепції. GeoGebra також дозволяє викладачам та студентам працювати разом у режимі онлайн.

Cubens – це відносно новий, але дуже перспективний онлайн-калькулятор, який пропонує зручний інтерфейс та широкий спектр функцій. Він ідеально підходить для швидкої побудови графіків та вирішення стандартних математичних задач.

OnlineMSchool – це багатофункціональний ресурс, що пропонує широкий спектр математичних інструментів, включаючи калькулятори для побудови графіків. Його особливістю є простота використання та велика кількість навчальних матеріалів.

Інтеграція онлайн-калькуляторів в освітній процес значно спрощує розуміння та візуалізацію математичних понять для здобувачів освіти, особливо для тих, хто має порушення опорно-рухового апарату, тому ці інструменти можуть бути використані в різних аспектах математичної підготовки.

За допомогою *GeoGebra* студенти можуть візуалізувати складні функції, зокрема квадратичні або тригонометричні функції. Вони можуть експериментувати змінними, щоб побачити, як це впливає на графік, тим самим краще зрозуміти взаємозв'язок між алгебраїчними формулами та їх графічним представленням. *Mathway* і *Desmos* можна використовувати для розв'язування рівнянь та нерівностей. Студенти можуть ввести рівняння і швидко отримати розв'язок, а також графік, що демонструє цей розв'язок. Це особливо корисно для здобувачів освіти, яким важко візуально уявити розв'язок за допомогою традиційних методів. *Desmos* та *GeoGebra* надають можливість досліджувати параметричні рівняння, що дозволяє студентам вивчати більш складні математичні концепції, наприклад, криві в координатній площині. Студенти можуть змінювати параметри та спостерігати за змінами графіку в реальному часі. *OnlineMSchool* та *GeoGebra* пропонують інструменти для аналізу статистичних даних. Студенти можуть використовувати ці інструменти для створення графіків, які допомагають у візуальному представленні даних, таких як гістограми, кругові або точкові діаграми тощо. *GeoGebra* дозволяє проводити віртуальні експерименти з геометрією, даючи здобувачам освіти можливість конструювати геометричні фігури та вивчати їх властивості. Це допомагає студентам краще зрозуміти геометричні поняття, не вдаючись до фізичного моделювання. Завдяки *Cubens* і *GeoGebra*, студенти можуть побудувати більш складні графіки функцій кількох змінних. Ці приклади використання онлайн-калькуляторів підкреслюють їх важливість та ефективність в освітньому процесі. Вони не лише сприяють кращому розумінню математики, але й роблять освіту більш доступною для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Використання онлайн-інструментів в освітньому процесі має не лише освітні, але й психологічні переваги, особливо для студентів з порушенням опорно-рухового апарату. Цифрові інструменти можуть впливати на мотивацію, впевненість та загальне ставлення до навчання математики серед таких здобувачів освіти. Онлайн-інструменти збільшують мотивацію студентів завдяки їх інтерактивності та залученості. Ігрові елементи та можливість миттєво бачити результати своєї роботи стимулюють інтерес до вивчення нових тем. Для студентів з порушенням опорно-рухового апарату, які можуть відчувати труднощі з традиційними методами навчання, це стає особливо значущим. Онлайн-калькулятори можуть підвищити впевненість студентів у власних здібностях. Можливість самостійно розв'язувати складні задачі та візуалізувати рішення сприяє розвитку почуття

компетентності та самостійності. Це особливо важливо для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, оскільки воно сприяє подоланню відчуття ізоляції та недостатності.

Візуалізація, яку надають ці інструменти, допомагає у глибшому розумінні математичних понять. Вона забезпечує наочність, що важливо для студентів, яким складно уявити абстрактні поняття. Візуальне представлення даних робить математику більш зрозумілою та доступною, зменшуючи психологічний бар'єр перед складними темами. Онлайн-інструменти надають здобувачам освіти можливість самостійно досліджувати математичні поняття, відчуваючи при цьому підтримку та безпеку. Це стимулює самостійне мислення та вирішення проблем, що є важливими навичками не тільки в математиці, але й у повсякденному житті. Онлайн-інструменти можуть також сприяти соціальній взаємодії між студентами. Спільна робота над завданнями або взаємодопомога у вирішенні проблем за допомогою цих інструментів зміцнює соціальні зв'язки та сприяє розвитку командних навичок.

Використання онлайн-калькуляторів відкриває нові можливості для підвищення якості освіти, особливо для здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату. Викладачі можуть комбінувати традиційні методи викладання з використанням онлайн-інструментів. Наприклад, викладання теоретичних аспектів математики може бути доповнене практичними завданнями за допомогою онлайн-калькуляторів. Це дозволяє студентам краще засвоювати матеріал та застосовувати теорію на практиці.

Використання онлайн-калькуляторів робить навчання більш доступним для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Оснащення аудиторій комп'ютерами або планшетами, де студенти можуть використовувати ці інструменти, сприяє рівному доступу до освіти.

Онлайн-калькулятори можуть бути використані для розв'язування домашніх завдань, що дозволяє здобувачам освіти практикуватися і вдосконалювати навички під час самостійної роботи. Такий підхід також допомагає викладачам оцінювати розуміння матеріалу студентами на більш глибокому рівні.

Використання інтерактивних вправ, які включають онлайн-калькулятори, збільшує залученість студентів. Інтерактивні проекти, групові завдання та ігри, які використовують цифрові інструменти, можуть зробити навчання більш захоплюючим та ефективним.

Онлайн-калькулятори дозволяють адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб кожного студента. Викладачі можуть використовувати ці інструменти для створення диференційованих завдань, які враховують різний рівень підготовки та можливості здобувачів освіти.

Постійне використання онлайн-калькуляторів допомагає студентам закріплювати знання та розвивати навички через повторюваність та практику. Це особливо важливо для студентів з особливими освітніми потребами, оскільки регулярна практика допомагає покращити розуміння математичних понять.

Доступність та технічні аспекти онлайн-калькуляторів є важливими факторами, які впливають на їх ефективне використання в освітньому процесі, особливо для студентів з порушеннями опорно-рухового апарату. Більшість онлайн-калькуляторів вимагає стабільного інтернет-з'єднання та сучасного веббраузера. Деякі з них можуть вимагати додаткових плагінів або спеціального програмного забезпечення. Важливо, щоб освітні заклади забезпечували необхідне технічне обладнання, яке відповідає цим вимогам, щоб усі студенти мали рівний доступ до цих ресурсів. Доступність онлайн-калькуляторів повинна бути пріоритетом. Це означає, що інтерфейси мають бути інтуїтивно зрозумілими та простими у використанні для здобувачів освіти з різними потребами. Для студентів з порушеннями опорно-рухового апарату це може означати наявність альтернативних методів введення даних, таких як голосові команди або адаптовані клавіатури. Інтерфейси онлайн-калькуляторів повинні бути організовані таким чином, щоб максимально спростувати процес навчання. Це включає чітке розміщення кнопок, зрозумілі інструкції та шрифти, що легко читати. Такі елементи дизайну допомагають студентам з різними здібностями легше

адаптуватися та використовувати ці інструменти. Освітні установи та викладачі повинні підтримувати зв'язок із розробниками онлайн-калькуляторів, щоб забезпечити врахування індивідуальних потреб студентів. Це може включати зворотний зв'язок про інтерфейс, доступність функцій та пропозиції щодо покращення.

Технології швидко розвиваються, тому важливо регулярно оновлювати програмне забезпечення та обладнання. Це забезпечить студентам доступ до найновіших функцій, а також гарантує сумісність з різними пристроями й операційними системами.

Для побудови будь-якого графіка функції достатньо задати формулу, а онлайн калькулятор побудує графік автоматично. Для запису формули можна скористатися спеціальною клавіатурою з готовими символами, що значно спрощує введення математичних символів для здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату (рис. 1).

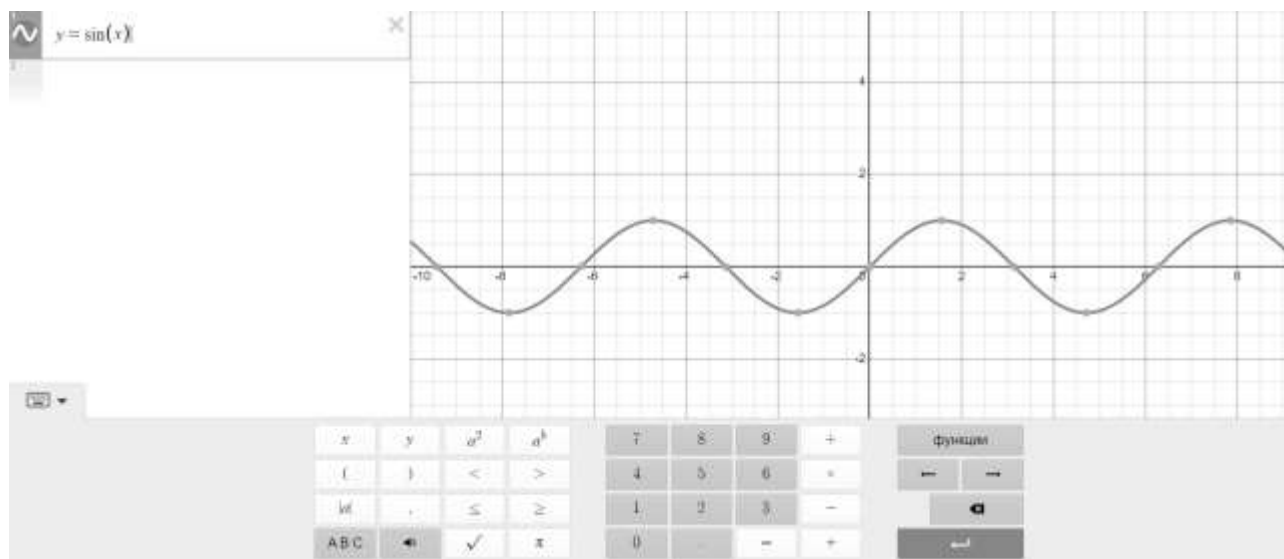

Рис. 1. Приклад побудови графіка функції $y = \sin x$ з допомогою графічного калькулятора Desmos

Дослідження функцій за графіком є значно простішим, ніж за формулою, тому важливим є вміння здобувачів освіти будувати графіки функцій за допомогою геометричних перетворень елементарних функцій. Викладачу варто розмежувати перетворення, що стосуються різних координатних осей. Для цього опорний конспект з теми «Перетворення графіків функцій» доцільно представити у вигляді наступної таблиці.

Таблиця 1

Перетворення графіків функцій

Напрямок перетворення	Функція	Перетворення графіка функції $y = f(x)$
Перетворення вздовж осі Oy	$y = f(x) + b$	Паралельне перенесення вздовж осі Oy : вгору, якщо $b > 0$; вниз, якщо $b < 0$
	$y = kf(x)$	Розтяг вздовж осі Oy в k разів, якщо $k > 1$; стиск вздовж осі Oy в $\frac{1}{k}$ разів, якщо $0 < k < 1$; симетрія відносно осі Ox , якщо $k = -1$
	$y = f(x) $	Збереження частин графіка, що розміщені над віссю Ox і симетричне відображення відносно осі Ox тих частин графіка, які знаходяться нижче осі Ox

Перетворення вздовж осі Ox	$y = f(x + a)$	Паралельне перенесення вздовж осі Ox : вліво, якщо $a > 0$; вправо, якщо $a < 0$
	$y = f(kx)$	Стиск вздовж осі Ox в k разів, якщо $k > 1$; розтяг вздовж осі Ox в $\frac{1}{k}$ разів, якщо $0 < k < 1$; симетрія відносно осі Oy , якщо $k = -1$
	$y = f(x)$	Відкидання частин графіка, що лежать ліворуч від осі Oy і збереження та відображення симетрично осі Oy тих частин графіка, які розміщені праворуч осі Oy

Саме такий підхід дозволяє здобувачам освіти зрозуміти принцип, за яким варто обирати те чи інше перетворення, сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню того, які саме перетворення необхідно виконати відносно координатних осей Ox та Oy .

Використання графічного онлайн-калькулятора для вивчення кожного виду перетворення допоможе здобувачам освіти з порушеннями опорно-рухового апарату виконати побудову відповідних графіків, візуалізувати процес перетворення графіків функцій і сприятиме кращому осмисленню матеріалу теми. Викладачу варто спочатку показати перетворення елементарних функцій, а вже потім перейти до перетворень більш складних графіків функцій: степеневих, тригонометричних, показникових, логарифмічних тощо.

Паралельне перенесення вздовж осі Oy задається формулою $y = f(x) + b$ де $y = f(x)$ – елементарна функція, b – будь-яке число. Побудова графіків функцій в одній системі координат дозволяє зробити висновок про те, що коли число b більше нуля, то графік функції переміщається вгору на b одиниць, а у випадку b менше нуля – графік функції переноситься вниз на b одиниць (рис. 2).

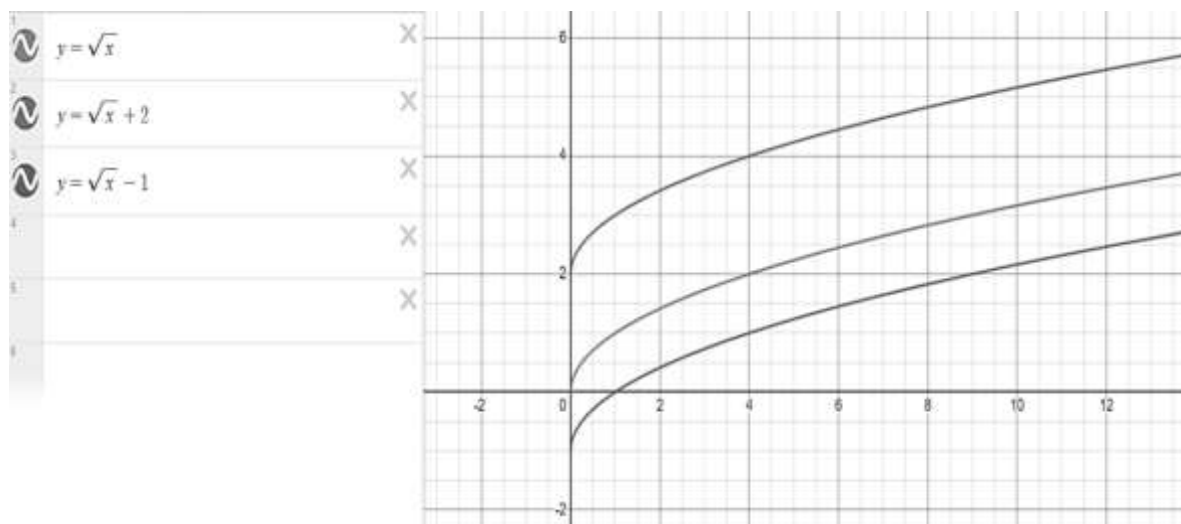

Рис. 2. Паралельне перенесення вздовж осі Oy

Збільшивши втричі ординату кожної точки графіка $y = x^2$, одержимо графік функції $y = 3x^2$. Якщо ординату кожної точки зменшити у п'ять разів, то будемо мати графік функції $y = \frac{1}{5}x^2$. Значення функції $y = -x^2$ протилежні відповідним значенням функції $y = x^2$, тому графіки цих функцій симетричні відносно осі Ox (рис. 3).

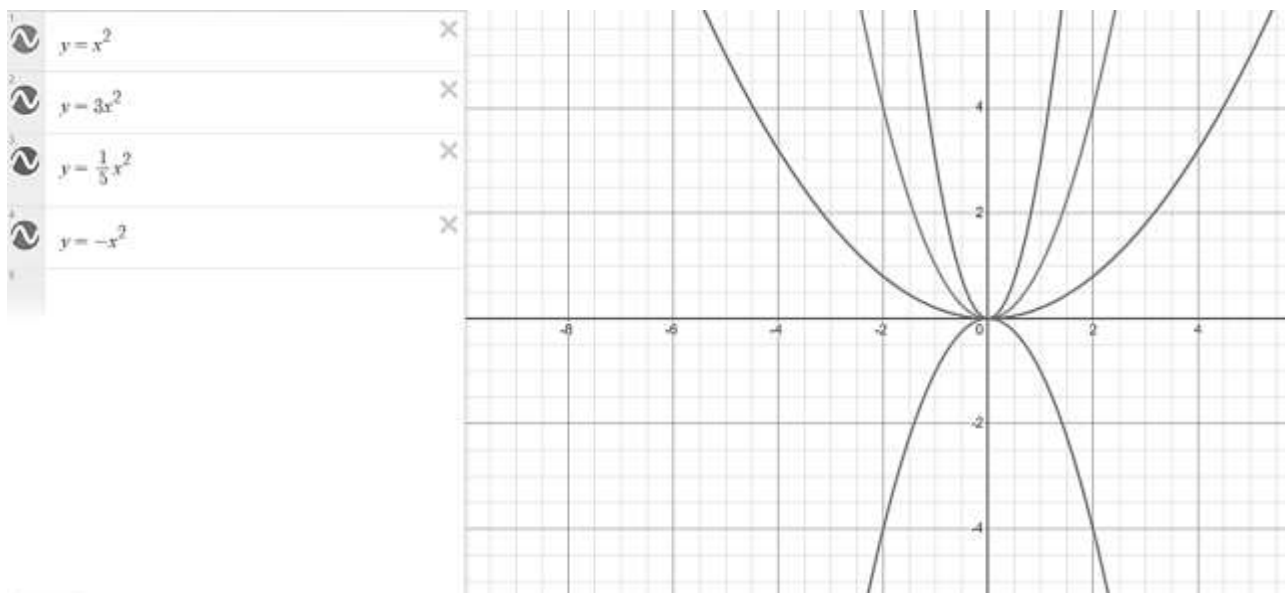

Рис. 3. Розтяг та стиск вздовж осі Oy , симетрія відносно осі Ox

Значення функції $y = f(x)$ і $y = |f(x)|$ однакові за умови, що $f(x) > 0$ і протилежні, якщо $f(x) < 0$. Для побудови графіка функції $y = |f(x)|$, необхідно ті частини графіка функції $y = f(x)$, які лежать нижче від осі Ox , замінити симетричними їм відносно цієї осі, а все інше залишити без змін. Наприклад, маючи графік функції $y = x^2 - 3x$, можна одразу побудувати графік функції $y = |x^2 - 3x|$ (рис. 4).

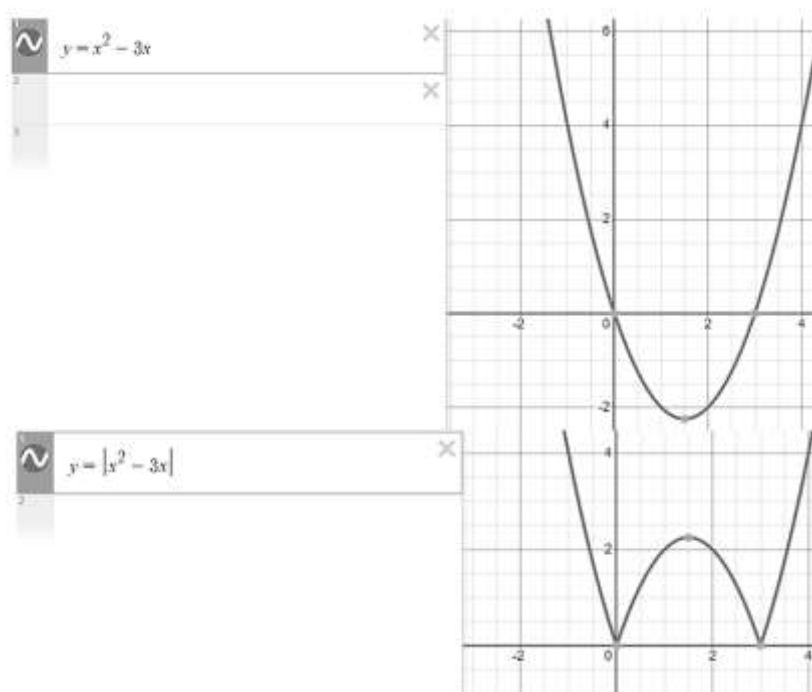

Рис. 4. Перетворення функції $y = |f(x)|$

Якщо всі точки графіка функції $y = x^2$ перенести вздовж осі Ox на три одиниці вліво, то отримаємо графік $y = (x + 3)^2$. Якщо ж перенести всі точки початкового графіка функції вздовж осі x на п'ять одиниць вправо, то отримаємо графік функції $y = (x - 5)^2$ (рис. 5).

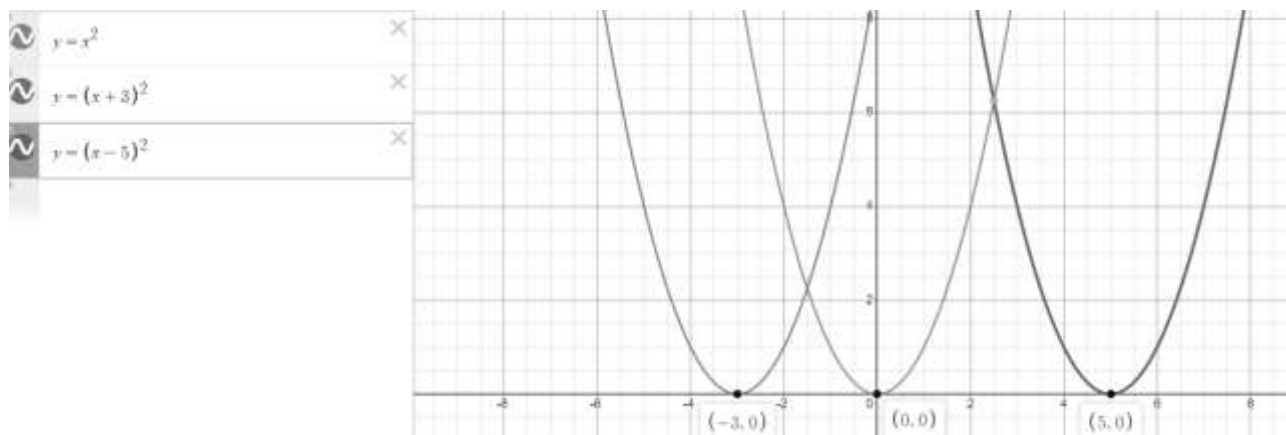

Рис. 5. Паралельне перенесення вздовж осі Ox

Для будь-якого значення x значення функції $y = \sqrt{5x}$ у п'ять разів більше за відповідне значення функції $y = \sqrt{x}$, а значення функції $y = \sqrt{\frac{1}{2}x}$ удвічі менше за відповідне значення функції $y = \sqrt{x}$. Отже, графік функції $y = \sqrt{5x}$ можна отримати розтягнувши графік функції $y = \sqrt{x}$ у 5 разів вздовж осі Ox , а графік функції $y = \sqrt{\frac{1}{2}x}$ – стиснувши графік $y = \sqrt{x}$ у два рази до осі Ox (рис. 6). Графіки функцій $y = \sqrt{x}$ та $y = \sqrt{-x}$ симетричні відносно осі Oy .

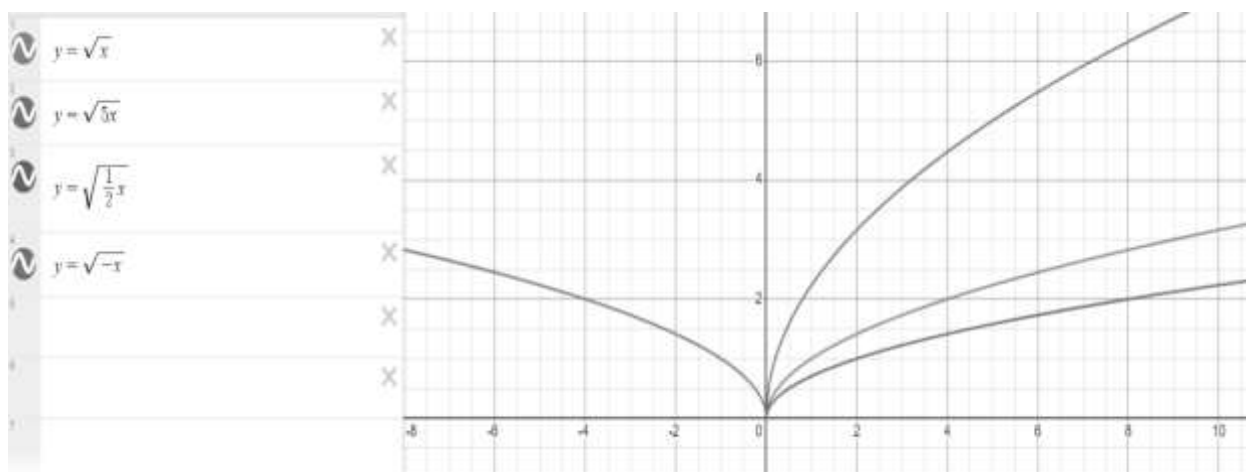

Рис. 6. Розтяг та стиск вздовж осі Ox , симетрія відносно осі Oy

Значення функції x і $|x|$ однакові за умови, що $x > 0$ і протилежні, якщо $x < 0$. Для побудови графіка функції $y = f(|x|)$, необхідно ті частини графіка функції $y = f(x)$, які ліворуч від осі Oy , замінити симетричним відображенням відносно осі Oy тих частин графіка, які розміщені праворуч осі Oy . Наприклад, маючи графік функції $y = x^2 - 3x$, можна одразу побудувати графік функції $y = x^2 - 3|x|$ (рис. 7).

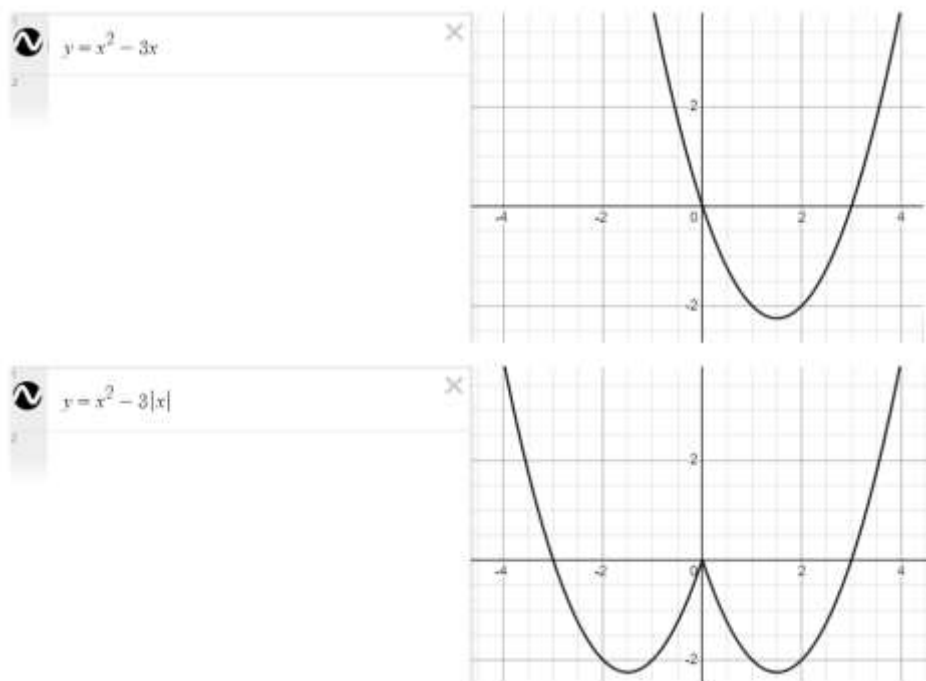

Рис. 7. Перетворення функції $y = f(|x|)$

Після пояснення навчального матеріалу викладач може запропонувати здобувачам освіти для подальшої роботи об'єднатися в групи, до кожної з яких доцільно включити студентів із різним рівнем підготовки. Групи отримують завдання побудувати графіки й описати виконані перетворення, після чого по одному представнику від кожної групи демонструють результати роботи. Групи ставлять одна одній запитання, відповіді обговорюються, коректуються. Результатом роботи в групах є побудова всіх графіків. Приклади завдань для груп наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Завдання для груп	
1.	Побудуйте графік функції $y = -\frac{1}{2}(x-1)^2 + 3$
2.	Побудуйте графік функції $y = -2\sqrt{x+4} + 1$
3.	Побудуйте графік функції $y = \left 2 - \frac{1}{3}(x-1)^2 \right $
4.	Побудуйте графік функції $y = \left 3 - 5\sqrt{ x -1} \right $

Під час виконання таких вправ студенти багаторазово повторюють правила, за якими відбувається перетворення графіків функцій, що в свою чергу сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню цих правил.

Під час вивчення функцій важливо, щоб здобувачі освіти не тільки вміли будувати їх графіки, а й визначати за графіком властивості, зокрема область визначення, множину значень, проміжки зростання та спадання тощо. Викладач може запропонувати студентам аналітично дослідити властивості функцій, а потім визначити властивості цієї ж функції за її графіком, побудованим з допомогою онлайн-калькулятора. Порівнявши обидва способи дослідження функції, здобувачі освіти переконуються, що дослідження функції за графіком є більш простим, ніж за формулою. Ефективним способом узагальнення знань студентів про основні види функцій, їх властивості та графіки є виконання системи відповідних завдань (таблиця 3). Це може бути самостійна робота з подальшою перевіркою та обговоренням або колективною роботою, залежно від рівня підготовленості студентів.

Таблиця 3

Завдання для самостійної роботи	
Варіант 1	Варіант 2
Побудуйте графік і знайдіть область визначення функції	
$y = tg \frac{x}{2}$	$y = ctg \frac{x}{2}$
Побудуйте графік та знайдіть множину значень функції	
$y = 1 + 3 \cos x$	$y = 2 \sin x - 1$
Побудуйте графік і вкажіть проміжки знакосталості функції	
$y = \sin 2x$	$y = \cos 3x$
Побудуйте графік і знайдіть проміжки зростання і спадання функції	
$y = \cos(x - \frac{\pi}{4})$	$y = \sin(x + \frac{\pi}{4})$

Для формування у студентів вміння аналізувати формули, які задають функції, а потім вибирати відповідні геометричні перетворення для побудови графіка функцій, важливо передбачити виконання завдань на запис формули функції за вказаним перетворенням (таблиця 4). Саме такий підхід сприяє свідомому засвоєнню навчального матеріалу з цієї теми.

Таблиця 4

Математичний диктант	
У завданнях 1–8 задайте формулою функцію, графік якої отримано внаслідок зазначених перетворень	
1.	Паралельне перенесення графіка функції $y = \sqrt{x}$ на 5 одиниць ліворуч уздовж осі Ox .
2.	Паралельне перенесення графіка функції $y = x^3$ на 2 одиниці праворуч уздовж осі Ox .
3.	Паралельне перенесення графіка функції $y = \frac{1}{x}$ на 3 одиниці вниз уздовж осі Oy .
4.	Паралельне перенесення графіка функції $y = x^2$ на 4 одиниці вгору уздовж осі Oy .
5.	Розтяг графіка функції $y = x $ вздовж осі Oy у 2 рази.
6.	Стиск графіка функції $y = x^2$ до осі Ox у 4 рази.
7.	Симетричне відображення відносно осі Ox графіка функції $y = \frac{1}{x}$.

8.	Паралельне перенесення графіка функції $y = \sqrt{x}$ на 2 одиниці праворуч уздовж осі Ox і на 3 одиниці вгору уздовж осі Oy .
9.	Графік функції $y = f(x) + b$ лежить нижче графіка функції $y = f(x)$. Визначте знак b .
10.	Графік функції $y = f(x + a)$ отримано внаслідок паралельного перенесення графіка функції $y = f(x)$ уздовж осі Ox на a одиниць ліворуч. Визначте знак a .

Аналіз різних аспектів використання онлайн-калькуляторів для побудови графіків функцій у процесі математичної підготовки вказує на те, що онлайн-калькулятори можуть значно поліпшити доступність та ефективність навчання. Онлайн-калькулятори надають унікальні можливості для візуалізації та розуміння математичних понять, що є незамінним для студентів з особливими освітніми потребами. Вони дозволяють активно взаємодіяти з навчальним контентом, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Використання цих інструментів також має позитивний психологічний вплив, підвищуючи мотивацію та впевненість студентів. Вони допомагають подолати бар'єри в навчанні та сприяють розвитку відчуття самостійності та впевненості у власних силах.

Ефективна інтеграція онлайн-калькуляторів у традиційну навчальну програму вимагає комбінації традиційних та інноваційних методів викладання. Залучення студентів через інтерактивні завдання, диференційований підхід до навчання та забезпечення постійної практики є ключовими для досягнення кращих навчальних результатів. Забезпечення технічної доступності цих інструментів є критично важливим. Необхідно враховувати індивідуальні потреби студентів, забезпечуючи зручні та інтуїтивно зрозумілі інтерфейси, а також регулярно оновлювати програмне забезпечення та обладнання. У майбутньому, з постійним розвитком технологій, можливості використання цифрових інструментів в освітньому процесі будуть лише зростати. Закладам освіти необхідно адаптуватися до цих змін, інтегруючи новітні технології в освітній процес.

Онлайн-калькулятори для побудови графіків функцій відіграють значну роль у забезпеченні рівного доступу до якісної математичної освіти в умовах інклюзії. Їх використання сприяє не тільки академічному успіху, але й розвитку важливих навичок, таких як критичне мислення, аналітичні здібності та самостійність у навчанні.

Список використаних джерел:

1. Cubens.com. Побудова графіків функцій. URL: <https://cubens.com/uk/graph>.
2. Desmos.com. URL: <https://www.desmos.com/calculator?lang=ru>.
3. Formula.co.ua. Побудова графіків функцій он-лайн. URL: <https://formula.co.ua/uk/function-plotter>.
4. Geogebra. Графічний калькулятор. URL: <https://www.geogebra.org/graphing?lang=uk>.
5. Mathway.com. URL: <https://www.mathway.com/ru/Graph>.
6. Бевз Г. П., Бевз В. Г. Алгебра : підруч. для 9 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2017. 272 с.
7. Бевз Г. П., Бевз В. Г. Математика. Алгебра і початки аналізу та геометрія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 228 с.
8. Істер О.С. Алгебра : підруч. для 9 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2017. 264 с.
9. Істер О. С. Математика: алгебра і початки аналізу та геометрія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2018. 384 с.
10. Калькулятор графіків. Графік функції онлайн. URL: <https://ua.onlinemschool.com/math/assistance/grafik/>.

§ 5. Інноваційні шляхи використання ділових ігор у контексті формування професійно-комунікативної компетентності здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату в системі вищої та фахової передвищої освіти

Видатний український філософ Г. С. Сковорода, говорячи про людей, уражених хворобою, ставив риторичне питання: «Невже гадаєш, що премилосердна й дбала матір наша природа зачинила їм двері до щастя, ставши для них мачухою?». Це риторичне запитання сьогодні хвилює багатьох спеціалістів, причетних до

навчання, виховання, соціальної реабілітації дітей, яких природа позбавила достатньою мірою сприймати світ, відчувати свою належність до нього через хвороби, травми, патологічні стани тощо.

Сучасна Україна стоїть на порозі нової прогресивної епохи. Це епоха громадянського, усвідомленого й толерантного суспільства. Останні роки в Україні відбувається зміна тенденцій у галузі соціальної політики держави стосовно людей/дітей з особливими освітніми потребами. Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, процес входження в європейський та світовий освітній простір зумовили зміну ставлення суспільства до проблем інклюзії. Тому, інтеграція здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітній простір вимагає комплексного підходу, щоб забезпечити їм повноцінну участь в освітньому процесі.

Особи із порушеннями опорно-рухового апарату можуть використовувати різні засоби та технології для полегшення комунікації та навчання. Зокрема, інтеграція здобувачів із порушеннями опорно-рухового апарату в закладах загальної середньої освіти або вищої освіти може вимагати розробки індивідуальних навчальних планів, безбар'єрного простору для мобільності здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату, застосування спеціальних методик та створення сприятливого освітнього середовища.

Все це сприяє створенню інклюзивного середовища, де кожен здобувач, незалежно від своїх можливостей та особливостей, може розвиватися та навчатися разом зі своїми здоровими ровесниками. Такий підхід створює умови та можливості для їхньої повноцінної участі в освітньому процесі та соціальній активності.

Першочерговим стає формування професійно-комунікативної компетентності здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату, що дає змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які виникають. Зважаючи на це, активізація навчально-пізнавальної діяльності, розвиток критичного мислення, прийняття оптимальних рішень стає найбільш актуальною у період інтенсивних соціальних змін, коли необхідно діяти, пристосовуючись до нових політичних, економічних чи інших обставин, ефективно вирішуючи проблеми, результати яких важно передбачити.

Сучасні ЗВО з елементами інклюзії потребують створення освітнього простору, спрямованого на виховання конкурентоспроможної особистості, яка зуміє розробляти свої життєві плани, самостійно використовувати знання для розв'язання проблем. У цьому сенсі очевидно є життєва необхідність формування професійно-комунікативної компетентності для здобувачів із порушеннями опорно-рухового апарату.

Педагогічна практика, спрямована на повторення та запам'ятовування інформації, відійшла у далеке минуле. Натомість важливим стало вміння проникати в суть інформації, бачити неясне там, де іншим усе здається цілком ясным і зрозумілим, обґрунтовувати висновки, уміння ставити питання, знаходити нові підходи до їх з'ясування, уміння змінювати спосіб розв'язання проблеми, знаходити нові шляхи, бути вільним від шаблону під час розв'язання задач.

У рамках такого підходу до компетентностей, активне та ефективне використання ігрових технологій вбачаємо як ресурс для створення інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти. Адже завдання формування професійно-комунікативної компетентності передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен здобувач із порушеннями опорно-рухового апарату відчує свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Використання ділових ігор в освітньому процесі можна розглядати як шлях успішної соціалізації здобувачів з порушеннями опорно-рухового апарату. Ділова гра дає інструменти, щоб зробити власне життя більш осмисленим й успішним.

Використання навчальних ділових ігор дозволяє забезпечувати контакт між студентами, сприятиме зниженню ризиків виникнення конфлікту та створенню атмосфери взаєморозуміння і душевної теплоти.

Саме форма активного навчання – це перша іскорка, що запалює факел допитливості. Викладач відмовляється від авторитарного характеру навчання на користь демократичного пошуково-творчого. Відчуття свободи вибору в особи з порушеннями опорно-рухового апарату робить її навчання свідомим, продуктивним і більш результативним. Навички, отримані в процесі навчання з використанням ігрових технологій, дають змогу критичного мислення, допомагають приймати зважені рішення та відстоювати їх.

Все вищезазначене дозволяє стверджувати, що сьогодні ставить перед викладачем у закладі освіти з інклюзивним освітнім середовищем надзвичайне завдання – вміти працювати з інформацією й систематизувати її, виступати перед аудиторією, володіти навичками ділової комунікації, формувати у студентів з порушеннями опорно-рухового апарату навички критичного мислення, здійснювати пошук ефективних способів діяльності, бути «членом команди» тощо.

Вже не існує тієї школи, де діти, сидячи рівно і склавши руки, чомно слухають суворого вчителя. Сучасні здобувачі освіти хочуть комунікації, розмови з педагогом, якого воліють сприймати радше як порадника, а не як строгого критика. Змінився і підхід до навчання – студентам нецікаво всю пару слухати теорію, тому вони все частіше знаходять більш цікаві заняття у своїх гаджетах, не звертаючи уваги на викладача.

Як зробити так, щоб на кожному нашому навчальному занятті здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату не нудьгували і мали змогу розвинути всі свої нахили, здібності, таланти?

Систематизувавши поради психологів, коучів, активізувавши власний практичний досвід, спробуємо переконати в крайній необхідності володіння інноваційними шляхами використання ділових ігор у контексті студентоорієнтованого навчання здобувачів із порушеннями опорно-рухового апарату в системі фахової передвищої освіти першочерговими для формування навичок використання ігрових технологій (ділових ігор), стануть *дороговкази та поради* з практичного досвіду.

Дороговказ 1. *Створення відповідного середовища для навчання здобувачів з особливими освітніми потребами*

Поняття «освітнє середовище» надзвичайно широке, однак, ми розглянемо це поняття лише в контексті створення необхідних педагогічних умов для ефективного впровадження в освітній процес нетрадиційних, інноваційних, ігрових методів подачі матеріалу здобувачам освіти з особливими освітніми потребами.

Апробуючи технології застосування нетрадиційних, інноваційних форм навчання (ділові ігри) та здійснюючи аналіз впровадження в навчальний процес здобувачів освіти ігрових занять, дозволимо презентувати ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ з власного досвіду:

- навчання має передбачати виконання завдань, розв’язання яких потребує мислення вищого рівня – синтезу, аналізу, оцінки;
- освітній процес має бути організований як дослідження студентами певної теми;
- результатом навчання мають стати не засвоєння фактів чи чийхось думок, а вироблення власних суджень завдяки застосуванню певних прийомів мислення;

- викладання має передбачати постійне оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «студенти – викладач» на основі дослідницької активності педагога;
- викладач має формувати вміння студентів оперувати доказами та формулювати умови, висновки, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи і джерела інформації, аналізувати, аргументувати, обґрунтовувати висновки;
- освітній процес має будуватися таким чином, щоб студенти були вмотивовані до обговорення проблем, а не намагалися уникнути їх розв'язання, бути однією командою, адже вміння співпрацювати – найважливіша умова, оскільки саме завдяки їй підтримується діалог, вирішується спільна мета.

Додатково зауважимо, що виконання цих рекомендацій не потребує «спеціальної» матеріально-технічної бази, це лише системна та цілеспрямована робота викладача.

***Дороговказ 2.** Викладач – особистість, яка готова до впровадження технологій нетрадиційного навчання – ділових ігор*

Дуже важливий недолік традиційного навчання полягає в тому, що воно не розкриває процесу взаємодії людей, їхніх інтересів і потреб. Особистий досвід показує, що після закінчення навчання людина розуміє, що вона вже багато забула, а те, що пам'ятає, їй потрібно застосовувати у таких комбінаціях, які вона не могла і передбачити. Гра – це школа людських взаємовідносин. У грі немає особи, яка навчає. Процес навчання ведеться мовою дій, учасники гри вчаться і вчать через активні обопільні контакти. Гра – це школа соціального досвіду, і то досвіду набагато ширшого, ніж сюжет конкретних ігор.

Оволодіння методикою навчання шляхом використання навчальних ігор є в певному розумінні вершиною методичної майстерності викладача. Власний досвід показує, що ігри – це доля активних викладачів, які, володіючи традиційною «педагогікою сходження», прагнуть важкої мети – «педагогіки співпраці», «навчальної діяльності через рольову гру».

Лише сформувавши у собі якості творчого педагога, який готовий до впровадження технологій нетрадиційного навчання – ділових ігор **матимемо результат**: студенти не просто запам'ятовуватимуть та відтворюватимуть інформацію, а будуть сумніватися, шукати аргументи та дискутувати, приймати зважені рішення, будуть вміти ставити запитання з метою одержання більше інформації або її перевірити, оцінювати надійність джерел інформації, виділяти важливу інформацію та обробляти її, розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції й підходи до їх вирішення, застосовуватимуть набуті навички в конкретних життєвих ситуаціях, висловлюватимуть власну позицію, влучно обиратимуть мовленнєві засоби для побудови висловлювань, прийматимуть виважені рішення, будуть толерантними до думок інших, усебічно освіченими, здатними знайти вихід з будь-якої ситуації та зважатимуть на відповідне рішення, творитимуть власну реальність.

Колективна діяльність студентів на занятті, проведеному в ігровій формі, припускає зміну ролі і функції викладача. Діяльність студентів і викладача взаємозалежна та взаємообумовлена. Вже не тільки викладач впливає на студентів, але і студенти впливають на нього, тобто йдеться про прямий і зворотний зв'язок.

Традиційні форми навчання часто викликають роздратування і невдоволення викладачем, тому що він виступає в ролі батька, свого роду начальника. Гра як специфічна форма навчання усуває цей фактор.

Складається новий тип міжособистих відносин між викладачем і здобувачами. Останні перетворюються в помічників і союзників викладача. У свою чергу, це і є твердження на практиці педагогіки «співробітництва».

Презентуємо ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ з власного досвіду, які дозволять сформувати «портрет» педагога, який готовий до впровадження технологій нетрадиційного навчання – ділових ігор:

- здатний критично сприймати думки інших, виявляє здатність дослухатися до цих думок, оцінювати й аналізувати їх з метою розв'язання; прагне до аргументації прийнятих нею рішень на основі життєвого досвіду, життєвих фактів і знань поставленої проблеми;
- небайдужий до сприйняття подій, виявляє інтелектуальну активність у різноманітних життєвих ситуаціях, здатний займати активну позицію у конфронтаційних ситуаціях;
- має власну думку та переконливо доводить свою позицію, прислухається до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з іншими;
- допитливий, здатний проникнути в суть проблеми;
- чесний із собою, здатний переборювати сумніви і не піддаватися маніпуляціям;
- відкритий до діалогу й дискусії, не лише вміє вислухати думки інших, а й ставиться до них із повагою.

Дороговказ 3. Прийоми вдосконалення викладача

Основна місія сучасного педагога – не відставати від освітніх інновацій, завжди рухатися вперед, і не зупинятися, досягнувши вершини, підійматися вище.

Вже не достатньо бути на заняттях та поза ними актором, режисером, діловодом, дипломатом, психологом, новатором і компетентним фахівцем. Варто відзначити необхідність поступового збільшення ступеня студентської самостійності в навчально-пізнавальній діяльності та зменшенні різних видів вчительської допомоги.

Модель сучасного педагога передбачає готовність до застосування нових освітянських ідей, здатність постійно навчатися, бути в постійному творчому пошуку. В контексті цього твердження зазначимо, що сучасному педагогу необхідно вдосконалювати власне мислення як необхідну умову для ефективного впровадження інноваційних технологій студентоорієнтованого навчання. За словами Василя Сухомлинського «...немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі».

Отже, занотуємо ще декілька ПЕДАГОГІЧНИХ ПОРАД з власного досвіду – прийоми удосконалення власного мислення:

- обговорення наукових і публіцистичних статей, матеріалів Інтернету;
- написання статей та тез аналітичного характеру з виявленням та порівнянням різних поглядів на проблему;
- рецензування своїх і чужих творчих робіт, рефератів;
- розв'язування логічних задач і проблем із застосуванням логічних операцій, що ґрунтуються на застосуванні критики та самокритики;
- обговорення передусім у дискусіях помилок, допущених при вирішенні проблем чи розв'язуванні задач, вибір найбільш раціональних способів;
- організація та проведення дискусій з будь-яких актуальних проблем сучасності з подальшим аналізом їхнього перебігу;
- участь у турнірах, змаганнях, конференціях, круглих столах тощо.

Готовність до впровадження нетрадиційних форм навчання та власне мислення, як бачимо, можна розвивати та вдосконалювати. Вищезазначені прийоми вдосконалення якостей педагога формуються у щоденній освітянській праці.

Дороговказ 4. Корисність ділових ігор у розвитку студентоорієнтованого навчання здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату

Аналізуючи праці провідних українських та зарубіжних педагогів, які є прихильниками освітніх інновацій, та з власного досвіду, робимо висновок, що найбільший інтерес в освітньому процесі, представляють ігрові технології, так як вони не тільки

сприяють вихованню пізнавальних інтересів та активізації діяльності здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату, а й виконують низку інших функцій: 1) правильно організована з урахуванням специфіки матеріалу гра тренує пам'ять, допомагає студентам виробити мовні вміння і навички; 2) гра стимулює розумову діяльність студентів, розвиває увагу й пізнавальний інтерес до предмету; 3) гра – один із прийомів подолання пасивності студентів, незалежно від їх можливостей та особливостей.

Отже, визначимо корисність ділових ігор, що проявляється у найбільш важливих функціях гри, а саме соціокультурна функція призначення гри, функція міжнаціональної комунікації, функція самореалізації людини в грі, комунікативна гра, діагностична функція гри, ігротерапевтична функція гри, функція корекції у грі, розважальна функція гри для здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату.

Представимо ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ з власного досвіду, які дозволять розкрити корисність ігрових технологій в студентоорієнтованому навчанні здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату:

<i>Соціокультурний функція гри.</i> Гра - найсильніший засіб соціалізації.	<i>•Функція міжнаціональної комунікації.</i> Ігри національні й у той же час інтернаціональні, міжнаціональні, загальнолюдські. Ігри дають можливість моделювати різні ситуації життя, шукати вихід з конфліктів, не вдаючись до агресивності, учать розмаїтості емоцій у сприйнятті всього існуючого в житті.
<i>•Функція самореалізації людини в грі.</i> ▪ Для людини гра важлива як сфера реалізації себе як особистості. Саме в цьому плані їй важливий сам процес гри, а не її результат, конкурентність або досягнення будь-якої мети.	<i>Комунікативна гра.</i> Гра - діяльність комунікативна, хоча за чисто ігровим правилам і конкретна.
<i>Діагностична функція гри.</i> Гра має прогностичність; вона діагностичніша, ніж будь-яка інша діяльність людини, по-перше, тому, що індивід поводить себе в грі на максимумі проявів (інтелект, творчість); по-друге, гра сама по собі - це особливе «поле самовираження».	<i>Ігротерапевтична функція гри.</i> Гра може і повинна бути використана для подолання різних труднощів, що виникають у людини в поведінці, в спілкуванні з оточуючими, у вченні фахових дисциплін
<i>Функція корекції у грі.</i> Корекційні ігри здатні надати допомогу учням з поведінкою, що відхиляється, допомогти їм впоратися з переживаннями, що перешкоджають їх нормальному самопочуттю і спілкуванню зі сверсниками в групі.	<i>Розважальна функція гри.</i> Пов'язана зі створенням певного комфорту, сприятливої атмосфери, душевної радості як захисних механізмів, тобто стабілізації особистості, реалізації рівнів її притязань. Розвага в іграх - пошук. Гра має магію, здатну давати їжу фантазії, виводити на розважальність.

Дороговказ 5. Уміння студентів, незалежно від їх можливостей та особливостей, що формуються у процесі «проживання» ділової гри в студентоорієнтованому навчанні

З власного досвіду можемо стверджувати, що сутність гри полягає в тому, що в ній більш важливий не результат, а сам процес переживань, пов'язаних з ігровими діями. При цьому, по-перше, важливий сам досвід переживання позитивних почуттів для здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату, по-друге, через переживання тільки й можна виховати позитивне ставлення до діяльності. Гра має багато переваг сформувати позитивне ставлення і до неігрової діяльності, оскільки: — це вільна розвиваюча діяльність, що здійснюється лише за бажанням заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від результату; - це творчий, значною мірою імпровізований, дуже активний характер цієї діяльності; — це емоційна піднесеність діяльності, суперництво, змагальність, конкуренція, атракція; — це наявність прямих або непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну та часову послідовність її розвитку.

Узагальнюючи особистий досвід використання ігрових, нетрадиційних методів навчання виокремимо такі вміння здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату, що формуються у процесі «проживання» ділової гри:

- спілкуватися на формальній і неформальній основах та ефективно взаємодіяти;
- проявляти якості лідера;
- орієнтуватися в конфліктних ситуаціях і правильно їх розв'язувати;
- отримувати й обробляти потрібну інформацію, оцінювати, порівнювати і засвоювати її;
- приймати рішення у непевних і складних ситуаціях;
- розпоряджатися своїм часом, розподіляти роботу інших, надавати їм необхідні повноваження, оперативно приймати організаційні рішення;
- проявляти ділові якості: ставити перспективні цілі, використовувати сприятливі можливості;
- критично оцінювати вірогідні наслідки своїх рішень, зокрема помилки, робити правильні висновки та своєчасно виправляти помилки.

Дороговказ 6. Вимоги до організації ділової гри в процесі студентоорієнтованого навчання
Педагогічна наука пред'являє певні вимоги до організації гри в процесі навчання:

Представимо ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ з власного досвіду, які дозволять наділити ігрову технологію статусом ділової гри.

Отже, ігрове заняття може мати статус ділової гри, якщо йому властиві найважливіші характерні риси гри:

- наявність проблеми управління соціально-економічною або соціально-психологічною системою та моделювання професійної діяльності керівних працівників і спеціалістів;
- наявність спільних цілей ігрових колективів;
- наявність ролей і призначення на них учасників;
- відмінність інтересів учасників та врахування умов невизначеності проблеми, що розглядається;
- прийняття і реалізація рішень у процесі гри;
- наявність системи стимулювання, яка спонукає кожного учасника ділової гри діяти як у житті;
- об'єктивність оцінки результатів ігрової діяльності, що забезпечується, зокрема, реалізацією системи стимулювання, колегіальністю оцінки та іншими засобами.

Дороговказ 7. Якості студентів з порушенням опорно-рухового апарату сформовані діловою грою

Студент і викладач мають бути готовими до застосування технологій критичного навчання; викладач сам повинен навчитися мислити по-новому, відповідним чином сприймаючи зміст програмного матеріалу, обирати й застосовувати лише ті методи і прийоми, які сприятимуть розвитку студентів.

Розуміємо, що використання ділових ігор для здобувачів освіти буде можливим та ефективним лише за умови готовності та навченості студента з порушенням опорно-рухового апарату до цього виду освітньої діяльності.

Завдання викладача – сформулювати у студентів з порушенням опорно-рухового апарату якості оперативного аналізування ситуації, вміння знайти відсутню інформацію, вирішувати зневацька виникаючі проблеми, намічати варіанти дій і приймати рішення в мінливих умовах.

Запропонуємо ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ з власного досвіду щодо визначення якостей студентів, які набувають здобувачі освіти з порушенням опорно-рухового апарату в процесі застосування ігрових інноваційних технологій:

- **Упевненість.** Оскільки думки часто виникають хаотично, важливо упорядкувати їх, вирішити, у якій послідовності їх викласти. Упорядкованість думки – ознака впевненості.
- **Гнучкість.** Якщо студент з порушенням опорно-рухового апарату не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи сам не зможе стати генератором ідей. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням судження, поки студент не буде мати різноманітну інформацію.
- **Наполегливість.** Часто, зіштовхуючись з важкою задачею, студенти з порушенням опорно-рухового апарату вирішують відкласти її розв'язання. Викладачу варто виробляти наполегливість у напруженні розумових сил, тоді студенти обов'язково досягнуть значно кращих результатів навчання.
- **Готовність виправляти свої помилки.** Людина намагатиметься не виправдати свої неправильні рішення, а зробити правильні для себе висновки, скористатися помилкою для продовження навчання.
- **Усвідомлення.** Це дуже важлива якість, що передбачає уміння здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату спостерігати за собою в процесі проведення ділової гри, відслідковувати перебіг міркувань.
- **Пошук компромісних рішень.** Важливо, щоб ухвалені рішення могли сприйняти інші люди, інакше ці рішення так і залишаться на рівні висловлювань.

Дороговказ 8. Ділова гра як елемент розвитку творчо-пошукових здібностей здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату

Можемо стверджувати, що за допомогою гри відбувається перехід навчальної діяльності у навчально-творчу, оскільки створені умови сприяють виявленню потенційних можливостей студентів, їх творчих здібностей. Ігрове моделювання дає змогу уникнути педагогічних стереотипів, шаблонів, що особливо важливо для розвитку готовності здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату до майбутньої професійної діяльності.

Гра вводиться в освітній процес як творче навчальне завдання з метою створення реальних умов для прояву мисленнєвої діяльності студентів з порушенням опорно-рухового апарату. Це сприяє формуванню та розвитку їхніх інтелектуальних та комунікативних умінь, а звідси виникає підґрунтя для реалізації особистісного потенціалу студентів з порушенням опорно-рухового апарату.

Відтак можна сказати, що у ділових іграх усі завдання пронизані проблемним характером, адже вони моделюють суперечності професійної діяльності у справжньому житті та програмують фахову спрямованість творчої активності студентів. Крім того, вони слугують одним із ефективних шляхів активізації навчальної діяльності студентів з порушенням опорно-рухового апарату.

Аналізуючи праці провідних українських та зарубіжних педагогів, які є прихильниками освітньої інновації – використання ігрових технологій у навчанні, робимо висновок, що основними умовами дотримання яких спонукатиме і стимулюватиме до розвитку пізнавальної компетентності здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату є: *час, очікування ідей, спілкування, цінування думок інших, віра у сили студентів, активна позиція.*

Час - студенти повинні мати достатньо часу не лише для збору інформації з певної проблеми, а й її обробки та вибору оптимального способу презентації свого рішення; робота з формування критичного мислення може продовжуватися не лише на занятті, а й поза ним

Очікування ідей - студенти повинні розуміти, що всі свої думки та ідеї вони можуть пропонувати у будь-якій формі, їх діапазон може бути необмеженим, а ідеї – різноманітними й нетривіальними

Спілкування - студенти повинні мати час для обміну думками, завдяки цьому вони розуміють свою значущість і свій внесок у розв'язання спільної проблеми

Цінування думок інших - студенти повинні вміти слухати і цінувати думки інших, усвідомлювати, що для знаходження оптимального вирішення проблеми важливо вислухати всі думки, аби мати можливість остаточно сформулювати власну точку зору

Віра у сили студентів - студенти повинні пам'ятати, що будь-яка їхня думка важлива, навіть у тому випадку, якщо вони мислять «не за шаблоном»; завдання викладача при цьому – створити середовище, вільне від жартів і глузувань

Активна позиція - студенти повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати задоволення від здобування знань, що стимулюватиме їх до роботи на більш високому рівні, допомагатиме мислити нестандартно й критично

Дороговказ 9. Ділова гра як метод формування професійно-комунікативної компетентності студентів з порушенням опорно-рухового апарату

З досвіду особистої практичної педагогіки, вбачаємо, що у процесі гри студенти мають змогу в невимушеному оточенні засвоїти норми професійних і соціальних ролей, а також ознайомитися з найбільш вагомими принципами безконфліктного міжособистісного та професійного спілкування. Моделюючи умови та динаміку відносин між студентами на заняттях з використанням ігрових технологій, ділова гра слугує засобом актуалізації, застосування і закріплення знань, формування комунікативних умінь. Цей ефект досягається за рахунок безпосередньої міжособистісної взаємодії усіх учасників гри.

Спостерігаючи за тим, що відбувається у групі під час розігрування ролей у процесі ділової гри, студенти отримують можливість ідентифікувати себе з іншими, можуть використовувати емоційний зв'язок при оцінюванні власних почуттів і поведінки.

Зворотній зв'язок впливає на оцінювання та перегляд студентами своїх професійних і особистісних установок, поведінки, формує їхнє професійне бачення окремих питань. Участь студентів з порушенням опорно-рухового апарату у ділових іграх суттєво полегшує процес самопізнання та інтроспекції, оскільки здебільшого вони знають, чого хочуть як майбутні фахівці, але для максимальної самореалізації потрібна співучасть інших студентів, прийняття їх групою, що також створить умови для ефективного саморозкриття.

Отже, власний досвід переконує, що є всі підстави вважати, що використання ділових ігор на заняттях із фахових дисциплін підтверджує тенденцію наближення освітнього процесу до реальних професійних ситуацій, отримання під час навчання знань, безумовно, стануть у нагоді майбутнім фахівцям для подальшої фахової самореалізації. Пріоритетним напрямом подальших дослідження вважаємо розробку комплексу ділових ігор для майбутніх фахівців з порушенням опорно-рухового апарату з метою формування їх професійно-комунікативної компетентності.

Дороговказ 10. Загальні педагогічні прийоми застосування ігрових, інноваційних технологій у студентоорієнтованому навчанні

У грі втілюється основна формула педагогічної творчості: первісне абстрактне знання перетворюється на конкретне переживання. З особистого досвіду вважаємо, що ділові ігри виробляють у студентів «рефлекс волі» (термін Куринського), адже рішення в них кожен приймає самостійно. У грі формуються співпричетність, співпереживання та самооцінка. Гра – це насамперед дія. Погоджуємося, що у житті ніхто, власне, не цікавиться тим, як людина знає теорію. Її успіх визначається тільки тими діями, які вона виконує в різних ситуаціях. Я твердо впевнена (і ця впевненість не змінилась за більше 14 років практичної педагогіки), що зрозуміти економічні категорії та закономірності неможливо без методик ігрового навчання.

Викладацька практика дозволила сформувати ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ, які стануть корисними в освітній діяльності:

- якомога частіше хвалити студентів як за незначні, так і важливі досягнення;
- спокійно реагувати на неправильні або недостатньо повні відповіді, адже це впливає на формування в учнів почуття захищеності;
- повторювати запитання, перефразовуючи їх, адже це допомагає учням краще зрозуміти матеріал;
- підкреслювати індивідуальні можливості здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату;
- уважно вислуховувати думку здобувача та з повагою ставитися до неї;
- застосовувати активне слухання, встановлювати зоровий контакт із кожним студентом, бути доброзичливим, посміхатися тощо.

Дороговказ 11. Негативні моменти застосування ігрових технологій у студентоорієнтованому навчанні

При всіх своїх сильних сторонах ділова гра має і недоліки.

Якими є негативні моменти в проведенні навчальних ділових ігор?

- Підвищена трудомісткість та ресурсовитратність підготовки до заняття (для викладача).
- Не всі викладачі здатні до проведення ділових ігор.
- Підвищена напруженість для викладача, тому що він зосереджений на безперервному творчому процесі й повинен бути одночасно й актором (мати акторські дані) і режисером протягом усієї гри.
- Складність об'єктивного оцінювання учасників ділової гри.
- Самі здобувачі освіти можуть виявитися неготовими до роботи з використанням ділової гри.
- Ділові ігри вимагають багато часу й інколи зміни розкладу занять.
- Можливий заздалегідь передбачений результат, що знижує інтерес до гри.

Застосування ділової гри підвищує засвоюваність студентами практичних навичок та теоретичного матеріалу дисципліни, проте знижує ефективність методу за його безперервного використання. Ділові ігри варто використовувати тільки там, де вони дійсно необхідні.

Ділова гра вимагає предметної й соціальної компетентності учасників. У діловій грі не можна грати в те, про що студенти не мають уявлення, тобто компетентна їх участь у грі можлива тільки при наявності необхідних знань та попередньої підготовки, тому варто починати підготовку до неї з аналізу конкретних виробничих ситуацій і розігрування ролей.

Необхідно також до початку гри формувати у здобувачів освіти культуру дискусії.

ДО СКАРБНИЦІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ:

замість висновків

Для впровадження методичної системи застосування нетрадиційних інноваційних ігрових технологій навчання не потрібно спеціальних матеріально-технічних умов; єдина необхідна умова для роботи над цією технологією – це бажання викладача працювати творчо, по-сучасному, що сприяє досягненню найбільш позитивних результатів складного процесу навчання.

Освіта не дається викладачем, вона здобувається кожним студентом індивідуально; викладач виступає в ролі організатора всіх видів діяльності студента як компетентний консультант, коуч, помічник, його професійні вміння повинні бути спрямовані не тільки на суто дидактичні аспекти (викладання матеріалу, контроль його засвоєння тощо), а й на системну діагностику діяльності студентів, їх інтелектуального і творчого розвитку, їх фізичного і морального здоров'я.

Використання нетрадиційних інноваційних ігрових технологій у студентоорієнтованому навчанні передбачає значно більшу самостійність здобувачів освіти. Завдання викладача вбачається не в тому, щоб пояснювати матеріал, а в тому, щоб підготувати студентів до сприйняття нового.

При цьому ми не можемо не порушити питання про те, що створення у ЗВО потужної інформаційної та матеріально-технічної бази – це значний та потужний резерв для розвитку критичного мислення вихованців з особливими освітніми потребами. Тут йдеться про інтерактивні, мультимедійні дошки та проектори, швидкісний доступ до Інтернету. Ці засоби навчання, враховуючи їхній потенціал, здатні підвищити ефективність технологій розвитку застосування нетрадиційних інноваційних ігрових технологій навчання для здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату.

Дороговказ 12. Структура заняття

Досвід довів, якщо навчальний матеріал викладається поза зв'язком із задачами майбутньої спеціальності, то він не стає дієвим інструментом у практичній діяльності фахового спеціаліста. Тому навчальні плани, програми, система навчальних задач у нашому

досвіді передбачали професійно-спрямований принцип придбання знань. Такий підхід був забезпечений тим, що вже з другого курсу здобувач освіти почував свою причетність до професійної діяльності, чітко бачив необхідність кожного нового розділу знань.

У структуру ділової гри як діяльності органічно входить цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких особистість з порушенням опорно-рухового апарату повністю реалізує себе як суб'єкт.

Заняття з використанням ділових ігор у контексті студентоорієнтованого навчання в системі фахової передвищої освіти має певну структуру. Будь-які ігри передбачають наявність таких основних етапів:

- 1) вступна частина (мета ігрового заняття);
- 2) підготовча частина (правила гри);
- 3) гра (постановка завдань, сама гра);
- 4) аналіз результатів, підведення підсумків.

Завершується ділова гра підведенням підсумків, де основна увага спрямована на аналіз її результатів, найбільш значущих для практики. Проте завершуюча фаза може бути розширена до рефлексії всього ходу гри.

За власного досвіду об'єктами такої рефлексії можуть стати: динаміка індивідуальних, групових, міжгрупових траєкторій руху, динаміка утворення колективної думки на основі змін у міжособистісних стосунках; позиційність гравців і міжпозиційні стосунки тощо.

Доповнимо опис досвіду ПЕДАГОГІЧНИМИ ПОРАДАМИ щодо характеристики навчальних дій викладача на заняттях із використанням ігрових технологій:

Ефективне заняття з використанням ділової гри можливе лише на чітко продуманому та створеному за певною технологією занятті.

У процесі підготовки до заняття з використанням ділової гри педагоги необхідно ретельно підійти до відбору навчального матеріалу. При цьому основну увагу варто приділити мотивації, зокрема відповісти на запитання:

- Чому ця ділова гра важлива?
- Як тема ділової гри пов'язана з іншими темами?
- Як тема ділової гри пов'язана із життєвим досвідом та інтересами здобувачів?
- Як сприяє ділова гра формуванню професійно - комунікативної компетентності здобувачів освіти?

Плануючи заняття, педагог повинен запитати себе:

- Чому саме метод ділової гри буде запропоновано студентам при вивченні цієї теми навчального матеріалу?
- Скільки часу триватиме кожен етап заняття?
- Як застосувати знання, вміння і навички, отримані на ігровому занятті, аби переконатися у їх сформованості?

Продовжимо доповнювати опис досвіду ПЕДАГОГІЧНИМИ ПОРАДАМИ щодо характеристики навчальних дій студентів з порушенням опорно-рухового апарату на заняттях із використанням ігрових технологій:

- порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ставлять запитання щодо нового навчального матеріалу;
- експериментують, пробують застосувати новий матеріал на практиці за допомогою уявлень, знань, умінь незалежно від того, чи є вони достатніми;
- аналізують отриманий досвід;
- переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- виявляють головне, осмислюють ідеї, рішення;
- відстежують хід власних думок під час ділової гри;
- роблять висновки щодо змісту матеріалу ділової гри;
- пов'язують зміст ігрового заняття з особистим досвідом.

Дороговказ 13. Технологія проведення заняття з використанням ділової гри

Застосування технології проведення заняття з використанням ділової гри – один із шляхів виховання активної особистості, що може взяти на себе ініціативу і діяти, приймаючи виваженні рішення. Це засіб розвитку творчих здібностей здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату.

Сьогодні в педагогічній практиці існує велика кількість освітніх технологій, прийомів, методів.

Ми ставили перед собою завдання дослідити існуючі технології ділових ігор, апробувати їх та практики, тобто здійснювати відповідну перевірку їх ефективності щодо підвищення ефективності освітнього процесу здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату.

У процесі педагогічного експериментування та випробувань технологій, дійшли висновку, що технології впровадження ділових ігор на заняттях дозволяють не тільки підвищити якість засвоєння матеріалу здобувачами з порушенням опорно-рухового апарату, вони проявляють студентську творчість, розвиток пізнавальних здібностей, активність і комунікативність.

Особливості проведення ділової гри

Можемо сказати, що організація гри – це музика, а викладач – диригент, який управляє оркестром так, щоб кожен грав якомога краще, а музичний твір сподобався усім. Як відомо, складніше за все показати, що все просто. У певному розумінні проведення гри – це тільки вершина айсберга, коли може здатись, що «все так просто». Насправді, головна робота керівника ділової гри знаходиться у підводній частині цього айсберга. Спробуємо пояснити це більш конкретно.

Керівник гри – це організатор гри, який у своїх методичних рекомендаціях повинен серйозно продумати:

1. Що робити – хто буде робити?
2. Чим займатися – як це робити?
3. Де грати – коли грати?
4. Хто – з ким вступає у взаємодію тощо.

Навчально-ділова гра є формою групового проблемного навчання. Ігрові форми проблемного навчання – це не просте включення проблемних ситуацій у процес навчання. Це передусім спільна творча праця студентів і викладача для дослідження конкретної господарської діяльності.

Методичне забезпечення гри. Більшість методичних розробок навчальних ігор нагадує інструкції з управління виробництвом, будівництвом об'єкта або розподілом ресурсів, а не методику проведення занять. Крім того, в цьому випадку основна складність полягає в розробці не **змісту** гри, а її форми. Недостатньо просто розглянути статистичний матеріал і сформулювати проблему. Викладач має допомогти здобувачам освіти усвідомити мету гри, пробудити інтерес до неї, дати відчуття студентам складності проблеми й практичну цінність її вирішення.

Починає цю свою діяльність викладач з підготовки спеціальних методичних розробок, які постійно доповнюються передовим методичним і виробничим досвідом.

Розподіл ролей у грі є дуже важливим методичним та організуючим моментом. Його найліпше проводити за 10–12 днів до початку гри, враховуючи, що студент засвоює свою роль поступово: спочатку це лише поверхнєве сприймання, потім більш глибоке вивчення предмета, і нарешті, «входження» у роль, тобто адекватна ролі перебудова інтересів і намірів, яка свідчить, що студенти не «грають роль», не прикидаються, а вважають її виконання своєю професійною й особистою справою.

Отримавши призначення на роль, насамперед з'ясуйте для себе, що в день гри протягом 8 год ви будете виконувати роботу працівника, на посаду якого Ви призначені.

Характер внутрішньогрупових відносин студентів у процесі підготовки до гри і під час самої гри здебільшого визначається розподілом ролей і самим складом академічної

групи. При цьому необхідно врахувати побажання групи щодо розподілу ролей, урахувати реальні можливості студентів з погляду їхньої загальної підготовки, знання викладачем неформальних лідерів групи з тим, щоб призначити їх на ключові посади (начальник цеху, керівник структурного підрозділу).

Авторитарне керівництво призводить до апатії та пасивності, навіть ігнорування роботи. Так, наприклад, в одній з ігор викладач може «призначити» начальником цеху учня з високими знаннями й авторитетом у класі. Проте під час гри він може ігнорувати думки інших, а коли сам не зможе вирішити питання, взагалі відмовитися від роботи. Доведеться під час гри «перевести» його на «нижчу» посаду.

Викладач має бути чутливим до таких моментів і тактично змінювати ситуацію у групі, щоб забезпечити активну участь кожного в навчанні, особливу увагу звернути на здобувачів з особливими освітніми потребами. Для уникнення конфліктів можна міняти ролі, вводити якісь додаткові стимулюючі моменти тощо. За недосконалого керівництва групова праця може відбуватися стихійно і призвести навіть до таких негативних наслідків: досягнення успіху окремими членами академічної групи за рахунок інших, приховування безвідповідального ставлення окремих осіб до праці, неекономного, нераціонального витрачання часу тощо.

Роль викладача в діловій грі. Підготовка та проведення ділової гри вимагає від викладача знань, педагогічного вміння і дуже великого напруження сил. Уся складність полягає в потребі налагодити гру як «самодостатню» систему, так, щоб діяльності викладача не було помітно, а гра відбувалась ніби «сама собою». Викладач – це не тільки кваліфікований помічник, а й режисер, що, як у театрі, мусить «вмерти» в акторах. Особливістю ділової гри як форми проблемного навчання є те, що її учасники мають *«добувати» знання, «знаходити» рішення методом дискусії, спроб і помилок.*

Викладач повинен мати *власний варіант виходу з проблемної ситуації*. Але повідомити його він може тільки тоді, коли студенти зайшли в глухий кут. Тільки після того, як учасники гри доклали максимальних зусиль для вирішення питання, викладач може дати еталонне рішення. Мистецтво викладача саме і полягає в тому, щоб дати цю інформацію у відповідний момент, у відповідній формі і відповідним виконавцям. Тільки тоді буде ефективно виконана умова проблемності навчання і максимально використані здібності учнів.

Мета викладача – в умовах конкретної проблемної ситуації дати алгоритм правильного рішення. Під час ділової гри студенти повинні відчувати, що їм потрібно знати весь курс, тому що проблема комплексна і справді творча.

Початковий стан «безладдя», нестикування даних буде завжди. Але після нього поступово встановлюватимуться функціональні зв'язки між службами, відбуватиметься розподіл праці, узгодження даних. У цьому і є навчальна мета гри. Крім того, у грі важлива її «СЕКРЕТНА» частина, яка має бути добре продумана і підготовлена викладачем (ключ до гри).

Студентський колектив, як правило, створює власну імпровізовану модель, а викладач має свою. Комбінування цих моделей також дає відчуття нового, відчуття гри. Якщо абсолютно все передбачити, порахувати і формалізувати, не буде гри, не буде імпровізації, пізнання нового, не буде творчості.

Важливим питанням є рівень складності проблемної задачі. Він визначається структурою і змістом проблеми. Складність пізнавальних задач залежить від системи вихідних даних. Чим більше умов, тим складніша задача. Тому кожна ділова гра вимагає великої кількості основної й допоміжної інформації. Іноді студенти отримують її у вигляді проблемних статей, іноді у формі методичних вказівок або консультації іншого студента, викладача. А головне – у формі замовлення промпідприємства на вирішення конкретної виробничої проблеми.

При розгляді інформації під час ділової гри треба допомогти студентам спочатку знайти загальну основу для порівняння, з'ясувати структуру рішення, порівняти відповідні

факти, знайти внутрішні зв'язки між ними й усвідомити систему залежностей відповідних економічних показників.

З власного досвіду можна стверджувати, що ділова гра вимагає від викладача *досконалого знання індивідуальностей студентів, а особливо* здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату. Треба знати, в кого які «струни» грають краще, кому і яких знань бракує. Вже це одне дає корисний педагогічний ефект.

Викладач має дуже уважно стежити за ходом дискусії, щоб діловий конструктивний аналіз не перетворився на демагогію і сварку. Репліки викладача (а студенти дуже уважні до них) мають бути чіткими й продуманими.

Справжня творча дискусія не виникає сама собою, її потрібно організувати. Досвід показує, що тільки за умов активного пошуку інформації, праці з літературою, інтернет-джерелами знання здобувачів освіти стають корисними і міцними. В цьому сила проблемного навчання: знання не заради знань, а для розв'язання конкретної виробничої задачі. Таке «пересування» стимулів дуже ефективно і значно збільшує пізнавальну активність. Для підтримування активності викладач має вміти ставити «провокаційні» запитання, заздалегідь розробляти «спеціальні» помилки, вносити певну «драматизацію» в ділову гру.

У грі здобувачі освіти з порушенням опорно-рухового апарату набувають соціального досвіду й емоційно-морального спілкування, активної співпраці, вміння виступати стисло й конструктивно тощо. Потрібно перебороти страх здобувачів освіти з порушенням опорно-рухового апарату перед виступом, неправильну реакцію на висловлювання одногрупників (особливо в дівочому колективі).

За колективного вирішення проблеми у студентів з порушенням опорно-рухового апарату формуються такі якості, як вміння зрозуміти інші погляди, здатність оцінювати себе та інших.

Тривала практика проведення ділових ігор дає можливість проаналізувати й ***негативний досвід і можливі помилки.*** Насамперед, багато помилок виникає у зв'язку з неправильним розподілом ролей. Так, наприклад, у грі начальником лабораторії був «призначений» К. (староста), який, на жаль, не був лідером. Через це ігрові зв'язки дуже важко налагоджувались. Знадобилося багато сил, тактичних ходів і додаткової допомоги, щоб довести гру до кінця. Така ситуація дозволила зробити висновок, що гра – це якнайточніше відображення реального соціально-психологічного клімату і соціального спілкування.

Труднощі у проведенні гри виникають і тоді, коли у гру включається надто багато факторів і здобувачам освіти просто не вистачає знань. Тоді вивести учасників ділової гри на кваліфіковане стратегічне рішення мусить сам викладач.

У процесі гри потрібно домогтися, щоб учні відчували відповідальність за прийняте рішення. Для цього використовуються моральні заохочення: визначення переможців, кращих з відповідних служб (кращий нормувальник, кращий майстер), встановлення призів за нестандартність та креативність мислення тощо.

Викладач мусить переконати студентів, що завжди (і в грі, і в житті) виграють тільки «бігуни на довгі дистанції», тобто ті, хто доводить справу до кінця.

Важливо правильно організувати відпочинок учасників гри. Іноді навіть доводиться робити це примусово, наказуючи зробити перерву, своєчасно пообідати, зробити гімнастику. Це має дуже велике значення, особливо для здобувачів з порушенням опорно-рухового апарату, інакше студенти за посиленого розумового й емоційного навантаження швидко втомлюватимуться, що послаблюватиме ефективність гри.

Аналізуючи функції викладача в ділових іграх, потрібно звернути увагу на те, що йому треба виступати в таких різних ролях, як *розробник гри, організатор, консультант, комунікатор, психолог і аксеолог.*

Викладач (розробник гри) – це перш за все фахівець високого класу, який виконує роль методиста і консультанта, постійно діє упродовж гри, а *розробка гри – це науково-методична робота як в плані економічної проблеми, так і методичної*.

Поради викладачу в ділових іграх: створювати творчу атмосферу; знаходити вихід із непередбачених обставин під час ігрового заняття; долати проблеми, пов'язані з «важкими» людьми; використовувати вербальні та невербальні сигнали; у ділових іграх має бути реальна конфліктна ситуація, елемент змагання, тоді навчально-виробнича ситуація сприймається і як навчальна, і як реальна.

Представляємо апробовану та практиці технологію розробки ділової гри з використанням методу «шести капелюхів».

Метод «шести капелюхів» – це один із найефективніших прийомів з організації мислення, розроблений англійським письменником, психологом і фахівцем в області творчого мислення Едвардом де Боно.

Метод «шести капелюхів мислення» дозволяє розвинути гнучкість розуму, креативність, відмінно допомагає подолати творчу кризу і допомагає правильно прийняти рішення. Особливо добре він підходить для оцінки незвичайних та інноваційних ідей, коли важливо врахувати будь-яку думку і розглянути ситуацію під різними площинами.

В основі методу Едварда де Боно знаходиться концепція паралельного мислення. Як правило, те чи інше рішення виникає при зіткненні думок, у дискусії і полеміці. При такому підході перевага часто віддається не найкращому з варіантів, а найуспішнішому, з огляду на обґрунтування, в полеміці. При паралельному мисленні (конструктивному, по суті) різні підходи, думки та ідеї співіснують, а не протиставляються і не стикаються лобами.

Використовувати метод «шести капелюхів» можна при будь-якій розумовій роботі, в будь-яких напрямках і на найрізноманітніших рівнях: від дитячого садка до ради директорів. До речі, багато міжнародних корпорацій, такі як British Airways, IBM, Pepsico, DuPont і багато інших давно взяли на озброєння цей метод.

Червоний капелюх. Червоний колір характеризує вогонь. Червоний капелюх пов'язаний з емоціями, інтуїцією, почуттями і передчуттями. Тут не треба нічого обґрунтовувати. Ваші почуття існують, і червоний капелюх дає можливість їх викласти.

Жовтий капелюх. Жовтий колір наводить на думку про сонце та оптимізм. Під жовтим капелюхом ми намагаємося знайти чесноти і переваги пропозиції, перспективи та можливі виграші, виявити приховані ресурси.

Чорний капелюх. Чорний колір нагадує про мантию судді і означає обережність. Чорний капелюх – це режим критики й оцінки, які вказують на недоліки і ризики, й пояснюють, чому щось може не вийти.

Зелений капелюх. Зелений колір нагадує про рослини, зростання, енергію, життя. Зелений капелюх – це режим творчості, генерації ідей, нестандартних підходів та альтернативних поглядів.

Білий капелюх. Білий колір наводить на думку про папір. У цьому режимі ми зосереджені на тій інформації, якою володіємо або яка необхідна для прийняття рішення: тільки факти і цифри.

Синій капелюх. Використовується на початку обговорень, щоб поставити завдання мислення і вирішити, чого ми хочемо досягти. Це режим спостереження за самим процесом мислення і управління ним (формулювання цілей, підведення підсумків тощо).

За методом «шести капелюхів» розроблена ділова гра для застосування на практичних заняттях зі студентами економічного напрямку підготовки під час вивчення дисципліни «Планування та організація діяльності підприємства».

Ділова гра має назву «Я створюю власний бізнес». Проведення цієї ділової гри доцільне в рамках освітнього процесу, а саме під час вивчення теми «Бізнес-планування».

Етапи ділової гри «Я створюю власний бізнес»:

1. Оголошення теми, мети і завдань ділової гри. Ознайомлення студентів із загальною концепцією «шести капелюхів мислення».

2. Постановка проблеми ділової гри у вигляді життєвої ситуації.

Ситуація: уявіть, що ви хочете створити власний бізнес. Для цього ви заощадите 100 тис. грн.

У вас є можливість вкласти ці гроші у різні види підприємницької діяльності: створення дитячого майданчика в центрі міста; відкриття квіткового магазину; відкриття піцерії; купівля споруди для подальшої здачі приміщень в оренду; взагалі відмова від вкладання коштів в об'єкти, а відкриття депозиту у банку.

Вам слід довести за методом «шести капелюхів», що обраний вами вид підприємницької діяльності найпривабливіший.

3. Студенти поділяються на групи, кожна з яких отримує капелюх певного кольору.

4. Далі кожна група обговорює обрану позицію (відповідає лідер групи), залежно від кольору капелюха. Група «білих капелюхів» розглядає всі наявні факти, цифри, статистичні дані щодо варіантів запропонованих умовою гри; група «чорних капелюхів» – всі наявні дані обговорює з негативного боку, і навіть якщо пропозиція вигідна, ложка дьогтю в бочці з медом, як правило, завжди є. Її і треба побачити. Власники «жовтого капелюха» знаходять усі позитивні моменти ситуації. Розглянувши питання з усіх боків, слово надається групі із «зеленими капелюхами», креативній стороні, яка спробує знайти щось нове, вийшовши за рамки наявних пропозицій.

5. Підведення підсумків проведеної гри здійснюється за принципом віддання переваги не тій групі, що обрала найкращий з варіантів, а тій, яка була найуспішнішою в полеміці.

Технологій, прийомів, методів, інструментів, завдань для розвитку пізнавальної компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами на сьогодні відомо багато. Опис їх впровадження можна легко знайти в методичній літературі, або ж в Інтернеті, або ж придумати самостійно.

Навчити студента мислити самостійно, зважувати, приймати та брати відповідальність за свої думки й рішення – чи ж не це є одним з найважливіших завдань педагога?!

Технологія розвитку професійно-комунікативної компетентності здобувачів з особливими освітніми потребами формує умови для розвитку їх творчих здібностей, активізує їх пізнавальну діяльність, а також передбачає:

- засвоєння значного обсягу наукової інформації, прийомів і способів застосування знань із метою самовдосконалення та пізнання світу, вмінь та навичок знаходження взаємозв'язків і взаємовідносин між окремими частинами інформації,
- добору необхідної інформації з метою організації пошукової діяльності та доведення власної точки зору;
- застосування вмінь та навичок перетворення наукової інформації, переносу пізнавальних дій у вже відомі та нові ситуації, вміння аналізувати процес діяльності та передбачати його кінцевий результат, знаходити не один, а декілька альтернативних шляхів вирішення наукової проблеми, засвоєння прийомів та способів мислення за аналогіями, відповідно до тих чи інших алгоритмів, використання наукових знань для вирішення практичних проблем; цілеспрямованість мислення, спрямованого на задоволення потреб, що впливають із діяльності людини;
- творче мислення та засвоєння різних технологій оцінювання кінцевих результатів навчання тощо.

Крім того, комунікативна компетентність здобувачів з особливими освітніми потребами дозволяє поглибити контакт між людьми, знизити ризики виникнення конфлікту та створити атмосферу взаєморозуміння і душевної теплоти.

Педагогічне спостереження дозволяє зробити висновки, що технології застосування ділових ігор в навчальній діяльності дозволяють зменшити рівень конфліктності в студентських колективах, підвищують рівень толерантності та терпимості до студентів незалежно від їхніх можливостей та особливостей.

Список використаних джерел:

1. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.
2. Інновації у сучасних методиках викладання. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=8527&chapter=1&p=achapter>.
3. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
4. Ділові ігри. URL: http://pidruchniki.com/16850303/pedagogika/dilovi_igri.
5. Метод «шести капелюхів мислення». URL: <http://vsi.com.ua/metod-shestikapeljuhiv-mislennja-edvarda-de-bono/>.

§ 6. Корекційний потенціал арт-терапії у роботі з мотивацією здобувачів з особливими освітніми потребами

життя, можливість подолати обмеження, спричинені хворобою або інвалідністю. Конвенція про права інвалідів, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 2006 році, наголошує на принципі рівної гідності особистості кожної людини, на розвитку її здібностей і обдарованості, на необхідності підтримувати прийнятний для інваліда спосіб життя, що враховує особливості його розвитку.

Найважливішим етапом формування самосвідомості та власного світогляду, етапом ухвалення відповідальних рішень, етапом людської близькості, коли цінності дружби, любові, інтимної близькості можуть бути першорядними, є юнацький вік. Становлення самосвідомості в юнацькому віці здійснюється через формування стійкого образу своєї особистості, свого «Я». Самосвідомість як система цілісних уявлень про самого себе, поєднана з їхньою оцінкою, формує Я-концепцію [1]. Я-концепція розглядається як набір усіх знань і уявлень про себе (selfconceptions). Кожен із нас має широкий спектр самоуявлень, тобто те, що ми думаємо про себе зараз, як ми уявляємо себе в майбутньому і як бачимо себе в минулому. Цей спектр самоуявлень включає в себе «хороші» Я, «погані» Я, надії на набуття певних Я. До цього спектра входять також Я, яких ми боїмося, і Я, якими ми маємо бути. Подібні уявлення про себе, установки особистості на себе постійно доступні для усвідомлення [1]. Важливими структурними елементами (модальностями) Я-концепції є Я-реальне та Я-ідеальне. Я-реальне містить установки, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статус, тобто, з його уявленнями про те, яким він є насправді. Я-ідеальне – це установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати [1]. Розбіжності (disparity) цих модальностей між собою можуть бути показником саморозвитку людини.

Самооцінка студентів-першокурсників, як і в підлітків, зазнає суттєвих змін через зміни на фізіологічному, соціальному та когнітивному рівнях. При цьому вагому роль під час її формування відіграє наявність особистого задоволення результатами власної діяльності, що багато в чому зумовлено досвідом взаємодії з членами сім'ї та однолітками в навчальному середовищі. Розвиток позитивного і стійкого самосприйняття стає можливим у ситуації повного прийняття себе і відчуття відповідності, пройденої адаптації під час вимірювання досягнень в особистісно значущих сферах [2]. Інтеграція в соціум і соціальна адаптація у студентів з особливими освітніми потребами нерідко безпосередньо пов'язана з тими чи іншими труднощами, у зв'язку з чим є гострою соціальною проблемою. Як показують результати досліджень, діти з особливими освітніми потребами набагато частіше мають неадекватну, зазвичай низьку або занижену самооцінку. Вони схильні ставитися до себе і своїх здібностей у негативному ключі, що особливо помітно на контрасті зі здоровими однолітками [3, с. 181]. Багато підлітків з інвалідністю відчують неприйняття та відкидання, зазнають тиску з боку близьких, тим самим маючи ускладнений варіант розвитку Я-концепції та, відповідно, самооцінки. Засадниче завдання полягає у створенні належних умов і наданні допомоги при входженні в соціум, зокрема, в освітній процес. При цьому провідну роль необхідно приділяти формуванню позитивного самоставлення за допомогою

підключення певних механізмів і технологій, що є підґрунтям для можливості гармонійного особистісного розвитку і пояснює актуальність заявленої теми [3].

Головним чином, формування адекватної самооцінки та позитивного самоставлення в підлітка з інвалідністю має супроводжуватися використанням комунікативних засобів як відновлювального процесу соціалізації. Взаємодія, орієнтована на підтримання позитивного сприйняття самого себе, знижує ймовірність виникнення негативних емоційних реакцій. Водночас таке спілкування дає змогу зафіксувати умови для нормального сприйняття себе та оточуючих людей, надає допомогу в опануванні широкого спектра форм реагування за різних обставин, а також виступає запобіжним заходом щодо девіантної поведінки, що може проявитися у вигляді неадекватної компенсації дезадаптації студента з особливими освітніми потребами. Механізм формування здорової самооцінки полягає в навчанні комунікативних навичок під час міжособистісної взаємодії за допомогою покрокового оволодіння учнями способами розв'язання комунікативних завдань. Останні починають носити характер проблематичної ситуації, розв'язати яку належить сторонам, що взаємодіють, де однією з них є сам студент, а іншою – педагог.

Тут варто відзначити, що одним із творчих методів корекції психоемоційного стану є арт-терапія. Цей метод застосовний до всіх вікових груп і не потребує спеціальної підготовки. Арт-терапія дає змогу людині адаптуватися до життя в суспільстві, позбутися негативних емоцій, розвиває мислення і пам'ять, допомагає розкрити творчі здібності і таланти. Термін «арт-терапія» – терапія мистецтвом – поширений в англійськомовних країнах і означає «лікування образотворчим мистецтвом для вираження свого психоемоційного стану». Фізіологічний вплив арт-терапії полягає в тому, що творча діяльність сприяє тонкій диференціації ідеомоторних актів, а також поліпшенню координації та відновленню рухів [4]. Переживання невдач в особистому житті може бути ослаблене творчою діяльністю. Коли людина робить щось творче, індивідуальне, виникає творче натхнення з надією на хороше, з доброзичливим ставленням до людей [2].

Участь дитини в мистецькій діяльності розширює її соціальний досвід, навчає адекватної взаємодії та спілкуванню у спільній діяльності, забезпечує корекцію порушень комунікативної сфери. Л. С. Виготський, вказуючи на необхідність розвитку дитини з проблемами в культурно-освітньому просторі, зазначає, що розвиток такої дитини протікатиме інакше, ніж здорової. Тому потрібні «спеціально створені культурні форми для того, щоб здійснити культурний розвиток дефектної дитини» [5].

Розкриваючи стратегію розв'язання комунікативних завдань, зазначену вище в контексті механізму формування здорової самооцінки, Н. А. Максимова характеризує її з точки зору триетапної системи:

- першочерговим завданням є формування в підлітків з особливими освітніми потребами навичок ініціативності, самостійності в набутті нових знань, а також розширенні уявлень про себе та власні можливості, налагодження та стабілізація успішної соціальної взаємодії, запуск самореалізації.

- Наступним кроком стає наголос на конструювання процесу взаємодії із суспільством, спроби співвіднесення поведінкових мотивів оточуючих із наявними очікуваннями, зниження тривожних форм реагування та формування стійкої позитивної самооцінки одночасно з розширенням бази знань про себе.

- Заключний етап передбачає досягнення готовності до самовизначення, набуття можливості самостійно встановлювати комунікативну активність, а також здатності до самореалізації та презентації себе [6].

На етапі формування в підлітків з особливими освітніми потребами навичок ініціативності, самостійності в набутті нових знань, а також розширенні уявлень про себе та власні можливості, налагодженні та стабілізації успішної соціальної взаємодії, запуску самореалізації, ми пропонуємо декілька варіантів вправ, які дозволять зняти напруження атмосфери в аудиторії, які легалізують право бути унікальним, тобто таким, який ти є на противагу внутрішньому імпульсу «бути таким, як усі», які легалізують право на так звану

«помилку». Першим блоком виступають вправи на привітання, що допомагають представити себе, актуалізуючи стан студента. Це можуть бути, наприклад, **вправа «Ім'я»**, у якій потрібно сказати, як тебе звати і на кожную літеру імені вигадати слово, що асоціюється з тобою або є твоєю якістю, характеризує тебе. Інший варіант цієї вправи: назвати всі варіанти свого імені, розказати, хто так тебе по життю називав/називає, чи є варіанти імені, які тобі не подобаються і як в аудиторії звертатися до тебе. Таким типом вправи на привітання може слугувати **«Вітання через метафору»**, в якій потрібно уявити себе чимось/кимось і пояснити, чому саме так і як це сьогодні про тебе. В цих вправах студент розкриває себе, вчиться себе презентувати, комунікує з аудиторією та стає її частиною. Більш діагностичною на виявлення місця в колективі, на яке претендує студент, є **вправа-гра «Авто»**: потрібно намалювати на дошці/аркуші/ в уяві авто та його основні деталі (кермо, колеса, двигун, педалі газу та гальмування, дзеркала, сидіння тощо), після чого групі пропонується ідентифікувати себе з якоюсь частиною цього авто, далі – назвати цю частину та пояснити. Ця вправа розкриває людину та показує її схильності та якості, важливі для неї.

Для розвитку креативного мислення та демонстрації, що межі існують лише в голові людини, на цьому етапі також корисними стануть наступні техніки.

Техніка «Малюнки зі шаблону»

На чистому аркуші потрібно намалювати на рівній відстані один від одного хрестики, наприклад, 9-15 у рядок та 6-10 у стовпчик.

Далі підключаємо уяву та пробуємо створити з кожного хрестика якийсь символ чи предмет – тварину, знак, людину, будівлю, рослину тощо. Головна умова – малюнки не мають повторюватись. Для наочності слід використовувати 2 кольори ручок чи олівців: один для створення схематичного шаблону, інший – безпосередньо для малюнка [7].

Вправа «Як пов'язати несумісне»

Ця вправа розвиває навичку вигадувати нестандартні ідеї.

Потрібно надати учням будь-які два слова, які жодним чином не пов'язані між собою на перший погляд. Запропонуйте вигадати по 3 ознаки подібності та відмінності між ними, а також скласти декілька змістовних речень, у яких ці обидва слова обов'язково фігуруватимуть.

Наприклад, оберемо слова «камінь» та «ножиці». Відмінності – ножиці завжди мають чітку форму та конфігурацію, а камінь – ні; при нагріванні ножиці остигають швидко, а камінь повільно; ножиці створені штучно, а камінь зазвичай має природне походження.

Подібне – обидва предмети можна використовувати як знаряддя праці; ножиці створені з металу, якщо камінь – магматична порода, то з нього також можна виплавити метал; при їхній взаємодії можна трансформувати будь-який з цих двох предметів.

Речення: «Наталя сиділа на камені на березі моря та старанно вирізала малюнки із журналу». «Ножиці геть затупилися, тому Сергій їх погострив спеціальним каменем» тощо [8].

Вправа «А що було б...»

Ця вправа дозволяє напрацювати вміння сприймати та аналізувати інформацію поза звичних меж. Її використання активізує творче мислення та фантазію.

Таку вправу можна виконувати індивідуально, в парах, групами у процесі змагання, а також у форматі «мозкового штурму» для учнів усього класу.

Запропонуйте школярам пофантазувати, що б було, якби звичні процеси та явища були влаштовані зовсім по-іншому.

Наприклад, уявімо ситуацію, якби люди вміли літати; як би змінився наш світ, якби не було сили тяжіння; як би вплинула на наше повсякденне життя здатність мозку запам'ятовувати та відтворювати абсолютно все, що відбувалося з кожним із нас протягом усього життя та інше [8].

Більш прицілним у контексті цього етапу на виявлення рівня розвитку ініціативності є наступний **тест «Чи ініціативні ви?»**. Потрібно запропонувати учасникам аркуш паперу, на якому розташовані кола різного розміру у довільному порядку. Завдання цієї техніки – створити з цієї безладної, безглуздої картини щось закінчене. Після проведеної студентами роботи кожен розглядає свій малюнок та слухає тлумачення. Якщо кола з'єднані між собою і вийшла якась закінчена, осмислена картина – це говорить про людину, яка у всьому прагне до порядку. Така людина в міру ініціативна, їй притаманне логічне мислення, здоровий глузд, відповідальність, дисциплінованість і відсутність терпіння до хаосу і чужої необов'язковості. Як підлеглий – така людина старанна і надійна, начальство з легким серцем може на неї покластися, знаючи, що вона не підведе і завжди доведе роботу до кінця. Як керівник, така людина характеризується вимогливістю та справедливістю.

Якщо, з'єднавши кола між собою, з них вийшла машина, механізм або ще якесь технічне пристосування – така людина активна, ініціативна, рішуча і спрямована вперед. Її невгамовна енергія і тверда воля – запорука того, що перед вами – потенційний лідер, який поведе людей за собою. Тим більше, що їй характерна відсутність страху до ризику, відповідальності та сміливих експериментів.

Якщо кола з'єднані безладними лініями і вийшла абстрактна картина – це свідчить про людину, яка часом проявляє ініціативу, але проблема в тому, що оточуючі не дуже до неї прислухаються, тому що найчастіше її не розуміють. У такої людини багато ідей, але всі вони здаються нереальними, відірваними від життя і занадто абстрактними, як і малюнок, який вийшов у результаті.

Якщо кола між собою не поєднані між собою – це свідчить про творчу людину, якій важко існувати в певних рамках. Такій людині не хотілося б ні керувати, ні підкорятися, ні вести за собою. Вона любить бути незалежною і терпіти не може суворий режим та чіткий графік. Їй легше пристосуватися до свободи, творчого безладу і можливості розпоряджатися своїм часом на власний розсуд. Якщо ж на малюнку кожен окремий кружок розмальований – така людина має купу ідей та може ними не ділитися.

Якщо кола розмальовані візерунками – це може говорити про бажання людини подати себе у найбільш виграшному світлі. Вона любить бути в центрі уваги і всіляко цього домагається. Часом така людина проявляє ініціативу тільки для того, щоб заявити про себе, а зовсім не тому, що їй хочеться втілити в життя якусь ідею. Якщо з кіл були зроблені особи людей – це показник неординарного мислення. Це глибока людина, якій цікаві оточуючі. Співчуття іншим людям, бажання допомогти ближньому – той стимул, який змушує таку людину діяти.

Якщо поруч з колами намальовані трикутники і квадрати – тобто створена композиція, що складається з геометричних фігур – така людина не характеризується ініціативою. Вона вкрай рідко проявляє активність, неохоче керує людьми, вважаючи за краще жити за принципом «моя хата з краю». Їй подобається, коли обов'язки чітко прописані, ролі раз і назавжди розподілені. Вона консервативно ставиться до життя, адже несподіванки і сюрпризи порушують його стабільність.

Цей тест допомагає розкрити колектив як сукупність унікального досвіду кожного, показати його різноплановість, а також допомагає кожному учаснику знайти своє гідне місце у динамічній системі під назвою «колектив».

Задля усвідомлення актуальних стосунків між учасниками в колективі, їхніх проблемних зон, цінностей та можливостей їх покращення можна використати техніку **«Переписування історії стосунків»** [6, с. 152–153].

Кожен учасник обирає 2–3 карти, які відображають стосунки в даний момент часу. Всі карти виставляються на аркуш А4 так, щоб утворилася цілісна картина. Учасник повинен створити історію, спираючись на карти.

Далі кожен обирає 2–3 карти бажаних стосунків, знову розміщують їх на аркуші А4, щоб отримати другу картину. Знову створюється історія із обраних карт. Далі, на основі поданих питань, учасникам пропонується порівняти історії і карти, з яких вони складені. Для рефлексивного аналізу пропонується орієнтовний перелік запитань: які емоції та почуття викликає у Вас історія 1? Які емоції та почуття викликає у Вас історія 2? Які карти Вам найбільше подобаються? Поясніть. Чи хотіли б Ви перемістити карти з історії 1 в історію 2 і навпаки? Чим схожі між собою історія 1 та історія 2? Які основні відмінності в історії 1 та історії 2? Яку з історій було простіше скласти? Чому?

Кожна історія аналізується з позиції особистого вкладу учасника у її складання. Варто відзначити емоції та невербальні прояви під час опису історій партнерами.

Прояв ініціативності, активності, захопленості процесом або ж навпаки невдоволення, опір, заперечення сюжету у складанні історії 1 та 2 свідчать про наявність цих особистісних якостей у побудові відносин та їхню роль у розвитку стосунків.

На етапі конструювання процесу взаємодії із суспільством, спроби співвіднесення поведінкових мотивів оточуючих із наявними очікуваннями, зниження тривожних форм реагування та формування стійкої позитивної самооцінки одночасно з розширенням бази знань про себе ми пропонуємо почати з техніки **«Паперова людина»**. Кожному учаснику пропонується аркуш паперу (підходить навіть із зошита в клітинку або лінійку). Потрібно аркуш скласти навпіл і руками обірвати папір так, щоб утворився силует людини (ножицями користуватися не можна). Далі потрібно дати ім'я цьому чоловічку і розказати про нього, попередньо написавши на його руках – знання, на ногах – вміння, на тулубі – мрії і все, що хотілося б додати про нього. **Далі потрібно пояснити учасникам, що ця паперова людина – це їх власний образ, проєкція, яку потрібно представити на загал.** Така проєкція дозволяє поглянути на певні обставини зі сторони, знизити бар'єри, у зв'язку з цим побачити і розказати більше.

Задля того, щоб зменшити невдоволення собою, попрацювати із соціальними стереотипами, соціальними ролями та субособистостями, можна скористатися **технікою «Мої ролі»** [6, с. 94-95]. Учасникам пропонується наосліп витягнути карти із колоди МАК, що відповідають наступним ролям (перелік ролей можна змінювати): Яка я людина? Я як чоловік (жінка)? Я як мама (тато)? Я як дочка (син)? Я як професіонал. Я як друг.

Відкриваючи карту, по черзі, учасник описує її, асоціації та відповідність цій ролі йому самому. Так з'являється можливість глибше і по-новому глянути на виконувані людиною ролі.

Далі пропонується учасникам у відкриті вибрати образ, з яким вони себе асоціюють та ідентифікують у теперішньому часі. Потрібно обґрунтувати свій вибір. Цю карту з так званим «бажаним» образом себе потрібно співставити із картами, що відповідають соціальним ролям.

Орієнтовний перелік запитань для рефлексивного аналізу: Яка з карт Вам найбільше подобається? Чому? Яка з карт Вам не подобається? Чому? Яка карта викликає у Вас найбільше емоцій? Яка з карт найбільш гармоніює із картою Вашого образу? Яка з ролей потребує розвитку і вдосконалення? Якою роллю Ви задоволені? Які ролі найскладніше поєднувати?

Відповідно до зображень на картах та їхнього опису учасником, доцільно зробити висновок про задоволеність роллю, успішність цієї ролі чи навпаки. Емоційність, тривалість та смислова наповненість опису вказують саме на ці особливості.

Також на цьому етапі можна використати **тест на самооцінку**, який розробила Мерилін Соренсен.

Потрібно поставити 1 бал за кожне твердження, з яким людина згодна, і якщо не згодна з твердженням, відзначає «0» балів. Далі потрібно порахувати суму балів.

Тест

1. Хвилююся сильно, коли не знаю що робити, потрапляючи в незвичну для мене ситуацію.
2. Сильно переживаю критику інших людей про мене.
3. Боюся, що можу нерозумно виглядати.
4. Дуже звертаю увагу на свої невдачі, і не помічаю своїх успіхів.
5. Я часто критикую себе та інших, ставлюся до себе та інших жорстко.
6. Як правило, я відчуваю, що в мене депресія і психічне виснаження.
7. Мої фонові відчуття – занепокоєння і страх.
8. Впевнена в тому, що люди ставляться до мене несправедливо абсолютно заслужено.
9. Світ для мене ворожий і небезпечний. Людям я не довіряю.
10. Дуже часто звинувачую себе, що все роблю неправильно.
11. Постійно переживаю, про те, чи добре я виглядаю.
12. Мені дуже важко сказати «ні» іншим людям.
13. Постійно очікую критики і невдоволення інших людей.
14. Мені страшно помилитися так, щоб це помітили інші.
15. Якщо я щось не зробила вчасно, відчуваю жахливий дискомфорт.
16. Боюся щось змінювати через страх зробити помилку.
17. Я завжди дуже сильно захищаюся з сильними емоціями, коли хтось мене критикує.
18. Не знаю, чи можу чогось досягнути в житті, не знаю своїх здібностей.
19. Рішення ухвалюю поспішно, у страхах і сумнівах щодо вибору.
20. Часто чекаю чогось поганого.
21. Під час сексу не можу розслабитися, відчуваю напругу і дискомфорт.
22. Розповідаю про себе зайве, більше ніж треба, або навпаки, що не треба – говорю.
23. Часто так сильно хвилююся, що не можу сказати ні слова.
24. Зазвичай протягом декількох днів після ухвалення рішення сумніваюся, чи правильно воно, і дуже переживаю про це.
25. Уникаю конфліктів і боюся їх.
26. Інші часто мені кажуть, що я занадто чутлива.
27. Іноді відчуваю, що я повна нікчема.
28. Думаю, що зі мною щось не в порядку.
29. Я часто на шкоду собі допомагаю іншим.
30. Постійно займаюся порівнянням себе з іншими.
31. Часто думаю дуже негативно про інших і себе.
32. Відчуваю, що мене намагаються використати, ставляться до мене погано.
33. Постійно прокручую в голові, хто мені що сказав/зробив і що я сказала/зробила іншим.
34. Я не займаюся своїм здоров'ям, і не стежу за собою як потрібно.
35. Боюся сказати, скільки коштують мої послуги. Завжди погоджуюся працювати за маленькі гроші.
36. Не вірю, що в мене є якісь унікальні здібності й таланти.
37. Брешу іноді, коли думаю, що мене почнуть критикувати і засуджувати за правду.
38. У мене немає жодних конкретних цілей на рік.
39. Я живу там, де немає порядку.
40. Часто не можу розібратися, що я відчуваю.
41. Батьки часто сварили мене за погану поведінку і помилки.
42. Вважаю що моє життя набагато важче, ніж у решти людей навколо мене.
43. Щоб не відчувати страх, іноді йду від ситуацій.

44. Занадто багато часу витрачаю на те, щоб я і все інше виглядало ідеально.
45. Не можу бути наодинці з собою, мені потрібно постійно заповнювати порожнечу спілкуванням і справами.
46. Слова і справи інших людей – основна причина злості.
47. Мені складно сконцентруватися, коли я переживаю, не можу нічого робити в такому стані.
48. Мені не пощастило з чоловіком/батьками/країною/роботою, освітою.
49. Щоб прийняти рішення – мені обов'язково потрібно дізнатися думку інших людей.
50. Боюся висловити в моїх профілях те, що я думаю насправді.

Підрахунок результатів:

0-7 балів – свідчать про те, у людини все гаразд із самооцінкою.

8-15 балів – іноді ви не вірите у себе, самооцінка на середньому рівні. Потрібно приділити цьому увагу.

16-25 балів – самооцінка низька. Терміново попрацюйте над своєю самооцінкою, інакше прирікаєте себе на невдачу, і в стосунках і в роботі.

26-50 балів – ситуація SOS! Вкрай низька самооцінка. Ви відчуваєте себе жертвою обставин, ви залежні від будь-якого вітру чужих думок. Через це вам складно знайти себе в житті та реалізувати свої таланти. Вам потрібна професійна допомога психолога якомога швидше.

Для дослідження «Я-образу» можна використати наступні методики: задля дослідження когнітивного компоненту – тест – опитувальник МІС В. В. Століна, С. Р. Пантілєєва та/або методику М. Куна «Хто Я?»; для дослідження емоційно-оцінюючого компоненту – методику діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка та методика вимірювання самооцінки Дембо Рубінштейн; для дослідження поведінкового компоненту – методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, а також тест міжособистісних відносин Т. Лірі (модифікація Л.Н. Собчик).

На заключному етапі ми пропонуємо використати наступні техніки.

Техніка «Особистий герб», яка спрямована на розвиток самоповаги та саморозуміння, стимулює процес рефлексії публічного «Я» та соціальну відкритість [6, с. 101–102].

Учасникам пропонують створити на аркуші А4 за допомогою олівців, фломастерів або фарб власний герб як проєкцію власних прагнень і життєвих позицій, особистісних установок та переконань. Після відведеного на малюнок часу пропонується орієнтовний перелік запитань для рефлексивного аналізу: які емоції та почуття викликає у Вас герб? З яких елементів та символів він складається? Що він означає для власника? В чому полягає його основна концепція? Який девіз власника цього герба?

У процесі інтерпретації контур герба поділяють на 4 частини (Рис. 1):

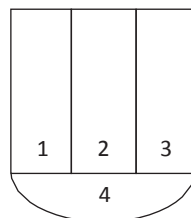

Рис. 1. Символічне зображення особистого герба

У лівій частині герба фіксуються головні досягнення (1); в середній частині – самоідентифікація (2); в правій – основні цілі в житті, а нижня частина відведена для девізу.

Техніка «Мої потреби» зорієнтована на визначення та усвідомлення особливостей потреб особистості та їхнього впливу на формування життєвих стратегій.

Клієнту пропонують виконати завдання, намалювавши наступні тематичні малюнки:

Завдання 1. Якщо б я була посудом, то я була б... *Завдання 2.* Якщо б я була рослиною, то я була б... *Завдання 3.* Якщо б я була зброєю, то я була б... *Завдання 4.* Якщо б я була прикрасою, то я була б...

Малюнки можна виконувати у довільному порядку. Після цього їх потрібно розкласти у порядку малювання. У процесі роботи можна запропонувати клієнту повісити малюнок на стіну, відійти на відстань 5 м від нього, поглянути з іншого кута.

Орієнтовний перелік запитань для рефлексивного аналізу:

- Чи подобаються Вам намальовані малюнки?
- Чи хочеться внести зміни у якийсь із них?
- Який із малюнків було найскладніше малювати?
- Який із малюнків Ви намалювали найшвидше?
- Який із малюнків Вам найбільше подобається?

❖ Запитання про рослину (Що це за рослина? Де вона росте? Які умови необхідні для її росту? Однорічна чи багаторічна? Для чого її посадили? Чи виконує вона задану функцію?).

❖ Запитання про посуд (Де знаходиться посуд? Чи має своє місце? Чий це посуд? Звідки він взявся? Для чого його використовують? Чи використовують його за призначенням?).

❖ Запитання про зброю (Що це за вид зброї? Кому належить зброя? Чи застосовується вона? За яких обставин використовується? Де зберігається?).

❖ Запитання про прикрасу (Звідки походить ця прикраса? Як Ви її отримали? Звичайна чи унікальна? Для чого використовується? Як часто використовується? У яких ситуаціях використовується? Чи написано щось на ній?).

Деякі аспекти інтерпретації:

Символи посуду, рослини, зброї та прикраси відображають основні потреби особистості (рослина – право на існування, посуд – право на самовираження, виявлення власного «Я»; зброя – право на автономію, власне місце в житті; прикраса – потреба бути цінністю в житті своєму чи когось, бути люблячим).

Рослина символізує життєздатність, життєстійкість та твердість. Найбільш стійкіший малюнок і показник сильної особистості – це дерево, а всі інші, в залежності від виду та способу зображення. Середовище і спосіб існування відображають потреби у зовнішньому середовищі, адаптацію до нього особистості.

Зброя вказує на здатність окреслювати власні особистісні межі. У залежності від виду зброї і опису клієнта можна робити висновки про специфічні особливості. Також зброя вказує на вміння і можливість оберігати себе. Якщо ступінь ураження зброї невеликий, то і низька потреба в окресленні власних меж (невротичний тип – звуження власних меж; психотичний тип – зброя далекого ураження).

Прикраса є показником цінності для себе і для інших. В інтерпретації особливо важливими є її характеристика клієнтом.

Техніка «GROU» спрямована на пошук творчих шляхів досягнення успіху.

Клієнту потрібно у відкриті з колоди метафоричних асоціативних карт обрати карти, що відповідають наступним показникам досягнень:

- Карта «G» – ціль.
- Карта «R» – оточення.
- Карта «O» – можливість.
- Карта «U» – дії.

Орієнтовний перелік запитань для рефлексивного аналізу:

– Запитання до карти «G» (ціль) – Чого Ви хочете? Яка Ваша ціль? Чому це для Вас важливо? Якщо б Ви знали, що можете досягнути всього, якою була б Ваша ціль? Який рух асоціюється у Вас з ціллю? Що на карті найбільше вказує на ціль?

– Запитання до карти «R» (оточення) – Що є на даний час у Вас? Що відбувається

відповідно для досягнення цієї цілі? Що вже зроблено? Хто і що впливає на досягнення цілі? Який рух символізує Ваше оточення, ресурси? Чи можете з'єднати цей рух із попереднім, щоб вийшла певна тілесна композиція?

Запитання до карти «U» (дії) – Який перший крок Ви готові здійснити? Що може стати перешкодою? Чи знаєте як її уникнути? Чи готові Ви просити допомогу? Які інші дії Ви готові запланувати? Який рух символізує дії? Чи можете з'єднати цей рух із попередніми, щоб вийшла певна тілесна композиція?

Повторіть загальний рух та опишіть свої тілесні відчуття та емоції.

Деякі аспекти інтерпретації:

Ця техніка дає можливість помітити найбільш проблемні «зони» у досягненні успіху. Аналізуючи опис кожної карти клієнтом, емоційні реакції та відповіді на запитання, ми можемо окреслити, де виникає найбільше дискомфорту і труднощів, відповідно, скерувати туди ресурси та зусилля у консультативній роботі.

Техніка «S.M.A.R.T.» спрямована на виявлення і постановку довготривалих та коротко-тривалих цілей.

Клієнту потрібно з колоди метафоричних асоціативних карт обрати ту, що відображає його ціль. Проаналізуйте цю карту, базуючись на основних підходах моделі «S.M.A.R.T.»:

- S «Specific» (конкретна);
- M «Measurable» (вимірна);
- A «Achievable» (досяжна);
- R «Relevant» (актуальна, реалістична);
- T «Time-bound» (обмежена в часі).

Орієнтовний перелік запитань для рефлексивного аналізу:

- Запитання до S «Specific» (Що Ви конкретно хочете? У якій сфері свого життя?).
- Запитання до M «Measurable» (Як Ви дізнаєтеся, що досягнули цілі? Що буде показником Вашого досягнення?).
- Запитання до A «Achievable» (Чи можна взагалі досягнути цієї цілі? Які дії наближають до досягнення цілі? Чи досягали інші таку ціль?).

Варто зауважити, що вирішальне значення на початковому етапі належить педагогу, який здійснює регуляцію розширення індивідуального досвіду студента за допомогою отримуваних знань про власні, раніше незвідані можливості. Згодом першочергова роль переходить до останнього з них, який виявляє активну позицію і самостійно включається у взаємодію. На останньому ж етапі безпосередньої участі педагога і зовсім не потрібно, проте діяльність протікає за його завданням і в певний проміжок часу.

Пріоритетним напрямом роботи в межах освітньої системи є забезпечення психологічного здоров'я та належної соціалізації студентів з особливими освітніми потребами. Зміни, що відбуваються у підлітковому віці на ранньому (до 15 років) та пізньому (до 19 років) етапах, закладають початок для формування Я-концепції та самооцінки, що має до неї безпосереднє відношення. Особливо гостро питання стосується підлітків-студентів з ООП, які, як правило, зазнають підвищених труднощів під час реалізації себе в соціумі. Це пов'язано з обмеженнями комунікативної сфери, деформацією взаємовідносин з однолітками та зменшенням самостійної спільно-роздільної діяльності. Отже, найважливішим завданням у контексті особистісного становлення дітей з особливостями розвитку стає формування адекватної самооцінки, необхідної як для ефективної саморегуляції, так і для самовизначення. Досягнення позитивної динаміки змін у формуванні позитивної самооцінки у студентів з особливими освітніми потребами є можливим за умови забезпечення спеціально організованих педагогічних умов, орієнтованих на збагачення індивідуального досвіду індивідів новими уявленнями про власні можливості. При цьому процес має бути побудований на самовираженні та самореалізації особистості в руслі комунікативної взаємодії. Ефективність показує і соціально-психологічний супровід адаптації студентів-першокурсників, націлений на створення сприятливих умов для їхньої

інтеграції в суспільство з однолітками з урахуванням властивих індивідуально-типологічних особливостей.

Список використаних джерел:

1. Колодяжна А. В. Самосвідомість особистості та проблеми її вивчення. *Scientific Journal Virtus, September*. 2018. № 26. С. 51–54.
2. Пухно С.В. Самооцінка студентів закладів вищої освіти як чинник успішності навчання. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2023. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.2.6>.
3. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навч.-метод. посіб. / Авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
4. Витак Г. Філософські основи арт-терапії. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. 2013. Вип. 12. С. 288–299.
5. Сізов В., Шевяков О., Славська Я. Педагогічні імплікації культурно-історичної теорії Л. Виготського. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2022. №1. Том 1 (103). URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-233-246>.
6. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
7. Цікаві вправи для розвитку креативності школярів та дорослих. URL: <https://vseosvita.ua/news/tsikavi-vpravy-dlia-rozvytku-kreatyvnosti-shkoliariv-ta-doroslykh-38987.html>.
8. П'ять вправ для розвитку креативного мислення. URL: <https://vseosvita.ua/news/piat-vprav-dlia-rozvytku-kreatyvnoho-myslennia-52180.html>

§ 7. Формування навичок культури поведінки в осіб з інвалідністю у соціально-побутовій сфері

Соціально-побутова сфера – це те, з чим ми зустрічаємося щоденно та те, що визначає мету й шляхи, якими особи з інвалідністю йдуть у повсякденне життя та будують відносини з суспільством. На жаль, соціальне середовище, його еталони та пріоритети з часом можуть змінюватися. Це вимагає від людини необхідності змінювати свої стереотипи поведінки, мислення, сприйняття, ціннісні орієнтири. Особистість повинна оволодіти вмінням адекватно реагувати на зміни в соціальному просторі, виробляти нові, доцільні для відповідної ситуації форми поведінки.

Побут – це устрій повсякденного життя людини, що задовольняє матеріальні потреби та засвоєння духовних благ і відображає рівень суспільних відносин, культури життя, впливає на формування особистості. Навички культури поведінки – це форми та засоби ознайомлення з навколишніми предметами і суспільством з метою покращення соціально-психологічної та соціально-побутової адаптації людей з особливими освітніми потребами [2].

Для осіб з інвалідністю вкрай важливо сформувати навички життєвої та соціальної компетентності. Це виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, дружніх стосунках. Вирішення життєво необхідних побутових питань: догляд за житлом, одягом, харчування, лікування. Формування навичок соціальної компетентності здійснюється в процесі оволодіння елементами правової культури. Моделювання особистісних компетентностей закладене у формуванні здорового способу життя, організації та проведенні змістовного дозвілля.

Повноцінна соціальна адаптація розумово відсталих осіб неможлива без формування системи їхньої моральної свідомості щодо соціальної поведінки, яка здійснюється в процесі морального виховання особистості. Так, наявність інтелектуального дефекту може істотно ускладнювати рішення задачі забезпечення соціально-нормативного функціонування, підвищувати ймовірність моральних відхилень в індивідуальній поведінці особистості.

Підготовка осіб із вадами інтелектуального розвитку до самостійного життя, організації власного побуту шляхом формування у них відповідних знань та практичних умінь, а також навичок життєвої та соціальної компетентності (виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, їх естетичного розвитку), вирішення життєво необхідних побутових завдань (догляд за житлом та одягом, харчування, лікування тощо) забезпечать повноцінну адаптацію такої людини в суспільстві [3, с. 56].

Особистість дітей з інвалідністю характеризується суперечливістю, конфліктністю самооцінки. Результати показали, що їм притаманна висока самооцінка, особистісне «Я» сприймається як енергійне, дійове, але за цим прихований страх, непевність у собі, залежність від оцінок оточуючих. Вони визнають у себе наявність позитивних рис і якостей, але знецінюють їх, оскільки це не збігається з їхнім негативним образом «Я» [4]. Наявність цих суперечливих тенденцій є проявом психологічного захисту.

Серйозність проблеми інвалідності, чи по-іншому людей з особливими освітніми потребами, обумовлена не лише тим, що за останній час збільшилося число людей, які мають значні фізичні чи психічні вади, але й надзвичайно низьким рівнем матеріального забезпечення, їх соціальною і матеріальною незахищеністю. До недавніх часів ця проблема певною мірою стосувалася лише самої людини, яка має інвалідність, та її сім'ї. І лише в останні роки перед суспільством постало питання: інвалідність – це нещастя однієї людини чи суспільний феномен?

Крім того, зараз в Україні, яка змушена боротися за своє існування в російсько-українській війні, багато воїнів повернулися з фронту з пораненнями або з інвалідністю. Гідне до їх жертвовного подвигу передбачає, окрім іншого, не лише соціальне забезпечення з боку держави, але й формування відповідного ставлення з боку всіх людей, яке передбачає якнайшвидше та якнайповніше включення ветеранів у суспільні відносини.

Труднощі людей з особливими освітніми потребами пов'язані не лише з відчуттями фізичного обмеження і дискомфорту, переживанням втрати своїх можливостей, але й з «багажем» того негативного ставлення, з яким стикається людина у своєму найближчому оточенні. З інвалідністю асоціюється не лише фізична чи психічна неспроможність. Уявлення про особу з особливими освітніми потребами як про людину, яка багато чого не може робити, яка потребує допомоги інших, викликає найчастіше почуття жалю. Це заважає також людині включатися в активні соціальні взаємовідносини. І щоб уникнути такого ставлення, особи з особливими освітніми потребами здебільшого спілкуються лише з подібними до себе [4].

Важливим напрямком соціальної інклюзії є створення безперешкодного середовища для життєдіяльності осіб з особливими освітніми потребами. Будь-яка держава, соціальна політика якої спрямована на захист та реабілітацію інвалідів, вживає заходів до подолання бар'єрів, що перешкоджають створенню сприятливого середовища для життєдіяльності інвалідів. До таких заходів належить розроблення стандартів та прийняття законодавчих актів, спрямованих на забезпечення доступу до об'єктів суспільного користування. Це можуть бути житлові приміщення, будинки, громадський транспорт та інші об'єкти.

Вітчизняна дефектологія методологічно виходить з положення про те, що моральні якості особистості є продуктом впливу зовнішніх, у тому числі і педагогічних факторів, що діють на людину в онтогенезі [2, с. 113]. Тому соціальна поведінка часто визначається якістю виховної роботи протягом усіх років навчання.

Аномальне функціонування нервово-психічних процесів підсилює можливість впливу біологічних факторів розвитку людини на її поведінку. Психіатричні дослідження дозволили дійти висновку, що «чим вище дисгармонія в розвитку біологічних начал у людини, тим

сильніше вплив природного на формування суспільно обумовленого в особистості. Врахування впливу біологічних факторів на формування особистості дозволяє підсилити увагу до пошуку різноманітних компенсаторно-корекційних засобів у соціальному вихованні розумово відсталих учнів» [5].

Наприклад, порушення пізнавального розвитку розумово відсталої дитини значно ускладнюють правильне самостійне узагальнення дитиною тих поведінкових дій, що повинні трансформуватися в переконання, які регулюють поведінку. Між тим у процесі виховання учнів з вадами інтелектуального розвитку робота з формування суспільних цінностей поєднується із специфічною корекційною роботою, спрямованою на виправлення тих недоліків характеру і поведінки, що виникли в результаті неправильного попереднього виховання або недосконалого життєвого досвіду.

Недостатність мови і мислення, порушення емоційно-вольової сфери, знижена самостійність, моторна недосконалість розумово відсталої дитини призводять до того, що з одного боку оточуючі його жаліють, з іншого – глузують з нього. Все це спричиняє прояв негативних рис характеру, які виступають як псевдокомпенсаторні утворення, особливо в молодому віці. У зв'язку з цим прогноз соціальної адаптації розумово відсталих дітей менш сприятливий. Однак спеціальні корекційні вправи психолого-педагогічного впливу дозволяють сподіватися на позитивний результат.

Підготовка осіб з особливими освітніми потребами до самостійного життя передбачає не лише розуміння ними вимог до морального вигляду сучасної людини, а й засвоїти їх таким чином, щоб вони стали нормою поведінки.

Культура взаємин передбачає вміння ними бути ввічливими при спілкуванні з товаришами, дорослими, поступатися своїми інтересами. Вона виховується шляхом застосування певної системи заходів: проведення бесід, створення ситуацій, закріплення навичок, повторення їх, нагадування учням дій, які вони повинні виконувати, щоб досягти виховного ефекту.

Оскільки учні легше й швидше запам'ятовують конкретні вимоги, варто виховувати у них конкретні вміння поведінки у звичайних ситуаціях. Найбільш ефективними прийомами є ті, що наочно показують переваги культурної поведінки.

Найбільш поширеними прийомами виховання є роз'яснення викладача, показ позитивного прикладу, практичне використання етичних знань учнів.

Оскільки в інклюзивних закладах учнів готують до самостійного життя, то саме на заняттях соціально-побутового орієнтування створюються найбільш сприятливі умови для засвоєння правил культури поведінки у побуті. Важливо формувати в учнів прагнення бути підтягнутим, охайним. У цьому сенсі особливої уваги потребує культура одягу. Спостереження доводять, що старшокласники виявляють інтерес до моди в одязі, але не вміють критично її сприймати. Тому доцільно проводити бесіди з цього приводу, за допомогою різноманітних видів демонстрації показувати зображення рекомендованого одягу з відповідним поясненням вчителя [6].

Ефективним заходом є демонстрація одягу різного призначення: шкільна форма, одяг для дівчат та хлопчиків, різноманітні фасони плаття та костюмів, одяг для холодної та теплої погоди. Учениці повинні вчитися доглядати за одягом, вміти його прасувати, підбирати фартушки різного фасону до суконь, підбирати сорочки, хусточки, взуття. Вчитель повинен виховувати у дітей правильну поставу, вміння слідкувати за зачіскою, формувати естетичний смак.

В освітньому закладі треба прищеплювати навички створення затишку в житловому приміщенні, навички культури поведінки за столом і вміння користуватися столовими приборами. Вчитель повинен звертати увагу дітей на культуру прийняття їжі, вміння правильно тримати ложку, виделку, дбайливо ставитися до хліба.

Враховуючи, що в таких людей, в основному, вже сформовані навички культури поведінки, потрібно більше уваги приділяти свідомому їх застосуванню, аналізуючи їх та узагальнюючи.

Реалізація таких заходів із виховання культури поведінки вимагає від педагога творчого підходу. Це значить, що педагог проводить у життя рекомендації з урахуванням відмінностей у поведінці дітей різних клінічних груп, рівня вихованості учнів, загальної і педагогічної культури їх батьків. Разом з тим потрібно мати на увазі, що навіть при систематичній роботі з дітьми стійкі результати з'являються не одразу, бо формування міцних вмінь та навичок вимагає часу, наполегливості й мистецтва педагога.

Для правильного формування навичок культури поведінки в осіб з особливими освітніми потребами варто дотримуватись таких кроків:

- з'ясувати інтереси вихованця/підопічного. Особі зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними порушеннями потрібно допомогти визначитися у виборі форми дозвілля, так як іноді вона не має можливості самотужки визначитися в цьому питанні. Не виключено, що в силу свого стану вихованці/підопічні мають лише обмежені уявлення про форми проведення дозвілля, їх доступність. Перш ніж пропонувати вихованцю/підопічному будь-які заходи, потрібно уважно вивчити його інтереси, запропонувати йому варіанти можливих форм дозвілля;
- розширити уявлення про дозвілля вихованця/підопічного, ділячись з ним досвідом і обговорюючи його проблеми;
- не порушувати інтереси вихованця/підопічного;
- оцінити колишні і теперішні інтереси й уподобання вихованця/підопічного;
- визначити основні особливості дозвілля, обраного вихованцем/підопічним;
- визначити способи адаптації вихованця/підопічного, щоб полегшити його участь в проведенні дозвілля;
- запровадити відповідну документацію [7].

Одним із основних елементів культурно-дозвілдової діяльності є аналіз ситуації, що характеризує спосіб життя вихованців/підопічних, властиві їм ідеали і норми поведінки, духовні цінності, культурно-дозвільні інтереси та уподобання.

Рекомендується, щоб запропоновані заходи мали періодичний характер, були комплексно сплановані в кожному закладі і вкладалися в певну систему. Організатор має враховувати також інші заходи із соціальної адаптації, заняття з працетерапії (лікування працею) та гармонійно поєднувати їх із такими заходами.

Особі, яка безпосередньо працює з особливим контингентом, варто враховувати основні обмеження життєдіяльності вихованця/підопічного, які пов'язані з такими порушеннями, захворюваннями:

- порушення слуху і мови (глухі; ті, що слабочують, логопати);
- порушення зору (сліпі; ті, у кого слабкий зір);
- порушення інтелектуального розвитку (розумова відсталість; із затримкою психічного розвитку);
- ампутація кінцівок; хребтово-спинальна травма;
- комплексні порушення психофізіологічного розвитку (сліпоглухонімі; дитячий церебральний параліч поєднаний з розумовою відсталістю);
- хронічні соматичні захворювання;
- психоневрологічні захворювання (неврози, дитячі церебральні паралічі) [8].

Фізичний і психічний стани вихованців/підопічних є головними чинниками, що впливають на можливості його участі в соціальній діяльності. Для оцінки стану вихованців/підопічних та залучення їх до неї рекомендується застосовувати узагальнений підхід: всіх вихованців/підопічних, які постійно проживають в інтернатному закладі, виходячи з критерію рівня їх соціальної активності, варто умовно розділити на три групи:

1) *низький рівень* – передбачає навчання самотійному прийому їжі, проведенню гігієнічних навичок, навичок із самообслуговування. З такими вихованцями/підопічними рекомендується проводити нескладні заняття з музики, фізичної культури, образотворчої діяльності, заняття з елементами прикладної творчості тощо. Дозвілля проводиться з метою формування, розвитку сприйняття, уяви, моторики і запобігання деградації наявних навичок;

2) *середній рівень* – передбачає проведення системи заходів, спрямованих на активацію наявних і вироблення у вихованців/підопічних нових соціально-побутових навичок. Для реалізації такої системи заходів вихованців/підопічних рекомендується залучати до участі у різних гуртках: фізичної культури, бісероплетіння, вишивки, художньої самодіяльності, художньої творчості та інших видів декоративно-ужиткового мистецтва. При цьому фахівці ставлять такі цілі: збереження й обов'язкове застосування санітарно-гігієнічних навичок і навичок самообслуговування, вироблення культурних установок і засвоєння елементарних операцій, соціальна адаптація в умовах інтернатного закладу;

3) *високий рівень* соціальної активності – дозволяє виробляти у вихованців/підопічних культурно-побутові навички і знання в необхідному обсязі. Основними завданнями роботи з даною групою є розширення уявлень про навколишній світ, розвиток комунікативних навичок, орієнтування в сферах суспільного життя, формування естетичних потреб [9].

Рекомендовані види культурно-освітньої діяльності для осіб з особливими освітніми потребами:

Бібліотерапія – спеціальний корекційний вплив на особу з особливими освітніми потребами за допомогою читання спеціально підібраної літератури з метою нормалізації або оптимізації її психічного стану. Бібліотерапію пропонується здійснювати через художнє читання, дискусії, літературні вечори, зустрічі з авторами творів, тренінг-конкурси на швидкочитання, літературні й поетичні клуби, виставки книг і регулярну роботу читального залу й абонементу бібліотеки. Реабілітаційний вплив бібліотерапії проявляється у впливі на формування самоусвідомлення вихованцем/підопічним своїх проблем, розширенні компенсаторних можливостей задоволення інформаційних потреб, налагодженні зв'язків з однодумцями, творчому співвіднесенні своєї особистості з персонажами художніх творів, долученні до культури країн світу, розвитку мовних можливостей (особливо в людей із проблемами мови й порушенням спілкування);

ізометрія (терапія художньою творчістю, арт-терапія) – універсальний терапевтичний метод, який використовується з метою комплексної реабілітації й спрямований на усунення або зменшення нервово-психічних розладів, відновлення й розвиток порушених функцій, компенсаторних навичок, формування здатностей до ігрової, освітньої, трудової діяльності у процесі занять специфічними, цілеспрямованими видами творчості.

Завдання терапії творчістю не тільки у формуванні, відновленні втрачених функцій організму й проведенні культурного дозвілля, а й відновлення індивідуальної й суспільної цінності вихованцем/підопічних інтернатних закладів / установ. В арт-терапевтичній роботі рекомендується використовувати музику, драматичне мистецтво, рух, танок та інші форми творчої активності людини, проте образотворча діяльність вважається основною.

У культурно-дозвіллевій діяльності пропонується застосовувати такі види арт-терапевтичної роботи:

- **глинотерапія** – ефективний спосіб реабілітації, що має у своїй основі роботу із пластичними матеріалами (глина, пластилін, тісто тощо). Глинотерапію використовують для корекції та розвитку координації рухів осіб із функціональними обмеженнями опорно-рухового апарату та осіб з розумовою відсталістю, для корекції страхів і контролювання емоцій вихованців/підопічних зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними порушеннями;

- **пісочна терапія** рекомендована для осіб із психосоматичними захворюваннями, з підвищеною тривожністю, страхами, з невротами, з мовними порушеннями. У процесі творчої гри з піском активізуються самозцілюючі резерви психіки, які вивільняються за певних умов у процесі терапії;

- **музикотерапія** – метод, при якому використовується музика як терапевтичний засіб. Мета музикотерапії полягає у тому, щоб за допомогою специфічних виразних засобів сприяти поліпшенню стану осіб з психічними і соматичними відхиленнями незалежно від їх

статі, віку, професії чи освіти. Змістом її є система різноманітних диференційованих методів позитивного впливу за допомогою активної й рецептивної діяльності;

- **танцювально-рухова терапія** – один з ефективних засобів поліпшення психологічного, емоційного та фізичного стану вихованця/підопічного, яка виконує оздоровчо-рекреативну та реабілітаційну функції;

- **ігрова терапія** – комплекс реабілітаційних ігрових методик. Ця технологія може виконувати функції соціалізації, розвитку, адаптації, релаксації, рекреації тощо;

- **гарденотерапія** – особливий напрям соціальної реабілітації за допомогою долучення до роботи з рослинами. Застосування методу гарденотерапії передбачає такі зміни у фізичному та психоемоційному стані вихованців/підопічних інтернатного закладу: розвиток дрібної моторики; покращення орієнтації у просторі; покращення логічного мислення; формування естетичного смаку; створення умов для психоемоційної релаксації;

- **спорт, активний відпочинок і туризм**. Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» фізкультурно-спортивну реабілітацію виокремлено як окремий вид реабілітації, спрямований на відновлення і компенсацію функціональних можливостей організму для покращення фізичного і психічного стану осіб з інвалідністю, підвищення їхньої рухової активності, оздоровлення, формування компенсаторних функцій організму і позитивної мотивації до суспільної адаптації;

- **іпотерапія** (лікування конем) – ефективний спосіб реабілітації за допомогою коня, який визнаний Міністерством охорони здоров'я України та входить у протоколи лікування дітей з органічними ураженнями центральної нервової системи. Іпотерапія відноситься до методів медико-соціальної реабілітації. Заняття іпотерапією сприяють розвитку таких особистісних якостей, як уважність, швидкість реакції, подолання страхів, порятунків від агресії, збудливості нервової системи, замкнутості, депресії [10].

Враженнями від іпотерапії поділились військовослужбовці, які сьогодні проходять службу у ВМС ЗСУ. Анастасія до широкомасштабного вторгнення РФ разом зі своїм підрозділом виконувала завдання за призначенням у Донецькій області. Стояла на захисті Маріуполя, брала участь у битві за «Азовсталь», у травні 2022 року потрапила в полон: «Враження від перебування поруч з цими благородними тваринами чудові, а відчуття позитивні. У них є певний зв'язок з людьми, коли не треба слів, вони і так все відчувають. Приємно трішки відійти від реальності та поринути у світ, де забуваєш про проблеми та накопичуєш позитивні емоції», – говорить Анастасія.

Подружжя Євген та Валентина, які також стояли на захисті Маріуполя та потрапили в російський полон у квітні 2022 року, вважають, що родинам, які пережили подібне, варто проходити реабілітацію разом:

«Практично всіх людей, котрі повернулись з полону, мучать кошмари. Ми разом бачимо результат одне одного, нам так спокійніше. Спілкування з твариною – це позитивний заряд на цілий день», – говорить Валентина [11].

У Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» створено чудові умови для реабілітації студентів. Упродовж всього терміну навчання інститут та фаховий коледж здійснюють комплексну реабілітацію студентів з інвалідністю, а саме – фізичну, медичну, професійну, соціальну, трудову, психолого-педагогічну, побутову та ін. Завдяки майстерно підбраному комплексу для реабілітації покращуються фізичні можливості, поліпшується стан здоров'я, студенти професійно займаються спортом, адже завдання реабілітації реалізуються через, зокрема, проведення навчальних занять з фізичної культури в групах за нозологіями захворювання, проведення занять спортивних секцій не лише з традиційних, а й видів спорту для інвалідів (легка атлетика, сидячий волейбол, футзал).

Студенти інституту та фахового коледжу ефективно та продуктивно займаються різними видами спорту, прагнуть до нових перемог, досягнень у спорті та у житті, здобувають високі результати, є призерами на Чемпіонаті України та у складі

Паралімпійської збірної України. Позитивний досвід цього та інших освітніх центрів, пов'язаних із реабілітацією та соціальною інклюзією осіб з особливими освітніми потребами, має стати базою, на якому буде провадитися така робота в майбутньому.

Приклади практичних завдань:

Інформаційний тренінг «Сам собі прокурор».

Мета тренінгу: виявити знання учасників щодо знань своїх прав

Завдання:

- активізувати потребу учасників тренінгу у знанні власних прав;
- навчити учасників тренінгу самостійно відстоювати свої права;
- підвищити рівень комунікаційних здібностей.

Категорія учасників тренінгу: молодь з інвалідністю (вік 16–35 років).

Кількість учасників тренінгу: 15–20 осіб.

Час, необхідний для проведення тренінгу: 60 хвилин.

Кількість тренерів – 1 особа: юрист.

Форма проведення: просвітницький тренінг.

Обладнання: роздаткові матеріали (листочки, ручки олівці; фліпчарт).

Хід проведення:

Першим етапом було об'єднання учасників тренінгу у сім малих груп, кожна з цих груп отримала певну ситуацію. Завдання для груп: прочитати ситуації та записати на аркуші папері перелік прав людей з інвалідністю, які порушені, а також зафіксувати, у яких державних і міжнародних документах зазначені ці права. Наступним етапом був спільний аналіз усіх ситуацій, а також виокремлення, на підготовленому плакаті, прав, які мають люди з інвалідністю. Завершальним етапом була консультація з професійним юристом.

Ситуації для обговорення на інформаційному тренінгу «Сам собі прокурор»

Ситуація 1. Ірині 20 років, вона пересувається на кріслі колісному, веде закритий спосіб життя, майже не покидає власного будинку. Їй не подобається відчувати себе безпорадною. Вона прагне знайти своє місце в житті, отримати спеціальність, роботу. Окрім того, вона познайомилася з Тарасом, дуже позитивним молодим чоловіком. Дівчина хоче створити власну сім'ю. Ірина живе з батьками та старшою сестрою, які повністю піклуються про неї. Мати запевняє дочку, що вона діє в її ж інтересах, не даючи їй можливості вести самостійний спосіб життя. Її і так прогледує сім'я, у неї також є сестра, яка завжди допомагатиме їй. Також мати не вірить у казки про кохання, тим більше до людини з інвалідністю. Мати впевнена, що на Ірині може одружуватися тільки дуже корислива людина, якій потрібна або їхня квартира, або машина, гроші тощо, але не дівчина в кріслі колісному. Матір з дочкою ведуть довгу та важку розмову, в результаті якої кожна залишається з власною думкою.

Ситуація 2. Віктор – інвалід, який рухається на кріслі колісному та проживає у квартирі самостійно, багато років не виходить за її межі. Віктор вже не перший рік веде боротьбу з комунальним господарством, що обслуговує його будинок, адже воно повинне побудувати для нього пандус, щоб мав змогу самостійно вийти з будинку. У нього є мрія – потрапити в магазин і самому купити все, що потрібно. Йому вдалося добитися свого і комунальне підприємство встановило пандус, але такий крутий, що спускатися ним надзвичайно важко. Нарешті після довгих переговорів Віктору вдалося умовити начальника переробити пандус. І ось – свято! Віктор вперше, без будь-якої допомоги, виїжджає на вулицю. Одразу ж біля під'їзду він зустрічає сусіда Сергія, який дивиться на нього із здивуванням. Сергій цікавиться, навіщо Віктор подолав стільки усього, щоб вийти на вулицю, адже соціальні працівники або хтось з сусідів може купити Віктору все необхідне. Сергій навіть пропонує свої послуги – сходити в магазин. Але Віктор повний рішучості потрапити туди самостійно. Сергію важко зрозуміти його відчуття. Віктор їде в бік магазину, зустрічаючи на шляху бар'єри: бордюри, ями. Але він долає їх. Коли ж Микола дістався магазину, він одразу ж засмучується, побачивши перед собою мармурові сходи на яких немає ніяких пандусів і поручнів.

Ситуація 3. Ольга – молода дівчина, має вади слуху, через що у неї нечітка мова. Оля намагається влаштуватися продавцем-консультантом у супермаркет. Але щоразу під час співбесіди в черговий магазин, їй відмовляють, супроводжуючи різними поясненнями: «Немає вакансій»; «А як Ви збираєтеся спілкуватися з покупцями?! Ніхто у Вашу мову не вслухатиметься!»

Ситуація 4. Аня має інвалідність з дитинства, у неї маленький ріст, близько 139 см. Вона закінчила юридичний факультет інституту з «червоним дипломом». Після телефонної співбесіди вона прийшла влаштовуватися на роботу, але, коли її побачили (по телефону вона не сказала про свою інвалідність), їй одразу сказали, що місце, на яке вона претендувала, вже зайняте. Аня попросила сходити на ту ж саму співбесіду свою подругу, звичайну дівчину, без жодних вад. У цій фірмі їй сказали, що з радістю візьмуть її на роботу.

Ситуація 5. Хлопець, що пересувається на інвалідному візку, вчиться в Інституті на факультеті іноземних мов. Він розмістив своє резюме в інтернеті (у ньому він не вказав про свою інвалідність). Його запросило на співбесіду представництво зарубіжної фірми. У відділі кадрів фірми були дуже здивовані, що молода людина з інвалідністю. Йому сказали, що організація за три тижні переїздить. Із нових координат залишили тільки електронну адресу. Йому дали декілька сторінок для перекладу, сказавши, що це випробувальне завдання, і попросили вислати його електронною поштою, де надалі з ним сконтактують і скажуть про результати. Хлопець виконав завдання і відіслав, але вже більше двох місяців немає жодних результатів.

Психологічно-мотиваційний тренінг «Мрії-цілі-дії»

Мета тренінгу: навчити учасників долати бар'єри на шляху до мети й позбуватися їх повністю, навчити черпати натхнення та мотивацію для роботи над собою та знаходити баланс між особистими та професійними цілями.

Завдання:

- активізувати учасників до досягнення поставлених цілей;
- допомогти визначити реальну мрію;
- проаналізувати шлях до реалізації мети.

Категорія учасників тренінгу: молодь з інвалідністю (вік 16–35 років).

Кількість учасників тренінгу: 15–20 осіб.

Час, необхідний для проведення тренінгу: 3 години.

Кількість тренерів – 1 особа: психолог.

Форма проведення: просвітницький тренінг.

Хід проведення тренінгу

Обладнання: роздаткові матеріали (листочки, ручки, олівці; фліпчарт).

Вправа 1. «Що таке мета, а що мрія?»

Про що ви мрієте найбільше? Виділіть одну найбільш важливу мрію актуальну для вас саме зараз. Запишіть її на листочку. Тепер надайте оцінку тому, що ви записали: ваше бажання відображає мрію чи його можна сміливо назвати метою. Ви лише думаєте про здійснення цього бажання чи вже зробили кроки для його реалізації?

Вправа 2. «Я зараз, Я у майбутньому».

Візьміть аркуш паперу та розділіть його навпіл. З лівої сторони опишіть себе зараз, у даний період часу. Описуючи, намагайтесь відповісти на такі питання: про що ви мрієте, до чого прагнете, що заважає здійсненню вашої мрії, що стримує вашу активність на шляху до її реалізації. Можливо ви завжди прогнозуєте лише негативні результати, а тому боїтесь починати діяти, можливо ви не вірите в те, що у вас може вийти так, як ви плануєте. А тепер уявіть, що ви вже досягли своєї мети. Праворуч намалюйте і опишіть себе за тими самими питаннями, але враховуючи зміни, які мали б відбутися з вами за весь період вашого шляху до успіху.

Рефлексія. Подивіться уважно на ваші малюнки, чи помітили ви різницю? Які зміни відбулися між першим і другим зображенням? Прокоментуйте їх.

Вправа 3. «Власні ресурси».

Складні ситуації зустрічаються майже кожного дня, але не кожна з них закінчується поразкою. Завдяки чому ми знаходимо вихід із складних життєвих ситуацій? Розділіть ще раз аркуш паперу навпіл. Перша колонка буде мати назву «зовнішні ресурси», друга – «внутрішні ресурси». А тепер спробуйте виявити те, що завжди вас підтримує і допомагає запобігти невдачі у будь-якій життєвій ситуації. У першій колонці запишіть тих людей, на допомогу або пораду яких ви завжди можете розраховувати. У другій – найсильніші риси вашого характеру й темпераменту, які вже сьогодні вас підтримують.

Рефлексія. Тож на які власні ресурси ви можете розраховувати на шляху до досягнень?

Вправа 4. «Цілі та їх досягнення».

Визначення цілей. Без жодних обмежень запишіть у стовпчик не менше шести бажань, здійснити які ви поки ще не змогли за якихось певних причин. Подумайте, про що ви мрієте, ким хочете стати у майбутньому, чим займатися.

Виділення пріоритетів. А тепер напроти кожного бажання визначте позицію за ступенем важливості й значущості від 1 до 6 (якщо цілей у вас не більше шести): 1 – найважливіше бажання, а 6 – найменш важливе і його реалізація для вас сьогодні не дуже принципова.

Встановлення часових обмежень. Із наведеного переліку виберіть не більше чотирьох цілей, яких ви можете досягти вже в цьому році.

Виділення найбільш значних цілей. Підкресліть три ваші основні мети (від 1 до 3) і спробуйте визначити, як ви оцінюєте ваші бажання і прагнення їх досягти. Можливо в усіх трьох випадках йдеться лише про мрію і ви насправді не дуже й вірите, що це здійсниться? А якщо вірите, то можливо пора вже починати діяти?

Рефлексія. Хто хотів би прокоментувати результати своєї роботи?

«Я художник – я так бачу!» – майстер-клас по написанню картин акриловими фарбами

Мета майстер-класу: розкрити творчий потенціал учасників через застосування арт-терапії, допомогти гармонізувати емоційний стан та навчити виражати власні почуття через творчість.

Категорія учасників майстер-класу: молодь з інвалідністю (вік 16–35 років). Кількість учасників майстер-класу: 15–20 осіб.

Час, необхідний для проведення майстер-класу: 2 години.

Кількість тренерів – 1 особа: художник.

Обладнання: роздаткові матеріали (листочки, акрилові фарби, пензлі, олівці; композиція з фруктів).

Хід проведення:

Майстер-клас відбувався в два етапи. Першим було заняття, де учасники мали змогу самостійно та з допомогою професійного художника намалювати осінній натюрморт, а другим етапом стало розміщення картин у мистецькій виставковій галереї (м. Кам'янець-Подільський) з метою привернення уваги не лише до даного проєкту, а й до проблеми інвалідності як такої.

Список використаних джерел:

1. Остролицька Л. І. *Розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90-і рр. XX – початок XXI століття)*. Дис. на зд. наук. ст. кандидата педагогічних наук (13.00.05). Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.
2. Бех І. Д. *Виховання особистості: У 2-х кн.* Київ : Либідь, 2003.
3. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: науково-методичний збірник*. Вип. 3. Ч. 1. Київ, 2012. 180 с.
4. Висоцька А. М. Загальні критерії визначення рівня вихованості учнів з особливостями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 4. С. 8–11.

5. Висоцька А. М. Рівні сформованості громадянської вихованості учнів молодших класів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2005. № 1. С. 26–29.
6. Вржесневський І. І. Соціокультурна інтеграція студентів з обмеженими фізичними можливостями засобами фізичної культури і виховання. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*. 2014. № (2). С. 51-52. URL: <https://tmfv.com.ua/journal/article/view/127>.
7. Засенко В. В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. збірник*. Київ : Науковий світ, 2006. Вип. 8. С. 85– 88.
8. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. Київ : Логос, 2000.
9. Каган Л. Реабілітація – шлях до інтеграції у суспільне життя. *Соціальний захист*. 2004. № 12. С. 12–16.
10. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навчально-методичний посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів. Київ : ДДССМ, 2003. 168 с.
11. Рядинська А. Що таке іпотерапія і як вона рятує колишніх полонених і поранених. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/shho-take-ipoterapiya-ta-yak-vona-ryatuye-kolyshnih-polonenyh-ta-poranenyh/>.

§ 8. Іпотерапія у фізично-реабілітаційній системі і корекції рухового стереотипу здобувачів вищої і фахової передвищої освіти

Що таке іпотерапія? Іпотерапія (від грецького слова «гіппос» – кінь) – метод лікування, заснований на взаємодії людини зі спеціально навченим конем, адаптованим до можливостей хворого в опануванні верхової їзди.

Кінні прогулянки – це не тільки приємне проведення часу, але і спосіб вилікувати багато хвороб та підтримати фізичну форму.

«Кінна» терапія працює за двома основними напрямками – психологія і фізіологія.

З погляду психології, контакт з конем дарує людині безліч позитивних емоцій, допомагає розслабитися. Для хворих дітей цей фактор є дуже важливим, адже така дружба виключає властиві людському соціуму конкуренцію і недоброзичливість, а передбачає щирі любов і прихильність. Також, для більшості людей, які мають захворюваннями, що входять до переліку показань до іпотерапії, важливим є те, що при спілкуванні з конем не потрібно, в буквальному сенсі, говорити. Для такого спілкування набагато важливіше використовувати мову жестів. Кінь сприймає образ людини, реагує на її рухи, інтонації, запах і навіть температуру тіла. Часто саме з цієї причини кінь служить посередником у спілкуванні з важкохворими пацієнтами. Як не парадоксально, але часом тварина набагато краще розуміє людину, ніж сама людина.

Другий напрямок іпотерапії (фізіологія) передбачає безпосередній контакт з конем. Комплекс вправ включає сидіння на коні і безпосередньо верхову їзду. На думку лікарів ефективність застосування іпотерапії при лікуванні захворювань досягається за рахунок того, що: верхова їзда – це приємний розважальний вид спорту, в якому вершник може встановити контакт із твариною й оволодіти навичками верхової їзди. Проте більшість людей не знають про терапевтичні переваги їзди верхи для особливих груп населення, особливо для тих груп населення, де дефіцит рухової координації впливає на соціальні, емоційні та академічні аспекти життя людини.

Їзда верхи – це фізична вправа, при якій тренуються і розвиваються усі групи м'язів від маківки до п'ят – температура тіла коня перевищує людську на 1,5–2 градуси. Тому при безпосередньому контакті з конем відбувається прогрівання м'язів і суглобів ніг і тазу. Кінь при русі кроком виконує роль «терапевтичного посередника» для вершника, передаючи від 90 до 110 різноспрямованих рухових імпульсів, аналогічних до руху людини при ходьбі. Ця рухова дія викликає відповідну реакцію пацієнта, яка допомагає коригувати рухову активність хворого. Пацієнт деколи не знає, що проходить курс лікування. У такому випадку в людини не виникає підсвідомого опору, що робить іпотерапію більш ефективною, ніж стаціонарне лікування.

На основі стимуляції реакцій, спрямованих на утримання рівноваги, вирішуються такі задачі:

- нормалізація м'язового тону;
- вдосконалення координації рухів;
- зміцнення м'язів;
- досягнення рухової симетрії.

Психологічний механізм складається зі спілкування з живим організмом (конем) – великою, темпераментною і сильною твариною, контроль якою дарує хворому відчуття перемоги не тільки над конем, але й над своїми страхами і хворобою. Комунікація та налагодження контакту між людиною і конем невербальні: кінь відчуває емоційний і фізичний стан пацієнта. Порівняно недавно іпотерапія почала привертати увагу також і фахівців із фізичної, професійної та логопедичної терапії. Це й не дивно, бо вона передбачає використання коня як терапевтичного знаряддя через залучення основних м'язів вершника; рух, вироблений ходом коня, змушує пацієнтів використовувати свій постуральний контроль, щоб утриматися у вертикальному положенні. Поряд із поліпшенням рухового і постурального контролю, дослідники можливостей іпотерапії також спостерігають, що соціальні й емоційні взаємодії можуть призвести до підвищення якості життя та самооцінки – курс і тривалість проведення іпотерапії залежить від поставленого діагнозу, а також свідчень і цілей. Але, зазвичай, спілкування з кіньми становить довгий період і продовжується навіть після досягнення результату, адже для більшості пацієнтів ці миролюбні створіння назавжди залишаються найкращими друзями.

Історія виникнення іпотерапії

Іпотерапія стає невід'ємною частиною сучасних медичних, психологічних і педагогічних технологій. Цей метод створює унікальні умови для одночасного позитивного впливу на фізичний і психоемоційний стан пацієнтів. Уже батько медицини, давньогрецький

лікар Гіппократ, зазначав, що верхова їзда відновлює в організмі гармонію. І недарма, бо терапія за участю посередника-коня корисна для пацієнтів із різними психіатричними та психосоматичними розладами. Автором концепції іпотерапії вважається французький лікар і психолог Ю. Лаллери, що визначив ІТ-метод як психосоматичну терапію, мета й завдання якої – допомогти досягненню рухової, психологічної незалежності й зробити людину здатною пристосуватися до нових, мінливих обставин. Перші дослідження, спрямовані на вияв позитивного впливу верхової їзди, які

були опубліковані в 1875 р. Шассинем у Парижі, показали результати лікування геміплегії, параплегії тощо. У 50-х роках ХХ ст. іпотерапія набула поширення в Європі, а з кінця 60-х – у США. Точкою відліку історії сучасної іпотерапії слід уважати 1950 р. Це рік 15 Олімпійських ігор у Гельсінкі, де друге місце було завойовано данською спортсменкою Ліз Хартелл, важко хворою на поліомієліт. Її лікар, Елізабет Бодікер, розуміючи депресивний стан своєї пацієнтки (в минулому спортсменки-кінноти), в рамках експерименту протягом 9 років змушував спортсменку сідати на коня. Результат виявився сенсаційним: дівчина змогла не тільки домогтися майже повного одужання, але й здобути перемогу на Олімпійських іграх. Згодом Е. Бодікер стала саджати на коней й інших інвалідів і знову досягла непоганих результатів. Вже в 1953 р. у Норвегії був створений

перший у світі спеціальний Центр лікувальної верхової їзди (іпотерапії) для дітей-інвалідів. Потім Центри з іпотерапії стали відкриватися в багатьох країнах світу. Так, трохи більше півстоліття тому, іпотерапія повернулася із забуття. На сьогодні в США їх уже більше 1000, тоді як у Великобританії – більше 700. У Франції відкрито факультет іпотерапії в Паризькому університеті спорту та здоров'я. У Тбілісі в Грузинській медичній академії відкрита кафедра ЛФК і райдтерапії. Ба більше: спеціальний конгрес у Гамбурзі в 1982 р. був присвячений питанням іпотерапії. Сучасна фахова література містить відсилки до досвіду серії досліджень, пов'язаних із позитивним впливом іпотерапії на загальну рухову функцію, когнітивну та афективно-емоційну активність дітей. Автори цих досліджень визначають іпотерапію як новий вид терапії, який використовує коней у поєднанні з фізичною, професійною і мовленнєвою терапією, яка покращує мотивацію, увагу і, отже, якість терапевтичного втручання.

Іпотерапія в Україні

В Україні програма лікування дітей за допомогою іпотерапії стартувала 1994 року завдяки старанням директорки київського кінно-спортивного клубу «Петрусевич» Олени Петрусевич і лікарки Ірині Осетрової. «Цією методикою вона зацікавилася ще в 70-х рр., коли в журналі «Конярство та кінний спорт» прочитала про те, як іпотерапію практикують у Німеччині й про те, як це модно й здорово. Перша її експериментальна група складалася з п'яти дітей, батьки яких намагалися будь-якою ціною поставити їх на ноги.

Далі поступово по всій Україні (спочатку на базі кінних спортивних клубів, а потім безпосередньо приватними особами), починають створюватись організації, які займаються іпотерапією.

Специфікація іпотерапії

Специфікація іпотерапії полягає в тому, що:

1) коні створюють відчуття ходіння людини тривимірним рухом. Рух коня передається вершнику, змушуючи таз рухатися вперед і назад, схилитися вбік, провокуючи обертальні рухи навколо вертикальної осі хребта. Біомеханічно ці рухи практично ідентичні

коливальним рухам таза при ходінні, тому відпрацьовуються нормальні рухи від плечей вниз до таза. Це дає можливість навчитися ходити «без ходіння»;

2) кінь зменшує м'язову спастичність. Пошкодження центральної нервової системи може призвести до збільшення напруги м'язів – спастичності, особливо в кінцівках.

Під час іпотерапії скорочення можливо шляхом розігріву м'язів і простого використання м'язів для їх релаксації;

3) кінь відновлює порушену симетрію м'язів тулуба. За допомогою руху тварини поперемінно напружуються і розслабляються м'язи постави лівої та правої сторін тіла, слабші м'язи зміцнюються;

4) коні запобігають контрактурі й обмеженості руху в суглобах. За допомогою рухів «таз вершника – його хребет – плече – рука» пацієнт починає ритмічно і м'яко працювати

усіма м'язами та суглобами;

5) кінь стимулює відчуття, тобто рух стимулює почуття рівноваги і зору; щетина і волосся з гриви та хвоста стимулюють відчуття і сприйняття температури; запах стимулює нюх, а слух стимулюють шуми з навколишнього середовища і звуки, що видаються конем;

6) кінь – це сила рівноваги. Іпотерапія надає необмежені можливості для прогресування і диференціації рівноваги. Прискорюючись, розгойдуючись, змінюючи напрямок, зупиняючись, рухаючись, прискорюючись і сповільнюючись, використовуючи спеціальні розкладки, відповідні вправи та ігри, рух коня стає потужним генератором рівноваги;

7) кінь поліпшує роботу органів (стимулюючи ендокринну систему, їзда верхи покращує кровообіг, дихання, роботу кишківника і навіть імунітет).

Досі немає спільної систематичної програми для іпотерапії. Успіх лікування багато в чому залежить від досвіду лікаря й досвіду інструктора. Іпотерапія спирається на лікувально-профілактичний характер впливу їзди верхи. Вплив на організм людини здійснюється через нервово-гуморальний механізм і підпорядковується законам адаптації до фізичних навантажень і формування рухових навичок. Під впливом лікувально-профілактичного впливу фізичних вправ в організмі відбувається активна перебудова функцій. Найбільш поширені показання до застосування ДЦП, затримки психічного розвитку, розлади аутистичного спектру, синдром дефіциту уваги і гіперактивності, порушення постави, сколіоз, тривожні стани, синдром хронічної втоми. Ефективність іпотерапії для людей: усунення наслідків вимушеної гіподинамії, тренування практично всіх м'язів тіла, відновлення втрачених рухових та ін. функцій, нормалізація роботи різних систем організму, соціальна адаптація (розвиток пізнавальних і трудових навичок), поліпшення емоційно-психологічного стану.

Показання до іпотерапії

Іпотерапія корисна не тільки людям, які страждають певними захворюваннями, але і тим, хто просто хоче врівноважити свій емоційний стан або поліпшити фізичну форму. «Спілкування» з конем формує позитивний емоційний фон, що підсилює ефективність дії занять. Верховна їзда збільшує впевненість у власних силах, дозволяє покращити сприйняття образу власного тіла, що дуже важливо для пацієнтів з обмеженими фізичними можливостями. Заняття ЛВІ показані хворим із нервовими та психічними захворюваннями: ДЦП, розумовою відсталістю (олігофренія, хвороба Дауна), шизофренією, аутизмом (включаючи ранній дитячий аутизм), депресивними станами; при порушеннях соціальної адаптації. Верховна їзда рекомендується дітям з вродженими мозковими порушеннями, посттравматичними і дегенеративними неврологічними симптомами, а також хворим на розсіяний склероз. Ефективність іпотерапії констатована при порушеннях інтелектуального розвитку, а також при труднощах у спілкуванні, навчанні,

вихованні та інших особистісних проблемах. Верховна їзда нерідко сприяє зниженню порогу судомної активності мозку. Іпотерапія ефективна також у комплексній реабілітації хворих із наслідками поліомієліту. З'ясувалося, що кращі показники лікування від наркотичної залежності та алкоголізму зафіксовані в «іпоцентрах», де хворих навчають принципів верхової їзди, догляду за конем. Іпотерапія з успішністю застосовується при патологіях серцево-судинної системи, у тому числі для реабілітації постінфарктних хворих, в комплексі реабілітаційних заходів при захворюваннях органів дихання, преморбідних станах та хронічній патології травної системи (дискінезії, дисфункції), простатитах.

Протипоказання до іпотерапії

Протипоказаннями для занять верховою їздою є гостра форма будь-якого захворювання (особливо серцево-судинних, психічних, неврологічних), патологія зсідання крові в пацієнтів (у т.ч. гемофілія); вроджені чи набуті (остеопороз) захворювання, які можуть призвести до виникнення патологічних переломів кісток; незворотні зміни в кульшових суглобах; будь-які інші соматичні захворювання в гострому і підгострому періодах; гострі інфекційні захворювання. З обережністю призначають іпотерапію при діабеті, епілепсії, хронічних захворюваннях нирок, травмах шийного і поперекового відділів хребта, дизплазії, спинних грижах.

Вправи під час занять

При організації занять з нашими студентами ми використовуємо вправи на розвиток гнучкості, спритності, координації. А саме: вправи вздовж і поперек коня в положенні на спині й на животі; – рух у різних суглобах верхніх і нижніх кінцівок; – нахили і повороти тулуба; – дихальні вправи; – пересадка назад і вперед, вітрячок, загальнорозвиваючі вправи (коли кінь стоїть), їзда боком; – вправи із закритими очима; їзда сидячи спиною вперед (руки ставимо на маклак) – вольтижування (гімнастичні й акробатичні вправи); – завдання навчання легким моторним навичкам: елементи мобільних ігор (кидання у кільце, кидання м'яча на точність, набивання тенісного м'ячика ракеткою, підкидання і ловіння м'яча, вправи з кільцями тощо).

Термінологія:

- Вольтрап – сідло
- Гурти – ручки за які тримається вершник
- Монтуар – поміст для зручної посадки на коня
- Маклак – задня поверхня стегна

Щоб вилікувати хворого, іноді потрібні роки (в залежності від важкості хвороби). Під час проведених мною занять з іпотерапії серед студентів нашого інституту та коледжу я звернув увагу на те, що в них після кожного заняття завжди гарний настрій, покращується самопочуття, апетит, сон, емоційний стан. Після декількох занять вони відчують покращення стосовно опорно-рухового апарату. Покращилась координація, гнучкість, амплітуда рухів. Студенти завжди чекають наступного заняття.

Юридичні аспекти іпотерапії в Україні

Іпотерапія (реабілітація за допомогою коня) входить до стандартів медико-соціальної реабілітації як метод, який розглядається в межах одного з компонентів комплексного реабілітаційного процесу і використовується з метою корекції психоемоційних функцій у тісному взаємозв'язку з виробленням рухових стереотипів (Соціальна педіатрія і реабілітологія, 2007. С. 17).

Іпотерапія входить до адаптованої клінічної настанови, заснованої на доказах «Церебральний параліч та інші органічні ураження головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями» (наказ МОЗ від 09.04.2013р. № 286). У протоколі зазначено: «Іпотерапія використовується у дітей з руховими порушеннями старше 3 років». Основні цілі:

- 1) мобілізація тазу, поперекового відділу хребта і кульшових суглобів;
- 2) тренування мускулатури шії та тулуба;
- 3) покращення постурального контролю голови та тулуба;
- 4) покращення реакцій рівноваги.

Іпотерапія входить до клінічного протоколу санаторно-курортної реабілітації дітей з церебральним паралічем (наказ МОЗ України від 01.12.2009 р. № 889) як додатковий лікувальний комплекс.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» в Додатку 1 до Порядку та умов в Примірному переліку додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) для осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти відзначено такі види корекційних занять, як: ритміка, розвиток мовлення, лікувальна фізкультура, соціально-побутове орієнтування, корекція розвитку, орієнтування у просторі, розвиток слухового, зорового, тактильного сприймання мовлення та формування вимови, корекція зору, логоритміка та інші, а також рекомендується корекція та розвиток психофізичних функцій з використанням елементів: кінезіотерапії, анімалотерапії (іпо-, каніс-, феліно-, орніто-), арт-терапії (ізо-, драмо-, казко-, музико-, кіно-, піско-, ігро-, мульт-, фото-, кольоро-пластилінової, танцювальної терапії, психогімнастики), працетерапії, ерготерапії, ароматерапії, Монтессорі-терапії).

Підсумок

Заняття іпотерапією у поєднанні з іншими фізичними вправами спонукають людину до концентрації уваги і волі. Разом з успіхами у верховій їзді (навичками самостійного керування конем) у хворого з'являється віра в свої сили, активізується інтерес до життя, прагнення перебороти обмеження, що виникли внаслідок захворювання; поступово покращується світосприйняття. Кінь, співдіючи синхронно з вершником, зігріває і масує його м'язи, нормалізуючи м'язевий тонус. У процесі занять іпотерапією, пацієнт для збереження рівноваги інстинктивно включає в роботу численні

групи м'язів, чого не можливо домогтися навіть при самій активній ЛФК з застосуванням механічних тренажерів; тіло людини інстинктивно «запам'ятовує» правильні стереотипи постави.

Комплексна дія іпотерапії на організм студента базується на гармонійному поєднанні біомеханічного і психогенного факторів, що забезпечують одномоментний позитивний вплив, фізичний, інтелектуальний, психо- та соціоадаптувальний ефекти, які є важливими передумовами для подальшого розвитку методу та розширення показів до застосування верхової їзди в клінічній практиці.

Хотілось би зробити висновок, що іпотерапія – це не лише метод лікарської реабілітації при важких захворюваннях, але й прекрасний спосіб боротьби зі стресами, при перенавантаженнях як фізичних, так і психологічних. Адже більшість людей ведуть сидячий спосіб життя, а терапія такого виду допоможе у профілактиці більшості захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи. Тому важливим є не просто лікування, а й профілактика можливих захворювань.

Розділ 6. РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ІНСТИТУТУ, ЇЇ СПІВПРАЦЯ З ІРЦ ТА ІНШИМИ ІНКЛЮЗИВНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ ЩОДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

§ 1. Сутність та теоретико-методологічні засади функціонування психологічної служби закладу вищої освіти

Діяльність психологічної служби забезпечується практичними психологами і соціальними педагогами (соціальними працівниками), які мають відповідну вищу освіту (спеціаліст, магістр) і, відповідно до чинного законодавства, користуються усіма правами і гарантіями, передбаченими для них. Психологічна служба тісно співпрацює з територіальними органами управління освітою, органами охорони здоров'я, правоохоронними органами,

соціальними службами для молоді, органами студентського самоврядування, громадськими організаціями та адміністрацією закладу вищої освіти. Посади практичних психологів і соціальних педагогів, інших працівників Служби уводяться у штати закладу вищої освіти в межах коштів, передбачених кошторисом витрат відповідного ЗВО. Психологічна служба діє на основі положення про свою діяльність, яке розробляється кожним ЗВО у відповідності до Положення про психологічну службу системи освіти України від 22.05.2018 № 509 [9], Положення про психолого-педагогічний відділ (Додаток 1) та інших нормативних документів і затверджується Вченою радою та наказом ректора.

Організаційна форма прикладної психології так чи інакше у сфері суспільного життя і суспільного виробництва є соціально-психологічна, соціальна або психологічна служба.

Психологічна служба являє собою структуровану сукупність установ, закладів, підрозділів та посад в одному підпорядкуванні системи, основою якої є фахівці в галузі практичної психології та яка має єдині методи, завдання та цілі роботи [8, с. 161].

Отже, психологічна служба – це комплекс практичних і методичних центрів, спеціалізовані консультаційні центри, спеціальні установи соціально-психологічної реабілітації, що включає посади аналітиків, радників, консультантів, соціальних працівників, психологів.

Головна мета психологічної служби – підвищення ефективності діяльності науково-педагогічного, педагогічного персоналу та здобувачів освіти засобами прикладної психології, захищаючи своє психічне здоров'я та соціальний захист [4, с. 23].

Основною метою діяльності психологічної служби є підвищення ефективності діяльності людей та захист їхнього соціального і психічного здоров'я.

У процесі роботи психологічної служби вирішуються два фундаментальних завдання (рис. 1):

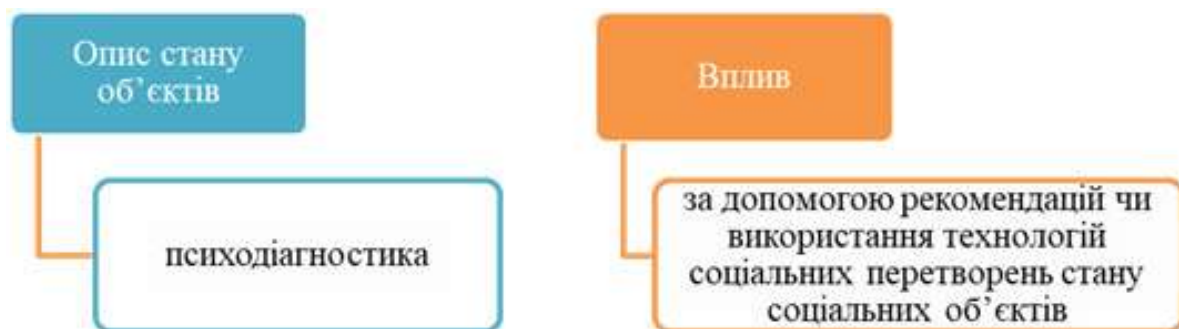

Рис. 1. Основні завдання психологічної служби ЗВО

Об'єктами діяльності психологічної служби в закладі вищої освіти є заклад в цілому або групи та окремі особистості, які входять до його складу [10, с. 18].

В основі діяльності практичних психологів психологічної служби лежить психологічна практика – фахова діяльність з надання психологічної допомоги індивіду.

Рис. 2. Основні ознаки, що характеризують психологічну службу ЗВО

Діяльність психологічної служби системи освіти базується на низці принципів. Базові принципи організації психологічної служби такі (рис. 3):

– доступність психологічних і соціально-педагогічних послуг для всіх учасників освітнього процесу закладу освіти. Це намічає формування композиції таких організаційних моделей психологічної служби, котрі могли б сформувати надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги здобувачам освіти, батькам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам незалежно від віку, раси, релігії, національності, майнового чи

соціального статусу, місця проживання, типу закладу освіти, рівня розумового та фізичного розвитку;

- принцип науковості означає, що вся діяльність психологічної служби ґрунтується на основі наукових підходів, науковій методології і засадах наукової психології. Методи, методики і технології у діяльності фахівців психологічної служби науково обґрунтовані, валідні і надійні. Неприпустиме застосування містичних, позанаукових, окультних, релігійних та інших методів і методик, що не пройшли наукової експертизи;

- принцип розвитку передбачає не тільки розвиток об'єктів психологічного впливу (здобувачів освіти, батьків і педагогів), а й удосконалення системи управління, методичного забезпечення та мережі закладів психологічної служби. Створено основи розвитку психологічної служби, рівень кваліфікації та професіоналізму її працівників, логіку та результати соціально-психологічного супроводу навчально-виховного процесу. Для цього використовуються креативні методи та прийоми роботи, перехід від клієнтської моделі соціально-психологічного супроводу до розвивальної, що дозволяє глибше зрозуміти тенденції психічного та соціального розвитку учасників освітнього процесу та їх взаємовідносини.

Рис. 3. Базові принципи організації психологічної служби ЗВО

Комплексність і системність надання поглибленої соціально-психологічної допомоги, що поєднує в діяльності психологічної служби вузьку спеціалізацію (у проблемному напрямі – профілактика девіантної поведінки серед підлітків, профілювання навчання серед випускників, робота з батьками здобувачів освіти; у сфері методології – позитивна терапія, гештальт-терапія та ін.) з певною різнобічністю фахівців. Поєднання універсальності зі спеціалізацією фахівців у єдиному технологічному процесі забезпечує реалізацію завдань психологічної служби в цілому [6, с. 88].

Міждисциплінарність у наданні психолого-соціально-педагогічної допомоги означає, що в технологіях організації соціально-психологічного супроводу учасників освітнього процесу необхідно поєднувати не тільки психологічні та соціально-педагогічні методи, а й методи інших суміжних наук – педагогіки, соціології, дефектології, фізіології, дидактики та ін.

Структура і цілісність передбачає функціонування єдиної психологічної служби у сфері освіти з чіткою структурою, підпорядкованістю та координацією взаємодії окремих її елементів. Цей принцип не суперечить різноманітності організації підрозділів служби локально, а представляє службу як єдину систему з єдиною метою і завданням, методами і підходами до психологічної допомоги. У діяльності психологічної служби системи освіти

використовуються єдині підходи для оцінки роботи різних відділів і фахівців, застосовується узгоджена методика та єдині стандарти.

Принцип професійної підтримки та допомоги для фахівців психологічної служби. Функціонально та структурно психологічна служба побудована таким чином, що кожен фахівець отримує методичну підтримку та психологічну допомогу, як у формі супервізії чи бесіди, так і у формі навчальних семінарів та тренінгів. Пріоритетною формою професійної підтримки є методичні об'єднання фахівців служби за окремими векторами роботи [1, с. 13].

Основними функціями психологічної служби закладу вищої освіти є (рис. 4):

Рис. 4. Основні функції психологічної служби ЗВО

- діагностика – соціальне і психологічне вивчення здобувачів освіти, викладачів і співробітників, груп і колективів, моніторинг соціальних процесів у ЗВО та психічного розвитку окремих здобувачів освіти, визначення причин, що ускладнюють особистісний розвиток, навчання та взаємини в колективі (Додатки 2, 3);

- корекція – здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психічному та особистісному розвитку і поведінці, схильності до узалежнень та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки [7, с. 45] (Додаток 4);

- реабілітація – надання психолого-педагогічної і соціальної допомоги здобувачам освіти, які перебувають у кризовій життєвій ситуації, з метою адаптації їх до умов навчання у ЗВО та соціального середовища (Додаток 5);

- профілактика – своєчасне попередження відхилень у психічному та особистісному розвитку, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі, попередження системи освіти наркоманії, алкоголізму, суїцидів, расової і соціальної нетерпимості, аморального способу життя та ін. (Додаток 6);

- прогностика – побудова на основі діагностики моделей поведінки груп та окремих особистостей, проектування на цій основі змісту і напрямів індивідуального розвитку студента, його життєвих планів, формування професійного самовизначення та позитивної життєвої перспективи, визначення тенденцій розвитку груп і колективів, соціально-психологічної ситуації у закладі освіти в цілому [2, с. 108] (Додаток 7);

- психологічна просвіта – підвищення психологічної культури всіх учасників освітнього процесу – здобувачів освіти, викладачів, співробітників (Додаток 8).

Теоретичне порівняння сутності та функцій методу, методики і технологій в системі психологічного знання і практики дозволило визначити психологічну технологію в якості основної методологічної одиниці практичної психології (табл. 1) [3, с. 7].

Порівняння методики, методу і технології

Критерії	Метод	Методика	Технології
Кінцева мета, образ результату	Власної немає; відповідність меті дослідження; перелік випадків або умови (обмеження) у застосуванні	Як правило, немає; формулюється у процесуальних термінах, дієсловах	Є. Наявність чітко сформульованого конкретного кінцевого продукту, результату, є обов'язковою умовою
Результат застосування	Або часткове перетворення, зміни об'єкту; або здобуття інформації	Або перетворення, або знання	Обов'язкове перетворення предмету, або одержання нового результату
Структура	Стала, стандартна	Стандартна	Гнучка, у залежності від цілей, завдань, етапів та проміжних результатів діяльності. Відповідно до проєкту
Складові	Або діагностичні, або оцінні, або перетворюючі (коригуючі)	Припускає сполучення діагностичних, оцінних і перетворюючих компонентів	Діагностичні, оцінні і перетворюючі складові являють собою єдиний комплекс методів, методик і прийомів професійної діяльності
Належність до певної наукової сфери	Моно-дисциплінарний характер	Моно-дисциплінарний характер	Мультидисциплінарний характер.
Цільове забезпечення	Не передбачається. Є тільки умови застосування, вимоги	Не передбачається	Цілі обумовлюють етапи і прийоми (методи, методики) роботи
Оцінка	За додержанням вимог процедури застосування	За додержанням вимог процедури застосування	За відповідністю передбачуваному результату і процедурою його досягнення (відповідність проєкту)
Зворотній зв'язок	Немає. На рівні відповідності до умов процедури	Немає. На рівні відповідності до умов процедури	На рівні кінцевого результату і відповідності до умов процедур та етапам

У таблиці 2 наведено результати порівняльного аналізу різних видів психологічного практикування з погляду його об'єкта, предмета, підходів, засобів, методологічної бази і мети. Також коротко представлено вимоги до суб'єкта психологічного практикування у залежності від його конкретного виду. Останнє необхідно для більш глибокого розуміння вимог до особистості практичного психолога.

У таблиці помітна єдність об'єкта, предмета, мети та засобів різних видів психологічного практикування, тобто психологічна практика спрямована на людину, яка

представляється для суб'єкта практики у всіх своїх іпостасях, – як індивід, тобто представник виду, особистість, суб'єкт діяльності та індивідуальність [5, с. 61].

Таблиця 2

**Порівняння наукового, позанаукового та побутового видів
психологічного практикування**

	Наукове	Позанаукове	Побутове
Об'єкт	Людина: індивід, суб'єкт діяльності, особистість, індивідуальність	Людина: індивід, суб'єкт діяльності, особистість, індивідуальність	Людина: індивід, суб'єкт діяльності, особистість, індивідуальність
Предмет	Когнітивний простір, зміст психічного (свідомого і несвідомого), індивідуальне уособлення культури	Когнітивний простір, зміст психічного (свідомого і несвідомого), індивідуальне уособлення культури	Когнітивний простір, зміст психічного (свідомого і несвідомого), індивідуальне уособлення культури
Мета	Зміни поведінки об'єкта, його настроїв, ставлень, переконань тощо	Зміни поведінки об'єкта, його настроїв, ставлень, переконань тощо	Зміни поведінки об'єкта, його настроїв, ставлень, переконань тощо
Засоби	Міжособистісна взаємодія, спілкування, комунікація	Міжособистісна взаємодія, спілкування, комунікація	Міжособистісна взаємодія, спілкування, комунікація
Підхід	Науковий: аналітично-статистичний	Міфологічний, містичний	Еклектичний
Методологічна основа	Науково обґрунтовані методи з можливістю статистичної та експериментальної перевірки результатів	Міфологічно обґрунтовані методи, що не можуть бути перевірені експериментально але частково дають практичні результати	Методи, що ґрунтуються на основі життєвської практики і частково дають практичні результати
Вимоги до суб'єкта практики	Аналітичний підхід + критичне ставлення + схильність до даного виду діяльності + професійна інтуїція	Некритичне сприйняття міфів, «теорій», віра + схильність до даного виду діяльності + інтуїція	Здоровий глузд + життєвий досвід + схильність до даного виду діяльності + інтуїція

Методика проведення тренінгу

Мета тренінгу – надати керівникам можливість використовувати та адаптувати різні компоненти або модулі. Необхідно дотримуватися основних принципів, адже відмінності в досвіді чи проблемах дітей, або досвіді керівників означають, що потрібен гнучкий підхід. Якщо можливо, ці техніки повинні спиратися на місцеві методи допомоги або доповнювати їх. Наприкінці тренінгу учасники повинні відчувати себе достатньо впевнено, щоб використовувати та адаптувати ці навички у найбільш відповідний спосіб [11, с. 9].

Крім стилю і терапевтичної позиції в групах потрібно буде обговорити з керівниками практичні аспекти ведення груп. Залежно від їхнього рівня досвіду роботи із підлітками чи ведення подібних груп, можна висувати до обговорення такі питання: де розмістити підлітків, як часто робити перерви, які основні правила встановити, що робити, якщо хтось у групі перебирає лідерство на себе, як реагувати, якщо хтось засмучується та ін. Обговоріть ці питання зараз, щоб керівники могли впоратися з будь-якими тривогами, які в них є щодо роботи з групами, та які можуть перешкоджати іншим учасникам освітнього процесу.

Що потрібно висвітлити в обговоренні? Зазвичай найкраще розміщувати підлітків неформально у колі, на підлозі, на пуфиках або стільцях. Група не повинна нагадувати заняття в аудиторії. Перерви слід робити часто і в разі потреби. Знайдіть баланс між викладенням матеріалу та переконанням, що підлітки пильно слухають та сприймають почуте.

Важливо, щоб правила були встановлені завчасно, щоб група знала, чого від них очікують, і щоб їх можна було переглянути за потреби. Заохочуйте підлітків створювати ці правила самостійно, а не нав'язуйте їх. Керівники груп повинні бути готові до того, що деякі діти будуть більш активними та балакучими, ніж інші. Слід заохочувати тихіших підлітків до участі в груповій діяльності, але пам'ятайте, що це можливо лише за їхнього бажання та у їхньому власному темпі. Хваліть зусилля, а не досягнення. Якщо хтось перебирає на себе лідерство у групі, подякуйте йому за внесок, але нагадайте, що кожен повинен мати можливість висловитися. Обговоріть зі своєю групою керівників, який є найкращий спосіб впоратися із сильними емоціями в групі. Якщо підліток засмучений, керівники повинні вирішити, продовжувати сесію чи ні. У деяких випадках група може допомогти здобувачу освіти – наприклад, почекати, поки йому стане краще; сказати, що вони теж засмучуються, і розповісти, як у таких випадках вони дають собі раду; пояснити підлітку, що ніхто його не засудить за сльози, або запропонувати розраду. В інших випадках може знадобитися, щоб один із керівників відлучився разом із здобувачем освіти на короткий час. Керівникам необхідно знайти баланс між тим, щоб приймати сильні емоції та водночас не давати їм домінувати над підлітками, ускладнюючи емоційний простір у групі. Це вимагає певних терапевтичних навичок, і слід цей момент чітко обговорити з керівниками просто зараз.

Кожна група структурована однаково, починаючи з групових вправ на розминку, переходячи до безпосереднього відпрацювання навичок і закінчуючи домашніми завданнями. Обговоріть, чому розминка корисна, і попрактикуйте її зараз під час навчальної сесії. Обговоріть також важливість виконання домашніх завдань, знову наголосивши, що це групи профілактичних навичок. Використовуйте аналогію зі створенням скриньки інструментів для подолання природних, але неприємних реакцій; можете підібрати більш релевантну місцеву метафору.

Перша сесія має на меті допомогти підліткам відновити контроль над інтрузивними спогадами, що є першим кроком у подоланні їхнього ПТС.

Друга сесія навчає підлітків технік релаксації, які корисні самі по собі для боротьби з надмірною збудливістю, а також як підготовка до проведення роботи з експозицією.

Остання сесія навчає детальних методів поетапної імагінативної та *in vivo* експозиції, спрямованих на зменшення симптомів уникання.

Здобувачі освіти, які мають симптоми тривожності та посттравматичного стресу, зазвичай відчувають, що не вповні володіють ситуацією. Вони бояться власної реакції, відчувають, що не можуть нічого з собою вдіяти, і хвилюються, що можуть зійти з розуму. Тому їм корисно знати, що ці реакції є поширеними (нормалізувати їх) і мають добре відому назву (маркувати їх). Нормалізація та маркування – це перший крок, щоб почати розуміти безладні симптоми та навчитися керувати ними. З іншого боку, нормалізація не має на меті применшити реакції підлітків, а маркування не призначене для позначення їхньої патологічності. Щоб уникнути цього, замість використання клінічних термінів, таких як посттравматичний стрес або травматичні події, керівники повинні підшукати еквівалентну місцеву фразу для використання з підлітками. У групах із підлітками одним із перших

завдань можна дати їм придумати назву чи псевдонім для посттравматичного стресу. Це створює еквівалентний ефект маркування та робить реакції більш керованими без використання надмірно складних або клінічних термінів. Попросіть групу керівників придумати кілька ідей щодо того, як підлітки можуть називати ПТС та травматичні події. У групових протоколах використовуються терміни ПТС і травматичні події, але керівники груп повинні надалі замінити їх термінами, які оберуть у їхній групі здобувачі освіти.

Рис. 5. Методика проведення тренінгу

Тренінг. День 1. Групи інтрузивності

Мета групи інтрузивності полягає в тому, щоб підлітки відновили контроль над інтрузивними спогадами. Вона включає такі активності: психоедукація щодо стресових реакцій; техніка безпечного місця; зміна картинок, звуків та запахів; завдання подвійної концентрації; перебудова снів; відволікання. На тренінговій сесії ви повинні навчити цих навичок керівників, щоб вони отримали безпосередній досвід і могли змістовно пояснити ці техніки підліткам.

Після вступу попросіть керівників поспілкуватися одне з одним у парах чи втрійках – нехай поділяться своїми очікуваннями та побажаннями щодо тренінгу, а потім нададуть зворотній зв'язок. Це допоможе керівникам групи сформулювати загальну картину роботи, а також чіткіше окреслить сферу діяльності груп з навчання технік зцілення.

Потім попросіть групу описати вплив травми на підлітків. Найкраще зробити це у вигляді вправи для всієї групи – один із керівників може написати приклади травматичних стресових реакцій на фліпчарті або дошці. Це можливість підкреслити різницю між спогадами та інтрузіями (зокрема поточну стійкість інтрузивних спогадів).

Запропонуйте учасникам розділитися на дві або три групи по 8–10 осіб у кожній (залежно від розміру групи). У кожній підгрупі два учасники гратимуть роль керівників груп. Їхнє завдання – представити групу та встановити правила. У другій рольовій грі, в тих самих підгрупах, двоє інших учасників мають зіграти керівників груп, які складають перелік і нормалізують реакції та нагадування про травму.

У наступній вправі керівник групи презентує техніку безпечного місця, яка має на меті допомогти уникнути спогадів про місце, пов'язані із катастрофою.

Техніки зміни картинок спочатку описує та демонструє керівник групи, а потім учасники розбиваються на пари, щоб попрактикуватися – давати одне одному інструкції щодо того, як реалізувати техніку зміни картинок.

Для завдань подвійної концентрації бажано, щоб спочатку «диригентом» вправи з постукуванням був керівник групи. Пам'ятайте, що зміст травматичних спогадів не досліджується під час виконання завдань подвійної концентрації, і тому немає потреби відстежувати або інтерпретувати спогади. Якщо є час, нехай один або два охочі керівники візьмуть керування на себе та простежать за ритмом постукування інших учасників групи.

Під час обговорення технік перебудови сновидінь дуже важливо враховувати будь-які відмінності між вашою культурою та культурою, в якій ви проводите тренінг. Чи існують

якісь конкретні переконання щодо снів у цій спільноті? Чи мають сни якесь особливе значення? Ваші керівники трактують якісь символи у снах?

Якими б не були місцеві уявлення, ми з-поміж іншого знаємо, що сни є проявами інтрузивних посттравматичних спогадів – і що вони піддаються зміні. Скажіть про це прямо і зауважте, що практика видозміни та перебудови сну – це метод, який перевірено працює як з дорослими, так і з дітьми.

Що стосується завдань на відволікання, попросіть керівників спочатку перелічити їхні власні методи відволіктися (це згодиться пізніше, коли вчитиметеся запобігати вигоранню), щоб підкреслити цінність відволікання. Потім коротко подумайте про заняття на відволікання для підлітків.

Коли працюватимете над закриттям групи, наголосіть на важливості того, що кожен підліток має зробити свій внесок, а керівникам слід похвалити їх за щось конкретне. Сесії з підлітками потрібно завершувати на позитивній ноті, пересвідчившись, що вони готові виконувати домашнє завдання та прийти на зустріч ще раз наступного тижня. Якщо залишиться час, надзвичайно корисно буде завершити цей день рольовою грою, в якій керівники мають можливість потренуватися у закритті групи та складанні домашнього завдання. Це можна зробити або в тих самих підгрупах, що були сформовані на початку дня, або всією групою разом.

Тренінг. День 2. Група збудливості, група уникання 1

Основна мета групи збудливості – навчити підлітків технік релаксації. Після короткого підбиття підсумків першого дня, запитань і роз'яснень, ми швидко переходимо до рольової гри, в якій два учасники грають керівників груп, а решта – підлітків. Завдання – відкрити групу та переглянути домашнє завдання. Керівникам, які грають роль підлітків, рекомендується бути неуважними та/або знервованими, щоб рольова гра максимально відповідала реальності. Найкраще цю гру проводити в менших підгрупах, як у день перед тим. Далі попросіть групу зробити список фізичних відчуттів, які супроводжують страх і тривогу. Як завжди, використовуйте інтерактивний, а не дидактичний стиль навчання, і пам'ятайте, що керівники будуть моделювати свою практику за вашим зразком.

Продемонструйте, як користуватися термометром страху, і наведіть місцеві приклади того, як можна виміряти суб'єктивну інтенсивність страху. Далі запитайте учасників, які методи вони використовують, щоб розслабитися (попросіть ці методи продемонструвати), і які способи використовують для розслаблення підлітки. Навчайте глибокої м'язової релаксації та розслабленого контрольованого дихання. У цьому може допомогти таблиця основних груп м'язів, якщо маєте під рукою. Нагадайте групі, що дітей може бентежити необхідність виконувати ці вправи на очах у всіх, та обговоріть способи розв'язання цієї проблеми. Якщо є час, попросіть когось з керівників провести у групі вправу з глибокої м'язової релаксації. Можна поєднати її з технікою безпечного місця або з місцевими практиками. Потім використовуйте техніки мозкового штурму, щоб генерувати корисні, добрі та нейтральні коупінг-думки.

Для планування активностей – головне, щоб цілі були реалістичними та досяжними, і щоб їхня кількість стабільно збільшувалася з тижня в тиждень. Заняття мають бути безпечними та досяжними. Покажіть приклад щоденника активностей і пройдіться ним разом з керівниками, щоб показати, як ним користуватися.

Коли вчитимете учасників керувати групою 4 (протидія поведінковому униканню), корисно мати під рукою список нагадувань, які керівники згенерували ще в перший день навчання. За бажання вони можуть додати нові нагадування. Після цього запропонуйте кожному керівнику витратити кілька хвилин на створення списку окремих нагадувань (не за ієрархією) – можна зіграти роль підлітка, якщо так буде легше.

Наведіть обґрунтування для покрокової експозиції. Використовуйте для цього страх або фобію, не пов'язану з травмою, наприклад, страх висоти. Продемонструйте групі, як потрібно ділити на кроки нагадування про страх.

Далі, в парах або по троє, учасникам потрібно розіграти рольову гру, де хтось – підліток, а хтось – керівник групи. «Підліток» вибирає одне з нагадувань із щойно створеного списку, а «керівник групи» допомагає розділити експозицію на кроки. Після цього одна або дві пари демонструють усій групі процес розробки плану для покрокової експозиції.

На завершення керівник групи шляхом рольової гри роздає інструкції до виконання покрокової експозиції як домашнього завдання. Якщо є час, один-два учасники можуть у рольовій грі закрити групу та дати всім домашнє завдання.

Тренінг. День 3. Група уникання 2, групи для батьків, впровадження

Після короткого підбиття підсумків другого дня, запитань і роз'яснень, ми переходимо до рольової гри, у якій двоє інших учасників (на зміну попередніх) мають можливість відкрити групу та переглянути домашнє завдання.

Далі ми всією групою починаємо заняття і запрошуємо до дискусії про переваги та недоліки когнітивного уникання (розмовляємо та обдумуємо).

Потім керівник групи моделює, як слід підтримувати підлітків, коли вони говорять, пишуть чи малюють свій травматичний досвід. Наголошуємо на важливості послідовного написання або малювання події.

Наприкінці цього розділу заохочуємо рольову гру, в якій учасники закривають групу та обговорюють із підлітками їхні надії на майбутнє. Не забуваємо також закінчувати групу на позитивній ноті.

Список використаних джерел:

1. Березіна Н. О. Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби системи освіти : спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навч. в сист. післядиплом. пед. освіти; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менедж. освіти. Київ : Ун-т менедж. освіти, 2015. 36 с.
2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : Вежа, 2013. 320 с.
3. Карамушка Л. М., Толков О. С. Методики діагностики психологічних особливостей інноваційних змін в освітніх організаціях : навч. практикум для слухачів очнодистанц. форми навч. в сист. післядиплом. пед. освіти; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менедж. освіти. Київ : Ун-т менедж. освіти, 2015. 32 с.
4. Коваль Л.Є. Основи педагогічної психології : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО, 2015. 136 с.
5. Лукіяничук А. М. Психологічні основи професійного становлення та розвитку особистості учня ПНЗ : навч.-метод. посіб. для навч. модулю «Соціально-психологічна компетентність педагогічних працівників ПНЗ»; Білоцерк. ін-т неперерв. проф. освіти. Біла Церква : БІНПО, 2016. 159 с.
6. Максименко С. Д., Кравченко Д. Г. Психологічний супровід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів : метод. посіб. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; Києво-Печер. ліцей № 171 «Лідер». Київ, 2015. 106 с.
7. Максименко С. Д. Практикум із групової психокорекції : підручник. Мелітополь : Вид-во Мелітоп. держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2015. 412 с.
8. Панок В. Г., Обухівська А. Г., Острова В. Д. Психологічна служба : Підруч. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
9. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. МОН України; Наказ, Положення від 22.05.2018 № 509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
10. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : Практикум з навчального курсу для практичних психологів: навч. посіб. Київ : Каравелла, 2016. 176 с.
11. Хоріна О. І. Рефлексивні основи соціально-психологічного супроводу модернізаційних процесів в освіті : метод. рек.; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 48 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»**

**ПРО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВІДДІЛ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»**

Розглянуто і схвалено на засіданні
Вченої ради інституту
Протокол № / від «12» травня 2021 р.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Психолого-педагогічний відділ працює в Навчально-реабілітаційному закладі вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (далі – Інститут), забезпечує соціальний супровід та психологічне забезпечення освітнього процесу Інституту та Відокремленого структурного підрозділу «Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (далі – Фаховий коледж) і є складовою Психологічної служби системи освіти України.

1.2. Основною метою діяльності Психолого-педагогічного відділу є психологічне забезпечення та підвищення ефективності освітнього процесу, захист психологічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: здобувачів освіти, науково-педагогічних, педагогічних і наукових працівників.

1.3. Діяльність Психолого-педагогічного відділу забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психологічного розвитку здобувачів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань Інституту та Фахового коледжу. Соціально-психологічне забезпечення освітнього процесу в Інституті та Фаховому коледжі здійснюють практичний психолог та соціальний педагог.

1.4. Керівник Психолого-педагогічного відділу відповідає за зміст, якість та результати його діяльності перед керівництвом Інституту та Фахового коледжу. Не менше одного разу на рік звітує перед керівництвом Інституту та Фахового коледжу про результати роботи.

1.5. Психолого-педагогічний відділ безпосередньо підпорядковується ректору Інституту.

1.6. Посади працівників Психолого-педагогічного відділу вводяться до штатного розпису Інституту відповідно до нормативів чисельності працівників Психолого-педагогічного відділу, затверджених у встановленому порядку. Посади обіймають працівники з вищою освітою за відповідною спеціальністю.

1.7. Психолого-педагогічний відділ у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», іншими законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, наказами ректора, Статутом Інституту, а також цим Положенням.

1.8. Терміни, що використовуються у цьому Положенні, вживаються у значеннях, наведених у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги» та інших актах законодавства України.

1.9. Працівникам Психолого-педагогічного відділу надаються окремі приміщення (кабінети) для проведення консультативної, діагностичної, просвітницької, тренінгової, профілактичної, реабілітаційної та психокорекційної роботи.

1.10. При Психолого-педагогічному відділі можуть створюватися: групи швидкого реагування, які надають невідкладну психологічну допомогу, консультативні і тренінг-групи, студентські гуртки, творчі групи, групи волонтерів.

1.11. Психолого-педагогічний відділ Інституту співпрацює з органами охорони здоров'я, соціальної політики, молоді та спорту, внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади, а також комунальними закладами соціального захисту дітей, підтримки сімей, дітей та молоді, фахівцями із соціальної роботи об'єднаних територіальних громад, громадськими організаціями.

2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, МЕТА І ФУНКЦІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

2.1. Основною метою діяльності Психолого-педагогічного відділу Інституту є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів вищої освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

2.2. Основними завданнями діяльності Психолого-педагогічного відділу є:

- підвищення психологічної культури всіх учасників освітнього процесу, гуманізація стосунків у студентських і викладацьких колективах, допомога у пошуку шляхів розв'язання психологічних проблем;
- забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника освітнього процесу;
- сприяння повноцінному особистісному розвитку здобувачів освіти та створення належних соціально-психологічних умов для формування у них мотивації до навчання, самореалізації творчих здібностей, самовиховання і саморозвитку.

2.3. Основними функціями Психолого-педагогічного відділу є:

- діагностика – соціальне і психологічне вивчення здобувачів освіти, науково-педагогічних, педагогічних працівників і співробітників, груп і колективів Інституту та Фахового коледжу. Моніторинг соціальних процесів та психічного розвитку окремих здобувачів освіти, визначення причин, що ускладнюють особистісний розвиток, навчання та взаємини в колективі;
- корекція – здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психічному та особистісному розвитку і поведінці, схильності до узалежнень та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки (у разі недостатності психопрофілактичної роботи та за умови необхідності, своєчасності та ефективності застосування методів психокорекції та загальної психотерапії);
- реабілітація – надання психолого-педагогічної і соціальної допомоги здобувачам освіти, які перебувають у кризовій життєвій ситуації, з метою адаптації їх до умов навчання та соціального середовища в Інституті та Фаховому коледжі;
- профілактика – своєчасне попередження відхилень у психічному та особистісному розвитку, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі, попередження наркоманії, алкоголізму, суїцидів, расової і соціальної нетерпимості, аморального способу життя тощо;
- психологічна просвіта – підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – здобувачів освіти, науково-педагогічних та педагогічних працівників.

2.4. Діяльність Психолого-педагогічного відділу базується на принципах:

- пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей;
- соціальної детермінованості;
- доступності;
- гуманістичної спрямованості;
- гнучкості;
- науковості й компетентності;
- інформаційної достатності;
- зворотнього зв'язку;
- єдності психодіагностики та психокорекції;
- діалогічної взаємодії між клієнтом та психологом чи соціальним педагогом;
- особистісно-орієнтованого підходу;

- конфіденційності;
- ділової ініціативи;
- безперервності фахового вдосконалення;
- незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій.

2.5. Основними видами роботи Психолого-педагогічного відділу є:

- психологічне консультування – надання психолого-педагогічної допомоги здобувачам, науково-педагогічним та педагогічним працівникам з використанням гуманістичної психології;
- психодіагностика – психологічне вивчення здобувачів освіти, науково-педагогічних та педагогічних працівників за допомогою сучасних надійних та валідних тестових методик, методів спостереження, бесіди на підставі принципу єдності діагностики та психокорекції;
- психопрофілактика – проведення індивідуальних і групових занять (консультацій, тренінгів, семінарів, лекцій тощо) для відповідних цільових груп;
- психореабілітація – надання психолого-педагогічної і соціальної допомоги здобувачам освіти, що мають соціальні і психологічні проблеми, пережили чи знаходяться у важкій життєвій ситуації, стресі тощо;
- психологічна просвіта – виступи перед здобувачами освіти, науково-педагогічними та педагогічними працівниками, кураторами, вихователями з повідомленнями науково-практичного психологічного спрямування;
- соціальний патронаж – соціально-педагогічний супровід цільових категорій здобувачів освіти з метою допомоги у вирішенні побутових і соціальних проблем;
- організаційно-методична робота – складання планів/звітів; підготовка до проведення виступів, тренінгів, семінарів, лекцій тощо; підготовка психологічних матеріалів інформаційно-просвітницького спрямування; обробка результатів психодіагностики, оформлення висновків, рекомендацій; робота в бібліотеці, самопідготовка; консультації в навчально-методичних центрах; участь у науково-методичних семінарах, конференціях тощо.

3. ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

3.1. Працівники Психолого-педагогічного відділу:

- беруть участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку здобувачів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я;
- проводять психолого-педагогічну діагностику здобувачів освіти, сприяють їх адаптації до нових умов освітнього процесу згідно з рівнем психічного розвитку;
- розробляють та впроваджують розвивальні, корекційні програми з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти;
- готують здобувачів освіти до свідомого життя; здійснюють їх превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму й наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок;
- проводять психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки здобувачів;
- формують психологічну культуру здобувачів освіти, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків або осіб, які їх замінюють, консультують з питань психології, її практичного використання в організації освітнього процесу.

3.2. Працівники Психолого-педагогічного відділу повинні:

- керуватися у своїй діяльності законодавством України, Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи України, етичним кодексом психолога, Положенням про психологічну службу у системі освіти України та цим Положенням;

- дотримуватися педагогічної етики, поважати гідність здобувачів освіти, захищати їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри у тісному співробітництві з усіма учасниками освітнього процесу;
- пропагувати здоровий спосіб життя, підвищувати рівень психологічних знань науково-педагогічних, педагогічних працівників та батьків (осіб, які їх замінюють);
- зберігати професійну таємницю; не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностики або корекційної роботи, якщо це може завдати шкоди здобувачу чи його оточенню;
- постійно підвищувати свій професійний рівень;
- знати програмно-методичні матеріали й документи щодо обсягу, рівня знань, розвитку здобувачів освіти; вимоги державних стандартів до забезпечення освітнього процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки;
- проводити дослідження, моніторинги, тренінги, навчальні семінари, консультації для здобувачів освіти, викладачів та співробітників Інституту та Фахового коледжу.

3.3. Тривалість робочого тижня працівників Психолого-педагогічного відділу визначається чиним законодавством.

4. ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

4.1. Фінансування діяльності Психолого-педагогічного відділу здійснюється відповідно до чинного законодавства.

4.2. Працівникам Психолого-педагогічного відділу надаються окремі приміщення (кабінети) для проведення діагностичної, навчальної, тренінгової, консультативної, розвивальної і корекційної роботи.

5. ПРАВА ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

Психолого-педагогічний відділ має право:

- разом з керівництвом Інституту та Фахового коледжу визначати зміст своєї діяльності з урахуванням державних норм і стандартів;
- брати участь у погодженні програм психологічної просвіти учасників освітнього процесу;
- здійснювати підготовку експрес-інформації, бюлетенів, статей науково-практичного психологічного спрямування;
- використовувати матеріально-технічну базу Інституту та Фахового коледжу для функціонування Психолого-педагогічного відділу;
- брати участь у науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах з питань теорії і практики психології та соціальної роботи.

6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

6.1. Працівники Психолого-педагогічного відділу несуть персональну відповідальність за:

- неналежне виконання або невиконання завдань та функцій Психолого-педагогічного відділу;
- недодержання етичних норм, конфіденційності інформації в роботі з клієнтами;
- завдання матеріальної шкоди – в межах, визначених чинним законодавством України про працю.

7. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

7.1. Це Положення затверджується рішенням Вченої ради Інституту та вводиться в дію наказом ректора.

7.2. Зміни та доповнення до Положення вносяться за рішенням Вченої ради Інституту шляхом прийняття нового тексту Положення та вводяться в дію наказом ректора.

Методика дослідження соціальної адаптованості**Вік досліджуваного: з 12 років.**

Інструкція. Вам пропонується 25 тверджень. Якщо ці твердження справедливі (на вашу думку), то позначте значком «+» у стовпчику «Так». Якщо несправедливі, то поставте «-» - у стовпчику «Ні».

Твердження	Так	Ні
1. Я часто відчуваю нудоту		
2. Працюючи, я втомлююся		
3. Я не можу зосередитися на чомусь одному		
4. Я хвилююся з будь-якої причини		
5. Коли я щось роблю, мої руки тремтять		
6. Я часто хвилююся		
7. Мені часто сняться страшні сни		
8. Я пітнію навіть у холодну погоду		
9. Я постійно відчуваю голод		
10. Мене часто непокоїть шлунок		
11. Іноді через хвилювання не можу спати		
12. Мене легко вивести з рівноваги		
13. Я більш чутливий, ніж інші		
14. Я часто через щось хвилююся		
15. Дуже прикро, що я не такий щасливий, як інші		
16. Я легко можу заплакати		
17. Коли мені доводиться чекати, це мене дратує		
18. Іноколи я відчуваюся таким метушливим, що не можу всидіти на одному місці		
19. Я боюся труднощів		
20. Іноді я відчуваю свою непотрібність		
21. Я сором'язлива людина		
22. Я думаю, що для мене в усьому багато труднощів		
23. Я завжди напружений		
24. Іноді я відчуваюся розбитим		
25. Я уникаю труднощів		

Обробка та інтерпретація

Підрахувати суму відповідей «так» на всі твердження. Якщо сума відповідей «так» становить:

1-3 – висока адаптованість;

4-10 – середня;

11-20 – низька;

21-25 – соціальна адаптованість дуже низька, властивою є невпевненість у собі, внутрішні конфлікти.

Методика «Шкала тривожності» Тейлора

Вік досліджуваного: з 12 років.

Інструкція. У таблиці (табл. 1) перелічені ситуації, з якими ти часто стикаєшся в житті. Деякі з них можуть бути неприємними, бо викликають тривогу, хвилювання чи страх. Уважно прочитай кожне речення і обведи кружечком одну з цифр праворуч - 0, 1, 2, 3, 4 - залежно від того, наскільки ця ситуація є неприємною для тебе і може викликати тривогу хвилювання, побоювання чи страх. Якщо ситуація тобі зовсім не здається неприємною, обведи цифру 0. Якщо трохи неприємна – обведи цифру 1. Якщо ситуація досить неприємна, викликає у тебе занепокоєння і ти хотів би уникнути її, обведи цифру 2. Якщо вона тобі дуже неприємна і викликає сильне занепокоєння, тривогу, страх, обведи цифру 3. Якщо ситуація тобі вкрай неприємна і викликає у тебе дуже сильне занепокоєння та надто сильний страх, обведи цифру 4. Те, що означає кожна цифра, написано зверху таблиці.

Отже, твоє завдання – якомога ясніше уявити собі кожну ситуацію і визначити, обвівши кружечком одну з цифр, якою мірою вона може викликати тривогу, занепокоєння, побоювання чи страх.

Таблиця 1

№ з/п	Можлива ситуація	Міра занепокоєння				
		відсутнє	трохи	достатньо	значно	дуже
1	Треба відповідати біля дошки	0	1	2	3	4
2	Потрібно зайти в дім до незнайомих людей	0	1	2	3	4
3	Участь у змаганнях, конкурсах, олімпіадах	0	1	2	3	4
4	Необхідність розмовляти з директором школи	0	1	2	3	4
5	Необхідність думати про своє майбутнє	0	1	2	3	4
6	Учитель дивиться в журнал і збирається когось викликати	0	1	2	3	4
7	Тебе критикують, тобі докоряють	0	1	2	3	4
8	На тебе дивляться, коли ти щось робиш (спостерігають за тобою під час роботи, розв'язування задачі)	0	1	2	3	4
9	Під час контрольної роботи	0	1	2	3	4
10	Після контрольної, коли вчитель називає оцінки	0	1	2	3	4
11	На тебе не звертають уваги	0	1	2	3	4
12	У тебе щось не виходить	0	1	2	3	4
13	Чекаєш батьків з батьківських зборів	0	1	2	3	4
14	Тобі загрожує невдача	0	1	2	3	4
15	Чуєш за своєю спиною сміх	0	1	2	3	4
16	Необхідність скласти екзамени у школі	0	1	2	3	4
17	На тебе гніваються (невідомо через що)	0	1	2	3	4
18	Треба виступати перед великою аудиторією	0	1	2	3	4
19	Має відбутися важлива подія	0	1	2	3	4
20	Не розумієш пояснень учителя	0	1	2	3	4

21	З тобою не згодні й суперечать тобі	0	1	2	3	4
22	Порівнюєш себе з іншими	0	1	2	3	4
23	Під час перевірки твоїх здібностей	0	1	2	3	4
24	На тебе дивляться, як на маленького	0	1	2	3	4
25	На уроці вчитель несподівано ставить тобі запитання	0	1	2	3	4
26	Оточуючі замовкають, коли ти підходиш	0	1	2	3	4
27	Під час оцінювання твоєї роботи	0	1	2	3	4
28	Думаєш про свої справи	0	1	2	3	4
29	Тобі потрібно прийняти важливе рішення	0	1	2	3	4
30	Не можеш упоратися з домашнім завданням	0	1	2	3	4

Оцінювання та аналіз результатів

Наведена методика містить ситуації трьох видів: пов'язані зі школою, взаємодією з учителем (шкільна тривожність) і ті, що актуалізують уявлення про себе (самооцінна тривожність).

Дані про віднесення ситуацій до конкретної шкали видів тривожності наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Вид тривожності	Ситуація
Шкільна	1, 4, 6, 9, 10, 13, 16, 20, 25, 30
Самооцінна	3, 5, 12, 14, 19, 22, 23, 27, 28, 29
Міжособистісна	2, 7, 8, 11, 15, 17, 18, 21, 24, 26

У таблиці 3 наведено стандартні дані, за якими можна визначити рівень тривожності в різних статево-вікових у групах.

Таблиця 3

№ з/п	Рівень тривожності	Група		Рівень різних видів тривожності (в балах)			
		група	стать	загальна	закладу освіти	самооцінка	міжособистісна
1	Нормальний	8	Жін.	30-62	7-19	11-21	7-20
			Чол.	17-54	4-17	4-8	5-17
		9	Жін.	17-54	2-14	6-19	4-19
			Чол.	10-48	1-13	1-17	3-17
		10	Жін.	35-62	5-17	12-23	5-20
			Чол.	23-47	5-14	8-17	5-14
2	Трохи завищений	8	Жін.	63-78	20-25	22-26	21-27
			Чол.	55-73	18-23	19-25	18-24
		9	Жін.	55-72	15-20	20-26	20-26
			Чол.	49-67	14-19	18-26	18-25
		10	Жін.	63-76	18-23	24-29	21-28
			Чол.	48-60	15-19	18-22	15-19

3	Високий	8	Жін.	79-94	26-31	27-31	28-33
			Чол.	74-91	24-30	26-32	25-30
		9	Жін.	73-90	21-26	27-32	27-33
			Чол.	68-86	25-25	27-34	26-32
		10	Жін.	77-90	24-30	30-34	29-36
			Чол.	61-72	20-24	23-27	20-23
4	Дуже високий	8	Жін.	>94	>31	>31	>33
			Чол.	>91	>30	>32	>30
		9	Жін.	>90	>26	>32	>33
			Чол.	>86	>25	>34	>32
		10	Жін.	>90	>30	>34	>36
			Чол.	>72	>24	>27	>23
5	Надто спокійний	8	Жін.	<30	<7	<11	<7
			Чол.	<17	<4	<4	<8
		9	Жін.	<17	<2	<6	<4
			Чол.	<10	<2	<4	<3
		10	Жін.	<35	<5	<12	<5
			Чол.	<23	<5	<8	<5

Заняття «Як подружитись зі своїми емоціями?»

Мета:

- розвивати навички невербального спілкування осіб з інвалідністю;
- активізувати знання осіб з інвалідністю про різні емоційні стани і настрої людей;
- активізувати розумові здібності;
- сприяти емоційній згуртованості, рефлексії.

Хід заняття

1. Вправа «Радий бачити» (3 хв)

Мета: розвивати повагу один до одного, емпатію.

Психолог. Кожне заняття ми починаємо з привітання. Сьогодні дуже хочу, щоб ми почали вітання зі слів «Радий бачити тебе...» (Підлітки з інвалідністю по колу починають привітання, закінчує психолог).

2. Ігрова вправа «Невдоволення – Задоволення» (10 хв)

Мета: активізація знань підлітків з інвалідністю про різні емоційні стани і настрої людей, покращення настрою, згуртування здобувачів освіти.

Психолог розповідає здобувачам освіти історію, а вони при цьому імітують звирів і їхні емоційні стани.

Обговорення.

1. Чи подобаються вам запропоновані обставини?
2. Який у вас настрій?
3. Коли у вас гарний, радісний настрій, що вам хочеться робити?

Рекомендації, які допоможуть правильно себе вести у стані роздратованості та гніву:

1. Щоб краще почуватися, ти повинен поговорити з кимось про свої почуття.
2. Немає нічого поганого в тому, щоб сказати «Я розсердився!» Спробуй пояснити причину свого гніву.

3. Не виміщай свої почуття на менших чи слабших.

4. Якщо винен, умій визнати свою провину і вибачитись.

5. Запропонуй помириться.

3. Вправа «Дзеркало» (5 хв)

Мета: розвивати здібності невербального спілкування підлітків з інвалідністю.

Підліткам з інвалідністю пропонується об'єднатися в пари по два чоловіки. У кожній парі вибирається ведучий, його партнер – його «дзеркало». Завдання ведучого – здійснення спонтанних рухів руками. Другий учасник повинен синхронно повторювати ці рухи як би в реальному відображенні.

Потім учасники міняються ролями – ведучий стає «дзеркалом», а «дзеркало» – ведучим. Психолог говорить про те, щоб кожен член групи на своєму досвіді відчув, які індивідуально-динамічні відмінності існують між людьми, і як важливо налаштуватися на свого партнера по спілкуванню, щоб його правильно зрозуміти і відчувати.

Обговорення.

4. Вправа «Рубання дров» (5 хв)

Мета: зняти емоційну напругу.

Психолог. «Хто з вас хоч раз рубав дрова або бачив, як це робиться? Покажіть, як потрібно тримати сокиру. У якому положенні повинні перебувати руки й ноги? Станьте так, щоб навколо залишилося небагато вільного місця. Будемо рубати дрова. Поставте колоду на пеньок, підніміть сокиру над головою і з силою опустіть її. Можна навіть скрикнути: «Ха!»

Обговорення.

5. Діагностична вправа «Малювання на зім'ятому папірці» (10 хв)

Мета: стимулювати розвиток дрібної моторики, творчого мислення, діагностування емоційного стану підлітків з інвалідністю.

Психолог пропонує зім'яти аркуш паперу, акуратно без дірок і рваних місць. Потім просить його розгладити і намалювати на ньому свій настрій. Малювати простіше гуашшю, складніше – аквареллю.

Після закінчення роботи діти презентують свої роботи.

Інформація для психолога. Якщо дитина малює спокійно – це врівноважена особа. Коли обурюється, скаржиться – в особи з інвалідністю є проблеми з рівновагою. Діагностику проводимо, ґрунтуючись на «Кольорово-малюнковий тест діагностики психічних станів осіб з інвалідністю».

б. Вправа «Закінчи речення» (2 хв)

Мета: сприяти емоційній згуртованості, рефлексії, активізувати розумові процеси.

Психолог пропонує особам з інвалідністю закінчити речення: «Сьогодні я дізнався...», «Сьогодні мені сподобалось...», «Я чекатиму наступного заняття, бо...».

**Комплексна програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років)
та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику
Тема: Мої сильні сторони**

Мета: розвивати навички ведення позитивного внутрішнього діалогу про саму себе; розвивати здібності до самоаналізу; сприяти зміцненню віри в себе.

Методика проведення: Психолог вітається з дівчиною та дає їй можливість висловитися щодо подій, які відбулися в її житті за той проміжок часу, коли вони не бачилися. Можливо, в дівчини з'явилися певні думки або почуття, якими вона хоче поділитися. «Сьогодні ти будеш себе хвалити!»

Розминка-ресурс «Хто похвалить себе краще за будь-кого»

Час: 10 хв.

Психолог говорить до дівчини: «У кожного з нас є сильні сторони, тобто те, що ми цінуємо, приймаємо та любимо в собі, що дає нам відчуття внутрішньої свободи та впевненості в своїх силах. Назвемо це точкою опори (ресурсом), тому що, дійсно, саме ці якості допомагають нам у житті. Тепер уяви собі, що в центрі тебе є маленька частинка, дуже спокійна та щаслива, незачеплена всіма страхами та турботами, перебуває вона там у повній гармонії, в мирі та спокої. До неї не можна добратися, до неї не можна доторкнутися. Якщо хочеш, можеш уявити її у вигляді якогось образу – дорогоцінного каменя або озера зі спокійною поверхнею. Ця частинка знаходиться у повній безпеці. Вона там – глибоко в нас. Відчуй її. Яка вона? Відчуй, щоб не сталося, вона завжди буде з тобою, буде підтримувати тебе».

Вправа «Мої найкращі риси»

Час: 30-40 хв.

Мета: розвивати навички ведення позитивного внутрішнього діалогу про саму себе; розвивати здібності до самоаналізу; сприяти зміцненню віри в себе.

Хід проведення:

Психолог звертається до дівчини зі словами: «Тепер я тобі пропоную написати Пам'ятку, в яку треба занести власні достоїнства, досягнення, здібності та таланти, щоб під час нападів поганого настрою, читання цієї пам'ятки надавало тобі бадьорості і дозволяло оцінювати себе більш адекватно». Дівчині надається аркуш з таблицею, яку вона повинна самостійно заповнити:

До уваги психолога!

Намалюйте завчасно на дошці (чи на фліпчарті) велику таблицю, яка також зображена на аркуші (їх бажано приготувати заздалегідь).

– «Мої найкращі риси»: в цю колонку дівчина-підліток повинна записати риси або особливості свого характеру, які їй у собі подобаються і складають її сильну сторону.

– «Мої здібності і таланти»: сюди записуються здібності й таланти в будь-якій сфері, якими вона може пишатися.

– «Мої досягнення»: в цій колонці записуються досягнення дівчини в будь-якій сфері. Після заповнення психолог пропонує дівчині зачитати свою пам'ятку.

До уваги психолога! Заповнена пам'ятка залишається в дівчини-підлітка.

Питання для обговорення:

- Як ставлення до самої себе впливає на відношення до інших людей?
- Чи легко було знайти в собі які-небудь позитивні риси, здібності і похвалити себе?
- Чи легко було похвалити себе?

Мета:

- конструювати позитивний образ «Я»;
- розвивати навички ведення позитивного внутрішнього діалогу про саму себе;
- розвивати здібності до самоаналізу;
- сприяти зміцненню віри в себе.

Методика проведення:

Психолог вітається з дівчиною та дає їй можливість висловитися щодо подій, які відбулися в її житті за той проміжок часу, коли вони не бачилися. Можливо, в дівчини з'явилися певні думки або почуття, якими вона хоче поділитися.

Вправа «Книга про безпечне, цікаве та здорове життя»

Час: 40 хв.

Мета: конструювання позитивного образу «Я».

Матеріали: зошит, маленький альбом або блокнот, різні арт-матеріали (тканини, різнокольорові стрічки, вирізки з журналів тощо для того, щоб було чим обробити обкладинку книги).

Хід проведення:

Психолог пояснює дівчині завдання: «Життя складається з тих сюжетів, котрі ми для себе напишемо. Життя може бути різним. Можна сказати, що, роблячи щось, думаючи про щось, ми пишемо книгу про своє життя, найголовнішу історію, свою історію. Зараз потрібно, використовуючи запропоновані матеріали, скласти книгу про безпечне та здорове життя».

Робимо обкладинку: «Кожна людина унікальна, та в кожного життя є неповторне. Спробуй через обкладинку передати індивідуальність свого життя. Якою вона буде? Використовуй різні матеріали, тут можуть бути застосовані колаж, аплікації тощо. Не бійся експериментувати». Вигадуємо назву: написати назву для книги потрібно на першій сторінці.

Заповнюємо книгу: можна використовувати афоризми, фрази, власні вислови, власні малюнки, вирізки з журналів, будь-що. Головне – передати основну тему – книга повинна бути про безпечне та здорове життя. Працювати над даною книгою можна постійно, не лише на занятті.

Презентація.

Питання для обговорення:

- Як ти вважаєш, що може розповісти обкладинка книги, що вона каже про автора?

Про що може сказати твоя книга?

- Про що каже назва? Чому присвячені перші сторінки?
- Кому би ти хотіла дати почитати книгу?
- Що, на твою думку, робить наше життя безпечним, цікавим та здоровим?

Заняття «Свідомий вибір»

Мета: сприяти розумінню учасниками важливості правильної постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення.

Завдання:

- сприяти усвідомленню важливості постановки цілей та умов, необхідних для їх досягнення;

- розвинути уміння учасників приймати рішення та робити усвідомлений вибір.

Тривалість: 90 хв.

Хід заняття:

Вступна частина (5 хв)

Повідомлення ведучих. Ведучі вітають учасників групи, ознайомлюють із темою заняття, його ціллю, основними поняттями, коротко коментують план проведення.

Привітання учасників (10 хв)

Вправа «Перебудови»

Ведучі звертаються до учасників: «Зараз ми спробуємо вишикуватись у шеренгу, за однією ознакою, головна умова – робити все мовчки. Станьте за зростом: від найнижчого до найвищого. За датою народження: від січня до грудня. За розміром взуття: від найбільшого до найменшого».

Питання для обговорення:

- Чи легко було виконувати вправу?
- Що було складним?
- Що заважало?

Актуалізація знань (10 хв)

Аналіз домашнього завдання

Ведучі запитують, чи всім учасникам вдалось виконати домашнє завдання. Якщо ні, то у чому полягала складність. Також з'ясовують, які корисні техніки запам'ятали учасники. Окрім того, ведучі пропонують обговорити низку запитань:

- Які враження залишились після виконання цього завдання?
- Чи змогли вони використати корисні техніки за минулий тиждень? Які саме?

Ведучим важливо зробити акцент саме на такій техніці, як «Внутрішній діалог».

Основна частина (55 хв)

Вправа «Ціль»

Ціль: сприяти візуалізації важливості постановки цілі та умов, необхідних для її досягнення.

Необхідні матеріали: м'яч (будь-який інший предмет), паперовий скотч (крейда або 2 мотузки 1,5 метра завдовжки).

Хід заняття: Ведучі звертаються до учасників: «Кожен наш рух, наша дія, вчинок спрямовані на досягнення певної мети. Для виконання наступної вправи нам необхідні 2 добровольці». Ведучі вибирають двох добровольців та пояснюють завдання: «Зараз на підлогу ми поставимо м'яч (ведучі можуть вибрати будь-який предмет, який у них є). Ваше завдання – із протилежної стіни від м'яча із заплющеними очима рухатися у напрямку до м'яча і зупинитися тоді, коли, на вашу думку, ви максимально наблизитеся до нього. На вашому шляху буде одна перешкода». Ведучі малюють на підлозі 2 лінії крейдою або приклеюють паперовий скотч, відстань між ними 50–70 см.

Ведучі продовжують пояснювати умови: «Зверніть увагу на ці лінії. На них у жодному разі не можна наступати! Якщо ви хоча б на міліметр станете на них, вважаєте, що ви програли». Ведучі просять добровольців вийти з приміщення та почекати за дверима доти,

поки їх не покличуть. Тим часом ведучі дають інструкцію іншим: «Коли добровольцям зав'яжемо очі, ви можете словами допомагати їм або, навпаки, заважати – вказувати неправильний шлях».

Ведучі запрошують добровольців назад до приміщення та пропонують уважно вивчити їхній шлях, вони можуть міряти його кроками, обдумувати план, за яким вони досягатимуть поставленої мети. Після чого ведучі зав'язують очі учасникам та дають команду на початок руху. Коли учасники виконали завдання, усі повертаються на свої місця і ведучі ініціюють обговорення. Спочатку пропонують висловитися тим, хто проходив дистанцію.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання завдання?
- Що вам допомогло, а що заважало?
- Чи змінили б ви тактику проходження? Яким чином, якщо так?

Після відповідей учасників ведучі пропонують іншим членам групи за бажанням прокоментувати вправу.

Ведучі підбивають підсумки вправи: «При виборі руху, насамперед, нам необхідно сформувати нашу ціль (чітку, реальну та досяжну на нинішньому етапі нашого життя). Але мати чітко сформовану мету недостатньо для її досягнення. Важлива умова – бачити та розуміти, куди саме нам слід рухатись. Не розуміючи, куди саме і як треба просуватися, ми можемо ходити по колу або рухатися в іншому напрямку. На нашому шляху ймовірні ситуації, які, на перший погляд, здаються дуже важливими та важкими, і ми можемо багато сил та уваги приділити саме їм, так, що не мати сил на завершення нашого шляху.

Наприклад: дві лінії на підлозі. На перший погляд, їх треба перестрибнути, і ми ходимо та вимірюємо, як і що, але при цьому можемо не порахувати кількість кроків, які необхідно зробити ще. Хоча в умові завдання йшлося про те, що на лінії не можна тільки наступати, але їх можна обійти вздовж стіни, стати ногами між ними і продовжити рух далі.

Наш шлях проходить серед людей, які можуть нас відволікати, заважати нам або, навпаки, допомагати. Але як зрозуміти, хто з них допомагає, а хто перешкоджає? Для цього вам необхідно аналізувати, зважувати та завжди пам'ятати про ВАШУ ціль».

До уваги ведучих! Учасники можуть ставити уточнювальні запитання щодо шляху проходження. Ви маєте говорити лише те, що було сказано в інструкції, без роз'яснення.

Вправа «Вчимося приймати рішення» (40 хв)

Ціль: ознайомити учасників з механізмом формування навичок прийняття усвідомлених рішень/вибору.

Необхідні матеріали: пронумеровані чотири непрозорі конверти (конверт № 1 містить записку із текстом «Отримай банан від ведучого», конверт № 2 містить пляшку із водою з-під крану із відповідним написом на пляшці «Вода з-під крану», конверт № 3 містить цибулину, конверт № 4 містить 1 гривню), 4 аркуші альбому для фліпчарту, маркери.

Хід заняття:

На першому етапі ведучі звертаються до учасників: «Кожна людина щодня приймає безліч рішень. Але практично всі з них – рутинні, тобто звичні. Щодня стоїть вибір, як правильно вчинити, що купити в магазині, який одяг надіти, куди піти вчитися або працювати, як розподілити свої фінанси тощо. Звісно, можна не витратити час на ретельне осмислення, але якими будуть наслідки такої поведінки? Вибір здатен вплинути на наш настрій, на наш день або на все життя. Адже наше життя складається з вибору. Тому необхідно навчитись правильно приймати рішення». Ведучі розкладають на підлозі в одну лінію чотири конверти і запрошують трьох добровольців. Ведучі звертаються до добровольців: «Перед вами на підлозі лежать чотири пронумеровані конверти, ви маєте вибрати один із них, не торкаючись його, і стати позаду нього». Ведучі звертаються до інших учасників групи: «Ви можете давати поради добровольцям, підказувати, висловлювати свою думку, але при цьому маєте залишатися на своїх місцях». Добровольці упродовж 5 хвилин

обирають конверт та стають позаду нього. Ведучі запитують у добровольців, що вплинуло на їхній вибір, підкреслюючи, що вони не володіють інформацією про те, що міститься всередині. Після обговорення ведучі пропонують добровольцям переглянути свої рішення. Для цього дозволяють їм підняти кожен по черзі конверт за кут, не вище ніж 8-10 сантиметрів, та покласти назад. Добровольці можуть продовжувати радитися з іншими учасниками щодо свого вибору.

Ведучі звертаються до добровольців: «Якщо хтось із вас хоче помінятися конвертами або взяти замість свого конверта, той, що залишився, то зараз саме час». Добровольці роблять вибір, після чого ведучі запитують у них: «Чому ви поміняли конверт або залишили той, що обрали першого разу? Що вплинуло на вибір?» Ведучі вислуховують варіанти відповідей та продовжують: «Тепер ви можете по черзі взяти в руки конверти. Цього разу ви можете робити з ними все, що захочете. Не можна тільки відкривати/рвати конверт». Після того, як добровольці дослідили конверти та зробили вибір, ведучі пропонують їм сісти на свої місця, взявши із собою конверт, який вони обрали. До уваги ведучих! Учасники можуть одночасно забажати один і той самий конверт, пріоритет дістається тому, хто у попередньому етапі так само його обрав. Якщо ж учасники у першому колі забажали один і той самий конверт, то пріоритет надається тому, хто першим його обрав. Ведучі звертаються до учасників: «Тепер ви можете відкрити свій конверт та подивитися, що там».

Питання для обговорення:

- Як ви почувалися, коли приймали рішення?
- Як ви почувалися, коли група давала поради?
- Чи була можливість відмовитись від обраного конверта?
- Чи змінювався вибір під час вправи і чому?

Ведучі обговорюють з учасниками вміст кожного конверта: «Конверт № 1 міг видатися нецікавим, оскільки, на перший погляд, здавалося, що він пустий. Люди переважно відмовляються від передбачуваного та нецікавого, як їм спершу здається. Проте така думка може бути хибною.

У конверті № 1 лежала записка із текстом «Отримай банан від ведучого» – той, хто обрав цей конверт, тепер має банан.

Здавалося, що у конверті № 2 – пляшка із мінеральною водою, але це не так. Іноді ми потрапляємо в оману через «дезінформацію» – тут, не зазирнувши у конверт, ми не могли прийняти рішення, що ґрунтується на інформації. Як наслідок – розчарування. На основі наявної, але неповної інформації ми намагаємося прийняти рішення, але результат не той, що ми очікуємо.

У конверті № 3, ймовірно, лежало яблуко. Тільки із гострим нюхом можна було здогадатися, що то – цибуля, а не яблуко. Іноді ми швидко приймаємо рішення, не враховуючи деяких деталей інформації, важливих для прийняття саме правильного рішення. У цьому випадку наслідок не позитивний, наприклад, якщо наступною умовою було б з'їсти те, що є їстівним.

Конверт № 4 весь час був незрозумілим. Він виявився порожнім. При детальнішому огляді можна було почути, як там шелестить щось, зроблене із паперу. Але знову ж таки, не було можливості дізнатися, що там і чи принесе воно користь. У ньому були гроші. Під час цього експерименту ви ризикували. Але ризик у цій ситуації безпечний. Досить часто, коли ми обираємо рішення у тій чи іншій ситуації, ми ризикуємо, оскільки не завжди зважуємо усі обставини, не володіємо усією картиною, керуємося хибними переконаннями».

Питання для обговорення:

- Які висновки ви зробили?
- Що важливо у процесі прийняття рішень?

До уваги ведучих!

Учасники можуть зазначити, що в жодному конверті не було нічого вартого їхньої уваги та часу, який вони витратили на визначення вибору. Тому важливо пояснити, що іноді буває так: ми хочемо якусь річ лише тому, що її хочуть інші. А насправді вона абсолютно не

потрібна нікому. Тому варто зважувати, чи вартує бажаний об'єкт тієї ціни, яку ви платите за нього. І це стосується не тільки матеріальних речей – того, чого можна торкнутися, але і вчинків.

На другому етапі ведучі об'єднують учасників у 4 групи та пояснюють завдання: «Зараз вам необхідно розробити схему прийняття рішень, яка б вам допомогла у ситуації вибору конвертів. У вас на це є 7 хвилин». Після виконання завдання ведучі просять презентувати свої напрацювання.

На третьому етапі ведучі узагальнюють напрацювання учасників та малюють на аркуші фліпчарту або презентують намальовану заздалегідь схему прийняття рішень і коментують її.

Підбиття підсумків заняття (10 хв)

Домашнє завдання (5 хв)

На наступній зустрічі ви зможете з ними попрацювати та спланувати ваші кроки, які допоможуть вам реалізувати заплановане».

Заповнення оцінювальної анкети (5 хв)

Ціль: отримати зворотний зв'язок від учасників про заняття.

Необхідні матеріали: оцінювальна форма заняття.

Хід проведення: Ведучі роздають кожному учаснику оцінювальну форму заняття. Учасники заповнюють оцінювальну анкету і здають її ведучим. Після цього заняття вважається закритим.

Додаток
до Порядку реагування
на випадки булінгу (цькування)
(пункт 8 розділу IV)

ПРОТОКОЛ № _____
засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування)

(Найменування закладу освіти)

« ____ » _____ 20 ____ р. _____ Час ____ год ____ хв

Підстава:

(від кого і коли надійшло заява або повідомлення про випадок булінгу (цькування))

(стислий зміст заяви або повідомлення)

Присутні:

Члени комісії (_____ осіб) згідно з наказом про склад комісії від _____ № _____ :

Інші особи (_____ осіб):

СЛУХАЛИ:

I. Затвердження Порядку денного засідання

II. Розгляд питань Порядку денного засідання¹

[illegible]

III. Ухвалили рішення про²

потреби сторін булінгу (цькування) в соціальних та психолого-педагогічних послугах

(опис відповідних послуг та відповідальні за їх надання)

¹ Розділ II доповнюється окремими сторінками.

²Розділ III доповнюється окремими сторінками.

заходи для усунення причин булінгу (цькування)

(опис заходів та відповідальні за їх виконання)

заходи виховного впливу щодо сторін булінгу (цькування)

(опис заходів та відповідальні за їх виконання)

рекомендації для педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладу освіти щодо доцільних методів здійснення освітнього процесу та інших заходів з малолітніми чи неповнолітніми сторонами булінгу (цькування), їхніми батьками або іншими законними представниками

(опис рекомендацій і суб'єктів призначення цих рекомендацій)

рекомендації для батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування)

(опис рекомендацій і суб'єктів призначення цих рекомендацій)

Голова комісії

Секретар

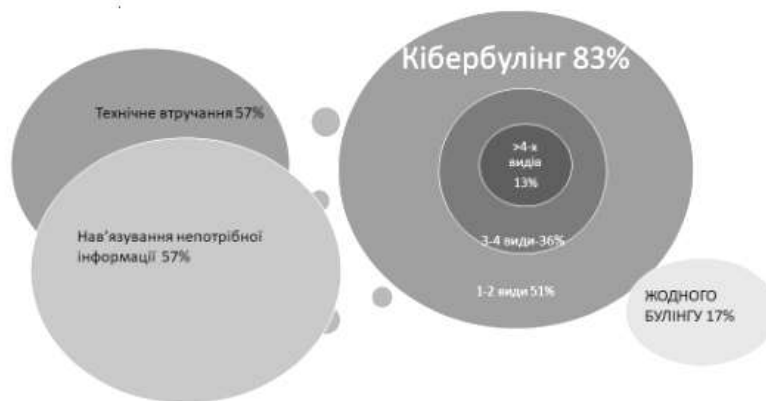
Просвітницька лекція «Кібербулінг: визначення і небезпеки»

Кібербулінг – слово досить популярне і воно є назвою однієї з небезпек в інтернеті. Загалом про те, що може дитині загрожувати в інтернеті, вже дуже багато сказано, ми присвяtimo нашу розмову конкретно кібербулінгу.

Булінг походить від англomовної назви бугая (bull) і означає «нестримний неконтрольований напад», агресію, яка виплескується на іншу людину.

Сьогодні словом «кібербулінг» позначаються різні форми поведінки в мережі та спілкуванні за допомогою сучасних медіа.

Ризики кіберпростору

Лабораторія психології масових комунікацій і медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з 2006 року вивчає проблеми, з якими стикається дитина в інтернет-просторі або навіть ширше – в кіберпросторі (а це не тільки інтернет, а й інші інформаційно-комунікаційні технології, зокрема, й мобільна телефонія). Ми узагальнили досвід вивчення цих явищ, який був накопичений в інших країнах. Детально цей досвід описано в книзі «Кібербулінг або віртуальна агресія: способи розпізнання і захист дитини», яка вийшла у видавництві «Шкільний світ» у 2014 році. Авторська версія доступна в мережі: <https://www.academia.edu/12185733/>.

Кібербулінг або віртуальна агресія: способи розпізнання і захист дитини.

Кібербулінг – це складене слово, воно означає «булінг у кіберпросторі».

Булінг – це знущання, нападки, агресія, які здійснюються в кіберваріанті за допомогою різних гаджетів, інтернету, телефону, будь-яких цифрових технологій. Має певну специфіку на відміну від шкільного булінгу.

Булінг у закладі освіти – це цькування, навмисні повторювані напади на слабшого, який не може легко дати відсіч, це постійне переслідування, яке отруює життя. Булінг в закладі освіти може бути не пов'язаним із використанням інтернету, з онлайн-ресурсами. Але часто ці речі взаємопов'язані, тому що діти сьогодні живуть однією половиною свого внутрішнього світу – в матеріальному зовнішньому світі офлайн, а друга половина їхнього життя, друге крило цієї пташечки, – в інформаційному світі. Саме тому булінг і кібербулінг часто пов'язані, вони або одночасно відбуваються, або своєрідний ланцюжок формується, коли одне викликає і підсилює інше, і тому їх треба розглядати, як те, що ускладнює одне одного.

Перший описаний випадок кібербулінгу і його наслідків

Кібербулінг починається з маленького – з таких ніби-то невинних форм, які начебто не є дуже агресивними. Перший описаний випадок такого кібербулінгу допоможе нам зрозуміти, про що йдеться. Цей випадок пов'язаний із фільмом «Зоряні війни» і стався з

американським підлітком у 2002 році. Побачивши у фільмі чарівні мечі, дитина, будучи сама собі на одинці, взяла дерев'яну бейсбольну бити та почала поводити себе так, начебто в неї в руках джедайський меч, зафільмувала всю свою поведінку на відео. Потім це відео однокласники викладають у мережу без відома цього хлопчика. А далі все вийшло з-під контролю – в мережі діти почали обробляти відео, використовувати, щоб зробити жарти ще смішнішими, навішувати ярлик «дитина зоряних війн». Такі висміювання, насмішки спочатку здаються веселими жартами, але це вже є початком булінгу.

Кібербулінг помножує масштаб. Так, сайт зоряного хлопчика зібрав понад 76 мільйонів користувачів. Ця небажана популярність зламала усе подальше життя підлітка. Про те, що це була конкретна дитина, якій боліло, люди просто не розуміли, вони продовжували сміятися, продовжували писати, робити додаткові відео, музику, фото тощо. Це створило нестерпні умови для хлопчика, батьки зверталися за психіатричною допомогою, подавали до суду.

Кібербулінг не просто змінив, а знищив звичайне приватне життя підлітка. Але це не єдина форма, в якій проявляється цькування та знущання в інформаційному просторі.

Головні психологічні особливості кібербулінгу

На цьому прикладі ми бачимо головну особливість кібербулінгу – порушення рівноправності в спілкуванні. Кібербулінг – це насмішки, які не враховують людину, над якою сміються, не враховують її страждання. Зазвичай, якщо ми жартуємо, то людина, якій ми адресуємо цей жарт, також сміється. А якщо вона не сміється, їй не смішно, їй неприємно, то ми ж згортаємо ці свої жарти, перестаємо жартувати. А якщо ні, то це початок булінгу. Негативна реакція людини, над якою насміхаються, може викликати лише ще більше жартів, які набувають форму лавини нападів.

У кіберпросторі та звичайному булінгу відсутнє врахування того, як почувається інша людина. Людині неприємно, а «нам-то приємно, нам-то смішно, і ми продовжуємо сміятися», і це вже форма булінгу, тому що це викликає страждання, це жорстоко відносно іншої людини. У маленьких дозах, діти, як правило, з цим справляються, але суть булінгу в тому, що це тривалий процес, що це процес, який неодноразово повторюється і самопідсилюється.

Суть кібербулінгу в тому, що до насмішок і нападів приєднуються зовсім сторонні люди, багато людей, піднімається ціла хвиля, яку буває надзвичайно важко зупинити.

Одним із важливих аспектів, визначних для кібербулінгу, є те, що певний контент виходить з-під нашого контролю, і ми не можемо вплинути на те, як цей контент розповсюджується, а цей контент нас зачіпає. Будь-який контент, який ми оприлюднили, вже вийшов з під нашого контролю. Ми його контролюємо тільки доти, поки не натисли кнопку «надіслати» або «публікувати», доки він не став самостійним об'єктом в інформаційному просторі. А далі – це вже стихія. Інші люди вже мають можливість щось робити з інформаційним об'єктом, і ми не можемо контролювати інших людей, тому це дійсно дуже важливий момент у кібербулінгу. Ми можемо абсолютно не думаючи про наслідки, щось викласти в мережу, а потім, пожинати плоди того, що інші використали це для тих речей, яких ми не мали на увазі.

Як можна завадити кібербулінгу? Як зменшити ефект від шкідливого відео?

Припустимо, існує така ситуація: щось дитина відзняла, виклала в інтернет, і воно почало розповсюджуватися. Чи взагалі є механізм, хоча б частково цей ефект шкідливого впливу відео зменшити? Ми зараз зосередилися на відео, тому що в дитячій субкультурі діти дуже часто обмінюються власною відеопродукцією, відеокліпами. І навіть такі хвили відбуваються, коли ці кліпи просто один до одного, з телефона на телефон за тиждень охоплюють всю Україну, і звичайно дорослі мають на це реагувати.

По-перше, розділимо профілактику та реакцію на ту подію, яка вже сталася. За приклад реакції на ту подію, що вже сталася, можна розглянути хвилю передачі мобільними відео, в якому відбуваються знущання, тобто знятий шкільний булінг, це як правило якась жорстокість. Таких історій вдосталь. Часто це фільмування реальних подій, але бувають і

постановки, хоча вони передаються як справжні події. Діти, коли передають, вірять, що це насправді відображення події, яка десь відбулась. Звичайно в цій ситуації ми не можемо просто забороняти перегляд.

Заборони: «Не дивись це відео» – неефективний спосіб протистояти розповсюдженню цих вірусних відео. Як же створити умови, щоб дитина сама не захотіла передавати далі відео? Якщо ми будемо забороняти, то ми втрачаємо можливість поговорити. Якщо заборонити, то начебто цього вже не відбувається, а якщо відбувається, то треба карати за порушення правил, але покарання не спрацьовує, отримуємо приховану поведінку.

Ефективно протистояти таким повідомленням ми можемо, тільки якщо створюємо умови для того, щоб спокійно поговорити з дітьми і підлітками про те, що ти бачив (бачила) і що ти відчував (відчувала) під час перегляду, що ти думаєш про це.

Що підштовхнуло передати це відео чи дати комусь подивитися?

Чи все потрібно передавати?

Який висновок з цього випадку можна зробити?

У боротьбі з кібербулінгом дуже важливо уникнути подвійного покарання. У чому подвійне покарання полягає?

Коли дитина чимось вражена із кіберпростору (побачила щось неприємне, що її злякало, засмутило), це викликало її страждання. І от вона вирішує порадитися з батьками, з мамою, з татом, з вчителем, щоб отримати додатковий ресурс, бо вона не може сама впоратись, воно її мучить, і вона звертається по допомогу.

А ми кажемо: «В чому проблема, тобі інтернет нашкодив, давай вимкнемо інтернет, і все». І фактично, коли ми так вчиняємо, вимикаємо інтернет, кажемо: «Все, не заходь, давай видалимо твій аккаунт тощо», фактично це забирає в дитини ті переваги, які їй давав інтернет-простір. Ми знищуємо ті ресурси, які дитина має в інтернеті, у неї є ж і позитивна частина досвіду використання кіберпростору, і є якісь негативи. Вона звертається до вас за допомогою при зустрічі з негативом. Цей негатив – це вже і є її покарання, а ви берете і забираєте позитив, і це подвійне покарання. Цьому треба запобігти, це не значить, що батькам заборонено взагалі вимикати інтернет. Ні, але треба усвідомлювати, що існує феномен подвійного покарання, не треба карати дитину, за те, що вона звернулася до вас.

Швидко реагування: стабілізувати емоційний стан, зменшити страждання.

Профілактика кібербулінгу полягає в тому, що ми запроваджуємо культуру спілкування в мережі, допомагаємо дітям виробити та витримувати норми спілкування, за якими стоять загальнолюдські цінності поваги до особистості кожного.

Це глобальне завдання. Ми спостерігаємо за тим, що відбувається з дітьми в моніторинговому режимі. Ми маємо образ нашої дитини або наших учнів, і знаємо, що відбувається в їхньому житті. Загалом знаємо, в якому періоді, чим вони займаються, про що думають і переживають, відстежуємо зміни. Це не значить, що ми стежимо чи спеціально розслідуємо щось, але ми поінформовані. Це дає нам можливість побачити зміни, і ці зміни є найважливішими ознаками. Дитина стала сумніша, чим вона була, або більш збуджена – не така, як була раніше. Це привід для того, щоб придивитися, провести розмову, допомогти дитині розібратися в тому, що відбувається з нею та в її житті. Саме зміни часто свідчать про те, що є початок кібербулінгу, таких віртуальних знущань, про які не хочеться розказувати нікому, соромно і неприємно говорити.

Кібербулінг буває дуже важко розпізнати, адже кіберпрактики дорослих відбуваються в інших «місцях» інтернету, в інших соціальних мережах, спільнотах, на різних сайтах тощо. Важливо, що від шкільного булінгу дитина звільняється, коли приходить додому, вона почувається в безпеці, а від кібербулінгу, вона ніде не відчуває себе в безпеці. У будь-який момент може прийти повідомлення чи задзвонити телефон. Тому кібербулінг повсюдний, якщо дитина весь час перебуває в контакті з кіберпростором, якщо не двадцять чотири години на добу, то щодня все одно виходить десь в інтернет, як переважна більшість підлітків. Існує повсюдна небезпека.

§ 2. Співпраця психолого-педагогічного відділу зі структурними підрозділами ЗВО щодо ефективної діяльності учасників освітнього процесу

Психологічна служба закладу вищої освіти – це система відповідних посад та (або) структурних підрозділів закладу вищої освіти, яка у своїй діяльності забезпечує соціальний супровід та психологічну допомогу у здійсненні навчально-виховного процесу серед студентської молоді. Вона є органічною складовою психологічної служби системи освіти України [6, с. 209].

Психологічна служба тісно співпрацює органами студентського самоврядування, структурними підрозділами та адміністрацією ЗВО (рис. 1).

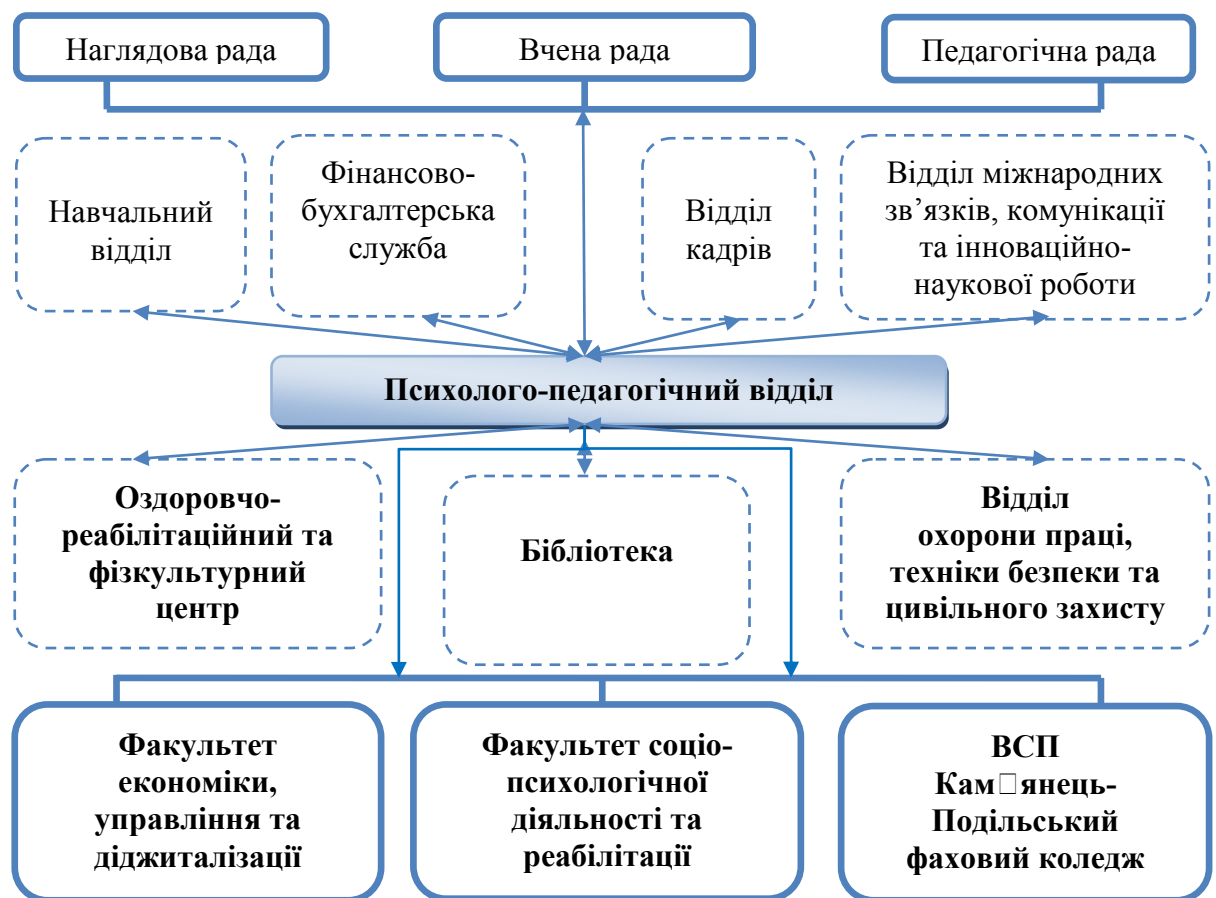

Рис. 1. Співпраця психолого-педагогічного відділу зі структурними підрозділами ЗВО

Діяльність психологічної служби ЗВО відбувається за головними напрямками (рис. 2):

- консультативно-методична допомога всім учасникам освітнього процесу з питань навчання здобувачів освіти, виховання культурної, соціально зрілої особистості;
- надання професійної допомоги керівництву ЗВО у плануванні та оцінці ефективності освітньої діяльності;
- здійснення психологічної експертизи психолого-педагогічних інновацій;
- участь у профорієнтаційних заходах для здобувачів освіти з метою надання їм допомоги у свідомому виборі професії та побудові життєвої стратегії;
- психологічне забезпечення освітнього процесу у ЗВО;
- пошук і виявлення обдарованих здобувачів освіти, визначення причин неуспішності та незадовільної поведінки, психологічний супровід здобувачів освіти, що потребують

особливої уваги викладачів і вихователя гуртожитку, робота з адаптації здобувачів освіти до навчання у ЗВО;

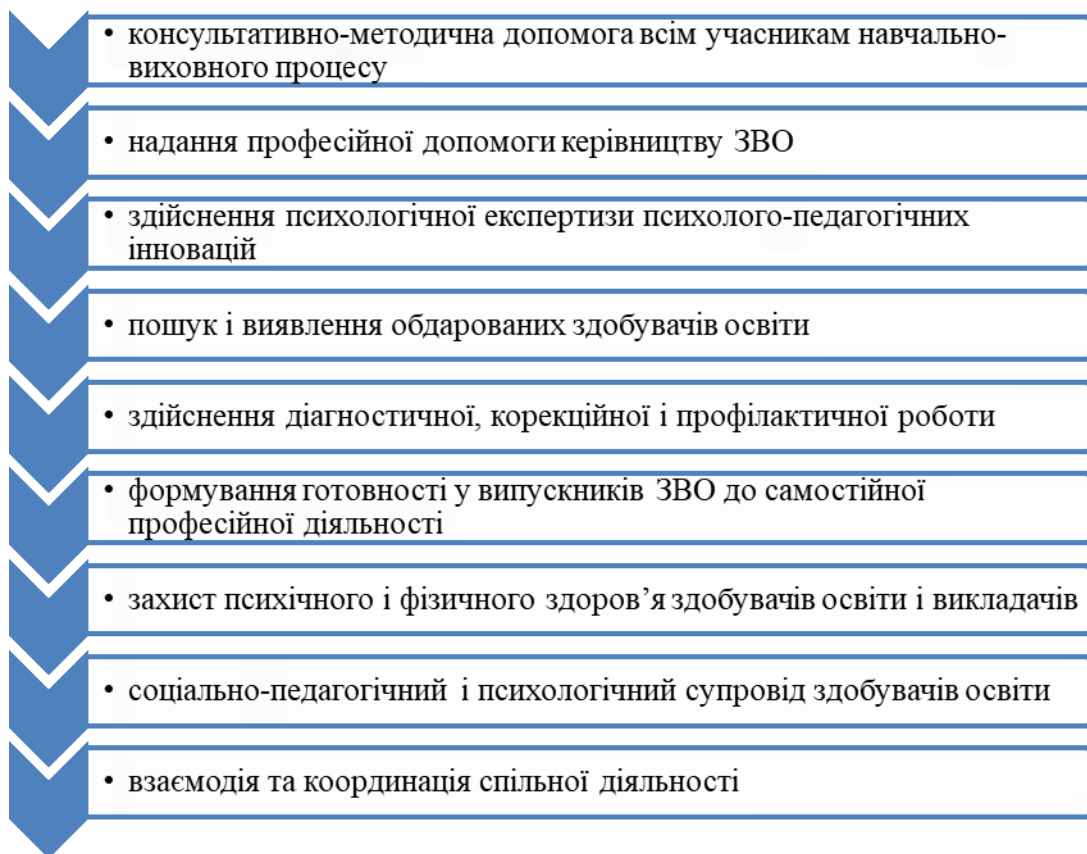

Рис. 2. Головні напрями діяльності психолого-педагогічного відділу ЗВО

- здійснення діагностичної, корекційної і профілактичної роботи як з окремими особами – здобувачами освіти, викладачами, співробітниками, так і з групами та колективами;
- формування готовності у випускників ЗВО до самостійної професійної діяльності;
- захист психічного і фізичного здоров'я здобувачів освіти і викладачів, орієнтація на здоровий спосіб життя, попередження наркоманії, алкоголізму, СНІДу, злочинності, расової нетерпимості;
- соціально-педагогічний і психологічний супровід здобувачів освіти, що знаходяться у складних життєвих обставинах, постраждали від військових дій, мають особливі освітні потреби;
- взаємодія та координація спільної діяльності з органами студентського самоврядування, структурними підрозділами та адміністрацією ЗВО [10, с. 67].

Планування діяльності психолого-педагогічного відділу здійснюється щорічно на основі пропозицій ректорату і студентської ради з урахуванням пріоритетів діяльності Міністерства освіти і науки України (Додаток 1). Керівник Відділу щорічно подає ректору (вченій раді) ЗВО проєкт плану роботи на наступний період та звіт за проведену роботу.

Фахівці Відділу щорічно подають керівництву ЗВО звіт за всіма видами діяльності за затвердженими формами у встановлені терміни, несуть відповідальність за їхню достовірність.

Психолого-педагогічний відділ ЗВО співпрацює із Наглядовою радою, Вченою радою та Педагогічною радою.

Наглядова рада є вищим органом управління ЗВО, який здійснює нагляд за її діяльністю та фінансовою стабільністю, тобто у разі необхідності психологічна служба ЗВО

звертається до Наглядової ради із клопотанням про необхідність підтримки, контролю чи вирішення питання.

Вчена рада – вищий колегіальний дорадчий орган ЗВО, тому представники психолого-педагогічного відділу є членами ради і беруть участь у погодженні вирішення питань, обговоренні головних напрямів діяльності, в роботі Інституту, а також реалізації, покладених на Вчену раду завдань і визначенні стратегії його розвитку та структурних підрозділів, розробці, ухваленні нормативних документів, що регулюють внутрішнє життя Інституту, проведенні наукової та педагогічної експертизи.

Педагогічна рада – колегіальний орган управління ЗВО I чи II рівня акредитації. Є дорадчим органом, створеним для вирішення основних питань діяльності закладу освіти. Представники психолого-педагогічного відділу є членами Педагогічної ради і беруть участь у прийнятті рішень у межах повноважень Педагогічної ради, вводяться в дію наказами керівника закладу освіти, що є обов'язковими до виконання всіма учасниками освітнього процесу у закладі освіти.

Психолого-педагогічний відділ ЗВО безпосередньо співпрацює із *навчальним відділом*.

Основні завдання психолого-педагогічного відділу ЗВО у співпраці з навчальним відділом – підготовка висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й має необхідні професійно значущі особистісні якості, які дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто бути професіоналом, що не зупиняється у своєму розвитку [5, с. 87].

Індивідуально-психологічна зрілість є надійною основою для розвитку соціальної зрілості особистості та становлення особистості як професіонала.

У якості критеріїв соціальної зрілості випускників ЗВО можна розглядати соціальну компетентність (рис. 3).

Таким чином, працівники психолого-педагогічного відділу ЗВО – практичні психологи і соціальні педагоги – мають у своїй діяльності забезпечити соціально-педагогічні і психологічні умови особистісного зростання майбутнього фахівця, досягнення особистістю індивідуально-психологічної та соціальної зрілості [3, с. 43].

Тренінг, присвячений Всесвітньому Дню психічного здоров'я на тему: «Психічне здоров'я на робочому місці». Ведучі заходу – Наталія Жиляк, к. психол. н., доцент, та Юліана Власенко, к. політ. наук, факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО КПДІ.

Працівниками Психолого-педагогічного відділу для здобувачів освіти проведено квест «Подбай про себе». Метою заходу було сформуванню у здобувачів освіти ціннісне ставлення до свого здоров'я, мотивацію до збереження психічного здоров'я як необхідної складової життєдіяльності успішної людини.

До Міжнародного дня боротьби з насильством та булінгом в освітніх закладах, працівниками психолого-педагогічного відділу проведено тренінгове заняття «Захисти себе», присвячене підвищенню обізнаності підлітків щодо цих явищ, форм та методів їх попередження та подолання. Здобувачі поглиблювали свої знання щодо відповідальності за скоєння насильства та булінгу, спростовували міфи й визначали ефективні шляхи реагування, використовуючи карткову ігрову методику «Коло безпеки».

Рис. 3. Соціальна компетентність у якості критерію соціальної зрілості випускників ЗВО

Із *фінансово-бухгалтерською службою* психолого-педагогічний відділ ЗВО співпрацює згідно з законодавством України:

Відповідно до частини третьої статті 52 Конституції України [2] утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Згідно Закону України Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування від 13.01.2005 № 2342-IV [7] та Постанова Кабінету Міністрів України Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування від 05.04.1994 № 226 [9] психологічна служба клопоче про фінансування заходів щодо забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа (Додаток 2).

Витрати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа у державних закладах фінансуються з державного, обласних бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, інших джерел, не заборонених законодавством.

Витрати на фінансування заходів щодо соціального забезпечення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа передбачаються в Державному бюджеті України окремим рядком.

У разі зміни форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа дозволяються трансфери між бюджетами різних рівнів.

Відповідно до статті 25 Закону України Про охорону дитинства від 26.04.2001 № 2402-III [8] діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються, мають право на:

- повне державне забезпечення в закладах вищої освіти (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних закладів освіти) (Додаток 3);

- виплату соціальної стипендії в порядку та розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України та виплату 100 відсотків заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики (Додаток 4);

- виплату щорічної допомоги для придбання навчальної літератури в розмірі не менше трьох місячних соціальних стипендій, посадових окладів, які їм призначені. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для закладів освіти у відповідних бюджетах (Додаток 5);

- збереження на весь період академічної відпустки (при наданні академічної відпустки за медичним висновком) повного державного забезпечення та виплату стипендії. Заклад освіти сприяє організації їх лікування;

- забезпечення випускників закладів освіти за рахунок закладу освіти або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників закладів освіти їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття (Додаток 6).

У співпраці із відділом міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи психологічна служба ЗВО бере участь у здійсненні міжнародного співробітництва на засадах інтеграції системи вищої освіти та науки України у світовий та європейський простір, запровадженні новітніх технологій освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, взаємообміні науковими ідеями, розробками, знаннями, досвідом тощо, підготовці висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців та їх вихованні на загальносвітових і європейських цінностях за умови збереження та розвитку досягнень і прогресивних традицій національної вищої школи (рис. 4)

Міжнародний досвід вивчення ЄС стандартів соціальної роботи і послуг та написання проєктів від професіоналів Румунії, Австрії, країн ЄС.

Впродовж 6 місяців студенти та викладачі ЗВО м. Кам'янець-Подільський, дотичних до розвитку соціальної роботи та соціальної підтримки, представники ОТГ й інших установ соціального значення Кам'янець-Подільського району вивчали та інтенсивно працювали над створенням важливих соціальних ідей, проєктів для України.

Здобувачі освіти, викладачі, соціальні педагоги та психологи НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» долучились до навчання в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International» HelpAge Ukraine.

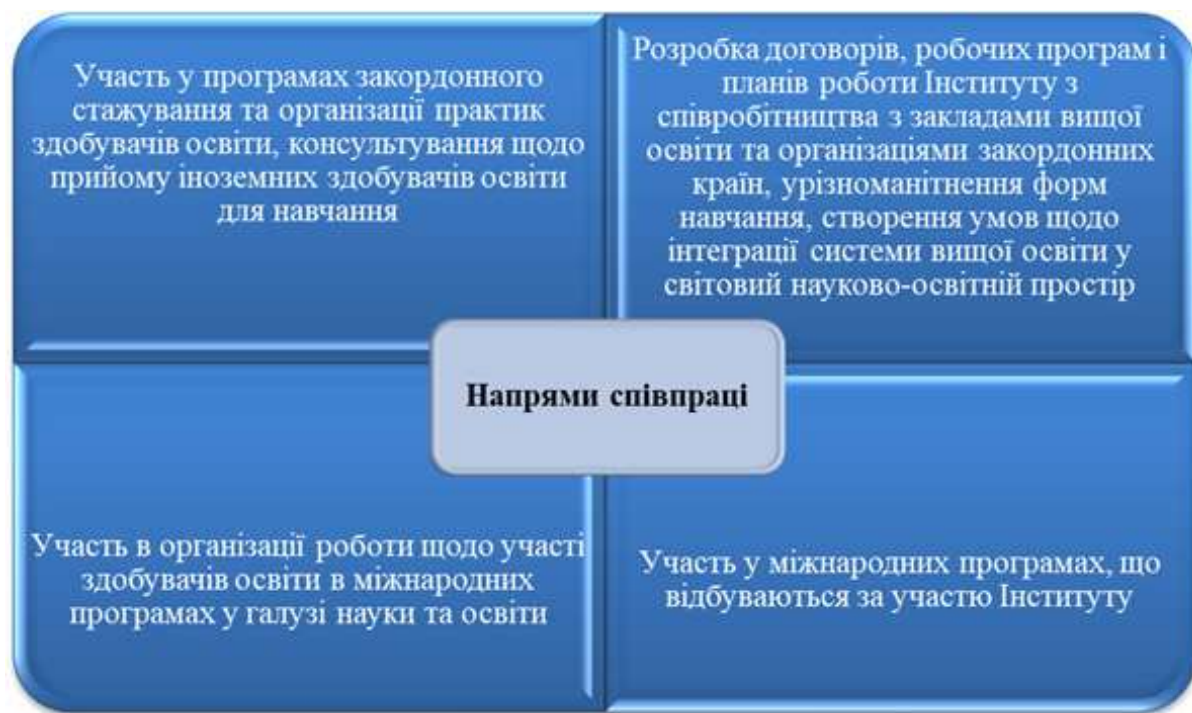

Рис. 4. Напрями співпраці психолого-педагогічного відділу ЗВО з відділом міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи

Учасники практичного семінару отримали такі знання та компетентності:

- навчилися основам роботи з психологічною травмою, завданою війною;
- визначали основні принципи методики «Подолання травми. Техніки зцілення» для вікової категорії 60+;
- отримали конкретні інструкції по створенню та проведенню психологічних тренінгових груп для людей літнього віку;
- отримали методичну літературу для проведення груп за методикою «Подолання травми. Техніки зцілення» для 60+ ;
- засвоїли та отримали дієві інструменти для роботи з людьми будь-якого віку, що пережили травматичну подію або втрату.

Психолого-педагогічний відділ і оздоровчо-реабілітаційний та фізкультурний центр дуже тісно співпрацюють між собою, адже, кожен із них виконують реабілітацію, яка завжди повинна бути в тандемі.

Робота психолого-педагогічного відділу ЗВО з мотивацією здобувача освіти є однією з центральних, ефективність реабілітаційних заходів безпосередньо залежить від внутрішньої активності, прагнення людини до відновлення. У практичній площині пробудження та підтримка мотивації до реабілітації відбувається, як правило, на міжособистісному рівні, тому встановлення контакту та довірливих стосунків зі здобувачем освіти, який потребує реабілітації, є невід'ємною складовою цього процесу. Можна досконало знати теорію, концепції, дослідження в галузі мотивації людини, але без практичних навичок створення довірливої атмосфери, що робить можливим сприймання реабілітолога як людини, якій можна довіряти, втрачаються всі важелі ефективної допомоги. Іншим необхідним компонентом розуміння й відчуття потреб і внутрішнього світу здобувача освіти є емпатія. Основне завдання психолога у роботі з мотивацією здобувача освіти – відновлення внутрішньої мотивації, адже саме вона є вирішальним чинником ефективності реабілітації особи з інвалідністю.

Співпраця психолого-педагогічного відділу і *відділу кадрів* полягає в наповненні справ здобувачів освіти (рис. 5)

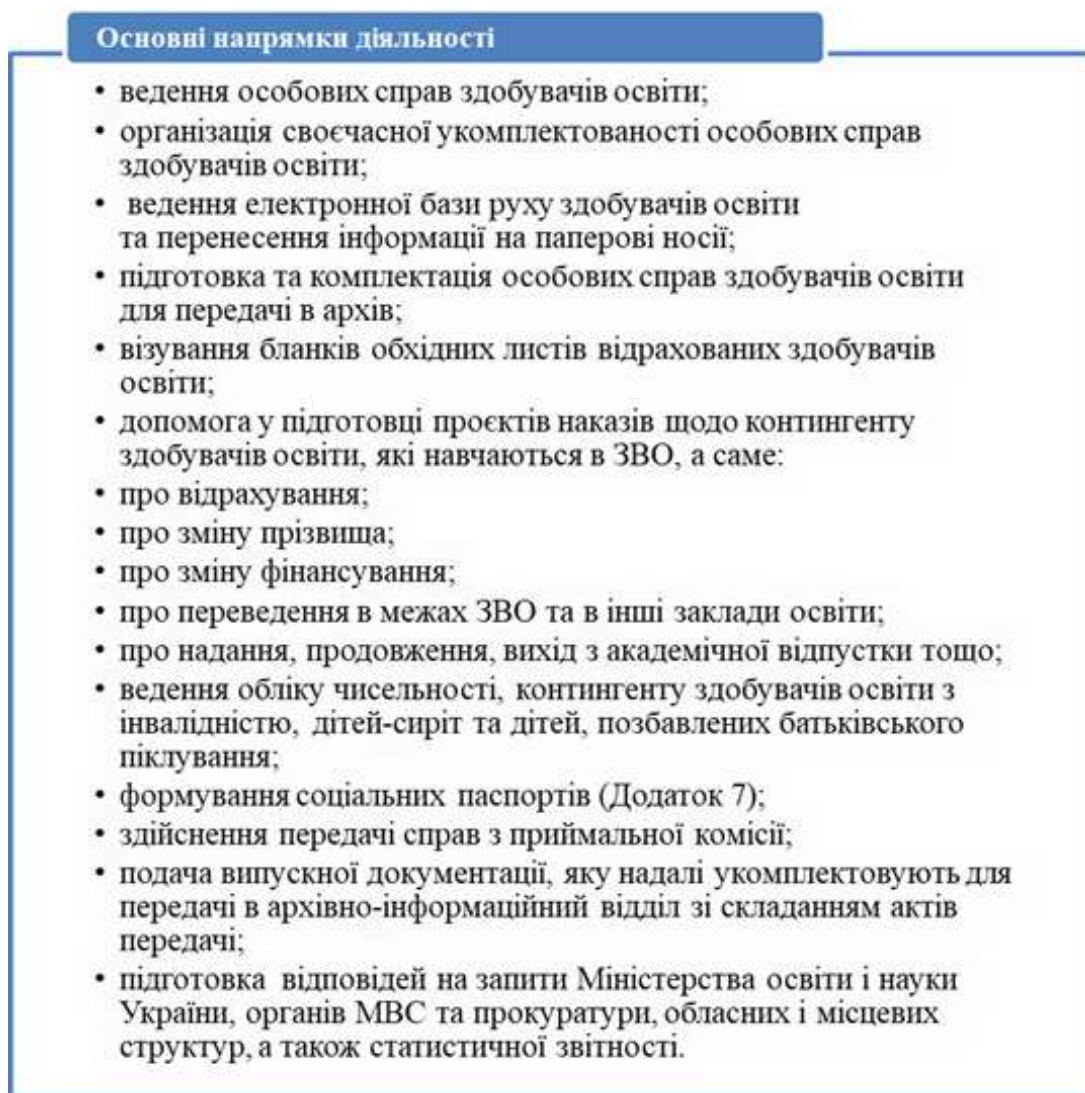

Рис. 5. Основні напрями діяльності психолого-педагогічного відділу ЗВО із відділом кадрів

Психолого-педагогічний відділ ЗВО співпрацює з *бібліотекою* – систематизованою колекцією джерел інформації та подібних ресурсів, доступною певній спільноті для ознайомлення чи запозичення. Окрім надання матеріалів, бібліотеки також надають послуги бібліотекарів, які є експертами з пошуку й організації інформації та інтерпретації інформаційних потреб. Бібліотеки часто пропонують тихі зони для комфортного вивчення, а також часто пропонують загальні зони для полегшення групового вивчення та співпраці, що формує психологічний комфорт. А також бібліотеки часто надають громадські засоби для доступу до своїх електронних ресурсів та Інтернету для всіх сфер вивчення: вебінари, семінари, конференції, форуми тощо, особливо психологічного спрямування.

Винятково плідною є співпраця з психологічною службою, яка виражається в процесі вибору навчальної літератури для придбання щорічної допомоги для осіб з числа дітей-сиріт / осіб з числа дітей, позбавлених батьківського піклування. Разом ці підрозділи формують перелік необхідної навчальної літератури в межах зазначених коштів.

Станом на сьогодні, коли в країні війна, є дуже важливою співпраця психологічної служби ЗВО та *відділу охорони праці, техніки безпеки та цивільного захисту*. Цей відділ є структурним підрозділом, на який покладаються обов'язки з організації роботи Інституту,

пов'язаної із запобіганням надзвичайних ситуацій та захистом всіх учасників освітнього процесу від їх наслідків (рис. 6):

Рис. 6. Основні напрями співпраці психолого-педагогічного відділу ЗВО та відділу охорони праці, техніки безпеки та цивільного захисту

Факультет економіки, управління та діджиталізації, факультет соціо-психологічної діяльності та реабілітації та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ – структурні підрозділи закладу вищої освіти, що об'єднують в собі не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державному закладі вищої освіти в сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання. Враховуючи те, що пріоритетним завданням кожного із них є освіта та виховання, то зрозуміло, що в цій ситуації відбувається синергія усіх підрозділів із психологічною службою ЗВО, як і безпосередньо навчального відділу.

Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Мій сон» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жилик Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської.

Участь у Міжнародній конференції «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства», Міжнародному науково-практичному симпозіумі «Актуальні проблеми публічного управління соціально-економічної сфери в умовах війни та післявоєнної розбудови України», що організовував факультет економіки, управління та діджиталізації.

Заняття з навчальної дисципліни «Історія України» у формі навчальної екскурсії до Старого міста «Музей грошей» та «Музей з магдебурзького права».

Отже, у співпраці психологічної служби з іншими структурними підрозділами закладу вищої освіти (Додатки 8 – 9) основною метою є підвищення ефективності освітнього процесу, розвиток і формування зрілої професійно орієнтованої особистості здобувача освіти

за умови збереження психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу засобами прикладної психології, соціології і соціальної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Бенера В. Є. Психологічна служба в закладах освіти. Практикум. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч», 2018. 560 с.
2. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Максименко С. Д., Кравченко Д. Г. Психологічний супровід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів : метод. посіб. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; Києво-Печер. ліцей № 171 «Лідер». Київ, 2015. 106 с.
4. Наказ МОН України від 14 червня 2006р. №1983/388/452/221/556/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах», зареєстровано в Мін'юсті України 12 липня 2006р. за №824/12698. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/267663__506719.
5. Острова В. Д. Проспективна ідентичність як чинник соціально-психологічної адаптації студентської молоді: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05. К., 2015. 193 с.
6. Панок В. Г., Обухівська А. Г., Острова В. Д. Психологічна служба : Підруч. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.
8. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 №2 402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
9. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text>.
10. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти: Практикум з навчального курсу для практичних психологів: навч. посіб. Київ : Каравелла, 2016. 176 с.
11. Туріщева Л. В. Організація психологічної служби в школі. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с.

ПОГОДЖУЮ

Начальник психолого-педагогічного відділу
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»

_____ Сторожук Н. Р.
_____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»

_____ Тріпак М. М.
_____ 2023 р.

ПЛАН РОБОТИ

соціального педагога

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Сторожук Наталії Романівни

на I-II семестр 2023-2024 н.р.

ВСТУП

Психолого-педагогічний відділ Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» складається з практичного психолога та соціального педагога.

Нормативні документи, на яких ґрунтується діяльність соціального педагога.

- Лист ІМЗО від 15.06.2023 № 21/08-1042 «Про проект листа «Про курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників»»
- Лист МОН від 15.11.2022 № 1/13921-22 «Про проходження профорієнтаційного тестування здобувачів освіти»
- Лист МОН від 18.04.2023 № 1/5449-23 «Щодо проведення в закладах освіти правопросвітницьких заходів до Міжнародного дня протидії булінгу (День боротьби з цькуванням)»
- Лист ІМЗО від 21.04.2023 № 21/08-624 «Щодо надання інформаційно-аналітичних матеріалів»
- Лист ІМЗО від 24.03.2023 № 21/08-425 «Про проект «Психосоціальна і емоційна підтримка та поліпшення громадських служб психічного здоров'я»»
- Лист ІМЗО від 15.05.2023 № 21/08-793 «Про психологічні відеоролики»
- Лист ІМЗО від 30.03.2023 № 21/08-494 «Про удосконалення роботи фахівців психологічної служби у системі освіти України»
- Лист ІМЗО від 26.05.2023 № 21/08-929 «Про методичні рекомендації щодо організації літнього відпочинку дітей у 2023 році»
- Лист ІМЗО від 29.03.2023 № 21/08-479 «Про Всеукраїнську програму ментального здоров'я «Ти як?»»
- Лист ІМЗО від 02.03.2023 № 21/08-300 «Про проведення спецкурсу підвищення кваліфікації»
- Лист ІМЗО від 11.04.2023 № 21/08-577 «Про заповнення єдиної електронної системи звітності»
- Лист ІМЗО від 30.09.2022 №22.1/10-1418 «Про реалізацію Всеукраїнський проект з профорієнтації та побудови кар'єри «Обери професію своєї мрії»»
- Наказ МОН від 20.09.2022 №840 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 №252»
- Наказ МОН від 16.05.2022 №441 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 №252 (із змінами)»
- Наказ МОН від 17.03.2022 №252 «Про організацію та проведення у 2022 році комунікаційної кампанії освітніх реформ в частині профорієнтаційної роботи»

- Наказ МОН від 20.09.2022 №845 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми»»
- Лист ІМЗО від 04.08.2022 № 22.1/10-1038 «Про нагородження працівників психологічної служби у системі освіти України»
- Лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році»
- Наказ ІМЗО від 29.06.2022 № 33 «Про нагородження працівників психологічної служби у системі освіти України Грамотою, Подякою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
- Лист ІМЗО від 05.07.2022 № 22.1/10-860 «Про оголошення додаткової номінації для практичних психологів і соціальних педагогів «Особливості роботи вчителя фізичної культури з дітьми з ООП»»
- Наказ МОН від 25 липня 2022 р. № 659-22 «Про затвердження рейтингового списку переможців III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Просвітницькі програми»»
- Лист МОН від 12.04.2022 № 1/4068-22 «Щодо недопущення участі неповнолітніх у наданні інформації ворогу про військові позиції Збройних сил України»
- Лист ІМЗО від 18.03.2022 № 22.1/10-412 «Про підготовку тренерів-психологів»
- Лист МОН від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»
- Лист МОН від 16.07.2021 № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.»
- Наказ МОН від 11.06.2021 № 206-к «Про нагородження відомчими заохочувальними нагородами»
- Наказ МОН від 31.05.2021 № 597 «Про внесення змін до Плану заходів щодо організації та проведення комунікаційної кампанії освітніх реформ в частині профорієнтаційної роботи та Кошторису витрат на організацію та проведення комунікаційної кампанії освітніх реформ в частині профорієнтаційної роботи»»
- Наказ ІМЗО від 13.05.2021 № 44 «Про нагородження Подякою»
- Наказ МОН від 21.04.2021 № 446 «Про організацію та проведення комунікаційної кампанії освітніх реформ в частині профорієнтаційної роботи»
- Лист МОН від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»
- Наказ ІМЗО від 13.07.2020 № 42 «Про нагородження переможців III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Корекційно-розвиткові програми»
- Лист МОН від 16.06.2020 № 1/9-328 «Щодо методичних рекомендацій з організації психолого-педагогічного консиліуму для проведення повторної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини»
- Наказ МОН від 16.06.2020 № 802 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Розвивальні програми»
- Лист ІМЗО від 25.05.2020 № 22.1/10-1065 «Щодо проведення Всеукраїнського моніторингового дослідження «Надання допомоги дітям, постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби»
- Наказ МОН від 28.04.2020 № 551 «Про результати III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Корекційно-розвиткові програми»

- Наказ МОН від 01.11.2019 № 1368 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі «Мирна школа» на 2019-2022 роки»
- Лист МОН від 10.09.2019 № 1/9-571 «Щодо проведення моніторингу»
- Наказ МОН від 02.08.2019 №1052 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Корекційно-розвиткові програми»
- Лист МОН від 24.07.2019 № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України»
- Наказ ІМЗО від 15.05.2019 № 46 «Про відзначення керівників центрів/кабінетів/лабораторій психологічної служби»
- Наказ МОН від 26.04.2019 №593 «Про результати III етапу Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми»
- Наказ МОН від 21.03.2019 № 387 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Управління проектами особистісного розвитку учнів у освітньому середовищі об'єднаних територіальних громад на 2018-2023 роки»
- Наказ МОН від 07.02.2019 № 146 «Про створення робочої групи з розроблення нормативно-правових актів щодо забезпечення діяльності психологічної служби у системі освіти України»
- Лист ІМЗО від 30.10.2018 № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей»
- Наказ МОН від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»
- Наказ МОН від 01.10.2018 № 1044 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Профілактичні програми»
- Лист МОН від 05.09.2018 № 1/9-529 «Про документацію працівників психологічної служби у системі освіти України»
- Наказ МОН від 09.08.2018 № 893 «Про утворення робочої групи із проведення аналізу наявних діагностичних методичок щодо виявлення та протидії домашньому насильству серед дітей»
- Наказ МОН від 31.05.2018 № 555 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів "Нові технології у новій школі»
- Наказ МОН від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»
- Лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»
- Лист ІМЗО від 15.05.2018 № 22.1/10-1529 «Про курси підвищення кваліфікації практичних психологів та соціальних педагогів»
- Лист МОН від 20.04.2018 № 1/9-252 «Про підготовку аналітичної довідки щодо діяльності психологічної служби у системі освіти України»
- Наказ ІМЗО від 20.12.2017 № 75 «Про утворення робочої групи з удосконалення науково-методичного супроводу професійної діяльності фахівців психологічної служби»
- Наказ ІМЗО від 12.10.2017 № 49 «Про нагородження Грамотою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
- Наказ МОН від 08.08.2017 № 1127 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року»

- Лист ІМЗО від 24.07.2017 №21.1/10-1549 «Щодо зниження чисельності фахівців психологічної служби»
- Наказ МОН України від 03.07.2017 № 948 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 28 липня 2017 року за № 930/30798) «Про внесення змін деяких наказів Міністерства освіти і науки України і Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України»
- Наказ МОН від 20.03.2017 № 429 «Про утворення робочої групи з розроблення Положення про психологічну службу (психологічний супровід і соціально-педагогічна робота)»
- Наказ МОН від 02.03.2017 № 334 «Про унормування діяльності психологічної служби системи освіти»
- Лист МОН молодьспорту від 04.07.2012 № 1/9-488 «Щодо організації та проведення «години психолога» у загальноосвітніх навчальних закладах»
- Закон України від 03.05.2023 № 12/38-2023/93817 «Про внесення зміни до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу»
- Лист Офісу Президента України від 22.12.2022 № 15/2-01/57

Головні завдання в роботі соціального педагога:

1. Допомога студентам в адаптації до умов навчання в закладі вищої освіти.
2. Робота зі студентами «групи ризику» та категорійними студентами.
3. Допомога та підтримка підлітків у кризових ситуаціях.
4. Робота з обдарованими студентами.
5. Соціально-педагогічна просвіта батьків.
6. Соціально-педагогічна просвіта педагогічних, науково-педагогічних працівників.
7. Соціально-педагогічний супровід інклюзивної освіти, студентів з особливими освітніми потребами.
8. Зв'язки з громадськістю.
9. Вирішення конфліктних ситуацій серед учасників освітнього процесу.

I. Аналітична частина

(Короткий аналіз виконання плану роботи за минулий рік)

Робота соціального педагога була організована відповідно плану роботи на 2022-2023 навчальний рік і здійснювалась за напрямками:

- Діагностика
- Профілактика
- Навчальна діяльність
- Консультування
- Зв'язки з громадськістю
- Просвіта
- Організаційно-методична робота
- Соціально-захисна функція

Протягом року темою роботи соціального педагога була «Формування соціально-активної і компетентної особистості з чітко визначеною громадянською позицією».

Метою діяльності соціального педагога було створення умов для забезпечення доброзичливого клімату в учнівському колективі як основи для формування позитивного самосприйняття та самовідчуття, умов формування зрілої особистості з розвинутою самосвідомістю як основи для подальшого її професіонального самовизначення; соціалізації дітей пільгової категорії.

У вересні 2022 року проведено соціальну паспортизацію закладу. Створено банк даних здобувачів освіти пільгових категорій, який оновлювався щомісячно протягом усього навчального року.

Протягом року соціальний педагог здійснював соціально-педагогічний супровід осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах: просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насиллю, у тому числі стосовно дітей та за участі дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо.

Протягом року діагностична, профілактична та просвітницька робота з усіма учасниками освітнього процесу включала використання різних методик, тестів, опитувальників, тренінгів, занять і консультацій. На підставі результатів психодіагностичних досліджень робились висновки про подальшу профілактичну, просвітницьку та консультаційну роботу.

З метою просвіти та профілактики з учасниками освітнього процесу проведено низку заходів:

- Тиждень протидії булінгу «Скажемо булінгу – Ні!»
- Заходи профілактики суїцидальної поведінки «Цінність життя»
- Тиждень толерантності «Толерантність – це сучасно»
- Профілактика торгівлі людьми «Як не стати жертвою»
- Заходи «16 днів проти насилля»
- Заходи «Профілактика СНІДу»
- Заходи «Профілактика торгівлі людьми»
- Заходи до Міжнародного дня людей з інвалідністю
- Просвіта «Безпечна поведінка в інтернеті»
- Просвіта про психічне здоров'я людини «Ментальне здоров'я – основа

здорового життя»

- Профілактика шкідливих звичок «Ми за здоровий спосіб життя»
- Профорієнтаційна робота «Обери майбутнє»
- Профілактика вступу підлітків і молоді в агресивні субкультури
- Тиждень психології «Світ емоцій»
- «Знаємо свої права – виконуємо обов'язки»
- «Конфлікти та шляхи їх подолання»

Проводились консультації з батьками, викладачами, здобувачами освіти щодо вирішення особистих питань та надання консультацій. Проведено семінари та тренінги для батьків та педагогів.

Упродовж року постійно оновлювалась інформація на сайті закладу та онлайн чатах. Створено інформаційні буклети і пам'ятки. Поновлено матеріали у папках кабінету, підібрано наочний матеріал.

Налагоджена співпраця з Ювенальною та Національною поліцією Кам'янця-Подільського, КПЦСССДМ, ССД, «Клініка, дружня до молоді».

Протягом року пройдено курси підвищення кваліфікації.

II. Цілепокладаюча частина

(Мета, завдання, запит адміністрації закладу освіти, тема, над якою працює заклад освіти)

Основна мета соціального педагога на 2023–2024 навчальний рік: забезпечення соціально-правового захисту студентів інституту та попередження впливу негативних соціальних чинників на формування та розвиток особистості особи; емоційна підтримка в умовах воєнного часу в Україні усіх учасників освітнього процесу.

Основні завдання на новий навчальний рік: соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт та осіб з їх числа, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей з метою попередження безпритульності, бездоглядності та випадків усіх форм домашнього насильства над дітьми; робота з питань профілактики насилля, булінгу, проявів негативних форм поведінки у студентів (паління, алкоголізму, наркоманії, злочинності), пропаганди здорового способу життя, статевого виховання молоді; проведення просвітницької роботи з

батьками або особами, що їх замінюють (індивідуальні бесіди з рекомендаціями, консультації, виступи на батьківських зборах, інформаційні пам'ятки); бути посередником між закладом, сім'єю, державними установами по захисту прав дітей та громадськістю; брати участь в організації їх взаємодії з метою створення умов для нормального розвитку учнів; надання емоційної і соціальної підтримки усім учасникам закладу освіти, зокрема в період воєнних дій в Україні.

III. Змістова частина

№ з\п	Напрями діяльності з учасниками освітнього процесу закладу освіти. Види та форми роботи	Термін проведення	Цільова група/аудиторія	Відмітка про виконання
1. Діагностична робота				
1	Вивчення особливостей поведінки студентів девіантної поведінки («групи ризику»): - спостереження; (відвідування занять) - бесіди; - анкетування «Взаємини з групою», «Моє дозвілля» «Вивчення звичок підлітка»; - методика «Щоденник самооцінки»	вересень	студенти I курсу усіх спеціальностей	
2	Профілактичні бесіди зі студентами з метою виявлення ознак дезадаптації	вересень	за запитом адміністрації закладу	
3	Складання соціального паспорту інституту, групи, окремих студентів	вересень	студенти усіх курсів	
4	Діагностика раннього виявлення залежностей (тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії) та соціально-дезадаптованих студентів. Виховна година «Тютюнопаління, як форма токсикоманії»	листопад, березень	студенти I курсу усіх спеціальностей	
5	Визначення соціально-вразливих груп студентів	жовтень	студенти I курсу усіх спеціальностей	
6	Виявлення негативних та позитивних впливів, особистісних проблем, особистісних потреб	вересень-жовтень	батьки	
7	Визначення соціально-побутових умов життя дітей-сиріт, соціального оточення	за запитом	діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, особи з їх числа.	

8	Соціально-педагогічне дослідження за запитом адміністрації	за запитом	куратори, викладачі	
9	Анкетування, спрямоване на поповнення банку даних студентів пільгових категорій	вересень	студенти I курсів	
10	Перегляд та обговорення навчального фільму «Станція призначення – життя»	листопад		
11	Вихідне анкетування щодо обізнаності студентів з питань протидії торгівлі людьми	листопад		
12	Визначення рівня соціалізації особистості	грудень	студенти I-II курсу усіх спеціальностей	
13	Оновлення соціальних паспортів (виявлення пільгових категорій та дітей групи ризику). Діагностика соціальної адаптації здобувачів освіти. Виявлення соціальних проблем у студентів з ООП та категорійних, які потребують негайного розв'язання	січень	студенти I курсу усіх спеціальностей	
14	Профілактичні бесіди зі студентами з метою виявлення ознак дезадаптації після дистанційного навчання	січень	за запитом адміністрації закладу	
15	Анкетування «Здоровий спосіб життя»	січень	соціальний педагог	
16	Діагностика раннього виявлення залежностей (тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії) та соціально-дезадаптованих студентів. Виховна година «Тютюнопаління, як форма токсикоманії» Анонімне анкетування щодо вживання наркотичних та алкогольних речовин	лютий	студенти I курсу усіх спеціальностей	
17	Визначення рівня соціалізації особистості	лютий	студенти I-II курсу усіх спеціальностей	
18	Визначення рівня толерантності студентів	травень	студенти усіх спеціальностей	
19	Визначення рівня соціалізації особистості	травень	студенти I-II курсу усіх спеціальностей	
20	Анкетування «Здоровий спосіб життя»	січень	соціальний педагог	

21	Визначення рівня соціалізації особистості	лютий	студенти I-II курсу усіх спеціальностей	
22	Визначення соціально-побутових умов життя дітей-сиріт, соціального оточення	за запитом	студенти-сироти, студенти, позбавлені батьківського піклування, особи з їх числа.	
23	Соціально-педагогічне дослідження за запитом адміністрації	за запитом	куратори, викладачі	
2. Консультативна робота				
1	Консультативна робота за потребою студентів	впродовж року	студенти I-IV курсів	
2	Надання методичної допомоги педагогічним науково-педагогічним працівникам з проблеми – студент «групи ризику»; «особа, що перебуває в складних життєвих обставинах	впродовж року	куратори, викладачі	
3	Консультативна робота з дезадаптованими студентами	впродовж року	студенти I-IV курсів	
4	Індивідуальні консультації зі студентами з профілактики правопорушень	впродовж року	студенти I-IV курсів	
5	Надання психологічної, соціально-педагогічної допомоги дітям-сиротам, напівсиротам, малозабезпечених сімей, студентам зі статусом ВПО та студентам які були під окупацією (які постраждали внаслідок воєнних дій)	впродовж року	соціальний педагог	
6	Індивідуальна та групова консультативна робота за потребою та запитом: - профілактика шкідливих звичок серед учасників ОП: алкоголь, наркотики; - профілактика конфліктів	впродовж року	студенти I-IV курсів	
7	Консультації для опікунів з питань захисту і охорони прав дитини	впродовж року	опікуни	
8	Індивідуальні консультації для педагогічних, науково-педагогічних працівників	впродовж року за запитом	педагогічні, науково-педагогічні працівники	
9	Бесіда «Як діяти під час повітряної тривоги «12 способів самодопомоги у стресових ситуаціях»	січень-березень	студенти I- IV курсів, куратори, викладачі	

10	Проведення групових консультацій зі студентами за результатами діагностики	впродовж року	студенти I-IV курсів	
3. Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота				
1	Профілактична робота щодо попередження виникнення випадків суїциду серед студентів: - виявлення студентів, які мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці й ознаки емоційних розладів (бесіди з кураторами та викладачами, спостереження в групах, бесіди та консультації для батьків, діти яких мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці та ознаки емоційних розладів, соціометричні дослідження)	10 вересня (протягом року)		
2	У межах виховної години: підвищення рівня обізнаності щодо прав і обов'язків «Твої права і обов'язки», «Обов'язок, честь, совість, закон»	10 грудня		
3	У межах виховної години проведення бесід з підлітками, метою яких є профілактика булінгу, суїциду серед студентів. Тренінгове заняття «Профілактика булінгу в студентському колективі»	26-29 вересня		
4	Проведення рейдів у межах профілактики шкідливих звичок	1 раз в семестр		
5	Захист прав і інтересів дітей в межах компетенції на рівні закладу	Постійно		
6	Корекційно-розвивальні заняття спрямовані на покращення внутрішньо-групових міжособистісних стосунків (за потреби)	впродовж року	студенти, викладачі	
7	Індивідуальна робота із студентами девіантної поведінки	за потребою		
8	Консультації, бесіди: - «Поради для заспокоєння в умовах воєнного стану»; - «Ні» рожевим окулярам» (проти дія торгівлі людьми); - «Життя – картина, і саме ти її творець» (профілактика суїцидальних нахилів)	впродовж року квітень (30 липня) Червень	соціальний педагог, куратори	
9	Захист прав і інтересів студентів, в межах компетенції, на рівні закладу	Постійно		

4. Соціально-психологічна просвіта				
1	Проведення просвітницьких заходів, спрямованих на: - профілактику торгівлі людьми (перегляд відеофільму, вхідне та вихідне анкетування); - попередження рабства (лекція, відеофільм); - профілактику ВІЛ/Сніду в Україні (лекція, перегляд відеофільму); - пропаганду здорового способу життя	18 жовтня листопад 2 грудень 1 грудня Квітень	студенти	
2	Психолого-педагогічний семінар: «Толерантність»	16 листопада	студенти	
3	Аналіз адаптації студентів до навчання у коледжі	I семестр	викладачі, дирекція	
4	Проведення конкурсів соціальної реклами та інформаційних буклетів з проблем профілактики негативних тенденцій у середовищі коледжу	Квітень		
5	Проведення бесід та виховних годин щодо толерантного ставлення до студентів з особливими освітніми потребами	згідно з графіком виховних годин у групах	дирекція, виступ на Вченій раді	
6	Аналіз роботи соціального педагога за I семестр 2023–2024 року	грудень		
7	Аналіз роботи соціального педагога за II семестр 2023–2024 року	червень		
8	Соціально-педагогічна робота зі студентським самоврядуванням щодо проблем булінгу та жорстокого поводження	січень	члени Студентської ради	
9	Година спілкування «Сексуальне й репродуктивне здоров'я»	11 лютого	студенти I-IV курсів	
10	Виховна бесіда «День безпечного інтернету»	6 лютого		
11	Виховна бесіда до Міжнародного дня боротьби проти зловживання наркотиками	26 червня		
5. Соціальний захист студентів інституту				
1	Залучення організацій та установ, з якими співпрацює соціальний педагог (Кам'янець-Подільська служба у справах дітей, Кам'янець-Подільський міський	впродовж року		

	центр соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, «Клініка, дружня до молоді», Кам'янець-Подільська дитяча кімната поліції, ювенальна превенція Кам'янець-Подільського відділу поліції)			
2	Поліпшення умов соціально-педагогічної адаптації (за потребою)	впродовж року	викладачі	
3	Проведення просвітницьких заходів	впродовж року	студенти, викладачі	
4	Супровід у відновленні життєво важливих документів студента	за потребою	студенти	
5	Залучення студентів інституту до гурткової роботи, спортивних секцій, зі зверненням особливої уваги на студентів «групи ризику»	впродовж року	соціальний педагог, куратори, керівники гуртків	
6	Семінарські та тренінгові заняття з формування позитивної психологічної атмосфери, розвитку педагогічної рефлексії, емпатії до студентів	впродовж року за потребою	викладачі	
6. Організаційно-методична робота				
1	Планування роботи, погодження планів	вересень	соціальний педагог	
2	Участь у нарадах, науково-практичних конференціях, семінарах, творчих групах	впродовж року	адміністрація, викладачі	
3	Систематичне оформлення необхідної документації, журналів обліку роботи, спостереження, ведення обліку студентів соціально-вразливих категорій	впродовж року	соціальний педагог	
4	Своєчасне модифікування і корегування річного плану роботи в умовах дистанційної форми навчання та під час карантину	впродовж року	соціальний педагог	
5	Обробка результатів соціально-педагогічних та діагностичних досліджень	впродовж року	соціальний педагог	
6	Інформування про результати досліджень з метою поліпшення освітнього процесу (лише узагальнена інформація по групі у відсотковому співвідношенні, відсутність інформації про кожну дитину, оскільки отримана особиста інформація є конфіденційною)		адміністрація, викладачі, куратори	
7	Організація роботи за запитом	впродовж року		

8	Ведення журналу щоденного обліку роботи	щоденно		
7. Зв'язки з громадськістю				
1	Співпраця з Кам'янець-Подільською службою у справах дітей, Кам'янець-Подільським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, «Клінікою дружньою до молоді», Департаментом соціального захисту населення, Пенсійним фондом, ювенальною превенцією Кам'янець-Подільського відділу поліції, громадськими організаціями	впродовж року		
2	Проведення контролю забезпеченості умов проживання та навчання студентів, що потребують підвищеної уваги	впродовж року		
3	Співпраця з працівниками міської бібліотеки	впродовж року		
4	Співпраця з медиками інституту, практичним психологом, щодо створення оптимальних психосоціальних умов для студентів, що потребують особливої уваги	впродовж року		
5	Співпраця з психологами кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Г. Сосновської	впродовж року		
6	Забезпечення норм охорони та захисту прав дітей та підлітків, представлення їх інтересів у різних інстанціях	впродовж року	Соціальний педагог	
7	Співпраця з волонтерськими організаціями «Червоний хрест», «БФ Центр допомоги кам'янчанам» та ін	впродовж року		

Соціальний педагог
 НРЗВО «Кам'янець-Подільський
 державний інститут»

Наталія СТОРОЖУК

Ректору
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
Мар'яну ТРПАКУ
студента (-ки) ... курсу ...
групи (назва факультету)

(П.І.Б.)

Номер мобільного телефону

ЗАЯВА

Прошу відповідно до статті 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», зарахувати мене на повне державне утримання, як ... (вказати необхідне: особу з числа дітей-сиріт / особу з числа дітей, позбавлених батьківського піклування / студента, який в період навчання у віці від 18 до 23 років залишився без батьків).

Додаток:

.....
.....
.....

Дата

Підпис

Ректору
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
Мар'яну ТРИПАКУ
студента (-ки) ... курсу ...
групи (назва факультету)

(П.І.Б.)

Номер мобільного телефону

ЗАЯВА

Прошу відповідно до статті 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. №226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» взяти мене на облік як ... (вказати необхідне: дитину-сироту / дитину, позбавлену батьківського піклування), яка знаходиться під опікою (піклуванням) до настання 18-річного віку

(вказати дату настання 18-річного віку)

Додаток:

.....
.....
.....

Дата

Підпис

Ректору
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
Мар'яну ТРПАКУ
студента(тки) ____ курсу
ОР _____
Факультету/інституту _____
спеціальності _____
денної бюджетної форми навчання
ПІБ
Фактична адреса проживання: _____

Зареєстрована адреса проживання: _____

Дата народження: _____
Номер телефону: _____

ЗАЯВА

Прошу надати мені соціальну стипендію у зв'язку з тим, що я відношусь до категорії осіб

До заяви додаю:

1. Копію паспорта;
2. Копію свідоцтва про народження;
3. Копію ідентифікаційного коду;
4. Копію студентського квитка;
5. _____
6. _____

Дата

Підпис

Погоджено: декан факультету/директор коледжу

**Про виплату щорічної допомоги для придбання
навчальної літератури студентам, які відносяться
до осіб з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених
батьківського піклування, та студентам, які під час навчання
у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків**

Відповідно до частини 5 статті 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та частини 2 підпункту 1 пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»

НАКАЗУЮ:

Виплатити щорічну грошову допомогу для придбання навчальної літератури в розмірі трьох мінімальних академічних стипендій ... грн. ... коп. (... грн. ... коп. x 3) студентам, які відносяться до категорії осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та студентам, які під час навчання залишилися без батьків:

(Назва факультету)

№ з/п	Прізвище, ім'я, по-батькові	Курс	Група
1.			
2.			
...			

Перший проректор

Ректору
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
Мар'яну ТРІПАКУ
студента (-ки) ... курсу ...
групи (назва факультету)

(П.І.Б.)

Номер мобільного телефону

ЗАЯВА

Прошу відповідно до ... (підпункту 5 – для дітей-сиріт або підпункту 4 – для осіб з числа дітей-сиріт) пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 05 квітня 1994 р. № 226 виплатити мені грошову компенсацію для придбання одягу, взуття, м'якого інвентарю та обладнання, а також одноразову грошову допомогу як випускнику НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» _____ курсу _____ групи за спеціальністю _____, який відносився до категорії ... (вказати необхідне: дітей-сиріт / осіб з числа дітей-сиріт/ студентів, які в період навчання залишилися без батьків) при працевлаштуванні.

Додаток:

1. Копія паспорта (1-2, прописка)
2. Довідка про працевлаштування
3. Витяг з трудової книжки, завірений в установленому порядку

Дата

Підпис

Соціальний паспорт _____ групи
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
2023/2024 н.р.

Куратор: Сторожук Наталія Романівна

№ п\п	ППП студентів	Дата народження	Домашня адреса, телефон	ППП батьків	Місце роботи обох батьків	Категорія (код)	
1						-	

Коди складної життєвої ситуації (відповідно до спільного наказу МОН України від 14 червня 2006р. №1983/388/452/221/556/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах», зареєстровано в Мін'юсті України 12 липня 2006р. за №824/12698).

- 01 – інвалідність батьків або дітей;
- 02 – вимушена міграція;
- 03 – наркотична або алкогольна залежність одного з членів сім'ї;
- 04 – перебування з членів сім'ї у місцях позбавлення волі;
- 05 – важковиховуваність дитини, девіантність;
- 06 – насильство в сім'ї;
- 07 – безпритульність;
- 08 – сирітство;
- 09 – складні стосунки в сім'ї, психологічний розлад;
- 10 – відсутність житла або роботи;
- 11 – бездоглядність;
- 12 – виникнення ризику для здоров'я та життя (зокрема, проживання на екологічно забруднених територіях, в районі епідемії, антисанітарних умовах тощо);
- 13 – інше (дописати).

1. Гендерна характеристика групи:

1.1. Кількість хлопців _____

1.2. Кількість дівчат _____

2. Стан здоров'я студентів (заповнює медпрацівник):

№	ПІБ студента	Здорова	Тимчас. розлади здоров'я	Хрон. сомат. хвороби	Психосом. захвор.	Інвалід	Проблеми із зором
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							

3. Види позанавчальної діяльності студентів:

№	ПІБ студента	Школа мистецтв (яке відділення відвідує)	Спортивна секція (вказати що саме і де знаходиться)	Гурток, клуб (в коледжі або за його межами)	Інше	Не відвідує ПНЗ	Прим.
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							

4. Соціальна поведінка студентів:

№ п\п	ПІП студентів	Скоїв(ла) правопорушення	Стоїть на обліку кримінальної поліції	Адитивна поведінка	Систематично порушує поведінку	Конфлікти з викладачами, студентами	
1							
2							
3							
4							
5							

5. Інформація про соціальне середовище розвитку студентів:

№	ПІБ студента	Повна сім'я	Неповна сім'я	Виховують прийомні батьки, опікуни	Малозабезпеч ена сім'я	Багатодітна (трое і більше дітей)	Чорнобильці	Один або обоє батьків знаходяться на заробітках за кордоном
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								

**Звіт про виконану роботу психолого-педагогічним відділом НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
за вересень – грудень 2023 р. в табличному вимірі**

Інформація щодо діяльності працівників Психолого-педагогічного відділу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» 2023-2024 н.р.			
Дата	Подія	Задіяні студенти, їх кількість	Місце проведення
26.09.2023 - 29.09.2023	Працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено ряд тренінгових занять для здобувачів освіти «Скажемо булінгу – СТОП», спрямованих на інформування учасників освітнього процесу про види булінгу, його наслідки, та адміністративну відповідальність за вчинення булінгу (цькування)	Здобувачі освіти П-11, Ф-11, С-11, С-12	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
10.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу в тренінгу присвяченому до Всесвітнього Дня психічного здоров'я на тему: «Психічне здоров'я на робочому місці». Ведучі заходу – Наталія Жиляк, к.психол.н., доцент, та Юліана Власенко, к.політ.наук, факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО КПДІ	Педагогічні та науково-педагогічні працівники	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
14.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу та отримання досвіду під час проєкту «Інновації в соціальних службах в Україні», який координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансільванії, у співпраці з Social Work Ukraine (Асоціацією соціальних помічників в Румунії та ASproAS (Національною асоціацією соціальних поміч в Україні.	Працівники Психолого-педагогічного відділу	м. Кам'янець-Подільський Румунія

17.10.2023	Працівниками Психолого-педагогічного відділу для студентів був проведений квест «Подбай про себе». Метою заходу було сформулювати у здобувачів освіти ціннісне ставлення до свого здоров'я, мотивацію до збереження психічного здоров'я як необхідної складової життєдіяльності успішної людини.	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут»	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
23.10.2023	Для студентів НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено заняття з елементами тренінгу «Живи вільно», присвячене протидії торгівлі людьми.	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
28.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у форумі «Соціальні дії молоді та влади»	Тренери. Науково-педагогічні працівники. Працівники Психолого-педагогічного відділу. Здобувачі освіти	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
02.11.2023	До Міжнародного дня боротьби з насильством та булінгом в освітніх закладах, працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено тренінгове заняття «Захисти себе», присвячене підвищенню обізнаності підлітків щодо даних явищ, форм та методів їх попередження та подолання. Здобувачі поглиблювали свої знання щодо відповідальності за скоєння насильства та булінгу, спростовували міфи та визначали ефективні шляхи реагування, використовуючи карткову ігрову методику «Коло безпеки»	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
03.11.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у гостьовій лекції на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ	Онлайн-режим (zoom)

17.11.2023 - 19.11.2023	Студенти, викладачі, соціальні педагоги та психологи НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» долучились до навчання в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International» HelpAge Ukraine Учасники практичного семінару отримали наступні знання та компетентності: • навчилися основам роботи з психологічною травмою, завданою війною • визначали основні принципи методики «Подолання травми. Техніки зцілення» для вікової категорії 60+ • отримали конкретні інструкції по створенню та проведенню психологічних тренінгових груп для людей літнього віку • отримали методичну літературу для проведення груп за методикою «Подолання травми. Техніки зцілення» для 60+ • засвоїли та отримали дієві інструменти для роботи з людьми будь-якого віку, що пережили травматичну подію або втрату	Студенти НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» Анастасія Семенова, Анастасія Станіславова, Богдана Іванова, Софія Гриценко, а також викладачі та працівники закладу: в.о.декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти Оксана Палилюлько, викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Наталія Жияк, Юліана Власенко, Марина Волощук, Вікторія Березовська (відділ міжнародних зв'язків та комунікації), соціальні педагоги та психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Леся Данилевич, Марина Квітінська, Аліна Роїк на чолі з керівником відділу Наталія Сторожук, викладачі ВСП КПФК НРЗВО КПДІ Інна Гуменюк.	м. Кам'янець-Подільський готель «Gala Hotel»
25.11.2023	За ініціативи Психолого педагогічного відділу НРЗВО КПДІ було розпочато Міжнародну акцію «16 днів проти насильства», флешмобом «Помаранчевий-колір без насильства»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж. Науково-педагогічні, педагогічні працівники НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Онлайн режим (відео)

27.11.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» продовжується. Працівниками Психолого-педагогічного відділу було організовано для здобувачів освіти перегляд та обговорення документального фільму «Поруш тишу», у якому розповідається про те, як повномаштабна війна вплинула на рівень домашнього насильства та його форми. Також у стрічці висвітлена тема надання допомоги постраждалим від насильства, пов'язаного з війною, зокрема сексуального	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ.
28.11.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» продовжується. 28.11.2023 року Психолого-педагогічним відділом було організовано конкурс плакатів та книжково-ілюстративну виставку «Життя без насильства»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
01.12.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» продовжується. До Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом, працівниками Психолого-педагогічного відділу для здобувачів освіти було проведено тренінг «Молодь проти СНІДу», під час якого студенти закріпили знання про шляхи передачі ВІЛ/СНІДу та способи їх попередження, формували толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих, прикріплювали до одягу червону стрічку як символ співчуття, підтримки і надії на майбутнє без СНІДу	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ

01.12.2023	Фінальна зустріч міжнародний досвіду вивчення ЄС стандартів соціальної роботи і послуг та написання проєктів від професіоналів Румунії, Австрії, країн ЄС. Упродовж 6 місяців студенти та викладачі ЗВО м. Кам'янець-Подільський, дотичних до розвитку соціальної роботи та соціальної підтримки, представники ОТГ та інших установ соціального значення Кам'янець-Подільського району вивчали та інтенсивно працювали над створенням важливих соціальних ідей проєктів для України	Студентка НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний Інститут» за ОС бакалавра Богдана Іванова (спеціальність 231 «Соціальна робота») та викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Оксана Палилюлько та Марина Волощук, соціальні педагоги і психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Наталія Сторожук та Марина Квітінська	Україна Румунія

Звіт про виконану роботу у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» щодо професійної орієнтації здобувачів освіти, сучасних вимог до молодих фахівців, проведена у період вересень – грудень 2023 р.

№ п/п	Назва заходу	Місце проведення	Дата проведення	Орієнтовна кількість учасників
Факультет соціо-психологічної діяльності реабілітації та професійної освіти				
1	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ «Цілющі властивості Арт терапевтичних технік» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	20.09.2023	10
2	Тренінгове заняття на тему: «Цілющий світ метафори» тренер – к. п. наук, доцент Жиляк Н. В.	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	27.09.2023	10
3	Тренінгове заняття на тему: «Лайфхаки відновлення внутрішньої сили або Самодопомога у важкі часи» тренер – к. п. наук, доцент Жиляк Н. В.	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	03.10.2023	12
4	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ «Лайфхаки відновлення внутрішньої сили або самодопомога у важкі час» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна,	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	04.10.2023	12

	кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської			
5	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Я тут: наповнене життя в моменті» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	09.10.2023	10
6	Гостьова лекція у форматі онлайн на тему: «Емоційний інтелект як передумова здобуття успішної кар'єри майбутнього психолога». Лектор – Федорчук В. М. (Студенти С-11Б –П-11Б, С-21Б –П-21Б,С-31б, П-31б, С-41Б, П-41Б та для студентів Криворізького державного педагогічного університету)	формат онлайн	20.10.2023	50
7	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Живу як дихаю, або як через дихання допомогти собі» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	23.10.2023	10
8	Тренінгове заняття в рамках проєкту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab – Inovare sociala). (Центр соціальної підтримки) Проект «Інновації в соціальних послугах в Україні» координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансільванії. Співпрацюємо з ASproAS (Асоціація соціальних працівників Румунії та Соціальна робота України (Національна асоціація соціальних працівників України).	(Центр соціальної підтримки)	25.10.2023	10

	Цей проєкт здійснюється за підтримки Фонду Баден-Вюртемберг (Німеччина)			
9	Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи»	онлайн	26.10.2023	40
10	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Зустріч зі страхом» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	01.11.2023	30
11	Гостьова лекція на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю». Лектор: Курінна Любов Олександрівна. Любов Курінна, заступник начальника управління – начальник відділу з питань сімейної та молодіжної політики Управління з питань молоді та спорту Білоцерківської міської територіальної громади, психолог, арт-терапевт, член правління Громадської організації «Ми-особливі»	онлайн	03.11.2023	50
12	Гостьова лекція для студентів НРЗВО КПДІ на тему «Магістерська кваліфікаційна робота: зміст, структура, формат» від завідувача кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, д-р філологічних наук, професора А. А. Марчишиної на запрошення завідувача кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук д-ра історичних наук, професора А. Ю. Скрипника	онлайн	04.11.2023	40
13	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Мій сон» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття –	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного	08.11.2023	15

	Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	консультування та тренінгів		
14	Гостьова лекція для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему «Селф-коучинг як технологія особистісного розвитку в умовах війни». Лектор – Чаркіна Олена Анатоліївна, к.пед.н., доцент, Криворізький державний педагогічний університет	онлайн	15.11.2023	30
15	Участь студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ у семінарі «Подолання травми. Техніки зцілення». Програма психологічної допомоги людям літнього віку, які зазнали впливу воєнних подій в Україні. Навчання геронтопсихологів відбулося в рамках проекту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International»	Штаб громадянської оборони	17-19.11.2023	20
16	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» Організовано психолого-педагогічним відділом НРЗВО КПДІ для усіх бажаючих здобувачів освіти	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	04.12.2023	20
17	Конференція «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства»	онлайн	05-06.12.2023	50
Факультет економіки, управління та діджиталізації				
18	Освітній семінар (розширене засідання Ради стейкхолдерів)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» та Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»	05.09.2023	30

19	Гостьова лекція з курсу «Муніципальне управління» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (лектори: Олександр Лаврук д.е.н. та голова Слобідсько-Кульчиєвецької сільської ради Юрій ВОЛОЩУК)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Слобідсько-Кульчиєвецька сільська рада	15.09.2023	20
20	Бінарне заняття з дисципліни «Публічна служба» зі здобувачами магістрами спеціальності «Публічне управління та адміністрування» (лектори: Віталій ТОЛУБ'ЯК, доктор наук державного управління, професор кафедри публічного у управління, менеджменту та інклюзивної економіки Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут», та спеціалісти Головного управління пенсійного фонду України в Тернополі)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Головне управління пенсійного фонду України в Тернополі	18.09.2023	20
21	Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми публічного управління соціально-економічної сфери в умовах війни та післявоєнної розбудови України»	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	24.10.2023	50
22	Гостьова лекція на тему «Реалізація державної соціальної політики щодо захисту застрахованих осіб» (лектори: Ірина Валентинівна Годнюк к.е.н. доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія та Щегельський Андрій Павлович начальник відділу формування електронних трудових книжок управління інформаційних систем та електронних реєстрів Головного управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області м. Кам'янець-Подільський	25.10.2023	20
23	Освітній семінар «Міжнародна співпраця – запорука успіху майбутнього фахівця», студенти НРЗВО КПДІ і запрошений гість з Індії Аміт Кумар Гоел, доцент кафедри комерції та управління бізнесом Інтегрального університету Лакхнау	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	01.11.2023	50
24	Гостьова лекція на тему «Організація аудиту на регіональному рівні» (лектори: Ірина ГУМЕНЮК к.е.н.	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-	02.11.2023	20

	доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, декан факультету та Віталій БУРАТИНСЬКИЙ к.е.н., директор ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»)	Подільський державний інститут» ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»)		
25	Гостьова лекція на тему « Особливості роботи платіжних систем в Україні» (лектори: Андрій ТИМКІВ к.е.н., доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, та Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ. м. Київ	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ м. Київ	15.11.2023	20
26	Програма академічної мобільності для студентів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» (за тематикою: «Роль штучного інтелекту та цифрового маркетингу в бізнесі»). Організатори: KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау (Індія) під керівництвом проф. Аміта Кумара Координатор від ЗВО – Ірина Годнюк	KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау	17.11.2023	18
27	Цикл бінарних занять з дисциплін «Облік і звітність в оподаткуванні» (доц. Ірина Годнюк «Інвестування» (доц. Андрій ТИМКІВ), «Економіка підприємства» (доц. Олена БАЧИНСЬКА), «Сучасні інформаційні та цифрові технології» (доц. Юрій ПАВЕЛЬЧУК)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» АТ «Подільський цемент» м. Кам'янець-Подільський	14.11.2023	10
28	Круглий стіл «Зроби щеплення від плагіату: академічна доброчесність у студентському середовищі» до Міжнародного дня академічної доброчесності (доц. Ольга ПРОКОПОВА)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	18.10.2023	30
29	Дискусійна платформа «Сучасний студент: дійсне та бажане» (доц. Ольга ПРОКОПОВА)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	17.11.2023	30
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ				
30	Бінарне заняття Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство – викладачі Гльос І. Р., Свирида О. В.	Хмельницька область, місто Кам'янець-Подільський, площа Вірменський Ринок, будинок 8	18.10.2023	25

31	Заняття з навчальної дисципліни «Казначейська справа» в Кам'янець-Подільському Управлінні Державної казначейської служби – викладач Герасимова Т. І.	Хмельницька область, Кам'янець-Подільський район, місто Кам'янець-Подільський, вулиця Мазепи Івана, будинок 44	25.10.2023	15
32	Заняття з навчальної дисципліни «Історія України» у формі навчальної екскурсії до Старого міста «Музей грошей» та «Музей з магдебурзького права» (Загалеви́ч В. Л.)	м. Кам'янець-Подільський, пл. Польський ринок, 1	23.10.2023	13
33	Екскурсія до ГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ (голова Герасимова Т.І.) – викладачі Загалеви́ч В. Л, Дужева О. Г.	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 27	19.10.2023	25
34	Ознайомлення з волонтерською діяльністю, зустріч з представниками СО ПЛАСТ м. Кам'янця – Подільського. Долучення до благодійної акції «Миколайчик для військових» (Дужева О.Г.)	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 5, Осередок ПЛАСТу	04.12.2023	10

§ 3. Прагматика та нормативно-правовий системний підхід до співпраці психологічної служби ЗВО із соціо-інклюзивними інституціями України

Психологічна служба системи освіти є складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення та створення оптимальних соціально-психологічних умов розвитку й саморозвитку особистості.

Основною метою функціонування психологічної служби системи освіти є підвищення ефективності освітнього процесу

шляхом його індивідуалізації та, одночасно, захист соціального і психічного здоров'я всіх його учасників через застосування методів і технологій практичної психології та соціальної педагогіки.

Психологічна служба закладу вищої освіти є ланкою психологічної служби системи освіти. Тільки завдяки спільній роботі працівників служби, які виконують свої функції у закладах освіти, та районного (міського) центру стає можливою повна реалізація завдань і напрямків діяльності психологічної служби, зазначених у Положенні про психологічну службу системи освіти України від 22.05.2018 № 509 [12] та інших нормативних документах.

Психологічна служба закладу освіти, до якої зазвичай входять практичні психологи і соціальні педагоги, методично підпорядкована керівнику закладу вищої освіти. У тих випадках, коли заклад вищої освіти підпорядкований обласному управлінню освіти, психологічна служба звітує безпосередньо обласному центру.

Психологічна служба закладу вищої освіти співпрацює із соціо-інклюзивними інституціями України (рис. 1).

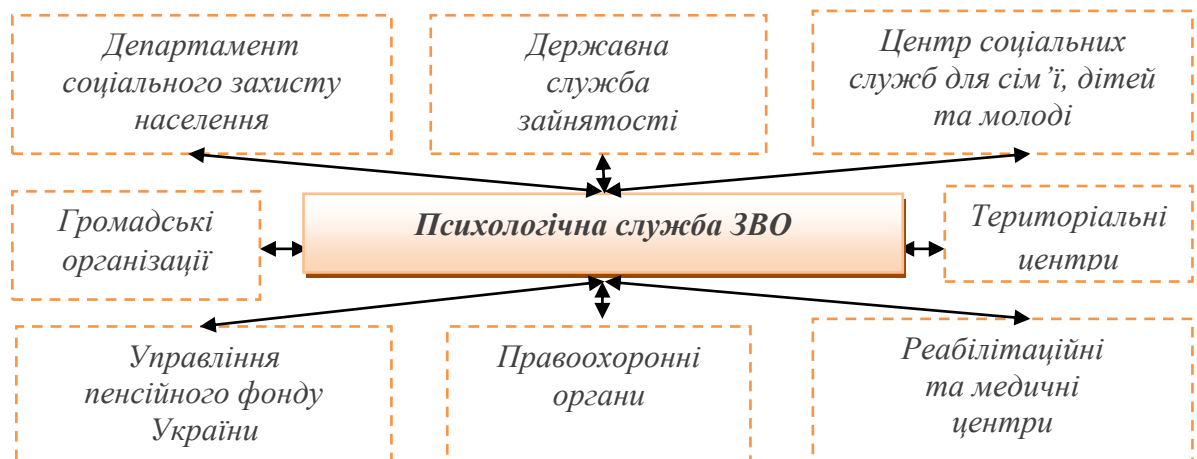

Рис. 1. Співпраця психологічної служби ЗВО із соціо-інклюзивними інституціями України

Моделі організації психологічної служби закладу вищої освіти розроблені відповідно до основних принципів діяльності психологічної служби. Психологічна служба ЗВО має бути оптимальним чином адаптована до місцевих особливостей (соціально-економічні, демографічні, ландшафтні, етнічні особливості, відмінності соціокультурного рівня та історії), аби якомога ефективніше виконувати свої функції, охопити своїми послугами

найбільшу кількість учасників освітнього процесу – здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників, батьків (Додатки 1 – 5).

Рис. 2. Основні завдання психологічної служби ЗВО у співпраці з соціо-інклюзивними інституціями

Департамент соціального захисту населення забезпечує реалізацію державної політики з питань соціально-трудових відносин, зайнятості населення та трудової міграції; соціальної підтримки та надання соціальних послуг вразливим верствам населення, зокрема особам похилого віку, з інвалідністю, ветеранам війни та учасникам антитерористичної операції, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та отримання житлових субсидій; з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми; забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Тісна співпраця психологічної служби ЗВО та департаменту соціального захисту населення якісно підвищує можливості отримання всіх соціально-психологічних послуг згідно чинного законодавства України:

- Психологічна служба разом із фінансово-бухгалтерською службою згідно статті 7 Закону України Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії від 05.10.2000 № 2017-III [5] формує запит щодо забезпечення державних соціальних стандартів у сфері доходів населення: виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх

розмірів, а також визначення пріоритетності напрямів державної соціальної політики (Додаток 6);

- Також відповідно до статті 5 закону України Про соціальний захист дітей війни від 18.11.2004 № 2195-IV [16] допомагають із документацією для отримання пільг дітям війни, які є особами з інвалідністю і мають право на стаціонарну медичну допомогу в госпіталах ветеранів війни та у військово-медичних закладах охорони здоров'я (госпіталах).

- Відповідно до статті 11 Закону України Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії від 05.10.2000 № 2017-III [5] психологічна служба разом із медичною службою формує запит щодо державних соціальних нормативів у сфері охорони здоров'я: надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур; нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами; нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою та нормативи санаторно-курортного забезпечення.

- Відповідно до статті 12 Закону України Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії від 05.10.2000 № 2017-III [5] державних соціальних нормативів у сфері забезпечення навчальними закладами: перелік та обсяг послуг, що надаються в закладі передвищої та вищої освіти; норми матеріального забезпечення закладів вищої освіти та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення здобувачів освіти.

- Психологічна служба ЗВО відповідно до статті 16 Закону України Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 21.11.1992 № 2811-XII [4] допомагає отримати право на допомогу на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається особам, призначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які позбавлені батьківського піклування. Така допомога вважається власністю дитини;

- відповідно статті 18 Закону України Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 21.11.1992 № 2811-XII [4] – оформлення документації для отримання розміру допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, що становить 2,5 розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, на дітей з інвалідністю, над якими встановлено опіку чи піклування, - 3,5 розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

- Психологічна служба згідно статті 7 Закону України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.1991 № 875-XII [14] інформує щодо змін та можливостей законодавства про соціальну захищеність осіб з інвалідністю в Україні складається з цього Закону та інших актів законодавства, що видаються відповідно до нього, що стосуються матеріального, соціально-побутового і медичного забезпечення осіб з інвалідністю.

Державна служба зайнятості [11] забезпечує виконання завдань і функцій у сфері зайнятості населення, трудової міграції та соціального захисту від безробіття, а також функцій виконавчої дирекції Фонду, визначених Законом України Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [8] та Закон України Про зайнятість населення [9] до внесення змін до цих законів України.

Державна служба зайнятості під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.

Синергія Державної служби зайнятості та психологічної служби допомагає здобувачам освіти в інформуванні та працевлаштуванні згідно з чинним законодавством України:

- Психологічна служба ЗВО відповідно до статті 17 Закону України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.1991 № 875-XII [14] допомагає у працевлаштуванні здобувачів освіти з метою реалізації творчих і виробничих здібностей осіб з інвалідністю та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації їм забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом.

- Згідно статті 18 Закону України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.1991 № 875-XII [14] допомагає у формуванні кейсу документів для забезпечення прав осіб з інвалідністю на працевлаштування та оплачувану роботу, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, здійснюється шляхом їх безпосереднього звернення до підприємств, установ, організацій чи до державної служби зайнятості, а також для проведення професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки цієї категорії осіб з інвалідністю у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

- Згідно статті 20 Закону України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні від 21.03.1991 № 875-XII [14] надання супроводу та формування документів надання особам з інвалідністю з числа зареєстрованих безробітних компенсацій, визначених Законом України «Про зайнятість населення» [9] формування списків випускників з інвалідністю для фінансування витрат на професійне навчання осіб з інвалідністю, у тому числі за направленням державної служби зайнятості на професійне навчання осіб з інвалідністю.

- Психологічна служба ЗВО відповідно статті 24 Закону України Про зайнятість населення від 05.07.2012 № 5067-VI [9] проводить заходи для сприяння зайнятості здобувачів освіти (рис. 3):

Рис. 3. Заходи психологічної служби ЗВО для сприяння зайнятості здобувачів освіти

- Згідно статті 32 Закону України Про зайнятість населення від 05.07.2012 № 5067-VI [9] формує професійну орієнтацію населення – комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію

процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є закладом, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги [2].

У співпраці із Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді психологічної служби ЗВО виконує конкретні завдання (рис. 4).

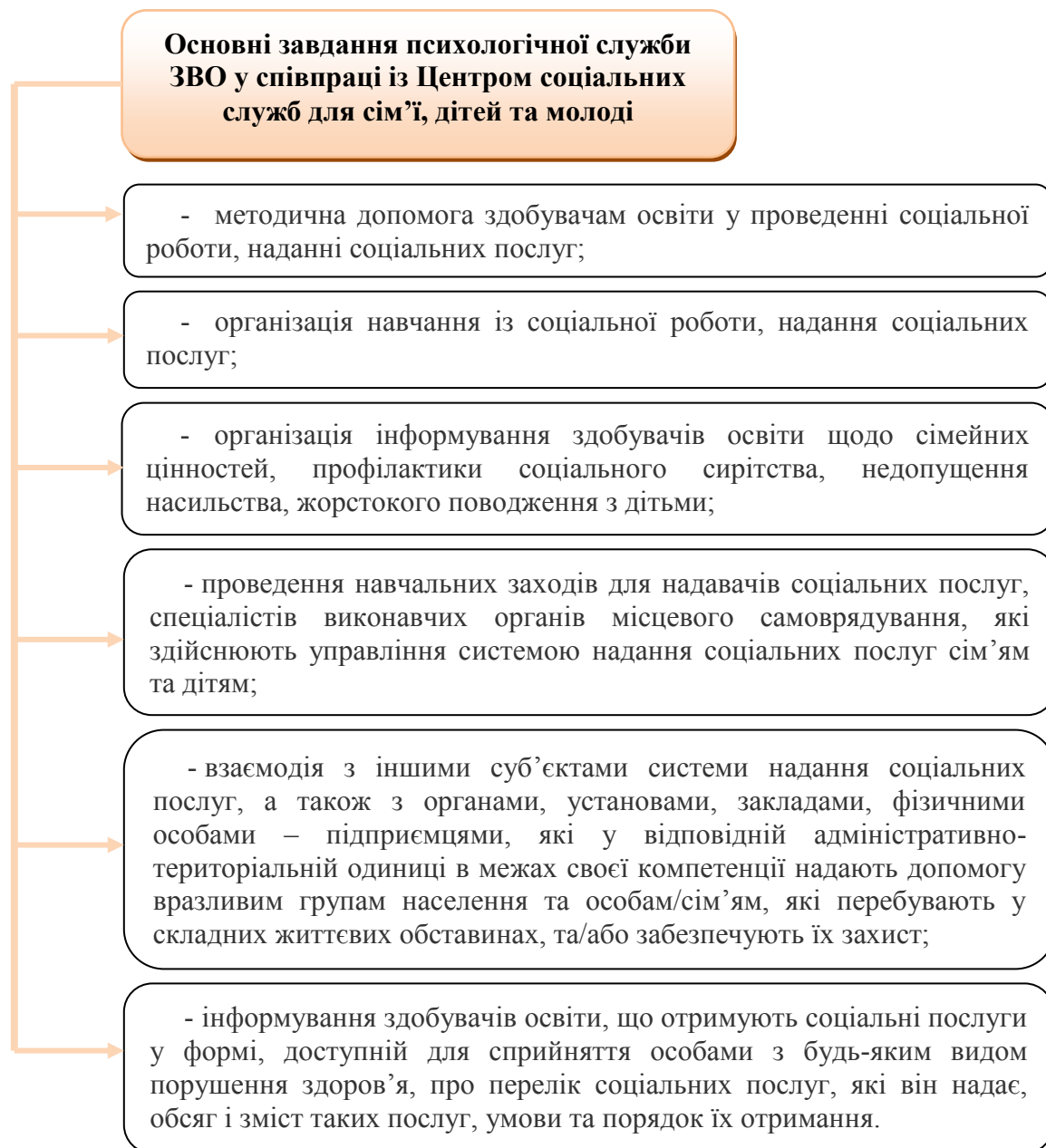

Рис. 4. Основні завдання психологічної служби ЗВО у співпраці із Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

У рамках реалізації Комплексної програми соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021–2025 рр. [10] (соціальна та психологічна адаптація осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою їх підготовки до самостійного життя) фахівцями Міського Центру

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для здобувачів освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж було проведено інтерактивне заняття «Толерантне спілкування», на якому обговорювались способи ефективного спілкування та конструктивні методи вирішення конфліктних ситуацій, розглядались конкретні ситуації й ефективні способи виходу з них. Під час заняття учасники мали змогу зрозуміти, що толерантність до інших виростає з толерантності до себе і толерантності стосовно партнерів по групі.

Реабілітаційний центр забезпечує комплекс реабілітаційних, психологічних, педагогічних, професійних і соціально-правових заходів по відновленню автономності, працездатності і здоров'я осіб з особливими освітніми потребами в результаті перенесених або вроджених захворювань, а також у результаті травм за груповими та індивідуальними програмами реабілітації пацієнтів, які мають медичні показання і потребують спеціальних умов для одержання ними комплексу реабілітаційних заходів.

«Клініка, дружба до молоді» – це медичний заклад, який надає комплексну медико-психо-соціальну допомогу підліткам та молоді з метою збереження їх здоров'я, що обумовлено специфікою їх віку. **Його мета** полягає у збереженні здоров'я підлітків та молоді, прищепленні свідомого ставлення молоді до особистого здоров'я шляхом надання знань та формуванні здорового способу життя.

Правильно побудована робота психологічної служби приносить суттєву допомогу як медичному персоналу, так і самому здобувачу освіти у процесі лікування, реабілітації чи профілактики.

Кінцевою метою співпраці медиків та психологів можна вважати якість життя здобувача освіти. Віра особи з інвалідністю у свої можливості і виникнення позитивної перспективи, поява надії, що відбуваються впродовж психологічного супроводу, звернені до «здорової» частини особистості. Завдяки психологічному впливу, що значною мірою знижує рівень невизначеності уявлень здобувача освіти про свою проблему, відбувається переоцінка значимих переживань, життєвих цінностей, смислів.

Функції психологічної допомоги особам з інвалідністю полягають у профілактиці, лікуванні, реабілітації і розвитку, а її цілі відбивають цільову орієнтацію процесу на досягнення окреслених позитивних змін. Вони визначають загальну стратегію впливу й тісно пов'язані з теоретичною орієнтацією психолога.

Засоби психологічної допомоги можуть бути спрямовані як на більш загальні, віддалені цілі, наприклад, упорядкування порушеної діяльності організму, відновлення повноцінного особистісного функціонування, гармонізацію особистості, особистісне зростання, розвиток особистісних ресурсів, так і на конкретні, близькі цілі, наприклад, подолання страху, тривожності, депресії.

Важливо зазначити, що за умов упровадження психологічних служб у реабілітаційних та медичних центрах, психологічну допомогу здобувачам освіти доцільно будувати в комплексі чітких цілей і завдань (рис. 5).

Рис. 5. Комплекс цілей і завдань психологічних служб у співпраці із реабілітаційними та медичними центрами

Організація психологічної підтримки з реабілітаційними центрами відповідно до статті 19 Закону України Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні від 06.10.2005 № 2961-IV [15] відбувається за допомогою психологічної служби (рис. 6):

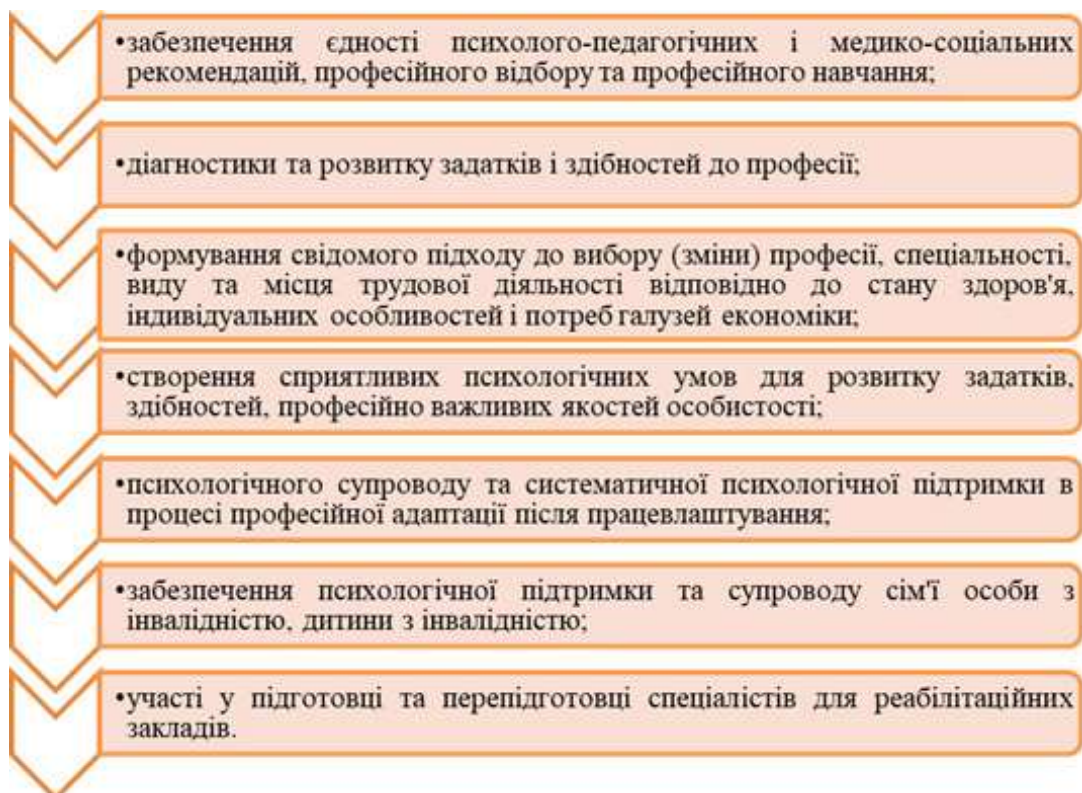

Рис. 6. Функції психологічної служби у співпраці із реабілітаційним центром

Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» продовжується. До Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом працівниками Психолого-педагогічного відділу для здобувачів освіти проведено тренінг «Молодь проти СНІДу», під час якого здобувачі освіти закріпили знання про шляхи передачі ВІЛ/СНІДу та способи їх попередження, формували толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих, прикріплювали до одягу червону стрічку як символ співчуття, підтримки і надії на майбутнє без СНІДу.

Територіальний центр надання соціальних послуг є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування.

Територіальний центр утворюється для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування [1] (Додаток 7).

Зустріч із представниками Староушицького територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), на якій активно обговорювались актуальні питання надання соціальних послуг в ОТГ, обміну практичним досвідом роботи з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також підтримка людей похилого віку. Делегація НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» ознайомилась з особливостями роботи соціальних працівників та педагогів в ОТГ, основними напрямками та практичним досвідом, підтримкою осіб, які потребують соціальної підтримки та допомоги. Окремо варто виділити розвиток інфраструктури ОТГ, туристичного маршруту та залученість молоді до процесів життєдіяльності ОТГ. Під час зустрічі відбулось підписання Меморандуму про співпрацю.

Упродовж 6 місяців здобувачі освіти та викладачі ЗВО м. Кам'янець-Подільський, дотичних до розвитку соціальної роботи та соціальної підтримки, представники ОТГ та інших установ соціального значення Кам'янець-Подільського району вивчали та інтенсивно працювали над створенням важливих соціальних ідей, проєктів для України.

У рамках проєкту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab-Inovare sociala) – презентація проєкту «VICTORY».

Управління пенсійного фонду України є територіальним органом Пенсійного фонду України [13].

Відповідно до Постанови Пенсійного фонду від 22.12.2014 № 28-2 основними завданнями психологічної служби ЗВО у співпраці з управлінням Фонду є:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;*
- забезпечення ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, осіб, які мають право на пільги [13];*
- здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг відповідно до Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [6] та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [7].*

Відповідно до статті 19 Закону України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні [14] психологічна служба ЗВО із Пенсійним фондом України подає за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення, надає Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю інформацію про працевлаштованих осіб з інвалідністю.

Громадські організації – це громадські об'єднання, засновниками та членами (учасниками) яких є фізичні особи [3]. Громадські організації створюються без мети отримання прибутку. За своєю суттю та призначенням будь-яке суспільне об'єднання є некомерційним, що не орієнтоване в першу чергу на прибуток, а функціонує для зовсім

інших цілей. Отже, кошти, що вдається залучити, можуть бути використані для досягнення мети громадського об'єднання у їх повному обсязі.

Існує багато видів громадських організацій, з якими співпрацює психологічна служба ЗВО. Це професійні спілки, жіночі, молодіжні, ветеранські, дитячі організації, наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні об'єднання громадян, творчі спілки, земляцтва, фонди, асоціації тощо. Вони можуть мати різні назви: організація, об'єднання, спілка, товариство, клуб, гурток, рада, фонд, асоціація тощо.

Участь у тренінговому занятті «Запобігання гендерно зумовленому насильству, з особливою увагою до домашнього насильства», яке провела тренерка Національної молодіжної мережі ГО «Ла Страда-Україна» Лисак Богдана в рамках проєкту «Попередження гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми та порушення прав дитини».

Навчання геронтопсихологів відбулося в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «SOS Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International».

Правоохоронні органи – державні органи, що на підставі відповідного законодавства здійснюють правоохоронну діяльність. Діяльність правоохоронних органів спрямована на забезпечення законності і правопорядку, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок.

Найчастіше психологічна служба ЗВО співпрацює із *підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України* (Додаток 8).

З метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ЮП разом із психологічною службою ЗВО здійснюють профілактичну роботу (рис. 7).

Рис. 7. Заходи індивідуальної профілактики поліцейським підрозділом ЮП та психологічною службою ЗВО

У рамках Міжнародної акції «16 днів проти насильства» у лабораторії психологічного тренінгу та консультування НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» відбулася зустріч здобувачів освіти з представниками сектору дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та ДПЛ Національної поліції, сектору взаємодії з громадами Кам'янець-Подільського районного управління поліції,

представниками ГО «Кам'янець-Подільський «Ратуша» на тему «Усі ми різні – усі ми рівні». Під час заходу розглянуто правові аспекти попередження та реагування на випадки насильства, наголошено на важливості допомоги і безбар'єрності у спільній діяльності та комунікації.

До співпраці із психологічною службою ЗВО залучено організації та установи, з якими співпрацює психолого-педагогічний відділ: Кам'янець-Подільська служба у справах дітей, Кам'янець-Подільський міський центр соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, «Клініка, дружня до молоді», Кам'янець-Подільська дитяча кімната поліції, ювенальна превенція Кам'янець-Подільського відділу поліції, Департамент соціального захисту населення, Державна служба зайнятості, управління пенсійного фонду України, реабілітаційні центри, територіальні центри надання соціальних послуг та громадські організації.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 29.12.2009 № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>.
2. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб. Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 01.06.2020 № 479. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>.
3. Про громадські об'єднання. Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми. Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.
9. Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
10. Про затвердження Комплексної програми соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 роки. URL: <https://kam-pod.gov.ua/documents/proekti-normativno-pravovikh-aktiv-miskoji-radi/item/33756-pro-zatverdzhennia-kompleksnoi-prohramy-sotsialnoho-zakhystu-kamianets-podilskoi-miskoi-terytorialnoi-hromady-na-20212025-roky>.
11. Про затвердження Положення про Державну службу зайнятості. Мінеконом, торгівлі та сг; Наказ, Положення від 16.12.2020 № 2663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>.
12. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. МОН України; Наказ, Положення від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
13. Про затвердження положень про територіальні органи Пенсійного фонду України та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов правління Пенсійного фонду України. Пенсійний фонд; Постанова, Положення від 22.12.2014 № 28-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0040-15#Text>.

14. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

15. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

16. Про соціальний захист дітей війни. Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>.

Звіт про виконану роботу психолого-педагогічним відділом НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» за вересень – грудень 2023 р. в табличному вимірі

Інформація щодо діяльності працівників Психолого-педагогічного відділу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» 2023-2024 н.р.			
Дата	Подія	Задіяні студенти	Місце проведення
21.09.2023	Зустріч студентів спеціальностей «Психологія» та «Соціальна робота» Кам'янець-Подільського Державного Інституту із психологом Кам'янець-Подільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Віталієм ПОЛІЩУКОМ	Здобувачі освіти спеціальностей «Психологія» та «Соціальна робота»	Кам'янець-Подільський міський центр соціальних служб
22.09.2023	Сесія Sprint проведена представниками організації Червоного хреста за запрошенням Психолого-педагогічного відділу для студентів НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». Під час сесії учасники виявили проблеми, які, на їхню думку, є актуальними для сьогодення, та запропонували рішення цих проблем	Здобувачі освіти коледжу та інституту	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
29.09.2023	У Психолого-педагогічному відділі модератори Тетяна Сметанюк та Ірина Раїнчук провели надзвичайно цікаві фанові ігри, спрямовані на популяризацію здорового харчування. В процесі ігор студенти дізналися, що таке тарілка здорового харчування, які продукти є більш корисними для їх здоров'я, скільки цукру в їх улюблених напоях	Здобувачі освіти П-11, Ф-11, С-11, С-12	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
04.10.2023	Робочий візит та зустріч з Головою Староушицької ОТГ – ТИМЧУКОМ Анатолієм Сергійовичем, директором «Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Рибак Наталією Миколаївною, соціальними працівниками та персоналом установи. На зустрічі відбулось активне обговорення актуальних питань надання соціальних послуг в ОТГ, обмін практичним досвідом роботи з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також підтримки людей похилого віку. Делегація НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» ознайомилась з особливостями роботи соціальних працівників та педагогів в ОТГ, основними напрямками та практичним досвідом, підтримкою осіб, які потребують	Сторожук Наталія Романівна керівник Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ, соціальний педагог, Данилевич Леся Іванівна практичний психолог, Палилюлько Оксана Михайлівна в.о.декана	Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)

	соціальної підтримки та допомоги. Окремо слід виділити розвиток інфраструктури ОТГ, туристичного маршруту та залученість молоді до процесів життєдіяльності ОТГ. Під час зустрічі відбулось підписання Меморандуму про співпрацю	факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут», Адміністрація тер. центру	
09.10.2023-10.10.2023	Участь у дводенному тренінгу «Виявлення та протидія гендерно зумовленому насильству». Заходи відбувались у м. Хмельницький та зібрали юристок і юристів, представників і представниць закладів і установ, що надають соціальні послуги, поліції, психологів та психологинь, громадських організацій, які працюють з потерпілими. Надзвичайно цінним став обмін рефлексіями, напрацювання принципів взаємодії спеціалістів різних структур з метою ефективної протидії та реагування на випадки гендерно зумовленого насильства	Леся Данилевич практичний психолог НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут»	м. Хмельницький
10.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу в тренінгу присвяченому до Всесвітнього Дня психічного здоров'я на тему: «Психічне здоров'я на робочому місці». Ведучі заходу – Наталія Жиляк, к.психол.н., доцент, та Юліана Власенко, к.політ.наук, факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО КПДІ	Педагогічні та науково-педагогічні працівники	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
14.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу та отримання досвіду під час проєкту «Інновації в соціальних службах в Україні», який координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансільванії, у співпраці з Social Work Ukraine (Асоціацією соціальних помічників в Румунії та ASproAS (Національною асоціацією соціальних помічників в Україні)	Працівники Психолого-педагогічного відділу	м. Кам'янець-Подільський Румунія
31.10.2023	Міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (директор – Еліна Ковтун) продовжує цикл тренінгових занять із соціальної та психологічної адаптації осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою їх підготовки	Тренери заходу – психолог Тетяна Заїка та юрисконсульт Яна Арнаутова Працівники	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ

	до самостійного життя на базі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж. Під час цікавого інтерактивного заняття щодо «Толерантного спілкування» обговорили способи ефективного спілкування та конструктивні методи вирішення конфліктних ситуацій, а також розглянули деякі ситуації. Під час заняття учасники зрозуміли, що толерантність до інших виростає з толерантності до себе і толерантності стосовно партнерів по групі	Психолого-педагогічного відділу. Здобувачі освіти	
03.11.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у гостьовій лекції на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ	Онлайн-режим (zoom)
16.11.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у тренінгу в рамках проєкту «Соціальні дії молоді та влади», тренери та експерти Максим Заєць та Ірма Нініашвілі розповіли студентам НРЗВО КПДІ, молоді, яка представляла Молодіжну раду Староушицька ТГ, м. Кам'янець-Подільський, студентства інших ЗВО м. Кам'янець-Подільський про впровадження підходів GESI у роботі місцевого самоврядування та громадського сектору, як інструмента реалізації соціальної інклюзії, інтеграції та гендерної рівності. Активне обговорення набуло питання щодо визначення категорій населення, які найбільш уразливі та потребують соціальної підтримки, а також створення можливостей щодо підтримки, простору розвитку молоді під час війни	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ	НРЗВО КПДІ
17.11.2023-19.11.2023	Студенти, викладачі, соціальні педагоги та психологи НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» долучились до навчання в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «SOS Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International» HelpAge Ukraine. Учасники практичного семінару отримали наступні знання та компетентності: - навчилися основам роботи з психологічною травмою, завданою війною - визначали основні принципи методики «Подолання травми. Техніки зцілення» для	Студенти НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», а також викладачі та працівники закладу: в.о.декана факультету соціо-психологічної	м. Кам'янець-Подільський готель «GalaHotel»

	вікової категорії 60+ • отримали конкретні інструкції по створенню та проведенню психологічних тренінгових груп для людей літнього віку • отримали методичну літературу для проведення груп за методикою «Подолання травми. Техніки зцілення» для 60+ • засвоїли та отримали дієві інструменти для роботи з людьми будь-якого віку, що пережили травматичну подію або втрату	діяльності, реабілітації та професійної освіти Оксана Палилюлько, викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Наталія Жиляк, Юліана Власенко, Марина Волощук, Вікторія Березовська (відділ міжнародних зв'язків та комунікації), соціальні педагоги та психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Леся Данилевич, Марина Квітінська, Аліна Роїк на чолі з керівником відділу Наталія Сторожук, викладачі ВСП КПФК НРЗВО КПДІ Інна Гуменюк	

17.11.2023	Для студентів НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НР ЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» було проведено заняття присвячене темі жіночого та чоловічого здоров'я. Під час зустрічі були висвітлені питання збереження репродуктивного здоров'я молоді та контрацепції, а також спілкувалися на тему раннього статевого життя та домашнього насильства. Студенти отримала багато корисної інформації та відповіді на всі свої запитання. Заняття проводяться в рамках реалізації Комплексної програми соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 роки (соціальна та психологічна адаптації осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою їх підготовки до самостійного життя)	Спеціалісти міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та Клініки дружньої до молоді (Віталій Поліщук, Руслана Романишина). Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
30.11.2023	У НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» здобувачі освіти взяли участь у тренінговому занятті «Запобігання гендерно зумовленому насильству, з особливою увагою до домашнього насильства», яке провела тренерка Національної молодіжної мережі ГО «Ла Страда-Україна» Лисак Богдана в рамках проєкту «Попередження гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми та порушення прав дитини»	Лисак Богдана тренерка Національної молодіжної мережі ГО «Ла Страда-Україна». Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
01.12.2023	Анонімне анкетування «Чи все ми знаємо про СНІД» https://life.pravda.com.ua/health/2018/12/1/234263/	Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП	Онлайн -режим

		Кам'янець-Подільський фаховий коледж	
01.12.2023-02.12.2023	Участь у наступному етапі підготовки за програмою психологічної допомоги людям літнього віку, які зазнали впливу воєнних подій в Україні – тренінг «Особливості спілкування з літніми людьми. Індивідуальне консультування»	Студенти НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», а також викладачі та працівники закладу: в.о.декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти Оксана Палилюлько, викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Наталія Жияк, Юліана Власенко, Марина Волощук, Вікторія Березовська (відділ міжнародних зв'язків та комунікації), соціальні педагоги та психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Леся	м. Кам'янець-Подільський готель «Gala Hotel»

		Данилевич, Марина Квітінська, Аліна Роїк на чолі з керівником відділу Наталія Сторожук, викладачі ВСП КПФК НРЗВО КПДІ Інна Гуменюк	
01.12.2023	Фінальна зустріч міжнародного досвіду вивчення ЄС стандартів соціальної роботи і послуг та написання проєктів від професіоналів Румунії, Австрії, країн ЄС. Упродовж 6 місяців студенти та викладачі ЗВО м. Кам'янець-Подільський, дотичних до розвитку соціальної роботи та соціальної підтримки, представники ОТГ та інших установ соціального значення Кам'янець-Подільського району вивчали та інтенсивно працювали над створенням важливих соціальних ідей проєктів для України	Студентка НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» за ОС бакалавра Богдана Іванова (спеціальність 231 Соціальна робота) та викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Оксана Палилюлько та Марина Волощук, соціальні педагоги і психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Наталія Сторожук та Марина Квітінська	Україна Румунія

04.12.2023	У лабораторії психологічного тренінгу та консультування відбулася зустріч здобувачів освіти з представниками сектору дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та ДПЛ Національної поліції, сектору взаємодії з громадами Кам'янець-Подільського районного управління поліції, представниками ГО «Кам'янець-Подільський «Ратуша» на тему «Усі ми різні – усі ми рівні». Під час заходу були розглянуті правові аспекти попередження та реагування на випадки насильства, наголошено на важливості допомоги і безбар'єрності у спільній діяльності та комунікації	Департамент головної інспекції та ДПЛ Національної поліції, сектору взаємодії з громадами Кам'янець-Подільського районного управління поліції, представниками ГО «Кам'янець-Подільський «Ратуша». Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ

**Звіт про виконану роботу у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
щодо професійної орієнтації здобувачів освіти, сучасних вимог до молодих фахівців,
проведена у період вересень – грудень 2023 р.**

№ п/п	Назва заходу	Місце проведення	Дата проведення	Орієнтовна кількість учасників
Факультет соціо-психологічної діяльності реабілітації та професійної освіти				
1	Професійна зустріч студентів спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота НРЗВО КПДІ із психологом Кам'янець-Подільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Віталієм ПОЛЩУКОМ	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13 Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	21.09.2023	15
2	Екскурсія студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ до Кам'янець-Подільського ліцею № 3 та професійна зустріч з кваліфікованим психологом-практиком Тетяною Вікторівною в рамках проведення заняття з дисципліни «Вступ до спеціальності»	Кам'янець-Подільський ліцей №3	06.10.2023	10
3	Екскурсія до простору розвитку Star House для студентів, які навчаються за ОС бакалавра зі спеціальностей 231 Соціальна робота, 053 Психологія та за ОС магістра (спеціальність «Реабілітаційна психологія»). Студенти мали можливість познайомитись із арт-терапевтичними техніками, власноруч виготовити картини з вовни, які передали на аукціон, кошти з якого будуть витрачені на закупівлю іграшок для дітей-сиріт та дітей ВПО	Star House	14.10.2023	12
4	Екскурсія та професійна зустріч студентів НРЗВО КПДІ до Кам'янець-Подільської міської організації ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА України.	Товариство Червоного Хреста	19.10.2023	15

	Участь у тренінгу «Гуманний принцип у роботі волонтерів».			
5	Тренінгове заняття в рамках проекту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab – Inovare sociala). (Центр соціальної підтримки) Проект «Інновації в соціальних послугах в Україні» координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансільванії. Співпрацюємо з ASproAS (Асоціація соціальних працівників Румунії та Соціальна робота України (Національна асоціація соціальних працівників України). Цей проект здійснюється за підтримки Фонду Баден-Вюртемберг (Німеччина)	(Центр соціальної підтримки)	25.10.2023	10
6	Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи»	онлайн	26.10.2023	40
7	Бінарне заняття та екскурсія для студентів за ОС бакалавра спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота, груп П-116 та С-116 НРЗВО КПДІ в рамках курсу «Вступ до спеціальності» до Психологічної студії «Динаміка», де познайомилися з одним з психологів закладу – Сукеник Катериною Миколаївною	Психологічна студія «Динаміка»	03.11.2023	15
8	Гостьова лекція на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю». Лектор: Любов Курінна, заступник начальника управління – начальник відділу з питань сімейної та молодіжної політики Управління з питань молоді та спорту Білоцерківської міської територіальної громади, психолог,	онлайн	03.11.2023	50

	арт-терапевт, член правління Громадської організації «Ми – особливі»			
9	Гостьова лекція для студентів НРЗВО КПДІ на тему «Магістерська кваліфікаційна робота: зміст, структура, формат» від завідувача кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, д-р філологічних наук, професора А. А. Марчишиної на запрошення завідувача кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук д-ра історичних наук, професора А. Ю. Скрипника	онлайн	04.11.2023	40
10	Екскурсія в Департамент Соціального захисту населення, екскурсію провела перший заступник директора Департаменту Інна Комендацька (студенти С-11Б –П-11Б)	Департамент Соціального захисту населення Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський	08.11.2023	10
11	Гостьова лекція для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему «Селф-коучинг як технологія особистісного розвитку в умовах війни». Лектор – Чаркіна Олена Анатоліївна, к.пед.н., доцент, Криворізький державний педагогічний університет	онлайн	15.11.2023	30
12	Локальний офлайн тренінг в рамках проєкту «Соціальні дії молоді та влади» від тренерів Центру Молодіжної політики. Цей проєкт створено ГО «Центром молодіжної політики» завдяки отриманому гранту від Програми Підтримка організацій громадянського суспільства в Україні у межах фінансової підтримки Foreign, Commonwealth & Development Office. Програма реалізується Crown Agents у партнерстві з International Alert і у співпраці з Crown Agents in Ukraine	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13 НРЗВО КПДІ	16.11.2023	36

13	Участь студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ у семінарі «Подолання травми. Техніки зцілення». Програма психологічної допомоги людям літнього віку, які зазнали впливу воєнних подій в Україні. Навчання геронтопсихологів відбулося в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International»	Штаб громадянської оборони	17-19.11.2023	20
14	В рамках проєкту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab – Inovare sociala) презентація проєкту «VICTORY» студенти С-41Б, П-41Бз	Райрада (Центр соціальної підтримки) Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський	01.12.2023	15
15	Міжнародна конференція «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства»	онлайн	05–06.12.2023	50
Факультет економіки, управління та діджиталізації				
16	Освітній семінар (розширене засідання Ради стейкхолдерів)	НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»	05.09.2023	30
17	Гостьова лекція з курсу «Муніципальне управління» НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (лектори: Олександр Лаврук д.е.н. та голова Слобідсько-Кульчиєвецької сільської ради Юрій ВОЛОЩУК)	НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» Слобідсько-Кульчиєвецька сільська рада	15.09.2023	20
18	Бінарне заняття з дисципліни «Публічна служба» зі здобувачами магістрами спеціальності «Публічне управління та адміністрування» (лектори: Віталій ТОЛУБ'ЯК,	НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Головне управління пенсійного фонду України в Тернополі	18.09.2023	20

	доктор наук державного управління, професор кафедри публічного у управління, менеджменту та інклюзивної економіки НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут», та спеціалісти Головного управління пенсійного фонду України в Тернополі)			
19	Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми публічного управління соціально-економічної сфери в умовах війни та післявоєнної розбудови України»	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	24.10.2023	50
20	Гостьова лекція на тему «Реалізація державної соціальної політики щодо захисту застрахованих осіб» (лектори: Ірина Валентинівна Годнюк к.е.н. доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія та Щегельський Андрій Павлович начальник відділу формування електронних трудових книжок управління інформаційних систем та електронних реєстрів Головного управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області м. Кам'янець-Подільський	25.10.2023	20
21	Освітній семінар «Міжнародна співпраця – запорука успіху майбутнього фахівця», студенти НРЗВО КПДІ і запрошений гість з Індії Аміт Кумар Гоел, доцент кафедри комерції та управління бізнесом Інтегрального університету Лакхнау	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	01.11.2023	50
22	Гостьова лекція на тему «Організація аудиту на регіональному рівні» (лектори: Ірина ГУМЕНЮК к.е.н. доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, декан факультету та Віталій БУРАТИНСЬКИЙ к.е.н., директор ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»).	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»)	02.11.2023	20

23	Гостьова лекція на тему «Особливості роботи платіжних систем в Україні» (лектори: Андрій ТИМКІВ к.е.н., доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, та Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ. м. Київ	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ м. Київ	15.11.2023	20
24	Конкурс бізнес-ідей	Кам'янець-Подільської міської ради в рамках реалізації проєкту GIZ, в межах виконання Програми розвитку малого та середнього підприємництва Кам'янець-Подільської міської територіальної громади	22.11.2023	10
25	Програма академічної мобільності для студентів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» (за тематикою: «Роль штучного інтелекту та цифрового маркетингу в бізнесі»). Організатори: KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау (Індія) під керівництвом проф. Аміта Кумара Координатор від вузу Ірина Годнюк	KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау	17.11.2023	18
26	Ярмарка професій	АТ «Подільський цемент»	21.11.2023	20
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ				
27	Заняття з навчальної дисципліни «Казначейська справа» в Кам'янець-Подільському Управлінні Державної казначейської служби – викладач Герасимова Т. І.	Хмельницька область, Кам'янець-Подільський район, місто Кам'янець-Подільський, вулиця Мазепи Івана, будинок 44	25.10.2023	15
28	Заняття з навчальної дисципліни «Історія України» у формі навчальної екскурсії до Старого	м. Кам'янець-Подільський, пл. Польський ринок, 1	23.10.2023	13

	міста «Музей грошей» та «Музей з магдебурзького права» (Загалеви́ч В. Л.)			
29	Екскурсія до ГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ (голова Герасимова Т. І.) – викладачі Загалеви́ч В., Дужева О.	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 27	19.10.2023	25
30	Робоча зустріч з членами ГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ (голова Герасимова Т. І.) і представниками Кам'янець-Подільської міської ради	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 27	19.10.2023	25
31	Ознайомлення з волонтерською діяльністю, зустріч з представниками СО ПЛАСТ м. Кам'янця-Подільського. Долучення до благодійної акції «Миколайчик для військових» (Дужева О. Г.)	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 5, Осередок ПЛАСТу	04.12.2023	10

Договори про співпрацю

<i>№ n/n</i>	<i>Договір</i>	<i>Бази практик</i>
1	Угода про співпрацю	ВННІЕ ЗУНУ
2	Угода про співпрацю	АТ «СК «ІНГО»
3	Договір про співпрацю	Товариство з обмеженою відповідальністю «Преттль-Кабель України», м. Кам'янець-Подільський
4	Меморандум про співпрацю	Головне управління пенсійного фонду України в Хмельницькій області, м. Хмельницький
5	Договір про співпрацю	Слобідсько-Кульчієвецька сільська рада
6	Договір співпраці	ТОВ «AGRIANALYTICA» м. Київ
7	Договір про співпрацю	Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, м. Тернопіль
8	Меморандум про співпрацю	«ERIONE K-PDSI», on one side and the AKG Global Support Services (OPC) Private Limited, Lucknow Індія
9	Договір про співпрацю	Львівський національний університет природокористування, м. Львів
10	Меморандум про співпрацю	ЗАТ ОРМЕ ІНВЕСТИСІЈОС (UAB ORME INVESTICIJOS) Литва, м. Вільнюс
11	Договір про співпрацю	АТ «ТАСКОМБАНК»
12	Договір про співпрацю	ПП «Консалтинг сервіс»
13	Договір про співпрацю	АТ «Подільський цемент»
14	Договір про співпрацю	ПОГ «Кам'янець-Подільське УВП УТОС»
15	Договір про співпрацю	ТОВ «Кам'янець-Подільський птахокOMBінат»
16	Договір про співпрацю	Дунаєвецька міська Рада, м. Дунаївці
17	Договір про співпрацю	Головне управління пенсійного фонду України в Тернопільській області, м. Тернопіль
18	Договір про співпрацю	Відділ освіти охорони здоров'я, культури та спорту Коростинської районної державної адміністрації, м. Коростень
19	Договір про співпрацю	Чемеровецька селищна рада, смт. Чемерівці
20	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільське управління державної казначейської служби, м. Кам'янець-Подільський
21	Договір про співпрацю	Відділ освіти Білецької сільської ради, с. Біла Тернопільська область
22	Договір про співпрацю	Китайгородська сільська рада, с. Китайгород Кам'янець-Подільський район
23	Договір про співпрацю	Виконавчий комітет Кам'янець-Подільської міської Ради, м. Кам'янець-Подільський
24	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільське міськрайонне товариство інвалідів № 3 від 02.03.2018 по 31.12.2028 р.
25	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський міський центр зайнятості № 2 від 02.03.2018 по 31.12.2028 р.
26	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 15 Хмельницької області № 16 від 13.06.2017 по 31.12.2025 р.
27	Договір про співпрацю	Дошкільний навчальний заклад (ясла-садочок) № 8 комбінованого типу, комунальної власності № 15 від 06.06.2017 по 31.12.2025 р.

28	Договір про співпрацю	Установа Тернопільської обласної ради «Мельнице-Подільський обласний комунальний дитячий будинок-інтернат» № 15 від 11.07.2017 по 31.12.2025 р.
29	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський дошкільний навчальний заклад (ясла-садочок) № 30 комбінованого типу № 14 від 06.06.2017 по 31.12.2025
30	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський ЗОШ № 7 № 13 від 06.06.2017 по 31.12.2025 р.
31	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський ЗОШ № 17 № 12 від 06.06.2017 по 31.12.2025 р.
32	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський ЗОШ № 14 № 11 від 06.06.2017 по 31.12.2025 р.
33	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський НВК № 3 у складі ЗОШ I-III ст. та ліцею Хмельницької обл. № 10 від 02.06.2017 по 31.12.2025 р.
34	Договір про співпрацю	«Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» від 29.09.2023 р.
35	Договір про співпрацю	Городоцький ліцей №4 від 10.09.2023 р.
36	Договір про співпрацю	Хмельницька спеціальна ЗОШ №33 від 15.09.2023 р.
37	Договір про співпрацю	ФОП Куриця А.І. (практичний психолог) від 22.10.2022 р.
38	Договір про співпрацю	ФОП Липовська Л.А. (практичний психолог) від 19.09.2022 р.
39	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді № 64 від 19.10.2016 р.
40	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський територіальний центр соціального обслуговування «Турбота» № 61 від 06.10.2016 р.
41	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільський багатoproфільний навчально-реабілітаційний центр № 2 від 27.11.2015 р.
42	Договір про співпрацю	Кам'янець-Подільська спеціалізована школа-інтернат I-III ст. «Славутинка» Хмельницької обласної ради № 1 від 20.11.2015 р.
43	Договір про співпрацю	Довжоцька сільська рада № 22 від 05.12.2018 по 31.12.2025 р.
44	Договір про співпрацю	Управління соціального захисту населення України Летичівської РДА № 121 від 22.11.2018 по 31.12.2025 р.
45	Договір про співпрацю	Новоград-Волинський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді № 65 від 10.12.2018 по 31.12.2025 р.
46	Договір про співпрацю	Управління соціального захисту населення Кам'янець-Подільської РДА № 82 від 23.01.2018 по 31.12.2025 р.

**Забезпеченість програмами і базами практики студентів
спеціальності 053 Психологія**

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
1	Виробнича практика	4	6	+	Кам'янець-Подільське міськрайонне товариство інвалідів	№ 3 від 02.03.2018 по 31.12.2028	
2					Кам'янець-Подільський міський центр зайнятості	№ 2 від 02.03.2018 по 31.12.2028	
3					Кам'янець-Подільська загально-освітня школа I-III ступенів № 15 Хмельницької області	№ 16 від 13.06.2017 по 31.12.2025	
4					Дошкільний навчальний заклад (ясла-садочок) № 8 комбінованого типу, комунальної власності	№ 15 від 06.06.2017 по 31.12.2025	
5					Установа Тернопільської обласної ради «Мельнице-Подільський обласний комунальний дитячий будинок-інтернат»	№ 15 від 11.07.2017 по 31.12.2025	

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
6					Кам'янець-Подільський дошкільний навчальний заклад (ясла-садочок) № 30 комбінованого типу	№ 14 від 06.06.2017 по 31.12.2025	
7					Кам'янець-Подільський ЗОШ № 7	№ 13 від 06.06.2017 по 31.12.2025	
8					Кам'янець-Подільський ЗОШ № 17	№ 12 від 06.06.2017 по 31.12.2025	
9					Кам'янець-Подільський ЗОШ № 14	№ 11 від 06.06.2017 по 31.12.2025	
10					Кам'янець-Подільський НВК №3 у складі ЗОШ I-III ст. та ліцею Хмельницької обл.	№ 10 від 02.06.2017 по 31.12.2025	
11					«Старо-ушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»	від 29.09.2023	
12					Городоцький ліцей № 4	від 10.09.2023	
13					Хмельницька спеціальна ЗОШ № 33	від 15.09.2023	

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
14					ФОП Куриця А. І. (практичний психолог)	від 22.10.2022	
15					ФОП Липовська Л.А. (практичний психолог)	від 19.09.2022	

**Забезпеченість програмами і базами практики студентів
спеціальності 231 Соціальна робота**

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
1	Виробнича практика	4	6	+	Кам'янець-Подільське міськрайонне товариство інвалідів	№ 3 від 02.03.2018 по 31.12.2028	
2					Кам'янець-Подільський міський центр зайнятості	№ 2 від 02.03.2018 по 31.12.2028	
3					Кам'янець-Подільський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	№64 від 19.10.2016 по 31.12.2022	
4					Кам'янець-Подільський територіальний центр соціального обслуговування «Турбота»	№ 61 від 06.10.2016 по 31.12.2022	
5					Установа Тернопільської обласної ради «Мельнице-Подільський обласний комунальний дитячий будинок-інтернат»	№ 15 від 11.07.2017 по 31.12.2025	
6					Кам'янець-Подільський багатoproфільний навчально-реабілітаційний центр	№ 2 від 27.11.2015 по 31.12.2021	

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
7					Кам'янець-Подільська спеціалізована школа-інтернат І-ІІІ ст. «Славутинка» Хмельницької обласної ради	№ 1 від 20.11.2015 по 31.12.2021	
8					Кам'янець-Подільська школа-інтернат І-ІІІ ст. Хмельницької обласної ради	№ 56 від 24.02.2016 по 31.12.2021	
9					Кам'янець-Подільський міський центр зайнятості	№ 8 від 30.12.2015 по 31.12.2021	
10					Кам'янець-Подільський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Довголіття»	№ 5 від 21.12.2017 по 31.12.2021	
11					Довжоцька сільська рада	№ 22 від 05.12.2018 по 31.12.2025	
12					Управління соціального захисту населення України Лeticівської РДА	№ 121 від 22.11.2018 по 31.12.2025	
13					Новоград-Волинський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	№ 65 від 10.12.2018 по 31.12.2025	
14					Кам'янець-Подільської спеціальної школи-інтернат І-ІІІ ст. Хмельницької обл.	№ 25 від 29.11.2018 по 31.12.2025	

№ п/п	Найменування практики	Семестр, в якому передбачена практика	Тривалість практики: (тижнів)	Інформація про наявність програм практик	Найменування бази для проходження практики	Інформація про наявність угод про проходження практик (дата, номер, строк дії)	Відгук з виробництва
15					Управління соціального захисту населення Кам'янець-Подільської РДА	№ 82 від 23.01.2018 по 31.12.2025	
16					Департамент соціального захисту населення Кам'янець-Подільської міської ради	№ 4 від 21.12.2015 по 31.12. 2021	
17					Городоцький ліцей № 4	від 10.09.2023	
18					«Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»	від 29.09.2023	
19					Хмельницька спеціальна ЗОШ № 33	від 15.09.2023	
20					Громадська організація, «Асоціація батьків дітей з інвалідністю та особливими потребами «Життя без обмежень»		

**Департамент соціального захисту
населення Кам'янець-Подільської міської ради**
(назва органу, до якого подається заява)

Петренко Ганни Іванівни,

(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, яка подає заяву)

який / яка (*підкреслити потрібне*) проживає
за адресою:

**м. Кам'янець-Подільський, вул. Ковпака, буд. 15, кв.
6**

має зареєстроване / задеклароване місце проживання /
перебування (*підкреслити потрібне*)

за адресою: **м. Кам'янець-Подільський, вул. Ковпака,
буд. 15, кв. 6,**

контактний номер мобільного телефону **0509315247,**

(паспорт громадянина України або тимчасове
посвідчення громадянина України (для іноземців
та осіб без громадянства – паспортний документ
іноземця, або документ, що посвідчує особу
без громадянства, або посвідка на постійне /
тимчасове проживання, або посвідчення біженця,
або інший документ, що підтверджує законність
перебування іноземця чи особи без громадянства
на території України) (*вказати потрібне*)

серії (за наявності) № **МА 123456,** виданий (видана)

**Кам'янець-Подільським РВ СМУ УМВС України в
Хмельницькій області, 01.08.2014**

(ким і коли) (за наявності)

унікальний номер запису в Єдиному державному
демографічному реєстрі (за наявності):

реєстраційний номер облікової картки платника
податків (крім осіб, які відмовились від отримання
такого номера і мають про це відмітку в паспорті):

2876456317,

народився/народилась (*підкреслити потрібне*)

01.08.1979 р.

(число, місяць, рік)

Звернення:

первинне

☐

повторне

так

☐Номер основної
особової справи

№

(дата реєстрації
заяви)**ЗАЯВА****про призначення усіх видів соціальної допомоги та компенсацій***

Прошу призначити/перерахувати (потрібне підкреслити) мені належну згідно із законодавством допомогу/компенсацію (потрібне підкреслити) відповідного виду із нижчевикладеного переліку.

Назва допомоги / компенсації	Зазначити необхідне
1. Державна допомога сім'ям з дітьми	
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	☐
Допомога при народженні дитини	☐
Допомога при усиновленні дитини	☐
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	☐
Допомога на дітей одиноким матерям	☐
Допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною	☐
2. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	ТАК
3. Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю	
Допомога особам з інвалідністю з дитинства I групи	☐
Допомога особам з інвалідністю з дитинства II групи	☐
Допомога особам з інвалідністю з дитинства III групи	☐
Допомога на дітей з інвалідністю віком до 18 років	☐
Надбавка на догляд за особою з інвалідністю з дитинства підгрупи А I групи	☐
Надбавка на догляд за особою з інвалідністю з дитинства підгрупи Б I групи	☐
Надбавка на догляд за самотніми особами з інвалідністю з дитинства II і III груп, які за висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного стороннього догляду	☐
Надбавка на догляд за дитиною з інвалідністю віком до 6 років	☐
Надбавка на догляд за дитиною з інвалідністю віком від 6 до 18 років	☐
4. Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю	

Допомога особам з інвалідністю I групи	
Допомога особам з інвалідністю II групи	
Допомога особам з інвалідністю III групи	
Допомога жінкам, яким присвоєно звання України «Мати-героїня»	
Допомога священнослужителям, церковнослужителям	
Допомога особам, які досягли віку, що дає право на призначення допомоги	
Допомога дитині померлого годувальника	
Допомога на догляд самотнім малозабезпеченим особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного стороннього догляду (крім осіб з інвалідністю I групи)	
Допомога на догляд малозабезпеченим особам з інвалідністю підгрупи А I групи	
Допомога на догляд малозабезпеченим особам з інвалідністю підгрупи Б I групи	
Допомога на догляд самотнім особам, які досягли 80-річного віку та за висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного стороннього догляду (крім осіб з інвалідністю внаслідок війни)	
5. Компенсаційні виплати та допомога громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	
Одноразова компенсація учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які стали особами з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи	
Одноразова компенсація дітям, які стали особами з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи	
Одноразова компенсація сім'ям, які втратили годувальника із числа осіб, віднесених до учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою	
Щорічна допомога на оздоровлення	
Грошова компенсація замість путівки	
Компенсація проїзду один раз на рік до будь-якого населеного пункту України і назад автомобільним, або повітряним, або залізничним, або водним транспортом особам, віднесеним до категорій 1 та 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи	
Компенсація 50 (25) відсотків вартості продуктів харчування за медичними (фізіологічними) нормами, встановленими Міністерством охорони здоров'я України, громадянам, віднесеним до категорій 1 та 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи	
Щомісячна грошова компенсація на дітей, які не харчуються в закладах освіти,	

розташованих на територіях радіоактивного забруднення, та дітей, які є особами з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи і не харчуються в закладах освіти, у тому числі за дні, в які вони не відвідували ці заклади	
6. Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме	
7. Соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам	
8. Допомога на догляд (щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею)	
9. Компенсаційна виплата особі, яка здійснює догляд за особою з інвалідністю I групи або особою, яка досягла 80-річного віку	
10. Грошова компенсація замість санаторно-курортної путівки	
11. Компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування	
12. Одноразова винагорода жінці, якій присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»	
13. Одноразова матеріальна допомога особі, яка постраждала від торгівлі людьми	
14. Допомога на поховання	
15. Тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату	
16. Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях	

До заяви відповідно до законодавства додаю _____ документів на _____ аркушах.

У разі призначення/проведення перерахунку соціальної допомоги/компенсації (підкреслити потрібне) прошу виплатити кошти:

☐ через організацію, яка здійснює виплату і доставку пенсій та грошової допомоги за місцем фактичного проживання

_____ /

(найменування організації)

☐ _____ на рахунок _____ у банку

КБ

ПРИВАТБАНК

(назва банку)

UA11223234567891112600264555550

_____ /

(номер рахунка (за стандартом IBAN))

☐ на особовий рахунок будинку-інтернату, установи (закладу), де особа з інвалідністю з дитинства або дитина з інвалідністю перебуває на повному державному утриманні,

(назва банку)

(номер рахунка (за стандартом IBAN))

Підтверджую відсутність змін у складі сім'ї (при повторному зверненні).

Усвідомлюю, що надані мною відомості про доходи та майно, що вплинули або могли вплинути на прийняте рішення щодо призначення / перерахунку соціальної допомоги/компенсації, будуть перевірені згідно із законодавством України.

Мене поінформовано про те, що в разі зміни обставин, які можуть вплинути на отримання мною соціальної допомоги / компенсації, я повинен / повинна повідомити про це орган соціального захисту населення.

Про відмову у призначенні / про припинення виплати призначеної соціальної допомоги/компенсації та/або про повернення надміру виплачених коштів у разі подання неповних чи недостовірних відомостей про доходи та майновий стан сім'ї мене попереджено.

Петренко

(підпис) (дата)

Інформація, яка повідомляється **одиноким матір'ю** (зазначити необхідне)

1. У шлюбі	Перебувала	Не перебувала	Перебуваю
2. З особою, від якої маю дитину	Проживаю	Не проживаю	
3. Пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію (заповнюють лише вдови, вдівці)	Отримую	Не отримую	

Інформація щодо призначення пенсії в разі втрати годувальника, яка повідомляється одержувачем державної соціальної допомоги, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю

Управління Пенсійного фонду, у якому перебуває на обліку одержувач допомоги	Номер пенсійної справи

Інформація щодо отримання пенсій (допомоги) особою, за якою здійснюється догляд, яка повідомляється одержувачем компенсаційної виплати / допомоги по догляду

Прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса, орган, у якому перебуває на обліку одержувач пенсії (допомоги) (особа, за якою здійснюється догляд)	Номер пенсійної справи

Якщо прийняття рішення щодо призначення/перерахунку допомоги потребуватиме окремого рішення місцевого органу виконавчої влади/ органу місцевого самоврядування, прошу подати/ не подавати мою заяву на розгляд місцевому органу виконавчої влади/органу місцевого самоврядування (потрібне підкреслити):

Петренко _____

(підпис заявника / уповноваженого представника)

(дата)

Заповнюється працівником управління соціального захисту населення / виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, військової адміністрації / центру надання адміністративних послуг

Відомості з паспорта та поданих документів звірено.

Заяву та документи на _____ аркушах прийнято _____ 20____ р. та зареєстровано за № _____

Для розгляду заяви необхідно додати до _____ 20__ р. такі документи:

_____ **Ознайомився(лась) Петренко**

(посада працівника) (прізвище та підпис) (підпис заявника /

уповноваженого представника)

Заповнюється працівником управління соціального захисту населення / виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, військової адміністрації / центру надання адміністративних послуг

Відомості з паспорта та поданих документів звірено.

Заяву та документи на _____ аркушах прийнято _____ 20____ р. та зареєстровано за № _____

Для розгляду заяви необхідно додати до _____ 20__ р. такі документи:

_____ **Ознайомився(лась) Петренко**

(посада працівника) (прізвище та підпис)

(підпис заявника /

уповноваженого представника)

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства соціальної політики
України
16 листопада 2020 року N 769

Структурному підрозділу з питань соціального захисту населення _____ районної, районної
у містах Києві/Севастополі державної адміністрації, виконавчий
орган сільської, селищної, міської, районної в місті ради
від _____
(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) заявника /законного
представника / уповноваженого представника сім'ї)
Дата народження _____
Місце проживання/перебування _____

Номер телефону _____
Документ, що посвідчує особу:
Серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (ID-
картка) _____
Ким та коли виданий _____

Унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному
реєстрі _____
Номер посвідки на постійне проживання, посвідки на тимчасове
проживання, посвідчення біженця, посвідчення про взяття на облік
бездомної особи (необхідне підкреслити) _____
Ким та коли видана(не) _____

Дата закінчення (продовження) строку дії посвідки/посвідчення

Реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія
(за наявності) та номер паспорта громадянина України (ID-
картка)** _____
Зареєстроване місце проживання _____

**Заява
про надання соціальних послуг**

№ _____
(дата реєстрації заяви)

Прошу надати мені / моєму(ій) синові (доньці) / моїй сім'ї / підопічному(ій) (необхідне підкреслити) _____

_____,
(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) сина (доньки) чи підопічного(ї))

дата народження «__» _____ рік,

☐ наявність інвалідності _____,

(група інвалідності, строк встановлення групи інвалідності)

який (яка) проживає/перебуває за адресою: _____

zareestrovano(ї) за адресою: _____

безплатно ☐ платно ☐ з _____ установленням диференційованої плати ☐.

соціальну(і) послугу(и):

1	Інформування	
2	догляд вдома	
3	догляд стаціонарний	
4	денний догляд	
5	денний догляд дітей з інвалідністю	
6	підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю	
7	підтримане проживання бездомних осіб	
8	транзитне підтримане проживання / учбова соціальна квартира (будинок)	
9	паліативний догляд	
10	персональний асистент	
11	соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах	
12	соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування	
13	соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці	
14	соціальна адаптація	
15	соціально-трудова адаптація	
16	соціальна інтеграція та реінтеграція	
17	соціальна реабілітація осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями	
18	соціально-психологічна реабілітація	
19	соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин	

20	соціально-психологічна реабілітація осіб із ігровою залежністю	
21	Консультування	
22	представництво інтересів	
23	Посередництво	
24	надання притулку	
25	короткотермінове проживання	
26	соціальна профілактика	
27	фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, з інтелектуальними, сенсорними, фізичними, моторними, психічними та поведінковими порушеннями	
28	переклад жестовою мовою	
29	натуральна допомога	
30	догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних	
31	супровід під час інклюзивного навчання	
32	тимчасовий відпочинок для осіб, що здійснюють догляд за особами з інвалідністю, особами, які мають невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування	
33	тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю	
34	транспортні послуги	

Надавач соціальної

послуги: _____

—
(зазначити найменування надавача соціальної послуги за потреби)

Відомості, які використовуються для обчислення середньомісячного сукупного доходу отримувача соціальної послуги за рахунок бюджетних коштів або з установленням диференційованої плати з _____ р. до _____ р.*

Прізвище, ім'я, по батькові (за наявності)	Назва та реквізити документу, що посвідчує особу	Реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (ID-картка)**

До заяви відповідно до законодавства додано _____ документів на _____ аркушах.

Соціальних послуг від фізичної особи, якій призначено щомісячну компенсаційну виплату, допомогу на догляд в установленому законодавством порядку, не отримую. Соціальні послуги не надаю. Договір довічного утримання (догляду) не укладала(в)

(зазначається у разі отримання соціальних послуг догляду (вдома, стаціонарного, паліативного).

З умовами та порядком надання соціальних послуг, припинення їх надання, тарифами (у разі надання платних соціальних послуг або з установленням диференційованої плати) ознайомлена(ий).

Зобов'язуюсь повідомляти про зміни обставин, які можуть вплинути на надання мені / моєму(ій) синові (доньці) / моїй сім'ї / підопічному(ій) соціальних послуг.

У разі необхідності прийняття рішення щодо звільнення мене / мого(єї) сина (доньки) / моєї сім'ї / підопічного(ої) від плати за соціальні послуги прошу розглянути мою заяву відповідними місцевими органами виконавчої влади / місцевого самоврядування відповідно до частини 7 статті 28 Закону України «Про соціальні послуги» (надання соціальних послуг за бюджетні кошти) (відповідне підкреслити).

Я усвідомлюю, що наведені мною відомості, що вплинули або могли вплинути на прийняте рішення щодо надання соціальної послуги, будуть перевірені згідно з чинним законодавством України.

* Відомості для обчислення середньомісячного сукупного доходу отримувача соціальної послуги не заповнюються щодо отримувачів соціальних послуг, які мають право на отримання соціальної послуги за рахунок бюджетних коштів незалежно від доходу зокрема:

осіб, які постраждали від торгівлі людьми і отримують соціальну допомогу відповідно до законодавства у сфері протидії торгівлі людьми; осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі; дітей з інвалідністю; осіб з інвалідністю I групи; дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; осіб з їх числа віком до 23 років; сімей опікунів, піклувальників; прийомних сімей; дитячих будинків сімейного типу; сімей патронатних вихователів; дітей, яким не встановлено інвалідність, але які є хворими на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежні), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня; дітей, які отримали тяжку травму, потребують трансплантації органа, потребують паліативної допомоги;

інших категорій осіб, якщо вони потребують соціальних послуг з інформування, консультування, надання притулку, представництва інтересів, перекладу жестовою мовою, а також соціальних послуг, що надаються екстрено (кризово) (необхідне підкреслити) та/або за плату.

** Для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті громадянина України.

(дата заповнення)

(підпис)

Заповнюється відповідальною особою структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у містах Києві/Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної міської районної в місті ради, центру надання соціальних послуг

Відомості з паспорта громадянина України та поданих документів звірені.

Заяву та документи на _____ аркушах прийнято «___» _____ 20__ р. та зареєстровано за № _____

Для розгляду заяви необхідно додати до «___» _____ 20__ р. такі документи:

Відповідальна особа	_____	Ознайомився	_____
	(прізвище та підпис відповідальної особи)		(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) заявника / законного представника / уповноваженого представника сім'ї)

Заповнюється відповідальною особою структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у містах Києві/Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної міської районної в місті ради, центру надання соціальних послуг

Відомості з паспорта громадянина України та поданих документів звірені.

Заяву та документи на _____ аркушах прийнято «___» _____ 20__ р. та зареєстровано за № _____

Для розгляду заяви необхідно додати до «___» _____ 20__ р. такі документи:

Відповідальна особа	_____	Ознайомився	_____
	(прізвище та підпис відповідальної особи)		(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) заявника / законного представника / уповноваженого представника сім'ї)

ПОВІДОМЛЕННЯ

Повідомляємо, що дитину _____ 20__ року _____

у зв'язку з _____

взято на профілактичний облік _____ ВП ГУНП _____

області строком на _____

Індивідуально-профілактичну роботу з дитиною проводитиме поліцейський ЮП _____ ВП _____ (службовий телефон _____).

(назва органу поліції) (П. І. Б. поліцейського)

Під час перебування на профілактичному обліку необхідно:

дотримуватися вимог законодавства України;

у разі виїзду за межі місця фактичного проживання на строк понад один місяць або у разі його зміни повідомляти про це поліцейського підрозділу ЮП органу поліції за місцем перебування на обліку;

за необхідності та за вимогою з'являтися до відділу, відділення територіального органу поліції.

Інформуємо, що:

1. Обробка персональних даних дитини (П. І. Б., дата народження, адреса проживання, номер та дата заведення ОПС, категорія обліку) здійснюється з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних» та з метою виконання обов'язку уповноважених підрозділів Національної поліції України щодо ведення обліку правопорушників, які не досягли 18 років, з метою проведення з ними профілактичної роботи.

2. Володільцем зазначених персональних даних є Міністерство внутрішніх справ України.

3. Відповідно до статті 8 Закону України «Про захист персональних даних» Ви маєте право: на доступ до своїх персональних даних, що містяться у відповідній базі персональних даних; на захист своїх персональних даних від незаконної обробки та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи;

отримувати не пізніше як за тридцять календарних днів з дня надходження запиту, крім випадків, передбачених Законом України «Про захист персональних даних», відповідь про те, чи зберігаються персональні дані у відповідній базі персональних даних, а також отримувати зміст персональних даних, які зберігаються;

застосовувати засоби правового захисту в разі порушення законодавства про захист персональних даних та інші права, визначені статтею 8 Закону України «Про захист персональних даних».

Ознайомлені:

_____ 20__ року

_____ (підпис)

_____ (П. І. Б. дитини)

_____ 20__ року

_____ (підпис)

_____ (П. І. Б. батьків або осіб, що їх замінюють)

§ 4. Парадигма діяльності психологічної служби із суб'єктами інклюзивного соціуму ЗВО

Найактуальнішим завданням для закладів вищої освіти на сьогодні є створення умов для підтримки і зміцнення психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу ЗВО (рис. 1).

Рис. 1. Суб'єкти інклюзивного соціуму закладу вищої освіти

Специфіка психологічної допомоги полягає в адаптації суб'єктів інклюзивного соціуму до навколишнього середовища (рис. 2).

Рис. 2. Специфіка психологічної допомоги ЗВО

Уся ця робота ґрунтується на глибокому розумінні законів психічного життя людини, сутності психічних явищ і процесів, застосуванні специфічних психологічних методів впливу на іншу людину.

Практичний психолог – це професіонал у галузі прикладної психології який має спеціальну вищу освіту і здійснює психологічну практику, застосовуючи у своїй роботі науково обґрунтовані, перевірені і валідні методи. Його діяльність передусім спрямована на надання допомоги суб'єктам інклюзивного соціуму, що переживає складні життєві обставини або утруднення в спілкуванні чи співпраці з оточуючими [5, с. 31].

Організаційною формою прикладної психології у тій чи іншій сфері суспільного життя і виробництва є психологічна, соціальна або соціально-психологічна служба.

Психологічна служба – це цілісна структурована сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що входять до єдиної субординативної системи (як частина більш загальної системи), основу якої складають фахівці у галузі прикладної (практичної) психології і яка має специфічні та єдині мету, завдання і методи роботи [7].

Рис. 3. Основні ознаки, що характеризують психологічну службу ЗВО

Основною метою діяльності психологічної служби є підвищення ефективності діяльності адміністрації, науково-педагогічних, педагогічних працівників та персоналу інших служб ЗВО, а, особливо, здобувачів освіти засобами прикладної психології і, одночасно, захист їхнього психічного здоров'я і соціального благополуччя [4, с. 48].

Система освіти спирається на педагогічну та вікову психологію, клінічну та консультативну психологію, психологію управління, психологію навчання, психотерапію, прикладну психодіагностику тощо.

Основні проблеми, над якими працюють фахівці психологічної служби ЗВО: профілактика схильності до правопорушень, наркоманії, алкоголізму серед неповнолітніх, безробіття, проблеми молоді сім'ї, проблеми соціального захисту і надання психологічних послуг незахищеним категоріям громадян. Іноді виникає необхідність в організації груп психотерапії або психокорекції та проведенні спеціальної роботи з молодими людьми, що мають подібні життєві проблеми. Тож психологи та соціальні педагоги, які працюють у цій службі, іноді практикують як консультанти або керівники тренінгових груп [8, с. 67].

Психологічна практика здійснюється через різні форми міжособистісної взаємодії, предметної, навчальної або художньої діяльності.

Форми психологічної практики щодо суб'єктів інклюзивного соціуму ЗВО (Додатки 1 – 2) можна об'єднати у три великі групи (рис. 4):

Рис. 4. Форми психологічної практики щодо суб'єктів інклюзивного соціуму ЗВО

– *індивідуальні*, коли об'єктом практики виступає окрема особистість, (бесіда, сповідь, індивідуальна психологічна діагностика, ритуал, консультація, навіювання, спільна діяльність або ритуальні дії, маніпуляції тощо);

– *групові*, коли як об'єкт практикування розглядається конкретна група людей, первинний колектив, реальна контактна група, члени якої безпосередньо взаємодіють один з одним (групові форми психотерапії і психокорекції, релігійні і псевдорелігійні практики, навчальні семінари, групові ритуальні дії, психодраматичний театр, групова художня або творча діяльність, тренінги тощо);

– *масові*, коли впливи чи маніпулятивні дії спрямовані на великі соціальні групи або цільові аудиторії (масові дії, концерти, ритуали та обряди, святкування, масові проповіді, мітинги і демонстрації, маніпуляції через ЗМІ).

Основною метою суб'єкта психологічної практики є здійснення психологічного впливу на об'єкт (людину або групу людей) для зміни поведінки, настроїв, ставлень, уявлень, переконань, цілеспрямованого формування та розвитку певних рис і якостей особистості.

Рис. 5. Мета діяльності психологічної служби ЗВО

Часто методи психологічної корекції і профілактики, розвитку і формування особистості запозичуються або з інших суміжних наук (педагогіка, соціологія, медицина), або з позанаукової чи побутової практики (сугестія, арт-терапія, сповідь).

Для вдосконалення методичної роботи у психологічній службі системи освіти сформована структура методичної розробки (програми, методики), що складається з таких структурних елементів (табл. 1):

Таблиця 1

Структура методичної розробки на основі проєктного підходу

№	Назва структурного Елементу	Пояснення
1.	Назва програми (проєкту)	Відображає проблему (проблеми), на вирішення яких буде спрямовано проєкт та очікувані результати
2.	Проблема	Короткий опис проблеми, що потребує вирішення. Як правило наводяться статистичні дані або дані опитувань і обстежень
3.	Мета проєкту	Формулювання кінцевих результатів проєкту
4.	Завдання	Кроки або логічні напрями, завдяки яким буде досягнуто мети
5.	Цільові групи	Коротка характеристика груп людей, на які буде спрямовано проєктну активність
6.	Методи, методики	Перелік методів, методик і прийомів, які будуть застосовані у процесі виконання проєкту
7.	Терміни виконання	Початок і кінець проєкту
8.	Кінцеві результати	Короткий опис кінцевого результату (продукту), який дається зазвичай у вимірюваних показниках
9.	Критерії ефективності	Перелік вимірюваних показників, за якими можна судити про те, наскільки успішно здійснено заплановану роботу
10.	План реалізації	Детальний (покроковий) опис дій, застосування методів, методик і прийомів, узгоджених між собою у часі

11.	Ресурси (співпраця)	Короткий опис ресурсів (кадрових, матеріальних, фінансових, інформаційних), необхідних для реалізації проекту
12.	Можливі ризики і перешкоди	Короткий опис перешкод і ризиків, що можуть виникнути в процесі реалізації проекту

Ця схема допоможе уніфікувати оформлення методик і технологій, що застосовуються практичними психологами в процесі своєї професійної діяльності відповідно до плану роботи практичного психолога (Додаток 3). Усе це дозволить підвищити ефективність професійної діяльності практичних психологів зокрема, та психологічних служб, в цілому.

Найважливішою умовою професійної роботи психологічної служби ЗВО зі здобувачами освіти та його найближчим соціальним оточенням є дотримання етичних норм (Додаток 4). Психолог може не володіти тією чи іншою методикою, не знати про якусь із теорій у психології, але принципово важливим для практичного психолога є відоме гасло – «не зашкодь!». Для ефективного вирішення цього завдання проводяться індивідуальні консультації, тематичні семінари та тренінги у закладі вищої освіти.

Психологічний супровід здобувачів вищої освіти у ЗВО – це система заходів направлених на діагностику та профілактику ймовірних соціальних та психологічних ситуацій, надання психологічної допомоги та підтримки. Така допомога підвищує якість освіти.

Адаптаційний період у ЗВО для кожного здобувача проходить протягом декількох років. Із цією метою психологічною службою розробляються спеціальні програми, які направлені на надання різнопланової допомоги. Здобувачі-першокурсники на початку навчання знаходяться у стресовому стані та у високому емоційному навантаженні, в результаті чого виникають скарги на пониження настрою, порушення сну й апетиту, дратливість, невпевненість у собі, тривожність, що викликає невротичні та депресивні стани, які безумовно заважають освітньому процесу.

Психологічне забезпечення освітнього процесу для здобувачів освіти містить такі завдання (рис. 6):

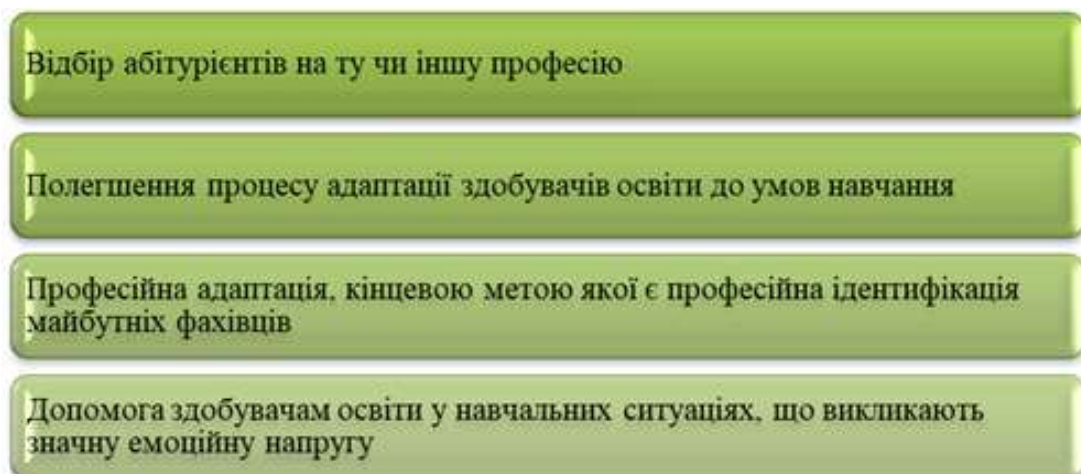

Рис. 6. Завдання психологічного забезпечення освітнього процесу для здобувачів освіти

– відбір абітурієнтів на ту чи іншу професію. Це передбачає розробку професіограм фахівців (Додаток 5) і створення на цій основі пакету конкретних психодіагностичних методик, опитувальників, анкет, програм бесід з абітурієнтами з метою визначення рівня сформованості особистісних та когнітивних якостей абітурієнта;

– полегшення процесу адаптації здобувачів освіти до умов навчання. Тут найважливіше допомогти першокурснику оволодіти якісно новими прийомами навчальної та

навчально-професійної діяльності, виробити потяг до самостійної роботи. Адаптація до умов навчання включає і зміну стилю спілкування з товаришами й викладачами у навчальній та позанавчальній діяльності;

– професійну адаптацію, кінцевою метою якої є професійна ідентифікація майбутніх фахівців. Професійна адаптація передбачає насамперед вироблення та вдосконалення професійно значущих особистісних якостей, стереотипів поведінки; засвоєння основних професійних ролей, форм спілкування, необхідних для успішного виконання майбутньої професійної діяльності; формування професійної рефлексії та професійної самосвідомості здобувачів освіти;

– допомогу здобувачам освіти у навчальних ситуаціях, що викликають значну емоційну напругу. Йдеться насамперед про іспити й заліки, взагалі про організацію роботи під час сесії, виробничої практики. Такі ситуації є емоційно несприятливими для здобувачів освіти, як і загалом будь-які оцінювальні ситуації.

Психологічна просвіта здобувачів освіти покликана підвищувати їхню психологічну компетентність, яка своєю чергою є важливою складовою психологічної культури особистості. Основні завдання тут такі: створення психологічного лекторію для здобувачів освіти, підготовка необхідних методичних рекомендацій, популяризація літератури, бесіди на психологічні теми, організація тематичних «круглих столів», організація гуртків та наукових студентських груп, груп волонтерів для надання взаємної допомоги у студентському середовищі, проведення тренінгів, рольових і ділових ігор тощо.

Розбір ситуації. *Колись Саша жив у щасливій та повноцінній сім'ї. Але після розлучення батьків мати була постійно зайнята. А він так хотів уваги та тепла. Адже він також важко переживав розлучення батьків, хоча і не показував цього. Через це він почав погано вчитися. Часто конфліктував із викладачами та здобувачами освіти.*

Цей день у коледжі не був винятком. Після заняття він побився з одногрупником, нагрубив викладачеві, яка зробила йому зауваження і як завжди прийшов на заняття не підготовленим. Одногрупники Сашика незлюбили і часто насміхалися та не приймали у спільну компанію. Але він не виказував свого болю через це. Насправді йому було страшно...

Коледж. Заняття давно закінчилися. Всі порозходилися. Сашикові не хотілося іти додому.

Сашико одягає свою куртку. В цей час підходять двоє старшокурсників, пропонують цигарку. Сашико, спочатку вагається, а потім наважується піти з ними закурити. Виходячи з гардеробу, старшокурсники починають вимагати у хлопця гроші. Сашико пояснює, що у нього немає грошей. Хлопців це обурює і вони починають його бити.

Психологічна допомога здобувачам освіти має здійснюватися передусім через індивідуальні консультації, бесіди, групові тренінги, інші форми психотерапевтичної роботи. Тут основною метою є сприяння особистісній інтеграції здобувачів освіти, узгодження їхніх особистих, соціальних та економічних інтересів.

Рис. 7. Основні завдання у справі надання психологічної допомоги здобувачам освіти

Важливою передумовою цього є ефективне реагування на конкретні психологічні проблеми, з якими стикається людина у своїй навчальній, професійній діяльності, в особистому житті. Це можуть бути, наприклад, проблеми, пов'язані з труднощами у навчанні. Завдання психолога – визначити причини таких ускладнень, які можуть укорінюватися в когнітивній або особистісній сфері здобувача освіти, та надати конкретні рекомендації з їх подолання.

Багато психологічних проблем пов'язано з особистим життям здобувачів освіти, труднощами у спілкуванні. І нерідко вони великою мірою залежать від низької психологічної культури особистості. У цьому випадку психологічна допомога має поєднуватися із психологічною просвітою здобувачів освіти (Додаток 6). Узагалі варто зазначити, що основні функції психологічної служби в реальній практиці тісно взаємопереплетені. Індивідуальне консультування, наприклад, може виконувати не лише функцію психологічної підтримки, допомоги, а й просвіти та психологічного забезпечення освітнього процесу, зокрема сприяти полегшенню адаптації до умов навчання тощо.

Для вирішення організаційних та особистісних проблем кар'єрного розвитку науково-педагогічних та педагогічних працівників і колективів закладу освіти доцільним є використання психологічних технологій, які дозволяють враховувати складність професійної кар'єри працівника в процесі визначення мети, мотивів і спрямованості особистості, уможливають корекцію бачення власної кар'єри, передбачають профілактику синдрому вигорання та зниження негативних наслідків кар'єрних криз.

Психологічне забезпечення освітнього процесу для викладачів містить такі завдання:

- психологічну допомогу викладачам у їхньому професійному самовдосконаленні. Передусім це стосується налагодження ефективного контакту зі здобувачами освіти, віднайдення оптимальних способів педагогічного впливу на них, вироблення доброзичливого ділового стилю спілкування, дотримання педагогічного такту, допомоги у розв'язанні конфліктів;

- допомогу молодим викладачам, особливо тим, хто не має спеціальної педагогічної освіти, в їхній адаптації до умов нової професійної діяльності;

- допомогу викладачам у навчальних ситуаціях, що викликають значну емоційну напругу. Йдеться насамперед про іспити й заліки, взагалі про організацію роботи під час сесії, виробничої практики. Такі ситуації є емоційно несприятливими для викладачів, як і загалом будь-які оцінювальні ситуації.

Психологічна служба ЗВО у роботі із науково-педагогічними та педагогічними працівниками і колективами закладу освіти використовує психологічні технології кар'єрного консультування (рис. 8).

Рис. 8. Психологічні технології кар'єрного консультування, які використовує психологічна служба ЗВО

Технологія професіологічного моніторингу. Призначена для вивчення динаміки педагогічних спеціальностей на ринку праці та оцінки професійно важливих для сучасного інноваційного педагогічного працівника якостей. Результатом професіологічного моніторингу є формулювання висновків на підставі науково-обґрунтованого, діагностико-прогностичного, планово-діяльнісного спостереження за станом і зміною педагогічної професії на ринку праці; розробка професіограм та професіографічного забезпечення для нових педагогічних спеціальностей та його впровадження у психологічне консультування з питань кар'єрного розвитку науково-педагогічних і педагогічних працівників.

Технологія профконсалтингу включає програму, методи, форми, прийоми психологічного консультування професійних груп та колективів із питань інноваційного розвитку освітніх закладів та проблем розвитку науково-педагогічних і педагогічних колективів. Адже в умовах сьогодення для забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти необхідно забезпечити якість надання освітніх послуг на основі вивчення попиту споживачів. Тобто, загальним результатом профконсалтингу є прогностичний висновок про оптимальні шляхи узгодження можливостей освітніх закладів, педагогічних колективів та потреб споживачів освітніх послуг [6, с. 337].

Прикладами консалтингової діяльності є: допомога в розробці програм розвитку шкіл, коледжів, ЗВО за допомогою корпоративного, групового та індивідуального консультування і навчання; здійснення інноваційних розробок у галузі освіти дітей і дорослих у рамках державного замовлення та за контрактами з різними організаціями, установами, фірмами; проведення різних видів діагностики і локальних психолого-педагогічних досліджень для науково-методичних центрів, освітніх установ інноваційного типу та експериментальних майданчиків з метою узагальнення досвіду роботи та визначення перспективних напрямків розвитку; сприяння в узагальненні й поданні результатів дослідної та експериментальної роботи в галузі освіти, в тому числі корпоративного навчання і дистанційних технологій; психолого-педагогічний аудит і незалежна гуманітарна експертиза технологій і засобів навчання; інформаційна підтримка в оформленні заявок на гранти в сфері освіти і різних галузях наук; реалізація різних програм підвищення кваліфікації для співробітників, у тому числі організація індивідуальних і групових стажувань та підготовка тьюторів тощо.

Технологія кар'єрного коучингу є інструментом для консультанта-коуча, що здійснює індивідуальний супровід особистості в процесі навчання та побудови і реалізації кар'єри. Результатом кар'єрного коучингу є визначення, усвідомлення та диференціація науково-

педагогічним чи педагогічним працівником власних кар'єрних цілей і способів їх досягнення. Мета спеціально організованого процесу взаємодії коуча і клієнта – досягнення цілей клієнта оптимальними (для клієнта) шляхами і в оптимальний термін. Метою кожної зустрічі з коучем є усвідомлення клієнтом, що він дійсно має вибір і може обирати різні способи мислення, почуттів і поведінки [2, с. 183].

Коучинг кар'єри охоплює такі аспекти професійної діяльності:

- ефективні пошуки нового у професійній діяльності або нової роботи;
- розробка плану особистісно-професійного розвитку та визначення засобів його реалізації;
- визначення стратегічних кар'єрних цілей підвищення ефективності.

Трансформаційний коучинг спрямований на зміни, які кардинально змінюють життя людини, її призначення, місію. У його процесі відпрацьовується мета-план розвитку особистості, здійснюється робота над тим, щоб зняти обмежуючі переконання особистості, внаслідок чого вона стає здатною ухвалювати та приймати кардинальні рішення стосовно самореалізації та кар'єрного розвитку.

Отже, на сучасному етапі розвитку консультативної практики кар'єрне консультування як нова галузь професійної діяльності психолога виділяється в якості самостійного напрямку в силу затребуваності даної роботи в соціальноосвітньому просторі і запитів практики психологічних служб [3, с. 283].

Психологічна просвіта працівників ЗВО – це формування психологічної компетентності та підвищення психологічної культури учасників освітнього процесу, формування потреби у психологічних знаннях (рис. 9).

Рис. 9. Результат психологічної просвіти науково-педагогічних і педагогічних працівників

Психологічна допомога викладачам має здійснюватися передусім через індивідуальні консультації, бесіди, групові тренінги, інші форми психотерапевтичної роботи. Тут основною метою є сприяння особистісній інтеграції викладачів, узгодження їхніх особистих, соціальних та економічних інтересів.

Основними завданнями у справі надання психологічної допомоги викладачам є:

- психотерапевтична та консультативна допомога, обмежена інституційним середовищем, у розвитку відповідних поведінкових та комунікативних навичок у різних життєвих, освітніх та професійних ситуаціях;
- сприяння у позитивному вирішенні конфліктів у науково-педагогічних, педагогічних колективах та колективах служб ЗВО;
- консультативна допомога у вирішенні гострих криз, внутрішніх конфліктів, життєвих проблем.

**Частина заняття з елементами тренінгу «Психічне здоров'я. Як його зберегти?»
(5 простих правил для збереження психічного здоров'я) (Додаток 7)**

Дотримуйтесь режиму дня

Для збереження психічного здоров'я дуже важливо дотримуватися режиму дня, вчасно вставати і лягати спати. Правильний режим – планування дня, прийом їжі в один і той же час, короткі перерви в роботі і навчанні, повноцінний нічний сон – допомагають уникнути почуття тривоги, зберігати працездатність, упевненість і гарний настрій впродовж дня.

Харчуйтеся раціонально

Їжа впливає не тільки на фізичний, а й на психічний стан людини. Недаремно кажуть: «Ти є тим, що їси». Деякі продукти (сіль, цукор, цибуля, часник, газовані напої) часто збільшують кількість гормонів в організмі, які сприяють прояву ненависті, гніву, спричиняють емоційну напругу. І навпаки – вживання великої кількості води, фруктів, овочів допомагає керувати емоціями, підтримувати стабільний емоційний стан.

Будьте фізично активними

Фізичне здоров'я безпосередньо пов'язане із психічним. Фізичні вправи не лише загартовують організм, захищають судини, стимулюють серцеву діяльність, а й сприяють утворенню гормонів – ендорфінів, які поліпшують настрій, діють як натуральні природні енергетики. Навіть короткі прогулянки на свіжому повітрі сприяють покращенню вашого душевного стану. А штучне обмеження руху, гіпоактивність навпаки призводять до пригніченого настрою, гальмують розумові процеси.

Спілкуйтеся з приємними людьми

Знаходьте час для спілкування з друзями, з небайдужими до вас людьми. Спілкування з близькими, рідними за духом людьми є психологічним ресурсом для кожного з нас, допомагає справлятися з неприємностями, додає оптимізму і впевненості у своїх силах.

За можливості уникайте спілкування з тими, хто свідомо чи несвідомо знецінює ваші успіхи.

Вчіться позитивно мислити

Позитивне мислення – це вміння знаходити в будь-який момент життя привід для радості і сприймати невдачі раціонально, аналізуючи причини і приймаючи їх як цінний досвід.

Мислити позитивно не означає викинути з життя всі негативні емоції. Неприємності все одно трапляються, і не реагувати на них неможливо. Зате цілком реально навіть у дуже неприємній ситуації знайти плюси і нові можливості для себе. Переваг у позитивного мислення багато. Люди з позитивним сприйняттям життя рідше хворіють, вони бадьорі та впевнені в собі, добре виглядають і досягають успіху.

Психологічний супровід адміністрації ЗВО дає можливість розвитку особистісно-професійних ресурсів, які можна активізувати за допомогою методів самопізнання, самодіагностики та аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Психологічний супровід адміністрації ЗВО варто здійснювати з урахуванням професійного досвіду людини та спиратися на її попередні досягнення, проєктування подальшого особистісно-професійного зростання буде стимулювати дорослу людину вдосконалюватися, перебувати у стані зайнятості, самореалізації та самоефективності.

Знання та усвідомлення власних особистісно-професійних ресурсів дорослої людини буде відігравати стрижневу роль у збереженні працездатності, а також фізичного та психологічного здоров'я.

Перешкоди, які можуть виникати у процесі роботи: відсторонення, закритість, інертність, гальмування своїх дій, переважання стратегій відмови від вирішення завдань, страх що-небудь змінити у власному житті, залежність в оцінках оточуючих, занадто критичне ставлення до себе та до інших тощо.

Отже, звертаючи увагу адміністрації ЗВО на важливість виявлення ресурсів, усвідомлення їх цінності та проєктування їх застосування у різних життєвопрофесійних ситуаціях, сприяє не лише їх активізації, а й активному використанню.

Тест «Самооцінка стійкості до стресу» дозволяє самостійно визначити рівень стійкості до стресу. Цей експрес-тест легкий у використанні та дає можливість миттєвої діагностики свого стану. Життя керівників освітніх закладів переповнене стресовими станами, конфлікти та інші непорозуміння значно впливають на самопочуття та є причинами їх професійного вигорання. Саме стресостійкість є важливим ресурсом адміністрації ЗВО.

Для визначення рівня стресостійкості потрібно підрахувати сумарну кількість набраних балів. Тест передбачає розподіл на дев'ять рівнів стійкості до стресу. Першому рівню стресостійкості відповідають найвищі сумарні бали, це означає що людина має дуже низький рівень стресостійкості. Чим менша кількість балів, тим вищий рівень стресостійкості. Якщо поділити всі рівні на три зони, то перші три рівні (1, 2, 3) – це зона термінового втручання, дії та допомоги, три середні (4, 5, 6) – це зона потенційного ризику, останні три рівні (7, 8, 9) – зона комфорту та благополуччя.

Психологічний супровід батьків передусім сприяє максимально різносторонньому вихованню здобувачів освіти, передбачає оптимізацію батьківських, подружніх та родинних взаємин, допомогу батькам у кращому розумінні вікових психічних змін дитини, мотивів учинків оточуючих, установок та ціннісних орієнтацій одне одного.

Психологічна служба ЗВО в даному випадку тісно співпрацює з Радою батьків студентів, де утворюються групи спілкування, що привабливі своєю енергією. Тут об'єднуються сили багатьох батьків, кожен вносить свій вклад – батьки здобувачів без особливих освітніх потреб можуть додати впевненості та спокою батькам здобувачів з особливими освітніми потребами. Результатами груп спілкування є соціалізація батьків здобувачів освіти з інвалідністю.

Отже, парадигма діяльності психологічної служби із суб'єктами інклюзивного соціуму ЗВО полягає у вирішенні проблеми у навчанні; кращому пізнанні себе (психологічні особливості характеру, темпераменту, здібності, можливості тощо); навчанні розуміти себе і свої переживання та сформулювати навички саморегуляції; навчанні розуміти інших людей та їх проблеми; дізнанні налагодження взаємовідносин з оточуючими людьми та формуванні навичок ефективного спілкування; вирішенні проблеми у дитячо-батьківських стосунках; навчанні знаходити вихід з проблемних ситуацій, кризових станів; навчанні уникати конфліктів і «правильно» виходити з них та звільненні від страхів, депресії, тривоги й відновленні душевної рівноваги.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Т. Профорієнтаційна робота психолога. Київ : Шк. Світ, 2007. 128 с.
2. Єгорова Є. В. Професійна орієнтація : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. С. 159–199.
3. Ігнатович О. М. Теоретико-методологічні засади психологічного консультування дорослих з проблем кар'єрного розвитку. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у*

вимірах сучасності : збірник матеріалів I науково-практичної конференції (30–31 березня 2017 року). Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 280–284.

4. Коваль Л.Є. Основи педагогічної психології : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО, 2015. 136 с.

5. Панок В. Г., Обухівська А. Г., Острова В. Д. Психологічна служба : Підруч. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

6. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. МОН України; Наказ, Положення від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.

7. Психологічний супровід навчання різних категорій дорослого населення : монографія / [Помиткін Е. О., Рибалка В. В., Ігнатович О. М., Павлик Н. В., Становських З. Л., Радзімовська О. В., Татаурова-Осика Г. П., Бастун М. В., Іванова О. В., Шевенко А. М., Заєць І. В. Жмурко М. Д.] ; за ред. Н. В. Павлик. Київ, 2019. 476 с.

8. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : Практикум з навчального курсу для практичних психологів : навч. посіб. Київ : Каравелла, 2016. 176 с.

Звіт про виконану роботу психолого-педагогічним відділом НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» за вересень – грудень 2023 р. в табличному вимірі

Інформація щодо діяльності працівників Психолого-педагогічного відділу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» 2023-2024 н.р.			
Дата	Подія	Задіяні студенти	Місце проведення
04.09.2023 - 07.09.2023	Організаційно-методична робота		
13.09.2023	Проведення анонімного анкетування для визначення адаптації студентів I курсу	Академічні групи коледжу С-13, С-11, С-12, Е-11, ЦТ-11	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
13.09.2023	Просвітницька бесіда, щодо діяльності Психолого-педагогічного відділу зі здобувачами освіти I курсу	Академічна група П-11, Ф-11, С-13	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
14.09.2023	Проведення анонімного анкетування для визначення адаптації студентів I курсу	Академічні групи коледжу О-11, П-11, Ф-11	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
15.09.2023	Проведення анонімного анкетування для визначення адаптації студентів I курсу	Академічні групи коледжу ЦТ-11б, Пр-11м, Епс-11м	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
21.09.2023	Зустріч студентів спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота Кам'янець-Подільського Державного Інституту із психологом Кам'янець-Подільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Віталієм ПОЛІЩУКОМ	Здобувачі освіти спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота	Кам'янець-Подільський міський центр соціальних служб
22.09.2023	Сесія Sprint проведена представниками організації Червоного хреста за запрошенням Психолого-педагогічного відділу для студентів НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». Під час сесії учасники виявили проблеми, які, на їхню думку, є актуальними для сьогодення, та запропонували рішення цих проблем	Здобувачі освіти коледжу та інституту	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ

25.09.2023	Анонімне анкетування «Що я знаю про булінг»	Академічні групи коледжу П-11, Ф-11, С-316, С-216	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
26.09.2023 - 29.09.2023	Працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено ряд тренінгових занять для здобувачів освіти «Скажемо булінгу – СТОП», спрямованих на інформування учасників освітнього процесу про види булінгу, його наслідки, та адміністративну відповідальність за вчинення булінгу (цькування).	Здобувачі освіти П-11, Ф-11, С-11, С-12	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
29.09.2023	У Психолого-педагогічному відділі модератори Тетяна Сметанюк та Ірина Раїнчук провели надзвичайно цікаві фанові ігри, спрямовані на популяризацію здорового харчування. В процесі ігор студенти дізналися, що таке тарілка здорового харчування, які продукти є більш корисними для їх здоров'я, скільки цукру в їх улюблених напоях.	Здобувачі освіти П-11, Ф-11, С-11, С-12	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
04.10.2023	Робочий візит та зустріч з Головою Староушицької ОТГ – ТИМЧУКОМ Анатолієм Сергійовичем, директором «Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Рибак Наталією Миколаївною, соціальними працівниками та персоналом установи. На зустрічі відбулось активне обговорення актуальних питань надання соціальних послуг в ОТГ, обмін практичним досвідом роботи з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також підтримки людей похилого віку. Делегація НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» ознайомила з особливостями роботи соціальних працівників та педагогів в ОТГ, основними напрямками та практичним досвідом, підтримкою осіб, які потребують соціальної підтримки та допомоги. Окремо слід виділити розвиток інфраструктури ОТГ, туристичного маршруту та залученість молоді до процесів життєдіяльності ОТГ. Під час зустрічі відбулось підписання Меморандуму про співпрацю	Сторожук Наталія Романівна керівник Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ, соціальний педагог, Данилевич Леся Іванівна практичного психолога Оксана Палилюлько Михайлівна в.о.декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут». Адміністрація тер. центру.	«Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»

09.10.2023	Визначення соціально-вразливих груп студентів	Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
09.10.2023 - 10.10.2023	Участь у дводенному тренінгу «Виявлення та протидія гендерно зумовленому насильству». Заходи відбувались у м. Хмельницький та зібрали юристок і юристів, представників і представниць закладів і установ, що надають соціальні послуги, поліції, психологів та психологинь, громадських організацій, які працюють з потерпілими. Надзвичайно цінним став обмін рефлексіями, напрацювання принципів взаємодії спеціалістів різних структур з метою ефективної протидії та реагування на випадки гендерно зумовленого насильства	Леся Данилевич практичний психолог НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут»	м. Хмельницький
10.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу в тренінгу присвяченому до Всесвітнього Дня психічного здоров'я на тему: «Психічне здоров'я на робочому місці». Ведучі заходу – Наталія Жиляк, к.психол.н., доцент, та Юліана Власенко, к.політ.наук, факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти НРЗВО КПДІ	Педагогічні та науково-педагогічні працівники	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
12.10.2023	Участь у тренінгу на тему «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: надання комплексної допомоги постраждалим»	Соціальний педагог НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» Наталія Сторожук, соціальний педагог та практичний психолог ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж Марина Квітінська, Аліна Роїк	м. Хмельницький
14.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу та отримання досвіду під час проекту «Інновації в соціальних службах в Україні», який координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансільванії, у співпраці з Social Work Ukraine (Асоціацією соціальних помічників в Румунії та ASproAS (Національною асоціацією соціальних поміч в Україні)	Працівники Психолого-педагогічного відділу	м. Кам'янець-Подільський Румунія

17.10.2023	Працівниками Психолого-педагогічного відділу для студентів був проведений квест «Подбай про себе. Метою заходу було сформувати у здобувачів освіти ціннісне ставлення до свого здоров'я, мотивацію до збереження психічного здоров'я як необхідної складової життєдіяльності успішної людини	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут»	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
23.10.2023	Для студентів НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено заняття з елементами тренінгу «Живи вільно», присвячене протидії торгівлі людьми	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
28.10.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у форумі «Соціальні дії молоді та влади»	Тренери. Науково-педагогічні працівники. Працівники Психолого-педагогічного відділу. Здобувачі освіти	НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ
31.10.2023	Міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (директор – Еліна Ковтун) продовжує цикл тренінгових занять із соціальної та психологічної адаптації осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою їх підготовки до самостійного життя на базі НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж. Під час цікавого інтерактивного заняття щодо «Толерантного спілкування» обговорили способи ефективного спілкування та конструктивні методи вирішення конфліктних ситуацій, а також розглянули деякі ситуації. Під час заняття учасники зрозуміли, що толерантність до інших виростає з толерантності до себе і толерантності стосовно партнерів по групі	Тренери заходу – психолог Тетяна Заїка та юрисконсульт Яна Арнаутова Працівники Психолого-педагогічного відділу Здобувачі освіти	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
02.11.2023	До Міжнародного дня боротьби з насильством та булінгом в освітніх закладах, працівниками Психолого-педагогічного відділу було проведено	Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський	Лабораторія психологічних тренінгів та консульту-

	тренінгове заняття «Захисти себе», присвячене підвищенню обізнаності підлітків щодо даних явищ, форм та методів їх попередження та подолання. Здобувачі поглиблювали свої знання щодо відповідальності за скоєння насильства та булінгу, спростовували міфи та визначали ефективні шляхи реагування, використовуючи карткову ігрову методику «Коло безпеки»	Державний Інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	вання НРЗВО КПДІ
03.11.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у гостьовій лекції на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ	Онлайн-режим (zoom)
16.11.2023	Участь працівників Психолого-педагогічного відділу у тренінгу в рамках проєкту «Соціальні дії молоді та влади», тренери та експерти Максим Заєць та Ірма Нініашвілі розповіли студентам НРЗВО КПДІ, молоді, яка представляла Молодіжну раду Староушицька ТГ, м. Кам'янець-Подільський, студентства інших ЗВО м. Кам'янець-Подільський про впровадження підходів GESI у роботі місцевого самоврядування та громадського сектору, як інструмента реалізації соціальної інклюзії, інтеграції та гендерної рівності. Активне обговорення набуло питання щодо визначення категорій населення, які найбільш уразливі та потребують соціальної підтримки, а також створення можливостей щодо підтримки, простору розвитку молоді під час війни	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ	НРЗВО КПДІ
16.11.2023	За ініціативи працівників Психолого-педагогічного відділу було зафільмовано ролик спільно зі здобувачами освіти НРЗВО КПДІ до Міжнародного дня толерантності, де зауважено, толерантність – це мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Здобувачі освіти НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
17.11.2023 - 19.11.2023	Студенти, викладачі, соціальні педагоги та психологи НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» долучились до навчання в рамках проєкту «SOS-Турбота	Студенти НРЗВО «Кам'янець-Подільський	м. Кам'янець-Подільський готель «Gala Hotel»

	60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International» HelpAge Ukraine. Учасники практичного семінару отримали наступні знання та компетентності: • навчились основам роботи з психологічною травмою, завданою війною • визначали основні принципи методики «Подолання травми. Техніки зцілення» для вікової категорії 60+ • отримали конкретні інструкції по створенню та проведенню психологічних тренінгових груп для людей літнього віку • отримали методичну літературу для проведення груп за методикою «Подолання травми. Техніки зцілення» для 60+ • засвоїли та отримали дієві інструменти для роботи з людьми будь-якого віку, що пережили травматичну подію або втрату	державний інститут» Анастасія Семенова, Анастасія Станіславова, Богдана Іванова, Софія Гриценко, а також викладачі та працівники закладу: в.о.декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти Оксана Палилюлько, викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Наталія Жияк, Yuliana Vlase-nko, Maryna Voloshchuk, Вікторія Березовська (відділ міжнародних зв'язків та комунікації), соціальні педагоги та психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Леся Данилевич, Марина Квітінська, Аліна Роїк на чолі з керівником відділу Наталія Сторожук, викладачі ВСП КПФК НРЗВО КПДІ Інна Гуменюк	

17.11.2023	Для студентів НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» було проведено заняття присвячене темі жіночого та чоловічого здоров'я. Під час зустрічі були висвітлені питання збереження репродуктивного здоров'я молоді та контрацепції, а також спілкувалися на тему раннього статевого життя та домашнього насильства. Студенти отримали багато корисної інформації та відповіді на всі свої запитання. Заняття проводяться в рамках реалізації Комплексної програми соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 роки (соціальна та психологічна адаптації осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою їх підготовки до самостійного життя)	Спеціалісти міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та Клініки дружньої до молоді (Віталій Поліщук, Руслана Романишина). Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
25.11.2023	За ініціативи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ було розпочато Міжнародну акцію «16 днів проти насильства», флешмобом «Помаранчевий-колір без насильства»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж. Науково-педагогічні, педагогічні працівники НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Онлайн-режим (відео)
27.11.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» продовжується. Працівниками Психолого-педагогічного	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО	Лабораторія психологічних тренінгів та консульту-

	відділу було організовано для здобувачів освіти перегляд та обговорення документального фільму «Поруш тишу», у якому розповідається про те, як повномасштабна війна вплинула на рівень домашнього насильства та його форми. Також у стрічці висвітлена тема надання допомоги постраждалим від насильства, пов'язаного з війною, зокрема сексуального	КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	вання НРЗВО КПДІ
28.11.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» продовжується. 28.11.2023 року Психолого-педагогічним відділом було організовано конкурс плакатів та книжково-ілюстративну виставку «Життя без насильства»	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
29.11.2023	Анкетування студентів щодо вивчення проблеми насильства	Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
30.11.2023	У НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» здобувачі освіти взяли участь у тренінговому занятті «Запобігання гендерно зумовленому насильству, з особливою увагою до домашнього насильства», яке провела тренерка Національної молодіжної мережі ГО «Ла Страда-Україна» Лисак Богдана в рамках проєкту «Попередження гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми та порушення прав дитини»	Лисак Богдана тренерка Національної молодіжної мережі ГО «Ла Страда-Україна». Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ
01.12.2023	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» продовжується. До Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом, працівниками Психолого-педагогічного	Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ.	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО

	відділу для здобувачів освіти було проведено тренінг «Молодь проти СНІДу», під час якого студенти закріпили знання про шляхи передачі ВІЛ/СНІДу та способи їх попередження, формували толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих, прикріплювали до одягу червону стрічку як символ співчуття, підтримки і надії на майбутнє без СНІДу	Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	КПДІ
01.12.2023	Анонімне анкетування «Чи все ми знаємо про СНІД» https://life.pravda.com.ua/health/2018/12/1/234263/	Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Онлайн-режим
01.12.2023 - 02.12.2023	Участь у наступному етапі підготовки за програмою психологічної допомоги людям літнього віку, які зазнали впливу воєнних подій в Україні – тренінг «Особливості спілкування з літніми людьми. Індивідуальне консультування»	Студенти НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» Анастасія Семенова, Анастасія Станіславова, Богдана Іванова, Софія Гриценко, а також викладачі та працівники закладу: в.о.декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти Оксана Палилюлько, викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Наталія	м. Кам'янець-Подільський готель «Gala Hotel»

		Жиляк, Yuliana Vlasenko, Maryna Voloshchuk, Вікторія Березовська (відділ міжнародних зв'язків та комунікації), соціальні педагоги та психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Леся Данилевич, Марина Квітінська, Аліна Роїк на чолі з керівником відділу Наталія Сторожук, викладачі ВСП КПФК НРЗВО КПДІ Інна Гуменюк	
01.12.2023	Фінальна зустріч міжнародний досвіду вивчення ЄС стандартів соціальної роботи і послуг та написання проєктів від професіоналів Румунії, Австрії, країн ЄС. Впродовж 6 місяців студенти та викладачі ЗВО м. Кам'янець-Подільський, дотичних до розвитку соціальної роботи та соціальної підтримки, представники ОТГ та інших установ соціального значення Кам'янець-Подільського району вивчали та інтенсивно працювали над створенням важливих соціальних ідей проєктів для України	Студентка НРЗВО «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» за ОС бакалавра Богдана Іванова (спеціальність 231 Соціальна робота) та викладачі кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Оксана	Україна Румунія

		Палилюлько та Maryna Voloshchuk, соціальні педагоги і психологи Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ Наталія Сторожук та Марина Квітінська	
04.12.2023	У лабораторії психологічного тренінгу та консультування відбулася зустріч здобувачів освіти з представниками сектору дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та ДПЛ Національної поліції, сектору взаємодії з громадами Кам'янець-Подільського районного управління поліції, представниками ГО «Кам'янець-Подільський «Ратуша» на тему «Усі ми різні – усі ми рівні». Під час заходу було розглянуто правові аспекти попередження та реагування на випадки насильства, наголошено на важливості допомоги і безбар'єрності у спільній діяльності та комунікації	Департамент головної інспекції та ДПЛ Національної поліції, сектору взаємодії з громадами Кам'янець-Подільського районного управління поліції, представниками ГО «Кам'янець-Подільський «Ратуша». Працівники Психолого-педагогічного відділу НРЗВО КПДІ. Здобувачі освіти НРЗВО КПДІ та ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж	Лабораторія психологічних тренінгів та консультування НРЗВО КПДІ

Звіт про виконану роботу у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» щодо професійної орієнтації здобувачів освіти, сучасних вимог до молодих фахівців, проведена у період вересень – грудень 2023 р.

№ п/п	Назва заходу	Місце проведення	Дата проведення	Орієнтовна кількість учасників
Факультет соціо-психологічної діяльності реабілітації та професійної освіти				
1	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ «Цілющі властивості Арт терапевтичних технік» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	20.09.2023	10
2	Професійна зустріч студентів спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота НРЗВО КПДІ із психологом Кам'янець-Подільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Віталієм ПОЛІЩУКОМ	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	21.09.2023	15
3	Тренінгове заняття на тему: «Цілющий світ метафори» тренер – к.п.наук, доцент Жиляк Н. В.	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	27.09.2023	10

4	Тренінгове заняття на тему: «Лайфхаки відновлення внутрішньої сили або Самодопомога у важкі часи» тренер – к.п.наук, доцент Жиляк Н. В.	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	03.10.2023	12
5	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ «Лайфхаки відновлення внутрішньої сили або самодопомога у важкі час» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	04.10.2023	12
6	Екскурсія студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ до Кам'янець-Подільського ліцею № 3 та професійна зустріч з кваліфікованим психологом-практиком Тетяною Вікторівною в рамках проведення заняття з дисципліни «Вступ до спеціальності»	Кам'янець-Подільський ліцей № 3	06.10.2023	10
7	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Я тут: наповнене життя в моменті» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	09.10.2023	10
8	Екскурсія до простору розвитку Star House для студентів, які навчаються за ОС бакалавра зі спеціальностей 231 Соціальна робота, 053 Психологія та за ОС магістра (спеціальність «Реабілітаційна психологія»). Студенти мали можливість познайомитись із арт-терапевтичними техніками, власноруч виготовити картини з вовни, які передали на аукціон, кошти з якого будуть витрачені на закупівлю іграшок для дітей-сиріт та дітей ВПО	Star House	14.10.2023	12

9	Екскурсія та професійна зустріч студентів НРЗВО КПДІ до Кам'янець-Подільської міської організації ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА України. Участь у тренінгу «Гуманний принцип у роботі волонтерів»	Товариство Червоного Хреста	19.10.2023	15
10	Гостьова лекція у форматі онлайн на тему: «Емоційний інтелект як передумова здобуття успішної кар'єри майбутнього психолога». Лектор – Федорчук В.М. (Студенти С-11Б –П-11Б, С-21Б –П-21Б,С-31Б, П-31Б, С-41Б, П-41Б та для студентів Криворізького державного педагогічного університету)	формат онлайн	20.10.2023	50
11	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Живу як дихаю, або як через дихання допомогти собі» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	23.10.2023	10
12	Тренінгове заняття в рамках проєкту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab – Inovare sociala). (Центр соціальної підтримки) Проєкт «Інновації в соціальних послугах в Україні» координує Diakonie Baden (Німеччина), Федерація соціальних громадських організацій Трансильванії. Співпрацюємо з ASproAS (Асоціація соціальних працівників Румунії та Соціальна робота України (Національна асоціація соціальних працівників України). Цей проєкт здійснюється за підтримки Фонду Баден-Вюртемберг (Німеччина)	Центр соціальної підтримки	25.10.2023	10
13	Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи»	онлайн	26.10.2023	40
14	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Зустріч зі страхом» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	01.11.2023	30

15	Бінарне заняття та екскурсія для студентів за ОС бакалавра спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота, груп П-116 та С-116 НРЗВО КПДІ в рамках курсу «Вступ до спеціальності» до Психологічної студії «Динаміка», де познайомилися з одним з психологів закладу – Сукеник Катериною Миколаївною	Психологічна студія «Динаміка»	03.11.2023	15
16	Гостьова лекція на тему «Державна соціальна допомога та пільги для людей з інвалідністю, людей з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю». Лектор: Курінна Любов Олександрівна Любов Курінна, заступник начальника управління – начальник відділу з питань сімейної та молодіжної політики Управління з питань молоді та спорту Білоцерківської міської територіальної громади, психолог, арт-терапевт, член правління Громадської організації «Ми-особливі»	онлайн	03.11.2023	50
17	Гостьова лекція для студентів НРЗВО КПДІ на тему «Магістерська кваліфікаційна робота: зміст, структура, формат» від завідувача кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, д-р філологічних наук, професора А. А. Марчишиної на запрошення завідувача кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук д-ра історичних наук, професора А. Ю. Скрипника	онлайн	04.11.2023	40
18	Тренінгове заняття для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему: «Мій сон» в Лабораторії психологічного консультування та тренінгів. Спікер та коуч заняття – Жиляк Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	08.11.2023	15
19	Екскурсія в Департамент Соціального захисту населення, екскурсію провела перший заступник директора Департаменту Інна Комендацька (студенти С-11Б –П-11Б)	Департамент Соціального захисту населення Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський	08.11.2023	10
20	Гостьова лекція для студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ на тему «Селф-коучинг як технологія особистісного розвитку в умовах війни». Лектор – Чаркіна Олена Анатоліївна, к.пед.н., доцент, Криворізький державний педагогічний університет	онлайн	15.11.2023	30

21	Локальний офлайн тренінг в рамках проєкту «Соціальні дії молоді та влади» від тренерів Центру Молодіжної політики. Цей проєкт створено ГО «Центром молодіжної політики» завдяки отриманому гранту від Програми Підтримка організацій громадянського суспільства в Україні у межах фінансової підтримки Foreign, Commonwealth & Development Office. Програма реалізується Crown Agents у партнерстві з International Alert і у співпраці з Crown Agents in Ukraine	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13 НРЗВО КПДІ	16.11.2023	36
22	Участь студентів спеціальності 231 Соціальна робота та 053 Психологія НРЗВО КПДІ у семінарі «Подолання травми. Техніки зцілення». Програма психологічної допомоги людям літнього віку, які зазнали впливу воєнних подій в Україні. Навчання геронтопсихологів відбулося в рамках проєкту «SOS-Турбота 60+», який реалізується благодійним фондом «СОС Штаб громадянської оборони» за підтримки міжнародної організації «HelpAge International»	Штаб громадянської оборони	17.11.2023 - 19.11.2023	20
23	В рамках проєкту «Інновації в соціальних послугах в Україні» (Dedication Lab – Inovare sociala) презентація проєкту «VICTORY» Студенти С-41Б, П-41Бз	Райрада (Центр соціальної підтримки) Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський	01.12.2023	15
24	Міжнародна акція «16 днів проти насильства» Організовано психолого-педагогічним відділом НРЗВО КПДІ для усіх бажаючих здобувачів освіти	Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Годованця, 13. Лабораторія психологічного консультування та тренінгів	04.12.2023	20
25	Конференція «Молодь і науковий прогрес у соціально-економічному та освітньому просторі суспільства»	онлайн	5.12.2023 - 6.12.2023	50
Факультет економіки, управління та діджиталізації				
26	Освітній семінар (розширене засідання Ради стейкхолдерів)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний	05.09.2023	30

		інститут» та Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»		
27	Гостьова лекція з курсу «Муніципальне управління» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». (лектори: Олександр Лаврук д.е.н. та голова Слобідсько-Кульчиєвецької сільської ради Юрій ВОЛОЩУК)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Слобідсько-Кульчиєвецька сільська рада	15.09.2023	20
28	Бінарне заняття з дисципліни «Публічна служба» зі здобувачами магістрами спеціальності «Публічне управління та адміністрування» (лектори: Віталій ТОЛУБ'ЯК, доктор наук державного управління, професор кафедри публічного у управління, менеджменту та інклюзивної економіки Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут», та спеціалісти Головного управління пенсійного фонду України в Тернополі)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Головне управління пенсійного фонду України в Тернополі	18.09. 2023	20
29	Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми публічного управління соціально-економічної сфери в умовах війни та післявоєнної розбудови України»	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	24.10.2023	50
30	Гостьова лекція на тему «Реалізація державної соціальної політики щодо захисту застрахованих осіб» (лектори: Ірина Валентинівна Годнюк к.е.н. доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія та Щегельський Андрій Павлович начальник відділу формування електронних трудових книжок управління інформаційних систем та	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	25.10.2023	20

	електронних реєстрів Головного управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області)	Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області, м. Кам'янець-Подільський		
31	Освітній семінар «Міжнародна співпраця – запорука успіху майбутнього фахівця», студенти НРЗВО КПДІ і запрошений гість з Індії Аміт Кумар Гоел, доцент кафедри комерції та управління бізнесом Інтегрального університету Лакхнау	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	01.11.2023	50
32	Гостьова лекція на тему «Організація аудиту на регіональному рівні» (лектори: Ірина ГУМЕНЮК к.е.н. доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, декан факультету та Віталій БУРАТИНСЬКИЙ к.е.н., директор ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» ПП «Консалтинг Сервіс», Голова громадської організації «ЛІГА НОРД»)	02.11.2023	20
33	Гостьова лекція на тему «Особливості роботи платіжних систем в Україні» (лектори: Андрій ТИМКІВ к.е.н., доц. кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія, та Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ м. Київ	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» Микола ДІДИК начальник відділу моніторингу компанії І РАІ м. Київ	15.11.2023	20
34	Конкурс бізнес-ідей	Кам'янець-Подільської міської ради в рамках реалізації проекту GIZ, в	22.11.2023	10

		межах виконання Програми розвитку малого та середнього підприємництва Кам'янець-Подільської міської територіальної громади		
35	Програма академічної мобільності для студентів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський Державний Інститут» (за тематикою: «Роль штучного інтелекту та цифрового маркетингу в бізнесі»). Організатори: KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау (Індія) під керівництвом проф. Аміта Кумара Координатор від ЗВО Ірина Годнюк	KG Global Support Services (OPC) Privat Limited, Лакхнау	17.11.2023	18
36	Цикл бінарних занять з дисциплін «Облік і звітність в оподаткуванні» (доц. Ірина Годнюк «Інвестування» (доц. Андрій ТИМКІВ), «Економіка підприємства» (доц. Олена БАЧИНСЬКА), «Сучасні інформаційні та цифрові технології» (доц. Юрій ПАВЕЛЬЧУК)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» АТ «Подільський цемент» м. Кам'янець-Подільський	14.11.2023	10
37	Ярмарка професій	АТ «Подільський цемент»	21.11.2023	20
38	Круглий стіл «Зроби щеплення від плагіату: академічна доброчесність у студентському середовищі» до Міжнародного дня академічної доброчесності (доц. Ольга ПРОКОПОВА)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	18.10.2023	30
39	Дискусійна платформа «Сучасний студент: дійсне та бажане» (доц. Ольга ПРОКОПОВА)	Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»	17.11.2023	30

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ				
40	Бінарне заняття Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство – викладачі Гльос І. Р., Свирида О. В.	Хмельницька область, місто Кам'янець-Подільський, площа Вірменський ринок, будинок 8	18.10.2023	25
41	Заняття з навчальної дисципліни «Казначейська справа» в Кам'янець-Подільському Управлінні Державної казначейської служби – викладач Герасимова Т. І.	Хмельницька область, Кам'янець-Подільський район, місто Кам'янець-Подільський, вулиця Мазепи Івана, будинок 44	25.10.2023	15
42	Заняття з навчальної дисципліни «Історія України» у формі навчальної екскурсії до Старого міста «Музей грошей» та «Музей з магдебурзького права» (Загалеви́ч В. Л.)	м. Кам'янець-Подільський, пл. Польський ринок, 1	23.10.2023	13
43	Екскурсія до ГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ (голова Герасимова Т. І.) – викладачі Загалеви́ч В., Дужева О.Г.	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 27	19.10.2023	25
44	Робоча зустріч з членами ГО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ ТОВАРИСТВО ІНВАЛІДІВ (голова Герасимова Т.І.) і представниками Кам'янець-Подільської міської ради	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 27	19.10.2023	25
45	Ознайомлення з волонтерською діяльністю, зустріч з представниками СО ПЛАСТ м. Кам'янця-Подільського. Долучення до благодійної акції «Миколайчик для військових» (Дужева О. Г.)	Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Соборна, 5, Осередок ПЛАСТу	04.12.2023	10

ПОГОДЖУЮ
в. о. директора
ВСП «Кам'янець-Подільський
фаховий коледж»
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
_____ Гарбарець І. А.
_____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
ректор
НРЗВО «Кам'янець-Подільський
державний інститут»
_____ Тріпак М. М.
_____ 2023 р.

ПЛАН РОБОТИ

практичного психолога

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Роїк Аліни Анатоліївни

на 2023–2024 навчальний рік

ВСТУП

Психологічна робота у ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» спрямована на збереження і зміцнення здоров'я, підвищення адаптивних можливостей здобувачів освіти та створення умов для повноцінного і гармонійного розвитку всіх учасників освітнього процесу.

До складу психолого-педагогічного відділу ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» входить практичний психолог та соціальний педагог.

Науково-методична проблема, над якою працює психолого-педагогічний відділ: «Від інноваційного змісту освіти через педагогічну майстерність педагога до формування компетентної особистості студента».

Тема самоосвіти: «Вивчення та моніторинг психічного розвитку дітей з ООП та психологічний супровід дітей з ООП».

Головна мета діяльності практичного психолога в 2023-2024 навчальному році – надання психологічного супроводу учасникам освітнього процесу в умовах воєнного стану, збереження і зміцнення здоров'я, підвищення адаптивних можливостей здобувачів освіти, створення умов для повноцінного і гармонійного розвитку всіх учасників освітнього процесу.

При складанні річного плану роботи практичного психолога були враховані рекомендації, подані у таких документах:

- Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII
- Указ Президента України від 25 травня 2020 року №195/2020 «Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі»
- Наказ МОН від 22.05.2018 №9 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»
- Етичний кодекс практичного психолога від 18.12.1990 року
- Лист МОН України від 14.06.2022 № 1/6355-22 «Про Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою»
- Лист МОН України від 30.05.2022 № 1/5735-22 «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні»
- Лист МОН України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні»
- Лист УНМЦ НАПНУ від 26.04.2022 № 43 «Про інформування щодо надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги учасникам освітнього процесу»
- Лист МОН України від 12.04.2022 № 1/4068-22 «Щодо недопущення участі неповнолітніх у наданні інформації ворогу про військові позиції Збройних сил України»
- Лист МОН України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»
- Лист МОН України від 29.03.2022 №1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»
- Лист МОН від 30.11.2020 №6/1427-20 «Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти»
- Наказ МОН №691 від 19.10. 2001 року «Про затвердження Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти»
- Лист МОН від 24.07.2019 №1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України»
- Лист МОН від 16.07.2021 №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2021/2022 н. р.»
- Лист ІМЗО від 04.12.2020 №22.1/10-2496 «Про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти»

- Лист МОН від 11.02.2020 №1/9-80 «Про затвердження наказу МОН від 28.12.2019 № 1646
- Лист МОН від 14.08.2020 №1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»
- Лист МОН від 31.03.2020 №063/3996 «Про план заходів спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»
- Лист МОН від 29.12.2018 №1/9-790 щодо організації роботи у закладах освіти з питань запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу
- Лист МОН від 10.09.2019 №1/9-570 щодо проведення в закладах освіти Всеукраїнського тижня з протидії булінгу
- Лист МОН від 17.11.2020 №6/1379-20 «Щодо Європейського дня захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства та Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства»
- Лист МОН від 10 березня 2021 р. №1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»
- Лист МОН України від 05.08.2020 р. № 1/9- 420 «Щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році», Лист МОН від 30.11.2020 № 6/1427-20 «Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти», Лист МОН від 27.11.2000 № 109 «Про тривалість робочого тижня практичних психологів-соціальних педагогів», Лист МОН №1/3737 -22 від 29.03.2022 «Про забезпеченням психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану».

I. Аналітична частина

Робота практичного психолога була організована відповідно до плану роботи психологічно-педагогічного відділу.

Протягом 2022-2023 навчального року основними завданнями у роботі практичного психолога коледжу були: психологічний супровід студентів, створення сприятливих умов для розвитку, встановлення зв'язків та партнерських відносин між батьками, викладачами та студентами, метою яких було збереження і зміцнення психічного, фізичного здоров'я та соціального благополуччя студентів, батьків, викладачів.

Головними напрямками роботи були:

- психолого-діагностична робота;
- консультативна робота;
- корекційно-відновлювальна та розвивальна робота;
- соціально-психологічна просвітницька робота;
- організаційно-методична робота.

II. Цілепокладаюча частина

У 2023/2024 навчальному році планується продовження роботи над проблемою: «Попередження девіантної поведінки в студентів» та робота над проблемою «Вивчення та моніторинг психічного розвитку дітей з ООП та психологічний супровід дітей з ООП».

Психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, а також створення безпечного освітнього середовища. Враховуючи пріоритетні напрями роботи у закладі освіти, психолого-педагогічний відділ ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ у 2023/2024 н. р. ставить перед собою такі цілі і задачі:

- збереження й укріплення психічного здоров'я, підвищення адаптивних можливостей, створення умов для повноцінного й гармонійного розвитку особистості, формування навичок відповідального ставлення до збереження та зміцнення здоров'я;

- психологічне забезпечення захисту прав і свобод здобувачів освіти, створення безпечного освітнього середовища (запобігання насильству, булінгу, конфліктів серед здобувачів освіти, правопорушень, профілактика та запобігання домашньому насильству);
- допомога здобувачам освіти в адаптації до умов навчання у закладі освіти;
- діагностика особистісних рис та якостей з метою стимулювання розвитку та самовиховання здобувачів освіти;
- психологічний супровід початку професійного становлення, психологічна підготовка до зустрічі з роботодавцями, до працевлаштування на підприємствах;
- проведення профорієнтаційних тренінгів зі здобувачами освіти;
- використання різних форм та методів профорієнтації;
- формування кар'єрної компетентності здобувачів освіти;
- психологічний супровід здобувачів освіти випускних груп;
- надання психологічної допомоги дітям із внутрішньо переміщених сімей та членам їх родин;
- робота із здобувачами освіти, батьки яких перебувають на війні;
- робота із здобувачами освіти, батьки яких повернулися з війни;
- робота із здобувачами освіти, які були вивезені примусово до росії, перебували в полоні та були повернені в Україну;
- психологічний і соціальний супровід усіх учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання;
- вивчення та моніторинг психічного розвитку дітей з ООП та психологічний супровід дітей з ООП;
- сприяння попередженню та недопущення виникнення суїцидальної поведінки;
- попередження девіантної поведінки в студентів;
- профілактика комп'ютерної та Інтернет-залежності.

Очікувані результати:

- подолання кризових станів;
- виключення випадків булінгу (цькування), домашнього насильства та дискримінації серед учасників освітнього процесу;
- подолання питань адаптації серед студентської молоді;
- підвищення відповідальності студентів, формування здатності протистояти негативному впливу однолітків, дорослих та кризовим ситуаціям;
- збереження та поліпшення психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

III. Змістова частина

№ з/п	Зміст роботи зі студентами, медпрацівниками, батьками, адміністрацією навчального закладу	Термін проведення	З ким проводиться	Відмітка про виконання
1. Діагностика				
1.	Діагностика адаптації здобувачів освіти першого курсу до умов навчання у коледжі	Вересень, квітень	Здобувачі освіти I курсу	
2.	Спостереження за соціально-психологічним кліматом у колективі студентської молоді	Вересень, листопад, березень	Здобувачі освіти I–III курсів	
3.	Індивідуальна або групова психодіагностика, соціально-психологічні дослідження за потребою, за запитом	Вересень-травень	Здобувачі освіти за запитом	

4.	Психодіагностична робота, спрямована на виявлення здобувачів освіти схильних до девіантної поведінки	Жовтень, лютий	Здобувачі освіти усіх курсів	
5.	Психодіагностика рівня тривожності здобувачі освіти	Вересень, жовтень, квітень, травень	Здобувачі освіти I та III курсів	
6.	Вихідне анкетування щодо обізнаності здобувачів освіти з питань протидії торгівлі людьми	18 жовтня	Здобувачі освіти усіх курсів	
7.	Виявлення насильства в сім'ї та закладі освіти. Опитувальник для дослідження психотравмуючої події (автор: В. Г. Панок).	25 листопада – 10 грудня	Здобувачі освіти усіх курсів	
8.	Перегляд та обговорення навчального фільму «Станція життя»	Листопад	Здобувачі освіти усіх курсів	
9.	Складання психологічного портрету викладачів, що атестуються	Грудень – березень	Педагогічні працівники	
10	Профілактика професійного вигорання. Основи медіації та діалогу	Грудень	Педагогічні працівники	
11	Діагностика схильностей до суїцидальної поведінки. Анкетування «Суїцидальні тенденції студентської молоді»	Січень, лютий	Здобувачі освіти усіх курсів	
12	Проективна методика «Моя сім'я»	Лютий	Здобувачі освіти усіх курсів	
13	Діагностика міжособистісних і міжгрупових відносин здобувачів освіти («Соціометрія» Дж. Морено)	Березень	Здобувачі освіти усіх курсів	
14	Діагностика раннього виявлення залежностей (тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії) та соціально-дезадаптованих студентів. Виховна година «Тютюнопаління, як форма токсикоманії»	16 травня	Здобувачі освіти I курсу усіх спеціальностей	
15	Психологічні дослідження за запитом адміністрації	Впродовж року		

2. Профілактика

1.	Організація та проведення тижня з протидії булінгу (профілактична бесіда на тему «Скажи булінгу ні», тренінгове заняття «Вчимось протидіяти булінгу»	26–29 вересня	Здобувачі освіти усіх курсів	
2.	Проведення тренінгового заняття для здобувачів освіти I–III курсів з метою профілактики виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає час війни	Жовтень	Здобувачі освіти I–III курсів	

3.	Проведення тренінгового заняття для здобувачів освіти I–III курсів з метою профілактики самогубств та станів, що його провокують на тему: «Подарунок, що не має ціни»	Жовтень	Здобувачі освіти I–III курсів	
4.	Організація зустрічі з працівником управління протидії наркозлочинності з метою попередження алкоголізму та наркоманії	Жовтень	Здобувачі освіти I–III курсів	
5.	Проведення заняття приуроченого темі «Всесвітній день психічного здоров'я»	10 жовтня	Здобувачі освіти	
6.	Проведення профілактичної бесіди присвяченої європейському дню боротьби з торгівлею людьми	18 жовтня	Здобувачі освіти	
7.	Організація та проведення тижня «16 днів проти насильства» (зустрічі з представниками ювенальної превенції у Хмельницькій області з метою попередження домашнього насильства; проведення профілактичної лекції – «Ти маєш право»	25 листопада – 10 грудня	Здобувачі освіти I–III курсів	
8.	Тренінгові заняття за програмою «День боротьби зі СНІДом»	1 грудня	Здобувачі освіти I–III курсів	
9.	Організація та проведення тижня «Тиждень безпечного інтернету»	5-11 лютого	Здобувачі освіти	
10.	Проведення тренінгового заняття із здобувачами освіти з метою набуття навичок мирного розв'язання конфліктів на тему: «Вирішуємо конфлікти продуктивно»	Лютий	Здобувачі освіти II курсу	
11.	Профілактична робота із здобувачами освіти, схильними до вчинення правопорушень	Впродовж року	Здобувачі освіти, що схильні до правопорушень	

3. Корекція

1.	Психокорекційна робота спрямована на оптимізацію адаптації здобувачів освіти I курсу до умов навчання	Вересень-жовтень	Здобувачі освіти I курсу	
2.	Психокорекційна робота із проблемними здобувачами освіти «групи ризику», схильними до суїцидальної поведінки)	Впродовж року	Здобувачі освіти	
3.	Корекційна робота з ліквідації конфліктів викладач – здобувач освіти – батьки (за потреби)	За потреби	Здобувачі освіти, викладачі	
4.	Тренінгові заняття (або елементи тренінгу) щодо формування навичок здорового способу життя	Травень	Здобувачі освіти	

5.	Тренінгові заняття з обдарованою молоддю	Березень	Здобувачі освіти	
6.	Тренінгові заняття зі студентами «групи ризику»	Квітень	Здобувачі освіти, що входять до «групи ризику»	
7.	Корекційна робота зі зниження агресії, тривожності та сором'язливості	Впродовж року	Здобувачі освіти	
8.	Індивідуальна робота зі здобувачами освіти девіантної поведінки	За потребою	Здобувачі освіти	
9.	Проведення профілактичних бесід зі здобувачами освіти, які схильні до правопорушень. Бесіда на тему «Закон і підліток»	За потребою	Здобувачі освіти	
10	Проведення опитувань, анкетувань, тренінгів, ділових ігор, круглих столів	Впродовж року	Здобувачі освіти, куратори, педагогічні працівники	
11	На основі досліджень здійснити прогнозування соціального супроводу студентського колективу та надання рекомендацій для спільної роботи з куратором, викладачами	Впродовж року	Здобувачі освіти, куратори, педагогічні працівники	
12	Профілактична робота щодо попередження виникнення випадків суїциду серед здобувачів освіти: - виявлення здобувачів освіти, які мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці й ознаки емоційних розладів(бесіди з кураторами та викладачами, - спостереження в групах, бесіди та консультації для батьків, діти яких мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці та ознаки емоційних розладів, соціометричні дослідження)	Впродовж року	Здобувачі освіти, куратори, батьки	
13	У межах виховної години: підвищення рівня обізнаності щодо прав і обов'язків «Твої права і обов'язки», «Закон і підліток», «Обов'язок, честь, совість, закон»	Жовтень, січень, березень	Здобувачі освіти І курсу	
14	У межах виховної години: проведення бесід із підлітками, метою яких є профілактика булінгу, суїциду серед здобувачів освіти	Листопад – березень	Здобувачі освіти	
15	Тренінгове заняття «Безпечний інтернет»	11 лютого	Здобувачі освіти	
16	Індивідуальна корекційна робота із здобувачами освіти, батьки яких знаходяться на війні	Впродовж року	Здобувачі освіти	

17	Індивідуальна корекційна робота із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами	Впродовж року	Здобувачі освіти	
18	Проведення корекційного тренінгового заняття для подолання агресивних проявів серед здобувачів освіти (за результатами спостереження та діагностичних обстежень)	Січень	Здобувачі освіти	
19	Надання психологічної допомоги дітям-сиротам, позбавлених батьківського піклування, особам з їх числа, напівсиротам, здобувачам освіти з малозабезпечених, багатодітних сімей	Впродовж року	Діти-сироти, особи з їх числа, напівсироти, з малозабезпечених, багатодітних сімей	
4. Навчальна діяльність				
1.	Розробка річного плану роботи	Вересень	Практичний психолог	
2.	Участь у нарадах, науково-практичних конференціях, семінарах, творчих групах	Протягом навчального року	Дирекція, викладачі	
3.	Підготовка психокорекційних програм	Протягом навчального року	Практичний психолог	
4.	Підготовка психодіагностичного інструментарію	Протягом навчального року	Практичний психолог	
5.	Інтерпретація отриманих у процесі психодіагностичної роботи результатів	Протягом навчального року	Практичний психолог	
6.	Інформування про результати досліджень з метою поліпшення освітнього процесу (лише узагальнена інформація по групі у відсотковому співвідношенні, відсутність інформації про кожного студента, оскільки отримана особиста інформація є конфіденційною)	Протягом навчального року	Дирекція, викладачі	
7.	Розробка стенду «Куточок психолога»	Жовтень	Практичний психолог	
8.	Організація самоосвітньої діяльності	Протягом року	Практичний психолог	
9	Ведення журналу щоденного обліку роботи	Щоденно	Практичний психолог	
5. Консультування				
1.	Консультативна робота з дезадаптованими здобувачами освіти	Впродовж року	Здобувачі освіти усіх курсів	
2.	Бесіда про недопустимість проявів насилля у студентському середовищі. Переглянути відео-презентації «Булінг серед молоді. Як його розпізнати»	26–29 вересня	Здобувачі освіти усіх курсів	

3.	Психологічні особливості підліткового віку	Грудень	Здобувачі освіти І курсів	
4.	Бесіда «Ефективні методи подолання стресу»	Травень	Здобувачі освіти усіх курсів	
5.	Індивідуальна та групова консультативна робота за потребою та запитом: - профілактика шкідливих звичок серед учасників ОП; - сімейне виховання; - профілактика конфліктів	Протягом навчального року	Здобувачі освіти усіх курсів	
6.	Бесіда «Як бути в умовах війни». Тренінги «12 способів підняти настрій за 5 хвилин»	Вересень, березень	Здобувачі освіти, куратори, викладачі	
7.	Консультування батьків щодо усунення проблем у вихованні дітей	Впродовж року	Батьки, опікуни	
8.	Проведення індивідуальних консультацій для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами щодо попередження дезадаптивної поведінки	Впродовж року	Сироти, здобувачі освіти з особливими освітніми потребами	
9.	Проведення індивідуального консультування з метою подолання дезадаптивної поведінки серед здобувачів освіти 1 курсу (за запитами)	Впродовж року	Першокурсники	
10	Консультативна робота із здобувачами освіти, які перебувають у кризовій ситуації, надання рекомендацій щодо подолання депресивного стану	Впродовж року	Усі здобувачі освіти	
11	Надання індивідуальних консультацій педпрацівникам, батькам щодо навчання та виховання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами	Впродовж року	Педпрацівники, батьки	
12	Групове та індивідуальне консультування здобувачів освіти за результатами діагностик	Впродовж року	Усі здобувачі освіти	
6. Просвіта				
1.	Проведення просвітницьких заходів, спрямованих на: - профілактику торгівлі людьми (перегляд відеофільму, вхідне та вихідне анкетування); - попередження насильства в сім'ї (лекція, відеофільм); - профілактику ВІЛ/СНІДу в Україні (лекція, перегляд відеофільму); - пропаганду здорового способу життя	18 жовтня, 25 листопада - 10 грудня, 1 грудня, 16 травня	Здобувачі освіти, педагогічні працівники	

2.	Психолого-педагогічний семінар: «Толерантність – норма життя сучасної людини»	16 листопада	Здобувачі освіти	
3.	Проведення просвітницьких заходів до міжнародного дня захисту людей з інвалідністю	3 грудня	Здобувачі освіти	
4.	Аналіз адаптації здобувачів вищої освіти до навчання у ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»	I семестр	Викладачі, дирекція	
5.	Тиждень поінформованості про дітей з ОПП	31 березня	Учасники освітнього процесу	
6.	Аналіз роботи практичного психолога за I семестр 2023–2024 навчального року	Кінець I семестру	Дирекція, виступ на педраді	
7.	Аналіз роботи практичного психолога за II семестр 2023–2024 навчального року	Кінець II семестру	Дирекція, виступ на педраді	
7. Інше				
1.	Співпраця з Кам'янець-Подільською службою у справах дітей, Кам'янець- Подільським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, «Клінікою, дружньою до молоді»	Протягом навчального року		
2.	Співпраця з відділом кримінальної поліції у справах дітей	Протягом навчального року		
3.	Співпраця з працівниками міської бібліотеки	Протягом навчального року		
4.	Обмін досвідом з психологами інших закладів міста	Протягом навчального року		
5.	Співпраця з психологами кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Г. Сосновської	Протягом навчального року		

Керівник психолого-педагогічного
відділу НРЗВО «Кам'янець–Подільський
державний інститут»

_____ Наталія СТОРОЖУК

Практичний психолог ВСП КПФК НРЗВО КПДІ

_____ Аліна РОЇК

Етичний кодекс психолога

На I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року в м. Києві прийнято Етичний кодекс психолога. Цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України, здійснюваної залежно від спеціалізації та сфери їх інтересів.

Даний Кодекс являє собою сукупність етичних норм, правил поведінки, що склалися у психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність. Об'єктом досліджень і впливу психологів є внутрішній світ особистості, тому їхні контакти з іншими людьми повинні бути теплими, доброзичливими, цілющими.

Етичний кодекс сприяє більш успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності. Зокрема, шкільним і вузівським психологам допомагає у підвищенні ефективності навчання і виховання учнів та студентів; психологам у галузі охорони здоров'я – у виконанні функцій, пов'язаних з профілактикою захворювань, лікуванням, реабілітацією пацієнтів; психологам у сфері державного управління – у психологічному забезпеченні загального і галузевого управління.

Заснована Товариством психологів України Комісія з етики проводить роботу, спрямовану на правильне тлумачення психологами Етичного кодексу, здійснює контроль за його додержанням, забезпечує формування у психологів сприйняття цього Кодексу як зобов'язання перед громадськістю, як одного з важливих актів чинного законодавства.

I. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

- 1.1. Психолог несе особисту відповідальність за свою роботу.
- 1.2. Психологи зобов'язані всіляко запобігати і не допускати антигуманних наслідків у своїй професійній діяльності.
- 1.3. Психологи повинні утримуватися від будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканності особи; не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, пригнічування особистості або маніпулювання нею; несуть відповідальність за додержання пріоритету інтересів людини.
- 1.4. На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, у тому числі і тих, які проводяться з використанням комп'ютерних технологій.
- 1.5. Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу.

II. КОМПЕТЕНТНІСТЬ

- 2.1. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі їхньої діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі непосильності завдання психологи передають його іншому досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт з професіоналами, що можуть надати адекватну допомогу.
- 2.2. Психологи не застосовують методів і процедур, не апробованих центральними органами Товариства психологів України. У тих випадках, коли психологічні методики лише проходять випробування (з дозволу контрольних органів Товариства), психологи, проводячи експеримент з обмеженим контингентом досліджуваних, попереджають їх про застосування неперевіраних методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень оволодіння ними.
- 2.3. Психолог публікує під своїм ім'ям лише ту працю, яка повністю виконана ним самим або містить істотний власний внесок; недопустима публікація з метою особистої, матеріальної вигоди недостатньо підготовлених праць, невалідизованих методик. Також

психолог не може виконувати практичної роботи, не маючи належної кваліфікації та досвіду.

2.4. Психолог прагне до адекватних знань про свої індивідуальні якості та особливості і визначення меж власних професійних можливостей. Особистісні психологічні проблеми (які негативно впливають на якість виконання обов'язків) можуть бути показником професійної непридатності і мають якомога швидше коригуватись та розв'язуватись психологом.

III. ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА

3.1. Психологи суворо додержуються принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях. Під час роботи з дітьми, пацієнтами з тяжкими психічними розладами (тобто в крайніх випадках) допускаються відхилення від принципу добровільності, але в межах законодавчих норм; обов'язком психолога є намагання налагодити з клієнтом співробітництво. Психологи утримуються від непотрібних лікувань

3.2. Психологи, вступаючи у контакт з особами, для яких він є обов'язково-примусовим (наприклад, у разі проведення психологічної експертизи), не мають права змушувати клієнта повідомляти відомості поза його волею, не можуть вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці навколишніх або самого клієнта.

3.3. Психологи не беруть участі в діях, спрямованих проти свободи особи. Вони не мають права змушувати клієнта розповідати про свою життєву філософію, політичні, релігійні чи етичні переконання, не повинні вимагати відмовитися від них.

3.4. Психологи беруть на себе професійну відповідальність за кваліфіковане обстеження, консультування, лікування. Вони домовляються про терміни завершення своєї діяльності або доцільність направлення клієнта до іншого компетентного спеціаліста. Відповідальність з психолога знімається, якщо він упевнився, що інший спеціаліст узяв відповідальність за клієнта на себе.

3.5. Психологи не мають матеріальних або особистих привілеїв, не можуть використовувати свої знання і становище, довірливе ставлення і залежність клієнта у власних корисливих інтересах. У тих випадках, коли послуги є платними, про фінансові умови домовляються заздалегідь; не встановлюється додаткова оплата за консультації і не береться плата з тих, кого психолог навчає або збирається екзамінувати. Якщо клієнт може отримати психологічну допомогу безкоштовно або меншим коштом в іншого фахівця, то психолог інформує про це клієнта.

3.6. Психолог уникає встановлення неофіційних взаємин з клієнтом, якщо це може стати на перешкоді проведенню діагностичної, консультаційної і корекційної роботи з ним. Між психологом і клієнтом не повинно бути статевої близькості у період, коли психолог несе відповідальність за нього.

3.7. Психолог має право вирішувати, на якому етапі консультування або лікування можна дати об'єктивний професійний висновок, а у випадках, коли він не може діяти в інтересах клієнта, роз'яснює йому і батькам (опікунам, піклувальникам) реальний стан справ.

3.8. Висновок за результатами проведеного обстеження чи лікування робить сам психолог, він не може перекладати це на інших. Психолог повинен чітко і однозначно формулювати висновок, так щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта.

3.9. Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває. У звіті (висновку) психолога має міститися лише необхідна і водночас достатня, що відзначається цілковитою надійністю результатів, інформація для розв'язання поставленого завдання, вказуватися межі здійснюваних досліджень, характер виявлених симптомів – постійний чи тимчасовий.

3.10. Психолог у доступній формі повідомляє обстежуваному про поставлений

діагноз і методи та засоби допомоги. При цьому він зобов'язаний обачливо і обережно висловлюватися щодо виявлених патологій у психічному стані клієнта. Психолог обов'язково попереджає про те, хто і для чого може використати ці дані; він не може приховувати від людини, які офіційні рішення можуть бути винесені на підставі висновку.

Психолог уповноважений особисто запобігати некоректному і неетичному використанню результатів досліджень і повинен виконувати цей обов'язок незалежно від посадової субординації.

IV. КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

4.1. Психолог зобов'язаний додержуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми є небезпечними для клієнта та інших людей, і психолог зобов'язаний поінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу.

Конфіденційності можна не додержуватись, якщо клієнт просить або згоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

4.2. Психолог не збирає додаткових відомостей про обстежуваного без його згоди і задовольняється лише тією інформацією, яка потрібна для виконання професійного завдання. Запис на магнітну стрічку і відеоплівку, фотографування і занесення інформації про клієнта до комп'ютерних банків даних здійснюються лише за згодою учасників.

4.3. Психолог зобов'язаний оберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватись анонімності імені клієнта (наприклад, під час навчання, в публікаціях). Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані; на вимогу клієнта матеріали негайно „знищуються“.

4.4. Документація роботи психологів повинна вмішувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних з конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб. У тих же випадках, коли психологи звертаються за допомогою до інших фахівців, потрібно спеціально ознайомити їх з питаннями, що стосуються умов і терміну зберігання таких матеріалів, а також обмежень у використанні інформації про клієнта і попередити про міру відповідальності за недодержання конфіденційності.

4.5. Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). В разі потреби психолог повинен передати виконання покладених на нього функцій іншому фахівцеві.

4.6. Психолог інформує клієнтів про правила додержання конфіденційності. Смерть або зникнення обстежуваного не звільняє психолога від необхідності зберігати професійну таємницю.

4.7. Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не розкриває суті і призначення конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

Приклад професіограми професії «Адміністратор психологічної служби»

Адміністратор психологічної служби – працівник служби, що здійснює роботу з ефективного і культурного обслуговування відвідувачів, консультує відвідувачів із питань, що стосуються послуг, які надаються.

Зміст праці. Професія адміністратора широка та багатогранна. Спектр завдань дуже великий. До обов'язків входить: координація роботи офісу; прийом і реєстрація замовників і клієнтів, отримання дзвінків, робота з документами. Він займається діяльністю з обслуговування відвідувачів, створення для них комфортних умов; контролює збереження матеріальних цінностей; надає інформацію відвідувачам з питань, що стосуються послуг, які надаються; приймає заходи із запобігання конфліктних ситуацій; розглядає претензії, пов'язані з незадовільним обслуговуванням відвідувачів; проводить необхідні заходи щодо їх усунення.; контролює дотримання підлеглими працівниками трудової і виробничої дисципліни, правив і норм охорони праці, вимог виробничої санітарії і гігієни; забезпечує виконання працівниками вказівок керівництва.

Сьогодні без адміністратора не обходиться жоден сучасний заклад чи підрозділ. В обов'язки адміністратора входить розпорядження в будь-якому закладі або управлінні персоналом компанії. Існує кілька різновидів професії адміністратора, всі вони входять у так звану базову групу адміністративно-управлінського персоналу.

Адміністратор повинен знати:

- постанови, розпорядження, накази, інструкції та інші нормативні документи і керівні матеріали, які стосуються організації, стандарти систем організаційно-розпорядчої документації;
- організацію і зміст роботи керівника;
- організаційну структуру управління;
- права і обов'язки працівників, режим їх роботи;
- правила та методи організації процесу обслуговування відвідувачів;
- правила користування технічними засобами оброблення документів, усної та писемної документаційної інформації, основи комп'ютерних інформаційних технологій, технологічні процеси оброблення інформації;
- ділову мову асортимент послуг, що реалізуються;
- основи маркетингу;
- принцип планування і оформлення приміщень, вітрин, організацію реклами;
- основи естетики, етики, психології і обслуговування відвідувачів, основи галузевої економіки, економічні досягнення для успішного виконання знань і обов'язків, організації праці і управління;
- основи трудового законодавства, правила внутрішнього трудового розпорядку.

Адміністратор повинен уміти:

- забезпечувати роботу з ефективного і культурного обслуговування відвідувачів. Створювати для них комфортні умови;
- здійснювати контроль за збереженням матеріальних цінностей;
- консультувати відвідувачів з питань наявних послуг. Вживати заходів щодо запобігання і ліквідації конфліктних ситуацій;
- розглядати претензії, пов'язані з незадовільним обслуговуванням відвідувачів, і вживати відповідних організаційно-технічних заходів;
- здійснювати контроль за раціональним оформленням приміщень, стежити за оновленням і станом реклами у приміщеннях і на будівлі. Забезпечувати чистоту і порядок в приміщеннях і на прилеглих до них територіях;
- контролювати додержання робітниками, трудової і виробничої дисципліни, правил і норм охорони праці, вимог виробничої санітарії і гігієни, протипожежного захисту;

– інформувати керівництво, про наявні недоліки в організації обслуговування відвідувачів, вживати заходів щодо їх ліквідації, здійснювати контроль за виконанням працівниками вказівок керівництва.

Умови роботи. Адміністраторами можуть працювати як жінки, так і чоловіки різного віку.

Області застосування. Адміністратор може працювати в психологічній сфері, закладах громадського харчування, готельно-туристичного обслуговування, у сфері побутового обслуговування, сфері торгівлі.

Професійна спрямованість: на роботу з людьми.

Домінуючі інтереси: сфера обслуговування

Необхідні якості: висока стресостійкість, хороший рівень уваги (вміння тримати у полі зору багато об'єктів), гнучкість мислення, хороша пам'ять, виразна мова, вміння управляти емоціями, емоційна стійкість, комунікативні навички (вміння грамотно і чітко говорити, викладати інформацію, переконувати тощо), доброзичливість, гнучкість, організованість, відповідальність, самостійність, комунікабельність.

Для роботи адміністратором потрібно бути людиною відповідальною, активною, повною рішучості, а також комунікабельним, стриманим.

Медичні обмеження. Адміністратором може працювати практично будь-яка здорова людина, але недоцільно опанувати цю професію людям, які мають певні протипоказання: робота протипоказана особам, мають хронічні інфекційні захворювання, хвороби шкіри, опорно-рухового апарату і серцево-судинної системи, зниження слуху і зору.

Споріднені професії: менеджер, управлінець, метрдотель, секретар-референт, продавець-консультант.

Оплата праці. Зазвичай заробітна плата кваліфікованого адміністратора перевищує середню заробітну плату в промисловості.

Тренінгове заняття з розвитку емпатії у підлітків та профілактики булінгу

Мета: сприяти розвитку емпатії, виховувати почуття власної гідності розвивати навички протидії соціальному тискові; розвивати вміння пошуку шляхів виходу зі складної ситуації; формувати навички відповідальної та безпечної поведінки.

Обладнання: інтерактивна дошка, відео «Ціна гніву», маркери, ручки, папір.

Хід заходу:

I. Організаційний блок.

Ведучий: Створимо гарний настрій. Знайдіть мовчки очима сусіда, посміхніться йому і зробіть комплімент так, щоб стало приємно і йому, і тобі. Спасибі за позитивний настрій.

Давайте познайомимось. (Розповісти значення свого імені або історію, чому вас так назвали)

II. Інтерактивна вправа «Чим ми схожі?».

Здобувачі освіти стоять у колі. Ведучий запрошує в коло одного зі студентів на основі якої-небудь схожої риси. Наприклад: «Марічко, вийди, будь ласка, до мене, тому що у нас з тобою однаковий колір волосся». Марічка виходить в коло і запрошує наступного учасника, називаючи його по імені. Гра продовжується до тих пір, поки всі не опиняться в колі.

Обговорення:

- Всі учасники вправи по черзі опинилися в центрі кола. Які емоції ви відчували, коли зверталися саме до вас?

- Чи хвилювалися ви, коли кожного наступного разу вас не обирали?

- Чи важко було тому, хто стояв у центрі кола знайти схожу рису в іншому?

III. Інформаційне повідомлення «Емпатія та її роль у людських взаєминах».

Ведучий: Усі люди різняться між собою, одні мають білий колір шкіри, інші чорний або жовтий. Одні люди високі, інші – невисокі. Одні худі, інші – повні. Люди звертають увагу на відмінності, але це не означає, що хтось є кращим за інших. У людських взаєминах важливо вміти розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй. Це вміння визначається поняттям ЕМПАТІЯ. Чи чули ви такий термін? Що він означає на вашу думку?

(відповіді студентів)

Емпатія пов'язана з прийняттям іншої людини такою, як вона є. Це здатність уявляти себе на місці іншого, відчувати те, що відчуває інший у певній ситуації, дає нам змогу краще розуміти одне одного.

За словами Даніеля Пінка *«Емпатія означає взутись у взуття іншого, відчувати його серцем, подивитись його очима».*

IV. Вправа «Я зможу допомогти».

Мета: вироблення навичок безпечної поведінки у конкретній ситуації, пошук шляхів захисту у ситуації булінгу.

(Попередньо потрібно поділити учнів на 2 підгрупи)

Ведучий: Ви працюєте у підгрупах. Кожна підгрупа отримає певну ситуацію, де здійснюється насильство. Ваше завдання полягає у тому, щоб допомогти жертві, проявити емпатію та знайти для неї шляхи захисту та безпечної поведінки.

Ситуація 1. Вона як завжди сиділа за партою, хоча всі її однолітки метушилися та галасували під час перерви. Світлана спостерігала щодня одну й ту саму картину: дівчатка весело сміються, жартують та кокетливо поглядають на хлопців. Звичайно, адже вони не носять цих потворних окулярів та брекетів на зубах. Через них вона терпіла стільки знущань та насмішок серед однокласників..! Тільки вдома вона могла насолодитися любов'ю та теплом, яке дарували їй її батьки.

Порожній клас. За партою самотньо сидить Світлана. До неї підходять двоє дівчат. Це її однокласниці. Починають насміхатися з дівчинки: забирають окуляри, кидають на підлогу зошити та книжки, топчуть їх. Дівчинка починає плакати.

Ситуація 2. Кожен ранок Максима починався з того, що він чув чергову сварку батьката матері. Так сталося і цього разу. Він проспав і похапцем одягнувся і вибіг на вулицю. Снідати не хотілось, та й ні мама, ні тато не помітять, що його вже нема. Він зник. Адже давно його у сім'ї не помічали.

До школи також не хотілося йти. Адже там старші хлопці знову почнуть знущатися з нього: чіпляти на спину образливі прізвиська, давати стусани, ставити підніжки. Було дуже важко, адже пожалітися було нікому...

Школа. Прозвенів дзвінок на перерву. Із засмученим обличчям Максим вийшов з класу.

В цей час до нього підійшли троє старшокласників. Почали знущатися, насміхатися. Один з них поплескав Максима по спині, причепивши листок з написом «Вдар мене». Хлопець про це не знав. Максима боляче штовхнули і він упав. Було дуже боляче. На очі навернулися сльози.

Питання для обговорення:

1. Чи були труднощі при виконанні завдання? Якщо так, то у чому саме?
2. Які емоції чи переживання ви відчували до дітей, які опинилися у складних ситуаціях?
3. Які б поради ви дали героям ситуацій?

(Наголосіть на необхідності звертатися до дорослих для того, щоб припинити насилля)

Підсумок:

Ви, напевно, знаєте молодь, яким подобається демонструвати свою силу. Вони обирають когось слабшого і починають кривдити: дражнити, розпускати про нього плітки чи навіть штовхати, бити, псувати його речі.

Ви маєте знати, що все це – не забавки, а ганебні прояви насилля, яке є дуже небезпечним для всіх його учасників. Діти, які стають жертвами насилля, почуваються жахливо. Вони починають гірше вчитися, часто хворіють, відмовляються ходити до школи.

Однак і ті, хто їх ображає (агресори), даремно вважають себе героями. Насправді їх ніхто не любить. У них немає справжніх друзів, а є лише підлабузники, які бояться стати наступними жертвами. Ті, хто мовчки спостерігає і не втручається у конфлікт, звикають миритися з несправедливістю і коритися злу. Якщо ви стали жертвою або свідком насилля, ніколи не терпіть цього! Розкажіть про все людям, яким довіряєте: батькам, куратору, психологу.

ВИСНОВОК: Відмінності доповнюють і збагачують суспільство. Щоб жити в світі, людям треба навчитися жити, вирішуючи проблеми і завдання на основі взаєморозуміння.

V. Притча про цвяхи, відео «Ціна гніву», обговорення.

Вправа «Атоми і молекули». Ведучий: «Уявіть, ви – самотні атоми. Починається хаотичний броунівський рух, при цьому можливі легкі зіткнення один з одним. Будьте обережні. За моєю командою ви повинні з'єднатися в молекули, число атомів у якій я назву».

Через деякий час після початку ведучий говорить цифру, наприклад, «п'ять». Учасники складають групи по п'ять осіб. Потім, інша кількість атомів в молекулах і т.д., але не більше 4 – 5 разів. Наприкінці можна назвати молекулу, в якій атомів рівно стільки, скільки учасників в групі.

VI. Рефлексія «Мій настрій». Обмін враженнями та обговорення тренінгу.

Заняття з елементами тренінгу «Психічне здоров'я. Як його зберегти?»

Мета: ознайомити здобувачів освіти з поняттям «психічне здоров'я», формувати ціннісне ставлення до свого здоров'я, мотивацію до збереження психічного здоров'я як необхідної складової життєдіяльності успішної людини.

Обладнання: комп'ютер, проектор, екран, ватман, папір А4, фломастери.

Хід заняття

1. Привітання. Оголошення теми заняття.

Психолог:

- Добрий день. Сьогоднішнє наше заняття присвячене здоров'ю і зокрема здоров'ю психічному. Ви, мабуть, не раз чули це словосполучення «психічне здоров'я», але чи розумієте ви що саме мається на увазі, що означають ці слова. І на початку заняття пропоную вам вправу, яка допоможе нам розібратися, що саме означають слова «психічне здоров'я».

2. Вправа «Асоціації».

Мета: налаштувати на заняття, визначити рівень знань щодо теми заняття, створити основу для більш змістовної роботи.

Учасники по черзі називають 1-2 асоціації до визначення «психічне здоров'я». Після цього всі названі асоціації обговорюються, з'ясовуються причини виникнення подібних асоціацій.

3. Інформація психолога «Всесвітній день психічного здоров'я».

Психолог:

- Всесвітня організація охорони здоров'я визначає психічне здоров'я як стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, свої здібності, протистояти звичайним життєвим стресам, продуктивно навчатися і працювати, робити внесок в свою спільноту.

10 жовтня відзначають Всесвітній день психічного здоров'я. Цей день запропонований Всесвітньою організацією охорони здоров'я щоб привернути увагу до проблеми психічного здоров'я, підвищити рівень обізнаності населення з цієї проблеми, зменшити поширення депресивних розладів, шизофренії, хвороби Альцгеймера, наркотичної залежності, епілепсії та розумової відсталості. В Україні, згідно статистики, 1,2 млн жителів (це більше 3 % населення) страждає психічними розладами і цей показник з кожним роком зростає.

4. Робота в групах «Що впливає на психічне здоров'я?».

Мета: вчити розмірковувати, робити висновки, сприяти усвідомленню відповідальності за власне здоров'я.

Учасники об'єднуються в групи. Завдання для роботи в групах: визначити, від чого залежить психічне здоров'я людини, що впливає на психічне здоров'я, які чинники мають позитивний вплив на психічне здоров'я, а які – негативний. Після обговорень групи презентують свої наробки.

5. Вправа «Дзеркало і мавпа».

Мета: забезпечити психологічне розвантаження, поліпшити емоційний стан, відновити сили для подальшої роботи.

Учасники об'єднуються в пари. Один із учасників пари буде «дзеркалом», а другий – «мавпою». «Мавпа», опинившись перед «дзеркалом», поводить досить вільно: її міміка,

пантоміма, жестикуляція дуже різноманітні. «Дзеркало» повторює якомога точніше всі рухи «мавпи».

Через деякий час учасники міняються ролями.

Після завершення можна обговорити труднощі, які виникли під час виконання цієї вправи.

6. Робота в групах «Порадник підлітку “Як зберегти психічне здоров’я”».

Мета: формувати усвідомлення цінності психічного здоров’я, його значимості для повноцінного життя.

Психолог:

- Особливого значення проблема збереження психічного здоров’я має для дітей та підлітків. У дитинстві закладається основа здоров’я людини, потенціал для майбутнього життя. Легковажне ставлення до свого здоров’я в подальшому може призвести до небажаних наслідків. Яких правил потрібно дотримуватись, щоб зберегти власне психічне здоров’я, а отже мати змогу розкрити свій потенціал, протистояти стресам і повною мірою реалізуватися в житті?

Учасники об’єднуються в групи. Завдання для роботи в групах: скласти поради для підлітків зі збереження психічного здоров’я. По завершенні групи презентують свої наробки, обмінюються думками.

7. Міні-лекція «5 простих правил для збереження психічного здоров’я».

Психолог супроводжує свою розповідь презентацією «Як зберегти психічне здоров’я».

8. Вправа «Цікаве – корисне».

Мета: отримати зворотній зв’язок від учасників, сприяти більш свідомому засвоєнню інформації учасниками.

Психолог:

– Ви добре попрацювали на занятті. Мені було приємно з вами співпрацювати. А тепер давайте згадаємо, що відбувалось на занятті і по черзі скажемо, що для вас було цікавим, а що – корисним.

Учасники висловлюють свої думки.

9. Вправа «Побажання».

Учасники по колу висловлюють побажання один одному, починаючи зі слів: «Бажаю тобі бути здоровим і ... ». Завершують фразу своїми словами, наприклад: «... і завжди мати гарний настрій» або «... і більше спілкуватися з позитивними людьми» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абільдінова Ж. Б. Мовна свідомість як психолінгвістичний феномен. *Неофілологія*. 2018. Т. 4, № 14. С. 33–43.
2. Адамюк Н. Б. Освітній перекладач жестової мови: кадрове забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 4 (92). С. 7–14.
3. Актуальні проблеми спеціальної психології та педагогіки: [зб. наук. праць / наук. ред. Вишемирський В. С. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В. С. 2005. 202 с.
4. Андреев В. Дитина з особливими потребами. *Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка*: журнал. 2018.
5. Аптечка самопомогі. URL: <https://suprun.doctor/speczproekt-psixeya/>.
6. Аріщенко А. Інклюзивний освітній простір ЗВО України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 381–389. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/37.pdf>.
7. Артющікіна Л. М. Соціальний педагог школи: теорія і практика. Суми : Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 123 с.
8. Асистент учителя в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда. Під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : Плеяди, 2015. 172 с.
9. Атаманчук П. С. Інноваційні технології управління навчанням фізики : монографія. Кам'янець-Подільський : К-ПДП, 1999. 172 с.
10. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавн. центр «Академія», 2019.
11. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/o>.
12. Бачинська М. В. Нові можливості дистанційного навчання в розвитку самоорганізованості студентів інклюзивного середовища. Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики [Електронний ресурс]: *матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26 січня 2023 р.* / За заг. ред. І. Жуховського, З. Шарлович, О. Мандич / *Міжнародна Академія Прикладних Наук (Республіка Польща) Державний біотехнологічний університет (Україна)*. Ломжа, Польща, 2023. Ч. 1. С. 58–63.
13. Бачинська М. В., Гуменюк І. М. Розвиток самоорганізованості студентів, майбутніх фахівців соціальної сфери. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2022. Вип. 37. С. 5–15.
14. Бачинська М. В., Марунчак О. В. Самостійна робота студентів та її місце в інклюзивному освітньо-виховному просторі. *Вектор Поділля : науковий журнал*. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Університетська думка», 2021. Вип. 4. С. 143–155.
15. Бачинська М. Формування навиків самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Кам'янець-Подільський, 27–28 травня 2021 р. 2021. С. 156–161.
16. Бевз Г. П., Бевз В. Г. Алгебра : підруч. для 9 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2017. 272 с.
17. Бевз Г. П., Бевз В. Г. Математика. Алгебра і початки аналізу та геометрія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 228 с.

18. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 2003. 134 с.
19. Бенера В. Є. Психологічна служба в закладах освіти. Практикум. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч», 2018. 560 с.
20. Березіна Н. О. Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби системи освіти : спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навч. в сист. післядиплом. пед. освіти; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менедж. освіти. Київ : Ун-т менедж. освіти, 2015. 36 с.
21. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Київ : Либідь, 2003.
22. Біскуп В.С. Застосування методу аналізу ситуацій (case-study) в інтерактивних формах навчання. URL: www.sau.kiev.ua/docs/conference_internet08/v.s.biskup.doc.
23. Богацький І. С. Бізнес-курс англійської мови. Київ : ТОВ «ВП Логос-М», 2006. 352 с.
24. Бойчук Ю., Казачінер О. Створення інклюзивного освітнього середовища на уроках іноземної (англійської) мови в початковій школі. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/31.pdf.
25. Болдирева В. Е. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/68>.
26. Бондар В. І., Синьов В. М., Тищенко В. В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Сер.: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19 (1). С. 7–26.
27. Бондар Л. Інформаційні технології при викладанні хімії. *Збірник наукових праць «Хімія»*. 2011. № 29. С. 10–13.
28. Бурдейна Л. Діалогічне спілкування як необхідна умова формування моральної культури студентської молоді. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2020. № 1. С. 38–39.
29. Василюк В. Історія України у допоміжній школі. *Дефектолог*. 2012. № 4. С. 8–11.
30. Василюк В., Русіна І. До питання вдосконалення вивчення історії України учнями допоміжної школи. *Дефектологія*. 2005. № 1. С. 37–39.
31. Висоцька А. М. Загальні критерії визначення рівня вихованості учнів з особливостями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 4. С. 8–11.
32. Висоцька А. М. Рівні сформованості громадянської вихованості учнів молодших класів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2005. № 1. С. 26–29.
33. Витак Г. Філософські основи арт-терапії. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. 2013. Вип. 12. С. 288–299.
34. Вища освіта в Україні у 2019 році: статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm.
35. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : Вежа, 2013. 320 с.
36. Віртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. URL: <https://ud.org.ua/statti/244-yak-rozpovidati-pro-lyudej-z-invalidnistyu-poradi-dlya-zhurnalistiv>.
37. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка*. 2016. № 4. С. 142–149.
38. Вржесневський І. І. Соціокультурна інтеграція студентів з обмеженими фізичними можливостями засобами фізичної культури і виховання. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*. 2014. № (2). С. 51–52. URL: <https://tmfv.com.ua/journal/article/view/127>.
39. Вчитель вчителю. Академія розвитку Soft Skills. URL: <https://en-gb.facebook.com/groups/983232911750359/permalink/326482146359148>.
40. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. пос. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.

41. Галашова О. Г. Формування навичок міжкультурної ділової комунікації в сфері менеджменту. *Наукові Записки. Національний Університет «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 33. С. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_82.
42. Гапоненко Г. М. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності водолазів-підривників в ВВНЗ: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2014. 170 с.
43. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : наук.-метод. посіб. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
44. Гіренко І. Формування готовності студентів до самонавчання з іноземної мови у ВТНЗ. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2014. Вип. 64. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vhad_2014_64_3.
45. Гіренко Н. А. Особливості роботи з друкованим текстом на уроках історії у спеціальній школі. *Педагогічні науки : теорія, практика, інноваційні технології* : наук. журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2015. № 6. С. 85–89.
46. Глуцька Т. В., Сандовенко І. В. Позааудиторна робота зі студентами під час вивчення іноземної мови. URL: <http://surl.li/sdvtpr>.
47. Глущенко К. Інклюзивна освіта в Україні: засади та розвиток. URL: <https://buki.com.ua/news/inkluzivna-osvita>.
48. Голіцинський Ю. Б. Збірник вправ з граматики англійської мови. Київ : Знання, 2009. 448 с.
49. Головка Л. О. Самостійна робота студентів – шлях до підвищення якості знань [Електронний ресурс]. URL: <https://bcmc.kiev.ua/docs/studentmyselfwork.pdf>.
50. Гончаренко Т. Профорієнтаційна робота психолога. Київ : Шк. Світ, 2007. 128 с.
51. Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі : навч. посіб. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2009. 328 с.
52. Гончарова О. А. Навчання англійської мови дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та зору. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.
53. Гребенюк О. В., Михальчук О. О., Нікітська Ю. М. Навчання іноземної мови як засіб соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Імідж сучасного педагога*. 2023. 2(209). С. 94–98. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-94-98](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-94-98).
54. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Історія світової та української культури : підручник для вищих закладів освіти. Київ : «Літера», 2000. 464 с.
55. Гуревич Р. С. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів засобами мультимедійних технологій. *Наукові записки. Сер.: Педагогіка*. 2007. С. 38–41.
56. Гусева О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес- процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 33–39.
57. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / за загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. 457 с.
58. Деделюк Н. А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури : навч.-метод. посіб. для студентів. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 68 с.
59. Денисенко С. Н. Роль концепту мовної картини світу в антропоцентричній лінгвістичній парадигмі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 16. С. 95–99.
60. Деніщич Л. Викладання історії України в допоміжній школі. *Дефектолог*. 2015. № 9. С. 20–21.
61. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 29.12.2009 № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>.
62. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб. Постанова Кабінету

- Міністрів України; Положення, Перелік від 01.06.2020 № 479. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>.
63. Ділові ігри. URL: http://pidruchniki.com/16850303/pedagogika/dilovi_igri.
64. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навч.-метод. посіб. / Авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
65. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / за заг. ред.: М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ. 2022. 457 с.
66. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності на уроках української мови. Київ, 1997. 234 с.
67. Дрига І. І. Вивчення англійської мови дітьми з порушеннями зору за допомогою гаджетів та у повсякденному житті. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vivchennya-angliysko-movi-ditmi-z-porushennyami-zoru-za-dopomogoyu-gadzhativ-ta-u-povsyakdennomu-zhitti-151847.html>.
68. Єгорова Є. В. Професійна орієнтація : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. С. 159–199.
69. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. Київ : Міленіум, 2002. Вип. 6 (9). С. 200–207.
70. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь, 2002. № 32. С. 51–53.
71. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... докт. психол. наук. Київ, 2010. 35 с.
72. Жук В. В. Організаційно-педагогічний аспект інтегрування дітей з порушеннями слуху у загальноосвітній простір. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/504>.
73. Жукова Н. До Дня народження Лесі Українки: жінка, про яку не писали у підручниках. URL: <https://freeradio.com.ua/do-150-littia-lesi-ukrainky-zhinka-pro-iaku-ne-pysaly-u-pidruchnykakh/>.
74. Журбенко О. Інвалідність – не діагноз: 10 вражаючих історій успіху, які вас здивують. URL: <https://naiu.org.ua/invalidnist-ne-diagnoz-10-vrazhayuchyh-istorij-uspihu-yaki-vas-zdyvuyut/>.
75. Загалеви́ч В. Л. Необхідність формування інклюзивного середовища в сучасних реаліях. *Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України»*. Київ, 2021. С. 169–172.
76. Задунайська Ю. В. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_23_8.
77. Закон Ома для повного кола. URL: https://www.youtube.com/watch?v=F0oYB3KSieU&ab_channel=AlfAlf.
78. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
79. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. № 2657-VIII. 2661-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
80. Замша А. В. Формування в учнів із порушеннями слуху англомовних читацьких умінь. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. 2019. Вип. 17. Т. 2. С. 91–94. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/22.pdf.
81. Засенко В. В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. збірник*. Київ : Науковий світ, 2006. Вип. 8. С. 85–88.
82. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 12. 184 с.

83. Заставна О. М. Фізична реабілітація слабочуючих дітей старшого дошкільного віку після кохлеарної імплантації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з фіз. вихов. та спорту: спец. 24.00.03 «Фізична реабілітація» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
84. Затверджені Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>.
85. Захарченко Р. О., Москалець В. П., Руденко Ю. Д. та ін. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості. Київ, 2008. С. 14–28.
86. Заячківська Н. Особливості самостійної роботи студентів класичного університету в процесі вивчення педагогічних дисциплін [Електронний ресурс]. URL: http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/pedos3t/tom3/12_zayachkivska.pdf.
87. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : метод. посіб. / Н. Агаєв, О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
88. Зінковський Ю. Самостійна робота студентів. *Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України* / Гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 804.
89. Злепко С. М., Мінцер О. П. та ін. Сучасні методи і засоби для визначення і діагностування емоційного стресу : монографія / за заг. ред. О. П. Мінцера. Вінниця : ВНТУ, 2010. 228 с.
90. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ, 2022. 184 с.
91. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
92. Іващенко В. Л. Термін «концепт» в контексті лінгвістичних методів дослідження. *Мовні й концептуальні картини світу*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 182–191.
93. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. Київ : Логос, 2000.
94. Ігнатович О. М. Теоретико-методологічні засади психологічного консультування дорослих з проблем кар'єрного розвитку. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності : збірник матеріалів І науково-практичної конференції (30–31 березня 2017 року)*. Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 280–284.
95. Ільїна О. Особливості формування комунікативної англомовної компетенції студентів-економістів за умов дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 3. С. 219–224.
96. Ільясов Р. А. Методичний посібник з організації професійного навчання за робітничими професійними та його соціально-психологічного супроводу в умовах центрів професійної реабілітації інвалідів. К., 2006. 105 с.
97. Інновації у сучасних методиках викладання. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid=8527&chapter=1&p=achapter>.
98. Істер О. С. Математика: алгебра і початки аналізу та геометрія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2018. 384 с.
99. Істер О.С. Алгебра : підруч. для 9 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2017. 264 с.
100. Каган Л. Реабілітація – шлях до інтеграції у суспільне життя. *Соціальний захист*. 2004. № 12. С. 12–16.
101. Казачінер О. С. Навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.
102. Калькулятор графіків. Графік функції онлайн. URL: <https://ua.onlinesechool.com/math/assistance/grafik/>.
103. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.

- 104.Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навчально-методичний посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів. Київ : ДЦССМ, 2003. 168 с.
- 105.Карамушка Л. М. Тренінгова програма «Як зберегти та підтримати психічне здоров'я освітнього персоналу в умовах війни»: Зміст, структура, процедура проведення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> >
- 106.Карамушка Л. М., Толков О. С. Методики діагностики психологічних особливостей інноваційних змін в освітніх організаціях : навч. практикум для слухачів очнодистанц. форми навч. в сист. післядиплом. пед. освіти; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менедж. освіти. Київ : Ун-т менедж. освіти, 2015. 32 с.
- 107.Карпущина Ю. В. Значення дихальних вправ під час фізичної реабілітації для осіб з вадами слуху. *Медицинські науки. Український журнал медицини, біології та спорту*. 2017. № 2 (4). С. 168–171.
- 108.Квадратне дихання: техніка, переваги дослідження. URL: <https://psychologer.com.ua> > kvadratne-dykhannia.
- 109.Кіш Н. В. Бар'єри ефективної міжкультурної комунікації глобального інженера. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 34. С. 86–89.
- 110.Кобозєва Є. М., Осипова Н. Є. Методи та підходи до дослідження корпоративної культури організації. *Науковий вісник Південного інституту менеджменту*. 2019. № 3. С. 52–56.
- 111.Коваль Л.Є. Основи педагогічної психології : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО, 2015. 136 с.
- 112.Ковальова Т. В. Мовний компонент національної самосвідомості як визначальний чинник мовної політики держави. *Публічне управління: теорія та практика: Зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління*. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. № 3–4. С. 161–165.
- 113.Козуля В. М., Скиба Ю. А. SWOT-аналіз інклюзивного освітнього середовища вітчизняних університетів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2020. Вип. 78. С. 110–116. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.24>.
- 114.Колодяжна А. В. Самосвідомість особистості та проблеми її вивчення. *Scientific Journal Virtus, September*. 2018. № 26. С. 51–54.
- 115.Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми проблемами та організація їхнього навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
- 116.Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
- 117.Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання з фізики в школі : посібник / авт. кол.: Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, І. В. Соколова, П. К. Соколов. Київ : Пед. думка, 2011. 152 с.
- 118.Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- 119.Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- 120.Концепція Нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>.
- 121.Концепція розвитку інклюзивної освіти. Закон МОН України від 01.10.2010. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS13929.html.
- 122.Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів : монографія. Суми : вид. СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с.

123. Косенко Ю. М. Становлення та розвиток спеціальної методики навчання історії : монографія (друга половина XIX-початок XXI століть). Чернівці : Букрек, 2016. 216 с.
124. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Вища школа, 2009. 280 с.
125. Критичне мислення. URL: <https://uk.wikipedia>.
126. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяди, 2006. 207 с.
127. Крячко В. Соціодіагностичний ракурс української ментальності : монографія. Київ : «Інтерсервіс», 2012. 248 с.
128. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
129. Кукатас Ч. Теоретичні основи мультикультуралізму. URL: http://dialogsorg.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.
130. Куницький О. Як в Україні реінтегрують ветеранів у цивільне життя. URL: <https://www.dw.com/uk/veterani-rosijskougkrainskoi-vijni-ak-ih-reintegruut-u-civilne-zitta/a-67594023>.
131. Кутняк І. М. Національна свідомість у контексті антропологічно–екзистенційного виміру. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2004. № 41. С. 14–22.
132. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.
133. Кушнір В. Особливості гуманістичного аспекту педагогічного процесу. *Соціальний педагог*. 2006. № 3. С. 27–28.
134. Лабенко О. В., Вакерич М. М., Усата О. Ю. Діджиталізація та диверсифікація сучасного освітнього простору. *Академічні візії*. Випуск 15/2023. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7515054>.
135. Лавриненко О. Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 26–28.
136. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання студентів: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Збірник наукових праць ЗОППО. 2017. № 1 (27). Вип. 20. С. 69–70.
137. Левчук Л. В., Ковальчук В. І. Особливості дистанційного навчання в США. *Збірник наукових праць «Молодий вчений»*. 2017. № 5 (45). С. 46.
138. Лист МОН України «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» від 31.08.2020 р., № 1/9-495. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20202021-navchalnomu-roci>.
139. Лопатинська В. Гуманістичні цінності підлітків. *Світло*. 2002. № 4. С. 58–60.
140. Лубянова О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції у студентів із вадами слуху в ВНЗ. *Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Випуск 104 (2). С. 474–478.
141. Лукіяничук А. М. Психологічні основи професійного становлення та розвитку особистості учня ПНЗ : навч.-метод. посіб. для навч. модулю «Соціально-психологічна компетентність педагогічних працівників ПНЗ»; Білоцерк. ін-т неперерв. проф. освіти. Біла Церква : БІНПО, 2016. 159 с.
142. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2000. 479 с.
143. Максименко С. Д. Практикум із групової психокорекції : підручник. Мелітополь : Вид-во Мелітоп. держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2015. 412 с.
144. Максименко С. Д., Кравченко Д. Г. Психологічний супровід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів : метод. посіб. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; Києво-Печер. ліцей № 171 «Лідер». Київ, 2015. 106 с.

- 145.Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 33 с.
- 146.Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Київ : Вид-во учбової літератури, 2018.
- 147.Марчук Т. Ф. Шляхи розвитку мислення у глухих дітей. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ : Університет «Україна», 2020. 148 с.
- 148.Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін» / [упоряд. Г. Г. Яковенко]. Харків : ХНУ ім. Г. Сковороди. 2020. 138 с.
- 149.Метод «шести капелюхів мислення». URL: <http://vsi.com.ua/metod-shestikapeljuhiv-mislennja-edvarda-de-bono/>.
- 150.Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002.
- 151.Методика викладання історії у закладі вищої освіти : навч.-метод. посіб. [автор-укладач Г. М. Маринченко]. Миколаїв : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 292 с.
- 152.Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. / В. В Каплінський. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
- 153.Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів філологів / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.
- 154.Миненко О. Удосконалення процесу навчання розумово відсталих школярів соціально-побутового орієнтування. *Дефектологія*. 2001. №1. С. 25–28.
- 155.Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
- 156.Миронова С. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. № 9. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/mironova-sp-robota-fahivciv-z-simjami-jaki-vihovujut-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami.html>.
- 157.Мицик Г., Попова А., Цибуляк Н., Линдіна Є. Імплементація європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2023. Вип. 2 (8). С. 7–20. URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/89/82>.
- 158.Міністерство освіти і науки України. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
- 159.Місюня Л. В. Концепція універсального дизайну як важлива умова принципу доступності у системі інклюзивної освіти. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського, 29-30.09.2015* / Уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. С. 264–269.
- 160.Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. Київ : Вид. НМЦ МОН України, 2004. 24 с.
- 161.Мясоедова С. В. 125 англійських тем. Київ : Знання, 1998. 209 с.
- 162.Навчальні програми для 10-11 класів. Українська мова (рівень стандарту). URL: <http://serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
- 163.Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 140 с.

164.Наказ МОН України від 14 червня 2006р. №1983/388/452/221/556/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах», зареєстровано в Мін'юсті України 12 липня 2006р. за №824/12698. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/267663__506719.

165.Науково-методичні засади формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій у системі післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Бондарчук. Київ : Педагогічна думка, 2012. 144 с.

166.Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

167.Нова українська школа URL : <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya>.

168.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Від 14.12.2016 року. № 988. URL: <https://osvita.ua/school/reform/54276/>.

169.Оздоровча система «Ключ» як метод саморегуляції. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/5554/vidredagovanoozдорovchasystemaklyuch1.pdf>

170.Орбан-Лембрик Л. Б. Комунікативний простір міжособистісних відносин. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 4. С. 130–136.

171.Організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами: методичні рекомендації : лист Міністерства освіти і науки від 08.08.2013 р. № 1-9-539.

172.Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2012 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS18333.html.

173.Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

174.Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Таранченко, С. В. Литовченко, О. Ф. Федоренко, В. В. Жук, В. В. Литвинова, В. М. Шевченко. Київ : Вид ФОП Симоненко О. І., 2018. 250 с.

175.Острова В. Д. Проспективна ідентичність як чинник соціально-психологічної адаптації студентської молоді: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05. К., 2015. 193 с.

176.Павленко С. А., Павленкова О. В., Сидорова А. І. Роль викладача Вищого навчального закладу в організації самостійної роботи студентів. Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів: матеріали. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 23 березня 2017 р. Полтава, 2017. С. 115–117.

177.Пазюк Л. К. Граматика англійської мови. Київ : Знання, 2004. 349 с.

178.Паливода А. Відновлюємо свій психофізичний стан через техніку «4 стихії». URL: <https://www.facebook.com/psy.incourse/posts/357347936433697>.

179.Панок В. Г., Обухівська А. Г., Острова В. Д. Психологічна служба : Підруч. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

180.Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи: аналітична доповідь. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>.

181.Петрук В. Теоретико- методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ- Вінниця, 2006.

182.Пінська О. В. Ділова англійська мова. Київ : Знання, 1998. 140 с.

183.Пінчук О. П., Литвинова С. Г., Буров О. Ю. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. С. 28–45.

184.Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 12.07.2017 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.

185.Положення про логопедичні пункти системи освіти (Наказ МОН України від

31.05.1993 р., № 59). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0059-93>.

186.Польовик О. В. Проблеми життєдіяльності дітей з особливими потребами в сучасному суспільстві. *Сучасна теорія і практика соціальної роботи: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2010.

187.Пометун О. І. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 216 с.

188.Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.

189.Попелюшко Р. Особливості інклюзивного навчання в закладі вищої освіти. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доп. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 11–12 квіт., 2019). Хмельницький : ХНУ, 2019. С. 114–116.

190.Попова А., Гуренко О., Линдіна Є. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Бердянськ, 2023. С. 62–69.

191.Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872.

192.Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF>.

193.Потапенко О. І., Потапенко Г. І., Кожуховська Л. П. та ін. Методика навчання української мови у ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс. Київ : Міленіум, 2006.

194.Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

195.Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>;

196.Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

197.Прийоми психологічної самопомоги учасникам бойових дій. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/uploads/2023/06>.

198.Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

199.Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання. Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18>.

200.Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.

201.Про громадські об'єднання. Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

202.Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

203.Про державну допомогу сім'ям з дітьми. Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.

204.Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.

205.Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

206.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.

207.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.

208.Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

209.Про затвердження Комплексної програми соціального захисту Кам'янець-Подільської міської територіальної громади на 2021-2025 роки. URL: <https://kam-pod.gov.ua/documents/proekti-normativno-pravovikh-aktiv-miskoji-radi/item/33756-pro-zatverdzhennia-kompleksnoi-prohramy-sotsialnoho-zakhystu-kamianets-podilskoi-miskoi-terytorialnoi-hromady-na-20212025-roky>.

210.Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10>.

211.Про затвердження Положення про Державну службу зайнятості. Мінеконом, торгівлі та сг; Наказ, Положення від 16.12.2020 № 2663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>.

212.Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ міністерства освіти України № 161 від 02.06.1993 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93#Text>.

213.Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. МОН України; Наказ, Положення від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.

214.Про затвердження положень про територіальні органи Пенсійного фонду України та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов правління Пенсійного фонду України. Пенсійний фонд; Постанова, Положення від 22.12.2014 № 28-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0040-15#Text>.

215.Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.

216.Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07. 2019 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>.

217.Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю. Указ Президента України від 13.12.2016 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/U553_16.html.

218.Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 р. № 1/9-384.

219.Про освіту. Закон України від 05.09.2017 року. Ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

220.Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

221.Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. Відомості Верховної Ради. С. 102.

222.Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 №2 402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

223.Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text>.

224. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
225. Про соціальний захист дітей війни. Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>.
226. Продіус О. І. Особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4(2). С. 86–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4%282%29__14.
227. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / упор. : Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці : Технодрук, 2014. 133 с.
228. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво “Логос”», 2015. 207 с.
229. Психологічний супровід навчання різних категорій дорослого населення : монографія / [Помиткін Е. О., Рибалка В. В., Ігнатович О. М., Павлик Н. В., Становських З. Л., Радзімовська О. В., Татаурова-Осика Г. П., Бастун М. В., Іванова О. В., Шевенко А. М., Заєць І. В. Жмурко М. Д.]; за ред. Н.В. Павлик. Київ, 2019. 476 с.
230. Психологія : підручник / за ред. Ю. А. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 560 с.
231. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад. М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші. 2012. 616 с.
232. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна; за заг. ред. Н. Гусак; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
233. Пустовойт Б., Федяй І. Кейс-технологія як один із сучасних методів викладання у закладах вищої освіти для формування компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2018. №1 (43), С. 422–430. URL : <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11959>.
234. Пухно С.В. Самооцінка студентів закладів вищої освіти як чинник успішності навчання. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2023. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.2.6>.
235. П'ять вправ для розвитку креативного мислення. URL: <https://vseosvita.ua/news/piat-vprav-dlia-rozvytku-kreatyvnoho-myslennia-52180.html>.
236. Разумовський В. Фізична освіта у XXI столітті: проблеми загальної освіти школярів і якість навчання фізики. *Директор школи. Україна*. 2004. № 4. С. 106–112.
237. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна, 2012. 468 с.
238. Ребрій О. В. Теорія міжкультурної комунікації : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» факультету іноземних мов. Харків, 2022. 100 с.
239. Ресурсорієнтована модель стресодолаання Basis Ph. URL: <https://arpp.com.ua/blog/resursooriyentovana-model-stresodolannya-basic-ph/>.
240. Рєпа В. Розірви замкнене коло. Як впоратися зі стресом під час війни. URL: <https://womo.ua/rozirvi-zamknene-kolo-yak-vporatisya-zi-stresom-pid-chas-viyni/>.
241. Рядинська А. Що таке іпотерапія і як вона рятує колишніх полонених і поранених. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/shho-take-ipoterapiya-ta-yak-vona-ryatuye-kolyshnih-polonenyh-ta-poranenyh/>.
242. Савицька Г. І. Формування морально-етичних норм поведінки в учнів допоміжних шкіл у процесі соціально-побутового орієнтування: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2007. 20 с.
243. Савінова Н. В., Берегова М. І., Борулько Д. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку: навч.-метод. посіб. Миколаїв : вид. Торубара В. В., 2020. 114 с.

- 244.Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 34–36.*
- 245.Савчин М. В., Федорчук В. М., Гапоненко Л. О. Резильєнтність як потенціал відновлення особистості у складних життєвих ситуаціях. *Moderní aspekty vědy: XXXI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. Str. 302–316.*
- 246.Савчин М. В., Федорчук В. М., Зимянський А. Р. Психологічні засоби та техніки розвитку резильєнтності особистості. *Moderní aspekty vědy: XXXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. Str. 333–345.*
- 247.Свинар Л. О. Використання проєктних технологій на уроках історії у спеціальній школі. *Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами: зб. наук. праць. Слов'янськ : ДДПУ, 2013. Вип. 3. С. 388–402.*
- 248.Свирида О. В. Метод аналізу конкретних ситуацій (кейс-метод) як засіб формування практичних умінь у майбутніх фахівців з обліку та оподаткування. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення: збірник тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конференції (15 жовтня 2020 р., Київ). Київ : ДНУ: «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 223–225.*
- 249.Свирида О.В. Case-технології як форма інноваційного навчання та ефективний засіб формування професійної компетентності при підготовці фахівців з обліку і оподаткування. Опис педагогічного досвіду. URL : <https://v.gd/T0jTeL>.
- 250.Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
- 251.Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. №2. С. 19–28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5.
- 252.Селіванова О. Мовленнєвий вплив в комунікативній взаємодії. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 223–229.
- 253.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 371 с.
- 254.Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ : Києво-Морил. акад., 2012. 118 с.
- 255.Семигіна Т. Палієнко Т. Психосоціальна підтримка ветеранів війни та цивільних, які постраждали через збройний конфлікт. URL: <https://www.researchgate.net> › ... › Armed Conflict.
- 256.Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : Підручник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
- 257.Сізов В., Шевяков О., Славська Я. Педагогічні імплікації культурно-історичної теорії Л. Виготського. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць. 2022. №1. Том 1 (103). URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-233-246>.
- 258.Скрипник А. Ю. Всесвітня історія XX ст. : навч-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, Тернопіль : ЗУНУ. 2023. 150 с.
- 259.Скрипник А. Ю., Кабачинський М. І. Історія української державності : навч-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, Тернопіль : ЗУНУ. 2023. 437 с.
- 260.Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 3. С. 2–4.
- 261.Соціальний захист населення України у 2020 році: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України. 2021. 121 с.

262. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями потребами. Київ : Держсоцслужба, 2005. 108 с.
263. Спеціальний курс допоможе вивчити англійську дітям з дислексією. URL: <https://osvitoria.media/news/spetsialnyj-kurs-dopomozhe-vyvchyty-anglijsku-dityam-iz-dysleksiyeu/>.
264. Стабільна книга в рятівну валізу. Техніки стабілізації в умовах стресу / уклад.: М. Душкевич. Чернівці : ГО «Тут і тепер», 2023. 32 с.
265. Створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня. URL: <http://zw.ciit.zp.ua/index.php>.
266. Степаненко А. В. Підготовка майбутніх вчителів іноземної мови до реалізації особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі в контексті інклюзивної освіти. *Наукові записки ЦДПУ. Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 574–578.
267. Столяренко О. Б., Чайковська О. М. Вікова психологія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2016. 252 с.
268. Стрес: секрети опанування себе. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua › jspui › bitstream>.
269. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти : Практикум з навчального курсу для практичних психологів: навч. посіб. Київ : Каравелла, 2016. 176 с.
270. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.
271. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / за загальною редакцією А. А. Колупасової. Київ, 2019.
272. Таранченко О. М. Система спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (історичний аспект). Київ : ЛІТО, 2007. 212 с.
273. Техніки для зняття стресу. URL: <https://trevog-bolshe.net>.
274. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу : монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 178 с.
275. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз. Київ : Главник, 2005. 112 с.
276. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-iii-stupenya>.
277. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
278. Тріпак М. М., Комарніцький О. Б., Скрипник А. Ю., Комарніцька Л. М., Боровисюк Т. В. Віхи зростання: технікум-інтернат, коледж, інститут (1971–2021pp.) : монографія / за заг. ред. О.Б. Комарніцького. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2021. 466 с.
279. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Європейські цінності у підготовці фахівців соціономічного профілю. *Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України» для студентів, здобувачів, молодих вчених, аспірантів, докторантів, дослідників, викладачів, представників громадянського суспільства* (м. Київ, 18–20 травня 2021). Київ, 2021. С. 110–115.
280. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Множинний інтелект в контексті студентоцентричного підходу до навчання. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму»* (м. Кам'янець-Подільський, 19 травня 2023). НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 272–274.
281. Тріпак М. М., Федорчук В. М. Студентоцентричний підхід у системі підготовки фахівців. *Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні та культурні Європейські Студії: соціальні інновації для України»* (м. Київ, 26 квітня 2023). Київ, 2023. С. 199–204.
282. Тріпак М., Федорчук В. НРЗВО «Кам'янець-подільський державний інститут»: соціально-економічний і освітньо-реабілітаційний розвиток сучасного простору та

імплементації принципу студентоцентризму. *Інклюзія і суспільство: науковий журнал* / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. Вип. 2. С. 5–10.

283. Туріщева Л. В. Організація психологічної служби в школі. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с.

284. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 1.

285. Фасилітування роботи у малих групах: практичний посібник для тренерів. Київ : ФОП Демчинський О. В., 2017. 32 с.

286. Федорчук В. М., Волошук М. Б. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування комунікативної компетентності в інклюзивному середовищі. *Інклюзія і суспільство* : науковий журнал / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), Т. А. Марчак (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. Вип. 1. С. 63–68.

287. Федорчук В. М., Волошук М. Б. Фасилітація як важлива складова людино-центричного підходу до підготовки фахівців соціономічних професій. *Міжнародний круглий стіл в рамках імплементації проєкту напряду Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку»*. «Інклюзивна освіта та реабілітація: партнерство, стратегії, методики (український та європейський вимір)» (04.03.2021). 2021. С. 123–131.

288. Федорчук В. М., Комарніцька Л. М., Сторожук Н. Р. Резильєнтність особистості в умовах військового стану. Resilience: the main challenges and development of resilience competencies in the educational paradigm : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. Р. 112–126.

289. Федорчук В. М., Федорчук В. В. Фасилітація як головний чинник психолого-педагогічного забезпечення розвитку особистості здобувачів освіти. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні : колективна монографія / за загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. С. 280–310.

290. Федорчук В. М., Федорчук В. В., Сторожук Н. Р. Людино-центриська технологія К. Роджерса як засіб підготовки фахівців соціономічного профілю до інклюзивного навчання. *Вектор Поділля* : наук. журн. / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), О. М. Бачинська (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Західноукраїнського національного університету «Економічна думка», 2020. Вип. 3. С. 274–289.

291. Фіцула М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академ. Видав, 2010.

292. Хоріна О. І. Рефлексивні основи соціально-психологічного супроводу модернізаційних процесів в освіті : метод. рек.; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 48 с.

293. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Пед. думка, 2000. 288 с.

294. Цікаві вправи для розвитку креативності школярів та дорослих. URL: <https://vseosvita.ua/news/tsikavi-vpravy-dlia-rozvytku-kreatyvnosti-shkoliariv-ta-doroslykh-38987.html>.

295. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2009. № 1–2. С. 128–134.

296. Червонець І. В. Методичні рекомендації щодо запровадження індивідуальної програми розвитку дитини в класі з інклюзивним навчанням / І. В. Червонець, А. Л. Басиста // Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього простору регіону : Науково-методичний вісник № 51. Кіровоград : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2015. С. 337–345.

297. Чиж С. Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf.

298. Чорна В. М. Особливості іншомовної комунікативної компетентності в удосконаленні фахової діяльності вчителя іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 5(200). С. 81–84. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84).
299. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка та психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.
300. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
301. Шапочка К. А. Формування соціокультурної компетенції засобами перекладу в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. № 4. С. 136–142.
302. Швед М. Самостійна робота студентів : навч.-метод. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 184 с.
303. Шевчук Г. Й. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Педагогіка*. 2021. 2(3). С. 151–157. URL: <http://www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/107/99>.
304. Шульженко Д. Методологія інклюзивної форми освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2017. Вип. 33. С. 107–117.
305. Шумський О. Шляхи активізації самостійної роботи студентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 147. С. 180–183.
306. Щербя Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 4 (24). С. 20–24.
307. Що таке психологічна стійкість і як її набути. URL: <https://ukrainky.com.ua/obtrusylas-i-pishla-shho-take-psyhologichna-stijkist-i-yak-yiyi-nabuty/>.
308. Як створити шкільний простір, що мотивуватиме учнів навчатися. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-stvoryty-shkilnyj-prostir-shho-motyvuvatyme-uchniv-navchatysya/>.
309. Як самостійно працювати над психологічною стійкістю? URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/dzherelelo-sili-shcho-take-psiologichna-stiykist-ta-yak-jiji-dosyagti-50072053.html>.
310. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.
311. Яртісь А. В. Лекції з світової та вітчизняної культури. Львів : «Літера», 2005. 416 с.
312. Bilova, A. (2018). SOME ALTERNATIVE METHODS OF EFL TEACHING. *Anglistics and Americanistics*, (15). P. 40–46. URL: <https://anglistika.dp.ua/index.php/AA/article/view/156>.
313. Brandes D. A Guide to Student Centred Learning / D. Brandes, P. Ginnis. Oxford : Blackwell, 1986. P. 12.
314. Canal M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / M. Canal // Richards J. and Schmidt R., (eds.) *Language and Communication*. London: Longman. P. 2–27.
315. Cubens.com. Побудова графіків функцій. URL: <https://cubens.com/uk/graph>.
316. Desmos.com. URL: <https://www.desmos.com/calculator?lang=ru>.
317. Formula.co.ua. Побудова графіків функцій он-лайн. URL: <https://formula.co.ua/uk/function-plotter>.
318. Geogebra. Графічний калькулятор. URL: <https://www.geogebra.org/graphing?lang=uk>.
319. Mathway.com. URL: <https://www.mathway.com/ru/Graph>.
320. Rokeach M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973. 438 p.
321. Stoller F. (1988). Films and Videotapes in the ESL/ EFL Classroom. Paper presented at the annual meeting of the Teachers of English to speakers of other languages. URL: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED299835.pdf>.

ГЛОСАРІЙ

Адаптація – процес або результат пристосування чого-небудь до нових умов або врахування потреб окремої особи чи групи.

Арт-терапія – це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості.

Асистивні технології – це різноманітні засоби та пристрої, які призначені для підтримки та полегшення життя людей з різними видами обмежень чи вадами, включаючи і тих, хто має проблеми зі слухом.

Бібліотека – систематизована колекція джерел інформації та подібних ресурсів, доступна певній спільноті для ознайомлення чи запозичення.

Бінарні заняття – нестандартна форма навчання з реалізації міждисциплінарних зв'язків. Це творчість двох педагогів, яка переростає у творчий процес студентів та формує в останніх креативну компетентність, бо вивчення певної проблеми на межі двох дисциплін – це завжди цікаво.

Відділ кадрів – це самостійний структурний підрозділ, основними завданнями якого є: задоволення потреби у кваліфікованих кадрах та їх ефективне використання, забезпечення дотримання принципів підбору кадрів по їх професійним і діловим якостям згідно з вимогами чинного законодавства, прогнозування розвитку персоналу, документальне оформлення трудових відносин.

Відділ міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи – відділ міжнародного співробітництва на засадах інтеграції системи вищої освіти та науки України у світовий та європейський простір.

Відділ охорони праці, техніки безпеки та цивільного захисту – структурний підрозділ, на який покладаються обов'язки по організації роботи ЗВО, пов'язаної із запобіганням надзвичайним ситуаціям та захистом працівників, слухачів, території від їх наслідків.

Візуальні матеріали – це засоби або об'єкти, які використовуються для передачі інформації або підтримки навчання за допомогою зорового сприйняття.

Вчена рада – вищий колегіальний дорадчий орган ЗВО, тому представники психологічної служби є членами ради і беруть участь у погодженні вирішення питань, обговоренні головних напрямів діяльності.

Громадські організації – це громадські об'єднання, засновниками та членами (учасниками) яких є фізичні особи. Громадські організації створюються без мети отримання прибутку. За своєю суттю та призначенням будь-яке суспільне об'єднання є некомерційним, що не орієнтоване в першу чергу на прибуток, а функціонує для зовсім інших цілей.

Громадянська компетентність – це здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства.

Групові форми психологічної практики щодо суб'єктів інклюзивного соціуму ЗВО – форми психологічної практики, коли об'єкт практикування розглядається як конкретна група людей, первинний колектив, реальна контактна група, члени якої безпосередньо взаємодіють один з одним.

Департамент соціального захисту населення забезпечує реалізацію державної політики з питань соціально-трудових відносин, зайнятості населення та трудової міграції; соціальної підтримки та надання соціальних послуг вразливим верствам населення, зокрема особам похилого віку, з інвалідністю, ветеранам війни та учасникам антитерористичної операції, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та отримання житлових субсидій; з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та

відпочинку дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми; забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Державна служба зайнятості забезпечує виконання завдань і функцій у сфері зайнятості населення, трудової міграції та соціального захисту від безробіття, а також функцій виконавчої дирекції Фонду.

Диспраксія – це комплекс порушень координації руху, таких як ходіння, стрибання; рухів рук, які необхідні для письма, а також рота та язика, що призводить до неправильної вимови слів.

Дистрес – стан, при якому людина не в змозі повністю адаптуватися до стресових ситуацій та спричинених ними наслідків і проявляє дезадаптивну поведінку.

Ділова гра – це моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації; найбільш популярний засіб з комплексу методів активного навчання, що реалізує всі виявлені принципи активізації.

Додатки для конвертації тексту і мови для осіб з вадами слуху – мобільні застосунки, які допомагають людям з порушенням мовлення та слуху безбар'єрно спілкуватися.

Дуальне заняття – формат навчання, коли студент проходить підготовку і в інституті, і в компанії, де працює за спеціальністю, закріплюючи отримані знання та опановуючи практичні навички.

Еустрес допомагає в тій чи іншій ситуації подолати її, відчутти себе сильніше, підвищує психологічну і фізичну витривалість.

Життєва компетенція – це орієнтування особи в соціально-життєвому просторі.

Загальноосвітній простір – освітній простір, що включає в себе різноманітні навчальні заклади, програми та інфраструктуру, спрямовані на забезпечення повноцінного освітнього процесу для всіх учнів, незалежно від їхніх потреб та характеристик.

Заклад вищої освіти (ЗВО) – освітній заклад, який має статус юридичної особи і реалізує професійні освітні програми вищої професійної освіти.

Заняття-екскурсія – особливий вид навчальних занять, який проводиться за межами закладу вищої освіти для безпосереднього сприйняття і спостереження студентами об'єктів та явищ, пов'язаних із вивченням програмового матеріалу.

Здобувач з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб і послуг для розвитку особистості та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків здобувача освіти з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальне заняття – це заняття, яке проводиться з окремими студентами, які виявили особливі здібності в навчанні та схильність до наукової роботи і творчої діяльності, з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуального творчого обдарування.

Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальні форми психологічної практики щодо суб'єктів інклюзивного соціуму ЗВО – форми психологічної практики, коли об'єктом практики виступає окрема особистість.

Інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить, наскільки її суспільство захищає невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить в освітній процес і передусім, відповідає за формування суспільної уваги

й поваги до розмаїття та унікальності кожного учня чи учениці, що, у свою чергу, забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей.

Інклюзивна освіта – це освітня технологія, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами у звичайному закладі освіти, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу.

Інклюзивна освіта – це створення в спільному просторі підходу до навчання осіб з особливими освітніми потребами. Цей підхід передбачає додаткові елементи освітнього процесу – індивідуальний план розвитку особистості, спеціально облаштоване місце та належні умови для неї.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне освітнє середовище – складова освітнього простору, яка може характеризуватися як частина соціуму (певного закладу освіти), де створюються рівні умови для розвитку особистості всіх здобувачів освіти, у тому числі осіб із особливими освітніми потребами, як основну складову освітнього простору закладу освіти.

Інклюзивне середовище закладу вищої освіти – комплекс педагогічних, психологічних та соціальних умов, які забезпечать освітні потреби й можливості життєдіяльності здобувачів вищої освіти, що необхідні для комфортної й максимально ефективної соціалізації, навчання, виховання, розвитку й реабілітації.

Інтерактивне навчання – це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Інтерактивні технології («inter» – взаємний, «act» – діяти) – означає взаємодіяти, спілкуватися з будь-ким; це спеціальна форма організації пізнавальної та комунікативної діяльності, у якій всі учасники охоплені спілкуванням (кожен вільно взаємодіє з кожним, бере участь у рівноправному обговоренні проблеми).

Інформатизація освіти – це створення і використання інформаційних технологій для підвищення ефективності видів діяльності, що здійснюються в системі освіти.

Інформаційна компетентність – це уміння за допомогою технічних засобів та інформаційних технологій самостійно шукати, аналізувати та добирати необхідну інформацію, обробляти її, зберігати та передавати.

Інформаційна компетенція – вміння читати креслення, добувати певну інформацію; виділити необхідну інформацію з різних довідково-інформаційних джерел; уміння володіти сучасними технічними та іншими інформаційними технологіями.

Інформаційні технології навчання – це сукупність електронних засобів і способів їх функціонування, використовуваних для реалізації навчальної діяльності.

Іншомовна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють ефективно та практично успішно використовувати іноземну мову в професійній діяльності, а також задля самоосвіти та саморозвитку особистості.

Кейс – це опис конкретної ситуації, яка мала місце бути в тій чи іншій практиці, яка містить в собі деяку проблему, що потребує вирішення.

Кейс-технологія – це техніка навчання, що використовує реальні економічні, соціальні та бізнес-ситуації, суть якої полягає в одночасному відображенні практичної проблеми та комплексу знань, який необхідно використати при її вирішенні.

Клініка, дружня до молоді – це медичний заклад, який надає комплексну медико-психо-соціальну допомогу підліткам та молоді з метою збереження їх здоров'я, що обумовлено специфікою їх віку.

Компетентний – той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований. Який має повні повноваження; повноправний, повновладний.

Компетентність – це набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Компетентність – досвід, обізнаність та знання. Компетентність у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.

Компетенція – це добра обізнаність із чим-небудь. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи.

Комунікативна компетенція – вміння спілкуватися, чітка розбірлива мова, товариськість, комунікабельність, стриманість, організованість; вміння спілкуватися з товаришами, уміння передавати інформацію на різні відстані із застосуванням людей.

Консультація – форма навчального заняття, при якій студент отримує від викладача відповіді на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Копінг (від англ. *coping* – долати) – психологічна стратегія та спосіб подолання людиною стресової ситуації.

Корекційний потенціал – це можливості, наявні сили, запаси, засоби арт-терапії, що передбачають активний цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий й інтелектуальний рівень функціонування людини.

Лекція – вид заняття, яке проводиться у вигляді послідовного викладення теоретичного матеріалу з елементами проблемності і наочності шляхом застосування наочності, ілюстрацій, демонстрації, також із використанням відеотехніки при постійному контакті викладача з аудиторією.

Масові форми психологічної практики щодо суб'єктів інклюзивного соціуму ЗВО – форми психологічної практики, коли впливи чи маніпулятивні дії спрямовані на великі соціальні групи або цільові аудиторії.

Метод ситуаційного аналізу (Case Studies) – система навчання, що базується на аналізі, вирішенні та обговоренні ситуацій, як змодельованих, так і реальних.

Метод ситуаційно-рольових ігор – система навчання, яка полягає у моделюванні в освітньому процесі ситуації, наближеної до умов, у яких майбутньому фахівцеві прийдеться працювати.

Метод дискусії – система навчання, суть якої полягає в обміні думками з якого-небудь питання чи проблеми відповідно до більш менш певних правил процедури.

Метод інциденту – система навчання, яка полягає у самостійному пошуку здобувачем освіти необхідної інформації для прийняття рішення з поставленої проблеми.

Метод розбору ділової кореспонденції – система навчання, яка полягає в отриманні завдання з детальним описом ситуації: пакет документів, що допомагають знайти вихід із складного положення (у тому числі документи, що не відносяться до даної проблеми, щоб студенти могли вибрати потрібну інформацію) і питання, які дозволяють знайти рішення.

Методична компетенція – це схильність до розвитку, саморозвитку, прагнення до самовдосконалення, здобуття альтернативного мислення та проведення аналізу.

Мобілізаційна компетенція – полягає у вмінні особи мобілізувати свої резерви організму для виконання професійних робіт за фахом.

Модель «BASIC Ph» розроблена професором Мулі Лаадом – директором Ізраїльського Центру попередження стресу. Ця модель ґрунтується на визнанні здатності особистості протистояти катастрофам, зберігати своє психічне здоров'я у будь-яких екстремальних ситуаціях. Модель містить шість основних параметрів, що складають ядро індивідуального стилю поведінки під час перебування у несприятливих обставинах (кожна літера в назві моделі BASIC Ph означає якийсь ресурс).

Мотивація – це спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби.

Навчальний відділ – відділ підготовки висококваліфікованого фахівця.

Наглядова рада – вищий орган управління ЗВО, який здійснює нагляд за її діяльністю та фінансовою стабільністю.

Нервово-емоційна компетенція – це врівноваженість, стриманість, емоційна стійкість, спокійність, холонокровність; відсутність негативних думок, емоційно-вольова та психологічна стійкість; здатність легко пережити невдачі і неприємності; уміння тримати постійний рівний хороший настрій.

Оздоровчо-реабілітаційний та фізкультурний центр – структурний підрозділ, що забезпечує організацію роботи з реабілітації, оздоровлення, фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності.

Ознака психологічної служби – визначеність як властивість служби, що виокремлює її із загалу або визначає подібність до інших.

Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності фахівців – це: педагогічна готовність викладача, що поєднується з мотивованістю тих, хто навчається; практична спрямованість занять до реальних умов майбутньої професійної діяльності; забезпечення інформаційного середовища застосування інформаційно-комунікаційних технологій; організація і здійснення контролю навчання; впровадження самих умов через комплексну методику підготовки та моделювання самої підготовки такого фахівця; необхідні і достатні обставини, що забезпечать якість підготовки фахівця.

Організаційно-педагогічні компетентності викладачів закладу вищої освіти – компетентності, які визначають здатність реалізовувати особливі освітні потреби осіб з інвалідністю, що дозволяє вирішувати будь-які професійні завдання, які виникають у процесі навчання студентів з особливими освітніми потребами.

Організаційно-педагогічні компетентності майбутніх фахівців – це формування професійних умінь, спрямованих на самореалізацію особистості за допомогою створення та підтримки інновацій в освітньому середовищі, реалізація методичних умінь та навичок у викладачів та забезпечення розвитку їх професійних компетентностей і мотивації до навчальної діяльності та розвитку пізнавальної активності здобувачів.

Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців – це забезпечення професійних умінь, які спрямовані на реалізацію методичних умінь та навичок і забезпечення розвитку їх професійних компетентностей; самореалізацію особистості за допомогою створення та підтримки інновацій в освітньому середовищі, а також мотивацію до навчальної діяльності та розвитку пізнавальної активності здобувачів.

Організація самостійної діяльності студентів (ОСДС) – це спланований викладачем процес активної діяльності студентів, спрямований на виконання визначеної дидактичної мети в спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь, навичок, узагальнення та систематизацію знань.

Освітньо-виховний простір – це педагогічна реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення та пізнання особистістю оточуючих її елементів, носіїв культури (освітнього середовища), а також чинник інтегрованого впливу на процес формування і розвитку особистості з метою забезпечення відчуття психологічного комфорту та сприятливих умов для самовизначення, саморозвитку й самореалізації.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особистісна компетенція – це цілеспрямованість, відповідальність, прагнення до самовдосконалення, прагнення до якісного виконання поставленого завдання; ініціативність, рішучість, наполегливість, педантичність, зібраність, загартованість; бажання перемогати, не

звертаючи на труднощі; акуратність; чітка пам'ять; виконавча дисциплінованість; здатність швидко прийняти рішення; наполегливість, обачливість в діях; активність, енергійність, впевненість та чіткість в діях; здатність швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища.

Педагогічна рада – колегіальний орган управління закладу освіти I чи II рівня акредитації.

Педагогічна фасилітація – це процеси взаємодії між педагогом та здобувачем освіти, що ґрунтуються на засадах гуманізму, полісуб'єктності та толерантності, а здатність педагога до створення такого освітнього простору стає мірилом його професіоналізму.

Педагогічний процес – це трудовий процес, що здійснюється з метою досягнення суспільно значимих завдань.

Педагогічні програмні засоби (ППЗ) – пакети прикладних програм, призначені для вирішення різних завдань навчання: формування знань, умінь і навичок, контролю якості засвоєння, узагальнення і систематизації знань.

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України забезпечують у порядку, встановленому нормативно-правовими актами МВС, разом із головними управліннями, управліннями МВС України ефективність діяльності визначених напрямків, щодо здійснення профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей, захист дітей від посягань та жорстокого поводження щодо них, залучаючи інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Порушення слуху пов'язане з руйнуванням волоскових клітин, які відповідальні за перетворення звуку в електричний сигнал, що надходить у мозок і створює «звуковий образ».

Правоохоронні органи – державні органи, що на підставі відповідного законодавства здійснюють правоохоронну діяльність.

Практичне заняття – заняття, де відбувається засвоєння теоретичних положень дисципліни, формування навичок та умінь і їх практичне застосування, детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни організовується методом проведення практичних занять шляхом індивідуального виконання сформованих завдань різної складності.

Практичний психолог – це професіонал у галузі прикладної психології, який має спеціальну вищу освіту і здійснює психологічну практику, застосовуючи у своїй роботі науково обґрунтовані, перевірені та валідні методи.

Працівники психологічної служби ЗВО – практичні психологи й соціальні педагоги, які мають у своїй діяльності забезпечити соціально-педагогічні і психологічні умови особистісного зростання майбутнього фахівця, досягнення особистістю індивідуально-психологічної та соціальної зрілості

Принципи психологічної служби – базові концепції, що закладаються в основу відображення психологічної діяльності служби.

Проектувальна компетенція – це уміння визначити важливість і пріоритетність цілей при виконанні завдання, зробити попередній розрахунок сил і засобів для досягнення кінцевої мети, визначити необхідні терміни.

Професійна підготовка науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі – цілеспрямований, керований процес спеціально організованого навчання у закладі вищої освіти, що відбувається на засадах системного, акмеологічного, аксіологічного, компетентнісного, діяльнісного підходів, потребує адекватного добору соціоінклюзивного змісту навчального матеріалу дисциплін, застосування комплексу форм, методів, засобів і технологій, кінцевим результатом якого є сформована соціально-педагогічна компетентність викладача для роботи в інклюзивному середовищі ЗВО.

Психологічна діагностика – наука про конструювання методів оцінки, виміру, класифікації психологічних і психофізіологічних особливостей людей, а також про використання цих методів у практичних цілях.

Психологічна компетенція (рефлексивна) – це впевненість у своїх діях, здатність швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища, здатність миттєво переключитися з одного виду діяльності на інший; стійкість до фобій; адекватність, зібраність при діях у нестандартних ситуаціях; бажання перемагати не звертаючи на труднощі; вміння позбавитися страху; психологічна стійкість до морально-психологічних навантажень при тривалому виконанні робіт, здобуття вміння знайти вихід з критичної ситуації.

Психологічна корекція – система впливу на психологічний стан людини, для встановлення перекручених принципів мислення і систем поведінки з подальшим усвідомленням клієнтом ірраціональних форм поведінки і корекцією їх, для подальшого гармонійного і здорового способу життя.

Психологічна методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної дійсності, а також вчення про цю систему.

Психологічна прогностика – розробка і застосування моделей поведінки групи та особистості в різних умовах, прогнозування психічного розвитку дитини, передбачення і структуризація системності роботи з метою підвищення ефективності та результативності.

Психологічна просвіта – формування психологічної компетентності та підвищення психологічної культури учасників освітнього процесу, формування потреби у психологічних знаннях.

Психологічна просвіта працівників ЗВО – це формування психологічної компетентності та підвищення психологічної культури учасників освітнього процесу, формування потреби у психологічних знаннях.

Психологічна профілактика – це система заходів, спрямованих на зниження захворюваності на нервово-психічні розлади та запобігання виникненню психічних розладів; система заходів, спрямованих на вивчення психологічного впливу на людину, її психологічних властивостей і можливості попередження психогенних і психосоматичних захворювань.

Психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, процесів, якостей, властивостей особистості, створення сприятливих умов для її розвитку та утвердження.

Психологічна служба – це комплекс практичних і методичних центрів, спеціалізовані консультаційні центри, спеціальні установи соціально-психологічної реабілітації; включає посади аналітиків, радників, консультантів, соціальних працівників, психологів.

Психологічна служба – це цілісна структурована сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що входять до єдиної субординативної системи (як частина більш загальної системи), основу якої складають фахівці у галузі прикладної (практичної) психології і яка має специфічні та єдині мету, завдання і методи роботи.

Психологічна служба закладу вищої освіти – це система відповідних посад та (або) структурних підрозділів закладу вищої освіти, яка у своїй діяльності забезпечує соціальний супровід та психологічну допомогу у здійсненні освітнього процесу серед студентської молоді. Психологічна служба закладу вищої освіти є ланкою психологічної служби системи освіти.

Психологічна служба системи освіти є складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення та створення оптимальних соціально-психологічних умов розвитку й саморозвитку особистості.

Психологічна технологія – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених методів, методик та процедур, спрямованих на внесення змін, перетворення предмету психологічної практики, досягнення конкретного кінцевого результату.

Психологічний метод – це сукупність певних прийомів, дій, методик, що застосовуються у конкретних життєвих умовах та у конкретній ситуації надання психологічної допомоги особистості.

Психологічний супровід адміністрації ЗВО – це формування психологічного супроводу, що дає можливість розвитку особистісно-професійних ресурсів, які можна активізувати за допомогою методів самопізнання, самодіагностики та аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Психологічний супровід батьків – це формування психологічного супроводу, що сприяє максимально різносторонньому вихованню здобувачів освіти, передбачає оптимізацію батьківських, подружніх та родинних взаємин, допомогу батькам у кращому розумінні вікових психічних змін дитини, мотивів учинків оточуючих, установок та ціннісних орієнтацій одне одного.

Психологічний супровід здобувачів вищої освіти у ЗВО – це система заходів, направлених на діагностику та профілактику ймовірних соціальних і психологічних ситуацій, надання психологічної допомоги та підтримки. Така допомога підвищує якість освіти.

Психологічні послуги – послуги, що надаються практичним психологом у рамках професійної компетенції. Це те, що відповідає психолог у відповідь на запити людей.

Реабілітаційний центр забезпечує комплекс реабілітаційних, психологічних, педагогічних, професійних і соціально-правових заходів по відновленню автономності, працездатності і здоров'я осіб з обмеженими фізичними можливостями в результаті перенесених або вроджених захворювань, а також у результаті травм за груповими та індивідуальними програмами реабілітації пацієнтів, які мають медичні показання і потребують спеціальних умов для одержання ними комплексу реабілітаційних заходів.

Ресурси – особистісні властивості й здібності, що є для людини цінними та допомагають адаптуватися до стресових ситуацій і долати їх. Ресурси – це все те, що людина використовує, щоб задовольнити вимоги середовища (фізичні, психологічні, соціальні ресурси тощо).

Ресурсні канали, серед них: Belief – філософія життя, вірування та моральні цінності; Affect – почуття, емоції; Social support – суспільство, функція, приналежність, ідентичність, соціальна організація; Imagination – дух творчості, уява; Cognition – свідомість, реальність, думка; Physiology – фізичні, тілесні відчуття та діяльність. Також відчуття аналізаторів (запахи, смаки....). У всіх перелічених ресурсів є темна та світла сторони (конструктивна та деструктивна). Відповідно те, що дійсно приносить нам користь, та те, що нам шкодить, навіть коли здається чимось допомагає.

Самонавчання (англ. self-instruction) – направлена індивідуумом діяльність на самостійне отримання знань та (або) досвіду, тобто навчання та освіта. Це форма людської діяльності, яку виконує людина добровільно або під впливом певних мотивів для задоволення власних потреб. Це самостійна навчальна діяльність.

Самостійна робота – форма організації освітнього процесу, при якій заплановані завдання виконуються студентом під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Самостійна робота студента (СРС) – це самостійна діяльність та навчання студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом й контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі.

Семінарські заняття – навчальні заняття, на яких викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем і до яких майбутні фахівці на підставі індивідуальних завдань готують тези, реферати, відео із субтитрами та презентації виступів.

Соціальна компетенція – це динамічна характеристика особистості. Вона являє собою сукупність соціальних, когнітивних та емоційних навичок, які є необхідними для

успішної соціальної адаптації, співробітництва, контролю соціальної ситуації та професійної діяльності.

Соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи, сім'ї чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Соціо-інклюзивні інституції – форми спільної діяльності людей, що історично склалися, стійкі, або відносно стійкі типи і форми соціальної практики, за допомогою яких організується суспільне життя, забезпечується стійкість зв'язків і відносин в рамках соціальної організації суспільства.

Стрес – це захисна реакція організму на зовнішні подразники. Вона проявляється психічно, фізично, емоційно та дає змогу адаптуватися до змін. У людини стрес часто виникає під час взаємодії із соціумом. Зовнішні чинники сприймаються як загроза добробуту організму.

Стресова стійкість – становить сукупність особистісних якостей, що дають змогу людині переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження (перевантаження), без особливих шкідливих наслідків для свого здоров'я.

Студент – це особа, яка навчається у закладі вищої або передвищої освіти з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Студентоцентризм – передбачає впровадження особистісно-орієнтованої технології навчання для забезпечення всебічного розвитку особистості здобувача вищої освіти, врахування його індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів, потреб, можливостей, індивідуального профілю компетенцій.

Територіальний центр надання соціальних послуг є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування.

Техніка Mind Maps – техніка, яка дозволяє унаочнити та візуалізувати взаємозв'язки складових текстів, у яких міститься опис про поняття, предмет, особливості економічних та психологічних досліджень, розвивати навички запам'ятовування та асоціативного мислення, задіювати в процесі отримання та засвоєння інформації обох півкуль головного мозку, що сприяє ефективній роботі та створенню цілісного уявлення про образ, поняття, структуру тощо.

Технологія кар'єрного коучингу є інструментом для консультанта-коуча, що здійснює індивідуальний супровід особистості в процесі навчання та побудови і реалізації кар'єри.

Технологія професіологічного моніторингу – технологія, яка призначена для вивчення динаміки педагогічних спеціальностей на ринку праці та оцінки професійно важливих для сучасного інноваційного педагогічного працівника якостей.

Технологія профконсалтингу – технологія, яка включає програму, методи, форми, прийоми психологічного консультування професійних груп та колективів з питань інноваційного розвитку освітніх закладів та проблем розвитку науково-педагогічних і педагогічних колективів.

Трансформаційний коучинг – інструмент, який спрямований на зміни, які кардинально змінюють життя людини, її призначення, місію.

Тренінг – це процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду. Це спеціально організований процес навчання, спрямований на розвиток психологічних навичок, умінь, знань або компетенцій.

Тренінгові технології – це залучення здобувачів освіти до освітнього процесу, активізація міжособистісної комунікації, яка забезпечує ефективний обмін інформацією у процесі творчої дискусії. У свою чергу це сприяє розвитку у здобувачів освіти аналітичного

мислення і виробленню навичок прийняття компетентних рішень у ситуаціях, максимально наближених до практичної діяльності.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Управління пенсійного фонду України є територіальним органом Пенсійного фонду України.

Факультет Інституту – структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує в собі не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних закладах вищої освіти у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання.

Фасилітатор – це особа, яка допомагає групі людей ефективніше працювати разом, розуміти спільні цілі та планувати як досягти цих цілей під час зустрічей чи дискусій. Організуючи цей процес, ведучий залишається «нейтральним», тобто не займає певної позиції в обговоренні.

Фахова компетенція – знання теорії і практики виконання професійних робіт; здатність довести до кінця розпочату справу; скрупульозне ставлення до будь-якої справи, відповідальність; практичний досвід, професіоналізм; здатність передбачати наслідки своєї діяльності, розуміння завдання, що виконує; об'єктивність при прийнятті рішень; компетентнісний підхід до виконання поставленого завдання.

Фізіологічна компетенція – це працьовитість, уважність, пильність, обережність, активність, енергійність, витривалість; хороша фізична форма, підвищена працездатність, загартованість, швидка реакція; здатність переносити навантаження і швидко відновлюватись; уважність, здатність виконувати одноманітну і монотонну роботу, відмінний стан здоров'я.

Фінансово-бухгалтерська служба – структурний підрозділ суб'єкта господарювання, що призначений для ведення бухгалтерського обліку.

Центр соціальної служби для дітей та молоді є закладом, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги.

Цифрова компетентність – це здатність вміти використовувати цифрові медіа й ІКТ, розуміти і критично оцінювати різні аспекти цифрових медіа і медіа контенту, а також вміти ефективно комунікувати в різноманітних контекстах.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) – це вивчення англійською декількох дисциплін з метою вивчення на новому рівні фахової дисципліни та вивчення за професійним спрямуванням англійської мови на високому рівні, поглиблене вивчення.

ІНФОРМАТИВНІ МАТЕРІАЛИ ПРО СПІВПРАЦЮ

Інформація щодо співпраці Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» з підприємствами, установами, організаціями (2022/2023 рр.)

<i>№з/п</i>	<i>Дата документа</i>	<i>Найменування підприємства, установи, організації</i>	<i>Предмет договору</i>	<i>Примітка</i>
Угода про співпрацю				
1	17.02.2022	Інклюзивно-ресурсний центр Кам'янець-Подільської міської ради	Взаємодія Сторін з метою забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, а також консультативної допомоги педагогам з питань організації інклюзивного навчання, та батькам, або законним представникам дітей.	Хмельницька
Договір про співпрацю				
1		Китайгородська сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Партнерство та співробітництво між Сторонами ОТГ забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС «Фаховий молодший бакалавр», додержуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки.	Хмельницька
2	23.10.2023	Смотрицька сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Надає випускникам як молодим спеціалістам, що направлені на ОТГ, за узгодженими списками, можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами, згідно з отриманою спеціальністю 053 Психологія, 231 Соціальна робота, 071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, 051 Економіка, відповідно чинного законодавства України	

Інформація щодо співпраці
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
з підприємствами, установами, організаціями
(2021–2024 рр.)

№з/п	Дата документа	Найменування підприємства, установи, організації	Предмет договору	Примітка
Меморандум про співробітництво і партнерство у сфері розвитку освітньої діяльності				
1	10.12.2021	Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 17 Хмельницької області	- співробітництво у сфері навчальної, науково-дослідної, методичної, інформаційної діяльності та профорієнтаційної роботи; - співробітництво у сфері обміну сучасними методами навчання; - інформаційний обмін між Сторонами щодо методичних напрацювань, розробки та рецензування дидактичних та методичних матеріалів та навчальних посібників; - підвищення професійної компетентності, проходження стажування, спеціальних курсів, семінарів та тренінгів; - співпраця з питань впровадження та розвитку інклюзивної освітньої моделі; - виконання інших погоджених угод, що впливають з мети цього Меморандуму і не суперечать законодавству України та Статутам Сторін.	Хмельницька
2	10.12.2021	Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 14 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи І ступеня з поглибленим вивченням англійської мови і гімназії Хмельницької області		
3	10.12.2021	Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 9 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням англійської мови та школи мистецтв Хмельницької області		
4	14.12.2021	Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 13 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням польської мови і гімназії Хмельницької області		
5	15.12.2021	Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 15 Хмельницької області		
6	16.12.2021	Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 10 Хмельницької області		
7		ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж»		
8	22.02.2022	Кам'янець-Подільський ліцей І-ІІІ ступенів «Славутинка» Хмельницької обласної ради		

9	17.02.2023	Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради		
Меморандум про співпрацю				
1	23.09.2021	ГО «Об'єднання переселенців України» в м. Кам'янець-Подільський	Спільна діяльність Сторін задля досягнення мети Меморандуму, що здійснюються у форматі підготовки та реалізації спільних заходів, проєктів і програм. Мета – співпраця і консолідація зусиль сторін, спрямованих на сприяння задоволення інтересів в галузі культури, міжнаціональних відносин релігії, захисту прав національних меншин, туризму, фізичної культури та спорту роботи з людьми похилого віку, з ветеранами, інвалідами, вимушено переміщеними особами з тимчасово окупованих територій та території проведення АТО.	Хмельницька
2	2023	Благодійний фонд «Український соціальний захист»	Спільна багатовекторна діяльність Сторін, спрямована на досягнення мети Меморандуму, що реалізується шляхом організації та проведення заходів, реалізації завдань та проєктів, обміну інформацією тощо, в тому числі, пов'язаних із навчанням, реабілітацією, соціалізацією, волонтерством та працевлаштуванням молоді з інвалідністю. Мета – консолідація зусиль Сторін, спрямованих на реалізацію, захист прав та свобод людини і громадянина та підвищення рівня правової обізнаності населення, зокрема молоді з інвалідністю, а також їх навчання, реабілітації (в тому числі соціально-психологічної), соціалізації, волонтерства та працевлаштування.	Чернівецька

3	2023	Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області	Консолідація зусиль та спільна діяльність Сторін задля досягнення мети Меморандуму, що здійснюється у форматі підготовки й реалізації спільних заходів та проєктів. Мета – забезпечення обміну практичним досвідом працівників ГУ ПФУ та науково-педагогічних працівників, а також сприяння формуванню стійких конкурентних переваг пі час розроблення, запровадження та якісного виконання слухачами Інституту освітньо-професійних програм за спеціальностями економічного спрямування.	Хмельницька
4		ЗАТ ОРМЕ ІНВЕСТИСІЙОС (UAB ORME INVESTICIJOS)	Співпраця Сторін спрямована на забезпечення позитивних зрушень у забезпеченні сучасного рівня професійної підготовки та перепідготовки кадрів з економічного/фінансового спрямування освіти, післядипломної підготовки фахівців, спільного проведення науково-дослідних робіт, апробації та використання результатів наукових досліджень з економічного/фінансового спрямування.	
5	12.06.2023	Товариство з обмеженою відповідальністю «АГРОАНАЛІТИКА»	Співпраця сторін з метою розвитку потенціалу фахівців в царині аграрної економіки, управління та обліку, сприяння їхній практичній підготовці та обізнаності про сучасні технологічні інструменти та рішення для ведення агробізнесу, підвищенню якості освіти та науки України, покращення ситуації на ринку праці України.	Київська
6	2023	Головне управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області	Метою є спільні дії Сторін, спрямовані на визначення сфер та механізмів співпраці задля спільного здійснення соціально-економічних перетворень та утвердження освітніх, соціальних та інших громадянських цінностей в Україні за допомогою підготовки висококваліфікованих фахівців з вищою освітою та знаннями у сфері публічного управління, пенсійного забезпечення, інформаційних технологій, їх професійної підготовки, стажування та підвищення кваліфікації.	Тернопільська

7	09.2023	Благодійний фонд «Центр допомоги кам'янчанам, учасникам АТО»	Мета – встановлення партнерських відносин між Сторонами у напрямку зміцнення здатності до відновлення життєдіяльності та сприяння розширенню соціально-економічних можливостей вразливих верств населення, забезпечення соціальної підтримки учасників бойових дій та членів їх сімей, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб із числа незахищених верств населення та розвиток молодіжних ініціатив, їх соціальної згуртованості навколо існуючих проблем в період війни та післявоєнний період відновлення країни. Діяльність Сторін за цим Меморандумом не переслідує досягнення будь-якої спільної господарської мети та не передбачає отримання прибутку. Громадське благо є єдиною метою та основою Меморандуму.	Хмельницька
8	29.09.2023	Комунальна установа «Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»	Співпраця та координація зусиль Сторін для розширення можливостей двостороннього співробітництва, спрямованого на реалізацію відповідних завдань, що здійснюється у формі спільних заходів, включаючи залучення міжнародних партнерів.	
9	01.11.2023	Орининський ліцей Орининської сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	2.1.1. Організація та проведення практики відповідно до навчального плану підготовки здобувачів фахової передвищої та вищої освіти ступеня вищої освіти – ОПС фахового молодшого бакалавра, ОС молодшого бакалавра, бакалавра, магістра на підставі норм чинного законодавства.	
10	01.11.2023	Хмельницький обласний центр зайнятості	Об'єднання спільних зусиль та координація дій у реалізації завдань, спрямованих на виконання Концепції державної системи професійної орієнтації населення; Положення про організацію професійної орієнтації населення; Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається; Постанови КМУ «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентно-спроможності деяких категорій громадян на ринку праці».	Хмельницька

11	06.11.2023	Китайгородська сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Співпраця та координація зусиль Сторін для розширення можливостей двостороннього співробітництва, спрямованого на реалізацію відповідних завдань, що здійснюється у формі спільних заходів, включаючи залучення міжнародних партнерів. 2.1.1. Організація та проведення практики відповідно до навчального плану підготовки здобувачів фахової передвищої та вищої освіти ступеня вищої освіти – ОПС фахового молодшого бакалавра, ОС молодшого бакалавра, бакалавра, магістра на підставі норм чинного законодавства.	Чернівецька
12	01.12.2023	КПН «Кельменецька багатoproфільна лікарня»		Хмельницька
13	09.02.2024	Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг Китайгородської сільської ради»		
14	21.02.2024	Комунальна установа Дунаєвецької міської ради «Міський центр комплексної реабілітації осіб з інвалідністю «Ластівка»		
Договір про співпрацю				
1	19.09.2022	ФОП Липовська Людмила Антонівна	Партнерство та співробітництво між Сторонами в напрямках, що визначаються умовами цього Договору та додатковими угодами. Забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС «Фаховий молодший бакалавр», ОС «Бакалавр», «Магістр», додержуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки. Надає випускникам як молодим спеціалістам, які направлені на суб'єкт господарювання за узгодженими списками можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами згідно з отриманою спеціальністю (ОПП «Психологія», «Соціальна робота») відповідно до чинного законодавства України)	Хмельницька

2	22.10.2022 або 27.10.2022	Смотрицька сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець- Подільського району Хмельницької області	Партнерство та співробітництво між Сторонами. ОТГ забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС «Фаховий молодший бакалавр», додержуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки Надає випускникам як молодим спеціалістам, які направлені на ОТГ за узгодженими списками, можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами, згідно з отриманою спеціальністю 053 Психологія, 231 Соціальна робота) відповідно до чинного законодавства України).	Хмельницька
3	20.12.2022	Закарпатський інститут післядипломної освіти	Спільне і узгоджене співробітництво шляхом поглиблення, розширення і оновлення професійних знань, умінь і навичок у відповідності до вимог чинного законодавства у галузі освіти і науки та з метою якісної підготовки педагогічних працівників та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, надання освітніх послуг.	Закарпатська
4	20.12.2022	Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Перечинської міської ради Закарпатської області	Проведення спільних науково- практичних заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем спеціальної педагогіки і психології. Обговорення психолого- педагогічних, науково-дослідних робіт з актуальних проблем галузі. Обговорення стратегічних напрямів розвитку спеціальної та інклюзивної освіти з метою реалізації державної політики у сфері навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.	

5	06.02.2023	Львівський національний університет природокористування	Удосконалення професійної підготовки науково-педагогічних працівників шляхом підвищення кваліфікації та стажування, здійснення наукових досліджень і запровадження в навчальний процес надбань передової аграрної практики, форм, методів і засобів ведення аграрного бізнесу, досягнень інноваційних технологій, ознайомлення з виробничою базою, системою оподаткування, організацією обліку та внутрішнього контролю, застосуванням новітніх інформаційних технологій в обліку та оподаткуванні.	Львівська
6	10.09.2023	Городоцький ліцей №4	Освітня, навчально-наукова, творча та ділова співпраця Сторін щодо удосконалення освітнього процесу та підвищення якості з підготовки здобувачів освіти. Удосконалення професійної підготовки фахівців за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, 053 Психологія, 231 Соціальна робота	
7	10.09.2023	Опорний заклад Городоцький ліцей №2		
8	15.09.2023	Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа №33		
9	27.10.2023	Китайгородська сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Партнерство та співробітництво між Сторонами в напрямках, що визначаються умовами цього Договору та додатковими угодами. ОТГ забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС фахового молодшого бакалавра, ОС молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, дотримуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки Надає випускникам як молодим спеціалістам, що направлені на ОТГ за узгодженими списками, можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами згідно з отриманою спеціальністю 053 Психологія, 231 Соціальна робота) відповідно до чинного законодавства України).	Хмельницька

10	27.10.2023	Смотрицька сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Партнерство та співробітництво між Сторонами ОТГ забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС «Фаховий молодший бакалавр», ОС «Бакалавр», «Магістр», додержуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки. Надає випусникам як молодим спеціалістам, що направлені на ОТГ за узгодженими списками, можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами згідно з отриманою спеціальністю 053 Психологія, 231 Соціальна робота відповідно до чинного законодавства України)	
11	27.10.2023	Смотрицька сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області	Партнерство та співробітництво між Сторонами ОТГ забезпечує проведення і керівництво практиками за узгодженими спеціальностями, кількістю студентів і термінами проходження на своєму суб'єкті господарювання, згідно з навчальними планами підготовки ОПС «Фаховий молодший бакалавр», ОС «Бакалавр», «Магістр», додержуючись Положення про практику студентів закладів вищої освіти України, включаючи вимоги з охорони праці та техніки безпеки. Надає випусникам як молодим спеціалістам, що направлені на ОТГ за узгодженими списками, можливість застосовувати свої практичні навички у роботі з клієнтами, згідно з отриманою спеціальністю 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, 122 Комп'ютерні науки, 281 Публічне управління та адміністрування, відповідно до чинного законодавства України відповідно чинного законодавства України)	Хмельницька

12	2023	Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського	Удосконалення професійної підготовки науково-педагогічних працівників шляхом підвищення кваліфікації та стажування, здійснення наукових досліджень і запровадження в навчальний процес надбань передової аграрної практики, форм, методів і засобів ведення аграрного бізнесу, досягнень інноваційних технологій, ознайомлення з виробничою базою, системою оподаткування, організацією обліку та внутрішнього контролю, застосуванням новітніх інформаційних технологій в обліку та оподаткуванні.	Тернопільська
<i>Договір про співробітництво та організацію взаємовідносин</i>				
1	17.04.2023	Харківський національний університет внутрішніх справ	Співробітництво у сфері науково-дослідної, навчально-методичної, організаційної, культурної, виховної та іншої діяльності в рамках здійснення освітнього та наукового процесу. Мета – сприяння розвитку вищої освіти і науки з урахуванням досягнень провідних вітчизняних і світових шкіл, а також для підвищення ефективності і якості виконуваних науково-дослідних робіт, методичної, викладацької та інших видів діяльності Сторін.	Харківська
<i>Договір про взаємовигідне співробітництво</i>				
1	04.12.2023	Громадська організація «Волонтер»	Об'єднання зусиль, які мають на меті підвищення та зміцнення психоемоційного стану фахівців закладів професійної (професійно-технічної) освіти та дітей-учнів цих закладів в межах проєкту з психосоціальної підтримки та збереження психічного здоров'я дітей, батьків/осіб, які їх замінюють, та фахівців, що працюють з дітьми, який реалізується спільно з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.	Київська
<i>Угода про співпрацю</i>				

1		Слобідсько-Кульчієвецька сільська рада	Співпраця в напрямку навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної роботи, інформаційних та консультативних послуг, взаємного обміну досвідом і підвищення кваліфікації з метою поліпшення якості підготовки фахівців, закріплення теоретичних знань та їх практичного застосування у соціально-економічній сфері. Мета – об'єднання зусиль у вирішенні завдань і проблем проходження практики здобувачів вищої освіти інституту. Сторони володіють рівними правами щодо прояву ініціативи у проведенні конкретних наукових досліджень та користуванні результатами досліджень. Жодні положення цього договору не можуть тлумачитись як обмеження у співробітництві між сторонами в будь-яких інших сферах діяльності. Напрями співпраці: - надання взаємної можливості проведення бінарних занять та навчань за участю фахівців Сторін; - взаємна участь у формуванні тем курсових та кваліфікаційних робіт, програм практик та окремих курсів підготовки; - співпраця в науково-дослідній роботі, сприяння організації спільних науково-дослідних лабораторій та експериментально-виробничих дільниць; - надання можливості підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників і фахівців сільської ради у відповідних підрозділах Сторін; - організація і проведення всіх видів практики для здобувачів вищої освіти інституту у сільській раді; - співпраця в інших напрямках на основі взаємної зацікавленості Сторін; - Сторони користуються незалежністю щодо власної діяльності.	Хмельницька

2		Чернівецький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету	Спільна діяльність в сфері освітньої та наукової діяльності: підготовка навчальних розробок, навчальних посібників, методичних матеріалів та інших видів розробок, що забезпечують освітній процес становлять спільний інтерес. Підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних працівників Сторін; запровадження ефективних інноваційних форм та методів освітньо-виховної, науково-методичної та організаційної роботи зі здобувачами.	Чернівецька
3	09.09.2021	Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України	Сторони домовляються спільно діяти з метою об'єднання зусиль щодо здійснення освітнього процесу та наукових досліджень на сучасних засадах, упровадження норм законодавства України щодо академічної мобільності учасників освітнього процесу.	Київська
4	17.02.2022	Інклюзивно-ресурсний центр Кам'янець-Подільської міської ради	Взаємодія Сторін з метою забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю, а також консультативної допомоги педагогам з питань організації інклюзивного навчання, та батькам, або законним представникам дітей.	Хмельницька
5	01.03.2022	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	Спільна діяльність в сфері освітньої та наукової діяльності, а також спільна участь в освітніх, наукових проектах та заходах. Співпраця в таких напрямках діяльності: - в освітній, виховній, науковій, методичній та культурній сферах; - поглиблення освітніх зв'язків між сторонами; - підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних працівників Сторін; - запровадження ефективних інноваційних форм та методів освітньо-виховної, науково-методичної та організаційної роботи зі здобувачами.	Чернівецька

6	17.11.2023	Громадська організація «Ми-особливі»	Співпраця в галузях наукової, навчальної роботи, науково-методичного забезпечення освітнього процесу та наукових досліджень. Співпраця ґрунтується на принципах партнерства Сторін, взаємовигоди та спільності інтересів з метою вирішення питань становлення, розвитку молоді, підвищення якості підготовки студентів, ефективності та якості позааудиторної освіти, реалізація державної політики у сфері молодіжної і сімейної політики, політики у сфері захисту прав дітей, спільне впровадження соціальних і молодіжних проєктів.	Київська
<i>Договір про спільну діяльність</i>				
1	17.05.2022	АТ «Таскомбанк»	Співпраця в напрямку навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної роботи, інформаційних та консультативних послуг, взаємного обміну досвідом і підвищення кваліфікації з метою поліпшення якості підготовки фахівців, закріплення теоретичних знань та їх практичного застосування у фінансовій сфері. Мета – об'єднання зусиль у вирішенні завдань і проблем проходження практики здобувачів вищої освіти інституту. Сторони володіють рівними правами щодо прояву ініціативи у проведенні конкретних наукових досліджень та користуванні результатами досліджень. Жодні положення цього договору не можуть тлумачитись як	Хмельницька

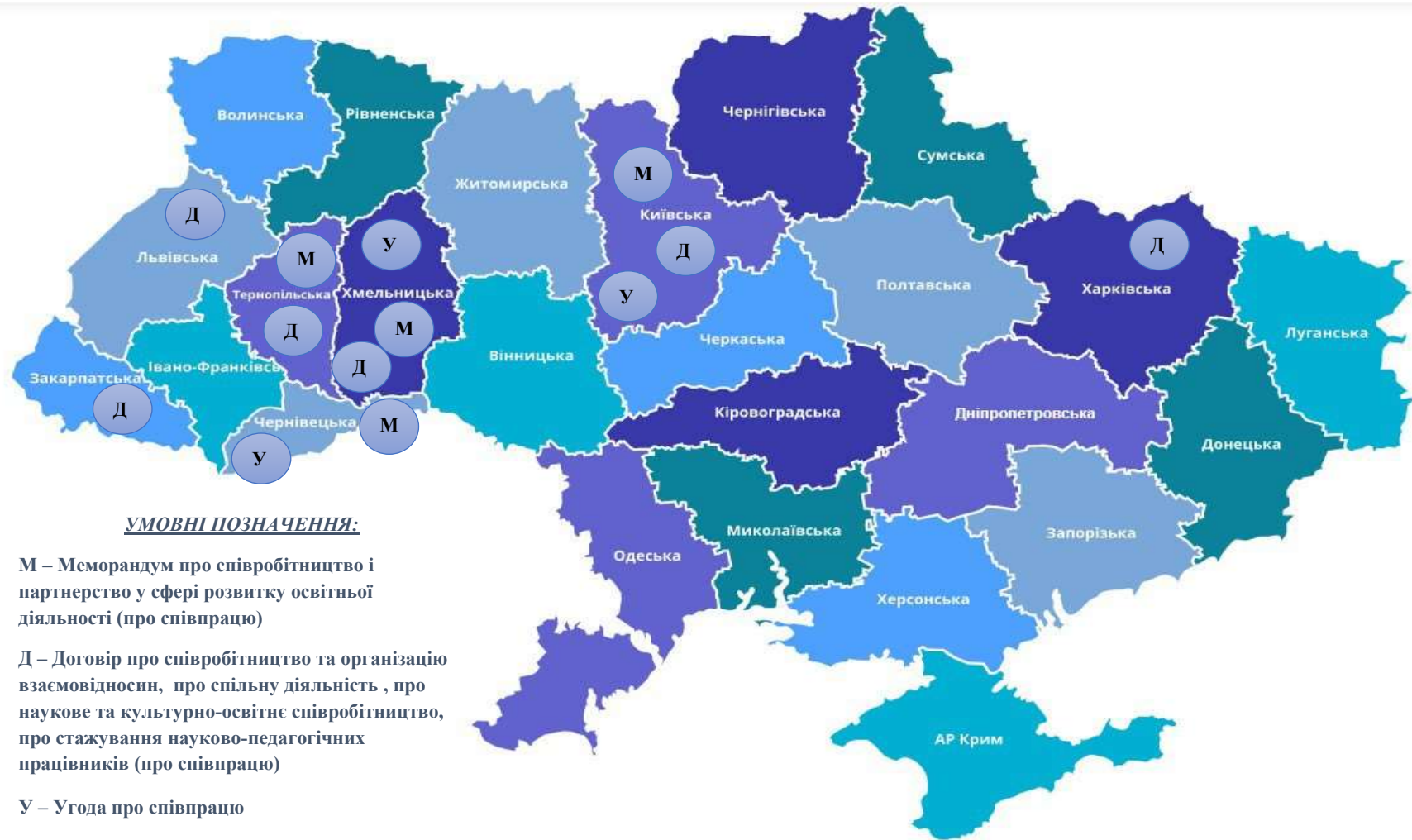
2	28.02.2023	АТ «Таскомбанк»	обмеження у співробітництві між сторонами в будь-яких інших сферах діяльності. Напрями співпраці: - надання взаємної можливості проведення бінарних занять та навчань за участю фахівців Сторін; - взаємна участь у формуванні тем курсових та кваліфікаційних робіт, програм практик та окремих курсів підготовки; - співпраця в науково-дослідній і конструкторсько-технологічній роботі, сприяння організації спільних науково-дослідних лабораторій та експериментально-виробничих дільниць; - надання можливості підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників і фахівців підприємства у відповідних підрозділах Сторін; - організація стажувань випускників і проведення всіх видів практики для здобувачів вищої освіти інституту у фінансовій установі; - співпраця в інших напрямках на основі взаємної зацікавленості Сторін; - Сторони користуються незалежністю щодо власної діяльності.	
3	03.03.2023	ПП «Консалтинг сервіс»	Співпраця в напрямку навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної роботи, інформаційних та консультативних послуг, взаємного	Тернопільська

4	03.05.2023	АТ Страхова компанія «Інго»	обміну досвідом і підвищення кваліфікації з метою поліпшення якості підготовки фахівців, закріплення теоретичних знань та їх практичного застосування у фінансовій сфері. Мета – об'єднання зусиль у вирішенні завдань і проблем проходження практики здобувачів вищої освіти інституту. Сторони володіють рівними правами щодо прояву ініціативи у проведенні конкретних наукових досліджень та користуванні результатами досліджень. Жодні положення цього договору не можуть тлумачитись як обмеження у співробітництві між сторонами в будь-яких інших сферах діяльності. Напрями співпраці: - надання взаємної можливості проведення бінарних занять та навчань за участю фахівців Сторін; - взаємна участь у формуванні тем курсових та кваліфікаційних робіт, програм практик та окремих курсів підготовки; - співпраця в науково-дослідній роботі, сприяння організації спільних наукових заходів; - надання можливості підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників і фахівців підприємства у відповідних підрозділах Сторін; - організація стажувань випускників і проведення всіх видів практики для здобувачів вищої освіти інституту у фінансовій установі; - співпраця в інших напрямках на основі взаємної зацікавленості Сторін; - Сторони користуються незалежністю щодо власної діяльності.	Хмельницька

<i>Договір про наукове та культурно-освітнє співробітництво</i>				
1	01.05.2023	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	Сторони домовилися про співпрацю, спрямовану на розширення та поглиблення змісту культурно-освітньої, наукової діяльності, науково-практичного консультування та взаємного обміну науковим та/або практичним досвідом з метою поліпшення якості підготовки здобувачів вищої освіти, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та розвитку інклюзивної науки і освіти. Договір слід розглядати як основу для подальших заходів, спрямованих на розвиток практичної взаємодії та співробітництва Сторін у межах повноважень, визначених законодавством та установчими документами Сторін.	Тернопільська
<i>Договір про освітньо-наукове співробітництво</i>				
1	01.05.2023	Факультет економіки та менеджменту Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя	Удосконалення процесу науково-дослідної роботи, підвищення її якості, обміну результатами наукових досліджень і впровадження їх у науковий та навчальний процес.	Тернопільська
<i>Договір про стажування науково-педагогічних працівників</i>				
1	27.10.2023	науково-педагогічних працівників Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя та НРЗВО «КПДІ»	Стажування науково-педагогічних працівників здійснюється з метою формування і закріплення на практиці професійних компетентностей, здобутих у результаті теоретичної підготовки, щодо виконання завдань і обов'язків на займаній посаді або посаді вищого рівня, засвоєння вітчизняного та зарубіжного досвіду, формування особистісних якостей для виконання професійних завдань на новому, більш високому якісному рівні в межах певної спеціальності.	Тернопільська
2	2023	ТзОВ «Преттль-Кабель Україна»		Хмельницька

СПІВПРАЦЯ

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» та Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ з підприємствами, установами, організаціями в розрізі областей України

МЕМОРАНДУМ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО І ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

Хмельницька область:

1. Благодійний фонд «Центр допомоги кам'янчанам, учасникам АТО».
2. ГО «Об'єднання переселенців України» в м. Кам'янець-Подільський.
3. Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області.
4. ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж».
5. Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 10 Хмельницької області.
6. Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 15 Хмельницької області.
7. Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 17 Хмельницької області.
8. Кам'янець-Подільський ліцей I-III ступенів «Славутинка» Хмельницької обласної ради.
9. Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 13 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням польської мови і гімназії Хмельницької області.
10. Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 14 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови і гімназії Хмельницької області.
11. Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс № 9 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови та школи мистецтв Хмельницької області.
12. Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради.
13. Китайгородська сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.
14. Комунальна установа «Староушицький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)».
15. Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг Китайгородської сільської ради».
16. Комунальна установа Дунаєвецької міської ради «Міський центр комплексної реабілітації осіб з інвалідністю «Ластівка».
17. Орининський ліцей Орининської сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.
18. Хмельницький обласний центр зайнятості.

Чернівецька область:

1. Благодійний фонд «Український соціальний захист».
2. КПН «Кельменецька багатопрофільна лікарня».

Тернопільська область:

1. Головне управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області

Київська область:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «АГРОАНАЛІТИКА»

ДОГОВІР СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ОРГАНІЗАЦІЮ ВЗАЄМОВІДНОСИН, ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПРО НАУКОВЕ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ СПІВРОБІТНИЦТВО, ПРО СТАЖУВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ:

Хмельницька область:

1. АТ «Таскомбанк».
2. АТ Страхова компанія «Інго».
3. Городоцький ліцей № 4.
4. Китайгородська сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.
5. Опорний заклад Городоцький ліцей № 2.
6. Смотрицька сільська об'єднана територіальна громада Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.
7. ТзОВ «Преттль-Кабель Україна».
8. ФОП Липовська Людмила Антонівна.
9. Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа № 33.

Закарпатська область:

1. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти.
2. Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Перечинської міської ради Закарпатської області.

Львівська область:

1. Львівський національний університет природокористування.

Тернопільська область:

1. ПП «Консалтинг сервіс».
2. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
3. Факультет економіки та менеджменту Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
4. Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського.

Харківська область:

1. Харківський національний університет внутрішніх справ.

Київська область:

1. Громадська організація «Волонтер».

УГОДА ПРО СПІВПРАЦЮ

Хмельницька область:

1. Інклюзивно-ресурсний центр Кам'янець-Подільської міської ради.
2. Слобідсько-Кульчієвецька сільська рада.

Київська область:

1. Громадська організація «Ми-особливі».
2. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Чернівецька область:

1. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.
2. Чернівецький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

	Трінак Мар'ян Миколайович – керівник авторського колективу, Заслужений працівник освіти України, Академік НАН вищої освіти України, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри інституту, ректор Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Дерлиця Андрій Юрійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія, проректор з науково-педагогічної та міжнародної роботи Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Лаврук Олександр Валерійович – доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління, менеджменту та інклюзивної економіки, проректор з науково-педагогічної роботи Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Козак Райса Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін, заступник директора з навчально-виховної роботи Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Левченко Ярослава Сергіївна – доктор наук з галузі «Управління та адміністрування», професор, Головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

	Романовська Людмила Іванівна – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Скрипник Анатолій Юрійович – доктор історичних наук, професор, завідувач і викладач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Комарницький Олександр Борисович – доктор історичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
	Гарбарець Ірина Алінівна – в.о. директора Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Бачинська Марина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Власенко Юліана Костянтинівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	Дудченко Володимир Степанович – кандидат філософських наук, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Жиляк Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Завадська Ірина Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач і викладач кафедри професійної та спеціальної освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Комарніцька Людмила Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти, вчений секретар Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Кучеров Геннадій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Марчак Тетяна Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	Михайлик Артур Олександрович – кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, керівник сектору наукової роботи Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Насмінчук Ірина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, провідний фахівець сектору наукової роботи Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Палилюлько Оксана Михайлівна – кандидат історичних наук, в.о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Петруха Ніна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури України
	Присакар Володимир Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Сидорук Людмила Миколаївна – доктор філософії, викладач циклової комісії цифрових технологій Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Столяренко Ольга Борисівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	Тимків Андрій Олександрович – кандидат економічних наук, в.о. завідувача кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Топорівська Ярослава Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
	Федорчук Віктор Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Тамари Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Боровисюк Тайса Василівна – викладач-методист, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Волощук Марина Борисівна – викладач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»; керівник відділу міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Гапоненко Наталя Пилипівна – викладач вищої категорії, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	Герасимова Тамара Іванівна – викладач вищої категорії, викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Гльос Ірина Романівна – викладач вищої категорії, голова і викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін, Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Годованюк Альона Володимирівна – викладач вищої категорії, викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін, Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Гуменюк Інна Миколаївна – викладач вищої категорії, голова і викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін, Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Данилевич Леся Іванівна – практичний психолог Психолого-педагогічного відділу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Дужева Олена Григорівна – викладач-методист, викладач циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної реабілітації Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	<i>Загалевич Валентина Леонідівна</i> – викладач вищої категорії, голова і викладач циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної реабілітації Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	<i>Квітінська Марина Василівна</i> – соціальний педагог Психолого-педагогічного відділу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	<i>Колісник Марина Ігорівна</i> – викладач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	<i>Комарніцька Оксана Миколаївна</i> – викладач-методист, викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	<i>Павловська Тетяна Юрійівна</i> – викладач вищої категорії, голова і викладач циклової комісії цифрових технологій Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	<i>Пещанюк Надія Олексіївна</i> – викладач вищої категорії, завідувач відділення, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

	Роїк Аліна Анатоліївна – практичний психолог Психолого-педагогічного відділу Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Свирида Ольга Василівна – викладач-методист, викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Сторожук Наталія Романівна – викладач вищої категорії, керівник Психолого-педагогічного відділу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Ткачук Роман Олександрович – викладач другої категорії, викладач циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної реабілітації, інструктор з іпотерапії, викладач фізкультурно-спортивного центру Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Файн Альбіна Володимирівна – викладач-методист, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»
	Чупрінчук Олена Володимирівна – викладач іноземної мови 1 категорії, циклової комісії фундаментальних дисциплін Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільського фахового коледжу Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Навчальне видання

ВИШКІЛ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Підручник

В оформленні тексту використано малюнки з ресурсу
<https://www.freepik.com/>

Підписано до друку 25.08.2024 р.
Формат 60х84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 31,5. Облік.-вид. арк. 32,5.
Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*